

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKİLÂP TARİHİ
ENSTİTÜSÜ

REPUBLIC OF TURKEY
ISTANBUL UNIVERSITY
INSTITUTE OF ATATÜRK'S PRINCIPLES
AND REFORMS

Aralık 2021/December 2021

Dizinler / Indexing and Abstracting

TÜBİTAK ULAKBİM TR Dizin

ERIH PLUS

Directory of Open Access Journals (DOAJ)

Sosyal Bilimler Atıf Dizini (SOBIAD)

Research Bible (ResearchBib)

İslâm Araştırmaları Merkezi (İSAM)

Sahibi / Owner

Prof. Dr. Mustafa BUDAK

İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İstanbul, Türkiye
Istanbul University, Institute of Atatürk Principles and History of Reforms, Istanbul, Turkey

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü / Responsible Manager

Dr. Öğr. Üyesi Hayrünisa ALP

İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İstanbul, Türkiye
Istanbul University, Institute of Atatürk Principles and History of Reforms, Istanbul, Turkey

Yazışma Adresi / Correspondence Address

İstanbul Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü,
Süleymaniye Mahallesi, Bozdoğan Kemerli Caddesi, No: 8, Fatih, İstanbul, Türkiye
Telefon / Phone: +90 (212) 440 00 00 / 10626 / 10437
E-mail: rpts@istanbul.edu.tr
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/iuydta>
<http://iupress.istanbul.edu.tr/tr/journal/rpts/home>

Yayıncı / Publisher

İstanbul Üniversitesi Yayınevi / Istanbul University Press
İstanbul Üniversitesi Merkez Kampüsü, 34452 Beyazıt,
Fatih / İstanbul, Türkiye
Telefon / Phone: +90 (212) 440 00 00

Baskı / Printed by

İlbey Matbaa Kağıt Reklam Org. Muc. San. Tic. Ltd. Şti.
2. Matbaacılar Sitesi 3NB 3 Topkapı / Zeytinburnu,
İstanbul - Türkiye
www.ilbeymatbaa.com.tr
Sertifika No: 17845

Dergide yer alan yazılardan ve aktarılan görüşlerden yazarlar sorumludur.
Authors bear responsibility for the content of their published articles.

Yayın dili Türkçe, İngilizce, Almanca ve Fransızca'dır.
The publication languages of the journal are Turkish, English, German and French.

Haziran ve Aralık aylarında, yılda iki sayı olarak yayımlanan uluslararası, hakemli, açık erişimli ve bilimsel bir dergidir.
This is a scholarly, international, peer-reviewed and open-access journal published biannually in June and December.

DERGİ YAZI KURULU / EDITORIAL MANAGEMENT

Baş Editör / Editor-in-Chief

Prof. Dr. Mustafa BUDAK

İstanbul Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İstanbul, Türkiye
- mustafa.budak@istanbul.edu.tr

Baş Editör Yardımcıları / Co-Editor in Chiefs

Dr. Öğr. Üyesi Hayrünisa ALP

İstanbul Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İstanbul, Türkiye
- hyralp@istanbul.edu.tr

Dr. Öğr. Üyesi Yakup AHBAB

İstanbul Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İstanbul, Türkiye
- yakup.ahbab@istanbul.edu.tr

Yazı Kurulu Üyeleri / Editorial Management Board Members

Prof. Dr. Serkan TUNA

İstanbul Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İstanbul, Türkiye
- serkan.tuna@istanbul.edu.tr

Dr. Öğr. Üyesi Ramazan TOPDEMİR

İstanbul Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İstanbul, Türkiye
- ramazan.topdemir@istanbul.edu.tr

Kitap İnceleme Editörü / Book Review Editor

Arş. Gör. Dr. Ali ŞAHİN

İstanbul Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İstanbul, Türkiye
- alishahin@istanbul.edu.tr

Editorial Asistanları / Editorial Assistants

Arş. Gör. Umut DERE

İstanbul Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İstanbul, Türkiye
- umutdere@istanbul.edu.tr

Arş. Gör. Anıl DİNCEL

İstanbul Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İstanbul, Türkiye
- anildinzel@istanbul.edu.tr

Arş. Gör. Duygu SAYGIN

İstanbul Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İstanbul, Türkiye
- duygu.saygin@istanbul.edu.tr

Dil Editörleri / Language Editors

Doç. Dr. Önder KOCATÜRK

İstanbul Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İstanbul, Türkiye
- onder.kocaturk@istanbul.edu.tr

Doç. Dr. Aynur SOYDAN ERDEMİR

İstanbul Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İstanbul, Türkiye
- a.soydan@istanbul.edu.tr

Elizabeth Mary EARL

İstanbul Üniversitesi, Yabancı Diller Yüksek Okulu, İstanbul, Türkiye
- elizabeth.earl@istanbul.edu.tr

Alan James NEWSON

İstanbul Üniversitesi, Yabancı Diller Yüksek Okulu, İstanbul, Türkiye
- alan.newson@istanbul.edu.tr

YAYIN KURULU / EDITORIAL BOARD

Prof. Dr. Mustafa BUDAK	İstanbul Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Bölümü, İstanbul, Türkiye - mustafa.budak@istanbul.edu.tr
Prof. Dr. Halil BAL	İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, İstanbul, Türkiye - balhalil@istanbul.edu.tr
Prof. Dr. Mustafa DELİCAN	İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü, İstanbul, Türkiye - mdelican@istanbul.edu.tr
Prof. Dr. Ş. Can ERDEM	Marmara Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, İstanbul, Türkiye - cerdem@marmara.edu.tr
Prof. Dr. Fethi GEDİKLİ	İstanbul Üniversitesi, Hukuk Fakültesi, Kamu Hukuku Bölümü, İstanbul, Türkiye - fgedikli@istanbul.edu.tr
Prof. Dr. Şükrü HANİOĞLU	Princeton Üniversitesi, Yakın Doğu Çalışmaları Bölümü, New Jersey, ABD - hanioglu@princeton.edu
Prof. Dr. Cemil HASANLI	Bakü Devlet Üniversitesi, Tarih Fakültesi, Avrupa ve Amerika Ülkelerinin Yeni ve Modern Tarihi Bölümü, Bakü, Azerbaycan - jhasanli@yahoo.com
Prof. Dr. Mehmet Akif OKUR	Yıldız Teknik Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, İstanbul, Türkiye - maokur@yildiz.edu.tr
Prof. Dr. Kenan OLGUN	Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Tarih Bölümü, Ankara, Türkiye - kolgun@ybu.edu.tr
Prof. Dr. Vasif QAFAROV	Azerbaycan Millî İlimler Akademisi, Tarih Enstitüsü, Bakü, Azerbaycan - vasifqafarov@rambler.ru
Prof. Dr. Musa QASIMLI	Bakü Devlet Üniversitesi, Tarih Fakültesi, Avrupa ve Amerika Ülkelerinin Yeni ve Modern Tarihi Bölümü, Bakü, Azerbaycan - musa_qasimli@hotmail.com
Prof. Dr. Ali SATAN	Marmara Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, İstanbul, Türkiye - ali.satan@marmara.edu.tr
Prof. Dr. Zaza TSURTSUMIA	St. King Tamar Üniversitesi, Türkoloji Bölümü, Tiflis, Gürcistan - zaza.tsurtsumia@gmail.com
Prof. Dr. Selma YEL	Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi, Temel Eğitim Bölümü, Ankara, Türkiye - selmayel@gazi.edu.tr
Doç. Dr. Ramazan Erhan GÜLLÜ	İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, İstanbul, Türkiye - ramazan.gullu@istanbul.edu.tr
Doç. Dr. Emanuel PLOPEANU	Köstence Ovidius Üniversitesi, Tarih ve Siyaset Bilimi Fakültesi, Köstence, Romanya - emmiplp@yahoo.com
Doç. Dr. Michael REYNOLDS	Princeton Üniversitesi, Yakın Doğu Çalışmaları Bölümü, New Jersey, ABD - mar123@princeton.edu
Doç. Dr. Manizheh SADRİ	İslam Azad Üniversitesi, Tarih Bölümü, Tebriz, İran - msadri18@gmail.com
Dr. Öğr. Üyesi Embiye MEHMET KAZIMOVA	Şumnu Konstantin Preslavski Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Şumnu, Bulgaristan - emi_mehmed777@abv.bg
Dr. Öğr. Üyesi Metin ÖMER	Köstence Ovidius Üniversitesi, Ovidius Bilim, Kültür ve Maneviyat Enstitüsü, Köstence, Romanya - metinomer@yahoo.com

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

Editörden / From The Editor

Mustafa BUDAK..... VIII

Araştırma Makaleleri / Research Articles

Cumhuriyet Döneminde Okullarda Askerliğe Hazırlık Kampları Üzerine Bir Sözlü Tarih Çalışması (1935-1947)
An Oral History Study on Preparatory Camps for Military Service in Schools in the Republican Era (1935–1947)
Özlem GÜRSOY, Mustafa GÜNDÜZ 1

İkinci Dünya Savaşı Sırasında Alman Denizaltılarının Karadeniz'de Batırılmaları ve Askerî Personelin Türkiye'de Zorunlu Misafirligi
The Sinking of German Submarines in the Black Sea During World War II and the Mandatory Accommodation of Military Personnel in Turkey
Umut C. KARADOĞAN 29

Askerî Tarih Bülteni'nin İçerik Analizi
Content Analysis of Askerî Tarih Bülteni (Military History Bulletin)
Esra Ecem ŞAHİN, Adem BAŞPINAR..... 65

Rus Basınına Göre Birinci Dünya Savaşı'nda Erzincan'ın İşgali
According to the Russian Press, the Occupation of Erzincan During the First World War
Fatih Mehmet EŞKİ 91

The Dilemma of Ottoman Ex-Soldiers: Returning Home or Entering a New War
Osmanlı'nın Son Askerlerinin İkilemi: Eve Dönüş veya Yeni Bir Savaşa Giriş
Murat YOLUN 115

Geçmiş Sözlü Tarihle Anlamak: Kadırlı'dan Katılan Gazilere Göre Kore Savaşı
Understanding the Past with Oral History: The Korean War from the Perspective of the Veterans of Kadırlı
Cevdet KIRPIK, İbret DAL..... 135

Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Türk Siyasi Hayatında Yeminler
Oaths in Turkish Political Life from the Constitutional Monarchy to the Republic
Yasemin TÜRKKAN TUNALI 169

Asker Kökenli Yassıada Sanıklarının 27 Mayıs Darbesi Öncesindeki Konumları ve İfade İtibarlarına Giden Süreç: 1950 – 1967
Position of the Military-Based Yassıada Defendants before the 1960 Coup and the Restoration of Their Honor: 1950 – 1967
Sacit YARIMOĞLU 213

Yassıada'da Örtülü Ödenek Davası: Basın ve Resmî Kurumlara Yapılan Harcamalar
Disguised Allowance Case in Yassıada: The Expenditures on Press and Official Institutions
Yunus ÖZDURĞUN, Bekir KOÇLAR..... 251

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

Araştırma Makaleleri / Research Articles

- Muhittin Memduh Üstündağ'ın İstanbul Valiliği ve Belediye Reisiği Dönemi (1926-1938)
Istanbul Governorship and Mayorship Period of Muhittin Memduh Üstündağ (1926-1938)
Songül GÜNEŞ 279

Kitap Tanıtımı / Book Review

- Türk Sovyet İlişkileri Literatürüne Bir Katkı
A Contribution to the Turkish-Soviet Relations Literature
Efe GÜZELOĞLU 313
- İran'daki Devrimin İran Ermenileri Üzerindeki Sarsıcı Etkisi
The Shocking Effect of the Revolution in Iran on Iranian Armenians
Haçadur NERSESOĞLU 319

EDİTÖRDEN

40. sayımızla beraberiz. Bu sayıda dokuz Türkçe, bir İngilizce olmak üzere on araştırma makalesi ve iki kitap tanıtım yazısıyla karşınızdayız. Gerçek şu ki makalelerimizin çoğunluğu (altı makale) askerî tarihle ilgilidir. Bunun özel bir sebebi bulunmamaktadır. Sadece söz konusu makalelerin hakem süreçlerinin hakıyla tamamlanmış olmalarıdır. Bu da dergimizin, makale gönderen yazarlara karşı ahlaki bir sorumluluğudur.

Özlem Gürsoy ile tez danışmanı Mustafa Gündüz'ün birlikte hazırladıkları makale, esas itibarıyla bir sözlü tarih çalışmasıdır. “*Cumhuriyet Döneminde Okullarda Askerliğe Hazırlık Kampları Üzerine Bir Sözlü Tarih Çalışması (1935-1947)*” adını taşıyan bu makalede, II. Dünya Savaşı öncesi ve sırasında Türkiye’de sivil okullarda verilen askerlik eğitiminin nasıl gerçekleştiği, söz konusu eğitimi alan kişilerin tanıklıkları eşliğinde anlatılmaya çalışılmıştır.

Dergide yer alan ikinci askerî tarih çalışması Umut C. Karadoğan’ın kaleme aldığı “*İkinci Dünya Savaşı Sırasında Alman Denizaltılarının Karadeniz’de Batırılmaları ve Askerî Personelin Türkiye’de Zorunlu Misafirligi*” adlı makaledir. Yazar makalede, meseleyle ilgili Türk hükümetinin savaşa ve Alman askerlerine karşı yaklaşımlarını incelemiştir.

Esra Ecem Şahin’in, yüksek lisans tez danışmanı Adem Başpınar ile birlikte hazırladığı “*Askerî Tarih Bülteni’nin İçerik Analizi*” adlı makalesi, adı üzerinde bir “içerik analizi”dir. Adı geçen dergiyle ilgili ilk çalışma olan bu makalede, *Askerî Tarih Bülteni*’nde yer alan çalışmaların askerî konularla ilgili kategorileştirilmeye çalışıldığı gözlenmiştir.

Fatih Mehmet Eşki’nin makalesi ise I. Dünya Savaşı’nda Erzincan’ın Ruslar tarafından işgaline ilişkindir. Söz konusu işgal sürecinin devrin Rus basınından izlendiği makalede, sadece işgal anlatılmamış; Erzincan’ın nüfusu, mimarisi, sosyal yapısı ve tarihi ile ilgili bilgilere de yer verilmiştir. Ayrıca yazar, makalesinde Kafkas Cephesi’nde görev almış Rus subay ve askerlerin hatıralarından da faydalanmıştır.

Bu sayının tek İngilizce makalesi Murat Yolun’un “*The Dilemma of Ottoman Ex-Soldiers: Returning Home or Entering a New War*” adlı araştırma makalesidir. Bu makalede yazar, Osmanlı Devleti için I. Dünya Savaşı’nı bitiren Mondros Mütarekesi sonrası Osmanlı subaylarının içinde buldukları ikilemi değerlendirmiş; bir kısım subay, “savaş yorgunu” olmaları sebebiyle normal hayatlarına dönmek isterken bir kısım subay da Anadolu’da başlayan Millî Mücadele hareketine katılmaktan geri durmamışlardır. Yazar söz konusu askerlerin hatıralarından yararlanmıştır.

40. sayımızda yer alan son askerî tarih çalışması, Cevdet Kırpık ve İbret Dal’a aittir. “*Geçmiş Sözlü Tarihle Anlamak: Kadirli’den Katılan Gazilere Göre Kore Savaşı’na Katılan Gazilerin Kore’deki Günlerine ve savaş sonrasındaki yaşamlarına ışık tutulmuştur.*”

Yasemin Türkkkan Tunalı ise “*Meşrutiyet’ten Cumhuriyet’e Türk Siyasi Hayatında Yeminler*” konusunu işlenmiştir. Tunalı makalesinde, söz konusu dönemler içinde yeminlerin Türk siyasi hayatında nasıl kullanıldığını arşiv belgeleri ve basılı kaynaklar üzerinden değerlendirmiştir.

Bilindiği gibi 27 Mayıs 1960 Askerî Darbesi, bir başbakan ve iki bakanın idamıyla sonuçlanan Türkiye tarihinin en dramatik siyasi olayıdır. Ayrıca bu darbenin pek fazla bilinmeyen bir yönü de darbe yönetiminin DP döneminde görev alan asker kökenli milletvekillerini yönelik olumsuz yaklaşımıdır. Sacit Yarımoğlu kaleme aldığı makalesinde, bu milletvekillerinin darbe sonrasında Yassıada’da yargılanmaları, ceza almaları ve sonrasında itibarlarının iadesine kadar giden süreçteki olaylar değerlendirmiştir.

27 Mayıs askerî darbe süreciyle ilgili bir diğerk makale, Yunus Özdurğun ve tez danışmanı Bekir Koçlar'a ait olup "*Yassıada'da Örtülü Ödenek Davası: Basın ve Resmî Kurumlara Yapılan Harcamalar*" adını taşımaktadır. Söz konusu makale, davanın bütün yönlerini ele almaktan daha ziyade basın ve devlet kurumlarına yapılan harcamalara ilişkin değerlendirmelerde bulunmuştur.

Songül Güneş'in "*Muhittin Memduh Üstündağ'ın İstanbul Valiliğı ve Belediye Reislığı Dönemi (1926-1938)*" adlı makalesi ise hem valilik ve hem belediye başkanlığı yapmış olan aslında bir yerel yöneticinin faaliyetleriyle ilgilidir.

Bu sayının iki kitap incelemesinden biri Efe Güzeloğlu tarafından yapılmıştır. Güzeloğlu, Erdal Bilgiç'in "Erken Cumhuriyet Döneminde Türk Sovyet Ekonomik İlişkileri" adlı kitabını tanıttığı "*Türk Sovyet İlişkileri Literatürüne Bir Katkı*" başlıklı incelemesinde, kitabın Türk-Sovyet ekonomik ilişkiler tarihine yaptığı katkıları değerlendirmiştir.

"*İran'daki Devrimin İran Ermenileri Üzerindeki Sarsıcı Etkisi*" başlıklı ikinci kitap incelemesi ise Haçadur Nersesoğlu tarafından yapılmıştır. Nersesoğlu, Hraçık Rupeni Simonyan'ın kaleme aldığı "1905-1912 Tt. Barsgagan Heğapoğutyunu Yev Hayerı (1905-1912 Yılları Arasında İran Devrimi ve Ermeniler)" adlı Ermenice kitabı ana hatlarıyla tanıtmaya çalışmıştır. Söz konusu incelemeye göre bu kitap, İran meşrutiyet hareketi ve bu süreçte Ermenilerin konumunu ele alması bakımından önemlidir.

Yeni sayılarda buluşmak dileğiyle...

Prof. Dr. Mustafa BUDAK

Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi Editörü

FROM THE EDITOR

Here we are with our 40th issue, which includes ten research articles nine in Turkish and one in English and two book reviews. The majority of our articles (six) discuss military history; however, there is no particular reason for this. The articles in question were published because they were appropriately peer reviewed. This is our journal's moral responsibility toward authors who send us their articles.

Prepared jointly by Özlem Gürsoy and her thesis advisor Mustafa Gündüz, the article is an oral historical study, titled "*An Oral History Study on Preparatory Camps for Military Service in Schools in the Republican Era (1935–1947)*". It analyzes how military training occurred in civilian schools in Turkey before and during World War II. The analysis is accompanied by the testimonies of the individuals who received this training.

The second article on military history, which is by Umut C. Karadoğan, is titled "*The Sinking of German Submarines in the Black Sea During World War II and the Mandatory Accommodation of Military Personnel in Turkey*". It explores the Turkish government's approach to the war and German soldiers.

Esra Ecem Şahin's article "*Content Analysis of Askeri Tarih Bülteni (Military History Bulletin)*" written jointly with her master's thesis supervisor Adem Başpınar, is a content analysis. The article, which is the first study about the aforementioned journal, explores how the contents of the *Military History Bulletin* were categorized as per military topics.

In contrast, Fatih Mehmet Eşki's article analyzes the occupation of Erzincan by the Russians during World War I. Chronicling the unfolding events surrounding the occupation from the perspective of the Russian press—the article also discusses the population, architecture, social structure, and history of Erzincan. Furthermore, the author utilizes the memoirs and recollections of Russian officers and soldiers who served on the Caucasian front.

The only English article in this issue is Murat Yolun's research article, "*The Dilemma of Ottoman Ex-Soldiers: Returning Home or Entering a New War*". It illustrates the dilemmas faced by the Ottoman officers following the Armistice of Mudros, which concluded World War I for the Ottoman Empire. He emphasizes that various officers wanted to return to their normal lives, being "war weary", and that a number of them did not hesitate to join the War of Independence. The author utilizes the memoirs of said soldiers.

The last military history study in our 40th issue belongs to Cevdet Kırpık and İbret Dal. This article titled, "*Understanding the Past with Oral History: The Korean War from the Perspective of the Veterans of Kadirli*" prepared using the method of descriptive analysis, illuminates the Korean days and post-war lives of veterans who participated in the Korean War from Kadirli district.

Yasemin Türkkân Tunalı, on the other hand, deals with the subject of "*Oaths in Turkish Political Life from the Constitutional Monarchy to the Republic*". In her article, Tunalı examines how oaths were used in the Turkish political scene during this period based on archival documents and printed sources.

The military coup of May 27, 1960 is considered the most dramatic political event in Turkey's history. The coup concluded with the execution of the prime minister and two ministers. Moreover, an unknown aspect of this coup is the negative attitude of the coup administration toward deputies with a military background who served on the benches of the Democrat Party. In his article, Sacit Yarımoğlu focuses on the events that led to the trial and punishment of these deputies in Yassıada following the military coup. He explores their sentencing and the restoration of their dignity.

Additionally, Yunus Özduşun's article, written jointly with his thesis advisor Bekir Koçlar, follows the May 27, 1960 military coup. This study is titled "*Disguised Allowance Case in Yassıada: The Expenditures on Press and Official Institutions*". Instead of covering all aspects of the case, the article focuses on expenditures concerning the media and state institutions.

Songül Güneş's article "*Istanbul Governorship and Mayorship Period of Muhittin Memduh Üstündağ (1926–1938)*" narrates the career of a local administrator who served as both governor and mayor.

One of the two book reviews in this issue belongs to Efe Güzeloğlu. In his "*A Contribution to the Turkish-Soviet Relations Literature*" titled review of Erdal Bilgiç's book "*Erken Cumhuriyet Döneminde Türk Sovyet Ekonomik İlişkileri*", Güzeloğlu explains the book's contributions to the history of Turkish–Soviet economic relations.

The second book review, which is titled "*The Shocking Effect of the Revolution in Iran on Iranian Armenians*", was written by Haçadur Nersesoğlu. Nersesoğlu briefly introduces the book titled "*1905-1912 Tl. Barsgagan Heğapoğutyunu Yev Hayeri (1905-1912 Yılları Arasında İran Devrimi ve Ermeniler)*", which was written in Armenian by Hrachik Rupeni Simonyan. Nersesoğlu argues that the book is important as it highlights the Iranian constitutional movement and the subsequent role of the Armenians in this process.

We hope to meet you in future issues...

Prof. Mustafa BUDAK

Editor of Recent Period Turkish Studies Journal

Cumhuriyet Döneminde Okullarda Askerliğe Hazırlık Kampları Üzerine Bir Sözlü Tarih Çalışması (1935-1947)*

An Oral History Study on Preparatory Camps for Military Service in Schools in the Republican Era (1935–1947)

Özlem GÜRSOY** , Mustafa GÜNDÜZ***

*Bu makale, Prof. Dr. Mustafa Gündüz danışmanlığında Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde hazırlanan "Erken Cumhuriyet Dönemi (1923-1947) Militarist Eğitim: Askerliğe Hazırlık Dersleri ve Askerliğe Hazırlık Kampları" adlı doktora tezinden üretilmiştir.

**Doktora Öğrencisi, Yıldız Teknik Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Bölümü, İstanbul, Türkiye

***Prof. Dr., Yıldız Teknik Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, İstanbul, Türkiye

ORCID: Ö.G. 0000-0002-8243-3875;
M.G. 0000-0003-1706-9920

Sorumlu yazar/Corresponding author:
Özlem Gürsoy,
Yıldız Teknik Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Bölümü, İstanbul, Türkiye
E-posta/E-mail: ogursoyo@hotmail.com

Başvuru/Submitted: 21.04.2021

Revizyon Talebi/Revision Requested:
30.04.2021

Son Revizyon/Last Revision Received:
12.10.2021

Kabul/Accepted: 31.10.2021

Atıf/Citation: Gürsoy, Özlem, Gündüz, Mustafa. "Cumhuriyet Döneminde Okullarda Askerliğe Hazırlık Kampları Üzerine Bir Sözlü Tarih Çalışması (1935-1947)." *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları-Recent Period Turkish Studies* 40 (2021): 1-28.
<https://doi.org/10.26650/YTA2021-925210>

ÖZ

XIX. yüzyıldan itibaren gerek zorunlu askerlik sistemi gerekse topyekün savaş anlayışı vatandaşların askerlikten önce nitelikli bir askerlik eğitiminden geçirilmesini gerektirince, gençlere okullarda militarist nitelikli derslerle okul dışında da paramiliter örgütler ve izcilik aracılığıyla askerlik eğitimi verilmiştir. I. Dünya Savaşı öncesinde ve sonrasında bu tarz eğitimler II. Meşrutiyet ve Cumhuriyet yıllarında siyasi elitlerin ilgisini çekmiştir. 1926'da Askerliğe Hazırlık Dersleri müfredata konulurken, yaz tatillerinde de öğrenciler Askerliğe Hazırlık Kampları'na götürülerek her an cepheye gidecek şekilde eğitilmiştir. Bu çalışmada, Askerliğe Hazırlık Kampları, öğrenciler cephesinden ele alınmıştır. Bunun için 1935-1947 yılları arasında kamplara katılmış bireylerle sözlü tarih çalışması yapılmıştır. Birinci ağızdan şahitlerle kamplarda neler yaşandığı sunulurken, kampların belgelere yansımayan insani yönleri de gösterilmiştir. Bu çalışma, ilk defa birincil kaynaklarla ve canlı tanıklarla Askerliğe Hazırlık Kampları'nın eğitim tarihindeki yerini göstermeyi amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Militarist Eğitim, Askerliğe Hazırlık Dersleri, Askerliğe Hazırlık Kampları, Sözlü Tarih

ABSTRACT

Since the 19th century, the compulsory military service system and the concept of total war required citizens to undergo a qualified military training before military service. Thus, young people started to receive training in militaristic classes, paramilitary organizations, and scouting. This type of training appealed to political elites of Second Constitutional and Republic Eras before and after the World War I. As the preparation for military courses was included in the curriculum in 1926, students were taken to the camps on summer holidays and were trained to be war ready. To explore the camps from students' perspective, an oral history study was conducted with individuals who attended camps between 1935 and 1947. While presenting what happened in the camps through witnesses, this study shows the humanitarian aspects of the camps, which are not reflected

in the documents. In summary this study aims to reveal the place of military service preparation camps in the history of education, using witnesses primary sources.

Keywords: Militarist Education, Preparation for Military Service Courses, Preparation for Military Service Camps, Oral History

Extended Abstract

Since the 19th century, the change in the understanding of war, the expansion of war zones, and the increasing need for labor force, have made it necessary to channel all resources in a country toward war training. In such an environment, including young people in war required that they will be equipped with military training well before they were enlisted, and so, the contents of civilian schools' curricula were militarized. While military and shooting training courses in schools became a mainstay, military skills were also taught to youth outside of schools, through paramilitary organizations and scouting.

In a short time, these developments in preparing young people for military service in and out of school in Europe were reflected in the Ottoman Empire. As in Europe, especially after the defeat of the Balkan Wars, the contents of the training programs were restructured in order to "raise young people to be war-ready." During the Second Constitutional Era, militarist elements such as medical training, drilling, games, and target practices were added to the contents of the physical training course, and with military course in the curriculum, students were taken to the shooting ranges. In this way, young people were primed for military training in schools. Outside of schools, through the Boy Scout Organization (İzci Ocağı), which was established and directed by the state, and also through paramilitary organizations, such as the Türk Gücü Derneği, the Osmanlı Güç Dernekleri, and the Osmanlı Genç Dernekleri, the same priming was achieved. It should be noted that the idea of creating a "millet-i müsellaha" (nation in arm) under the mobilization conditions of the First World War was also effective in directing political elites to militarist training in this period.

After the proclamation of the Republic, the need to protect the borders of the newly established state amidst the fragile conditions of the 1930s, and the possibility of a new war required constant war preparations. Also, when the effect of shortening the duration of military service is added to this process, it was considered that practical solution for giving basic military knowledge to young people in schools is beneficial. Consequently, the physical education course, which was in the curriculum in the last period of the

Ottoman Empire, continued to remain in the curriculum unchanged until 1926. However, in 1926, the basic military skill was removed from the content of physical education and added to military education as a separate course. In the academic year of 1926–1927, basic military skill was re-included in the curriculum under the name, preparation for military service. In the first stage, this course was added to the last two years of boys' high schools and boys' schools for teaching, but later, it was taught in all schools from middle school to university with a denser content in the unsafe environment emerged in the mid-1930s. In 1937, when the danger of a new war emerged, female students were also taught the preparation for military service courses.

In addition, after the course was reincluded in the curriculum, the subjects taught under it were shown to the students in the preparation for military service camps during the summer holidays, and in a practical way as well. At the end of school years, students were taken to the camps in August in the first stage. When the number of students required to attend the camps increased due to the widening of the course's scope, high school and university students were taken to camps away from the city during the summer holiday. In these camps, where there were no civilian individuals other than the students, and everything was done in military fashion, getting the students accustomed to military training and service.

In this study, preparation for military service camps will be examined from the point of view of students with the oral history method. For this, interviews were conducted with individuals who participated in these camps between 1935 and 1947. Thus, by discussing the camps with the living witnesses, the humanitarian dimension of the camp life that is not reflected in the documents will be shown.

Giriş

Modern devletin itaatkâr, sadık, disiplinli ulus bilincine sahip vatandaşlar yaratmak için kullandığı araçların başında zorunlu askerlik ve zorunlu eğitim sistemi gelmektedir. XVIII. yüzyıldan itibaren herkesi kapsayan ordu ve okul aracılığıyla aynı üniformayı giyen, aynı dili konuşan, aynı marşları söyleyen itaatkâr ve sadık vatandaşlar yaratılması hedeflenmiştir. Böylelikle ordu, ulus-devletlerin vatandaş yaratma projesinin diğer önemli ayağı olan eğitimin şekillenmesinde de etkili olmuştur.¹ Öyle ki bu hedefe uygun olarak eğitimin içeriği militarist ve milliyetçi öğelerle doldurulmuştur.

Militarizm, etimolojik olarak Latince “askerlik ve savaşa” dair anlamına gelen “militaris”ten türemiş olup Türkçeye “orduculuk” veya “askercilik” olarak çevrilmiştir.² Militarizmin anlamında savaş ve savaş hazırlığı ön planda gözükse de Michael Howard militarizmi, “askerî alt kültüre ait değerlerin toplumun egemen değerleri olarak algılanması” şeklinde ifade ederek kültürel özelliğini ileri sürmüştür.³ Benzer şekilde tarihçi Alfred Vagts, militarizmi “askerî kurum ve yöntemleri sivil hayatın içinde yükselten her türlü duyguyu, askerî mantaliteyi, karar ve davranış biçimlerini sivil alana taşıyan, her türlü düşünme ve değerlendirme sistemini kapsayan bir olgu “olarak tanımlamıştır.⁴ Murat Belge de Vagts gibi sivil militarizmi işaret ederek “toplumun tamamını, çocuktan başlayarak ‘askerî değerler ve normlar’ çerçevesinde eğitmek, bu çerçevede davranmaya çağırarak, askerliği askerliğin dışına çıkarmak ve genel bir yaşama üslubu haline getirmek” biçiminde tarif ederken böyle bir yaşam tarzını benimseyen bir toplumun her işi askerî yöntemle yapmaya karar verdiğini ileri sürmüştür.⁵ Bu tanımlardan hareketle militarizm için askerî inanç ve değerlerle sivil hayatı yeniden inşa eden bir zihniyet olduğu söylenebilir.⁶ Bu süreçte okullar da militarist düşüncenin yaygınlaşmasına aracılık etmiştir. Yurttaşlık Bilgisi başta olmak üzere Tarih, Coğrafya, Edebiyat derslerinin içerikleri vatanseverlik, kahramanlık, vatan savunması, cesaret gibi temalarla doldurulurken bir yandan da Beden Eğitimi, Jimnastik ve Askerlik gibi dersler müfredatta yer almaya başlamıştır. XIX. yüzyıl boyunca Avrupa’da okullar, neredeyse milliyetçi ve

1 Ayşe Gül Altınay-Tanıl Bora, “Ordu, Militarizm ve Milliyetçilik”, *Modern Türkiye’de Siyasal Düşünce, Milliyetçilik*, ed. Tanıl Bora, C.4. İstanbul, İletişim Yayınları, 2002, s. 141-154.

2 Ayşe Gül Altınay, “Militarizm”, *Kavram Sözlüğü I: Söylem ve Gerçeklik*, der. Fikret Başkaya, Ankara, Özgür Üniversite Kitaplığı, 2007, s. 351.

3 Michael Howard, *War and Nation State*, Oxford, Clarendon Press, 1978, s. 109’dan aktaran Ayşe Gül Altınay, “Militarizm”, s. 352.

4 Alfred Vagts, *History of Militarism: Civilian and Military*, New York, The Free Press, 1957, s. 17.

5 Murat Belge, *Militarist Modernleşme*, İstanbul, İletişim Yayınları, 2012, s. 150.

6 Militarizmin farklı tanımları için bkz. Güven Gürkan Öztan, *Türkiye’de Militarizm, Zihniyet, Pratik ve Propaganda*, İstanbul, Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2014, s. 7-36.

militarist ideolojiye hizmet eden kurumlara dönüşmüştür.⁷ Bunun yanında okul dışında da gençler, paramiliter gençlik örgütleri ve izcilik organizasyonlarıyla bir yandan askerî talimlerle küçük yaştan itibaren askerliğe alıştırılırken diğer yandan gençlere milliyetçilik, vatanseverlik, disiplin, itaat, vatan için ölme gibi değerler aşılanmıştır. İki savaş arası dönemde başta Almanya ve İtalya olmak üzere Fransa, İngiltere, Rusya, Finlandiya gibi ülkelerde bu amaçlara hizmet eden çok sayıda gençlik örgütü kurulmuştur.⁸

Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinde de beden terbiyesi, izcilik ve paramiliter gençlik örgütleri siyasi elitlerin önem verdiği konulardan biri olmuştur.⁹ Avrupa'da olduğu gibi beden terbiyesi adı altında yapılan etkinliklerle “her an savaşa hazır gençler yetiştirme” isteği, militarist içerikli derslerin müfredata konulmasına neden olmuştur. 1913'te Tedrisât-ı İptidâiye Kanun-ı Muvakkatı ile ilköğretim müfredatına Terbiye-i Bedeniye ve Mektep Oyunları ile Erkek Çocuklara Askerî Talimler dersleri konulmuştur.¹⁰ Beden Eğitimi derslerinde “hücum emri”, “esir almaca”, “muhafız”, “muhasara topu” gibi savaş ve askerliği yansıtan oyunların oynatılması, öğrencilere nişan tüfeğiyle atış pratiği verilmesi öğrencilerin küçük yaşlardan itibaren askerliğe alıştırılmak istendiğinin bir göstergesidir.¹¹ Aynı yıl kurulan Müdâfaa-i Millî Cemiyeti'nin bünyesinde gençleri çevik ve zinde tutmak ve çocuk yaşlardan itibaren askerî yeteneklerini geliştirmek için “Bedeni ve Askeri Mümaresat Heyeti” oluşturulmuştur. Bu heyetin görevleri arasında jimnastik, koşu, yüzücülük, nişancılık, uzun yaya yürüyüşleri, at yarışları, kılıç, kasatura, mızrak kullanma talimleri gibi gençleri bedenî ve askerî antrenmanlara alıştırmak çeşitli sporlar organize etmek ve seyahatler düzenlemek bulunuyordu.¹² Bu faaliyetlerin başlamasında Balkan Savaşlarında alınan yenilginin ve I. Dünya Savaşı'nın seferberlik koşullarının itici güç olduğunu söylemek gerekir.¹³

7 Sanem Yamak Ateş, *Asker Evlatlar Yetiştirmek, II. Meşrutiyet Dönemi'nde Beden Terbiyesi, Askerî Talim ve Paramiliter Gençlik Örgütleri*, İstanbul, İletişim Yayınları, 2012, s. 50-97.

8 Sanem Yamak, “Vatandaşlık Eğitimi ve Militer Eğitim”, *Tematik ve Kronolojik Türk Eğitim Tarihi*, ed. Mustafa Gündüz, İstanbul, İdeal Kültür Yayıncılık, 2018, s. 307-340.

9 Zafer Toprak, “İttihat ve Terakki'nin Paramiliter Gençlik Örgütleri”, *Boğaziçi Üniversitesi Beşerî Bilimler Dergisi*, C.VII, 1979, s. 95-113; Erol Akcan, *İttihat ve Terakki Fırkası'nın Paramiliter Gençlik Kuruluşları*, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2015, s. 215-314; Sadık Sarısamancıoğlu, “Birinci Dünya Savaşı Sırasında İhtiyat Kuvveti Olarak Kurulan Osmanlı Genç Dernekleri”, *OTAM*, C.11, S.11 2000, s. 439-501.

10 Mustafa Ergün, *II. Meşrutiyet Devrinde Eğitim Hareketleri (1908-1914)*, Ankara, Ocak Yayınları, 1996, s. 201-202.

11 Mehmet Ö. Alkan, “Osmanlı İmparatorluğu'nda Modernleşme ve Eğitim”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, C.6, S.12, 2008, s. 61; Filiz Meşeci Giorgetti, *Eğitim Ritüelleri*, İstanbul, Yeni İnsan Yayınevi, 2016, s. 221.

12 Abdülkadir Özcan, “Balkan ve I. Dünya Savaşlarında Hizmeti Geçen Bir Hayır Kurumu”, *Doğumunun 100. Yılında Atatürk'e Armağan*, İstanbul, İ.Ü.E.F, 1981, s. 275.

13 Mehmet Beşikçi, *Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Seferberliği*, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2015, s. 225-229.

Gençlerin ulusal savunma amacıyla seferber edilmesi fikri Osmanlı'dan Cumhuriyet dönemine de intikal etmiştir. Dünyanın içinde bulunduğu güvensiz ortamın ve artan savaş tehdidinin dayatması gereğince, Avrupa ülkelerinde olduğu gibi Cumhuriyet'in ilk yıllarında da okullarda ve okul dışında gençlere askerlik eğitimleri verilmiştir. Bunun yanında Cumhuriyet'in ilanından sonra askerlik süresinin kısaltılması¹⁴ askerlikten önce gençlerin askerî eğitimden geçirilmesinde etkili olmuştur. Böylece erken yaşlardan itibaren verilen militer nitelikli eğitimlerle uzun süre askere alınmalar önlenmiştir. Gerek son Osmanlı döneminde gerekse Cumhuriyet'in ilk yıllarında bu tarz askerî eğitimlerin amacı bütün toplumu militarist ruhla bezemekten çok muhtemel bir savaşa hazırlamaktır. Dolayısıyla eğitim sistemi içinde bu eğitimlerin militarist bir eğitimden çok militer bir uygulama olduğunu söylemek mümkündür.

Cumhuriyet'in ilk yıllarında da militarist içerikli beden terbiyesi, jimnastik dersleri ders programlarında kalmaya devam ederken Genelkurmay Başkanlığı'nın girişimleri sonunda *Askerlik Dersleri* adıyla askerlik ayrı bir ders olarak müfredatta yer almış ve yaz tatillerinde de dersin pratik uygulaması olan Askerliğe Hazırlık Kampları ile öğrencilere askerî eğitimler verilmiştir.¹⁵ Bu şekilde bir tutum izlenmesinde siyasi elitlerin bir yandan gürbüz ve yavuz evlatlar¹⁶ yetiştirme isteği bir yandan da savaş olasılıklarının dayatmasına bağlı olarak yurt savunmasına yönelik izlenen politikalar etkili olmuştur.

Askerliğe Hazırlık Dersi, 22 Eylül 1926'da Bakanlar Kurulu kararı ile 1926-1927 ders yılı başında erkek lise ve erkek öğretmen okullarının son iki sınıfının (3. ve 4. sınıflarında) müfredatına konulmuştur.¹⁷ 1927'den itibaren dersin kapsamı genişletilerek yeni eğitim- öğretim yılından itibaren ortaokullarla birlikte ticaret ve sanat liselerinin çeşitli kademelerinde okutulmaya başlanmıştır.¹⁸ 1930'ların ortalarından itibaren dünyanın içinde bulunduğu güvensiz ortam ve teyakkuz hali ortaokuldan yüksekokula kadar tüm okul seviyeleriyle birlikte kız öğrencileri de içerecek şekilde dersin kapsamının genişletilmesine neden olmuştur. Bu yıllarda dersin içeriği daha da ağırlaştırılmış; derslerde ve kamplarda hafif ve ağır makineli tüfek kullanılmasının gösterildiği gibi aynı şekilde bu tüfeklerle atışlar yaptırılmış ve mezuniyet için bu dersin teorik ve pratik

14 Salih Akyürek, *Zorunlu Askerlik ve Profesyonel Ordu*, Rapor No: 24, İstanbul, Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi (BİLGESAM), 2010, s. 23.

15 Anılan yıllarda askerî okullarda askerî eğitim doğrultusunda yaz kampı uygulaması mevcuttur. Günümüzde de Milli Savunma Üniversitesi bünyesinde yaz aylarında kamplar düzenlenmektedir.

16 Yiğit Akın, *Gürbüz ve Yavuz Evlatlar: Erken Cumhuriyet'te Beden Terbiyesi ve Spor*, İstanbul, İletişim Yayınları, 2004, s. 87-117.

17 *Maarif Vekâleti Tebliğler Mecmuası*, S.10, 10 Teşrin-i Sâni 1926, s. 7-10.

18 *Maarif Vekâleti Tebliğler Mecmuası*, S.21-24, 15 Kânun-ı Sâni 1927, s. 21.

bölümlerinden başarılı olma şartı aranmıştır.¹⁹ II. Dünya Savaşı yıllarında ise Askerliğe Hazırlık Dersleri; Terzilik Okulu'nun, Köy Enstitüleri'nin, Ankara Erkek Lisesi, Galatasaray ve Vefa liseleri gibi "klasik" liselerin ve Gazi Eğitim Enstitüsü'nün Resim ve Müzik bölümlerinin ders programlarında yer almaya başlamıştır.²⁰ 1945'te dersle ilgili birtakım düzenlemeler yapılmış olsa da 11 Ekim 1945'te Cumhurbaşkanı'nın gönderdiği yeni kararnameyle Askerliğe Hazırlık Dersleri Yönetmeliği'nin yürürlükten kaldırıldığı bildirilmiş ve Millî Savunma Öğretimi Yönetmeliği yayımlanmıştır. Bu yeni yönetmeliğin birinci maddesinde dersin amacının "Türk gençliğini yurt savunmasına hazırlamak" olduğunun belirtilmesinden söz konusu dersin geçmiş yıllardaki Askerlik Derslerinden farklı bir özellik taşımadığı göze çarpmaktadır.²¹ Bununla birlikte yeni yönetmelikte kız öğrencilere Millî Savunma Kursları düzenlenerek hastabakıcılık, levazım, uçaksavar (uçaksavarcı, ışıldakçı, radarçı), muhabere (telsizci, santralci, telefoncu, telgrafçı) vs. gibi ordu hizmetlerine ve yurt için savunma hizmetlerine yönelik eğitimler verilmesi öngörülmüştür.²² Görüldüğü üzere II. Dünya Savaşı sona ermesine rağmen "gençlerin her an savaşa hazır olması" fikri güncelliğini korumuş ve Askerlik Derslerinden tamamen vazgeçilememiştir.

Askerlik Dersi'nin eğitim programının bir parçası haline gelmesinde Genelkurmay Başkanlığı'nın büyük rolü olmuştur. Hem derslerin planlanması, hazırlanması ve denetlenmesi hem de ders kitaplarının yazımı ve basımı Genelkurmay Başkanlığı'nın kararıyla gerçekleştirilmiştir. Her okul düzeyine göre farklı içeriklerle yazılan Askerliğe Hazırlık Dersleri kitaplarında genel olarak ordu kurumu, ordu teşkilâtı, askerlik kanunu, askerî terbiye, silahlar ya da silah bilgisi, atış, topografya, seferberlik, muharebe usulü ve harp tarihi konuları ele alınmıştır. II. Dünya Savaşı öncesi ve sırasında ise kitaplarda bunların yanında casusluk, propaganda, istihbarat gibi konulara da yer verilmiştir. Bununla birlikte Coğrafya, Tarih, Malumat-ı Vataniye ve Terbiye-i Bedeniye derslerinin içerikleri de Askerliğe Hazırlık Derslerine uygun bir şekilde düzenlenmiştir.²³ Böylece, Askerliğe Hazırlık Dersi kitapları öğrencilerin askerlikle ilgili her türlü bilgiyi

19 Askerliğe Hazırlık Dersleri, Askeri Ehliyetnameler ve İhtiyat Subay Hazırlık Kitapları hakkındaki yönetmeliğin yürürlüğe konulması hakkında bkz. *Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA)*, Fon Kodu: 30.18.1.2, Yer No: 54.35.20. 09.05.1935.

20 *Maarif Vekilliği Tebliğler Dergisi*, S.94, 28 Birinciteşrin, 1940, s. 46-53; *Maarif Vekilliği Tebliğler Dergisi*, S.95, 11 İkinciteşrin, 1940, s. 57; *Maarif Vekilliği Tebliğler Dergisi*, S.119, 5 Mayıs 1941, s. 164; *Talim ve Terbiye Kurulu Kararı*, 21.10.1946, s. 483.

21 Askerliğe Hazırlık Dersleri Yönetmeliği, *BCA*, Fon Kodu: 30.18.1.2, Yer No: 109.61.9. 11.10.1945; Millî Savunma Öğretimi Yönetmeliği'nin yürürlüğe konulması ve Askerliğe Hazırlık Dersleri Yönetmeliği'nin kaldırılması, *BCA*, Fon Kodu: 30.18.1.2, Yer No: 113.22.13. 03.03.1947.

22 *Millî Savunma Öğretimi Yönetmeliği*, Ankara, Genelkurmay Basımevi, 1947, s. 12-13.

23 *Maarif Vekâleti Tebliğler Mecmuası*, S.10, 10 Teşrin-i Sâni 1926, s. 8-10.

öğrenmelerine kılavuzluk etmiştir. Görüldüğü üzere bu dersin öğretmenlerinin okula en yakın garnizonlardaki subaylardan seçilmesi ve sınıfa üniformalarıyla girerek dersi anlatması, dersin rütbeli subayların yazdığı ders kitaplarından takip edilmesi ve yaz tatillerinde öğretilen konuların uygulamalı olarak gösterilmesi öğrencilerin ortaokul yıllarında itibaren temel askerlik bilgileriyle tanışmasına neden olmuştur.²⁴

Bu çerçevede çalışmada 1935-1947 yılları arasında Askerliğe Hazırlık Kamplarına katılmış bireylerin kamp deneyimleri sözlü tarih yöntemiyle ele alınacaktır. Sözlü tarih bir disiplinden çok temelinde tarih, sosyoloji, antropoloji, edebiyat gibi alanların olduğu disiplinler arası bir yöntemdir.²⁵ Arşiv belgelerinin ve yazılı metinlerin yanı sıra canlı tanıklıklar aracılığıyla tarihi yeniden değerlendirmeye, gözden geçirmeye, söylenmeyen veya söylenilemeyenleri ortaya çıkarmaya imkân vermektedir. Paul Thompson'ın işaret ettiği gibi sözlü tarih; resmî tarih anlatılarında yer almayan çocuklar, kadınlar, yaşlılar, işçiler, yoksullar ve marjinalleşmiş gruplar gibi gizli kalmış seslerin, aile ilişkileri, din ve gündelik hayat, suç ve şiddet, gizli kalmış alanların çıkarılmasını sağlayan bir yöntemdir.²⁶ Sözlü tarihi diğer araştırma yöntemlerinden ayıran bir diğer özelliği de doğrudan insan kaynağına ulaşarak resmî tarihe veya arşiv belgelerine yansımaya duyguların görülebilmesini, sağlamasıdır. Bir başka deyişle olaylara hangi duyguların eşlik ettiğini, tarihi olayın belgelere yansımaya insanı bir boyutunu göstermektedir.²⁷

Bu çalışmada, aşağıdaki tabloda kendileri hakkında bilgi verilen Askerliğe Hazırlık Kamplarına katılmış veya Özden İnönü Toker örneğinde gibi olduğu döneme şahitlik

24 Ders kitapları konusunda yapılmış çalışmalar için bkz. Hande Özdamar, *1930-1945 Arası Dönemde Türkiye'de Militer Anlayış ve Yansıması*, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2007, s. 55-77; M. Ezel Ünal, *Gençler Silah Başına! Ders Kitapları Aracılığıyla Türkiye'de Gençliğin Militarizasyonu (1926-1945)*, İstanbul, Galatasaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2014, s. 71-95; Günseli Gümüşel, *Milli Güvenlik Dersleri Tarihi (1926-2012)*, Ankara, Berikan Yayınları, 2020, s. 143-320.

25 Paul Thompson, "21. Yüzyılda Sözlü Tarih İçin Potansiyeller ve Meydan Okumalar", *Kuşaklar, Deneyimler, Tanıklıklar İçinde*, der. Aynur İlyasoğlu, Gülay Kayacan, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2006, s. 23.

26 Thompson, "21. Yüzyılda..." s. 27-32.

27 Esra Danacıoğlu, *Geçmişin İzleri: Yanıbaşımızdaki Tarih İçin Kılavuz*, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2001, s. 134.

etmiş kişilerin bireysel belleklerine başvurularak kamp ortamı tasvir edilecektir.²⁸ Böylece Askerliğe Hazırlık Kamplarının belgelere yansımaya insanı yönü, katılımcıların duygularıyla birlikte gösterilecektir. Ancak kamplara katılan bireylerin deneyimlerinin hepsini burada göstermek mümkün olmadığı için kamp ortamı, eğitimler, etkinlikler, kamp kuralları gibi belli başlı temalar etrafında açıklanacaktır.

Görüşme Sırası	Görüşmeciler	Doğum Tarihi	Okul Adı	Meslek
1.	Mehmet Emin ALTAN	1920	Haydarpaşa Lisesi İstanbul Üniversitesi	Akademisyen
2.	Cahit KAYRA	1917	Boğaziçi Lisesi Ankara Hukuk Fakültesi	Enerji Eski Bakanı/ Yazar
3.	Hıfzı TOPUZ	1925	Galatasaray Lisesi İstanbul Hukuk Fakültesi	Gazeteci/Yazar
4.	Sıtkı ANADOL	1925	İstanbul Erkek Lisesi Teknik Üniversite	İnşaat Mühendisi
5.	Ziya MÜEZZİNOĞLU	1921	Kayseri Lisesi Mülkiye Mektebi	Maliyeci/Maliye Eski Bakanı
6.	Doğan HAŞHAŞ	1927	Erzurum Lisesi İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi	Fizik Öğretmeni
7.	Turgut BULUT	1926	Bursa Erkek Lisesi Ankara Hukuk Fakültesi	Avukat
8.	Muharem ÖZMELEK	1925	Balıkesir Lisesi Teknik Üniversite	Mimar
9.	Orhan YAVUZ	1924	Afyon Lisesi Teknik Üniversitesi	İnşaat Mühendisi/ Sanayici
10.	Ali Hüsrev BOZER	1923	Maarif Koleji Ankara Hukuk Fakültesi	Akademisyen/ Siyasetçi
11.	Özden İNÖNÜ TOKER	1930	Ankara Kız Lisesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi	İnönü Vakfı Başkanı
12.	Özcan KÖKNEL	1928	Kabataş Erkek Lisesi İstanbul Tıp Fakültesi	Akademisyen/Doktor
13.	Şazi SİREL	1925	Galatasaray Lisesi Güzel Sanatlar Fakültesi	Akademisyen

28 Görüşmecilere, erişilebilen şahıslar veya onların önerdiği kişiler vasıtasıyla ulaşılmıştır. Telefonda yapılan ön görüşmeyle çalışma hakkında bilgi verildikten sonra kabulleri doğrultusunda kendilerinin belirledikleri yer ve saatte görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Söyleşiye başlamadan önce araştırmanın amacı tekrar açıklanarak konuşmaların ses kayıt cihazına kaydedilmesi için kendilerinden izin alınmıştır. Görüşmenin ardından kayıtların deşifresi yapılmıştır. Bunların görüşme ile aynı gün içinde yapılmasına özen gösterilmiştir. Deşifre yapılırken görüşmecilerin ifadeleri üzerinde herhangi bir değişiklik yapılmamıştır. Bütün görüşmecilerin ses ve görüntüleri, anlatıları ve kişisel bilgileri bilgisayar ortamında ayrı ayrı dosyalar halinde muhafaza edilmiştir. Daha sonra burada verilen bilgiler, birincil kaynaklarla ve diğer görüşmecilerin anlatılarıyla karşılaştırılarak bilgilerin doğruluk ve güvenilirliği sağlanmıştır. Toplanan verilerin ayrıntılı analizlerinin yapılması ve yorumlanması için sorulan sorular çerçevesinden birtakım temalar oluşturularak bir kodlama listesi yapılmıştır. Kodlamanın ardından kod açma işlemine geçilerek daha önceden belirlenen temalar çerçevesinde kodlanan anlatılar ayrı dosyalarda toplanmıştır. Örneğin “Askerliğe Hazırlık Kamplarına katıldınız mı?” konusuyla ilgili bütün anlatılar aynı dosyada bir araya getirilmiştir. Belirlenen temalardan konu başlıkları oluşturularak görüşmecilerin anlatıları yorumlanmıştır.

14.	Ruhi KAFESCİOĞLU	1920	Sivas Lisesi Teknik Üniversite	Akademisyen
15.	Ali İhsan FUTACI	1923	Bursa Lisesi İstanbul Tıp Fakültesi	Uzman Doktor
16.	Galip UZUNCA	1923	Haydarpaşa Lisesi İstanbul Tıp Fakültesi	Uzman Doktor/ Şair
17.	Rober HADDECİYAN	1926	Mihitryan Ermeni Okulu İstanbul Edebiyat Fakültesi	Gazeteci/Yazar
18.	Aram KAMBURYAN	1926	Mihitryan Ermeni Okulu, Teknik Üniversite	İnşaat Mühendisi
19.	Cemal KARABACAK	1929	Tophane Sanat Enstitüsü Teknik Yüksek Öğretmen Okulu	Elektrik Öğretmeni

Tablo 1: Görüşmeciler Hakkında Bilgiler

Tabloda belirtilen kişilerin 20'si ile yüz yüze görüşme yapılabilmektedir. Özcan Köknel, sarı nokta hastalığı sebebiyle telefonda görüşme yapmayı tercih etmiştir. Orhan Yavuz ise yüz yüze görüşmeyi kabul etmemesine rağmen soruları e-posta ile cevaplayıp göndermiştir. Ancak bir görüşmecinin verdiği bilgilerin doğruluğundan emin olamadığını söylemesi ve bunların çalışmaya konulmamasını rica etmesi nedeniyle onun anlatıları çalışmaya dâhil edilmemiştir. Bir diğer görüşmecinin ise kamp anılarını yedek subaylıkla karıştırdığı fark edilince, verdiği bilgilerin tutarlı olmadığı görülmüş ve anlatıları çalışmaya konulmamıştır. Askerliğe Hazırlık Kamplarına sadece erkek öğrencilerin katılması zorunlu olduğu için görüşmeciler erkek bireylerden seçilmiştir. Bunun yanında İsmet İnönü'nün kızı Özden İnönü Toker'den Ömer ve Erdal İnönü'nün kamp anıları ile kamp uygulamalarına ilişkin birtakım bilgilere ulaşılmıştır.

Görüşmecilerin hem yaşları hem de anılarının üzerinden uzun yıllar geçmiş olması itibarıyla anıların unutulması, öğrencilik yıllarındaki askerlik kampı anıları ile yedek subaylık anılarının karıştırılması ve çarpıtılması ihtimaline karşı anlatılar arşiv belgeleriyle, mevcut literatürle ve diğer görüşmecilerin anlatılarıyla karşılaştırılarak bilgilerin doğruluğu, güvenilirliği ve geçerliliği sağlanmıştır. Bununla birlikte anlatılarda görüşmecilerin söylemleri değiştirilmeden, orijinal hali ile verilmiştir.

2. Anılarda Askerliğe Hazırlık Kampları

Askerliğe Hazırlık Kamplarına katılmış bireylerin anılarına geçmeden konunun daha iyi anlaşılması için kamplarla ilgili genel bilgi vermek faydalı olacaktır. Kamplar, lise ve üniversite eğitimi sırasında erkek öğrencilere yaz tatillerinde devreler halinde düzenlenmiştir. Talimatnamelerde belirtildiğine göre kampların amacı “gençleri yurt

savunmasına hazırlamak”tır.²⁹ Talim ve Terbiye Dairesi’nin kurul kararlarında ise kamplarla gençlerde askerlik sevgisinin oluşturulmak istendiği belirtilmiştir.³⁰ Bunun yanında burada askerliğe hazırlanan gençlerin herhangi bir savaş durumunda ülkenin korunması durumunda büyüklerinin önünde sınav vererek dünya tarihinde yeni kahramanlıklara imza atabileceğine kanaat getirilmiştir. Bir yandan da kampların sonunda gençlerde güçlü bir sağlık ve neşe belirerek sağlam vücutlarıyla, sağlam dimağ ve enerjilerini yurt savunmasında kullanmaya hazır hale gelecekleri düşünülmüştür.³¹ Dolayısıyla Askerliğe Hazırlık Kampları ile hem gençlerin askerlik sevgisinin ve ruhunun geliştirilmesi hem de açık havada yapılan egzersiz ve uzun yürüyüşlerle bedenlerinin güçlendirilmesi amaçlanmıştır. Bu doğrultuda 1926’da dersin müfredata konulmasıyla birlikte öğretim yılının sonunda erkek liseleri ve öğretmen okullarının son sınıf öğrencileri 1-15 Ağustos tarihleri arasında kamplara götürülmüştür.³² 1935’te Askerliğe Hazırlık Dersi’nin kapsamının genişletilmesine bağlı olarak resmî ve özel liseler, tüccar, kaptan ve çarkçı okulları ile üniversite, yüksekokullar ve muadillerinin çeşitli kademelelerindeki öğrencilerin kamplara katılması zorunlu olmuştur.³³ Ayrıca üniversite öğrencilerinin kamplarının talim taburlarında gerçekleştirilmesine³⁴ ve kamp süresinin 1. ve 2. sınıflar için 15’er günden toplam 30 gün olmasına karar verilmiştir.³⁵ II. Dünya Savaşı başladıktan sonra 1940’ta yayınlanan bir kararnameyle kamp süresi 20 güne çıkarılmıştır.³⁶ Dolayısıyla hem dersin kapsamının genişletilmesi ve içeriğinin ağırlaştırılmasıyla hem de kamp sürelerinin artırılmasıyla okulların kışla görünümü kazandığını söylemek mümkündür.

Yukarıda da değinildiği gibi sağlığı yerinde olan tüm erkek öğrencilerin kamplara katılması zorunluydu. Sağlık durumu elverişsiz, bedenen zayıf ve hasta olan ve bunu okul doktorundan aldıkları raporla belgeleyen öğrencilerin kamplardan muaf tutulacağı ve mazeretsiz olarak kampa katılmayan öğrencilerin davranış notlarının yarıya düşürüleceği öğrencilere bildirilmişti.³⁷ Öğrencilerin mazeretlerinin geçmesi veya sağlıklarına

29 *Askerliğe Hazırlık Dersleri (1935)*, s. 1; *Askerliğe Hazırlık Dersleri Yönetmeliği (1940)*, s. 1.

30 “Madde-19”, *Askerliğe Hazırlık Dersleri Yönetmeliği (1945)*, s. 10.

31 *Türkiye Cumhuriyeti Maarifi 1940-1941*, İstanbul, Maarif Matbaası, 1941, s. 114.

32 *Maarif Vekâleti Tebliğler Mecmuası*, S.10, Teşrin-i Sâni 1926, s. 7; “Madde 14”, *Askerliğe Hazırlık Tedrisatı: Askeri Ehliyetnameler ve İhtiyat Zabiti Hazırlık Kit’aları Hakkında Talimatname D-60*, Ankara, Türkiye Cumhuriyeti Erkân-ı Harbiye Umûmiye Riyaseti, 1927, s. 8.

33 *Askerliğe Hazırlık Dersleri: Askeri Ehliyetnameler ve İhtiyat Subay Hazırlık Kit’aları Hakkında Talimatname D-60*, Ankara, Genelkurmay Matbaası, 1935, s. 6.

34 “Madde-27”, *Askerliğe Hazırlık Dersleri (1935)*, s. 11-12.

35 “Madde-19”, *Askerliğe Hazırlık Dersleri (1935)*, s. 10.

36 *Askerliğe Hazırlık Dersleri Hakkında Talimatname D-60*, Ankara, Genelkurmay Matbaası, 1940, s. 6.

37 *Maarif Vekâleti Tebliğler Mecmuası*, S.25-26, 15 Mart 1928, s. 60.

kavuşmaları halinde hangi okul seviyesinde olursa olsun eksik kalan kampları tamamlaması gerekiyordu.³⁸ Ayrıca derslerde ve kamplarda başarılı olan öğrencilere “askerî ehliyetname” veriliyordu. Öğrencilerin her öğrenim düzeyine göre hazırlanmış bu ehliyetnameleri alması için ders programlarında mevcut olan Askerlik Dersi’ni görmeleri, kamplardaki askerî talim ve tatbikatlara katılmaları, silahla atış yapmaları ve kamp sonunda da ehliyetname imtihanlarını başarıyla vermiş olmaları gerekiyordu.³⁹ Ancak 1938-1939 ders yılından itibaren askerî ehliyetname uygulamasına son verilmiş ve bir üst sınıfa geçmek için öğrencilerin kamp bitimindeki sınavlardan başarılı olmaları esas alınmıştı.⁴⁰

Görüldüğü üzere 1935’ten itibaren dersin kapsamının genişletilmesi ve 1940’a gelince kamp sürelerinin artırılması, derslerin ve kampların amacının “ülke gençliğini yurt savunması için savaşa hazırlamak”⁴¹ olduğunun belirtilmesi, gençlerin topyekûn bir savunmaya hazırlandıklarının bir göstergesidir. Öte yandan bir öğrencinin yüksekokuldan mezun oluncaya kadar lisenin ilk sınıfından itibaren 5 kez kamplara katılmasının zorunlu olduğu⁴² düşünülürse Askerliğe Hazırlık Kampları ile öğrencilerin askerlikten önce temel askerlik bilgi ve pratiği konusunda epeyce bir deneyim kazandıkları söylenebilir.

Bu çalışmada Askerliğe Hazırlık Kamplarına katılmış bireylerin belleklerine başvurularak öğrencilerin kamp deneyimleri gösterilecektir.⁴³ Ancak bu deneyimlerin hepsini burada göstermek mümkün olmadığı için kamp ortamı, eğitimler, etkinlikler, kamp kurları gibi belli başlı temalar etrafında açıklanacaktır.

2.1.1. Kamp Hayatı

İlk aşamada süresi 15 gün olan Askerliğe Hazırlık Kampları, II. Dünya Savaşı yıllarında 20 güne çıkarılmıştır. Diğer açık hava etkinliklerinde olduğu gibi kampların şehir merkezinden uzak, kır hayatının her türlü ihtiyaçlarını sağlayan yerlerde kurulmasına dikkat edilmiştir.⁴⁴ Aşağıdaki tabloda da görüleceği üzere kamp yeri olarak İstanbul’daki Kilyos, Sarıyer gibi sayfiye yerler ile o yıllarda boş arazilerin yoğun olduğu Kağıthane

38 “Madde-5”, *Askerliğe Hazırlık Tedrisatı (1935)*, s. 7; *Maarif Vekilliği Tebliğler Dergisi*, S.31, 12.07.1939, s. 143.

39 “Madde-38”, *Askerliğe Hazırlık Tedrisatı (1927)*, s. 13.

40 *Maarif Vekilliği Tebliğler Dergisi*, S.31, 12.07.1939, s. 143.

41 *Askerliğe Hazırlık Dersleri Hakkında Talimatname (1940)*, s. 1.

42 *Türkiye Cumhuriyeti Maarifi 1940-1941*, s. 116.

43 Lise öğrencilerinin kamp deneyimlerini gazeteler, öğrenci dergileri ve anılar üzerinden ele alan bir başka çalışma için bkz. Sevdâ Kazankaya, *Asker Liseliler: Musiki Muallim Mektebi Özelinde Askerlik Dersleri ve Uygulaması*, Ankara, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2020, s. 66-73.

44 “Madde-12”, *Askerliğe Hazırlık Tedrisatı (1927)*, s. 10; “Madde-11”, *Askerliğe Hazırlık Dersleri (1940)*, s. 7.

ve Ayazağa tercih edilmiştir. Ankara'daki kamp yerleri için Özden İnönü'nün hatırladığı kadarıyla kampların Çubuk Barajı tarafında kurulduğu, daha çok Kayaş civarına gidildiği, ağabeyleri Erdal ve Ömer İnönü'nün değişik yerlerde kurulan kamplara katıldığı anlatılmıştır.⁴⁵

Anlatılardan yola çıkılarak görüşmecilerin lise ve üniversite yıllarında gittikleri kamp yerleri şöyle gösterilebilir:

Kamplara Katılanlar	Kamp Yeri ve Tarihi	
	Lise	Üniversite
Mehmet Emin ALTAN	Okul Bahçesi (?)	Süleymaniye civarı (1938-1942 yılları arası)
Cahit KAYRA	Kağıthane (?)	Sarıkeçi (1936)46
Hıfzı TOPUZ	Kilyos (1939 ve 1940)	Hatırlanmadı
Sıtkı ANADOL	Okul Bahçesi (?)	Ayazağa-Büyükçekmece 1942-1945 arası
Doğan HAŞHAŞ	Belirtilmedi	Mavramoloz Ormanları 47 (1949 veya 1950)
Turgut BULUT	Belirtilmedi	Sarıkeçi (1945 ve 1946)
Muharrem ÖZMELEK	Namazgah (Balıkesir) (1941 ve 1942)	Ayazağa (1943)
Orhan YAVUZ	Okul Bahçesi (?)	Maslak (?)
Ali Hüsrev BOZER	Belirtilmedi	Çankaya istikametinde bir dağın üstü (?)
Özcan KÖKNEL	Okul Bahçesi (?)	Ayazağa ve Rumeli Feneri (1945)
Şazi SİREL	Galatasaray Lisesi Sarıyer'e yakın bir yer (1942 veya 1943)	Hatırlanmadı
Ruhi KAFESCİOĞLU	Çermik (Sivas)48 (1935 veya 1936)	Selimiye Kışlası (1938 ve 1939)
Ali İhsan FUTACI	Temenyeri (Bursa)49 (1940)	Ayazağa (1943)
Galip UZUNCA	Okul Bahçesi (1940)	Ayazağa (?)
Rober HADDECİYAN	Hatırlanmadı	Ayazağa -Bakırköy (?)
Aram KAMBURYAN	Hürriyet Tepesi (1941,1942)	Ayazağa (1945 ve 1946)

Tablo 2: Askerliğe Hazırlık Kampı Yerleri

45 Özden İnönü Tokar ile 17 Kasım 2018'de yapılan görüşme.

46 Sarıkeçi, Ankara'nın şehir merkezine yaklaşık olarak yarım saat uzaklıkta yer alan en önemli askerî yapılardan birisidir.

47 Sarıyer'in sırtlarındaki doğal orman alanı.

48 Sivas'ın Yıldız Eli ilçesinin sınırları içinde yer almaktadır.

49 Bursa'nın Yıldırım ilçesinin sınırları içinde kalan semt ve park alanı.

Tablodan görüldüğü üzere görüşmeciler lise ve üniversite kamplarını ayrı yerlere yapmıştır. Lise kamplarının 1940'a kadar okul dışında gerçekleştirildiği, II. Dünya Savaşı yıllarında ise kamp için okul bahçesinin kullanıldığı görülmektedir. Lise yıllarında kamplara katılan görüşmeciler atış talimleri için okul çevresinde bulunan boş arazilere götürüldüklerini belirtmişlerdir. Hıfzı Topuz, Ayazağa'nın o yıllardaki durumu anlatırken burada geçen eğlenceli sayılabilecek bir anısını da şöyle aktarmıştır:

*"İlk askerlik kampına Ayazağa'ya gittim. 1939-40 yıllarında. Ayazağa biliyorsunuz Mecidiyeköy'den sonra tek bina yoktu, bomboş araziydi. Çok eğlenceli geçiyordu kamplar. Hatta şöyle bir anım var kampta: Orası Ayazağa. Bir çeşme vardı, pınar vardı daha doğrusu. Böyle kalabalık bir yer değildi. Köylüleri çok az görüyorduk ve o pınara diyorlardı ki: 'Geceleri buraya bir peri, peri kızı gelir. Orası perili pınar!' diye anılırdı. Biz inanmıyorduk tabii. Bir gece silahlarımızı aldık, gittik, nöbet tuttuk. Ben iki arkadaşımınla beraber peri gelecek diye bekledim."*⁵⁰

Görüşmeciler, lise yıllarında dışarıdan satın aldıkları üniformalarıyla okula gelerek silahları teslim aldıktan sonra toplu bir şekilde okulun yakınında bulunan boş arazilere götürüldüklerini ve burada atış talimleri yaptıklarını anlatmıştır. Anlatılardan lise kamplarında öğrencilere temel düzeyde askerlik eğitimi verildiği görülmektedir. Lise eğitimi Bursa Lisesi'nde alan Ali İhsan Futacı, lisedeki kamp deneyimini şöyle ifade etmiştir:

*"Lise kamplarına lise 1'de gittim. 20 gün sürüyordu. 1 Temmuz 20 Temmuz arasında. Kamplar Temenyeri'de olurdu. Evde yatıp kalkardık, sabahleyin okula giderdik. Silahlarımız falan okuldaydı. Önce okula gidiyorduk. Teçhizatımız, silahlar falan okuldaydı. Oradan silahlarımızı alıyorduk, taburlarla çıkar Temenyeri'ye giderdik. Şimdi teleferiğin olduğu yer var ya, Piremir diyorlar oraları kırdı, orada atışa giderdik. Mavzer denilen tüfekler vardı. Şimdiki gibi değildi. Orada atış yapardık, hakiki mermi ile. Kimin ne kadar atış yaptığı kaydedilirdi. Lisede çadırda kalmadık. Evde kalırdık, okula giderdik. Okuldan silahlanıp talime çıkardık. Silahları bırakıp, tekrar eve dönerdik. Yorgunluktan, yemeği yer yemez küt diye yatarдық. Öyle böyle halimiz kalmazdı. Çok talim yaptırılırdı, yat-kalk."*⁵¹

Özcan Köknel de Kabataş Erkek Lisesi'ne başladığında 9. sınıfta kampa gittiğini söylemiştir. Okulda kendilerine verilen tüfekleri omuzlarına alıp, Ortaköy'ün tepelerine yürüdüklerini, burada kendilerine dörtte bir asker somununun verildiğini ve talimlerden sonra okula dönülüp silahların bırakıldığını, herkesin evlerine dağıldığını ve bunların 20 gün sürdüğünü ifade etmiştir. Okullara üniformayla gelinmesi, tüfeklerin verilmesi ve en yakın garnizondan gelen subay öğretmen tarafından atış talimleri yaptırılması bu yıllarda okullar adeta bir kışlayı andırdığını göstermektedir.

50 Hıfzı Topuz ile 26 Temmuz 2018'de yapılan görüşme.

51 Ali İhsan Futacı ile 20 Nisan 2019'da yapılan görüşme.

Bununla birlikte İstanbul'daki üniversite kampları ile talim taburlarının genel olarak Ayazağa'da gerçekleştirildiği anlaşılmaktadır. Ayazağa'nın kamp yeri olarak seçilmesinde görüşmecilerin deyişiyle "bomboş bir arazi" den ibaret olması ve atış yapmaya uygunluğu geçerli olan nedendir. Üniversite kamplarının ise gerek kamp ortamı gerekse verilen eğitimler bakımından tam bir askerî havada gerçekleştiği anlaşılmaktadır. Anlatılara göre bireysel veya toplu bir şekilde kamp yerine ulaşan öğrenciler ilk önce saç kontrolünden geçirilmiş ve saçları ve sakalı uzun olanların kamp berberine gönderilerek saçları 2, 3 veya 0 numaraya vurulmuştur. Bundan sonra öğrencilere kamp süresi boyunca eğitimlerde ve talimlerde giymeleri zorunlu olan askerî elbiseleri verilmiştir. Kendi bedenlerine uygun olarak verilen kıyafetlerin kampın sonunda teslim edildiği belirtilmiştir. Kıyafetlerinin almalarının ardından kamptaki öğrencilerin sayısına göre askerî birliklere ayrılarak kendilerinden sorumlu subaylarla tanışmışlardır. Tanışma faslı bitince öğrencilere kalacakları çadırlar gösterilmiştir. Bir çadırda en az 6 en fazla 12 kişinin bulunduğunu ifade eden görüşmeciler, çadırların kurulumu konusunda farklı şekillerde anımsamıştır. Bazıları koni şeklindeki bu çadırların daha önceden kurulduğunu ve bunları hazır bulduklarını söylerken bazıları da çadırları kampa gelince kendilerinin kurduğunu anlatmışlardır. Bu konudaki en kesin ifade Aram Kamburyan tarafından verilmiştir. Kamburyan, çadırları kendilerinin kurduğunu, çadırın çökmesinden dolayı bunu hiç unutamadığını dile getirmiştir.⁵² Bununla birlikte talimatnamelerde belirtildiği üzere yüksekokulların kamp yerlerinin talim tabur ve alay komutanlarıyla üniversite rektörleri ve garnizon komutanlığınca birlikte seçileceğinin bildirilmesi⁵³ üzerine kamplar için kışlaların da tercih edildiği Cahit Kayra ve Turgut Bulut'un anlatılarından anlaşılmaktadır. Cahit Kayra ve Turgut Bulut, kamplar için Sarıklı'ya götürüldüklerini, burada kışlanın ikinci katının kendilerine tahsis edildiğini ve bu nedenle ranzada uyuduklarını söylemiştir.⁵⁴ Buradan hareketle bütün üniversite kamplarının açık havada ve çadır konaklamalı gerçekleşmediği söylenebilir.

Ali Hüsrev Bozer üniversite yıllarındaki kamp ortamını şöyle tasvir etmiştir:

"Hukuk Fakültesi'nde iken 1. ve 2. sınıfta kamp vardı. Bu kamplar 20'şer gündü. Ankara'nın uzakça bir yerinde bir dağın tepesinde askerlik görevini yerine getirirdik. Şartlar son derece kötü idi. Çadırlarda kalıyorduk. Bir zihniyet var, çok doğru: 'Askerlik meşakkat işidir.' Onun için çadırlarda 10'ar kişi yataydık. Yatakların içinde makaralar, şunlar bunlar vardı. Batar her tarafınıza. Tuvalet diye bir yer yok. 500 ya da 700 metre giderdiniz, kuyular açılmıştı. O kuyulara def-i tabiyede bulunurdunuz. Hatta bir gün ben beyaz eşofman giyerdim. Gece karanlıkta nöbetçi asker bana silahını dayadı. Korktum. Hafta sonu çıkılmazdı kamptan."⁵⁵

52 Aram Kamburyan ile 7 Kasım 2019'da yapılan görüşme.

53 *Askerliğe Hazırlık Dersleri Yönetmeliği (1945)*, s. 9.

54 Cahit Kayra ile 19 Temmuz 2018'de ve Turgut Bulut ile 15 Eylül 2018'de yapılan görüşmeler.

55 Ali Hüsrev Bozer ile 14 Kasım 2018'de yapılan görüşme.

Kamptaki görevlilere gelince talimatnamelerde 1927’de kampların idaresinden okul müdürü, muavini ve askerlik öğretmeninin sorumlu tutulacağı, 1935’te ise bu görevlilerin yanına garnizondan ayrıca subay atanacağı bildirilmiştir. 1945’te bu konuyla ilgili yeni bir düzenleme yapılarak kamplar için gerekli olan yardımcı subaylar, bu kampların idaresine yetecek kadar erbaş, erler ve araçların kolordu garnizon komutanlıklarınca sağlanacağı belirtilmiştir.⁵⁶ Anlatılarda ise kampların işleyişinden albay rütbesindeki bir kamp komutanının sorumlu olduğu kamplardaki eğitimlerin ve talimlerin teğmen, yüzbaşı, binbaşı rütbesindeki subaylar tarafından verildiği, onlara yardımcı olmak üzere çavuşlar ve erlerin görevlendirildiği bilgisi aktarılmıştır. Genel olarak görüşmecilerin kamptaki komutanların rütbelerini hatırladıkları görülmüştür. Hatta Galip Uzunca, Haydarpaşa Lisesi’nin kamp komutanının Alparslan Türkeş olduğunu söylemiştir.⁵⁷

Bunun yanında kamp komutanları içinde “Rommel”⁵⁸ lakaplı bir subay dikkat çekmiştir. Birçok anlatıda kamp komutanlarının Rommel gibi sert olmasından dolayı kendisine bu benzetmenin yapıldığı söylenmiştir. Örneğin Ali İhsan Futacı, “Kamp komutanını hatırlıyor musunuz?” sorusunu “Bir Rommel’i hatırlıyorum. Biz Rommel derdik” diye cevaplamıştır. Galip Uzunca, kendi kamplarında Rommel’in bulunduğunu kendisinden sonraki devrede de Rommel’in devam ettiğini belirtmiştir. Aram Kamburyan ise kampta “Bizim Rommel” adını verdikleri bir askerlik hocası olduğunu anlatmıştır. “Rommel” hakkında Özden İnönü de Ömer İnönü’nün Pendik’teki üniversite kampında başlarındaki komutana kendilerinin “Rommel” adını taktıklarını anlattığından bahsetmiştir. Mehmet Emin Altan ise üniversite kampında Almanya’da eğitim görmüş komutan binbaşılardan biri için “Rommel’in arkadaşı” diye söylendiğini anlatmıştır.⁵⁹ Öte yandan “Rommel” adına bazı hatıratlarda da rastlanmıştır. Örneğin; 1943-1950 yıllarında Darüşşafaka Lisesi’nde öğrenci olan Sami Musluoğlu, Pendik’teki kampta görev yapan askerlik hocası için “Rommel derdik, hani Afrika’da Alman Rommel vardı ya, ondan da sert bir adamdı.” şeklinde bir söylemde bulunmuştur. Şu haliyle “Rommel” lakaplı askerlik dersini veren binbaşının veya kamp komutanının efsaneleştiği ve görüşmecileri etkilediği görülebilmektedir.

Kamplardaki görevliler arasında bir kamp doktoru da bulunuyordu. Görüşmeciler, çadırlardan birinin sıhhiye çadırı olarak kullanıldığını ve doktorların her gün kampları ziyaret ettiklerini belirtmişlerdir. Ruhi Kafescioğlu, bu sıhhiye çadırında ufak tefek

56 “Madde-8”, *Askerliğe Hazırlık Tedrisatı* (1927), s. 8; “Madde-14”, *Askerliğe Hazırlık Dersleri* (1935), s. 9; “Madde-22”, *Askerliğe Hazırlık Dersleri Yönetmeliği* (1945), s. 11.

57 Galip Uzunca ile 30 Ağustos 2019’da yapılan görüşme.

58 Johannes Erwin Eugen Rommel, II. Dünya Savaşı’nda Alman Afrika Kolordusu Komutanı.

59 Mehmet Emin Altan ile 11 Temmuz 2018’de yapılan görüşme.

sıyrıklara pansuman yapıldığını, Özcan Köknel ise aynı askerlikte olduğu gibi şikâyeti olanların sabah 07.00 veya 08.00’da revire çıktığını; şikâyete göre ya istirahat verildiğini ya da tedavi edildiğini anlatmıştır.⁶⁰ Anlatılarda bu görevliler dışında sivil hiçbir kimşenin bulunmadığının altı çizilmiştir.

Görüşmecilere, komutanların kendilerine yaklaşımı sorulduğunda genel olarak “asker gibi” davranıldığını, ciddi olduklarını ancak kaba bir şekilde davranmadıklarını söylenmişlerdir. Hatta kamp komutanlarını sevecen, kendilerini ürkütmeyen, babacan ve iyi şekilde değerlendirilenler de olmuştur. Örneğin, Mehmet Emin Altan, komutanların kendilerine yaklaşımının gayet iyi olduğunu, kendilerine “Ulan!” diye bir hitapta bulunmadıklarını söylemiştir. Aynı şekilde Muharrem Özmelek de komutanların sert olmadıklarını belirterek, bu durumu genç olmalarıyla ilişkilendirmiş ve “Gençlerdi. Biz 18, onlar 20 yaşında.” diye ifade etmiştir. Ruhi Kafescioğlu ise lise kampındaki komutanla yaşanan bir durum karşısında kendilerine rahatlıkla “Biz mi cezalıyız, içerideki mi cezalı?” diye sorabildiklerini, genelde çok sevecen, çok kucaklayıcı olduklarını anımsarken, kamp komutanlarından itici ve sert bir davranış görmediğini, kendilerine karşı hoşgörülü davrandıklarını söylemiştir.⁶¹ Buna karşın Turgut Bulut, komutanların kendilerine karşı yaklaşımlarının birbirinden farklı olduğunu, komutana göre değiştiğini söyleyerek kendi başındakini “haşin bir adam” olarak değerlendirmiştir. Cahit Kayra ise lise kampındaki binbaşının çok sert olduğunu ve ondan çok şikâyet ettiklerini, üniversite kampının yapıldığı Sarıkışla’da sadece çavuşu gördüklerini ve onun da çok kötü ve çocukları ciddiye almadığını söylemiştir. Benzer şekilde Galip Uzunca da komutanlarının kendilerini önemsemediklerini anlatmıştır. Görüldüğü üzere komutanların öğrencilere yaklaşımı kamptan kampa farklılık göstermiştir.

Kamplardaki yemekler konusunda görüşmeciler tarafından yemeklerin askerlikte olduğu gibi karavana usulünde yendiği ifade edilmiştir. Bu konuda Muharrem Özmelek, yemeklerin erler tarafından masalarda kendilerine servis edildiğini, ekmekten suya varıncaya kadar her şeyin onlar tarafından verildiğini, kendilerinden hizmet beklenilmediğini ve üstelik komutanların da kendileriyle birlikte aynı masada yemek yediklerini, Mehmet Emin Altan da askerî usulde onar kişilik yahut sekizer kişilik masalarda karavanın geldiğini ve herkesin kabına öyle dağıtılıp, öyle yenildiğini, Orhan Yavuz ise yemeklerin açık alanda ranza ve masada yenildiğini anlatmıştır.⁶² Ali İhsan Futacı, yemekleri nasıl yediklerini şu sözlerle anlatmıştır:

60 Ruhi Kafescioğlu ile 10 Ocak 2019’da ve Özcan Köknel ile 1 Aralık 2018’de yapılan görüşmeler.

61 Mehmet Emin Altan ile 11 Temmuz 2018’de ve Muharrem Özmelek ile 24 Eylül 2018’de yapılan görüşmeler.

62 Orhan Yavuz ile 10 Ekim 2018’de yapılan görüşme.

*“Yemekler karavana ile gelirdi. Böyle büyük bir şey. İçinde 12 parça et vardı. Herkes onu ta-
bağına kordu, ondan yerdik. 12 kişilik verirlerdi. Bir arkadaş vardı. Böyle karavana dağıtılır-
dı. Her mangadan bir kişi gider, o manganın yemeğini alırdı.”*

Çoğunlukla yemeklerin bol ve lezzetli olduğu anımsansa da Ali Hüsrev Bozer ye-
meklerin kötü olduğunu, Turgut Bulut ise yemeklerin içinde sineklerin gezdiğini söyle-
miştir. Hatta bu durumu komutanlarına bildirdiklerinde kendilerine “Asker! sinek yen-
meyecek!” denildiğini aktarmıştır.

Görüldüğü üzere anlatılardan gerek lise kampları gerek verilen eğitimler gerekse dü-
zen bakımından ciddi bir askerlik kampı hayatının yaşatılmadığı söylenebilir. Hatta gö-
rüşmeciler içinde bu kampları “ciddi bir şey değildi” diye değerlendirenler olmuştur.
Buna karşın anlatılardan üniversite kamplarının gerek organizasyonu gerekse söz konu-
su ortamı itibarıyla kışladan farksız olduğu anlaşılmaktadır. Bu kışla hayatı hissi, öğren-
cilere kurallarla ve verilen eğitimler ve görevlerle iyice hissettirilmiştir.

2.1.2. Kamplardaki Eğitimler ve Nöbet

Askerliğe Hazırlık Kamplarındaki uygulamalar arasında askerî muharebe şekilleri,
çeşitli pozisyonlarda ve muhtelif mesafelerden çeşitli hedeflere atışlar, 25-30 kilometre-
lik yaya yürüyüşler, molalar, ordugâhların kurulması, karakol, devriye, nöbet hizmetle-
ri, gözcü, keşif kolu vazifeleri, hayvan tımarı ve bakımı bulunuyordu.⁶³ Görüşmeciler,
anlatılarda okudukları bölüme göre kendilerine piyade veya topçu eğitimi verildiğini,
eğitimlerde dönüşler, yatış-kalkış, silah doldurup boşaltma yaptırıldığını ve silah bakımı
gibi konuların öğretildiğini ifade etmiştir. Görüşmeciler genel olarak eğitimlerin kah-
valtıdan sonra saat 07.00-08.00 sularında başladığını anımsamıştır. Özcan Köknel,
kamplarda yapılan faaliyetleri şöyle ifade etmiştir:

*“Ayazağa’daki kampta sabah 7’de başladık. Kahvaltı ederdik, sonra 8’de silahlarla yürüyüşe
çıkardık. Üstelik orada atış falan da yapardık. Silahla karşıda hedef vardı. O hedefleri vurma
şeklinde falan. Yani tamamen bir askeri bölükte ne talim yapıyorsa erlere o talimlere aynen
katılırdık bizde. Sabah 8’de başlayıp 11.30’a kadar, öğleden sonra da 2’de başlayıp 5’e kadar,
6’ya kadar sürüyordu. Bunların içinde yürüyüş vardı, yerde sürünme vardı, yat- kalk vardı. Bu
tür şeyler vardı.”*

Orhan Yavuz ise kampta kapalı bir eğitim alanı olmadığını, muharebeye hazırlık eği-
timlerinin teğmen rütbesindeki subaylar gözetiminde deneyimli çavuşlar tarafından ve-
rildiğini, atış poligonunu olup olmadığını hatırlamadığını; ancak bazuka ile bir atış

63 Türkiye Cumhuriyeti Maarifi 1923-1943, s. 113-114.

yaptığını söylemiştir. Bunların dışında eğitimlerde silahların tanıtılması, bakımı ile muharebeye hazırlık için fizik geliştirme çalışmalarının yapıldığını belirtmiştir.

Yine kamptaki eğitimler kapsamında çok sıkı olmasa da gece yürüyüşlerinin yapıldığı anlatılmıştır. Mehmet Emin Altan, yürüyüşlerde Fenerbahçe'ye kadar gittiklerini, komutanların köprüden geçerken uygun adım geçmenin zararlı olduğunu, “uygun adım olursa rezonans olarak köprüye yansır. Köprünün salınımı artarak köprü yıkılır.” dediklerinden dolayı uygun adımla köprüden geçemediklerini aktarmıştır. Galip Uzunca, lise kamplarında kendilerinin geceleri Çamlıca'ya götürüldüğünü, burada farklı okullarla rakip haline getirilerek bir esir alma mizansenini yapıldığını söylemiştir.

Atış eğitimleri hakkında kamp yerinin dışında bir tepe, kır gibi yerlere götürülerek oralarda atışlar yaptırıldığı belirtilmiştir. Yönetmeliklere göre atışların bir cetvele kaydedilmesi gerekiyordu. Görüşmecilere atışların kaydedilip kaydedilmediği sorulduğunda bu konunun farklı anımsandığı görülmüştür. Bazıları böyle bir şeyi hatırlamadığını bazıları da böyle bir uygulamanın olmadığını söylemiştir. Atışların defterlere kaydedildiğini anımsayanlar da atıştan iyi not alamayanların Askerlik Dersi'nden kaldığını belirtmişlerdir.

Kamplardaki faaliyetler içinde nöbet görevi de bulunuyordu. Nöbetin askerlikteki en kutsal görevlerden biri olduğunu, bir askerın nöbet esnasındaki görev ve sorumluluklarını derslerde kavrayan öğrenciler, kamplarda da bu görevi deneyimleme imkânı yakalamıştır. Nöbet görevi konusu da atış çizelgesinde olduğu gibi farklı şekilde hatırlanmıştır. Bazıları nöbet görevinin olmadığını veya hatırlamadığını söylerken bazıları da geceleri iki saat nöbet tuttıklarını belirtmiştir. Örneğin; Ali İhsan Futacı, nöbet için “Yoktu. Olsa hatırlardım.” diye söylerken, Özcan Köknel, gece nöbetlerinin akşam 20.00'da başladığını, ikişer saat arayla tutulduğunu, nöbeti biten kim varsa arkadaşını uyandırarak, ona havale ettiğini anlatmıştır. Sıtkı Anadol, nöbet deneyimini şöyle anlatmıştır:

“Nöbet tutuyorduk. Gece nöbeti vardı. Herkes iki saat tutardı. Ben biraz o zaman da aykırı bir çocuktum. Gece 1-3 arası senin nöbetin var değil mi? Senden önceki nöbeti olan geliyor, ‘benim nöbetim bitti, kalk nöbete’ derdi. Beni uyandırdıkları zaman, ‘kalk Sıtkı, nöbete gideceksin!’ dediği zaman yanına bir arkadaşı alıyordu. ‘kalk nöbete’ deyince vuruyordum başımı yatıyordum. Tabii ben yatınca benden sonraki tamamıyla bozuluyordu. Sabahleyin subay gelince herkes ‘beni kaldırmadılar’ deyince suçlu bulunamıyordu. Baştakilerden bir iki tanesi suçlanıyordu. Ondan dolayı beni kaldırırlarken: ‘bak Sıtkı! Seni kaldırdık, nöbet sıran geldi. Bu da şahittir.’ diye iki kişi gelirdi beni kaldırmaya. Bunlar aklımda kalmış.”⁶⁴

64 Sıtkı Anadol ile 14 Ağustos 2018'de yapılan görüşme.

Genel olarak anlatılardan nöbet görevinin görüşmecilere zor gelmediği anlaşılmaktadır. Görüldüğü üzere bir askerliğin ilk aşamasında erlere hangi eğitimler veriliyorsa kamplarda da aynı eğitimler verilmiş ve nöbet tutturulmuştur. Bunun yanında, görüşmecilerin bütün çalışmaların askerî disiplin içinde yapıldığı konusunda hemfikir olduğu göze çarpmıştır. Görüşmeciler, kamp kuralları hakkında bilgi vererek kampın disiplinini nasıl sağlandığını anlatmıştır.

2.1.3. Kampın Kuralları ve Disiplini

Açık hava etkinliklerinin belli bir düzen içinde geçmesi için yatma, kalkma, yemek ve banyo zamanları gibi değişmeyen kendine özgü kuralları bulunmaktadır.⁶⁵ Anlatılarda görüşmeciler, Askerliğe Hazırlık Kamplarındaki hangi faaliyetin ne zaman yapıldığı ve yatış-kalkış saatleri konusunda ortalama bir bilgi verebilmiştir. Örneğin Özcan Köknel, eğitimlerin sabah 08.00’da başlayıp 11.30’a kadar, öğleden sonra da 14.00’da başlayıp 17.00-18.00’a kadar sürdüğünü; Ali İhsan Futacı, sabah 07.00-08.00’da toplandığını ve talime çıkarıldıklarını, öğle yemeği yenilmesinin ardından 1-2 saat istirahat edilip, 18.00’a kadar yine bir talim yaptıklarını; Galip Uzunca da akşam 17.00’a kadar talim, 17.00’dan sonra bir eğlence saati olduğunu ve saat 21.00-22.00 gibi çadırlara gittiklerini; Muharrem Özmelek ise 08.00’da jimnastik hareketleri olduğunu, talimlerin 10.00’a doğru başlayıp akşam sularında bittiğini dile getirmiştir.

Bütün anlatılarda kampların çok disiplinli olduğu vurgulanmıştır. Hatta görüşmeciler, disiplinli olduklarından dolayı herhangi bir ceza almadıklarını ifade etmişlerdir. Öte yandan bazı görüşmeciler kamp kurallarına uymayanlar olduğunu onlara yaptırım olarak çadır hapsi cezası veya ceza nöbeti verildiğini belirtmiştir. Örneğin Ruhi Kafescioğlu, kusur işleyenlerin kusurlarına göre ceza verildiğini, bunlar arasında hapis cezası çadırda kalma, dışarı çıkma yasağı, kapısında nöbet tutturma olduğunu anlatmıştır. Galip Uzunca da kamp kurallarına uymayanlara çadır hapsi verildiğini, karar ne kadarsa o kadar çadırda kaldıklarını, önünde de iki tane nöbetçi bulunduğunu ve kesinlikle çadırdan dışarı çıkılmadığını belirtmiştir. Hıfzı Topuz, kamp kurallarına uymayanların nöbet sayısının artırıldığını ve gece nöbetine kalkmak güç olduğundan gece nöbeti verildiğini söylemiştir. Bununla birlikte kamp kurallarını ihlâl edenlere nöbet dışında farklı cezaların verildiği de anlatılmıştır. Örneğin Ali Hüsrev Bozer, kamptan kaçtığı için ceza aldığını şöyle anlatmıştır:

“Her hafta kaçıyoruz. Bir seferinde küçük minibüsler vardı. Gayet ilkel. Ankara’nın kazası ile Ankara arasında işlerdi. O arabaya tesadüfen doktorun kız kardeşi de binmişti. Bizi ihbar etti. Hakikaten bizi yakaladılar. Ertesi gün benim saçlar gitti.”

65 İstanbul Talebe ve Öğretmen Kampları, İstanbul, Ülkü Basımevi, 1939, s. 51.

Sonuç olarak kamp kurallarını ihlâl edenlere talimatnamelerde belirtildiği gibi uyarı, azarlama, kamp notunun kırılması, kamptan çıkarılma gibi cezalar verilmemesine karşın çadır hapsi, fazladan nöbet, dışarı çıkma yasağı gibi cezaların uygulandığı anlaşılmaktadır. Bunlar talimatnamedeki cezalara göre daha hafif gibi görülsede o yaştaki gençler için aslında ağır anlamlar taşımaktadır. Bir başka deyişle, verilen bu cezalar öğrencilerde arkadaşlarından dışlanma, topluluktan uzaklaştırılma, izole edilme veya Ali Hüsrev Bozer'in örneğinde olduğu gibi küçük düşürülme gibi duyguların yaşanmasına neden olduğu gibi o yaştaki öğrenciler üzerinde güçlü tesirler bırakması da muhtemeldir. Öyle ki Ali Hüsrev Bozer, neredeyse 70 yıl önce kendisine verilen bu saç kesme cezasını unutamamıştır.

2.1.4. Kampların Değerlendirilmesi

Askerliğe Hazırlık Kampları ile ilgili olan görüşmeciler içinde kampların bireysel yaşamlarına katkıları yanında yedek subay eğitimine faydalarını da dile getirenler olmuştur. Mehmet Emin Altan, kamp hayatının fiziksel ve ruhsal açıdan faydalı olduğunu söylemiştir. Cahit Kayra, kampları 15 gün boyunca “evden kurtulma” şeklinde değerlendirerek buradaki havayı evden farklı, kendi deyimiyle “değişik bir şey” olarak tanımlayarak kamptan memnun kaldığını belirtmiştir. Benzer şekilde Turgut Bulut da kampı bir “kaçış” gibi düşünmüş ve bunu “güzeldi, kaçmak iyiydi.” diye ifade etmiştir. Hıfzı Topuz ise kampların farklı bir yönüne işaret ederek zengin-fakir bütün öğrencilerin bu kamplara katılmasıyla öğrenciler arasında bir çeşit “eşitlik” sağladığını ve kendisinin kamp hayatına alışık olmasından dolayı herhangi bir yabancılaşma çekmediğini şu söyleyişle dile getirmiştir:

“Bir defa bazı arkadaşlar varlıklı arkadaşlardı. Kamp hayatı falan görmemişlerdi. Galatasaray’da hele genellikle varlıklı arkadaşlar vardı. Hayatlarında yeni bir dönem. Başka bir şeyler öğrendiler. Güçlüklere alıştılar. Benim için öyle olmadı. Gayet doğal geliyordu. Galatasaray’daki kamptan önce de Kartal’da çiftliğimiz vardı. Ağabeyimle kamp kurardık. Çadıra çıkardık orada. Ben hiç yadırgamadım bunları. Bahçede bir yerde çadır kurulu orada kalırdık. Gayet eğlenceli geçerdi.”

Hıfzı Topuz’un bu sözlerinden kamplara her kesimden gelen öğrencilerle askerlikteki “bir olma” duygusunun askerlikten önce yaşatıldığı söylenebilir. Bu da zaten kampların genel amaçları içinde yer alıyordu. Yine Hıfzı Topuz, kampların arkadaş ve çevre gelişimine katkıda bulunduğunu, birçok insanla arkadaş, dost olduğunu ve bunların yıllarca devam ettiğini belirtmiştir. Sıtkı Anadolu ise aynı çadırda kalmanın ve bir arada yemek yemenin dayanışmayı geliştirdiğini, aynı şekilde Orhan Yavuz da uzun

yürüyüşlerin ve talimlerin arkadaşlık ve yardımlaşma ilişkilerini geliştirdiğini ve güçlendirdiğini söylemiştir.

Doğan Haşhaş, Orhan Yavuz ve Ali Hüsrev Bozer'in Askerliğe Hazırlık Kampları ile ilgili değerlendirmelerinde, kampların disiplin kazandırma işlevi dikkat çekmiştir. Doğan Haşhaş, kampların sadece disiplinli olmayı öğretmediğini; kendi yatağını yapma, kendi sağlığına bakma, karnını iyi doyurma gibi kazanımları da olduğunu söylemiştir.⁶⁶

Özcan Köknel, kampların birçok açıdan faydalı olduğunu ileri sürmüştür. Burada askerlik eğitimi yanında arkadaşlarını yakından tanıma, farklı kentlerden gelen insanlarla tanışma fırsatı bulduğunu söyleyerek kamp hayatının katkısını şöyle ifade etmiştir:

“Bir kere askeri daha yakından tanımak imkânı bulduk. İkincisi yurdun değişik yörelerinden, değişik kentlerinden gelen insanları tanıma imkânı verdi. Onların yaşantısını da yakından görme imkânı vardı. Askerde ve kamplarda birçok şeyi görerek, yaşayarak öğrendiğimiz için bunlar daha kalıcı oldu. Disipline uymayı öğrendik. İllelere kurallara uymayı öğrendik. İlkelerin, kuralların dışına çıktığımız zaman bir kişiye zarar verebileceğimizi yaşayarak öğrendik. Bunların karşılığında bir cezanın olabileceğini yahut birçok şeyin yitirilebileceğini gene yaşayarak öğrendik.”

Galip Uzunca ise burada aldıkları eğitimlerin yedek subaylıkta işine yaradığına dikkat çekerek kamplara katıldığı için iki ay önce terhis olduğunu belirtmiştir. Benzer şekilde Şazi Sirel de burada gördüğü piyade eğitiminin askerlikte işine yaradığını, her şeyi bildiği için arkadaşlarına yardım ettiğini anlatmıştır.⁶⁷

Öte yandan görüşmeciler içinde Askerliğe Hazırlık Kamplarını faydalı bulmayan, gereksiz görenler de mevcuttur. Ali İhsan Futacı bunları “boşa masraf” olarak değerlendirmiş ve bunu “hiç yapılmasa iyiydi, faydalı bir şey olmadı” şeklinde açıklamıştır. Benzer şekilde Muharrem Özmelek de kampların anlamsız olduğuna inanarak bunu şu sözleriyle ifade etmiştir:

“Hiçbir katkısı olmadı. Yalnız bizim askeri mektepte olup da bize gelenler vardı. “Çekilecek kahur değil.” derlerdi. Gelen 1,2 arkadaşımız. Biz bu kampların lüzumlu olduğuna inanmadık. Kerhen gittik oraya. Çünkü biz bir anlam veremiyorduk kamplara. Bu kadar zaman içinde asker olsan ne olur, asker olmasan ne olur? Nitekim yanlışlık belli oldu. Bugün askerlik tamamen profesyoneller. Çünkü piyade tüfeği denilen tüfeği veriyorsunuz askere, karşıdaki düşman seni 100 metreden seni gözünden vuruyor. O silahla doğmuş. Zaten eğitimi bu. Sen hedef olarak çıkıyorsun. Dönsen de dönemesen de o sana yapıyor. Yani ciddiye almadık.”

66 Doğan Haşhaş ile 7 Eylül 2018'de yapılan görüşme.

67 Şazi Sirel ile 8 Aralık 2018'de yapılan görüşme.

Her ne kadar Muharrem Özmelek ve Ali İhsan Futacı Askerliğe Hazırlık Kampları'nı faydasız, gereksiz, göstermelik bir uygulama gibi düşünse de görüşmecilerin birçoğunun kamplar hakkındaki kanaatlerinde olumsuz bir durum hissedilmemiştir.

Askerliğe Hazırlık Kampları'nın esas amacı, gençleri yurt savunmasına hazırlamak idi. Ancak görüşmecilerin söylemlerinde burada "bir asker gibi yetiştirildiklerine" dair doğrudan bir vurgu göze çarpmamış; ancak burada her an askere alınacak gibi yetiştirildiklerine inanmışlardır. Anlatılarda kampları daha çok arkadaşlık, disiplin, itaat, yokluğu dayanma bakımından faydalı bulunması dikkat çekmektedir. Esasen bunlar kampların genel amaçları içinde yer alıyordu. Dolayısıyla kamplara katılan bireylerin bunları özümsemiği görülmektedir. Buradan hareketle kampların doğrudan "yurt savunmasına hazırlama" misyonundan çok dolaylı olarak askerî değerleri benimsetme özelliğinin öğrencilerde karşılık bulduğu söylenebilir.

Sonuç

İki savaş arası dönemde savaşların karmaşıklaşması, mekanikleşmesi, daha fazla insan gücüne ihtiyaç duyulması ve askerlik sürelerinin kısalması askerlerin olduğu kadar sıradan insanların da askerlik eğitiminden geçirilmesini zorunlu kılmıştır. Böyle bir ortamda Cumhuriyet'in ilk yıllarında gençleri orduya alınmadan askerliğe alıştırmak, temel askerlik bilgileri edinmelerini sağlamak için askerî kamp uygulamaları başlamıştır.

Askerliğe Hazırlık Derslerinde öğretilen teknik bilgilerin pratiğinin yapıldığı bu kamplarda, bir savaş olasılığı karşısında gençlerin beden ve ruhen savaşa hazırlanması sağlanmış, öğrenciler lise çağlarından itibaren kışla hayatıyla tanıştırılmıştır. Bu çalışmada görüşülen bireylerin kamplara katıldıkları yıllar II. Dünya Savaşı yıllarına denk gelmiştir. Görüşmecilerin anlatılarından savaş yılları olmasından dolayı burada her an asker gibi eğitildiklerine inandıkları gözlenmiştir. Ancak kamplara katılan bireylerin bu kamplarda sadece askerliğe hazırlanmadıkları; aynı zamanda kampların onlara kısa süreli aileden, okuldan, yaşadığı yerden uzaklaşma, toplu bir şekilde yaşama, birlikte hareket etme, mahrumiyete katlanma gibi farklı deneyimler kazandırdığı da anlaşılmaktadır. Dolayısıyla kamplarla gençlerin bir yandan yurt savunmasına hazırlanması diğer yandan da sosyal yönden gelişimleri sağlanmıştır.

Askerliğe Hazırlık Kamplarının görüşmeciler tarafından farklı açılardan anlamlandırıldığı tespit edilmiştir. Şöyle ki kampların "disiplinli olma" işlevinin olduğunu düşünenler eğitim için bunu gerekli görmüştür. Bazıları da gerek derslerde ve kamp süresince komutanların askerliğin meşakkatli olduğuna dair telkinlerinin gerekse kampların

savaş yıllarında gerçekleşmesinin etkisiyle kampları bir eğitim “rutini” olarak değerlendirmişlerdir.

Bununla birlikte görüşmecilerin söylemlerinde askerliğin, askerlik mesleğinin ve kampların yüceltildiği görülmektedir. Onlar için kamplara katılım “kutsal bir görev” olarak sayılmamıştır. Daha çok burada ev ve okul yaşantısı dışında farklı bir hava ile karşılaşılmasından kaynaklanan bir “memnun olma” hali göze çarpmıştır. Kampların kışla ortamını andıran ortamı, uygulamaları ve askerî disiplini, 6-10 kişiyle aynı çadırda kalmak, toprağa serili içi saman veya eğrelti otlarıyla dolu yataklarda uyumak, olumsuz tuvalet ve banyo koşulları gibi durumlar karşısında görüşmecilerin rahatsız olmadıkları görülmüştür. Bu durum gerek Askerliğe Hazırlık Derslerinde gerekse başta Tarih ve Yurt Bilgisi dersleri olmak üzere diğer ders kitaplarında da askerlik ruhunun ve sevgisinin sürekli canlı tutulmasıyla ilişkilendirilebilir. Bir başka deyişle, derslerde ve kitaplarda askerî terbiye içinde geçen disiplin, itaat, arkadaş sevgisi, yoklukla mücadele gibi askerî değerlere yapılan vurguların, selamlama ve nöbet gibi askerî ritüelleri Cumhuriyet’in bu ilk kuşağının bir bölümü tarafından içselleştirilmiştir. Bu yönüyle Askerliğe Hazırlık Kamplarının Cumhuriyet’in “disiplinli ve itaatli” nesil yetiştirme amacına hizmet ettiği söylenebilir.

Askerliğe Hazırlık Kampları, Osmanlı’nın son döneminde başlayan “millet-i müselağa” oluşturma fikrinin bir uzantısı, Alman askerî düşüncesinin etkisi olarak değerlendirilmelidir. II. Meşrutiyet yıllarında toplumun savaşa seferber edilmesine aracı olan paramiliter örgütlenmelerle gençlere kazandırılmak istenen askerî ruh, askerlik bilgi ve becerileri Cumhuriyet’in ilk yıllarında Askerliğe Hazırlık Kampları yoluyla gerçekleştirilmiştir. Bir başka ifadeyle II. Meşrutiyet yıllarında gençlik derneklerinin gençleri “yurt savunmasına hazırlama” işi, Cumhuriyet’in ilk yıllarında bizzat devlet tarafından okullar aracılığıyla yapılmıştır.

Sözlü tarih çalışmasıyla görüşmecilerin anlatılarının arşiv belgeleriyle ve yazılı metinlerde yer alan bilgilerle örtüştüğü görülmüştür. Bunun yanında yazılı kaynaklarda nadiren yer bulan deneyimlerin paylaşılması, kaybolmaya mahkûm bilgilerin kayıt altına alınmasını sağlamıştır. Ayrıca canlı tanıkların tecrübelerine yer verilmesi araştırmaya insanî bir boyut katmıştır. Askerliğe Hazırlık Kampları deneyimlerine hangi duyguların eşlik ettiğini görmemizi sağlamıştır. Kampa katılan bireyler, burada kendilerinin yaşadıkları veya şahit oldukları durumları anlatırken bir yandan da mutluluk, şaşkınlık, heyecan, üzüntü gibi duygularını aktarmışlardır. Örneğin Askerliğe Hazırlık Kamplarına katıldığı halde çok az şey hatırladığını söyleyen Rober Haddecıyan, Ayazağa’daki kamp

sırasında hiç unutamadığı bir olayı üzerinden çok uzun zaman geçmesine rağmen mutlu bir ifadeyle anlatmıştır.⁶⁸ Aram Kamburyan, üniversite kampından dönerken artan ek-mekleri toplayan arkadaşından düşük bir ses tonu ve üzüntülü bir ifadeyle dile getirmiştir. Doğan Haşhaş, serbest zamanlarda biriyle güreşirken onu sırt üstü düşürdüğünü anlatırken yüzünde bir gurur belirmiştir. Hıfzı Topuz, Kilyos kampında uzaktan görülen bir uçağın Alman savaş uçağı zannedilmesi üzerine korkuya kapılıp, heyecanla ellerine silahları alıp beklediklerini söylemiştir.

Görüşmecilerin birçoğu Askerliğe Hazırlık Kampları hakkında ilk defa konuştuklarını söylemiştir. Hıfzı Topuz, bunu “Hiç kampları anlatacağımı düşünmemiştim. Yine de aklıma birçok şey geldi kamplara dair. Hiç kimse sormamıştı.” şeklinde ifade etmiştir. Ali İhsan Futacı, kamp fotoğraflarını paylaşırken “Sevindim, ilk defa böyle bir şeye kullanılacak, tarihe geçmiş olacak. Yoksa benim arşivimde kalacaktı.” sözleri çalışmanın amacını özetlemektedir. Ayrıca Cumhuriyet’in ilk kuşağı olarak görülebilecek sıradan bir doktor, avukat, öğretmen, mimar, mühendis ile tanınmış akademisyen, siyasetçi, yazar bu çalışmayla eğitim tarihi içinde ilk defa bir araya getirilmiştir. Böylelikle eğitim tarihi içinde nesne konumundan çıkarılan bireyler burada tarihin öznesi konumunda bulunmuşlardır.

Askerliğe Hazırlık Kampları ile ilgili bu zamana kadar yapılan çalışmalar gazete, dergi ve anı kitaplarındaki kısa anlatıların aktarılmasından ibarettir. Bu çalışmada ilk kez 1935-1947 yılları arasında Askerliğe Hazırlık Kamplarına katılan bireylerin deneyimleri gözler önüne serilmiştir. Dolayısıyla yakın tarihinin derinliklerinde kalmış bir konunun dönemin şahitleri sayesinde daha anlaşılır ve açık hale gelmesi sağlanmıştır.

1947’den sonra Askerliğe Hazırlık Dersi’nin müfredattaki ağırlığı azaltılsa da varlıklarını uzun süre devam ettirmiştir. Bu süreçte erkek öğrencilerin askerlik kampları sürerken kız öğrencilere yönelik yaz tatillerinde hastabakıcılık ve ilk yardım eğitimlerinin verildiği kurslar düzenlenmiştir. Dolayısıyla eğitimin sisteminin militer ruhunun dönemlere göre nasıl devam ettiği, sosyo-kültürel ve siyasi etkiler karşısında nasıl değişimlere uğradığı ayrıca incelenecek konular arasındadır. Bu araştırmanın, Cumhuriyet’in ilk dönemlerine odaklanmasının, sonrasında yapılacak çalışmalar için bir zemin oluşturduğuna inanılmaktadır.

68 Rober Haddeciyan ile 10 Eylül 2019’da yapılan görüşme.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazarlar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazarlar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The authors have no conflict of interest to declare.

Grant Support: The authors declared that this study has received no financial support.

KAYNAKÇA

1. Arşiv Belgeleri⁶⁹

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA) Talim ve Terbiye Dairesi, Kararlar, 1929-1947

2. Süreli Yayınlar⁷⁰

Maarif Vekâleti Tebliğler Mecmuası

Maarif Vekâleti Tebliğler Dergisi

3. Araştırma Eserler

Akcan, Erol: *İttihat ve Terakki Fırkası'nın Paramiliter Gençlik Kuruluşları*, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2015.

Akın, Yiğit: Gürbüz ve Yavuz Evlatlar: *Erken Cumhuriyet'te Beden Terbiyesi ve Spor*, İstanbul, İletişim Yayınları, 2004.

Akyürek, Salih: *Zorunlu Askerlik ve Profesyonel Ordu*, Rapor No: 24, İstanbul, Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi (BİLGESAM), 2010.

Alkan, Mehmet Ö.: "Osmanlı İmparatorluğu'nda Modernleşme ve Eğitim", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, C.6, S.12, 2008, s. 9-84.

Altınay, Ayşe Gül-Bora, Tanıl: "Ordu, Militarizm ve Milliyetçilik", *Modern Türkiye'de Siyasal Düşünce, Milliyetçilik*, der. Tanıl Bora, C.4, İstanbul, İletişim Yayınları, 2002, s. 140-154.

Altınay, Ayşe Gül: "Militarizm", *Kavram Sözlüğü I: Söylem ve Gerçek*, der. Fikret Başkaya, Ankara, Özgür Üniversite Kitaplığı, 2007, s. 351-366.

69 Kullanılan belgelerin ayrıntılı künyceleri dipnotlarda gösterilmiştir.

70 Faydalanılan süreli yayınların ayrıntılı künyceleri dipnotlarda belirtilmiştir.

- Yamak Ateş, Sanem: *Asker Evlatlar Yetiştirmek, II. Meşrutiyet Dönemi'nde Beden Terbiyesi, Askerî Talim ve Paramiliter Gençlik Örgütleri*, İstanbul, İletişim Yayınları, 2012.
- Belge, Murat: *Militarist Modernleşme*, İstanbul, İletişim Yayınları, 2012.
- Beşikçi, Mehmet: *Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Seferberliği*, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2015.
- Danacıoğlu, Esra: *Geçmişin İzleri: Yanıbaşımızdaki Tarih İçin Kılavuz*, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2001.
- Ergün, Mustafa: *II. Meşrutiyet Devrinde Eğitim Hareketleri (1908-1914)*, Ankara, Ocak Yayınları, 1996.
- Meşeci Giorgetti, Filiz: *Eğitim Ritüelleri*, İstanbul, Yeni İnsan Yayınevi, 2016.
- Gündüz, Mustafa: "Türk Eğitim Sisteminde Aşırı Militarist Uygulamanın Başlaması (1926-1947)", *Erdem İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, S.71-72, Aralık 2016-Haziran 2017, s. 69-88.
- Günseli, Gümüşel: *Milli Güvenlik Dersleri (1926-2012)*, Ankara, Berikan Yayınları, 2020.
- Kazankaya, Sevda: *Asker Liseliler: Musiki Muallim Mektebi Özelinde Askerlik Dersleri ve Uygulaması*, Ankara, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2020.
- Özcan, Abdülkadir: "Balkan ve I. Dünya Savaşlarında Hizmeti Geçen Bir Hayır Kurumu", *Doğumunun 100. Yılında Atatürk'e Armağan*, İstanbul, İ.Ü.E.F, 1981, s. 270-295.
- Özdamar, Hande: *1930-1945 Arası Dönemde Türkiye'de Militer Anlayış ve Yansıması*, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2007.
- Öztan, Güven Gürkan: *Türkiye'de Militarizm, Zihniyet, Pratik ve Propaganda*, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2014.
- Paksuniemi, Merja: "Mobilising Children for National Defence: Boys Education in the Finnish Civil Guard Organisation During the Second World War", *Childhood in the Past*, 2016, s. 44-57.
- Sarısaman, Sadık: "Birinci Dünya Savaşı Sırasında İhtiyat Kuvveti Olarak Kurulan Osmanlı Genç Dernekleri", *OTAM*, C.11 S.11, 2000, s. 439-501.
- Thompson, Paul: "21. Yüzyılda Sözlü Tarih İçin Potansiyeller ve Meydan Okumalar", *Kuşaklar, Deneyimler, Tanıklıklar*, yay. haz. Aynur İlyasoğlu, Gülay Kayacan, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2006, s. 23-37.
- Toprak, Zafer: "İttihat ve Terakki'nin Paramiliter Gençlik Örgütleri", *Boğaziçi Üniversitesi Beşeri Bilimler Dergisi*, C.VII, 1979, s. 95-113.
- Türkiye Cumhuriyeti Maarifi 1923-1943*, Ankara, Maarif Matbaası, 1944.

Türkiye Cumhuriyeti Maarifi, 1940-1941, Ankara, Maarif Matbaası, 1941.

Ünal, M. Ezel: *Gençler Silah Başına! Ders Kitapları Aracılığıyla Türkiye'de Gençliğin Militarizasyonu (1926-1945)*, İstanbul, Galatasaray Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2014.

Vagst, Alfred: *History of Militarism and Military*, New York, The Free Press, 1967.

Yamak, Sanem: “Vatandaşlık Eğitimi ve Militer Eğitim”, *Tematik ve Kronolojik Türk Eğitim Tarihi*, ed. Mustafa Gündüz, İstanbul, İdeal Kültür Yayıncılık, 2018, s. 307-340.

4. Sözlü Tarih Görüşmeleri

Mehmet Emin Altan ile yapılan görüşme, İstanbul, 11 Temmuz 2018.

Cahit Kayra ile yapılan görüşme, İstanbul, 19 Temmuz 2018.

Hıfzı Topuz ile yapılan görüşme, İstanbul, 26 Temmuz 2018.

Sıtkı Anadol ile yapılan görüşme, İstanbul, 14 Ağustos 2018.

Ziya Müezzinoğlu ile yapılan görüşme, İstanbul, 5 Eylül 2018.

Doğan Haşhaş ile yapılan görüşme, İstanbul, 7 Eylül 2018.

Turgut Bulut ile yapılan görüşme, Bursa, 15 Eylül 2018.

Muharrem Özmelek ile yapılan görüşme, İstanbul, 24 Eylül 2018.

Orhan Yavuz ile yapılan görüşme, İstanbul, 10 Ekim 2018.

Ali Hüsrev Bozer ile yapılan görüşme, İstanbul, 14 Kasım 2018.

Özden İnönü Toker ile yapılan görüşme, Ankara, 17 Kasım 2018.

Özcan Köknel ile yapılan görüşme, İstanbul, 1 Aralık 2018.

Şazi Sirel ile yapılan görüşme, İstanbul, 8 Aralık 2018.

Ruhi Kafescioğlu ile yapılan görüşme, İstanbul, 10 Ocak 2019.

Ali İhsan Futacı ile yapılan görüşme, Bursa, 20 Nisan 2019.

Galip Uzunca ile yapılan görüşme, Bursa, 30 Ağustos 2019.

Rober Haddecıyan ile yapılan görüşme, İstanbul, 10 Eylül 2019.

Aram Kamburyan ile yapılan görüşme, İstanbul, 7 Kasım 2019.

Cemal Karabacak ile yapılan görüşme, İstanbul, 7 Aralık 2019.

İkinci Dünya Savaşı Sırasında Alman Denizaltılarının Karadeniz’de Batırılmaları ve Askerî Personelin Türkiye’de Zorunlu Misafirliği

The Sinking of German Submarines in the Black Sea During World War II and the Mandatory Accommodation of Military Personnel in Turkey

Umut C. KARADOĞAN*

*Öğr. Gör. Dr., Sinop Üniversitesi, Boyabat
Meslek Yüksek Okulu, Sinop, Türkiye

ORCID: U.C.K. 0000-0003-1197-5156

Sorumlu yazar/Corresponding author:
Umut C. Karadoğan,
Sinop Üniversitesi, Boyabat Meslek
Yüksek Okulu, Sinop, Türkiye
E-posta/E-mail: umuttarih@hotmail.com

Başvuru/Submitted: 11.03.2021
Revizyon Talebi/Revision Requested:
19.03.2021
Son Revizyon/Last Revision Received:
29.07.2021
Kabul/Accepted: 09.08.2021

Atf/Citation: Karadoğan, Umut C.
"İkinci Dünya Savaşı Sırasında Alman
Denizaltılarının Karadeniz’de Batırılmaları
ve Askerî Personelin Türkiye’de Zorunlu
Misafirliği." *Yakın Dönem Türkiye
Araştırmaları-Recent Period Turkish Studies* 40
(2021): 29-64.
<https://doi.org/10.26650/YTA2021-895339>

ÖZ

II. Dünya Savaşı sırasında Türkiye’nin yerleşik olduğu stratejik coğrafya etrafında yaşanan hadiseler neticesinde başta İngiltere ile Amerika Birleşik Devletleri ve zaman zaman da Almanya, Türkiye’ye karşı sert politikalar uygulamaya çalışmıştır. Almanya’nın Sovyetler Birliği’ni yok etme planının bir parçası olarak kurguladığı Barbarossa Harekâtı çerçevesinde denizaltılarını Karadeniz’e kara ve nehir yoluyla ulaştırma çabası, ardından burada yaşadıkları başarısızlıkların neticesinde Ruslara teslim olmamak için denizaltılarını batırmaları, sözü edilen denizaltı askerî personelin karaya çıktıkları sırada yakalanmaları, enterne edilip daha sonra Türkiye’nin farklı kamplarında zorunlu misafirliğe tabi tutulmaları, dönemin Türk hükümetinin takip ettiği hukuki süreç, Alman askerlerine karşı takındıkları tavır, bu askerlerinin mübadele biçimleri, Türkiye’nin savaşa ve savaşın taraflarına bakış açısı bu çalışmanın konusunu oluşturmuştur.

Anahtar Kelimeler: II. Dünya Savaşı, U-bot, Alman Askerî Personeli, Enterne, Mülteci Kampları

ABSTRACT

During the Second World War, as a result of the events that took place around the strategic geography of Turkey, the United Kingdom; the United States of America, and, from time to time, Germany tried to implement harsh policies against Turkey. This study focuses on the following themes: Germany’s efforts to transport its submarines to the Black Sea by land and river within the framework of Operation Barbarossa, which was designed as a part of its plan to destroy the Soviet Union; Germany’s sinking of its submarines in order not to surrender to the Russians as a result of the failures it experienced there; the capture of the aforementioned submarines’ military personnel when they landed, were

interned, and then subjected to compulsory stay in different camps in Turkey; the legal process followed by the Turkish government of the period; the attitude of the Turkish government toward German soldiers; the exchange method of these soldiers; and Turkey's viewpoint regarding the war and parties of the war.

Keywords: Second World War, U-boat, German Military Personnel, Internment, Refugee Camps

Extended Abstract

The parties of the second-largest war on Earth were spread across three continents. The Republic of Turkey, which was not a party to this war, did not have the military, social, or economic ability to keep the war going. Therefore, it chose to pursue a policy of impartiality toward the Allied and Axis states.

The warring states were following new strategies to use the straits that belonged to Turkey, and they organized conferences to attract the Turkish government to the war. Despite these pressures, up until the last three months of the war, the Turkish government managed to maintain its neutrality.

Germany's invasion policy against Soviet Russia, with the increase in the violence of the war, turned to primary and secondary areas. At the breaking point of the war, the German military authorities determined the Black Sea and Crimea to be their strategic fronts. They started activities in line with the increase in the number of fronts throughout the region and the determination of different strategies.

There were two main reasons why Hitler attached special importance to the Black Sea and Crimea. The first of these was to reach the oil fields in the Caucasus, and the second was to prevent the Russians from dominating the Black Sea. Germany had to bring Turkey under its control to exert political, social, and military pressure. For this reason, the Germans started an operation aiming for the domination of the area.

Germany, which was unable to use the straits under Turkish sovereignty during the war years, and the Axis powers, which were being influenced by it, implemented the Barbarossa Plan that they had developed against the Soviet Union. The Germans required to use the Turkish straits to implement this plan, and they were unlikely to follow the Montreux Convention on the Straits.

The Germans first landed six U-boats in the 30th Fleet on a land route, and then took to the Black Sea to envelop the Soviets stationed there. After delivering major losses to the Soviets in the Black Sea, six German U-boats were sunk toward the end of the war.

Meanwhile, Romania was separated from the Axis powers under Soviet pressure, making the Black Sea a center of action with significant losses for the Germans.

Following successive attempts to defeat the Russians, German officers in the stationary sea planned to sink their submarines in Turkish territorial waters and reach into their country from the Aegean coasts under a decree from their headquarters. German soldiers who landed were soon after arrested by Turkish military authorities, interned, and hosted in the camps in the country. The military and civilian refugees of different countries were also collected in these camps. The Germans were first held in Beyşehir and then in Isparta after 1944.

German soldiers had the opportunity to survive after being interned in Turkish camps. Although the Turkish government had endeavored to provide camps with military-level conditions for visiting soldiers, some setbacks were experienced because of the economic, social, and political conditions of the period. Military personnel from different countries, especially German Navy personnel, also tried to reduce the negative impact of war by reaching out to the people in their camps.

During their stay in Anatolia, German soldiers lived not as refugees but as guests. The Turkish government, which did not go to war until 1944, tried not to change the status and conditions of the soldiers in the camps even after they were officially involved in the war. However, the Allies divided Germany into occupation zones, and it surrendered to the United States, and the Union of Soviet Socialist Republics. As a result of these developments, the status of the international organizations in Turkey had to change.

Giriş

1939 yılı Türkiye için pek çok yeniliğin başlangıcı olan bir zaman dilimiydi. Kısa süre önce kurucu liderini kaybeden ülke, çok geçmeden kendisini dünya ile birlikte yeni bir savaş çemberinin içerisinde buldu. Tek parti döneminin yaşandığı bir yönetim anlayışında Türkiye Cumhuriyeti, savaşa müdahil olmayarak toprak bütünlüğünü korumayı amaçlamıştı. Buradaki asıl maksat kesinlikle “tarafsızlık” değil, savaşa hiçbir biçimde müdahil olmamaktı. Çünkü henüz savaştan çıkmış ve yıpranmış bir milleti on altı yılın ardından tekrar savaş ortamına sokmak sosyal, siyasi ve iktisadi sıkıntılar yaratacağından savaşa girilmemesi daha doğru bir tavır olacaktı. Mihver ve Müttefik Devletler, Türkiye’nin içerisinde bulunduğu jeopolitik konumundan ötürü ülkeyi kendi taraflarında mücadeleye sokabilmek amacıyla yoğun bir gayret içerisine girmişlerse de iki taraf da bunda başarılı olamamıştı.

Dönemin hükûmeti, mutlak surette savaşın dışında kalmak için bir çaba sarf ederken diğer yandan savaşa müdahil olma ihtimalini göz ardı etmemişti. Bu sebeple 1939 yılında Almanya’dan 150 milyon Reichsmark¹ değerinde askerî mühimmat, silah ve teçhizat siparişi verilmişse de savaş süreci içerisinde bunların birçoğunu teslim alınamamıştı.² Ayrıca Türkiye, yaşanan gelişmeler üzerine herhangi bir başat Avrupa devleti ile (İngiltere, Fransa) sorun yaşamamak adına “yardım antlaşmaları” imzalamayı da ihmal etmedi.³ Buradaki maksat, karşılıklı iş birliğinin devamlılığını temin edebilmektir. Fakat 1940 yılında İtalya’nın Yunanistan’a, Almanya’nın ise Macaristan ve Romanya’ya saldırmasından ve devamında 1941 yılında Balkan devletlerinin birçoğunun Alman tesiri altına girmesinden, başta Türkiye olmak üzere İngiltere ve Sovyetler Birliği de endişelenmişti. Türkiye, yaşadığı bu endişeyi giderebilmek için Almanya ile Haziran 1941’de bir “Dostluk Antlaşması” imzalamış ve şimdilik Almanya’nın saldırı eyleminin önüne

1 Reichsmark, Almanların dönem itibarıyla kullandığı para birimi.

2 Krupp, Gutehoffnungshütte, Philipp Holzmann AG., Siemens-Bau Union, Julius Berger Tiefbau AG. firmalarından Gölcük Askerî Limanı’na 30.000.000 mark; Krupp ve Döneberg/ Hamburg Dinamit Anonim Şirketi’nden 50 bin adet kovan (7,5/42’lik) ve 50 atımlık sevk barutu; Germania (Krupp) Şirketi’nden 3 adet denizaltı ve 20 adet Krupp topunun (15 cm) sadece 3 adedi Türkiye’ye teslim edilmiştir. 12 adet Skoda topu (21 cm’lik) ve 6 adet Skoda obüsünden (24 cm’lik) sadece 3 adedi gönderilmiştir. 5 adet modern askerî uçak, 60 adet Messerschmitt-109 avcı uçağı ve 8 adet Heinkel-111 savaş uçağı sipariş edilmiştir. Cemil Koçak, *Türk-Alman İlişkileri 1923-1939. İki Savaş Arasındaki Dönemde Siyasal, Kültürel, Askerî ve Ekonomik İlişkiler*, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1991, s. 55, 188-196; Hüsnü Özlü, *İkinci Dünya Savaşı’ndan Günümüze Türkiye’de Savunma Sanayii’nin Gelişimi 1939-1990*, İzmir, Dokuz Eylül Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2006, s. 27.

3 İngiltere ve Fransa ile 19 Ekim 1939’da Ankara’da bir ittifak antlaşması imzalanmıştır. Şevket Süreyya Aydemir, *İkinci Adam*, C.II, İstanbul, Remzi Kitapevi, 2000, s. 142. Türkiye ile İngiltere arasında 12 Mayıs 1939 tarihinde Türkiye’yi “Barış Cephesi’ne” bağlayan ortak bir deklarasyon yayınlanmıştır. Ali Fuad Erden, *İsmet İnönü*, Ankara, Bilgi Yayinevi, 1999, s. 214.

geçmeyi başarmıştı.⁴ Fakat bu dönemde Almanya’da iktidarda olan Adolf Hitler’in “Lebensraum” olarak bilinen, doğal sınırları dışında yaşayan Ari irka mensup toplumların kendi hâkimiyetinde birleştirilmesi ve yeni topraklarda oluşturacakları “yaşam alanlarının” çevresinde tüm nüfusunun iş birliğine dayanan politikayı yürürlüğe koymuş olması sebebi ile siyasi algı çoktan değişmişti.⁵

İşte bu siyasi algı içerisinde, Almanya’nın varlığı için stratejik bir değeri olan Rusya’yı istila etmenin kod adı olan Barbarossa Harekâtı, Adolf Hitler için “hayati” önem taşıyordu. Hitler’in etrafındaki strateji uzmanları, Kafkasların ve Karadeniz’in hâkimiyetinin anahtarı olarak harekâtın devreye konulmasını istemişlerdi. Böylece II. Dünya Savaşı’nın en geniş çaplı askerî harekâtlarından birisi olan Barbarossa, 22 Haziran 1941 tarihinde başladı.⁶ Harekâtın öncelikli hedefi, Rumen petrol yataklarını tehdit eden ve Sovyet hava üslerinin olduğu Kırım’ın elde edilmesiydi; çünkü bölgede ciddi bir hava üstünlüğü mevcuttu.⁷ Adolf Hitler 12 Ağustos’ta Kırım’ın ele geçirilmesini için ordularına emir vermiş⁸; Alman Silahlı Kuvvetleri Yüksek Karargâhı da 21 Ağustos’ta harekete geçmişti.⁹

Savaşın devam ettiği süreçte Sovyetler Birliği’nin daha sıkı abluka altına alınması konusu gündeme geldiğinde, İstanbul ve Çanakkale boğazları ile Doğu Akdeniz bölgesinin denetiminin elde edilmesi Almanlar için son derece önemli bir duruma gelmişti. Boğazların 1936 yılında imzalanan Montreux Sözleşmesi ile Türkiye’nin denetimine geçmiş olması üzerine Boğazları kullanarak donanma güçlerini Karadeniz’e sokma imkânını azaltsa da Adolf Hitler, 5 Aralık 1941 tarihinden Almanların çekildiği 1944 yılının yaz aylarına kadar geçen sürede kurmaylarıyla birlikte sözü geçen denize ulaşabilmenin farklı yol ve stratejilerini derinlemesine kurgulamaya başlamıştı.¹⁰

4 Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi (TBMMZC), Birleşim: 69, Devre: 6, İctima: 2, Cilt: 19, 25.6.1941, s. 164, 168, 170, 172, 192-195; Kahraman Gürbüz, “İkinci Dünya Savaşı’nda Balkanlardaki Gelişmeler ve Türkiye’nin Tutumu”, *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C.8, S.13, Bahar 2007, s. 371-372.

5 Sebastian Haffner, *Hitler Üzerine Notlar*, çev. Hulki Demirel, İstanbul, İletişim Yayınları, 2019, s. 14.

6 Peter Antill-Peter Dennis, *Stalingrad 1942*, Osprey Publishing, Oxford, 2007, s. 7; Gerry Kearns, “Imperial Geopolitics: Geopolitical Visions at the Dawn of the American Century”, *Companion to Political Geography*, Oxford, Blackwell, 2003, s. 173-187.

7 Erich von Manstein, *Kaybedilen Zaferler*, Kara Kuvvetleri Komutanlığı İstanbul, Askeri Basımevi, 1962, s. 205.

8 David M. Glantz, *Operation Barbarossa Hitler’s Invasion of Russia 1941*, Port Stroud, The History Press, 2011, s. 279.

9 David M. Glantz, *Operation Barbarossa...*, s. 281.

10 İbrahim Artuç, *İkinci Dünya Savaşı*, C.II, İstanbul, Kastaş Yayınları, 2003, s. 30-34; Liddell Hard, B. H., *II. Dünya Savaşı Tarihi*, C.II, çev. Kerim Bağrıaçık, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 1998, s. 518.

II. Dünya Savaşı’nın sonlarına doğru Karadeniz’de yaşanan tüm olumsuzluklara rağmen Almanlar, direnişlerini 1944 yılında Sovyetler Birliği’nin Romanya’yı işgal etmesi ve onları taraf değiştirmeye zorlamasına kadar sürdürmüştür.¹¹ Hatta bu direniş, Köstence’deki Alman üssünde bulunan 6 denizaltıdan üçünün (U-9, U-18, U-24) Rus kuvvetler tarafından batırılıp kalan denizaltıların (U-19, U-20, U-23) mürettebatının da Köstence’den kaçıp sığınacakları bir liman bulamamalarına kadar devam etmiştir.¹²

Almanlar, artık savaşı kazanacaklarına olan inançlarını yavaş yavaş kaybetmeye başlayınca denizaltılardan üçünü Türk Hükümeti’ne satmayı teklif etmiş; fakat dönemin Türk yetkilileri Montreux Boğazlar Sözleşmesi esaslarını ihlal etmek istemediklerini beyan edince Alman Deniz Kuvvetleri’nin komuta kademesi, daha farklı bir askerî strateji üzerinde durmuş ve Karadeniz’de sıkışan, kurtulma ihtimali kalmayan, seyir hâlindeki üç denizaltı ile mürettebatına Türk kıyılarına giderek orada denizaltılarını batırıp kendilerini de karaya çıkarmaları emrini vermiştir.¹³

1. II. Dünya Savaşı Yıllarında Almanya’nın Balkanlar ve Karadeniz’deki Faaliyetleri

II. Dünya Savaşı’nın ilk yıllarında Müttefik Devletler içerisinde en kısa sürede teslim olanlardan biri, 22 Haziran 1940 tarihinde imzaladığı ateşkes ile Fransa olmuştu. Yapılan ateşkesle Fransa, Alman işgalini kabul etmiş ve İngiltere, Batı Cephesi’nde önemli bir destekten mahrum bırakılmıştı. Fransa taarruzundan istediği sonucu alan Almanya’nın, yeni oluşan şartlar karşısında iki tehdit unsuru kalmıştı. Bunlardan birisi İngiltere bir diğeri ise Sovyetler Birliği’ydi. Askerî alanda yıpranan İngiltere’nin devam eden süreçte Almanya ile tek başına mücadele potansiyeli mevcut değildi. Bu olumsuzluğa rağmen Başbakan Winston Churchill yönetimindeki İngiliz Kabinesi, Almanya ile savaşmak için bir kara cephesinin açılmasının zorunlu olduğunun da bilincindeydi. Almanlar ise iki cephede savaşmamak için öncelikle İngiltere’nin savunma hattını kırmak amacıyla 1940 yazı süresince hava akınları tertip etmişti.¹⁴ 1940 yılının yaz aylarında havada devam eden yoğun çarpışmayı Luftwaffe’ye (Alman Hava Kuvvetleri) karşı zor da olsa İngiliz Kraliyet

11 Yonca Anzerlioğlu, “Hamdullah Suphi’nin Kaleminden Romanya’da Komünist Hareket”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S.37-38, 2006, s. 13.

12 Hüseyin Muşmal-Hasret Gümüş, “II. Dünya Savaşı Yıllarında Beyşehir’de Bir Enterne Kampı (Hitlerin Askerleri Beyşehir’de)”, *Tarihin Peşinde-Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, S.24, 2020, s. 129.

13 Rudolph Ardent, Türklerin Alman Hükümeti tarafından yapılan teklifin reddedilmesinin sebebini ABD Hükümeti’nin Türkiye üzerindeki etkisine bağlamıştır. Rudolph Ardent, *Letzter Befehl, Versenken, Verlag*, Berlin, E.S. Mittler, 2003, s. 260.

14 James Lucas, *Reich! World War II Through German Eyes*, London, Grafton Books, 1990, s. 185.

Hava Kuvvetleri (Royal Air Forces) kazanınca Almanların İngiltere'ye çıkarma yapma şansı da kalmamıştı.¹⁵

İngiltere'nin bu noktadaki varlığı, doğuda Sovyetler Birliği'ne karşı en geniş cephesini açan Almanya'yı rahatsız etmişti. Buna karşılık Almanlar, havadan yapamadıklarını denizden yapabilmek için U-botlarla İngiltere'yi Kuzey Atlantik Okyanusu'nda hızla abluka altına almıştı.¹⁶ Ayrıca Hitler, 28 Eylül 1940'tan sonra silahlanma stratejini de değiştirmişti. Hatta İngiltere'yi işgal planı gerçekleşmeyince kurmaylarından Sovyetler Birliği'nin istilasına yönelik bir silah programı hazırlanmasını istemişti.¹⁷

22 Haziran 1941'de başlayan Barbarossa Harekâtı, bu anlamda silah stratejisinin tam anlamıyla yürürlüğe konulduğu ilk harekât olmuştur. Adı geçen bu harekât, zamanında tamamlanmadığı takdirde güçlenme fırsatı bulacak olan İngiltere'nin savaş cephesindeki varlığı yeniden artabilir ve Almanlar için sıkıntı yaratabilirdi. Çünkü savaşa Müttefik Devletlerin yanında girecek bir Amerika Birleşik Devletleri (ABD), İngiltere'yi yeniden yarım cephe statüsüne kavuşturabilir ve açılacak farklı yerlerdeki tali cephelerle Almanların Rusya'da yapmayı planladığı harekâtı baltalayabilirdi. Bu sırada Sovyetler Birliği'nin idarecileri de gelen tehlikenin farkındaydı. 1939-1940 yılları arasında Fin ordusuna karşı güçlükle kazandıkları Pirus zaferinin ardından ordularında gün yüzüne çıkan silahlanma ile örgütlenme tarzındaki sorunların çözümü için yoğun çaba içerisine girmişlerdi. Tüm bunlar olurken Almanlar, Sovyetler Birliği'ndeki gelişmeleri de yakından takip etmiş; Avrupa'nın batısından merkezine kadar uzanan coğrafyada egemen olmaları sebebiyle Sovyetlerin askerî ve stratejik gücünün önünü alabilmenin fırsatını doğrudan onların üzerine kurgulayacakları Barbarossa Harekâtı ile sağlamayı ve müttefiklerin de aynı yolla teslim olmalarını temin etmeyi amaçlamışlardı.¹⁸

Almanların Sovyetler Birliği'ni teslim alabilmesi, Fransa Savaşı'nın ardından ittifaka katılan İtalya'nın ciddi desteğini almasına bağlıydı. Ancak İtalyanların 1940 sonbaharında tek başına iki farklı cephede Yunanistan ve Mısır'da yaptıkları askerî harekâta

15 Almanlar, ilk aşamada İngiltere'ye çıkarma yapma düşüncesini (Denizaslanı Harekâtı-12 Ekim 1940) Barbarossa Harekâtı kararını aldıktan sonra ertelemiş ve 1941 baharına kadar yapılmayacağını açıklamışlardı. Alman Hava Kuvvetlerinin (Luftwaffe) İngiltere'de aldığı yenilginin ardından 1941 baharında hava saldırıları seyrelmiş, 10 Mayıs 1941'den sonra da tamamen durmuştu. Çünkü Almanlar, Barbarossa Harekâtı için hava filolarının çoğunu doğuya aktarılmıştı. Liddel Hart B.H., *II. Dünya...*, s. 114-116; Burak Çınar, "İkinci Dünya Savaşı'nda Almanya'nın İki Cepheli Savaş Sorunu", *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, C.10, S.20, Ocak 2014, s. 166.

16 Martin Gilbert *Churchill*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2011, s. 813; Roy Conyers Nesbit, *Ultra Versus U-Boats*, South Yorkshire, *Pen&Sword Military*, 2008, s. 94.

17 Bu durumda bombardıman uçklarının ve çıkarma gemilerinin üretimini yüksek miktarlarda cephane üretimi almıştır. Edward N. Peterson, *An Analytical History of World War II (Volume 1)*, New York, Peter Lang, 1995, s. 207.

18 Burak Çınar, "İkinci Dünya...", s. 167-168.

hezimet yaşaması, Almanya’yı destek noktasında fazlasıyla tedirgin etmişti. Sözü edilen bu tedirginlik, Libya’daki İtalyan kuvvetlerinin çoğunluğunun bertaraf edilmesi sebebiyle Libya’nın her an düşme tehdidi ile karşı karşıya kalmasıydı. Libya’da yaşanan bu gelişme, İtalya’daki siyasi mücadeleyi de hızlandırmış; rejimin değişmesi tehlikesi gündeme gelmişti. Ayrıca Almanların Kuzey Afrika’ya destek vermesi hem İngiltere’yi Doğu Cephesi’nden uzak tutmak için siyasi bir manevra hem de petrole kısa yoldan ulaşmak adına atılan bir adımdı. Almanların stratejisi başarılı olursa ödülü, Süveyş ve Orta Doğu petroleriydi ama Almanların stratejileri başarısız olursa da İngilizlerin kara gücünü Sovyetler Birliği’ni dize getirene kadar Avrupa’dan uzak tutacaklardı. Böyle bir durumda Akdeniz’in tamamen İngiliz Kraliyet Ordusu’nun kontrolüne geçmemesi için Almanlar, Şubat 1941’den itibaren Akdeniz’e önemli miktarda askerî kuvvet sevk etmek zorunda kalmıştı.¹⁹

Aslında İtalyanlar için Balkanlar’daki askerî gelişmeler bekledikleri gibi gelişmemişti. İngilizlerin müttefiki olan Yunanların kuvvetli bir direnç göstermesi, İtalyanları Arnavutluk’a kadar çekilmeye zorlamıştı. Bu noktada Churchill daha stratejik davranarak ve Almanların İtalyanların yardımına koşacağını öngörerek Türkiye, Yunanistan ve Yugoslavya’dan oluşan bir Balkan cephesi oluşturmak maksadıyla harekete geçmiş ve 3 Mart 1941’de ilk İngiliz asker kfilesini Yunanistan’a göndermişti.²⁰ Bunun üzerine Almanlar, 6 Nisan 1941’de karadan ve denizden hızla Bulgaristan, Macaristan, Yunanistan ve Yugoslavya’ya yönelik bir harekât başlatmış; 1 Haziran’da Girit de dâhil olmak üzere bütün Balkan coğrafyasının önemli bir kesimini ele geçirmişti.²¹

Tabiidir ki Almanların Avrupa’da başlattığı ve özellikle Balkan ülkelerine kadar uzanan seferleri, Türk Hükûmeti’ni de endişelendirmişti. Hatta endişenin boyutu öyle bir seviyeye ulaşmıştı ki dönemin hükûmeti, önlem olarak Trakya sınırına yakın yörelerdeki bazı stratejik köprüleri imha etmiş²²; ayrıca İstanbul ve çevre şehirlerin bazılarında karartma uygulamıştı.²³ Ankara’daki olumsuz havayı fark eden Alman Büyükelçisi Franz von Papen, iki hükûmet nezdinde girişimlerde bulunarak liderlerin iletişime geçmesini sağlamıştı.²⁴

19 Trumbull Higgins, *Winston Churchill and the Second Front*, New York, Oxford University Press, 1957.

20 Winston Churchill, *Yugoslavia and Greece, Memoirs of the Second World War*, Boston, Houghton Mifflin Books, 1991, s. 420.

21 Burak Çınar, “İkinci Dünya...”, s. 169.

22 İsmet Binark, *Türk Parlamento Tarihi, TBMM-VI. Dönem*, C.II, Ankara, TBMM Vakfı Yayınları, 2004, s. 1418.

23 *Hava Taarruzlarına Karşı Işıkların Söndürülmesi ve Karartılması Hakkındaki Nizamname*, Kararname No: 2/10346, T.C. Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekâleti, Hudud ve Sahiller Sıhhat Umum Müdürlüğü, Ankara, Receb Ulusoglu Basımevi, 1939.

24 İsmail Soysal, *Türkiye’nin Siyasal Antlaşmaları, (1920-1945)*, C.I, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2000, s. 645.

Gerçekleştirilen tüm iletişime rağmen Almanların Bulgaristan ile anlaşarak Yunanistan sınırına birliklerini yığması, Türkiye’de tepkiyle karşılanmıştır. Adolf Hitler de ortaya çıkan tedirginliğin önüne geçebilmek adına Millî Şef İsmet İnönü’ye bir mektup göndererek Almanya’nın Türkiye’ye karşı herhangi bir tehdidinin söz konusu olmadığını, Yunan topraklarında artan İngiliz tehdidi sebebiyle Balkan coğrafyasına seferler düzenlendiğini açıklamış ama yine de Türkiye’yi İngiliz birliklerine karşı uyararak onlara karşı takınılacak olumlu bir tavrın geri dönülmesi mümkün olmayacak sonuçlar doğurabileceği tehdidini şu sözlerle mektubuna eklemiştir: “...Bulgaristan’a doğru ilerleyen Alman Ordusunun kara unsurlarının, Türk sınırına kadar ilerleyecek olmasının maksadı hakkında yanlış bir anlaşılmanın olmaması maksadıyla Türk sınırından uzak kalınmasını emrettim. Ama şu durumda bilinmelidir ki, Türk hükümeti, bizi, takındığımız tutumumuz ile ilgili başka bir karar vermeye mecbur edecek faaliyetlerde bulunmasın”.²⁵ Buna mukabil İsmet İnönü’nün cevabi yazısı da yine Adolf Hitler’in takındığı üsluba yakın biçimde şu sözleri içermiştir: “Biz inanıyorduk ve bugün de hâlâ inanıyoruz ki, ortada Türk ordularıyla Alman ordularını karşı karşıya getirecek bir sebep yoktur. Ve Almanya, Türkiye’nin emniyetinin ve istiklâlinin gereklerine karşı anlayışlı davranıldığı müddetçe böyle bir felâket meydana gelemez”.²⁶ İnönü ile Hitler arasındaki mektuplaşmalar, 18 Haziran 1941 tarihine kadar devam etmiş ve Almanya’nın teklifi ile bir dostluk antlaşması imzalanmasıyla neticelendirilmiştir.²⁷ Gerçekleştirilen antlaşma her ne kadar Türkiye’nin İngiltere ve Fransa ile yaptığı ittifak antlaşmasıyla çelişkili bir

25 “Hitler ile İnönü’nün 1941 Mart’ındaki Mektuplaşmaları”, *Radikal*, 08 Mayıs 2010, s. 15.

26 İsmet İnönü’nün yazdığı mektup ise “...Alman Devleti Şansölyesi ve Führerinin, benden -kendisinin Alman tutumu hakkında yaptığı gibi- Türk görüşünü samimi ve gerçeklere uygun bir şekilde anlatmamı arzu ettiği intibaini edindim. Dünyanın içinde bulunduğu ciddi durum, halklarının karşısında sorumlu olan liderlerden, öyle bir lisan kullanmalarını istemektedir ki, bu, yakın veya uzak istikbalde ortaya çıkacak olaylara “yalandır” diye damgalanmaya mahkûm olmasın. Mesajınızı bilhassa bu bakımdan memnuniyetle karşıladım. Ekselânslarının bu cevap yazısının muhteviyatında iki memleketlerimiz arasındaki anlayışa dayanan münasebetlerin muhafazası için tek temeli teşkil eden... gayretinin ifadesini bulacağından eminim. Ekselânslarının mesut teşebbüsüyle aramızda vâki olan fikir teatisti, muhakkak ki, Türk-Alman münasebetlerinin normalleştirilmesine ve iyileştirilmesine yardımcı olacaktır”. “Hitler ile İnönü’nün 1941 Mart’ındaki Mektuplaşmaları”, *Radikal*, 08 Mayıs 2010, s. 15.

27 *TBMMZC*, Birleşim: 69, Devre: 6, İctima: 2, Cilt: 19, 25.6.1941; “Türkiye Cumhuriyeti ile Alman Reich’i Arasında 18 Haziran 1941 Tarihinde İmza Edilen Muahedenin Tasdikine Dair Kanun”, Kanun No: 4072, *Resmî Gazete*, S.4849, 2 Temmuz 1941, s. 1273. “1 Mart 1941 Saat 1.00 Dışişleri Bakanlığı Şifre Bürosu N:128 Türkiye Cumhurbaşkanı, Ekselâns Bay İsmet İnönü/Ankara Bay Başkan, Alman Hükümetinin arzusu hilâfına ve İngiltere ve Fransa’nın 3 Eylül 1939’daki savaş ilânı kararı ile Alman halkına empoze edilen savaşta, Alman Reich’inin şu sıradaki hedefi, Avrupa kıtasında İngiliz nüfuzunu bertaraf etmektir... Bu bakımdan Ekselâns, size, Yunan topraklarına yerleşme yolundaki İngiliz tedbirlerinin gügide tehditkâr bir mahiyet aldığı şu sırada, bu şartların gerektirdiği muayyen mukabil tedbirleri almaya karar verdiğimi açıklamak isterim. Bu sebeple Bulgar Hükümetinden, Alman Silâhlî Kuvvetleri’nin bir kısım birliklerine, bu yoldaki belirli emniyet tedbirlerini uygulamak için müsaade etmesini rica etmiş bulunuyorum. Şu kayıtlı ki, Türk hükümeti, bizi, bu tutumumuzda bir değişiklik yapmaya mecbur edecek tedbirlere tevessül etmeyi lüzumlu görmesin”. Muzaffer Deniz, “Hitler Dönemi Türk-Alman Anlaşmaları”, *The Journal of Science (SOBİDER)*, Y.2, S.2, Mart 2015, s. 94.

durum ortaya çıkarmışsa da dönemin hükûmeti ülke menfaatleri doğrultusunda savaş dışı kalmak pahasına tarafsızlık adına antlaşmayı imzalamıştır.²⁸

Antlaşmayı Almanya adına Franz von Papen, Türkiye adına ise Şükrü Saracoğlu imzalamış ve sürecin başlamasıyla birlikte imzalanan antlaşmaların etkisi büyük olmuştur. Yaşanan bu gelişmeden sonra Adolf Hitler, 22 Haziran 1941 tarihinde Barbarossa Harekâtı’nı başlatmıştır. Bu harekât, tarihin en büyük taarruzlarından birisi olurken Almanların Sovyetler Birliği’ne hücum etmesiyle birlikte Türkiye, kuzeyden gelen tehdidin etkisinden bir süreliğine de olsa bu taarruz sayesinde kurtulmuştur. Türklerin Rus baskısından çekinmesindeki en önemli sebep, Stalin’in Kars ve Ardahan’ı topraklarına katmak isterken bir de İstanbul ile Çanakkale boğazlarını üs olarak talep etmesinden kaynaklanmıştır.²⁹

Almanlar, yaptıkları hava taarruzunun aksine Balkanlarda İngilizlere karada ve denizde nefes aldırılmamış; her iki cephede de ağır darbe indirerek bu coğrafyadan uzaklaştırmış ve Barbarossa Harekâtı’nda İngiliz tesirini en aza indirmiştir. Bu sebeple denilebilir ki İngilizlerin Balkanlarda cephe açma girişimi, Norveç’te olduğu gibi Almanların yararına olmuştur.³⁰ II. Dünya Savaşı’nın ilk cephesi olan Polonya’dan açılan Doğu Hattı, savaş sonuna değin mücadelenin devam ettiği bir alandır. Çünkü Barbarossa Harekâtı, istila politikasının son durağıdır.

Sovyetler Birliği’nin ivedilikle işgalini amaçlayan Barbarossa Harekâtı’nın başarılı olması için Sovyet kıyılarının mutlak surette abluka altına alınması gerekmektedir. Gerçekte Sovyetlerin Karadeniz kıyılarının da ablukada tutulması önemli bir sorundu. Buna sebep, Türkiye’nin savaşa müdahil olmaması ve Montreux Boğazlar Sözleşmesi gereğince Boğazların Türkiye’nin denetiminde kalmasıydı. Bu sırada Alman denizaltılarının Boğazlar yoluyla Karadeniz’e geçme durumu da ortadan kalkmıştı. Almanlar, içinde oldukları durumu aşabilmek adına çeşitli girişimlerde bulundular. Bunlardan

28 İsmail Soysal, *Türkiye’nin...*, s. 645.

29 Almanlar, Reichstag’ta 3 Ekim 1941 tarihinde, dünya kamuoyuna Vyacheslav Molotov’un Sovyetler adına Türkiye’nin olası işgalinde kendilerinden destek istediklerini de ilan etmiştir. Winston Churchill, 2. *Dünya Savaşı Hatıraları Tek Başımıza Mücadele 1940*, İstanbul, Özgün Yayınevi, 2005, s. 342.

30 Burak Çınar, “İkinci Dünya...”, s. 170.

belki de en önemlisi Türkiye'ye sattıkları “Ay Sınıfı” Atılay³¹ ile Saldıray³² dönemin hükûmetinden satın almayı teklif etmeleriydi. Bu teklif Türkler tarafından kabul edilmeyince henüz inşası devam eden Batıray³³ ile Yıldırıy³⁴ denizaltılarına müzakere etmeden ve yine iki ülke arasında devam eden antlaşmaların tamamının yükümlülüklerini iptal etmek pahasına müeyyidelerini de yok sayarak el koymayı tercih etmişlerdir.³⁵

Adolf Hitler, dönemin Türk Hükûmeti'nin mutlaka Mihver Devletlerin müttefiki olarak II. Dünya Savaşı'na katılacağını düşündüğü için Ankara Büyükelçisi Franz von Papen'e, denizaltılarının ve torpidobotlarının Boğazlardan geçmesine izin verilmesi

- 31 Atılay denizaltısı, 80 metre boyunda ve 52 mürettebat kapasitelidir. Alman patenti ile ikisi Almanya Kiel'de Krupp Tersanelerinde (Batıray, Saldıray), ikisi Taşkızak Tersanesi'nde inşa edilmek üzere satın alınan ve Türkiye'de inşa edilerek 1939 yılında hizmete giren “Ay Sınıfı” denizaltılardan birisidir. 14 Temmuz 1942 günü entegre edilen teknik mühimmatın denetimi maksadı ile Donanma Komutanlığı tarafından çağırılan denizaltı, saat 14:30'da Çanakkale Morto Koyu istikametinde Binbaşı Sadi Gürcan komutasında seyir halindeyken I. Dünya Savaşı'ndan kalan bir mayına çarparak gövdesinde 1,5 metre çapında bir delik ile batmıştır. *Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA)*, Fon Kodu: 30.10.0.0, Yer No: 62.419.16, 17.07.1942; *BCA*, Fon Kodu: 30.10.0.0, Yer No: 171.186.4, 18.07.1942.
- 32 TCG Saldıray, “Ay Sınıfı” bir denizaltı olup Almanya'nın Kiel kentindeki Germaniawerft Tersanesi'nde inşa edilmiştir. 10 Şubat 1937'de kızağa konulmuş ve 23 Temmuz 1938'de Tümamiral Sait Halman'ın eşi Fatma İclal Hanım (Nemlizade) tarafından kızaktan indirilmiştir. II. Dünya Savaşı öncesinde döneminde sıkıntıları ve Alman deniz personelinin olmaması sebebi ile Alman bayrağı altında Türk personel tarafından 2 Nisan'da İstanbul'a hareket etmiş ve 5 Haziran 1939'da Deniz Kuvvetleri Komutanlığı'nın Haliç Camialtı'ndaki tersanelerinde yapılan törenle Türk donanmasındaki yerini almıştır. Türk Deniz Kuvvetlerinde 1958 yılına kadar hizmet vermiştir. 1.934 ton su üstü ve 1.210 ton sualtı tonajındadır. Mutlu Toy, *Savaşta ve Barışta Türkiye'nin Savunması Açısından Denizaltı Gücünün Stratejik Etkileri*, Gebze Yüksek Teknoloji Enstitüsü, Sosyal Bilimler Enstitüsü Strateji Bilimi Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2007, s. 83.
- 33 Almanya'da yaptırılan Batıray denizaltı gemisinin nihai sıklet hesabında görülen noksanları incelemek ve masrafları tespit için Almanya'ya heyet dahi gönderilmiştir. *BCA*, Fon Kodu: 30.18.1.2, Yer No: 85.114.9, 13.01.1939. Almanya'nın Kiel şehrinde Germaniawerft (Krupp) Tersanelerinde 10 Şubat 1937 tarihinde kızağa konmuş, 28 Eylül 1938'de denize indirilmiştir. İnşa edilen bu denizaltı, 1.044 ton su üstü ve 1.357 ton sualtı tonajında olup II. Dünya Savaşı bahane edilerek el konulan iki Türk denizaltısından bir diğeridir. “UA” adıyla 20 Eylül 1939'da Alman donanmasına katılarak II. Dünya Savaşı'nda Orta ve Güney Atlantik'te; 14 Mart 1942'den itibaren de Kuzey Atlantik'te ikmal gemisi olarak hizmet veren denizaltı, 24 Nisan 1942'de Kiel'e dönmüş ve 1 Mayıs 1944'ten itibaren Denizaltılara Karşı Savunma Okulu'nda eğitim verme amacıyla tecrübe denizaltısı olarak kullanılmıştır. 3 Mayıs 1945'te Kiel Tersanesi'nde kendi kendini batırmıştır. Raşit Metel, *Türk Denizaltıcılık Tarihi-I (1960-1970)*, İstanbul, 1970, s. 545; Mutlu Toy, *Savaşta...*, s. 83-84.
- 34 Yıldırıy; 9 Eylül 1937'de Haliç Camialtı Tersanesi'nde törenle kızağa konmuş, 28 Ağustos 1939'da da denize indirilmiştir. II. Dünya Savaşı'nın başlamasıyla birlikte gemi inşa gözlemcisi Alman teknisyen ve mühendislerin ülkeyi terk etmesiyle iki ana dizel motoru Türkiye'ye getirilmemişse de bu durum mevcut hükûmetin girişimleri ile Danimarka'nın Burmeister firmasından 21 Mayıs 1942 tarihinde alınmasına karar verilmesiyle çözüme kavuşturulmuştur. 5 Mart 1943'ten itibaren 2 ana dizel, Turgut Alp maçonası vasıtasıyla gemiye yerleştirilmiş ve 1 Ağustos 1944 tarihinde donanma envanterine girmiştir. 15 Ocak 1946 tarihinde ise görev seyrine başlamıştır. *BCA*, Fon Kodu: 30.18.1.2, Yer No: 98.41.19, 21.05.1942; Ömer Kalaycıoğlu, *Denizaltı ve Filomuz*, İstanbul, Deniz Kuvvetleri Komutanlığı, 1990, s. 82; Afif Büyüktuğrul, *Cumhuriyet Donanması 1923-1960*, İstanbul, Deniz Basımevi, 1967, s. 134. Celal Bayar, Org. Kazım Özalp'e gönderdiği yazıda Atatürk'ün bu gemilere verdiği adları bildirmiştir. *BCA*, Fon Kodu: 30.10.0.0, Yer No: 62.418.5, 19.01.1938; *BCA*, Fon Kodu: 30.10.0.0, Yer No: 62.418.1, 08.08.1925.
- 35 14 Mayıs 1939 tarihinde Alman Hükûmeti'nin tek taraflı aldığı kararla denizaltıları teslim etmem kararını vermişti. Deniz Kuvvetleri Komutanlığı, *Denizlerin Koruyucuları*, Ankara, 2003, s. 66.

karşılığında Türklere 150.000.000 RM değerinde askerî teçhizatın bedelsiz verilmesini söylemiştir. Refik Saydam Hükümeti teklifi reddedince Adolf Hitler, yeni stratejiler üzerinde çalışmaya başlamıştır. Bu planların en ilgi çekeni, Amiral Erich Raeder’in Kuzey Denizi’nde konuşlandırılan Tip II sınıfı denizaltıları karadan Tuna Nehri’ne taşınması ve parçalar halinde Karadeniz’e indirmesidir.³⁶

Almanlar, sözü edilen bu planı 1940’lı yılların başında düşünmüş ve gerçekleştirebilmek için harekete geçmiştir. Almanlar, ilk aşamada Karadeniz yoluyla Alman ordusunun ihtiyacı olan lojistik desteği sağlamak, nakliyat yapan gemilerini korumak, müttefik Rumenlere yardım ulaştırabilmek için altı denizaltıyı; İtalyanlar da 10. Hafif Filotillalarını kara yolu ve ardından demir yolu vasıtasıyla Tuna Nehri üzerinden Köstence’ye ulaştırmıştır. Bu kuvvetler, Sovyetler Birliği’nin Karadeniz’deki deniz gücünü tehdit etmekten uzaktır. Ayrıca Türk Boğazları savaş döneminde kapalı olduğundan (Montreux Boğazlar Sözleşmesi) Mihver Devletler, Karadeniz’de denge kuramamışlardır. Bunun üzerine Hitler, mevcut sıkıntıyı çözebilmek adına Kırım’daki hava üslerini de ele geçirmeyi hedeflemiştir.³⁷

Düşünce itibarıyla gerçekleştirilmesi imkânsız bir proje gibi olsa da Alman Kriegsmarine³⁸ Komutanı Büyük Amiral Erich Raeder, 30. Filo’ya ait 6 adet U-botun nakliyesinin derhal başlatılması emrini vermiş; süreç dört ay gibi kısa bir sürede ve kritik öneme sahip üç aşamada gerçekleştirilmiştir. Denizaltıların nakliye işlemleri; ilk aşamada Kiel’den (1948 yılındaki adıyla Kaiser Wilhelm Kanalı) nehir yolu ile başlamış, ardından Hamburg’a getirilen denizaltılar Elbe Nehri üzerinden Dresden’e indirilmiş, sonrasında karaya çıkarılıp parçalara ayrılmasının ardından Baviera eyaletine bağlı Tuna Nehri yakınlarındaki Ingolstadt’a ulaştırılmış, buradan kamyonlarla Galatz’a (Romanya) ve Karadeniz kıyısındaki Köstence’ye kadar 3.300 km yol yaparak hedefe ulaştırılmıştır.³⁹

Alman denizaltıları, Karadeniz’e indikten sonra 27 Ekim 1942’den 25 Ağustos 1944’e kadar Sovyet donanmasına karşı 56 operasyon gerçekleştirmiş ve brüt 45 bin 426 grostonluk gemi imha edilmiştir. Adı geçen bu denizaltıların Karadeniz’de insani

36 Bu maksatla U-9, U-18, U-19, U-20, U-23 ve U-24 denizaltıları tercih edilmişti. Burak Çınar, “İkinci Dünya Savaşı’nda Kırım Yarımadası’na Düzenlenen Harekatlar ve Kırım’ın Stratejik Değeri”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C.38 S.66, 2019, s. 549.

37 Burak Çınar, “İkinci Dünya Savaşı’nda...”, s. 549-550.

38 1935 yılında çıkarılan kanunla yeniden düzenlenen Alman ordusunun donanma sınıfıdır.

39 16 hızlı hücumbot, 23 mayın temizleme gemisi, 6 denizaltı, 100’den fazla amfibi çıkarma gemisi, 26 denizaltı imha gemisi daha Karadeniz’e Alman donanma gücü olarak indirilmiştir. Timothy C. Dowling, *Russia at War*, ABC-CLIO Publishing, 2014, s. 129.

maksatla seyreden Türk teknelerine taarruz ettiği de tespit edilmiştir.⁴⁰ Tüm bu gelişmelerin dışında 25 Ağustos 1944'te Romanya, Müttefik Devletler safına geçip Almanya'ya savaş açınca Karadeniz'deki denizaltıların üçü (U-9, U-18, U-24) Sovyet donanması tarafından bertaraf edilmiştir. Geriye kalan 3 denizaltı da bölgede kısa manevralar icra ettikten sonra Boğazlardan ve Karadeniz'den çıkamayacağını fark edince durum merkeze bildirilmiştir. Dönemin Alman Hükûmeti de Alman Deniz Kuvvetleri Komutanlığı Denizaltı Filosu Amiral Karl Dönitz'e⁴¹ denizaltıların Türkiye kıyılarında personel kuratıldıktan sonra batırılmasını emretmiştir.⁴²

Karadeniz'de Rus saldırıları ve Romanya'nın kıyı şeridini kapatması ile çıkış noktası kalmayan üç Alman U-bot komutanı, Türk kıyılarının 40 mil açığında U-19 denizaltısında, 10 Eylül 1944 tarihinde saat 18:00'de bir araya gelmiş; toplantı 20:00 sularına kadar devam etmiştir.⁴³ Denizaltı personelinden karaya çıkacaklar ile denizaltıları batıracak personel, eylemin gerçekleştirileceği koordinatların tespitini tamamlamış ve bu koordinatlara yönelmiştir. Denizaltıyı batıracak personel; akşam saatlerinde yalnızca elektrik motoru kullanarak, aydınlatma olmaksızın ve lastik botlar vasıtasıyla karaya yönlendirilse de gittikleri yön, kendilerinden önce karaya gönderdikleri personelin

40 "Kara Sularımızda Bir Hadise", *Vatan*, S.1325, 8 Ağustos 1944, s. 1, 3. Almanların Türk kıyılarına sadece denizaltılarıyla değil, zaman zaman uçakları ile de saldırdıkları tespit edilmiştir. Bunlardan birisi de 4 Alman taarruz uçağının, ocak ayı içerisinde Marmaris sahillerine bomba atıp, makineli tüfekle ateş açmalarıdır. İçişleri Bakanlığı'nın 13.01.1944 tarih ve 1/210 sayılı kapalı telgraf yazısı, *BCA*, Fon Kodu: 30.10.0.0, Yer No: 232.563.13, 26.01.1944; Sunay Akın, *Önce Çocuklar ve Kadınlar*, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2009, s. 38. 3 Ağustos 1944 tarihinde Almanların, Karadeniz (Köstence) üzerinden İstanbul Boğazı'na geçmeye çalışsan ve 1.200'ün üzerinde Yahudi taşıyan üç Türk bandıralı tekneye (Bülbül, Morina, Mefkure) saldırdığı; hatta bunlardan Mefkure'yi içerisindeki 300'den fazla mültecisiyle batırdığı iddia edilmişse de ilerleyen yıllarda Mefkure ile ilgili anlatıların gerçeği yansıtmadığı ve sicilinde 40 net ton yazan, 75 beygirlik, 1929 yılı yapımı, 694 numarayla İstanbul Limanı'na kayıtlı bu teknenin Rusların SC 215 denizaltısı tarafından batırıldığı anlaşılmıştır. H. Esra Danacıoğlu, "Mefkure Faciası", *Toplumsal Tarih Dergisi*, S.44, 1997, s. 8-13.

41 16 Eylül 1891 tarihinde Berlin'de dünyaya gelen Karl Dönitz, I. Dünya Savaşı yıllarında Breslau'nun mürettebatından birisiydi. 1914 yılında Breslau'nun Osmanlı'ya ilticası ile Osmanlı donanmasında deniz subayı olarak görev yaptı. Kraus Karl Dönitz, *Goeben ve Breslau'nun Deniz Seferi*, çev. Mustafa H. Cümbüş, Ankara, Orient Yayınları, 2013, s. 74-76. Savaşın bitimi ile Alman ordusundaki yerini alan Dönitz, 1 Ekim 1939'da tümamiral rütbesi ile denizaltılar komutanlığına getirilmiş, 1 Eylül 1940 yılında da koramiral rütbesine yükselmiştir. Dönitz, bundan sonra var gücü ile yeni bir denizaltı filosunu kurmak adına çaba göstermeye başlamıştır. Hitlerin en yakın komutanlarından olan Karl Dönitz, 1937-1939 yılları arasında Kuzey Denizi'ne ilişkin denizaltı taktik planlarını (Wolfpack=Kurt Kapanı) hazırlayıp geliştirmiştir. Bu planlar ile Alman denizaltıları 1939-1942 yıllarında oldukça önemli başarılar elde etmiştir. Dönitz, 1942 yılına ulaştığında oramiral olmuş ve 30 Ocak 1943 tarihine kadar da denizaltı filosu komutanlığını yürütmüştür. Aynı ay içerisinde Büyükamiral ve Deniz Kuvvetleri Başkomutanı Amiral Erich Raeder'in yerine geçerek rütbenin ve makamın yeni sahibi olmuştur. Nazi Almanya'sında Hitler'in ölümünün ardından Mareşal Wilhelm Keitel'in, 8 Mayıs 1945 yılında teslim antlaşmasını imzalamasıyla Dönitz de 23 Mayıs 1945'te, Flensburg'da Müttefiklere teslim olmuştur. Ayrıca Adolf Hitler'in intiharının (30 Nisan 1945) ardından 20 gün boyunca Flensburg Hükûmeti namına Almanya Cumhurbaşkanlığı'nı yürütmüştür. Michael L. Hadley "Grand Admiral Dönitz (1891-1980): A Dramatic Key To The Man Behind The Mask", *The Northern Mariner/Le Marin du Nord*, C.X, No.2, Nisan 2000, s. 7-20.

42 Rudolph Ardent, *Letzter...*, s. 260.

43 Rudolph Ardent, *Letzter...*, s. 215-216.

gittiği kıyı şeridinin aksi istikametindeki kuzey kıyı şeridi olup karaya üç deniz mili uzaklıktadır. U-23 ve U-20, aralarındaki anlaşmaya müteakip 10 Eylül 1944 tarihinde ilk önce gizli belge, silah ve mühimmatı ardından da kendini batırırken; U-19 denizaltısı, 11 Eylül günü saat 23:15 civarında Zonguldak’ın Kilimli-Filyos ilçeleri açıklarında yine kendi personeli tarafından batırılmıştır.⁴⁴

Bundan sonra ekibin ilk hedefi, Kocaeli Yarımadası üzerinden Marmara Denizi’ne ulaşmak; orada mümkün olursa terk edilmiş bir tekne temin ederek deniz yoluyla Akdeniz’e varmaktır. Bu amaç için I. Dünya Savaşı’nda müttefik oldukları topraklarda üzerlerinde askerî kıyafetleri, silahları ve 4-5 günlük erzakları olduğu halde; birbirlerinden bağımsız olarak ve bölgenin coğrafi özelliklerinden de istifade edip ormanlık araziden geçerek tedirgin biçimde buldukları mevkiin içlerine doğru ilerlemişlerdir. Kısa bir süre içerisinde ve birer gün arayla çevre eşrafı tarafından fark edilerek alıkonularak Türk güvenlik güçlerine teslim edilmişler ve 1945 yılının sonuna kadar tutulacakları özel kamplara nakil işlemleri başlamıştır.⁴⁵

44 Rudolph Ardent, *Letzter...*, s. 213-214, 250, 340. “Denizaltılarımızı Batırıyoruz”, *Milliyet*, 5 Eylül 1989, s. 11. Bazı kaynaklarda denizaltının Filyos sahili açıklarında olduğu ifade edilmektedir. U-19’un Zonguldak Ereğlisi Kilimli-Filyos sahili arası, 3 deniz mili açığında, 300-400 metre derinlikte, 41,34 kuzey, 31,50 doğu istikametinde; bazı kaynaklarda da 41,16 kuzey, 31,426 doğu istikametinde olduğu iddia edilmektedir. “U-19 Uboat Submarine Wreck” (Çevrimiçi), <http://kaanaltin.com/uboot19eng.html>, 13.10.2020. U-20 denizaltısı Sakarya’nın Karasu ilçesinin 2,5 km açığında, 41,16 derece kuzey, 31,25 derece doğu koordinatlarında; bazı kaynaklarda da 41,10 kuzey, 30,47 doğu istikametinde olduğu iddia edilmektedir. “U-20 Uboat Submarine Wreck” (Çevrimiçi), <http://kaanaltin.com/uboot20eng.html>, 13.10.2020. Kule derinliği 18 metre, dip derinliği 23 metrede 35 derecelik açıyla sola doğru yatık halde, torpido kapakları ve periskopu açık vaziyette; U-23 denizaltısının ise Ağva’nın 2 deniz mili açığında, 41,11 kuzey, 30,02 doğu istikametindeki derinlikte konuşlanmış olduğu tespit edilmiştir. “U-23 Uboat Submarine Wreck” (Çevrimiçi), <http://kaanaltin.com/uboot23eng.html>, 13.10.2020; “U20 Batık Denizaltı-Sakarya”, 8 Şubat 2013 (Çevrimiçi), <https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/sakarya/gezilecekyer/u20-batik-denizalti>, 07.10.2020; “Şile-Ağva Açıklarında II. Dünya Savaşı’ndan Kalma Denizaltı Bulundu”, 1 Şubat 2019 (Çevrimiçi), <https://www.ntv.com.tr/galeri/sanat/sile-agva-aciklarinda-2-dunya-savasindan-kalma-denizalti-bulundu,N67sn9kcwU-yOax-JuMOpw>, 08.10.2020; “Hitler’in Kayıp Filosu Karadeniz Kıyımızda”, 4 Şubat 2008 (Çevrimiçi), <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/hitler-in-kayip-filosu-karadeniz-kiyilarimizda-8160783>, 08.10.2020. Bazı kaynaklarda bu konum 41,16 kuzey, 31,26 doğu olarak verilirken 41,11 kuzey, 30,00 doğu olarak veren kaynaklar da mevcuttur. “U-20 Uboat Submarine Wreck” (Çevrimiçi), www.kaanaltin.com/uboot20.html, 13.10.2020.

45 Rudolph Ardent, ava çıkan köy ahalisi tarafından tek başına yakalanmıştır. Ayrıca takımı ile zaman içerisinde yürüyüş mesafesi açılmış ve bir gün sonunda da bir kısmı ele geçirilmiştir. Hatta Ardent ilk ele geçtiğinde köylülere Rus casusu zannedilmiştir. Rudolph Ardent, *Letzter...*, s. 215, 225, 227. Başmühendis Georg Stober’in grubu 11 Eylül sabahı, IWO grubu aynı günün öğleden sonrasında Türk yetkililere yakalanırken; 12 Eylül Salı öğleden sonra Başdümenci Heinz Bierwirth bir grup askerî personel ile aynı akşam geç saatlerde, II. IWO grubu ise Teğmen Kratzenberg ile birlikte güvenlik güçlerinin eline geçmiştir. 13 Eylül 1944 Çarşamba sabahı erken saatlerde Rudolph Ardent’in de yakalanması ile birlikte U-23 ekibi tamamen ele geçirilmiştir. Rudolph Ardent, *Letzter...*, s. 241; Hariciye Vekâleti’nin Kızılay Cemiyeti Genel Merkezi’ne 18.09.1942 tarih ve 30804/838 (14459) sayılı yazısı, *Kızılay Genel Merkezi Arşivi*, Kutu: 2599, Dosya: 1942/9-4.

2. Alman Askerî Mültecilerin Gözaltı Kampı Günleri

Dünya üzerinde mültecilik meselesi, yüzyıllar öncesine dayanan kitlesel bir hareket olmasına rağmen ülkelerin bunu bir sorun olarak kabul etmesi ancak sert, yoğun ve bilinçli bir eyleme dönüştüğü I. Dünya Savaşı yıllarında olmuştur. Uluslararası örgütler ve birçok devlet bir araya gelerek konuyla ilgili görüş ve önerilerini içeren toplantıların ve organizasyonların ardından hazırladıkları uluslararası antlaşmalar ile sözleşmeleri dünya kamuoyunun bilgisine sunmuşlardır. Bu minvalde II. Dünya Savaşı'nın ardından kurulan Birleşmiş Milletlerin öncelikli sorunlarından birisi olan mültecilik, cemiyet tarafından; *“Siyasi, dini, sosyal birtakım sorunlarla veya ırki sebeplerle öz vatanını terk etmek zorunda kalmış kişi”*⁴⁶ olarak tanımlanmıştır.

Türkiye Cumhuriyeti ise bu soruna 14 Haziran 1934 tarihinde, 2510 sayılı İskân Kanunu'nun 3. maddesi ile bir çözüm üretmiş ve *“Türk devletinin sınırları içerisinde iskân maksadıyla değil, bir zorunluluk hali ile geçici olarak sığınanlara mülteci denir.”*⁴⁷ ifadesini kullanmıştır. Ancak mültecilerin “yerleşmek” istediklerini yazı ile ilgili kurum ve kuruluşlara bildirmeleri durumunda “göçmen” statüsü verilerek işlemlerinin tabibinin yapılması ve vatandaşlık haklarının tanınması kararı alınmıştır. Bu kanuna 14 Nisan 1930 yılında çıkarılan, 1580 sayılı Ek Yasa'da; *“Belediyelerin, Türk ile yabancı ayırımı yapmaksızın, hizmetlerini noksansız olarak mültecileri de kapsayarak yapması gerektiği”*⁴⁸ kararı alınmıştır.

Tüm bunların dışında 11 Ağustos 1941 tarih ve 4104 sayılı “Muharip Yabancı Ordu Mensuplarından Türkiye'ye İltica Edenler Hakkında Kanun” ile Türkiye Cumhuriyeti Devleti'ne sığınan muharip yabancı ordu mensuplarının ülke arazisine intikal ettikleri süreden itibaren memleketlerine iade olacakları zamana kadar geçen sürede görülecek her türlü işlemler ve tabi olacakları esaslar, mezkûr kanunla belirlenmiş olup yetkili makamın hükûmet olduğu belirtilmiştir.⁴⁹

10 Mart 1942 tarihinde son şekli verilen idari talimatnameye göre de her türlü iltica-da bulunulan mahal, olay yeri olarak kabul edilmiştir. Mezkûr mahalde idari ve askerî üç kişiden mürekkep bir heyetin tertip edeceği ilk soruşturmanın ardından ilticanın ve

46 J. Read, *Mülteciler Meselesinin Mahiyeti ve Alınmakta Olan Tedbirler*, çev. Gülgin Gönenç, Ankara, Türkiye Amme İdaresi Enstitüsü, 1959, s. 1; Yılmaz Altuğ, *Devletler Hususi Hukuku Bakımından Mülteciler*, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayını, Sermet Matbaası, 1967, s. 8-24.

47 “İskân Kanunu”, Kanun No: 2510, *Resmî Gazete*, S.2733, 21 Haziran 1934, s. 4003.

48 “Belediye Kanunu”, Kanun No: 1580, *Resmî Gazete*, S.1471, 14 Nisan 1930, s. 8821.

49 “Muharip Yabancı Ordu Mensuplarından Türkiye'ye İltica Edenler Hakkında Kanun”, Kanun No: 4101, *Resmî Gazete*, S.4887, 15 Ağustos 1941, s. 1553.

mültecinin statüsü doğrultusunda askerî mülteciler bekletilmeden mutlaka kamplara gönderilmiştir. Siviller ise durumlarını gösterir bir tutanakla buldukları yerin mülki makamına teslim edilmiştir. Toplu ilticalarda mülteciler, yukarıdaki prosedürler fazla takip edilmeksizin ivedilikle ve kimse ile temas ettirilmeden gözaltı kamplarına intikal ettirilmişlerdir. Yapılan toplu ilticalarda, mutlak surette tertiplenen Emniyet ve İçişleri Bakanlığı tahkikatları neticesinde tespit edilen, şüphelenilen veya asker olduğunu ispatlayan mülteciler geç de olsa askerî kamplara alınmıştır.⁵⁰

II. Dünya Savaşı yıllarında Türkiye, askerî anlamda müdahil olmasa da zaman zaman savaşın farklı yüzüyle karşı karşıya kalmıştır. Bunlardan birisi de Türkiye’ye çeşitli vesilelerle sığınan savaş mültecileridir. Savaştan kaçan, ele geçirilen, iltica eden pek çok kişi Kırşehir, Yozgat, Çorum, Beyşehir, Isparta gibi şehirlerde kurulan gözaltı kamplarına yerleştirilmiş ve savaş sonunda mezkûr kampların tasfiyesi yapılanaya kadar da buralarda tutulmuştur. Isparta ve Tefenni’de⁵¹ bulunan kamplardan sadece Alman askerî mültecileri değil İtalyan ve İngiliz mültecileri de tahliye edilmiştir.⁵² Sadece Isparta’daki gözaltı kampında toplam 289 mülteci (34 subay, 109 erbaş ve 146 er) enterne edilmiştir.⁵³

Bu arada II. Dünya Savaşı süresince yukarıda adı geçen farklı yörelerdeki kamplarda asker-sivil toplam 341 Alman uyruklu şahıs gözaltına alınmıştır.⁵⁴ Yalnız Konya ve Isparta’da değil Türkiye’nin muhtelif yerlerinde açılan bu gözaltı kamplarındaki görevli personelin buralardaki asker ve sivil mültecilerin ilk aşamada hayatta kalmaları ve ardından da savaşın nihayetinde ülkelerine gönderilebilmeleri için insanüstü bir çaba içerisinde oldukları da tespit edilmiştir.⁵⁵

50 Ahmet Emin Yaman, “II. Dünya Savaşı’nda Türkiye’de Askerî Mülteciler ve Gözaltı Kampları (1941-1942)”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C.22, S.33, 2003, s. 144-145.

51 31 Aralık 1945 tarihi itibarıyla halen Isparta’daki kamplarda mülteci tutulan Alman askerlerinin son grubunun da memleketlerine gönderilmesi hususunda İçişleri Bakanlığı tarafından Başbakanlık, Dışişleri ve Genel Kurmay Başkanlığı’na yazı gönderilmiştir. *BCA*, Fon Kodu: 30.10.0.0, Yer No: 55.368.32, 12.01.1946.

52 20 Şubat–22 Mart 1944 tarihleri arasında sadece Alman değil, İtalyan askerî mültecileri de Türkiye’den Suriye, Yunanistan gibi ülkelere sevk edilmiştir. Örneğin İtalyan tebaasına mensup 259 subay, 586 erbaş ve 2.396 er olmak üzere toplamda 3.251 askerî personel sınır dışı edilmiştir. Milli Savunma Bakanlığı’na 24 Mart 1943 tarih ve 12876 sayılı yazı gönderilmiş yazıdır. *BCA*, Fon Kodu: 30.10.0.0, Yer No: 55.368.11, 24.03.1944.

53 Isparta’daki mülteci kampının sorumlusu Binbaşı Naci Erda, 17 Mart 1946 tarihli ve 4440 numaralı sayılı yazı ile durumu ifade etmiştir. *Kızılay Genel Merkezi Arşivi*, Kutu: 2833, Dosya:1947 (Mültecilere Yardım Dosyası).

54 22 Temmuz 1946 tarihli ve 15631 numaralı sayılı yazıya göre; gözaltında tutulan Almanlar, ülkelerine dönebilmeleri için öncelikle İzmir Limanı’na gönderilmiş; gemilere binmeden az önce de yanlarına Türk misafirperverliğinin bir nişanesi olarak “yolluk” tabir edilen birer kilo incir verilmiştir. *Kızılay Genel Merkezi Arşivi*, Kutu: 2833, Dosya:1947 (Mültecilere Yardım Dosyası).

55 8 Temmuz 1946 tarihli ve 5164 numaralı sayılı yazılı resmî yazıda enterne durumdaki şahısların “...*Türk milletine karşı şükran hisleriyle meşbu oldukları...*” ifade edilmiştir. *Kızılay Genel Merkezi Arşivi*, Kutu: 2833, Dosya: 1947 (Mültecilere Yardım Dosyası).

Yukarıda sözü edilen Alman denizaltı personelinin ele geçirilmesinin ardından kendilerinin de adlandıracağı gibi bir esaret değil “zorunlu misafirlik” süreçleri burada başlamıştır. Hatta ilk olarak kendilerini rahatlıkla ifade edebilmeleri için kısa süre önce Berlin Askerî Ataşeliği’nde görev yapan Dışişleri Bakanlığı personelinin Necip Sait Tamboy, Alman mürettebatın tercümanlığını üstlenmiştir. Buna mukabil Genelkurmay Başkanlığı, Alman askerî personelinin Türkiye’ye gayriresmî gelişlerinin sebeplerinin tespit edilebilmesi, mezkûr personelin hakkında daha ayrıntılı bilgi sahibi olabilmesi için bir de Yarbay İbrahim Erdaş’ı görevlendirmiştir.⁵⁶

Sorgusu sırasında Yarbay Erbaş, Ardent’e denizaltının satın alınması için Türk Hükûmeti’nin girişimlere başladığını, bu sebeple denizaltının yerinin belirlenmesi hususunda kendisinin destek vermesi halinde maddî anlamda tatmin edici bir durumun ortaya çıkacağını da sözlerine eklemiştir.⁵⁷ Tabiidir ki Alman denizaltı personelinin sorgusu, ilk aşamada karşılıklı güven ortamının oluşmamış olması ve yabancı bir ülkede, herhangi bir resmî prosedür olmaksızın bulunmanın getirdiği gerginlikle oldukça sert geçmiş; hatta Yarbay Erdaş bir ara Alman U-23 subayı Rudolph Ardent’i vurmakla dahi tehdit etmiştir.⁵⁸

Tüm bu gelişmeler yaşanırken dönemin Dışişleri Bakanlığı, Alman muhataplarına 15 Kasım 1944 tarihinde gönderdikleri telgraf yazısında: “09.11.1944 tarihinde, Bolu’nun Akçakoca ilçesinde 2 subay ve 11 erden oluşan bir grup, Kocaeli’nin Karataş bölgesinde 2 subay ve 21 askerden oluşan bir Alman askerî personelin denizaltılarının batması neticesinde kıyıya ulaştıkları ve Türk yetkililere teslim olmalarının akabinde, sorgularının yapılabilmesi maksadı ile en yakın askerî karakola (Sapanca) sevk işlemlerinin ivedilikle tamamlandığı ve tutukluluk hallerinin devam ettiği”⁵⁹ belirtilmiştir.

Ayrıca her şeye rağmen Almanlara Türk ordusu bünyesinde geçmişten gelen bir saygı da mevcuttu ki bu durum zaman zaman kendini göstermiştir.⁶⁰ Bunun en doğru örneklerinden birisi de U-23 denizaltı personelinin ilk olarak Sapanca Gölü çevresindeki askerî garnizonda tutulmaları, kampa gönderilmemeleri, 18 Eylül 1944 tarihi itibarıyla kendilerine tahsis edilmiş kompartımanda ve yanlarında erzakları olduğu halde 29

56 Rudolph Ardent, *Letzter...*, s. 242-243.

57 Yarbay Ertaş, Ardent’e 32 milyon liralık bir teklifin söz konusu olduğunu söylemiştir. Rudolph Ardent, *Letzter...*, s. 245.

58 Rudolph Ardent, *Letzter...*, s. 243.

59 Rudolph Ardent, *Letzter...*, s. 244.

60 Bu durum Alman subayların ağırlanması, konaklatılması ve işlerinin karşılanması noktasında gösterilen nezakette kendisini belli etmiştir. Rudolph Ardent, *Letzter...*, s. 246-248.

askere de ayrı ayrı hediyeler vermek suretiyle Eskişehir’e, oradan Konya-Beyşehir’e gönderilmeleridir.⁶¹

U-23 denizaltısına bağlı askerî personele Beyşehir’e ulaşmadan önce Adapazarı’nda, U-19 ve U-20’nin mürettebatı da katılmış, ardından tren yolculuğuna 19 Eylül’e kadar birlikte devam etmişlerdir.⁶² Askerî kamyonlarla akşam saatlerinde (19.00) Beyşehir’deki kampa gelen denizaltı mürettebatının dışında aynı zamanda Bulgaristan ve Kırım sınırından kaçan bir grup başıbozuk Alman askerî personeli de getirilince ortamda yoğun bir kalabalık oluşmuştur. Hatta akşam saatlerine gelen bu nakil sırasında kampta alt rütbeli birkaç subaydan başkası olmamasına rağmen düzen sağlanmış, hemen tüm Alman askerî personeline kamptaki gözaltı sürelerinin sonuna kadar kalacakları yatakhane gösterilmiştir. Mevcut personelin yemek ihtiyaçlarını karşılanması için mutfak açılmış ve iaşenin hızlı temini için kampın mutfak görevlilerine takviye olarak Alman subaylardan mutfakla ilgili iki kişi kamp mutfağı hizmetine verilerek kısa sürede yoğun yemek talebinin karşılanmasına destek olunmuştur.⁶³ Yaşanan bu durum, Almanların gittikleri yere ne denli hâkim olmak istediklerini gösteren de bir durumdur.

Bunun bir diğer örneği de 20 Eylül sabahı yaşanmış ve Alman subayları, kamp komutanı Binbaşı Naci Erda’ya kampın durumuna ilişkin şikâyetleri ile eksikliklerini bir rapor halinde belirtme imkânını bulmuşlar ve taleplerinin ivedilikle temin edilmesini istemişlerdir. İlk defa yaşanan bu gelişmeye karşın Binbaşı Naci Erda, kampta kaldıkları süre zarfında huzurlarının temini hususunda Ankara’dan aldığı direktifler doğrultusunda ve gereken incelemelerin ardından ihtiyaca binaen iyileştirmelerin yapılacağını subaylara ifade etmiştir.⁶⁴

Bu arada Alman denizaltı personelinin enterne edildiği kamp, Beyşehir’in pazar merkezine yakındır. Kırathane, hamam, dükkânlar yani kısacası dönemin sosyal yaşam alanına Almanlar tanık dahi olmuşlardır. Kampın ilk girişindeki büyük bina, Alman subayların konaklaması için tahsis edilmiştir. Alt katta bir yemekhane ve bir çay ocağı

61 Rudolph Ardent, *Letzter...*, s. 248-250.

62 Ancak Alman U-19 denizaltısından karaya botla çıkanlar hariç 2 subay, 2 astsubay ve 2 er bir gün sonra karaya çıkmıştır. Rudolph Ardent, *Letzter...*, s. 250-251. “Alman’a Falaka”, *Milliyet*, 6 Eylül 1989, s. 11.

63 Rudolph Ardent, *Letzter...*, s. 253-254. Beyşehir ilçesinde Merkez Otel’de ikamet eden Alman subaylarının iâşe ihtiyacı diğer eratin durumundan farklıydı. Alman üst düzey askerler için pazar yerine yakın, yolun sol kolunda bir restoran ile anlaşılmıştı ki Almanlar buraya “Hasan’ın Zehir Mutfağı” adını vermişlerdi. Devlet üst düzey Alman askerlerin yemek ihtiyacını karşılıyordu. Hüseyin Muşmal-Hasret Gümüş, “II. Dünya Savaşı Yıllarında...”, s. 129. Bu durum, bir süre sonra askerler maaş aldığından kendileri tarafından karşılanmaya başlamıştır. *Milliyet*, 17 Eylül 1989, s. 11. Hatta verilen alakart yemekleri Kızılhaç’a şikâyet etseler de beklemedikleri sonucu alamamışlardır. Rudolph Ardent, *Letzter...*, s. 257-263.

64 Rudolph Ardent, *Letzter...*, s. 255.

mevcuttur. Alman subayların ilk dönemlerde satranç oynamak, kitap okumak ve askerî dersler çalışmak gibi faaliyetleri için tahsis edilmiştir. İlerleyen zamanlarda ise marangozluk yeteneğine haiz olan personel, kendilerine ayrılan atölyelerde, odalarındaki ve koğuşlarındaki ihtiyaca binaen sandık, dolap, masa ve sandalye yapabilme imkânını da bulmuşlardır.⁶⁵ Yukarıda ifade edildiği gibi Almanların buldukları yerlerde alana hâkim olma gayretlerinin birinde, yerini bilemeyen ve “zorunlu misafirliğin” şartlarını zorlamayı tercih eden bir subay, kamp komutanı ile psikolojik otorite mücadelesine girmiş ve Binbaşı Erda, akılcı birtakım çözümlerle sorunun üstesinden gelmiştir.⁶⁶

Tabiidir ki Türk kamplarında yalnız Alman askerî personeli değil, savaş müddetince Alman ordularından kaçıp batı kıyılarından Türkiye’ye giren pek çok milletten binlerce asker-sivil de enterne edilmiştir.⁶⁷ Mülteci olarak gelen siviller; canlı hayvan, yaşam malzemeleri ve arabaları ile sığınırken askerler ise sorumlulukları altındaki mühimmat,

65 Alman subaylar konakladıkları yere “merkez otel” derken Hasan’ın açılış yaptığı yere “zehirli mutfak” adını vermişlerdi. Hatta Ardent, ilk geldikleri zamanlarda tanık olduğu kadınların hamam dışına taşan bir kavgasının, daha sonra öğrendiği Türk sosyal hayatına yakışmayan bir tutum olduğuna; Beyşehir’in, Mustafa Kemal’in modernleşme adına gerçekleştirdiği ilkelere uyma hususunda direniş gösterdiğine de kitabında yer vermiştir. Rudolph Ardent, *Letzter...*, s. 257-258.

66 Alman Dışişleri Bakanlığı’nın Berlin’den Ankara’ya 24 Ekim 1944 tarihli gönderdikleri belgede Türk kamplarında enterne edilmiş 255 Alman (27 subay, 214 astsubay, 14 denizci mürettebat ve gümrük memuru) olduğunu iddia etmişler ve bunların adlarının ivedilikle adlarının kendilerine bildirilmesini talep etmişlerdir. Rudolph Ardent, *Letzter...*, s. 256-257.

67 30 Eylül 1944 günü Sisam adasındaki son Alman kuvvetleri burayı terk ederek istikametlerini Leros’a çevirirler. Fakat burayı tahliye ederlerken her tarafı da tahrip ederler. Bu arada adaya 3 Alman denizaltısı gelir ve adada kalan az sayıda İtalyan, Yunan çeteleriyle çatışır. İtalyan askerlerinden sağ kalan 17 tanesi, Kuşadası’nın Dipburnu bölgesine çıkarak Türkiye’ye iltica etmek istese de kabul edilmez ve sınır dışı edilirler. *BCA*, Fon Kodu: 30.10.0.0, Yer No: 55.368.22, 09.10.1944. Eylül 1943’ün ilk haftası sadece Rodos adasından kaçmak sureti ile Marmaris, Fethiye, Köyceğiz sahillerine iltica eden kişi sayısı 83 subay, 64 küçük rütbeli asker, 220 er ve 200 sivil olmak üzere toplam 567’dir. Bu mültecilerin içerisinde yaralılar ve bakılmak zorunda olanlar da mevcuttur. “Rodos Yanıyor”, *Cumhuriyet*, 16 Eylül 1943, s. 1. Aynı yılın ekim ayı içerisinde Bodrum limanına sığınan hasarlı bir Yunan torpidosunda 30 ölü askerinin naaşları mevcutken; ayrıca 20 yaralı asker de Türkiye’ye iltica etmiştir. “Bodrum Limanına Yaralı Bir Yunan Torpidosu İltica Etti”, *Cumhuriyet*, 26 Ekim 1943, s. 1. Türkiye’nin batı kıyılarına (Kuşadası, Bodrum, Çeşme, Söke, Fethiye, Marmaris) 5 gün içerisinde (22 Aralık–26 Aralık 1943) 361 erkek, 182 kadın ve 289 çocuktan oluşan sivillere eklenen 5 İtalyan subay, 101 İtalyan er ve 2 Yunan askerî personeli ile toplam 940 mülteci sığınmıştır. 27 Aralık 1943–11 Ocak 1944 tarihlerinde bu yörelere Sisam ve Söke de dâhil olmuş; 227 İtalyan, 94 Yunan sivil ve askerî, 27 İngiliz ve Amerikalı sivil ile adalardan gelen 18 Türk mülteci ülkeye giriş yapmıştır. *BCA*, Fon Kodu: 30.10.0.0, Yer No: 55.368.1, 05.01.1944. 1944 yılının ilk yarısında (1 Şubat–19 Temmuz) diğer yörelere ek olarak Dikili, Söke, Ayvalık ve Güllük (Küllük) sahillerine 503 Türk, 3.426 Yunan, 137 İtalyan (50 sivil, 87 asker), 191 İngiliz (183 sivil, 3 subay, 5 asker), 10 Amerikalı, 1 sivil Musevi, 2 Alman askerî iltica talebinde bulunmuştur. *BCA*, Fon Kodu: 30.10.0.0, Yer No: 117.814.2, 26.08.1944. 27 Ağustos 1944’te bu sefer Edirne’nin Uzunköprü mevkiinden 188 mülteci iltica talebinde bulunmuştur. Bunlar arasında 90 Türk, 75 çingene, 20 Yunan ve 3 Bulgar mevcuttur. *BCA*, Fon Kodu: 30.10.0.0, Yer No: 117.815.4, 03.09.1944. 21 Ağustos-1 Eylül 1944 tarihinde Bosna köyünden Türk sınırını geçerek iltica talebinde bulunan çeşitli meslek gruplarından (kaymakamı, jandarma komutanı, mal müdürü, avukat, öğretmen, öğrenci, posta memuru, gazeteci, tüccar...) 29 kişi (20 erkek, 2 kadın ve 7 asker) ve bunu müteakiben Kuşadası, Çeşme, Bodrum çevresinden 205 Yunan (16 çocuk, 27 kadın, 172 erkek), 8 Polonyalı erkek, 1 Amerikalı kadın, 140 Alman (135 asker, 2 subay, 3 sivil) ve 3 de Türk ilk aşamada kamplara alınmıştır. *BCA*, Fon Kodu: 30.10.0.0, Yer No: 117.815.1, 01.09.1944.

silah ve araçlarıyla sınırlardan giriş yapmışlardır.⁶⁸ Bu askerî araç ve malzemelerden kullanılabilir olanlar, ilerleyen zamanda Türk Silahlı Kuvvetleri’nin envanterine de kaydedilmiştir.⁶⁹

İşte bu düşünceden hareketle Ankara’daki bürokratik ve askerî makamlar, Alman denizaltı personelinin enterne edildiği kamptaki günlük yaşantıları devam ederken yöreye resmi ya da gayriresmî yollardan temas kurmak amacıyla zaman zaman heyetler göndermiş; başta subaylara ve sonra da diğer alt rütbedeki mürettebata denizaltıların batırılmasının sebepleri, emrin BDU⁷⁰ tarafından verilip verilmediği, denizaltıların teknik özellikleri hakkında bilgi almaya yönelik sorgulamalar yapmıştır.⁷¹

1944 yılında Alman askerî personelinin önemli bir bölümünün yerleştirildiği Beyşehir⁷² kampının fiziksel durumuna bakıldığında; gaz lambaları ile aydınlatılmanın sağlandığı, ısınmak için soba kullanıldığı, taştan inşa edilen bir bina olduğunda yangın tehlikesinin bulunmadığı ama yangın söndürme tüpünün olmadığı, yatakhanelerde 130 kişinin barındığından bir süre sonra nefes almanın dahi güçleştiğinden bahsedilirken zaman zaman bu durumun hastalıklara da sebebiyet verdiğinden söz edilmiştir.⁷³ Bazı kampların göl veya sulak alanlarda kurulması, sıtma gibi hastalıklara da fırsat vermiş; bunların tedavisinde tıbbi imkânlar yetersiz kaldığından askerlerin hastalıkları ilerlemiş ve hatta 20 yataklı kamp hastanesi yeterli

68 24 Mayıs 1944 tarihinde Başbakanlık, Dahiliye ve Hariciye vekaletlerine yazılan yazıya göre Şile Limanı’na iltica eden bir adet Alman römorku ile birlikte 64 Alman ve Rumen askerî personel, 26 Mayıs’ta Boğazlar Komutanlığı’na sevk edilmişlerdir. *BCA*, Fon Kodu: 30.10.0.0, Yer No: 55.368.14, 13.06.1944. Yine 1944 yılının 28 Temmuz–2 Eylül tarihleri arasında Edirne Gümrük Muhafaza Müdürlüğü’ne 24 Yunan ile 945 Türk mülteci, beraberlerinde getirdikleri 35 araba ve 285 baş muhtelif hayvanla iltica etmiştir. *BCA*, Fon Kodu: 30.10.0.0, Yer No: 117.815.6, 07.09.1944. 7 Eylül 1944 tarihinde saat 15:15’te, üç motorlu Alman deniz uçağı Atina’dan gelerek İzmir limanına iltica etmiştir. *BCA*, Fon Kodu: 30.10.0.0, Yer No: 55.368.20, 07.09.1944. Sivlingrad-Dimetoka bölgesinden de Almanlar iltica etmişlerdir. *BCA*, Fon Kodu: 30.10.0.0, Yer No: 117.815.3, 03.09.1944. Kırım ve Dimetoka’dan gelen başıbozuk 160 Alman askerinden sadece bir kısmı Meriç (Maritsa) Nehri’ni geçmeyi başarmış ve bunlar da Beyşehir’deki kampa getirilmiştir. Rudolph Ardent, *Letzter...*, s. 252.

69 Mevcut Alman Hükümeti’nin teslim olmasından önce Türk kıyılarında arızalanan “Habicht” adlı bir römorkör ile “Katia” adlı bir motorun, hâlihazırda bir Alman Hükümeti olmaması hasebi ile savaş ganimeti sayılmasına; fakat Katia’nın arızasının giderilememiş olmasından dolayı Deniz Kuvvetlerinin envanterine alınmamasına 08.06.1945 tarih ve 26957 sayılı yazıyla karar verilmiştir. *BCA*, Fon Kodu: 30.10.0.0, Yer No: 55.368.28, 20.08.1945.

70 Befehlshaber der Unterseeboote (Denizaltı Komutanlığı).

71 Bu arada Türk Hükümeti ile Amerikan Hükümeti arasında mültecilerin değil denizaltıların teslimi hususu gündeme gelmiş; fakat Amerikalılar mülteciler konusunda ısrarcı olunca dönemin hükümeti, askerleri savaş müddetince teslim etmeme kararı almıştır. Rudolph Ardent, *Letzter...*, s. 260-261.

72 20 Aralık 1944 tarihli rapora göre Alman Askerî Enterne Kampı, Konya-Beyşehir’de 268 er-erbaş ve subay kapasiteliydi. Kampın komutanlığını Binbaşı Naci Erda yaparken kampta 14 subay, 124 astsubay, 17 er olmak üzere toplamda 155 kara personeli; 9 subay, 32 astsubay, 20 bahriyeli er olmak üzere toplamda 61 deniz personeli; sınır muhafız birliği ve gümrük personeli 50 er-erbaş, 5 subay olmak üzere toplam 271 Alman vatandaşı kampta enterne edilmiştir. Rudolph Ardent, *Letzter...*, s. 329.

73 Rudolph Ardent, *Letzter...*, s. 330.

olmadığından askerler şehir merkezlerindeki hastanelere nakledilmek zorunda kalmışlardır.⁷⁴ Bu durum, dönem itibarıyla Türkiye'deki kampların imkânlarının ne denli sınırlı kaldığını ortaya koymuştur.

İlerleyen yıllarla birlikte buldukları gözaltı kamplarına adapte olan Alman askerî personeli, bir süre sonra sadece kendi ihtiyaçları için değil Beyşehir halkının da ihtiyaçlarının temini noktasında faaliyetlerde bulunmuştur. Bunun örneklerinden birisi, II. Dünya Savaşı öncesi Alman mühendisleri tarafından inşa edilmiş olan ve şehre enerji sağlayan hidroelektrik santralinde meydana gelen arızanın giderilerek şehrin enerji ihtiyacının yeniden sağlanması hususunda olmuştur. Alman askerî personeli tarafından verilen bu destek, halk ile daha sıcak temas kurulmasına da vesile olmuştur. Ayrıca yaşanan mevcut gelişmeler; kamp içerisinde askerlerin daha rahat hareket etmesine, isteklerinin hızla temin edilmesine, havalandırma ve spor saatlerinin esnetilmesine imkân vermiştir. Buna mukabil Alman denizaltı personelinden 33 kişi bir araya gelerek kamp içerisinde bir dersane kurmuş; Türk dilinin temellerinin öğrenilmesi ve hatta bunun yanı sıra İngiliz dilinin ilerletilmesini sağlayacak eğitim-öğretim faaliyetlerinin başlamasına vesile olmuştur. Ayrıca kamp içerisinde konferanslar ile seminerler tertiplenebildiği gibi buldukları yörenin tabiat koşullarını keşfedebilmelerine imkân sağlayan araştırma grupları teşkil etmelerine de müsaade edilmiştir.⁷⁵

Bilindiği üzere deniz seviyesinden 1.200 metre yüksekteki Beyşehir, 1940'lı yıllarda henüz bataklıkları ıslah edilmemiş, gölün kenarında bitki yetiştirilemeyen ve yazın Anopholis sivrisineklerinin sıtmaya sebep olduğu bir yer iken; kış aylarında ise bir metre kar altında, mart ayına kadar yolları açılmayan küçük bir Anadolu kasabasıydı ve savaş uzadıkça bu koşullar tahammül sınırlarını zorlamıştı. Savaşın sonlarına doğru ülke genelinde artan iktisadi sıkıntı, fizikî ve sıhhi koşulların hızla bozulmasına sebep olduğu gibi mevcut coğrafi ve iklimsel şartlarının etkisi ile kamptaki 298 askerinin üçte biri tropikal sıtma olmuş, 130 kişinin durumu akut atağa dönüşmüştü.⁷⁶ Mali anlamda yaşanan sorunlar, beraberinde ödeneksizliği de getirmiş; bunun neticesinde beslenme hizmetlerinde aksaklıklar görülmüş, uzunca bir süre mevcut durum giderilmemiş, nihayetinde Alman denizaltı personeli de durumu Uluslararası Kızılhaç Heyeti'ne şikâyet etmiştir. Bunun üzerine konuya ilişkin Cenevre'den bir heyetin kampı ziyaret etmesi de

74 Rudolph Ardent, *Letzter...*, s. 264-332.

75 Rudolph Ardent, *Letzter...*, s. 262-264. Alman komutanlar, girdikleri yakın temasların ardından Türklerin yaşam biçimlerinin ve temizlik alışkanlıklarının kırsal olması sebebiyle biraz zayıf olduğundan dahi bahsetmişlerdir. "Anadolu'dan İlk İzlenimler", *Milliyet*, 7 Eylül 1989, s. 11.

76 Rudolph Ardent, *Letzter...*, s. 266.

sağlanmıştı. Yaşanan mezkûr ziyaretin ardından Alman askerî personelinin kamp şartları, eski düzenin dahi ötesine geçmiştir.⁷⁷

Anadolu’daki gözaltı kamplarında bunlar yaşanırken Türk Hükûmeti, 4-11 Şubat 1945 tarihinde davet edildiği Yalta Konferansı’nda Almanlara karşı Müttefik Devletlerle savaşa girmesi noktasında zorlanmış ve bu tavrın bir neticesi olarak 1 Mart 1945’den itibaren sembolik de olsa savaşa Müttefik Devletler saflarında müdahil olmuştur.⁷⁸ Türkiye, bu süre zarfında fiilen savaşa müdahil olmamışsa da 24 Şubat günü Beyşehir kampındaki askerlerin yurtdışı ile tek temas noktası olan radyo dinlemesine son verilmiş, subayların maaşları kesilmiş, erlerin maaşlarında ise kesintiye gidilmiştir.⁷⁹

Mevcut şartlar altında Alman denizaltı personelinin ve diğer askerî zevatın kamp içerisinde yaşanan bu sıkıntı karşısında daha fazla zarar görmesini önlemek ve ileride gündeme gelebilecek bir politik sıkıntıyı da engellemek için 1 Kasım’dan itibaren personele Kızılay tarafından 16,5 lira destek parası bağlanmış⁸⁰ ve kamp sakinlerini şartları nispeten daha iyi olan bir yere nakledilmeleri için Ankara’da girişimlerde bulunulmuştur. Sonuçta dört kamp yerinin (Yozgat, Isparta, Niğde, Malatya) adı öne çıkmış, dönemin idari ve askerî yetkilileri de Isparta kampı konusunda anlaşınca 7 Mayıs 1945 tarihinde tüm enternelerin nakil işlemleri, kasaba halkı ve mülki erkânın katılımı ile 17 adet ağır vasıta eşliğinde saat 17:00’de başlamıştır. Konvoy, Konya’da bir süre çadırlarda konakladıktan sonra meşakkatli bir seyahat sonunda 10 Mayıs’ta Isparta kampına ulaşılmış; hatta bu nakil esnasında (8 Mayıs 1945) Alman ordularının Müttefik kuvvetlere teslim olduğu haberi de alınmıştır.⁸¹

Alman denizaltı personelinin Isparta günleri, Türkiye’nin savaş yıllarındaki iktisadi koşulları düşünüldüğünde biraz daha rahat olmuştur. Enterne edilen askerlerden bir kısmı şehrin girişindeki ilk binaya; diğerleri de belediye ile cezaevi arasındaki parkın yanındaki bloğa yerleştirilmiştir. Kısa süre de Türk halkına olan aşinalığın da tesiri ile sosyal yaşama hızla uyum sağlayan personel, ardından gündelik faaliyetlerine de başlamıştır. Örneğin haftada bir gün, sekiz kişilik gruplar halinde ve bir nöbetçi inzibat askeri

77 Rudolph Ardent, *Letzter...*, s. 265-266.

78 Rudolph Ardent, *Letzter...*, s. 261.

79 Buradaki maaş kesintisi Alman askerî personelle alakalı olmayıp ülkenin savaş hazırlıklarından kaynaklanmıştır. “Hitler Selamı Yasaklanıyor”, *Milliyet*, 10 Eylül 1989, s. 13.

80 Aynı zaman diliminde askerlerin gül yağı fabrikasında çalışmalarına, tamirat işleri ile ilgilenmelerine, yöreye yapılacak hastanenin inşaatında mesai yapmalarına dahi izin verilmiştir. “Dalgacı İtalyanlar”, *Milliyet*, 15 Eylül 1989, s. 11.

81 Rudolph Ardent, *Letzter...*, s. 267. Kamp şartları bir ara o denli ağırlaşmıştır ki kendilerine dağıtılan ekmeklerden tasarruf ederek kalanını satmışlar; paketi 8 mark olan sigaraları saklayıp daha yüksek bedelle satarak istihkaklarını karşılamaya çalışmışlardır. “Elveda Türkiye”, *Milliyet*, 12 Eylül 1989, s. 11.

eşliğinde şehrin tüm dükkânlarından alışveriş yapılabilmiş; bu süre zarfında “pazarlık” kavramı da öğrenilmiş olduğundan denizaltı personeli, esnafın sıkı müşterileri halini almış hatta kahveler dahi ısmarlanmıştır. Bunu haziran ayı içerisinde spor faaliyetlerinin dışarıda park alanlarında ve halkın arasında nöbetçi inzibat eşliğinde yapılması uygulaması takip etmiştir. Nöbetçilerin varlığı hem koruma hem de kaçma girişimlerinin önüne geçilmesi maksatlıdır (Tablo 1).⁸²

Gün	Sabah	Öğleden Sonra
Pazartesi	Alışveriş	Yürüyüş
Salı	Yüzme	Yürüyüş
Çarşamba	Park Gezisi	Spor
Perşembe	Alışveriş	Yürüyüş
Cuma	Park Gezisi	Yürüyüş
Cumartesi	Park Gezisi	Spor
Pazar	Spor	---

Tablo 1: Alman askerî personelin haftalık buldukları kamptan süreli “dışarı çıkış” programı

Kampa yerleşilmesinden iki ay sonra (1 Temmuz 1945 tarihinden itibaren) Türkiye’nin Müttefik saflarında savaşa girmiş olmasının da tesiri ile tedbirler sıkılaştırılmıştır. Getirilen tedbirlerden üçü, enterneler için sıkıntılı olmuştur. Bunlardan ilki, subayların istedikleri zaman sair mürettebat ile serbest biçimde iletişime geçmesinin yasaklanmasıdır. Tüm personelin görüşmeleri izne bağlanmış, kamp ziyaretleri güne ve saatlere bölüdüğü gibi nöbetçi subay eşliğinde yapılmasına karar verilmiş; ayrıca subay, astsubay ve erlere verilen ödeneklerde düşürülmüştür. Elbette bu durumdan sadece Alman denizaltı personeli değil uzun zamandır onlarla birlikte hareket eden kamp komutanı Binbaşı Naci Erda da etkilenmiştir.⁸³

Dönemin gazetelerinde Adolf Hitler’in 24 Aralık 1944 tarihinde başkomutanlıktan feragat ettiği yazılmış⁸⁴; aradan fazla bir zaman geçmeden de 1945 yılı itibarıyla savaş sona ermiş, Reich teslim olmuştur. Kamplardan rahatlıkla çıkabilen Alman askerî personeli, durumu Isparta’da bir çay bahçesinde radyodan öğrenmişlerdir.⁸⁵ Alman askerler için şartlar bozulmuşsa da dönemin Türk Hükûmeti ile askerî yetkililerinin sivil ve

82 Kaçma girişimi Türkiye’nin güney sınırındaki (Suriye) bir kamptan yaşanmış; bu girişimin ardından tedbirler artırılmıştır. Rudolph Ardent, *Letzter...*, s. 268-271.

83 Rudolph Ardent, *Letzter...*, s. 271-272.

84 “Beşşehir’de Noel”, *Milliyet*, 8 Eylül 1989, s. 11.

85 Binbaşı Lorz, Alman komuta heyetine Konya’daki Binbaşı Naci Erda’yı ziyaretin şart olduğunu ama bundan sonra kesinlikle “Führer selamı” verilememesi gerektiğini ifade eden bir konuşma yapmıştır. Akşam yemeğinin ardından 3 subay (Hubert, Henning ve Arendt) yolda Türk subaylarına rastladıklarını, onların kendileri ile samimi şekilde konuştuklarını; hatta savaş müddetince yaptıklarını takdir ettiklerini ifade ettikten sonra İngiliz ve müttefiklere hakaret içeren cümleler dahi sarf ettiklerini söylemişlerdir. “Hitler Selamı Yasaklanıyor”, *Milliyet*, 10 Eylül 1989, s. 13.

askerî sorumluluk bitmemiştir. Alman komutanlar, hiçbir askerini geride bırakmamak ve tezkerelerine kadar aldıkları sorumlulukları yerine getirebilmek adına ilk olarak konaklanan yerden tahliyelerini temin etmiş; Türk askerî lokali de boşaltılmış ve “savaş mültecilerine” ellerindeki düşük ödenek ile şehir merkezindeki otelde geçici yatakhane tahsis edilmiş olsa da şartlar zamanla daha da kötüleşmiştir. Bu birliktelik hali U-bot personeli arasında hiçbir şartta bozulmamış, kampın son gününe kadar devam etmiştir. Bu durumun korunmasında Türk sivil ve askerî yetkililerinin gösterdiği olumlu tavrın yadsınamayacağı da bir gerçektir.⁸⁶

Diğer taraftan kamplardaki mültecilerin sahip oldukları teknik ve el becerileriyle sair alanlardaki kabiliyetlerini ülke menfaatleri doğrultusunda kullanmaları düşüncesi gündeme gelmiş, bu hususla ilgili olarak ilk İstanköy ve Rodos adalarından kaçarak Türkiye’ye sığınan İtalyan uyruklu mülteciler (elektrikçi, şoför, motorcu, demirci, tornacı...) üzerinde yoğunlaşmıştır; fakat il sınırları içerisinde sözü edilen mülteciler gayretle mesleklerini icra etmek istemelerine rağmen teknik sebeplerden ötürü bu durum pek mümkün olmamıştır.⁸⁷ Aynı biçimde ülkenin farklı kamplarında bulunan mülteciler, iş ve çalışma taleplerine vatandaşlık arzularını da ilıştirmişlerdir.⁸⁸ Bunun ilk örneklerinde birisi, 20 Ocak 1946 tarihinde Alman uyruklu Ottom Eyer Ernstbannenberğ’in Başbakanlığa telgrafla yaptığı müracaattır.⁸⁹

Türk gümrük, liman ve sınırlarına ilticalar 2 Eylül 1944’ten 1945 yılının yaz aylarına kadar devam etmiştir.⁹⁰ Ayrıca Türkiye, ülkeye sığınanlara sadece iaae ve barınma

86 Rudolph Ardent, *Letzter...*, s. 273-274.

87 Ulvi Keser, “Arşiv Belgeleri Işığında İkinci Dünya Savaşı Sürecinde Türkiye’de Mülteciler ve Esirler Sorunu”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C.VII, S.18-19, 2009, s. 202-203.

88 *BCA*, Fon Kodu: 30.18.01.2, Yer No: 97.126.11, 11.03.1942; *BCA*, Fon Kodu: 30.18.1.2, Yer No: 100.85.15, 23.09.1942.

89 *BCA*, Fon Kodu: 30.10.0.0, Yer No: 124.882.12, 02.05.1945.

90 *BCA*, Fon Kodu: 30.18.01.2, Yer No: 96.72.13, 12.08.1941. Kuşadadı, Çeşme ve Edirne’nin Karaağaç bölgelerinden 2-10 Eylül 1944 tarihleri arasında 90 sivil (57 erkek, 20 kadın, 13 çocuk), 7 Yunan rütbesiz askeri ve 8 İtalyan vatandaşı (6 erkek, 1 kadın, 1 çocuk) ceman 105 kişi Türkiye topraklarına iltica etmiştir. *BCA*, Fon Kodu: 30.10.0.0, Yer No: 117.815.8, 12.09.1944. 10 Eylül’de Trakya sınırından Filibe Valisi, Sofya Jandarma Komutanı, iki emniyet görevlisi ve bir Bulgar albay iltica etmek istemiş; fakat içlerinden yalnızca albayın talebi kabul edilmiştir. *BCA*, Fon Kodu: 30.10.0.0, Yer No: 117.815.9, 13.09.1944. Marmaris Gümrük Muhafaza Bölük Komutanlığı tarafından yapılan denetimler sırasında 21 Kasım-23 Kasım 1944 günlerinde Rodos’tan bir balıkçı teknesi ile gelerek Marmaris’e sığınan 7 Yunan ve 513 Türk, toplamda 520 mülteci (*BCA*, Fon Kodu: 30.10.0.0, Yer No: 117.815.14, 25.11.1944) ile 3 Şubat-17 Şubat 1945 tarihleri arasında yine aynı yere iltica etmeye çalışan 1.172 Yunan, 519 Türk, 62 İtalyan ve 1 Ermeni, toplam 1.754 kişi geçici olarak kamplara alınmıştır. *BCA*, Fon Kodu: 30.10.0.0, Yer No: 117.815.16, 28.05.1945.

imkânı sağlamakla kalmamış; talepte bulunanlara vatandaş olabilmeleri imkânını da tanımıştır.⁹¹

Mart 1946'dan başlayarak Alman denizaltı personeli, Isparta'daki kamptan ülkelerine dönüş tarihleri belli olmasa da subaylara tahsis edilen 110 lira ödenek ile kendilerine özel bir takım giyim-kuşam malzemeleri ve sair ihtiyaçlarını almak için girişimlerde bulunmuşlardır. Son olarak 30 Haziran 1946 tarihinde Isparta'daki savaş mültecileri kampının yetkililerce ziyaret edilmesinin ardından 20 Temmuz 1946 tarihinde zorunlu Türkiye misafirliklerini bitirmek zorunda kalmışlardır.⁹²

3. Mülteci Kamplarının Kapatılması ve Sonrasında Yaşanan Gelişmeler

II. Dünya Savaşı'nın yıkıcı tesirinden kurtulabilmek için çeşitli vesilelerle Türkiye'ye sığınmış olan Almanya, Japonya veya adı geçen ülkelerle hâlihazırda savaş durumunda bulunan devletlerin tabiiyetinden mültecilerden sadece askerlik vazifesinde olanlarının uluslararası antlaşmalar gereğince mensubu oldukları ülkelere iade edilmeleri, devlet makamları tarafından kabul edilmiştir.⁹³ Hatta bu kamplarda savaş sonrasında da bir müddet gözetiltiler devam etmiş; buna rağmen kamp yetkilileri, valilikleri vasıtasıyla mültecilere yardım hususunda daha önce alınan kararların yürürlükte kalıp kalmadığını çözmekte tereddüt dahi etmişlerdir.⁹⁴

Alman askerî personelinin akıbeti konusu bir süre Türk siyasilerinin ve kamuoyunun gündemini oluşturmuş, 16 Temmuz 1946 tarihinde alınan karar gereği personelin galip devletlere teslim edilmesinin siyaseten daha doğru bir tavır olacağına kanaat getirilmiştir.⁹⁵ Bir süre sonra Kırşehir, Yozgat, Çorum, Beyşehir ve Alman denizaltı personelinin de gözetiltiler altında tutulduğu Isparta'daki kamplar boşaltılmaya başlanmıştır. Buradaki mülteci ya da gözetiltilerdeki askerî personelin memleketlerine gönderilmeye başlanması ile birlikte sıra U-bot personeline gelmiş ve bir yıl on ay on gün Türkiye'de kalan Hitler'in

91 Türkiye'de yaşama iradesini yetkili mercilere bildiren toplamda 3.130 kişi için Bakanlar Kurulu'nun aldığı 1942 yılının 11 Mart (559), 13 Nisan (271), 23 Eylül 1942 (392); 1943 yılının 8 Eylül (203), 18 Şubat (256), 21 Mart (192), 15 Temmuz (296), 16 Ağustos (445); 1944 yılının 22 Aralık (69), 18 Ocak'ta (85), 5 Mart (77), 12 Mart (22), 26 Nisan (67), 2 Temmuz (60), 23 Ekim (59), 22 Kasım (77) tarihli kararlarıyla Türk vatandaşlığına geçmelerini kabul edilmiştir. *BCA*, Fon Kodu: 30.18.1.2, Yer No: 97.126.11, 11.03.1942; *BCA*, Fon Kodu: 30.18.1.2, Yer No: 100.85.15, 23.09.1942; *BCA*, Fon Kodu: 30.18.1.2, Yer No: 95.64.9, 25.07.1941. 16.02.1945 tarihli ve 73237/ 16/650/310 sayılı ile 1312 sayılı kanunun 5. maddesine göre Bakanlar Kurulu kararı ile Alman uyruklu ve 1890 doğumlu Hertha Arnd, Türk vatandaşlığına alınmıştır. *BCA*, Fon Kodu: 30.18.1.2, Yer No: 107.106.3, 01.03.1945.

92 Rudolph Ardent, *Letzter...*, s. 277.

93 21 Mayıs 1945 tarihli Bakanlar Kurulu kararıyla. *BCA*, Fon Kodu: 30.18.1.2, Yer No: 108.29.16, 21.05.1945.

94 Muğla Valiliği, Yunan adalarından iltica talebinde bulunan mültecilerin taleplerinin kabulü ve desteğin devamı noktasında İçişleri Bakanlığı'na müracaatta bulunulmuştur. *BCA*, Fon Kodu: 30.10.0.0, Yer No: 117.815.17, 14.03.1945.

95 "Elveda Türkiye", *Milliyet*, 12 Eylül 1989, s. 11.

285 askeri, beraberlerinde Türk askerî yetkilileri olduğu halde Isparta’dan özel bir trenle ve Kızılay’ın verdiği kumanya ile öncelikle İzmir’e götürülmüş; oradan 21 Temmuz 1946 tarihinde yola çıkan “Mersin” adlı bir yolcu gemisine bindirilerek 31 Temmuz günü İtalya’nın batısındaki Toskana bölgesinde bulunan Livorno liman şehrine ulaşmış ve burada Amerikan askerî makamlarına teslim edilmiştir.⁹⁶

Öte yandan savaşın bitimiyle birlikte kampların geleceğinin ne olacağı tartışmaları başlamış ve son olarak Yozgat’taki kamplardan çıkarılarak kısa süreli olarak Deutsches Krankenhaus’da (Alman Hastanesi) konaklamaları maksadı ile İstanbul’a gönderilen 15 Alman askeri de ayarlanan bir bütün gemisi ile Almanya’ya gönderilmiştir.⁹⁷

Savaşın sona ermesi ile birlikte kamplarda kalan insanlara uygulanacak hukuki prosedürün şekli ve hitap hususunda birtakım sıkıntılar yaşanmış, bu gelişmeler üzerine dönemin yetkilileri tarafından “Mülteciler Misafirhanesi” adı ile bir çalışma başlatılmıştır.⁹⁸ Yapılan çalışmanın ilk uygulaması olarak da Kastamonu’da bir misafirhane açılmış ve Yozgat’taki kampta kalan 53 kişi buraya nakledilmiştir. İlerleyen süreçte Türk vatandaşlığına geçenler ve memleketine dönenlerle birlikte Kızılay kampları tasfiye edilmiştir.⁹⁹

96 Millî Savunma Bakanlığı’nın 16.07.1946 tarih ve 711028, 23.07.1946 tarih ve 13248-674-5000 sayılı mütalaası üzerine Bakanlar Kurulu’nun 23.07.1946 tarihli kararı ile Isparta Kamp Komutanı Binbaşı Naci Erda ve Dış İktisat Bürosu Müdürü Ahmet Emin Mestçioğlu’na 30 gün sürecek yolculukları için gündelik verilmesi de kararlaştırılmıştır. *BCA*, Fon Kodu: 30.18.1.2, Yer No: 111.53.6, 29.07.1946; *BCA*, Fon Kodu: 30.18.1.2, Yer No: 111.55.2, 22.08.1946; *BCA*, Fon Kodu: 30.10.0.0, Yer No: 55.368.32, 12.01.1946. Rusya’da esirken Türkiye’ye kaçan ve Yozgat’taki gözaltı kampına yerleştirilen üç Alman askerin 24 Ekim 1944 tarihinde sınır dışı edilmesine karar verilmiştir. 16 Nisan 1947 tarih ve 12964 sayılı yazıya istinaden *BCA*, Fon Kodu: 30.10.0.0, Yer No: 55.368.39, 16.04.1947. Yozgat’taki mülteci kampı 16 Ağustos 1948 tarihinde tamamen kapatılmıştır. 26 Ağustos 1948 tarihli ve 20005 sayılı yazı, *Kızılay Genel Merkezi Arşivi*, Kutu: 2883, Dosya: 1947 (Mültecilere Yardım Dosyası). Dönemin Alman Hükümeti adına enterne edilen 9 Yunan askeri, 14 Mart 1946 tarihinde memleketlerine gönderilmek üzere kamptan ayrılır. Isparta Kamp Sorumlusu Binbaşı Naci Erda’nın 17 Mart 1946 tarihli ve 4440 sayılı merkeze gönderdiği yazı, *Kızılay Genel Merkezi Arşivi*, Kutu: 2883, Dosya: 1947 (Mültecilere Yardım Dosyası). Geminin İzmir’den kalkması için 3 gün beklenmiştir. Buna sebep, diğer kamplardan gelecek enterneler ve merkezden gelen konsolosluk görevlilerinin aile fertlerinin de aynı gemi ile dönmeyeceği tartışmasıdır. Rudolph Ardent, *Letzter...*, s. 281-282, 285. Bu arada Alman askerlerine 2 kg zeytinyağı da verilmiştir. “Akçakoca’da Hitler Selamı”, *Milliyet*, 13 Eylül 1989, s. 13.

97 Rusya’dan iltica eden Martin Zerhoch, Gottlieb Lackert, Günter Wölk ile Kıbrıs’dan Türkiye’ye kanunsuz yollarla giren ve Almanya’nın, Amerikan işgal bölgesine gitmek isteyen Neuman Kurt, Franz Gebert, Georg Boheman, Mauris Bruno, Willy Kühner, Maus Peter, Anton Riedmiller, Karl Grosche, Herbert Gerner, Hans Kirschner, Willy Zollweg ve Ernst Satzky isimli askerler, adı geçen yük gemisi ile ülkelerine gönderilmişlerdir. Kızılay Cemiyeti Genel Merkezi tarafından hazırlanan 1 Nisan 1949 tarihli ve 5699 sayılı ve ayrıca 6 Nisan 1949 tarihli ve 2113 sayılı yazı, *Kızılay Genel Merkezi Arşivi*, Kutu: 2883, Dosya: 1947 (Mültecilere Yardım Dosyası); *Kızılay Genel Merkezi Arşivi*, Kutu: 2883, Dosya: 1944-1949-II (Mültecilere Yardım Dosyası).

98 28 Aralık 1948 tarihli ve 64372 sayılı yazı, *Kızılay Genel Merkezi Arşivi*, Kutu: 2883, Dosya: 1947 (Mültecilere Yardım Dosyası).

99 Yozgat Emniyet Müdürlüğü’nden Kastamonu Misafirhane Müdürlüğü’ne 21 Mayıs 1949 tarihli ve 247 sayılı ile gönderilen yazı, *Kızılay Genel Merkezi Arşivi*, Kutu: 2883, Dosya: 1944-1949-II (Mültecilere Yardım Dosyası). Burada misafirlere maaş verilmeye devam edilip edilmeyeceği tartışma konusu olmuştur. 25 Mayıs 1949 tarihli ve 8809 sayılı ile Kastamonu Mülteciler Misafirhanesi Müdürlüğü’nün Kızılay Genel Başkanlığı’na gönderdiği yazı, *Kızılay Genel Merkezi Arşivi*, Kutu: 2883, Dosya: 1944-1949-II (Mültecilere Yardım Dosyası). Kampta bulunan misafir sayısının 52 olduğunu kampın müdürü Rıza Tunç’un gönderdiği 6 Haziran 1949 tarihli ve 108 sayılı yazı ile öğrenmekteyiz. *Kızılay Genel Merkezi Arşivi*, Kutu: 2883, Dosya: 1947 (Mültecilere Yardım Dosyası).

Sonuç

Amerikalı ve İngiliz diplomatların dışında Almanlar da Türkleri II. Dünya Savaşı'nda yanlarına çekebilmek için ciddi bir çaba içerisine girmişlerdir. Tabiidir ki bu mücadele, Türkiye'nin içinde bulunduğu coğrafi konum, yeraltı ve üstü kaynakları ile doğru orantılıdır. Almanların Türkiye planları, diğer devletlerinkinden biraz daha farklıdır. Şöyle ki Almanlar, öncelikle güven ortamı oluşturabilmek için Türkiye'ye taarruz edilmeyeceğine dair Adolf Hitler'in mektubunu 4 Mart 1941 tarihinde Franz von Papen aracılığıyla dönemin idarecilerine ulaştırmış olsa da 1942 yazından sonra kod adı "Gertrude" olan bir operasyon planladıkları yıllar sonra ortaya çıkarılmıştır.¹⁰⁰ Bu operasyonda maksat Almanların Sovyet Ruslara karşı başlatmış oldukları "Barbarossa Operasyonu"nun başarıya ulaşmasını temin edebilmek adına Kafkasya'nın güney kenedini güvence altına almak, Azerbaycan petrolüne erişimi garantilemek ve Sibiryaya gibi zor bir coğrafyada askerin lojistik, enerji gibi ikmal imkânlarını tamamlamaktır.

İşte bu maksatla 30. Denizaltı Filotillası'nı oluşturan altı adet U-bot (U-9, U-18, U-19, U-20, U-23, U-24) Köstence Limanı'ndan Karadeniz'e gönderilmiştir. Denizaltılar, 27 Ekim 1942 tarihinden 10 Eylül 1944 tarihine kadar çoğunluğu Sovyet donanmasına karşı olmak üzere 56 taarruz düzenlemiştir. Bu taarruzların sonunda üç denizaltısını kaybeden (U-9, U-18, U-24) filotillaya bir darbe de 25 Ağustos 1944 tarihinde Rumenlerden gelmiştir. II. Dünya Savaşı'nda Rumenlerin saf değiştirmesi ile Almanlar, sadece Karadeniz'deki ikmal limanlarını değil önemli bir müttefiklerini de kaybetmiştir.

Alman Hükûmeti, bu durumda en azından yetmiş deniz personelini kurtarabilmek adına dönemin Türk Hükûmeti'ne kalan üç denizaltıyı satmak istese de talebi kabul edilmeyince Alman Denizaltı Komutanlığı tarafından denizaltıların tamamının batırılması ve personelin Türk karasularından kıyıya çıkmaları emri verilmiştir. Alman denizaltı personelinin kendilerini Karadeniz'de Sovyet donanmasından kurtarabilmek adına yaptıkları bu girişim, Türkiye için askerî ve siyasi pek çok olumsuz sonucu olabilecekken dönemin yönetim kademesinin siyasi girişimleri neticesinde, durum Türkiye'nin lehine çevrilebilmiştir.

Buna mukabil Türkiye II. Dünya Savaşı'nda, tüm gayretlerine rağmen uzun süre savaş dışı kalmasına karşın yaşanan gelişmeler doğrultusunda kâğıt üzerinde de olsa

100 "Gertrud" da denilen bu plan; 1942 yılının yaz ayında hazırlanmış, daha sonra adı değiştirilmiştir. Chris Cummins, "Operation Gertrude: The German Invasion Of Turkey", *World At War Magazine*, S.49, 2016, s. 1-16; "C Listesine Dahil Olanlar Kimlerdir", *Tan*, 30 Eylül 1945, s. 1.

mücadeleye girmek zorunda kalmıştır. Türkiye, savaşta fiilen yer almamasına rağmen yine de olumsuz tesirinden kaçamamış ve çoğunluğu kanunsuz olmak üzere topraklarına sığınan pek çok mülteciyi gözaltı kamplarında uluslararası hukuk kuralları ile antlaşmalar çerçevesinde barındırmıştır.

1939-1941 yılları arasında dönemin hükûmetinin “kanun çıkartıp talimatnameler” hazırlayarak karşı karşıya kaldığı bu mevcut askerî ve sivil mülteci sorununu çözmek adına yoğun bir gayretin içerisine girmesi, uluslararası camiada kendi üzerine yönelecek tepkileri bir nebze de olsa azaltabilmek adına yaptığı girişimlerden başka bir şey değildir.

Söz konusu kanunlar ve talimatnamelere göre ülke güvenliğine zarar vermemek koşuluyla mülteciler arasında asker olanlar dâhil tüm iltica talebi olanların kabul edilmesi, konuya ilişkin gereken tüm hassasiyet ve eşgüdümün sergilenmesi ve ciddi bir insani muamelenin uygulanması esası da benimsenmiştir.

II. Dünya Savaşı’nın başlangıç yıllarında kanunsuz yollardan ülkeye girenler hızla sınır dışı edilebilirken ilerleyen dönemlerde savaşın Türk topraklarına da yaklaşmasıyla artan iltica talebini karşılamamanın çaresizliği karşısında mültecileri hızla geldikleri yere göndermek de mümkün olmadığından dönemin hükûmeti, mültecilerin tüm sorumluluğunu da üstlenmek zorunda kalmıştır.

Sorumluluğun hükümet tarafından kabul edilmesinin ardından iltica edenlerin sınırdan geçtikleri andan itibaren sorgulanması görevi, bu bağlamda yörenin mülki amirine devredilmiştir. Yörenin mülki amirinin başkanlığında toplanan heyet, sorgulama işini üstlenmişse de askerî mülteci oldukları saptanan şahısların sorgulanması durumu hâsıl olduğunda Türk Silahlı Kuvvetleri (TSK) devreye girmiştir. Ayrıca sivil mültecilerin sorgulanmasından önce mensubu oldukları devletin elçilikleri ile temasa geçilmesi, adlarına pasaport çıkartılması ve yapılan görüşmelerden ardından iltica taleplerinin kabul edililmeyeceğine karar verilmesi de yine aynı heyetlere bırakılmıştır. Mülteci kamplarına gönderilen şahısların içerisinden isteyenler ya da kurallara riayet etmeyenler olduğunda hızla sınır dışı edilmesi, içlerinden talep edenlerin resmi işlemlerinin tamamlanmasından sonra vatandaşlığa alınması da yine sözü edilen heyetin görevleri arasındadır.

Gerekli soruşturmaların tamamlanmasının ardından sürekli göz hapsinde tutulacak mülteciler için önce Niğde, Sivas, Ankara, Yozgat, Isparta, Erdek ve Adana’da gözaltı kampları açılarak mülteciler bu kamplara gönderilmiştir. Kamplara sadece Alman değil Fransız, Yunan, Bulgar, Rus, İspanyol, İran, İtalyan, Amerikan ve Iraklı askerler de gönderilmiştir. Bu minvalde aynı alanda bulunmaları sakıncalı görülen ve yabancı devletlerden

birbirine düşman olan millet veya zümrelere mensup mültecilerin farklı kamplara nakilleri, Dışışleri Bakanlığı ve Genelkurmay Başkanlığı'nın istişareleri ardından Millî Savunma Bakanlığınca düzenlenen tezkire ile sağlandığı da tespit edilmiştir. Mültecilerin zorunlu ikametleri müddetince Türk Ordu Dâhili Hizmet Hükümleri tüm kamplarda uygulanmıştır. Bu arada Türk yetkililer, kampların işleyişinde mültecilerin var olan ihtiyaçlarının daha etkin karşılanabilmesi noktasında, sığınmacıların kendi içlerinden belirledikleri kişileri kamp heyetinin içerisinde yer almasına da müsaade etmişlerdir.

Türkiye Cumhuriyeti Devleti, II. Dünya Savaşı sırasında ülke topraklarına sığınan yabancılara karşı statüsü fark etmeksizin elindeki hemen tüm imkânları seferber etmiştir. Hatta o kadar ki yabancı ülke askerlerinin ikamet ettirildikleri kampların şartlarının -ülkenin içinde bulunduğu siyasal, sosyal ve iktisadi koşullar değerlendirildiğinde- Türk askerine sunulan şartlardan daha iyi durumda olduğu anlaşılmıştır. Özellikle Alman askerî personelinin Türkiye'nin muhtelif yerlerinde buldukları kamplarda Türkçe öğrendikleri, sosyal ve ekonomik açıdan yerel halkla etkileşimde buldukları da tespit edilmiştir.

Yaşanan durum da göstermektedir ki Türk Hükümeti ve halkı, kendisini uluslararası arenada sıkıntıya sokacak bir halde dahi ihtiyaç duyan kişilere -mensubu bulunduğu millete bakmaksızın- yardım edebilmiştir. Yakın dönem Türk-Alman ilişkileri değerlendirilirken üzerinde durulması gereken hususlardan birisi de Türk Hükümeti'nin 25 yıl önce müttefikken 1940'lı yıllara geldiğinde işgal tehdidi ile karşı karşıya kaldığı halde, Alman mültecilere zorunlu misafirliklerinde ihtimam göstermesi, müspet bir tavır ve davranış sergilemesi, destek ve yardım sunarak Türk misafirperverliğini sergilemesidir. Bu uluslararası siyaseten de değerli bir harekettir.

76 yıl önce batan söz konusu denizaltıların yerleri günümüzde hemen hemen belirlenmiştir. Adolf Hitler'in Karadeniz'e gönderdiği denizaltılardan Türk kıyılarına yakın batırılanların enkazlarının hepsinin yerinin belirlenmesi hususunda tam anlamıyla bir başarı sağlanamamış olsa da Türkiye ve Almanya arasında yapılacak bir iş birliği ile bu tarihi kalıntıların gün yüzüne çıkarılması, geçmişin karanlıkta kalan kısımlarının aydınlatılmasında yararlı olacaktır.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

KAYNAKÇA

1. Arşiv Kaynakları¹⁰¹

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA)
Kızılay Arşivi

2. Resmî Yayınlar¹⁰²

Hava Taarruzlarına Karşı Işıkların Söndürülmesi ve Karartılması Hakkındaki Nizamname, Kararname No: 2/10346, T.C. Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekâleti, Hudud ve Sahiller Sıhhat Umum Müdürlüğü, Ankara, Receb Ulusoglu Basımevi, 1939.

Resmî Gazete

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi (TBMMZC)

3. Süreli Yayınlar¹⁰³

Cumhuriyet

Milliyet

Radikal

Tan

Vatan

4. Araştırma Eserler

Akın, Sunay: *Önce Çocuklar ve Kadınlar*, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2009.

Altuğ, Yılmaz: *Devletler Hususi Hukuku Bakımından Mülteciler*, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayını, İstanbul, Sermet Matbaası, 1967.

Antill, Peter-Dennis, Peter: *Stalingrad 1942*, Oxford, Osprey Publishing, 2007.

Anzerlioğlu, Yonca: “Hamdullah Suphi’nin Kaleminden Romanya’da Komünist Hareket”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S.37-38, 2006.

101 Kullanılan belgelerin künyeleri dipnotlarda gösterilmiştir.

102 Kullanılan resmî yayınların künyeleri dipnotlarda gösterilmiştir.

103 Kullanılan süreli yayınların künyeleri dipnotlarda gösterilmiştir.

- Ardent, Rudolph: *Letzter Befehl, Versenken, Verlag*, Berlin, E.S. Mittler, 2003.
- Artaç, İbrahim: *İkinci Dünya Savaşı*, C.II, İstanbul, Kastaş Yayınları, 2003.
- Aydemir, Şevket Süreyya: *İkinci Adam*, C.II, İstanbul, Remzi Kitapevi, 2000.
- Beesly, Patrick: *Room 40: British Naval Intelligence 1914-1918*, London, H Hamilton Press, 1982.
- Binark, İsmet: *Türk Parlamento Tarihi, TBMM-VI. Dönem*, C.II, Ankara, TBMM Vakfı Yayınları, 2004.
- Busch, Rainer-Röll, Hans-Joachim: *German U-Boat Commanders Of World War II: A Biographical Dictionary*, translated by Geoffrey Brooks, London&Annapolis, Greenhill Books&Naval Institute Press, 1999.
- Büyüktuğrul, Afif: *Cumhuriyet Donanması 1923-1960*, İstanbul, Deniz Basımevi, 1967.
- Churchill, Winston: *2. Dünya Savaşı Hatıraları Tek Başımıza Mücadele 1940*, İstanbul, Özgün Yayınevi, 2005.
- Churchill, Winston: *Yugoslavia and Greece, Memoirs of the Second World War*, Boston, Houghton Mifflin Books, 1991.
- Cummins, Chris: “Operation Gertrude: The German Invasion Of Turkey”, *World At War Magazine*, S.49, 2016.
- Çınar, Burak: “İkinci Dünya Savaşı’nda Almanya’nın İki Cepheli Savaş Sorunu”, *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, C.10, S.20, İstanbul, Ocak 2014.
- Çınar, Burak: “İkinci Dünya Savaşı’nda Kırım Yarımadası’na Düzenlenen Harekatlar ve Kırım’ın Stratejik Değeri”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C.38, S.66, Ankara, 2019.
- Danacıoğlu, H. Esra: “Mefkure Faciası”, *Toplumsal Tarih Dergisi*, S.44, 1997.
- Deniz Kuvvetleri Komutanlığı, *Denizlerin Koruyucuları*, Ankara, 2003.
- Deniz, Muzaffer: “Hitler Dönemi Türk-Alman Anlaşmaları”, *The Journal of Science (SOBİDER)*, Y.2, S.2, Mart 2015.
- Dowling, Timothy C.: *Russia at War*, ABC-CLIO Publishing, 2014.
- Dönitz, Kraus Karl: *Goeben ve Breslau’nun Deniz Seferi*, çev. Mustafa H. Cümbüş, Ankara, Orient Yayınları, 2013.
- Enders, Gerd: *Deutsche U-Boote zum Schwarzen Meer. 1942–1944. Eine Reise ohne Wiederkehr*, Hamburg, Mittler, 1997.
- Erden, Ali Fuad: *İsmet İnönü*, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1999.
- Gilbert, Martin: *Churchill*, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2011.
- Glantz, David M.: *Operation Barbarossa Hitler’s Invasion of Russia 1941*, Port Stroud, The History Press, 2011.
- Gröner, Erich-Jung, Dieter-Maass, Martin: *German Warships 1815–1945: U-boats and Mine Warfare Vessels*, çev. Keith Thomas, Rachel Magowan, London, Conway Maritime Press, 1991.

- Gürbüz, Kahraman: “İkinci Dünya Savaşı’nda Balkanlardaki Gelişmeler ve Türkiye’nin Tutumu”, *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C.8, S.13, Bahar 2007.
- Hadley Michael L.: “Grand Admiral Dönitz (1891-1980): A Dramatic Key To The Man Behind The Mask”, *The Northern Mariner/Le Marin du Nord*, C.X, No.2, Nisan 2000.
- Haffner, Sebastian: *Hitler Üzerine Notlar*, çev. Hulki Demirel, İstanbul, İletişim Yayınları, 2019.
- Halpern, Paul G.: *A Naval History of World War I*, New York, Routledge Press, 1919.
- Higgins, Trumbull: *Winston Churchill and the Second Front*, New York, Oxford University Press, 1957.
- Kalaycıoğlu, Ömer: *Denizaltı ve Filomuz*, İstanbul, Deniz Kuvvetleri Komutanlığı, 1990.
- Kearns, Gerry: “Imperial Geopolitics: Geopolitical Visions at the Dawn of the American Century”, *Companion to Political Geography*, Oxford, Blackwell, 2003.
- Kemp, Paul: *U-Boats Destroyed-German Submarine Losses in the World Wars*, London, Arms&Armour, 1999.
- Keser, Ulvi: “Arşiv Belgeleri Işığında İkinci Dünya Savaşı Sürecinde Türkiye’de Mülteciler ve Esirler Sorunu”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C.VII, S.18-19, İzmir, 2009.
- Koçak, Cemil: *Türk-Alman İlişkileri 1923-1939. İki Savaş Arasındaki Dönemde Siyasal, Kültürel, Askeri ve Ekonomik İlişkiler*, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1991.
- Liddel, Hart B. H.: *II. Dünya Savaşı Tarihi*, C.I, çev. Kerim Bağrıaçık, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 1998.
- Lucas, James: *Reich! World War II Through German Eyes*, London, Grafton Books, 1990.
- Manstein, Erich von: *Kaybedilen Zaferler*, İstanbul, Kara Kuvvetleri Komutanlığı İstanbul Askeri Basımevi, 1962.
- Metel, Raşit: *Türk Denizaltıcılık Tarihi-I (1960-1970)*, İstanbul, 1970.
- Muşmal, Hüseyin-Gümüş, Hasret: “II. Dünya Savaşı Yıllarında Beyşehir’de Bir Enterne Kampı (Hitlerin Askerleri Beyşehir’de)”, *Tarihin Peşinde-Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, S.24, 2020.
- Nesbit, Roy Conyers: *Ultra Versus U-Boats, Pen&Sword Military*, South Yorkshire, 2008.
- Özlü, Hüsnü: *İkinci Dünya Savaşı’ndan Günümüze Türkiye’de Savunma Sanayii’nin Gelişimi 1939-1990*, İzmir, Dokuz Eylül Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2006.

- Peterson, Edward N.: *An Analytical History of World War II (Volume 1)*, New York, Peter Lang, 1995.
- Read, J.: *Mülteciler Meselesinin Mahiyeti ve Alınmakta Olan Tedbirler*, çev. Gülgin Gönenç, Ankara, Türkiye Amme İdaresi Enstitüsü, 1959.
- Roessler, Eberhard: *Die Unterseeboote der Kaiserlichen Marine*, Bonn, Bernard&Graefe, 1997.
- Schroeder, Joachim: *Die U-Boote des Kaisers*, Bonn, Bernard&Graefe, 2002.
- Soysal, İsmail: *Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları, (1920-1945)*, C.I, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2000.
- Toy, Mutlu: *Savaşta ve Barışta Türkiye'nin Savunması Açısından Denizaltı Gücünün Stratejik Etkileri*, Gebze Yüksek Teknoloji Enstitüsü, Sosyal Bilimler Enstitüsü Strateji Bilimi Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2007.
- Yaman, Ahmet Emin: "II. Dünya Savaşı'nda Türkiye'de Askeri Mülteciler ve Gözaltı Kampları (1941-1942)", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C.22, S.33, 2003.

5. Elektronik Kaynaklar

- "U20 Batık Denizaltı-Sakarya", 8 Şubat 2013 (Çevrimiçi), <https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/sakarya/gezilecekyer/u20-batik-denizalti>, 07.10.2020.
- "Şile-Ağva Açıklarında II. Dünya Savaşı'ndan Kalma Denizaltı Bulundu", 1 Şubat 2019 (Çevrimiçi), <https://www.ntv.com.tr/galeri/sanat/sile-agva-aciklarinda-2-dunya-savasindan-kalma-denizalti-bulundu,N67sn9kcwU-yOax-JuMOpw>, 08.10.2020.
- "Hitler'in Kayıp Filosu Karadeniz Kıyımızda", 4 Şubat 2008 (Çevrimiçi), <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/hitler-in-kayip-filosu-karadeniz-kiyilarimizda-8160783>, 08.10.2020.
- "U-19 Uboat Submarine Wreck" (Çevrimiçi), <http://kaanaltin.com/uboot19eng.html>, 13.10.2020.
- "U-20 Uboat Submarine Wreck" (Çevrimiçi), <http://kaanaltin.com/uboot20eng.html>, 13.10.2020.
- "U-23 Uboat Submarine Wreck" (Çevrimiçi), <http://kaanaltin.com/uboot23eng.html>, 13.10.2020.

EKLER

Ek-1: U-19 battığında muhtemel mürettebat¹⁰⁴

Gemi Türü	Denizaltı	Kızağa Konulduğu Yer	Germaniawerft Kiel
Gemi Kodu	U-19	Hizmete Girişi	2 Şubat 1935
Gemi Tipi	II B	İş Birliği Yaptığı Filotilla	1. U-boat, 22. U-boat, 24. U-boat ve 30. U-boat filotillası ile karakol faaliyeti yürütmüştür.
Mürettebat	25 personel (3 Subay)	Mühimmat	Üç ileri torpido 6x21 tüp kanallı ve 1x20 mm AA ön güverte silahı
Kimlik No.	M 23 036	Komutanlar	Josef Cremer, Fritz Hauße, Josef Landmeyer, Karl-Heinz Lange, Emil Langer, Frederich Mossinger, Sherbaum, Hans Schön, Richard Knapp, Timm Thode, Hans Menckel, Willihem Müller-Amecke, Willy Ohlenberg, Hubert Verpoorten
Suya İndirilişi	21 Aralık 1935	Derinlik	80 m
Sıra Numarası	549	Batılış	10 Eylül 1944 Karadeniz açıkları

104 Patrick Beesly, *Room 40: British Naval Intelligence 1914-1918*, London, H Hamilton Press, 1982; Paul G. Halpern, *A Naval History of World War I*, New York, Routledge Press, 1919; Eberhard Roessler, *Die Unterseeboote der Kaiserlichen Marine*, Bonn, Bernard&Graefe, 1997; Joachim Schroeder, *Die U-Boote des Kaisers*, Bonn, Bernard&Graefe, 2002; "U-19 Uboat Submarine Wreck" (Çevrimiçi), <http://kaanaltin.com/uboot19eng.html>, 13.10.2020.

Ek-2: U-23 battığında muhtemel mürettebat¹⁰⁵

Gemi Türü	Denizaltı	Kızağa Konulduğu Yer	Germaniawerft Kiel
Gemi Kodu	U-23	Hizmete Girişi	2 Şubat 1935
Gemi Tipi	II B	İş Birliği Yaptığı Filotilla	1. U-boat, 21. U-boat, 30. U-boat, filotillası ile karakol faaliyeti yürütmüştür.
Mürettebat	25 personel (3 Subay)	Mühimmat	3x53.3 cm (21 in) torpido tüpü, 5x torpido veya 12 TMA veya 18 TMA mayınları 1x2 cm (0.79 in) uçaksavar makinalı tüfeği
Kimlik No	M01 984	Komutanlar	Hans Gassler, Karl-Ederhard Eggert, Karl Geuting, Hans Georg Heidelberg, Edward Hrabak, Otto Köhler, Horst Lemke, Walter Limberger, Helmut Reinhard, Kurt Shermus, Karl Shneider, Arno Schönherr, Willy Schöttker, Werner Shubert, Fritz Schwarz, Willheim Brozulat, Horst Bahr Heinrich Bierwirt, Herbert Bernsdorf, Walter Dohrn, Herbert Seidel, Georg Stober, Herbert Theuring, Heinz Vogt, Helmut Welzel, Gustav Wolf, Herbert Czekala, Rudolf Arendt.
Suya İndirilişi	11 Nisan 1936	Derinlik	80 m
Sıra Numarası	553	Batılış	10 Eylül 1944 Karadeniz açıkları

105 Rainer Busch-Hans-Joachim Röhl, *German U-Boat Commanders Of World War II: A Biographical Dictionary*, translated by Geoffrey Brooks, London&Annapolis, Greenhill Books&Naval Institute Press, 1999; Erich Gröner-Dieter Jung-Martin Maass, *German Warships 1815–1945: U-boats and Mine Warfare Vessels*, çev. Keith Thomas, Rachel Magowan, London, Conway Maritime Press, 1991; “U-23 Uboat Submarine Wreck” (Çevrimiçi), <http://kaanaltin.com/uboat23eng.html>, 13.10.2020.

Ek-3: U-20 battığında muhtemel mürettebat¹⁰⁶

Gemi Türü	Denizaltı	Kızağa Konulduğu Yer	Germaniawerft Kiel
Gemi Kodu	U-20	Hizmete Girişi	2 Şubat 1935
Gemi Tipi	II B	İş Birliği Yaptığı Filotilla	1. U-boat, 3. U-boat, 21. U-boat, 30. U-boat, filotillası ile karakol faaliyeti yürütmüştür.
Mürettebat	25 personel (3 Subay)	Mühimmat	3x53.3 cm (21 in) torpido tüpü, 5x torpido veya 12 TMA veya 18 TMA mayınları 1x2 cm (0.79 in) uçaksavar makinalı tüfeği
Kimlik No	M29 271	Komutanlar	Denizaltı Kpt. Hans Eckermann, Willhelm Hennings, Karl Grafen, Alfred Borries, Hans Johaim Büchler, Dirks, Peter Düster, Josef Dylla, Otto Frank, Edgra Freger, Gerhard Gradias, Willy Hartmann, Rolf Kalbreyer, Hans Klütsch, Wolfgang Gerhard Leithoff, Sippel, Michael Watteler
Suya İndirilişi	1 Şubat 1936	Derinlik	80 m
Sıra Numarası	550	Batırılış	10 Eylül 1944 Karadeniz açıkları

106 Paul Kemp, *U-Boats Destroyed-German Submarine Losses in the World Wars*, London, Arms& Armour, 1999; Gerd Enders, *Deutsche U-Boote zum Schwarzen Meer. 1942–1944. Eine Reise ohne Wiederkehr*, Hamburg, Mittler, 1997; “U-20 Uboat Submarine Wreck” (Çevrimiçi), <http://kaanaltin.com/uboot20eng.html>, 13.10.2020.

Askeri Tarih Bülteni'nin İçerik Analizi*

Content Analysis of Askeri Tarih Bülteni (Military History Bulletin)

Esra Ecem ŞAHİN** , Adem BAŞPINAR***

*Bu makale, Dr. Öğr. Üyesi Adem Başpınar danışmanlığında Kırklareli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı'nda hazırlanan "Türkiye'de Askeri Tarihe Yönelik Yaklaşımlar: Askeri Tarih Bülteni'nin İçerik Analizi" başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

**Doktora Öğrencisi, Milli Savunma Üniversitesi, Atatürk Stratejik Araştırmalar Enstitüsü, Askeri Sosyoloji Anabilim Dalı, İstanbul, Türkiye

***Dr. Öğr. Üyesi, Kırklareli Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, Kırklareli, Türkiye

ORCID: E.E.Ş. 0000-0003-4068-8762;
A.B. 0000-0002-2125-1832

Sorumlu yazar/Corresponding author:

Esra Ecem Şahin,
Milli Savunma Üniversitesi, Atatürk Stratejik
Araştırmalar Enstitüsü, Askeri Sosyoloji
Anabilim Dalı, İstanbul, Türkiye
E-posta/E-mail: ecmsn95@gmail.com

Başvuru/Submitted: 15.06.2021

Revizyon Talebi/Revision Requested:
07.07.2021

Son Revizyon/Last Revision Received:
24.10.2021

Kabul/Accepted: 03.11.2021

Atıf/Citation: Şahin, Esra Ecem. Başpınar, Adem. "Askeri Tarih Bülteni'nin İçerik Analizi." *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları-Recent Period Turkish Studies* 40 (2021): 65-89. <https://doi.org/10.26650/YTA2021-952874>

ÖZ

Bu makalede *Askeri Tarih Bülteni*'nin içerik analizi yapılmıştır. Analiz birimi olarak; yazarların cinsiyet dağılımı, akademik veya askerî unvanları, kurumları; makale konularının ilgisi, türleri, dönemleri, bölgeleri gibi unsurlar kullanılmıştır. Daha önce bu kapsamda bir çalışma yapılmadığından bu makalenin alana önemli bir katkı sağlaması beklenmektedir. Derginin 1976-2020 yılları arasında tüm sayılarına ulaşılmış, toplam 840 makale taranmıştır. Araştırma içerik analizi yönteminin frekans analizi tekniği kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Araştırma için gerekli olan veriler makalelerin okunması ile elde edilmiştir. Sonuç olarak, derginin amaç ve kapsam ifadesinde yer alan "Türk askerî tarihi başta olmak üzere dünya askerî tarihinin bilimsel ölçüler içerisinde aydınlatılmasını ve yapılan akademik çalışmaların okuyucu ile buluşturulmasını amaçlamaktadır." açıklamasına uygun şekilde makalelerin konularının askerî tarih ile ilişkisi olup olmadığına dair kategorilendirme yapılmıştır. Buna uygun olarak makalelerin büyük bir çoğunluğunun; savaş, antlaşmalar, mübadele, uluslararası ilişkiler gibi askerî tarihin kapsamına giren konular olduğu görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Askeri Tarih Bülteni, Askerî Tarih Araştırmaları Dergisi, İçerik Analizi, Askerî Tarih, Harp Tarihi

ABSTRACT

This article conducts a content analysis of *Askeri Tarih Bülteni (Military History Bulletin)* and employs the gender distribution, academic titles/military ranks, and institutions of the authors as units of analysis. Other elements, such as the relevance of topics, types, periods, and regions, of the articles were considered. The study intends to make a significant contribution to the field due to the lack of prior studies on the journal. All issues were accessed, and 840 articles were examined. Research was conducted using the frequency analysis technique of the content analysis method. The results led to a classification of whether the topics of the articles were related to military history in accordance with the statement of the journal's purpose and scope, that is, "It aims to illuminate the world military history, especially the Turkish military history in scientific terms and to bring together the academic studies with the readers."

Keywords: Askeri Tarih Bülteni (Military History Bulletin), Askerî Tarih Araştırmaları Dergisi (Journal of Military History Studies), Content Analysis, Military History, History of War

Extended Abstract

To a large extent, the conveyor of academic military history and publishing in Turkey has been the Turkish Armed Forces (TAF). In this sense, TAF is the most significant institution that governs military history through its periodicals. Understanding the features presented by military history in Turkey is considered impossible without addressing the TAF itself and its publications. Within this framework, this article analyzes the *Askeri Tarih Bülteni (Military History Bulletin)*, which is the main periodical on academic military history in Turkey. Specifically, *Askeri Tarih Bülteni* is one of the most significant periodicals published by the General Staff of TAF for 44 years. As an academic actor in the field, the TAF warrants scholarly attention.

This study profiles the publications of *Askeri Tarih Bülteni* between 1976 and 2020 and conducts a procedure for content analysis adapted from various studies that employed this method. All issues of the journal published have been scanned. However, the journal is unavailable on any online database; as such, a computer-based word coding program cannot be used. Instead, the study created a *data collection and processing form*, where information on each publication was entered into the form.

Qualitative and quantitative analyses were then conducted. Frequency and percentage calculations were used for quantitative analyses, or, specifically, the bibliometric processes, whereas classifications, such as regional ones, were applied to qualitative analyses.

The study noted a lack of increase or decrease in the number of articles published per year. Therefore, the study was unable to reach conclusions or interpretations in terms of bibliometrics based on the number of articles published by the journal per year.

Out of 837 authors, females compose 12.19% ($n = 102$) of the sample, whereas the majority (87.81%) comprises male authors. Articles whose authors are institutions or are unspecified were excluded from analysis.

Moreover, we classified articles with respect to the historical period covered. The majority of manuscripts fall within the scope of the Modern Age (662 articles; 78.8%) followed by the New Age with 43 publications (5.1%).

Moreover, the articles were grouped according to geographical region. Accordingly, 475 (56.5%) of the publications covered the Anatolian region followed by the Balkans ($n = 65$; 7.6%) and Europe ($n = 57$; 6.6%). The least represented region is America with seven publications (0.8%).

According to topic, the majority of the publications are related to politics ($n = 538$; 64%) followed by institutions ($n = 142$; 15.2%), culture ($n = 127$; 15.2%), and international relations ($n = 91$; 10.0%).

Citations were then used to evaluate the issues. Citations were undetected in the Web of Science or Scopus indexes. For this reason, citations to the journal on Google Scholar were scanned. The study identified a total of 112 citations to the journal.

As a publication of the TAF, the majority of authors ($n = 107$; 12.8%) were members of the Turkish Armed Forces followed by members of Gazi University and the Turkish Military History Commission with 19 articles each.

Askeri Tarih Bülteni began its publication in 1976 and maintained this status by publishing two issues per year. In 2003, the journal became a peer-reviewed national journal, which consequently changed its name to *Askerî Tarih Araştırmaları Dergisi* (*Journal of Military History Studies*). In 2017, the decision was made to publish one issue per year; since then, it continued to publish on an annual basis. The current study, which covers *Askeri Tarih Bülteni*, conducted content analysis by adapting the procedures used in previous studies to extract the publishing profiles of all articles published in the journal between 1976 and 2020.

The results indicated that the objective of *Askeri Tarih Bülteni* was to establish the general status of all articles in the archive for the current *Askerî Tarih Araştırmaları Dergisi* and to obtain general information about the journal for scholars who intend to conduct studies on military history. In addition, detailed author information remains lacking, as observed in articles published in the journal in 2020. Thus, resolving this issue is considered to provide convenience for researchers and readers. Studies that employ content analysis in Turkey are lacking; moreover, resources on military history are insufficient. Thus, understanding and obtaining detailed information on this journal, which has written extensively on military history, will be an important resource for the two abovementioned fields and will provide substantial assistance for readers and individuals who want to follow it.

Giriş

İnsanlık tarihi, kısmen savaşların tarihidir. Bu nedenden ötürü askerî tarihe dair yaklaşımlar ve askerî tarih yazımı, genel tarih yaklaşımlarından pek ayrılmamıştır. Askerî tarihi tanımlarken yaşanan bu ayrışamama konusu, harbin siyasetten ayrı görülmemesi ve harbin, siyasetin başka araçlarla sürdürülmesi¹ tanımlamasında da ortaya çıkar ve askerî tarih, siyasi tarihle iç içe ele alınır. Bu çerçevede askerî tarih; genel, ulusal ve de siyasi tarihten tamamen ayrı ve özgün bir disiplin olarak kabul edilmemiştir.²

Esasında askerî literatürde “harp tarihi” ifadesinin uzun bir geçmişi vardır. Harp kelimesi, toplumlarda görülen olağandışı durumları nitelendiren bir ifadedir. Olağandışı denilen tüm durumların incelenmesi hem askerî stratejiye ışık tutmuş hem de barış döneminde askerî eğitim, harekât planlaması ve teşkilatlanmayı desteklemiştir. Olağandışı dönemlerin merkezindeki esas olgu olan harbin olağan dönemlere uzanan biçimleri bulunmaktadır. Olağan dönemlerde askerî faaliyetlerin geleceğe yönelik planlamaları, devamlılığını sürdürmüştür. Bu çerçevede harp tarihi, savaşları ve askerî gücün kullanıldığı faaliyetleri kendisine çalışma nesnesi kılan bir tarih alt dalı olarak tanımlanmıştır. İlerleyen dönemde harp tarihi, askerî tarih adını almıştır.³ Türkçe tarih yazımında “askerî tarih” ve “harp tarihi” aynı kavramı tanımlamakta kullanılmıştır. 20. yüzyıldan itibaren harbin topyekûnleşmesi ve askerî örgütlerin toplumsal alanla girdiği karmaşık ilişki neticesinde askerî tarih yaygınlaşmıştır.⁴ Askerî tarih, harp tarihinin konusunu ve kapsamını genişletmiş; barışta veya seferde toplum, ordu, devlet ve siyaset kurumlarının iç içe geçişliği (askerî eğitim, organizasyonlar, silahlar, lojistik, ordu-siyaset ilişkisi, askerî yayınlar; orduların sosyal, kültürel ekonomik faaliyetleri vb.) ekseninde bir düzleme oturmaya başlamıştır.⁵

Savaş artık cephede yürütülen eylemlerin ötesinde; siyasi, toplumsal ve psikolojik implikasyonları da ihtiva eden bir çerçeveye bürünmesiyle askerî tarihin çerçevesi de genişlemiştir. Bu gelişmelere koşut olarak askerî tarih, harp tarihi ve askerî sosyal tarih

1 Adem Başpınar, *Askerî Sosyoloji: Tarih ve Kaynaklar*, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2007, s. 34.

2 Ali Bilgin Varlık, “Askerî Tarih Felsefesinin Temel Sorunları”, *21. Yüzyılda Sosyal Bilimler Dergisi*, S.4, 2013, s. 146-147.

3 Muzaffer Erendil, *Askerî Tarih ve Türklerde Askerî Tarih Çalışmaları*, Ankara, Genelkurmay Basımevi, 1990, s. 7-8.

4 Yücel Aktar, “Askerî Tarihin Tanımı ve Metodolojisi”, *Birinci Askerî Tarih Semineri-Bildiriler*, Ankara, Genelkurmay Basımevi, 1983, s. 2.

5 Muzaffer Erendil, *Askerî Tarih...*, s. 7-8; Gültekin Yıldız, “Bütüncül, Karşılaştırmalı ve Felsefî Bir Askerî Tarihe Doğru: Türkiye’de Askerî Tarih Araştırması ve Öğretiminin Geleceği Üzerine”, *Osmanlı Askerî Tarihini Araştırmak: Yeni Kaynaklar Yeni İmkânlar*, ed. Cevat Akşin, Gültekin Yıldız, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2012, s. 5-6.

şeklinde ikiye ayrılmaya başlanmıştır. Savaşın nedeni, gelişim süreci ve sonuçları; askerî harekâtlarda uygulanan stratejiler harp tarihi içerisinde konumlanmış; bunlar dışındaki konular ise askerî sosyal tarih içerisinde yer almıştır.⁶ Tam da bu izlek üzerinden hareket eden Michael Howard, askerî tarih için şu şekilde kaideler oluşturmuştur:

a) Tarihçi geniş bir sahayı çalışarak savaşın gelişimini uzunca bir tarihsel dönemde incelemeli.

b) Derinlemesine çalışma yapmalı ve buna bağlı olarak yalnızca bir savaşı ele almalı; incelemesini yaparken yalnızca resmî tarihin yanında günlüklerden, tanıklıklardan, mektuplardan ve yaratıcı edebiyattan da yararlanarak bu derinlikli çalışmayla savaşın ne olduğunu ve içeriğini anlamlandırmalı.

c) Bağlamsal çalışma ve zafer ya da yenilginin temellerini bulmak için politik, ekonomik ve sosyal faktörleri de dâhil edilerek konular ele alınmalı.⁷

Howard'ın belirtmiş olduğu çerçeveden düşünülürse popüler, akademik ve profesyonel olmak üzere üç farklı (ama zaman zaman da kesişen) askerî tarih yazım biçiminin oluştuğu söylenebilir. Michael Roberts'in 1950'lerde ortaya koyduğu askerî devrim teziyle birlikte akademisyenlerin askerî tarihe ilgisi ve yönelimi artmıştır. Bahsi geçen askerî devrim tezi haricinde yeni askerî tarih ve ırkçılığın savaş üzerindeki etkilerini konu alan iki farklı eğilim de son 30 yılın akademik anlamdaki tarihçiliğine önemli oranda yön vermiştir.⁸

Türkiye'de akademik askerî tarihçilik, ilk kez 1916 yılında Çanakkale Savaşları sırasında, modern askerî tarih araştırmaları için kurumsal zemin sağlayan Prusya modeli eksenli Harp Tarihi Şubeleri üzerinden gündeme gelir. Başlangıçta ders materyali olmak üzere kullanılan çeviri eserlerle başlayan akademik harp tarihi çalışmaları, ilgili kurum açılıp yerleşene kadar sistematik hâle gelememiştir. Savaşın gidişatı ile bu kurumda da yavaşlama ve aksaklıklar görülmüştür.⁹ Mütareke dönemi ve sonrasında Cumhuriyet'in ilanı ile birlikte yeniden canlandırılarak Genelkurmay'a bağlı hâle getirilmiştir. Bu dönemde Genelkurmay Başkanı Fevzi Çakmak, gazilerden gözlem ve belgelere dayanarak

6 Levent Ünal, "Türk Harp Tarihi Yazıcılığına ve Askerî Tarih-Harp Tarihi Konularına İlişkin Değerlendirme", *Karadeniz Uluslararası Dergi*, S.40, 2018, s. 74.

7 Michael Howard, "The Use And Abuse of Military History", *The US Army War College Quarterly: Parameters*, C.11, 1981, s. 13-14.

8 Vural Başaran, "İhsan Hün'ün Askerî Tarih Adlı Eseri ve Askerî Tarih Yazımındaki Yeri", *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, S.18, 2019, s. 1502.

9 Ahmet Özcan, "Askerî Tarih, Tarihsel Gelişimi, Yazarlar ve Okurları Üzerine Bir Değerlendirme", *Türk Savaş Çalışması Dergisi*, C.1. S.1, 2020, s. 17.

yakın savaşların yazılmasını istemiş; tüm yazılanlar *Askerî Mecmua*'ya ek olarak gönderilmiştir. Görülen ilgi sonrası yalnızca yakın zamana ait savaşlar ele alınmayarak geçmiş dönemdeki savaşlar da yazılmıştır. Harp Tarihi Şubesi'nin kitap yayınlama çalışmaları, II. Dünya Savaşı sonrasında nükleer savaş öncesi tecrübenin bir önemini kalmadığı düşüncesiyle sekteye uğramıştır. Şube, farklı zamanlarda yapılan düzenlemelerle 1926'da "Harp Tarihi Dairesi", 1944'te "Harp Tarihi ve Coğrafya Encümeni", 1951'de ise yeniden "Harp Tarihi Dairesi" ismini almıştır. Bugün bulunmuş olduğu yere 1956'da taşınmış, 1978'de ise "Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı"na dönüştürülmüştür. 2011 yılında "Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Daire Başkanlığı" adını almıştır. Çok sayıda dergi ve kitap yayınlamış ve yayınlamaya devam eden kurumun arşivi, T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı'na devredilmiştir.¹⁰

Soğuk Savaş'la birlikte gündeme gelen ideolojik kampaşma, süper güçler arasında yaşanan gerilim; askerlerin hatıra, günlük vb. yazılar yazmasının önüne geçmiştir. Aynı dönemde Batı'da askerî tarih ilerlerken Türkiye'de gerileme yaşanmıştır.

Günümüzde askerî tarihe yönelik ilginin artmasında, askerî tarihin ayrı bir disiplin/alt disiplin olma çabasının yanında Balkan Savaşları, Çanakkale Zaferi, I. Dünya Savaşı, Millî Mücadele gibi tarihî olayların yüzüncü yıldönümlerinin etkisi de bulunmaktadır. Bunlar dışında ayrıca Millî Savunma Üniversitesi'nin kurulmasının, askerî okulların yeniden yapılanmasının da büyük katkısı olmuştur. Üniversitelerde de tarih bölümlerinin artışı, disiplinlerarası yaklaşımın yaygınlaşması, yayıncılıkta yaşanan gelişmeler ve popüler televizyon programları da askerî tarihe duyulan ilgiyi arttırmıştır. Yine de askerî tarih yazıcılığı ve araştırmaları ile ilgili birkaç makale ve kitapçık dışında ulusal literatür çok sınırlı kalmıştır.¹¹

Akademik askerî tarihin ve de yayıncılığın taşıyıcısı çok büyük oranda Türk Silahlı Kuvvetleri (TSK) olmuştur. Bu anlamda TSK, yayınladığı süreli yayınlarla askerî tarihi yönlendiren en önemli kurumdur. İlk askerî tarih dergisi sayılabilecek *Ceride-i Askerîye*¹² (1863) başta olmak üzere *Ceride-i Tıbbiye-i Askerîyye* (1871), *Harp Mecmuası* (1915), *Harp Tarihi Vesikaları Dergisi* (1952), *Stratejik Etütler Enstitüsü Bülteni* (1967), *Askerî Tarih Bülteni* (1976) gibi başat dergiler göz ardı edilirse Türkçe askerî tarih literatürü çok eksik kalacaktır. Bu çerçevede akademik askerî tarih bakımından da *Askerî Tarih Bülteni*¹³ alanın en önemli süreli yayını olmuştur. Gerek TSK'nın

10 Levent Ünal, "Türk Harp Tarihi...", s. 75.

11 Gültekin Yıldız, "Bütüncül, Karşılaştırmalı...", s. 5-6.

12 Günümüzde *Silahlı Kuvvetler Dergisi* adıyla yayımlanmaktadır.

13 Günümüzde *Askerî Tarih Araştırmaları Dergisi* adıyla yayımlanmaktadır.

kendisi gerekse de yayınları ele alınmadan Türkiye’de askerî tarihin gösterdiği özelliklerin anlaşılmasının mümkün olmadığı görülmektedir.

Bu makale, Türkiye’de akademik askerî tarihin temel süreli yayını olma özelliği gösteren *Askerî Tarih Bülteni*’ni konu edinmiştir. *Askerî Tarih Bülteni*, Genelkurmay’ın 44 yıl boyunca yayınladığı en önemli süreli yayınlardan birisidir. 1976’dan itibaren *Askerî Tarih Dergisi* adıyla yılda iki kere yayımlanmaya başlayan dergi, 2 yıl boyunca toplamda 4 sayı yayımlandıktan sonra isim değiştirerek *Askerî Tarih Bülteni* adını almıştır. *Askerî Tarih Bülteni*, 1978 yılında yayımlanan 5. sayısından 53. sayısının yayımlandığı 2002 tarihine kadar aralıksız yayın yapmıştır. 2003 yılından itibaren ise dergi ulusal ve hakemli dergiye dönüşmüştür. Bu süreçte ismi de değişerek *Askerî Tarih Araştırmaları Dergisi* olmuştur. Bu yıldan itibaren yılda iki kere çıkmaya devam ederek 2017 yılına kadar aynı yayın periyodunda çıkmıştır. 2017 yılından itibaren dergi yılda bir yayın periyoduna geçiş yapmış ve günümüzde de aynı şekilde yayımlanmaya devam etmektedir. Başlangıçtan günümüze gelen süreçte olduğu gibi *Askerî Tarih Araştırmaları Dergisi* de askerî tarih alanındaki olay ve konuları bilimsel bir bakış açısıyla ele alan akademik çalışmalara yer vermeyi hedef edinmiştir.

TSK’nın yayınladığı *Ceride-i Askerîye*¹⁴, *Ceride-i Tıbbiye-i Askerîye*¹⁵ ve *Harp Mecmuası*¹⁶ üzerine çeşitli incelemeler yapıldığını literatürden takip edebiliyoruz; buna mukabil literatürde *Askerî Tarih Bülteni* üzerine yapılmış çok az sayıda akademik çalışma bulunmaktadır. Bu makale, Türkiye’de akademik askerî tarihin başat yayını olan dergiyi ele alarak askerî tarih literatürüne önemli bir katkı sunmayı hedeflemiştir.

Yöntem

Çalışma için içerik analizi yöntemi seçilmiş ve nedenleri bu bölüm içerisinde açıklanmıştır. İçerik analizi, “metinden geçerli çıkarımlar yapmak için bir dizi prosedür kullanılan bir araştırma yöntemi” olarak tanımlanmıştır.¹⁷ Krippendorff, içerik analizini “metinlerden (veya başka herhangi bir anlamlı şeyden) bağlamlarına uygun şekilde kullanılmak üzere tekrarlanabilir ve geçerli çıkarımlar yapılabilir bir araştırma tekniği”

14 Ayten Can Tunalı, “Ceride-i Askerîye’nin Tarih Araştırmalarındaki Yeri”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, C.24. S.17, 2005, s. 10.

15 Hakan Bacanlı-Efdal As, *Ceride-i Tıbbiye-i Askerîye’den Gülhane Tıp Dergisi’ne (1872-2017)*, Ankara, Genelkurmay Basımevi, 2018.

16 Betül Kavalcı, *Savaşta Propaganda: Harp Mecmuası Örneği*, İstanbul, Milli Savunma Üniversitesi, ATASAREN, Yüksek Lisans Tezi, 2021, s. 78.

17 Robert Weber, *Basic Content Analysis*, Newbury Park, CA, Sage Publications, 1990, s. 5.

olarak tanımlamıştır.¹⁸ Ayrıca çıkarımları desteklemek için bir fenomenin daha derin bir şekilde kavranmasını sağlamak da içerik analizine atfedilmiştir.

Bu çalışma, *Askeri Tarih Bülteni*'nin 1976-2020 yılları arasındaki yayınlarının profiline çıkarmaktadır. *Askeri Tarih Bülteni*, daha önce bu şekilde bir incelemeye tabi tutulmamıştır. Bir süreli yayının periyodik dönemlerini ele almak, dönemsel ilgileri yakalamayı ve mümkünse bir akademik/tarihsel yönelimi takip etmeyi mümkün kılabilir.

Bu çalışmada çeşitli içerik analizi çalışmalarından¹⁹ uyarlanmış bir içerik analizi prosedürü temel alınmıştır. Bu içerik analizi prosedürlerinde yazar dağılımları, atıf metrikleri, kurumsal dağılımlar mevcut bilgi birikimine katkıları nispetince sınıflandırılır. Aşağıda belirtilen kategorilerde sınıflamalar yapılmıştır:

- Yazar dağılımları
- Yazarların akademik ve askerî unvanları
- Yazarların kurumları
- Anahtar kelimeler
- Yayın türü
- Yayının kapsadığı bölgeler
- Yayının konusu
- Yayının tarihsel dönemi
- Yayının derginin amaç ve kapsamı ile ilgisi
- Google Scholar atıf sayıları

18 Rongbin Wu, *Feedback In Distance Education: A Content Analysis Of Distance Education: An International Journal, 1980-2013*, Virginia Polytechnic Institute and State University Curriculum and Instruction, Virginia, 2014, s. 18.

19 Ken W. Mcclary-Pamela A. Weaver, "Academic Contributors: An Analysis Of Academic Contributors To Four Major Hospitality Journals", *Ohio Hospitality Journal*, 1989, s. 7; Ken W. Mcclary-Pamela A. Weaver-Angela Farrar, "Academic contribution to four major hospitality journals revisited", *Hospitality and Tourism Research Educator*, C.2, S.3 1990, s. 31; Pauline J. Sheldon, "Journal Usage in Tourism: Perceptions of Publishing Faculty", *Journal of Tourism Studies*, S. 1, 1990, s. 43; Denney G. Rutherford-William Samenfink, "Most Frequent Contributors to the Hospitality Literature: A Ten-Year Update", *Journal of Hospitality and Tourism Education*, C.14, S.3, 1992, s. 6; Raymond S. Schmidgall-Robert H. Woods, "Rating the Influence Scholars Have on Their Field: A Citation Analysis of Hospitality Management Education 1989-1996", *Journal of Hospitality and Tourism Education*, C.4, S.9, 1997, s. 75; Denney G. Rutherford-William Samenfink, "Most frequent contributors to the hospitality literature: A ten year update", *Journal of Hospitality and Tourism Education*, C.14, S.3, 2002, s. 7; Giri Jogaratnam-Ken W. Mcclary-Miguela M. Mena-Joanne Jung-Eun Yoo, "An Analysis of Hospitality and Tourism Research: Institution Contributions", *Journal of Hospitality& Tourism Research*, C.29, S.3, 2005, s. 360; Giri Jogaratnam-Kaye Chon-Ken W. Mcclary-Miguela M. Mena-Joanne Jung-Eun Yoo, "An Analysis of Institutional Contributors to Three Major Academic Tourism Journals: 1992-2001", *Tourism Management*, C.26, S.5, 2005, s. 643.

Askeri Tarih Bülteni'nin içerik analizi çalışması için derginin 1976-2020 yılları arasındaki bütün sayıları taranmıştır. Dergi online bir veri tabanında taranmadığından bilgisayar temelli bir kelime kodlama programı kullanılamamıştır. Bunun yerine bir veri işleme/toplama formu oluşturularak her bir yayının bilgisi bu forma elle girilmiştir. Bu formda da yukarıda belirtilen başlıklarda mümkün olduğunca veriler toplanmaya çalışılmıştır. Örneğin derginin 1990'lara kadar olan sayılarında anahtar kelime kullanımı bulunmamaktadır. Bu gibi eksik bilgiler tarafımızca APA Yazım Kılavuzu'ndaki anahtar kelime oluşturma ilkelerince oluşturulmuştur.

Yayın Seçme Prosedürü

İçerik analizi, gerçek içerik ve temalar üzerine düşünmek için kullanılan bir araştırma yöntemidir. Derginin bütün sayılarına erişim sağlandıktan sonra yapılan incelemede, yayınların bir kategoriye ayrılmadığı tespit edilmiştir. Bu sebeple yayının hangi kategoriye dâhil edileceği hususunda yaygın, cari akademik yazım türleri kategorileri kullanılmıştır. Dergi, araştırma makalesi (research article) kategorisine girecek bir yayın içermektedir. Bu sebeple "makale" kategorisi; teorik, tarihsel, deskriptif yayınları içermektedir. Dergi belirtilen şekilde bir araştırma makalesi içermediğinden, araştırma yöntemlerine dair bir analiz de maalesef yapılamamıştır. Dergide; makale (707) dışında çeviri makale (48), konferans/sempozyum bildirisi (35), derleme (8), kitap değerlendirmesi ve tanıtımı (8), anı/biyografi/hatırat (7), ATESE arşivi belgesi (4) ve herhangi bir kapsama girmeyen "diğer" (22) seçenekleri belirlenmiştir.

Toplamda 840 adet yayın ortaya çıkmıştır. İçerik analizi çalışmalarında genel olarak; özel sayılar, editoryal metinler, yorumlar, cevabi yazılar, kitap değerlendirmeleri kapsam dışında tutulur.²⁰ *Askeri Tarih Bülteni*, editoryal metin, yorum ve cevabi yazı kapsamında içerikler barındırmamaktadır. Özel sayı, kitap analizi gibi türler ise Türkiye akademik süreli yayıncılık alanında uluslararası alandan farklı bir mahiyet taşıdığından dâhil edilmiştir.

20 Markie L. C. Blumer-Mary S Green-Sarah J Knowles-April Williams, "Shedding Light on Thirteen Years of Darkness: Content Analysis of Articles Pertaining to Transgender Issues in Marriage/Couple and Family Therapy Journals", *Journal of Marital and Family Therapy*, C.38, 2012, s. 247; Walter C. Jr. Buboltz-Matthew Miller-David J. Williams, "Content Analysis of Research in The Journal of Counseling Psychology (1973-1998)", *Journal of Counseling Psychology*, C.46, S.4, 1999, s. 500; Erica E. Hartwell-Julianne M. Serovich-Erika L. Gafsky-Zachary Y. Kerr, "Coming Out of the Dark: Content Analysis of Articles Pertaining to Gay, Lesbian, and Bisexual Issues in Couple and Family Therapy Journals", *Journal of Marriage and Family Therapy*, C.38, 2012, s. 240.

Kodlama Prosedürü

Bu içerik analizinin odak noktası, yayın ayrıntıları (örneğin örneklem seçimi) ile kavramsal ve metodolojik ayrıntıların özelliklerini tanımlamaktır. Bunu yapmak için bu çalışmanın yazarları, analiz için özel olarak geliştirilen ve önceki içerik analizlerinde kullanılan prosedürlere dayanan kategorileri kullanarak her yayının nasıl kodlanacağını kararlaştırmıştır.²¹ İki kişi arasında uzlaşma sağlamak için rastgele seçilen 10 yayını iki kişi tarafından birlikte kodlanmıştır. Bundan sonra sorumlu yazar çalışmanın geri kalan yayınlarını kodlamıştır. Belirsiz durumlarda makale yazarları tartışarak ortak karar vermişlerdir. Ayrıca tutarlılık çerçevesinde ikinci yazar, yayınların %5'ini rastgele seçim kontrol etmiştir.

Yayınların analizine yardımcı olması için hem niteliksel hem de niceliksel analizler yapılmaya çalışılmıştır. Frekans ve yüzde hesaplamaları niceliksel, daha doğru bir ifadeyle bibliyometrik işlemlerde; örneğin bölgesel tasnif, niteliksel analizlerde kullanılmıştır.

Bulgular

Askeri Tarih Bülteni'nin 1976-2020 arasındaki sayılarını analiz edilmiştir. Bulgular kısmında çalışmanın sonuçlarının niceliksel/bibliyometrik verilerini içermektedir. Bu analizlerde genel olarak frekans ve yüzde değerlerini içeren tablolar ile frekansları ve yüzde değerlerini içeren grafikler kullanılmıştır.

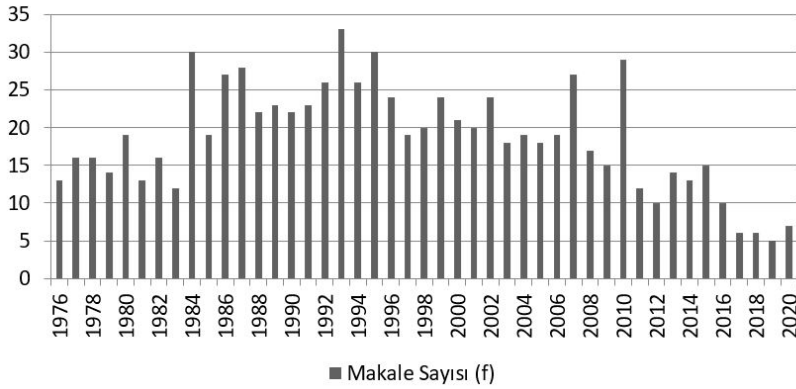
Yıllara Göre Makale ve Sayfa Sayısı

1976 yılından başlayarak 2020 yılına kadar yayımlanan makale sayılarının yer aldığı Şekil 1'de görüldüğü üzere yıllara göre yayımlanan makale sayısında bir örüntü olarak artış ya da azalış görülmemektedir. Yıllara göre yayımlanan makale sayılarında bir dalgalanma görülmektedir. 1976'da yılda bir yayınlanan dergide 13 makale yer alırken; 1984 yılında bu sayı 30 olmuştur. Dergi 2011 yılında ise 12 makale ile yayımlanmaya devam etmiştir. Şekil 1'den takip edileceği üzere 2015 yılı itibarıyla makale sayılarında düzenli olarak bir azalma görülmüştür. Makale sayılarında görülmekte olan azalmanın sebebi, 2017 yılından itibaren derginin yayın frekansının yılda iki sayıdan bir sayıya indirilmesi olmuştur. 2016 yılında yaşanan 15 Temmuz darbe girişimi neticesinde derginin yayımlanması gecikmiş ve gerek sayı adedinde gerekse de sayı başına düşen yayınlarda azalmalar yaşanmıştır.

21 Wanda M. Clark-Julianne M. Serovich, "Twenty Years and Still in the Dark? Content Analysis of Articles Pertaining to Gay, Lesbian, and Bisexual Issues in Marriage and Family Therapy", *Journal of Marital and Family Therapy*, C.23, S.3, 1997, s. 254; Kyle Zrenchik-Shonda M. Craft, "The state of GLBT family research: An opportunity to critically reflect", *Journal of GLBT Family Studies*, S.12, 2015, s. 140.

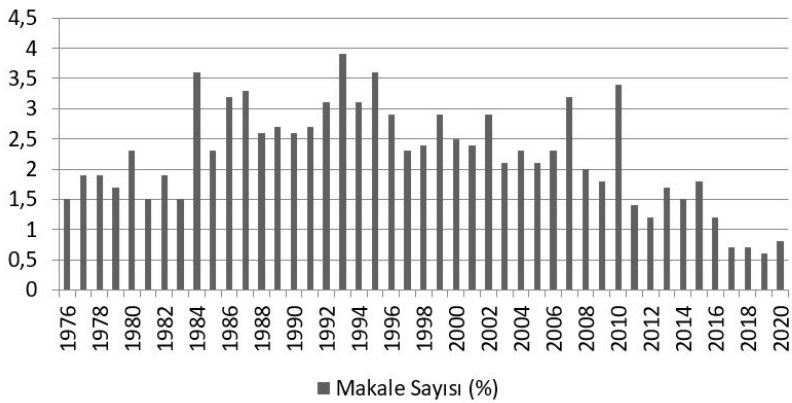
Yıl içerisinde toplam 25 adet in üzerinde yazının yer aldığı yıllar sırasıyla şöyledir: 1993 (33), 1984 (30), 1995 (30), 2010 (29), 1987 (28), 1986 (27), 2007 (27) ve 1992 (26). Yılda toplam 10'un altında yazının yer aldığı yıllarda yukarıda gerekçesi açıklanmış üzere 2020 (7), 2018 (6), 2017 (6) ve 2019 (5) yıllarındaki sayılardır. Bibliyometrik olarak derginin yıllara göre yayınladığı makale sayıları üzerinden bir sonuca/yorumla ulaşmak mümkün olmamıştır.

Makale Sayısı (f)

Şekil 1: Yıllara göre makale sayılarının frekansı

Makale Sayısı (%)

Şekil 2: Yıllara göre makale sayılarının yüzdesi

Yazarların Cinsiyet Dağılımları

Dergide yayımlanan yazıların yazarları cinsiyetleri bakımından da kodlanmıştır. İsmi her iki cinsiyete de uygun olabileceği durumlarda ayrıca bir araştırma süreci yürütülerek yazarın cinsiyeti tahmin edilmeye çalışılmıştır. Tablo 1’de görüleceği üzere sadece 102 (%12,19) yazar kadın iken erkek yazarlar 735 (%87,81) ile büyük bir çoğunluğu oluşturmaktadır. Yazarı kurum olan yazılar ve yazarı belirtilmeyen yazılar analizin dışında tutulmuştur.

Cinsiyet	Kadın		Erkek	
	Frekans	Yüzde	Frekans	Yüzde
	102	12,19	735	87,81

Tablo 1: Cinsiyete Göre Yazarların Dağılımı

Yazarların kurumsal dağılımında da görüleceği üzere Türk Silahlı Kuvvetleri personeli olan yazar sayısı fazladır. TSK içerisindeki erkek-kadın personel oranı yanında dergide yazarlarının askerî rütbeleri de göz önüne alınınca, bu rütbeler düzeyinde kadın personelin zaten az olmasından kaynaklı olarak erkekler lehine bir yazar dağılımının oluşması beklenen bir durumdur.

Makalelerin Türüne Göre Dağılım

Askeri Tarih Bülteni ile *Askerî Tarih Araştırmaları Dergisi*’nde 1976-2020 yılları aralığında toplam 834 yayın (eser, çalışma) yer almıştır. Bu yayınların büyük bir çoğunluğu (707 adet; %84,1) makale türündeyken 48 (%5,7) adeti çeviri makaledir. 35 adet (%4,3) konferans bildirisi yanında 22 (%2,5) adet de diğer (beyanname, ek, not, derleme vb.) kategorisinde yayın vardır. Tablo 2’de bakıldığında en az yer verilen türlerin ise 7 (%0,8) ile anı, biyografî, hatırat ve son olarak 4 (%0,5) ile ATESE arşivinden belgeler olduğu görülmektedir.

Makale Türü	Frekans	Yüzde
Makale	707	84,1
Çeviri Makale	48	5,7
Konferans Bildirisi	35	4,3
Diğer	22	2,5
Derleme	8	1
Kitap Değerlendirmesi ve Tanıtımı	8	1
Anı, Biyografî, Hatırat	7	0,8
ATESE Arşivinden Belge	4	0,5

Tablo 2: Yayın Türüne göre Frekans ve Yüzdeler

Standart akademik süreli yayınlarda yayının türü editoryal olarak tespit edilir ve yayının bilgisi içerisinde bu bilgi yer alır. *Askeri Tarih Bülteni*'nde bugüne kadar bu şekilde bir tasnif yer almamıştır. Burada sunulan kategorilendirme, yazarın tasnifini içermektedir. Bibliyometrik analizlerin ve içerik analizi çalışmalarının aslında en önemli birimini yayının yöntemine dair analizler oluşturur. *Askeri Tarih Bülteni*, bugüne kadar bilinen anlamıyla araştırma yöntemine dayalı olarak hazırlanmış bir yayın içermemektedir. Başka bir deyişle niceliksel ya da niteliksel bir saha/veri bilgisine dayalı olarak hazırlanmış bir çalışma yayınlamamıştır. Bu çalışmanın diğer içerik analizi çalışmaları ile mukayese edildiğinde en önemli dezavantajı da yöntem analizi içermemesidir.

Makalelerin Dönemlendirilmesi

Dergide yayımlanan yazılar, yayının içerdiği/kapsadığı tarih dönemlerine göre de tasnif edilmiştir. Tablo 3'e göre yazıların büyük çoğunluğu 662 (%78,8) adet ile Yakın Çağ kapsamındadır. Bunu müteakip 43 (%5,1) yayın ile Yeni Çağ gelmektedir. Askerî tarih alanının Yakın Çağ ile daha çok örtüşmesi normaldir; çünkü Yakın Çağ'ın başlatıldığı Fransız İhtilali, aynı zamanda modern ordu örgütlenmesinin de başlangıcı kabul edilmektedir. Bazı yayınların ise yoğunluğunun tek bir dönemi aşması durumunda birden fazla dönemi teşmil edecek şekilde kodlanmıştır. Bu çerçevede 24 (%2,9) adet yayın "Orta Çağ, Yeni Çağ, Yakın Çağ"ı, 11 (%1,3) adet yayın "Eski Çağ, Orta Çağ, Yeni Çağ, Yakın Çağ"ı bir arada ele almamaktadır. 32 (%3,8) yayın ise yayının içeriği itibarıyla bir dönem içeriği sunmamakta; genel askerî bilgiler ya da kültürel bilgiler içermektedir.

Çağ	Frekans	Yüzde (%)
Eski Çağ	16	1,9
Eski Çağ, Orta Çağ, Yeni Çağ, Yakın Çağ	11	1,3
Orta Çağ	18	2,1
Orta Çağ ve Yeni Çağ	9	1,1
Orta Çağ, Yeni Çağ, Yakın Çağ	24	2,9
Yakın Çağ	662	78,8
Yeni Çağ	43	5,1
Yeni Çağ ve Yakın Çağ	25	3,0
Diğer	32	3,8

Tablo 3: Yayının Kapsadığı Tarih Dönemi/Çağı

Yayınlara tarihsel dönemlere göre sınıflandırılmasında da yazarın görüşleri belirleyici olmuştur. Tarihin dönemlere ayrılmasına dair tartışmaların²² farkında olarak tarih

22 Necmettin Alkan, "Tarihin Çağlara Ayrılması Kime Göre ve Nasıl Olmalı?", *Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi*, Ankara, 2012, s. 175.

bölümlerinde genel kabul gören ana bilim dalı esasına göre kategorilendirme yapmak en makul çözüm olarak görünmüştür. Kategorilendirmede en çok zorluk yaşanan durum, bir yayının birkaç çağı birden kapsaması olmuştur. Bu gibi durumlarda sınıflama ortaya çıkarabilmek için yayının yoğunlaştığı çağ merkeze alınmaya çalışılmıştır. Bunun mümkün olmadığı durumlarda ise yayının yoğunlaştığı birden fazla çağ birlikte bir kategori oluşturacak şekilde tasnif yoluna gidilmiştir.

Makale Konularının Coğrafi Dağılımı

Dergide yer alan yayınlar yayının içerdiği coğrafi bölgelere göre de tasnif edilmiştir. Buna göre yayınların 475'inin (%56,5) Anadolu bölgesini kapsadığı görülmüştür (bk. Tablo 4). Bunu müteakip 65 (7,6) yayın ile Balkanlar, sonrasında 57 (6,6) yayın ile Avrupa gelmektedir. En az temsil edilen bölge ise 7 (0,8) yayın ile Amerika olmuştur. Diğer kategorisi 102 (%12,1) adet ile ikinci sırada gelmektedir ama bu yayınların bir coğrafi bölge tasnifine girmediğini belirtmek gerekir. Dolayısıyla diğer kategorisi değerlendirme dışında tutulmuştur.

Bölgeler	Frekans	Yüzde (%)
Afrika	8	0,9
Amerika	7	0,8
Anadolu	475	56,5
Asya	19	2,3
Avrupa	57	6,6
Balkanlar	65	7,6
Doğu Avrupa	30	3,5
Kafkasya	26	3,0
Orta Doğu	50	5,8
Diğer	102	12,1

Tablo 4: Yayının Kapsadığı Coğrafya

Kategorilendirmede zorlayan faktörler, bu kategoride de görülmüştür. Bir coğrafi bölgeyi aşan ya da kapsamı itibarıyla farklı coğrafi bölgeleri içine alan yayınlar, ağırlıklarına göre bir coğrafi bölgeye dâhil edilmiştir. Bu kategorilendirme yapılırken karar verilemeyen durumlarda Genel Türk Tarihi alanından iki akademisyenin görüşlerine başvurulmuştur. Dergi yazarlarının büyük kısmının Türkiye'den olmasından kaynaklı olarak Anadolu coğrafyasının yoğunluklu bir şekilde ele alındığı görüşüne ulaşılmıştır.

Yayınlarmın Konularının Dağılımı

Dergi yayınları bir de konusuna göre kategorize edilmiştir. Bu kategoriler de yazar tarafından oluşturulmuştur. Örneğin bir kişiyi biyografik olarak ya da bir yönüyle ele

alan yazılar “kişi”, bir kurumu ele alan yazılar “kurum” şeklinde tasnif edilmiştir. Bunların yanında “kültürel”, “siyasi” ve “uluslararası” olarak toplam beş kategori oluşturulmuştur. Bu kategorilendirmeye göre en çok yayın 538 (%64,0) adet ile “siyasi” kategorisinden gelmiştir. Bunu müteakip 142 (%16,7) adet “kurum”, 127 (%15,2) adet “kültürel”, 91 (%10,9) adet de “uluslararası” kategorisine denk gelecek yayın tespit edilmiştir. 90 (%10,6) adet ile en az yer bulan kategori “kişi” olmuştur. “Kişi” kategorisinde genellikle komutanlara veya devlet adamlarına yönelik yazılar yer almıştır.

Konular	Frekans	Yüzde (%)
Kişi	90	10,6
Kurum	142	16,7
Kültürel	127	15,2
Siyasi	538	64,0
Uluslararası İlişkiler	91	10,9

Tablo 5: Yayının Konusuna Göre Frekans ve Yüzde Değerleri

Dergide yayımlanan makaleler konusuna göre kategorize edilirken çok fazla dala ayrılmaması için genel bir kategorilendirmeye uyulmuştur. Konu olarak “siyasi” içerisinde tasnifi yapılmış olan makaleler incelendiğinde farklı içerikleri sahip olduğu görülmüş fakat genel anlamda bu kategoride yer alabileceği kararlaştırılmıştır. Siyasi kategorisi içerisinde ülkeler içerisinde yaşanan iç savaşlar, mübadeleler sırasında yaşanan çekişmeler, savaşlar sırasında siyasilerin tutumu ve uyguladıkları taktikler, devletlerin siyasi ve ekonomik gücü gibi başlıklar yer almaktadır.

Yazarların Akademik Unvanlarının Dağılımı

Dergide yazısı yer alan yazarların unvanları, akademik ve askerî olmak üzere iki kategoride ele alınmıştır. 183 (%42,52) kişi Dr., 114 (%26,49) kişi Dr. Öğr. Üyesi, 58 (%14,6) kişi Prof. Dr., 56 (%13,02) kişi Doç. Dr., 21 (%4,88) kişi Arş. Gör. unvanı ile yazarlık yapmıştır. Akademik unvanlar bakımından en az yer bulanların ise 12 (%2,79) kişi ile Öğr. Gör. ve 5 (%1,16) kişi ile yüksek lisans/doktora öğrencileri olduğu tespit edilmiştir (bk. Tablo 6).

Akademik Unvan	Frekans	Yüzde (%)
Prof. Dr.	58	14,16
Doç. Dr.	56	13,02
Dr. Öğr. Üyesi (Yrd. Doç. Dr.)	114	26,49
Dr.	183	42,52
Öğr. Gör.	12	2,79
Arş. Gör.	21	4,88
Yüksek Lisans/Doktora Öğrencisi	5	1,16

Tablo 6: Yazarların Akademik Unvanına Göre Frekans ve Yüzde Dağılımları

Yazarların yaklaşık %87'si akademik hayatın ilk basamakları sayılabilecek unvan düzeyinde bulunan kişilerden oluştuğu görülmektedir. Bu durum derginin genç bir yazar kitlesinden büyük oranda yazı aldığını göstermektedir. Ayrıca Türk Silahlı Kuvvetleri mensubu yazar grubunun da genelde Dr. kategorisinde oldukları düşünülünce dergideki Dr. çoğunluğu anlaşılmaktadır.

Yazarların Askerî Unvanlarının Dağılımı

Tablo 7'de dergi yazarlarının askerî unvanları sunulmuştur. Buna göre dergide en fazla yayın ile temsil edilen askerî unvan 111 (%42,2) kişi ile albaylar olmuştur. Bunun dışında 46 (%17,49) tuğgeneral, 32 (%12,17) tümgeneral, 24 (%9,13) korgeneral dergide yazarlık yapmıştır. En az sayıda yayınlara yer alan askerî unvana sahip yazarlar ise 2 (%0,76) ile teğmen ve 1 (%0,38) yayın ile tuğamiral olmuştur.

Askerî Unvan	Frekans	Yüzde (%)
Korgeneral	24	9,13
Tümgeneral	32	12,17
Tuğgeneral	46	17,49
Tuğamiral	1	0,38
Albay	111	42,2
Binbaşı	11	4,18
Teğmen	2	0,76

Tablo 7: Yazarın Askerî Rütbesine Göre Frekans ve Yüzde Değerleri

Askerî unvana sahip yazarların yaklaşık %39'u generaldir. Geriye kalan %61'lik kesim ise generallik altı rütbelerdeki askerî personelden oluşmaktadır. Askerî unvan sahibi yazar sayısı ise 227'dir.

Makalelerin Derginin Amaç ve Kapsamına Uygunlukları

Dergi, amaç ve kapsamını "Türk askerî tarihi başta olmak üzere dünya askerî tarihinin bilimsel ölçüler içerisinde aydınlatılmasını ve yapılan akademik çalışmaların okuyucu ile buluşturulmasını amaçlamak" şeklinde ortaya koymuştur. Buna uygun olarak yazılar bu amaç ve kapsama uygunluk bakımından değerlendirilmiştir. Askerî tarih ile ilişkisi kurulamayan yazılar amaç ve kapsam dışında değerlendirilmiştir. Yazıların büyük bir çoğunluğu; savaş, antlaşma, mübadele, uluslararası ilişkiler gibi askerî tarihin kapsamına giren konulardan oluşmuştur. Bu kapsamda 774 (%92,1) yazının derginin amaç-kapsam ifadesi ile ilgi kurulabilirken 66 (%7,8) yazının içerdiği konuların ilgisi kurulamamıştır.

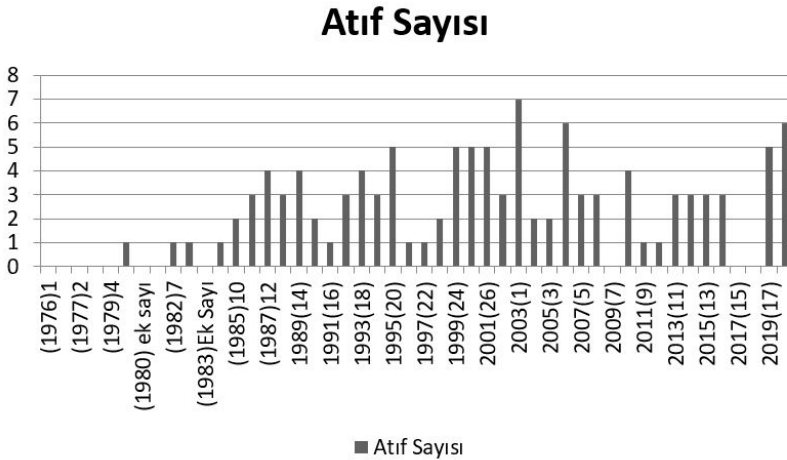
Konu İlgisi	Frekans	Yüzde (%)
Yok	66	7,8
Var	774	92,1

Tablo 8: Yayının Derginin Amaç ve Kapsamına Uygunluğu

Akademik yayıncılık bakımından %7,8'lik oranda kapsam dışı yayın yapmak esasında yüksek bir orandır. Normal bir değerlendirmede kapsama uygun olmayan çalışmaların editoryal olarak değerlendirmeye alınmaması ve geri çevrilmesi beklenir. Bunun ortaya çıkmış olmasını derginin değerlendirme süreçlerini tam anlamıyla oluşturmamış ve düzenleyememiş olması, editöryal ekibinin belirsiz olması gibi unsurlarla birlikte değerlendirmesi gerekir. Bunun dışında makalelerin büyük kısmının amaca ve kapsama uygun şekilde görünmesinin nedenlerinden birisinin de derginin amaç-kapsam ifadesinin oldukça geniş olması gösterilebilir.

Dergi Sayılarının Aldığı Atıflar

Derginin 1976-2020 yılları arasındaki sayıları atıf almaları bakımından değerlendirilmiştir. WoS ve Scopus indekslerinde dergiye yapılmış bir atıf tespit edilememiştir. Bundan dolayı derginin “Google Scholar” atıfları taranmıştır. Dergiye toplamda 112 atıf yapıldığı tespit edilmiştir (bkz. Şekil 3).

Şekil 3: Dergi Sayılarının Yıllara Göre Aldığı Google Scholar Atıfları

1976 yılından beridir yayımlanan bir dergi için toplam 112 atıf oldukça azdır. Dergideki makale kategorisine giren yayınlara bakılarak bir atıf analizi yapıldığında,

makale başına düşen atıf değeri yaklaşık 0,16'dır. Derginin atıf üretmemiş olmasının en önemli sebepleri olarak dergiye elektronik ortamlarda ulaşılamaması, derginin herhangi bir indeks ve veri tabanı tarafından taranmaması, sınırlı bir kapsam alanında yayın yapması gösterilebilir.

Yazarların Kurumların Dağılımı

Askerî Tarih Bülteni ve değişen adıyla *Askerî Tarih Araştırmaları Dergisi*'nde yer alan makalelerin yazarlarının bulunduğu kurumları da analiz edilmiştir. Yapılan kategorilendirmede yazarların büyük çoğunluğunun (107 kişi; %12,8) Türk Silahlı Kuvvetleri mensubu olduğu görülmüştür. Derginin Genelkurmay ATASE tarafından yayımlanıyor olması bu durumu açıklayabilir. Türk Silahlı Kuvvetleri'ni 19'ar yazı ile Gazi Üniversitesi ve Türk Askerî Tarih Komisyonu takip etmektedir. Dergiye yurtdışından gelen yazıların genellikle ilgili ülkenin askerî tarih komisyonu bir mensubu olduğu görülmektedir. ABD Askerî Tarih Komisyonu, Fransız Askerî Tarih Komisyonu ve İsveç Askerî Tarih Komisyonu mensubu üçer yazı dergide yer almıştır.

Derginin belli bir dönemine kadar yazarlara dair neredeyse hiçbir bilgi yer almamıştır. Buna göre 462 (%54,9) yazarın kurumlarını tespit etmek mümkün olmamıştır.

Dergide 1976-2020 yılları arasında toplamda 189 farklı yazar yer almıştır. Toplam 840 yazının yer aldığı düşünülünce yazar başına yaklaşık 4,5 adet yazı düştüğü görülmektedir. Buna göre derginin yazarlarının çok çeşitlenmediği anlaşılmaktadır. Yazarların 123'ü 2-5 arası, 45'i 1, 21'i 5 ve üzeri sayıda yazı yayınlamıştır. Buna göre dergide yazar olarak yer alanların büyük çoğunluğunun en az 2 ve üzeri yazı yayınladığı görülmektedir.

Genelkurmay'ın bulunduğu Ankara ve çevresindeki illerden üniversitelerin daha fazla sayıda yayın yaptığı görülmektedir: Gazi Üniversitesi (19), Ankara Üniversitesi (13), Selçuk Üniversitesi (9), Dumlupınar Üniversitesi (8), Hacettepe Üniversitesi (8), Kırıkkale Üniversitesi (8), Erciyes Üniversitesi (7). Askerî kurumların sosyal bilimlerle geliştirdiği karşılıklı ilişkide askerî kurumun, bulunduğu şehirdeki üniversitelerle daha yakın temasta olduğu literatürden bilinmektedir.²³ Bir diğer konu ise derginin ilk yıllarında TSK adresli makale sayısının bu yıllardaki sivil-asker ilişkilerinin doğası -bir anlamda mesafesi- bağlamında değerlendirilebileceğidir. İlk dokuz yılda üniversite mensuplarından oldukça sınırlı sayıda yayın kabul edildiği görülmektedir. 1990'lı yıllardan

23 Adem Başpınar, "Sosyolojinin Konusu Olarak Ordu ve Asker: Askerî Sosyoloji", *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, C.3, S.24, 2012, s. 283.

İtibaren sivil-asker ilişkilerinde görülen dönüşümün, dergi özelinde de farklı kurumlarla ve kişilerle etkileşimi getirdiği düşünülmektedir.²⁴

Yayınlardaki Anahtar Kelimeler

Dergide yayımlanan yazılarda bir döneme kadar öz ve anahtar kelime yer almamıştır. Anahtar kelimesi içermeyen yazılar için çalışmanın yazarı tarafından beşer adet anahtar kelime üretilmiştir. Bu süreç yürütülürken de bütünlük olması bakımından APA Yazım Kılavuzu'nun anahtar kelime oluşturma ilkelerine müracaat edilmiştir.

Dergide yer alan yazıların anahtar kelimelerinin frekans ve yüzde değerleri çıkarılmıştır. Buna göre dergide en yüksek frekansla ve en az 10 defa yer almış anahtar kelimeler şöyle sıralanmaktadır: Osmanlı Devleti (218), Birinci Dünya Savaşı (85), Millî Mücadele (74), Mustafa Kemal Atatürk (48), İkinci Dünya Savaşı (33), Türkiye Cumhuriyeti (32), Çanakkale Muharebeleri (31), Yunanistan (29), Rusya (28), Almanya (27), İngiltere (27), Türk Kurtuluş Savaşı (27), Savaş (23), Donanma (21), Ordu (21), Balkan Savaşları (16), Ekonomi (15), Mondros Ateşkes Antlaşması (15), Türkler (14), Ermeni (12), İsyân (12), İtilaf Devletleri (12), Kafkasya (12), Balkanlar (11), Ermeni Meselesi (11), İtalya (11), Kuvâ-yi Milliye (11), Lojistik (10), TBMM (10). Buna göre derginin aslında Osmanlı coğrafyası ve son dönem Osmanlı, erken dönem Cumhuriyet tarihi çerçevesinde yoğunlaştığı görülmektedir.

Sonuç

Tarih yazımının bir alt dalı olarak “askerî tarih yazımı” ile ilgili Türkçe literatür oldukça sınırlıdır. Askerî tarih yazımı ile ilgili burada değerlendirilen literatür de genellikle tek bir görüşü ya da konuyu ele almış, tarihçinin inisiyatifinde şekillenmiştir. Bu sebeple Türkçe literatürde askerî tarih yazımına dair kapsamlı kaynaklar bulabilmek oldukça zor olmuştur. Tarih yazımı içerisinde doğrudan askerî tarih yazımı ile ilgili olarak Osmanlı'dan günümüze pek çok dergi çıkarılmış, çoğu yayın hayatına devam edememiştir.

Çalışmamızı oluşturan *Askerî Tarih Bülteni*, 1976 yılında yayın hayatına başlamış; yılda 2 sayı çıkararak yayın hayatına günümüze kadar devam etmiştir. 2003 yılında ise dergi hakemli ve ulusal bir dergi haline dönüşerek aynı zamanda isim değişikliğine gidilmiş, *Askerî Tarih Araştırmaları Dergisi* olarak yayımlanmaya devam etmiştir. 2017

24 Mustafa Uluçakar, “Türkiye’de Sivil-Asker İlişkileri: Eleştirel Bir Değerlendirme”, *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, C.14, S.28, 2018, s. 229.

yılında alınan karar ile derginin yılda tek sayı çıkmasına karar verilmiştir. Bu karar sonrası günümüzde de yılda bir olacak şekilde devamlılık göstermiştir. *Askeri Tarih Bülteni*'ni kapsayan çalışmamızda çeşitli içerik analizi çalışmaları uyarlanarak kullanılmıştır. 1976 ile 2020 yılları arasında dergi içerisinde yayımlanan tüm yazılar bu yöntem kullanılarak yayınların profilleri çıkarılmıştır. Bu yöntem kullanılırken derginin sayıları online şekilde erişime açık olmadığı için veri işleme/toplama formu oluşturularak her bir yayının bilgisi bu forma elle girilmiştir.

İçerik analizine uygun şekilde hazırlanan veriler, bulgular kısmında tablo ve şekil olarak verilmiştir. Buna göre dergi içerisinde 44 yıllık süreç boyunca yer alan tüm yazılar; yıllara göre yazı sayısı, yazarların cinsiyetleri, unvanları ve kurumları, yayımlanan makalelerin konu olarak askerî tarih yazımıyla ilgisi, atıf alabilen yazılar gibi başlıklar içerisinde tasnifleri yapılmıştır.

Derginin sayıları arasında standart bir yayın adedi bulunmamakta; her sayıda farklı adette yayın yer aldığı görülmektedir. Derginin 1980 Askerî Darbesi sonrası sayılarında dikkat çekici bir artış olmuştur fakat bu artışın sebebini izah edecek daha detaylı analizlere ihtiyaç vardır. Bu artışın derginin o zamana kadarki yayın kapsamında bir farklılaşma yaratmadığı da görülmüştür. Dergi, 2003 yılından itibaren düzenli bir editör ekibinin yönetiminde ve hakemli olarak yayın yaparken 15 Temmuz darbe girişiminin derginin süreçlerini aksattığı görülmüştür. Bunun sonucu olarak 2017 yılında sadece bir sayı çıkarılmaya başlanmıştır. Bu gelişme, makale ve sayfa sayılarında dalgalanmalar yaratarak düzenin sağlanmasına engel olmuştur.

Dergide yazarlık yapan kişilerin oldukça büyük bir kısmı (%87,81) erkektir. Bu durum dergide uzun süre Türk Silahlı Kuvvetleri personelinin yayınlarının yer alması ile izah edilebilir.

Yazı türleri içerisinde en çok makale (%84,1) en az da ATASE Arşiv belgeleri (%0,5) yer alırken. Dergide yazıların türü belirtilmediğinden bu durum bu araştırmanın sınırlılıklarından birisini oluşturmuştur. Araştırmacıların kendi tasnifinde de yazıların hiçbirisi “araştırma makalesi”²⁵ kategorisine dâhil edilememiştir. Bu durum diğer içerik analizi çalışmalarında görülen “yöntem” analizinin kullanılmamasına neden olmuştur.

Dergide yayımlanmış tüm yazıların kapsadıkları dönemlere göre sınıflandırılması yapılmıştır. Bu kategorilendirme yapılırken de tarihin genel kabul görmüş ana bilim dalları

25 Dergi, daha yoğun şekilde “derleme ve tarama” türü makaleler yayınlamıştır. Araştırma makalesi ile derleme türü makalenin tanımı için bkz. <https://dergipark.org.tr/pub/muhendis-beyinler/page/3889>.

esas alınarak dönemler ele alınmıştır. Buna göre çalışmaların çoğunluğu Yakın Çağ'ı kapsayan yazılardan meydana gelmiştir. Yazıların her birinde iki ve/veya daha fazla çağı bir arada işleyen yazarlar olmuş, bu durumda tabloya yansıtılmıştır. Derginin 1976 yılından itibaren yayına başlaması, Yakın Çağ'a ait kaynak ve belgelerin çoğunlukta olması gibi nedenlerden dolayı ağırlıklı olarak bu çağın işlendiğın düşünülmektedir.

Dergide yayınları, makalelerin kapsadığı coğrafi bölgelere göre de tasnif edilmiştir. Buna göre Anadolu Bölgesi, %56,5 ile en yüksek oranda temsil edilmiştir. Anadolu Bölgesi'nden sonra ikinci sırada "Diğer" kısmı gelmiş fakat bu kısım herhangi bir bölgeyi kapsamayan yazı türlerini ele alması nedeniyle değerlendirmeye alınamamıştır. En az geçen coğrafi bölge ise %0,8 ile Amerika olmuştur. Anadolu Bölgesi'nin yüksek oranda temsil edilmesinin yazarların ağırlıklı olarak Türk olmasıyla izah edilebileceği düşünülmektedir.

Yayınlar konusuna göre de tasnif edilmiştir. Bu tasnif yapılırken "kişi", "kurum", "siyasi", "kültürel" ve "uluslararası ilişkiler" şeklinde beş kategori kullanılmıştır. Dergide çoğunlukla "siyasi" kategorisinde yer alan antlaşmalar, savaşlar, iç işleri, strateji gibi konuları işleyen makaleler (538 adet) bulunmaktadır. En az yayın ise (91 adet) uluslararası ilişkiler kategorisinde bulunmuştur.

Dergide yazısı yayımlananların çoğu (183 kişi) Dr. iken ikinci sırada (58 kişi) Dr. Öğr. Üyesi gelmektedir. En az yer bulanlar ise (5 kişi) Doktora/Yüksek Lisans öğrencileri olmuştur. Derginin çoğunlukla akademinin ilk basamaklarındaki yazarlardan talep gördüğü anlaşılmaktadır. Askerî unvanlarda ise 11 kişi ile albaylar öne çıkmaktadır. Sadece bir tuğamiralin yazısı yer almıştır.

Türk ve dünya askerî tarihi ile ilgili bilimsel nitelikte yazıları yayımlamayı amaçlayan derginin içeriğinin kendi amaç ve kapsamına uygunluğu da araştırılmıştır. Buna göre 774 (%92,1) yazının derginin belirlediği amaç ve kapsam ile uyumlu olduğu, 66 (%7,8) yazının ise derginin amacı ve kapsamı dışında kaldığı tespit edilmiştir. Dergide uzun süre boyunca sabit bir editör ekibinin bulunmaması, 2003 yılına kadar yayımlanan hiçbir makalenin hakem sürecinden geçmemesi, muhtemelen amaç ve kapsama uymayan yazıların da dergide yer almasına sebep olmuştur.

Dergi, uluslararası sayılabilecek bir indekste ve/veya veri tabanında yer almamaktadır. Derginin Web of Science (WoS) ve Scopus gibi atıf taraması yapmaya müsait indekslerde yer almaması nedeniyle tasnifleme yalnızca Google Scholar üzerinden yapılabilmektedir. Buna göre en fazla atıf (7 makale) 2003 yılında yayımlanan makalelerden

gelmiştir. Derginin toplam atıf sayısı ise 112'dir. Derginin bazı yıllarda hiç atıf almadığı da görülmüştür. 44 yıldır yayımlanan bir dergi için bu atıf sayıları oldukça düşüktür. Elbette bu durumu analiz ederken askerî tarih ile ilgili fazla çalışma yapılmıyor olmasını, yazılara nasıl atıf verileceğinin makalelerde belirtilmemiş olmasını dikkate almak gerekir. Bu durumlar atıf kayıplarına yol açmış olabilir. Ayrıca derginin uzun süre “hakemli dergi” kategorisinde yer almamış olması da yazılardan alıntı yapılacağına tereddüde düşülmesine yol açmış olabilir. Dergi, 2015 yılında TR DİZİN’de taranmaya başlamış ve hâlâ da taranmaya devam etmektedir. 2012-2020 yılları arasında derginin toplam 20 atıf aldığı görülmektedir.

Son olarak yazarlar, kurumları bakımında da tasnif edilmiştir. Buna göre Türk Silahlı Kuvvetleri (%12,8), en fazla yazıda adres olarak yer almıştır. Bunun önemli sebepleri arasında derginin ATASE tarafından yayımlanıyor olması gibi doğal gerekçeler yanında TSK'nın sosyal bilimler söz konusu olduğunda sivil kurumlarla veya kişilerle sınırlı bir ilişkiyi benimsemiş olması, bununla birlikte askerî tarihin akademide yeni yeni yer edinmeye başlaması gösterilebilir. Türk Silahlı Kuvvetlerini Gazi Üniversitesi ve Türk Askerî Tarih Komisyonu takip etmiştir. Dergide yurtdışı kaynaklı olan yazıların ise ülkelerin kendi askerî komisyonlarında çalışan yazarlara ait olduğu görülmüştür. İlgili tabloda yer alan “Diğer” kısmı ise derginin yayımlanan sayılarının büyük bir çoğunluğunda yazarlara ait unvan ve kurum bilgisi gibi temel bilgilerin verilmemiş olmasından kaynaklanmıştır. Türk Silahlı Kuvvetleri dışında üniversiteler -beklendiği üzere- kurum adresi olarak belirtilmiştir, burada da coğrafi olarak Genelkurmay'a yakın üniversiteler öne çıkmıştır.

Bu araştırma, askerî tarih yayıncılığı ile ilgili çalışma yapacak kişiler için bir örnek model ortaya koymuş ve *Askerî Tarih Araştırmaları*'na ait daha nitelikli değerlendirmelerinin yapılabilmesi için bibliyometrik analizlerini sunmuştur. Derginin online erişime açılması ve sayılarına tek bir web adresinden ulaşılabilmesi gibi imkânlar sağlanırsa tematik analizlerin yapılması kolaylaşacaktır. İçerik analizi yönteminin süreli yayınların incelenmesinde yeni yeni artmaya başlaması, genelde tarih alanında, özelde ise askerî tarih alanında yeterince literatürün bulunmaması; bu çalışmayı özgün kılmaktadır.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazarlar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazarlar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The authors have no conflict of interest to declare.

Grant Support: The authors declared that this study has received no financial support.

KAYNAKÇA

1. Araştırma Eserler

- Aktar, Yücel: “Askerî Tarihin Tanımı ve Metodolojisi”, *Birinci Askerî Tarih Semineri-Bildiriler*, Ankara, Genelkurmay Basımevi, 1983.
- Alkan, Necmettin: “Tarihin Çağlara Ayrılması Kime Göre ve Nasıl Olmalı?”, *Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi*, Ankara, 2012, s. 173-186.
- Bacanlı, Hakan-As, Efdal: *Ceride-i Tıbbiye-i Askeriye'den Gülhane Tıp Dergisi'ne (1872-2017)*, Ankara, Genelkurmay Basımevi, 2018.
- Başaran, Vural: “İhsan Hün'ün Askerî Tarih Adlı Eseri ve Askerî Tarih Yazımındaki Yeri”, *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, S.18, 2019, s. 1501-1514.
- Başpınar, Adem: “Sosyolojinin Konusu Olarak Ordu ve Asker: Askerî Sosyoloji”, *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, C.3, S.24 2012, s. 279-314.
- Başpınar, Adem: *Askeri Sosyoloji: Tarih ve Kaynaklar*, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2007.
- Blumer, Markie L. C.-Green, Mary S.-Knowles Sarah J.-Williams, April: “Shedding Light on Thirteen Years of Darkness: Content Analysis of Articles Pertaining to Transgender Issues in Marriage/Couple and Family Therapy Journals”, *Journal of Marital and Family Therapy*, C.38, 2012, s. 244-256.
- Buboltz, Walter C. Jr.-Miller, Matthew-Williams, David J.: “Content Analysis of Research in the Journal of Counseling Psychology (1973-1998)”, *Journal of Counseling Psychology*, C.46, S.4, 1999, s. 496-503.
- Clark, Wanda M.-Serovich, Julianne M.: “Twenty Years and Still in the Dark? Content Analysis of Articles Pertaining to Gay, Lesbian, and Bisexual Issues in Marriage and Family Therapy”, *Journal of Marital and Family Therapy*, C.23, S.3, 1997, s. 239-253.
- Erendil, Muzaffer: *Askerî Tarih ve Türklerde Askerî Tarih Çalışmaları*, Ankara, Genelkurmay Basımevi, 1990.
- Hartwell, Erica E.-Serovich Julianne M.-Grafsky, Erika L.-Kerr, Zachary Y.: “Coming Out of the Dark: Content Analysis of Articles Pertaining to Gay, Lesbian, and Bisexual Issues in Couple and Family Therapy Journals”, *Journal of Marriage and Family Therapy*, C.38, 2012, s. 227-243.
- Howard, Michael: “The Use and Abuse of Military History”, *The US Army War College Quarterly: Parameters*, C.11, 1981, s. 9-14.
- Jogaratham, Giri-McCleary Ken W.-Mena Miguela M.-Jung-Eun Yoo, Joanne: “An Analysis of Hospitality and Tourism Research: Institution Contributions”, *Journal of Hospitality&Tourism Research*, C.29, S.3, 2005, s. 356-371.

- Jogaratnam, Giri-Chon Kaye-McCleary Ken W.-Mena Miguela M.-Jung-Eun Yoo, Joanne: “An Analysis of Institutional Contributors to Three Major Academic Tourism Journals: 1992-2001”, *Tourism Management*, C.26, S.5, 2005, s. 641-648.
- Kavalcı, Betül: *Savaşta Propaganda: Harp Mecmuası Örneği*, İstanbul, Milli Savunma Üniversitesi, ATASAREN, 2021.
- McCleary, Ken W.-Weaver, Pamela A.-Farrar, Angela: “Academic Contribution to Four Major Hospitality Journals Revisited”, *Hospitality and Tourism Research Educator*, C.2, S.3 1990, s. 30-32.
- McCleary, Ken W.-Weaver, Pamela A.: “Academic Contributors: An Analysis of Academic Contributors to Four Major Hospitality Journals”, *Ohio Hospitality Journal*, 1989, s. 6-11.
- Özcan, Ahmet: “Askerî Tarih, Tarihsel Gelişimi, Yazarlar ve Okurları Üzerine Bir Değerlendirme”, *Türk Savaş Çalışması Dergisi*, C.1, S.1, 2020, s. 3-23.
- Rutherford, Denney G.-Samenfink, William: “Most Frequent Contributors to the Hospitality Literature: A Ten-Year Update”, *Journal of Hospitality and Tourism Education*, C.14, S.3, 1992, s. 5-15.
- Schmidgall, Raymond S.-Woods, Robert H.: “Rating the Influence Scholars Have on Their Field: A Citation Analysis of Hospitality Management Education 1989-1996”, *Journal of Hospitality and Tourism Education*, C.4, S.9, 1997, s. 74-79.
- Sheldon, Pauline J.: “Journal Usage in Tourism: Perceptions of Publishing Faculty”, *Journal of Tourism Studies*, S.1, 1990, s. 42-48.
- Tunalı, Ayten Can: “Ceride-i Askerî'nin Tarih Araştırmalarındaki Yeri”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, C.24, S.17, 2005, s. 1-17.
- Uluçakar, Mustafa: “Türkiye’de Sivil-Asker İlişkileri: Eleştirel Bir Değerlendirme”, *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, C.14, S.28, 2018, s. 187-227.
- Ünal, Levent: “Türk Harp Tarihi Yazıcılığına ve Askerî Tarih-Harp Tarihi Konularına İlişkin Değerlendirme”, *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, 2018, S.40, 2018, s. 64-80.
- Varlık, Ali Bilgin: “Askerî Tarih Felsefesinin Temel Sorunları”, *21. Yüzyılda Sosyal Bilimler Dergisi*, S.4, 2013, s. 143-170.
- Weber, Robert: *Basic Content Analysis*, Newbury Park, CA, Sage Publications, 1990.
- Wu, Rongbin: *Feedback In Distance Education: A Content Analysis Of Distance Education: An International Journal, 1980-2013*, Virginia Polytechnic Institute and State University Curriculum and Instruction, Virginia, 2014.

Yıldız, Gültekin: “Bütüncül, Karşılaştırmalı ve Felsefi Bir Askerî Tarihe Doğru: Türkiye’de Askerî Tarih Araştırması ve Öğretiminin Geleceği Üzerine”, *Osmanlı Askerî Tarihini Araştırmak: Yeni Kaynaklar Yeni İmkânlar*, ed. Cevat Akşin, Gültekin Yıldız, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2012.

Zrenchik, Kyle-Craft, Shonda M: “The state of GLBT family research: An opportunity to critically reflect”, *Journal of GLBT Family Studies*, S.12, 2015, s. 138–159.

Rus Basınına Göre Birinci Dünya Savaşı'nda Erzincan'ın İşgali*

According to the Russian Press, the Occupation of Erzincan During the First World War

Fatih Mehmet EŞKİ**

*Bu makale, Doç. Dr. Gözde Sazak danışmanlığında İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türkiyat Araştırmaları Anabilim Dalı'nda yürütülen "Rusça Basında Kafkas Cephesi 1914-1917" başlıklı doktora tez çalışması kapsamında hazırlanmıştır.

**Doktora Öğrencisi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türkiyat Araştırmaları Anabilim Dalı, İstanbul, Türkiye

ORCID: F.M.E. 0000-0002-1349-4236

Sorumlu yazar/Corresponding author:
Fatih Mehmet Eşki,
İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler
Enstitüsü, Türkiyat Araştırmaları Anabilim
Dalı, İstanbul, Türkiye

E-posta/E-mail: fatihmekesi@gmail.com

Başvuru/Submitted: 09.08.2021
Revizyon Talebi/Revision Requested:
11.09.2021
Son Revizyon/Last Revision Received:
02.11.2021
Kabul/Accepted: 02.11.2021

Atıf/Citation: Eski, Mehmet Fatih. "Rus Basınına Göre Birinci Dünya Savaşı'nda Erzincan'ın İşgali." *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları-Recent Period Turkish Studies* 40 (2021): 91-114.
<https://doi.org/10.26650/YTA2021-980550>

ÖZ

Doğu Karadeniz ve Doğu Anadolu'da birçok şehir, 1916 yılının ortalarına kadar Rus Kafkas Ordusu tarafından işgal edildi. 1916 yılının şubat ayında Erzurum'u; nisan ayında ise Trabzon'u ele geçiren Rus ordusu, yönünü Erzincan'a çevirdi. Mamahatun ve Bayburt'ta gerçekleşen muharebelerin ardından 25 Temmuz 1916 tarihinde Erzincan işgal edildi. Rus basını, Erzincan bölgesinde yaşanan askerî gelişmeleri günü gününe gazete sayfalarına taşırken siyasi yorumlara da yer veriyordu. Rus basınının ilgisi, sadece askerî ve siyasi gelişmelerle sınırlı kalmadı. Erzincan'ın nüfusu, mimarisi, sosyal yapısı ve tarihi gibi birçok konu gazetelerle yer aldı. Bu çalışma, yukarıda kısaca değinilen Erzincan'ın işgal sürecini basın üzerinden incelemeyi amaçlamaktadır. Çalışmada temel kaynak olarak Petrograd ve Kafkasya'da yayımlanan gazeteler kullanılmış, Kafkas Cephesi'nde görev yapmış Rus subay ve askerlerinin hatıratlarından da yararlanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Birinci Dünya Savaşı, Kafkas Cephesi, Rus İşgali, Erzincan, Mamahatun

ABSTRACT

Many cities in the Eastern Black Sea and Eastern Anatolia were occupied by the Russian Caucasian Army until the middle of 1916. The Russian army had occupied Erzurum in February 1916, and then Trabzon in April 1916. Afterwards, they turned their direction to Erzincan. After the battles in Mamahatun and Bayburt, Erzincan was captured and occupied on July 25, 1916. The Russian press, which reported on the military developments around Erzincan on daily basis, also included political comments. The interest of the Russian press was, however, not limited to military and political developments. Topics published in the Russian newspapers were about population, architecture, social structure, and history of Erzincan. This study aims to analyze the occupation process of Erzincan using findings from the press. The Russian newspapers published in Petrograd and Caucasia were used as the main sources and the memoirs of Russian officers and soldiers who served on the Caucasian front were also evaluated.

Keywords: First World War, Caucasian Front, Russian Occupation, Erzincan, Mamahatun

Extended Abstract

After the Ottoman Empire's navy bombed the Russian cities in the Black Sea on October 29, 1914, Russian forces crossed the Turkish border on November 1, 1914. Despite the success of the Turkish Army in the first battles in 1914, no significant victory was gained over the Russian army due to their more advanced strategies. Terrain and climatic conditions blocked the plans of the Turkish Army to defeat the Russian Caucasian Army with a siege operation in Sarıkamış. Encouraged by the defeat of the Turkish Army in Sarıkamış, the Russian Caucasian Army began to advance on the Anatolian lands.

From the first months of 1915, the Russian Caucasian Army advanced from the Black Sea coast and the Coruh valley, occupying Borcka on February 22, Hopa on February 28, Arhavi on March 13, and Artvin on March 28. Taking advantage of the Armenian revolt in Van, the Russian Caucasian Army captured Malazgirt on May 11 and Van on May 16. From the second half of 1915, no important developments occurred on the Caucasian front.

At the beginning of 1916, the Russian Caucasian Army proceeded to capture Erzurum on February 16, 1916. In this study, the developments in the region after the occupation of Erzurum were explained.

The Russian press was closely following the military developments on the Caucasus front and informing the Russian public with comments and analyses. In this study, *Birjeviya Vedomosti*, *Den*, *Pravitelstvenniy Vestnik*, and *Russkiy Invalid* newspapers, which are prominent newspapers of the capital city, Petrograd, and *Tbilisiy Listok*, *Kavkazskoe Slovo*, *Kavkazskaya Kopeyka*, *Batumskiya Vesti* newspapers published in the Caucasus were used. In addition, the military periodicals *Vestnik X Armii*, *Voennaya Letopis*, and *Listok Voyni*, and *Kubanskiy Kazachiy Vestnik* magazines were used as sources. Furthermore, the memories and observations of Russian officers and soldiers who participated in the Erzincan operation were also included in the study.

The Russian Caucasian Army captured Erzurum on February 16, 1916, and Trabzon, which was the gateway to Anatolia from the Black Sea, on April 18, 1916. The Russian Caucasian Army were determined to advance to the west and south as their new target. Meanwhile, the newspapers of the period were quick to announcing Russia's achievements, reporting that the next targets of the Russian Caucasian Army were Erzincan and Bayburt.

On May 30, 1916, the Turkish Army liberated Mamahatun from the Russian occupation. After the ongoing battles in the region, the Russian Caucasian Army recaptured Mamahatun on July 11, 1916, and occupied Bayburt on July 16, 1916, surpassing the forces of Fevzi Pasha, who had a strong defense in the Kop Mountains for a long time. After the occupation of Mamahatun and Bayburt, the Russian press announced to the public that the new target of the Russian army was Erzincan.

The Russian Caucasian Army captured Erzincan on July 25, 1916. This success of the army became a current issue in Russian newspapers. Newspapers were following the occupation process of Erzincan closely, announcing any update to the public. The Russian press was also reporting on the military events that took place before the occupation of Erzincan and the battles that determined the fate of the city. Noting that the occupation of Erzincan had an impact in the European press, the Russian press also broadcast congratulatory messages sent to the Russian tsar and his commanders, giving the message that Russia's success was known and supported by the allies. In the following days, the Russian press reported a wide variety of information about the city's location, history, population, architecture, economy, strategic importance, nature, and climate. This information in the Russian press was remarkable and showed that Russia had a lot of information about the Ottoman Empire.

While the Russian press reported that the Russian Caucasian Army completed the occupation process in Eastern Anatolia after the occupation of Erzincan, they sustained the agenda that advancing into Anatolia was the new target of the army. Some newspapers even began writing that the target was Istanbul. As a matter of fact, the thought of the command center of the Russian Caucasian Army was in this direction.

However, the post-invasion events did not take place as reported by the Russian press, and the developments in both armies brought the end of the war closer than initially planned or anticipated. The Russian army started to withdraw as a result of the Bolshevik revolutions in Russia, and the war ended with the Erzincan Armistice signed on December 18, 1917.

With the withdrawal of the Russian troops, the extermination activities of the Armenian military units against the Muslim people living in the Erzincan began. With the forward attack of the Turkish Army, Erzincan was liberated from the enemy occupation on February 13, 1918.

Giriş

Türk donanmasının 29 Ekim 1914 tarihinde Karadeniz'de Çarlık Rusya şehirlerini bombalamasının¹ ardından Rus Kafkas Ordusu Başkomutanı Grandük Vorontsov Daşkov'un Çar II. Nikolay'dan aldığı emir üzerine Rus kuvvetleri, 1 Kasım 1914 tarihinde² yedi noktadan Türk sınırını geçti.³ 3 Kasım 1914 tarihinde Çar II. Nikolay'ın yayımladığı bir manifesto ile Çarlık Rusya, Osmanlı Devleti'ne savaş ilan ettiğini duyurdu.⁴

Türk sınırını kısa bir sürede geçen Rus birlikleri, Köprüköy yönünde ilerledi. 4 Kasım'da Köprüköy bölgesinde başlayan muharebeler, 14 Kasım'a kadar devam etti. Türk 3. Ordu⁵ kuvvetlerinin başarılı taarruzlarına rağmen birliklerin parça parça kullanılması, arazi şartlarının dikkate alınmaması ve çekilen Rus birlikleri takibinin güçlü bir şekilde yapılamaması gibi sebeplerden dolayı büyük fırsatlar kaçırıldı.⁶ 3. Ordu birliklerinin Azap bölgesinde 15 Kasım'da başlayan ve 21 Kasım'a kadar devam eden yeni taarruzları da sonuçsuz kaldı.⁷

Türk Ordusu Başkomutanlık Karargâhı, Rus Kafkas Ordusu'na yönelik daha büyük bir kuşatma harekâtı gerçekleştirmek istiyordu.⁸ Fakat Rus birliklerinin durumu

-
- 1 "Turtsiya Naçala Voynu Protiv Rossii", *Birjevnyya Vedomosti*, No.14438, 17 Ekim 1914 (30 Ekim 1914), s. 1.
 - 2 "Prikaz Kavkazskoy Armii", *Listok Voyni*, No.55, 21 Ekim 1914 (3 Kasım 1914), s. 1.
 - 3 Bâki Vandemir, *Büyükharpte Kafkas Cephesi Harp Başından Sarıkamışa (Haric) Kadar*, C.2, İstanbul, Askeri Matbaa, 1933, s. 11. Sabah saat 05:00'ten itibaren Rus Kafkas Ordusu'na bağlı birlikler Çilligöl-Beyazıt, Zorğediği-Muson, Başköy-Eleşkirt, Başköy-Pasin Karakilisesi, Sarıkamış-Kötek, Oltu-Narman, Oltu-Kaleboğazı bölgelerinde bulunan karakollara baskın yaparak Türk sınırından geçti. Bâki Vandemir, *Büyükharpte Kafkas...*, s. 11.
 - 4 "Vişoçayşiy Manifest", *Pravitelstvennyy Vestnik*, No.249, 21 Ekim 1914 (3 Kasım 1914), s. 1.
 - 5 Türk 3. Ordusu, 1843 tarihinde Kuzey Makedonya'nın Manastır şehrinde kuruldu. 1853-1856 Kırım Savaşı ve 1877-1878 Türk-Rus Savaşı'nda görev aldı. Manastır'da bulunan karargâhı, 1880 yılında Selanik'e taşındı. 3. Ordu, 1897 yılındaki Yunan Harbi'nde de görev alarak Yunan kuvvetlerini Teselya ve Epir bölgelerinde yendi. 1908 yılında II. Meşrutiyet'in ilanında önemli bir konumda olan 3. Ordu, 1909 yılında 31 Mart Ayaklanması'nı bastırmak için oluşturulan Hareket Ordusu'na çok sayıda birlik ile katkıda bulundu. 1910 yılında yayımlanan askerî nizamname ile yeni görev yeri Doğu Anadolu bölgesi olurken karargâh merkezi ise Erzincan'a taşındı. Ahmet Kösem, *Osmanlı Devleti 3'üncü Ordu Faaliyet ve Komutanlığı Tarihçesi (1843-2000)*, Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzincan, 2019, s. 1-3. Birinci Dünya Savaşı yıllarında 3. Ordu Komutanlığı görevini Hasan İzzet Paşa (1914-18.8.1914), Enver Paşa (19.12.1914-8.1.1915), Hafız Hakkı Paşa (8.1.1915-12.2.1915), Mahmut Kâmil Paşa (2.3.1915-23.2.1916) ve Vehip Paşa (23.2.1916-8.6.1918) üstlenmiştir. Ahmet Kösem, *Osmanlı Devleti 3'üncü Ordu ...*, s. 21.
 - 6 *Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi Kafkas Cephesi 3 ncü Ordu Harekâtı*, C.I, Birinci Kitap, Ankara, Genel Kurmay Basımevi, 1993, s. 218-222.
 - 7 *Birinci Dünya Harbi'nde...*, C.I, s. 319-322. Köprüköy ve Azap muharebeleri için bkz. Bâki Vandemir, *Büyükharpte Kafkas Cephesi Harp Başından Sarıkamışa (Haric) Kadar*, C.2, İstanbul, Askeri Matbaa, 1933. Kafkas Cephesi'nin genelinde yaşanan muharebe ve işgaller için bkz. Süleyman Tekir, *Beyaz Harp Kafkas Cephesi-Sarıkamış Harekâtı-Teskilat-ı Mahsusa Operasyonları*, İstanbul, Kronik Kitap, 2021.
 - 8 *Birinci Dünya Harbi'nde...*, C.I, s. 347; Fahri Belen, *Birinci Cihan Harbinde Türk Harbi, 1914 Yılı Hareketleri*, Ankara, Genel Kurmay Basımevi, 1964, s. 139-140.

kuşatılmaya müsait olmasına rağmen arazi ve mevsim şartları elverişli değildi.⁹ 3. Ordu tarafından 22 Aralık 1914 tarihinde başlatılan Sarıkamış Harekâtı, 4 Ocak 1915 tarihinde Hafız Hakkı Paşa'nın 9. Kolordu'ya çekilme emri vermesi¹⁰ ve General G. E. Berhman'ın aynı gün Vorontsov Daşkov'a gönderdiği Rus birliklerinin galip olduğuna dair haberi üzerine amacına ulaşmadan son buldu.¹¹ 3. Ordu'nun Sarıkamış yenilgisi, Anadolu coğrafyasında ilerlemek isteyen Rus birliklerine cesaret verdi.¹²

Sarıkamış Muharebesi'nden sonra Rus Kafkas Ordusu, 1915 yılının ilkbaharında Kafkas Cephesi hattında bulunan yolları tamir ederek, iletişim hatlarını güçlendirerek ve birlikleri yeniden teşkilatlandırarak asker takviyesi yaptı.¹³ Hazırlıklarını tamamlayan ve Çoruh Vadisi üzerinden ilerleyen Rus Kafkas Ordusu; 22 Şubat 1915'te Borçka'yı, 28 Şubat 1915'te Hopa'yı, 13 Mart 1915'te Arhavi'yi, 28 Mart 1915'te ise Artvin'i işgal etti. Nisan-haziran aylarında 3. Ordu'nun Rus Kafkas Ordusu karşısında Birinci ve İkinci Tortum muhaberelelerinde başarı elde etmesine rağmen Rus birlikleri, Van'da çıkan Ermeni ayaklanmasını fırsat bilerek 17 Mayıs 1915'te Van'ı ele geçirdi.¹⁴ İki ordu arasında 1915 yılının yaz aylarında devam eden Malazgirt ve Kılıç Gediği muharebelerinde karşılıklı taarruz ve çekilmeler devam etmişse de savaşın seyrini değiştirecek önemli gelişmeler yaşanmadı. 1915 yılının sonbaharında Çar II. Nikolay'ın Rus Orduları Başkomutanlığı'na geçmesinden sonra başkomutanlık görevini yürüten Büyük Prens Nikolay Nikolayeviç ise Kafkasya Naipliği ve Kafkas Ordusu Başkomutanlığı'na atandı.¹⁵

Rus Kafkas Ordusu'nun komuta kademesi, Çanakkale muharebelerinden sonra buradaki Türk birliklerinin Kafkas Cephesi'ne gönderileceği bilgisini öğrendi. 3. Ordu'ya

9 Fahri Belen, *1914 Yılı...*, s. 140.

10 *Birinci Dünya Harbi'nde...*, C.I, s. 385, 512.

11 O. R. Ayrapetov, *Uçastie Rossiyskoy İmperii v Pervoy Mirovoy Voyne 1914*, Moskva, Kuçkovo Pole, 2014, s. 390.

12 Fahri Belen, *1914 Yılı...*, s. 200.

13 *Birinci Dünya Harbi'nde...*, C.I, s. 537-541; Fahri Belen, *Birinci Cihan Harbinde Türk Harbi, 1915 Yılı Hareketleri*, C.II, Ankara, Genel Kurmay Basımevi, 1964, s. 93-95.

14 *Birinci Dünya Harbi'nde...*, C.I, s. 674-682. 1877-1878 Türk-Rus Savaşı'ndan sonra yapılan Berlin Antlaşması gereğince Elviye-i Selâse yani Kars, Ardahan ve Batum sancakları Çarlık Rusya'ya bırakıldı. Akdes Nimet Kurat, *Türkiye ve Rusya*, Ankara, TTK, 2011, s. 97. Çarlık Rusya ve Osmanlı Devleti arasında 1914 yılında Kafkas Cephesi'nde başlayan savaş ile birlikte Teşkilat-ı Mahsusa birlikleri ile hudut kuvvetleri, Batum ve Artvin bölgelerine yaptığı taarruzlarda başarılı oldular. Türk kuvvetleri, kısa sürede Batum'u tehdit eder hale gelirken Artvin ve Ardahan'ı ele geçirdi. Sarıkamış Harekâtı'nın başarısızlıkla sonuçlanması üzerine Rus birlikleri bölgeyi tekrar işgal etti. Doğu Karadeniz'de savaşın başlangıcından itibaren 1915 yılının bahar aylarına kadar yaşanan gelişmeler ve Teşkilat-ı Mahsusa'nın bölgedeki faaliyetleri için bkz. Mehmet Bilgin, *Teşkilat-ı Mahsusa'nın Kafkasya Misyonu ve Operasyonları*, İstanbul, Ötügen Neşriyat, 2017, s. 189-401. Doğu Karadeniz'de 1915 yılından sonra yaşanan gelişmeler için bkz. Songül Alşan, *Türk Kayıtlarında Doğu Karadeniz'de Rus İşgali (1916-1918)*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erzurum, 2015.

15 Fahri Belen, *1915 Yılı ...*, s. 110-125.

asker takviyesinden çekinen General N. N. Yudenic, Türk birliklerinden önce harekete geçme düşüncesi ile Erzurum'a taarruz kararı aldı. Böylelikle Rus Kafkas Ordusu, Erzurum'un işgali için hazırlıklara başladı.¹⁶ 1915 yılının aralık ayı sonlarında hazırlıklarını tamamlayan Rus birlikleri, 10 Ocak 1916 günü Azap-Köprüköy bölgesinden Erzurum yönüne taarruza geçti. II. Azap-Köprüköy muharebelerinde Rus birliklerinin taarruzları karşısında Türk birlikleri, büyük fedakârlıklar göstermelerine rağmen çekilme kararı aldı.¹⁷ Erzurum yönünde ilerlemeye devam eden Rus Kafkas Ordusu, şehrin çevresindeki tabyaların düşmesi ile 16 Şubat 1916 tarihinde Erzurum'u işgal etti.¹⁸

3. Ordu kuvvetleri cephede Rus birlikleri ile muharebelere girerken bir taraftan da salgın hastalıklar ile mücadele ediyordu. Seferberlik ilanından savaşın başlamasına kadar geçen sürede cephe gerisinde sıhhiye hizmetlerini tamamlamayan 3. Ordu'da salgın hastalıklar görülmekteydi.¹⁹ Sarıkamış Muharebesi'nden sonra 3. Ordu'da salgın hastalıklar artış gösterdi. Nitekim salgınla mücadele vermeye çalışan 3. Ordu Komutanı Hafız Hakkı Paşa bile tifüs hastalığından dolayı 12 Şubat 1915 tarihinde hayatını kaybetti. Hastalıklar sadece askerî birliklerde değil bölgede yaşayan halk arasında da yayıldı. 1915 yılının şubat ve aralık ayları arasındaki süreç, Kafkas Cephesi'nde salgın hastalıklarda en fazla kaybın olduğu dönem olarak kayıtlara geçti.²⁰ Kafkas Cephesi'nde tifo, lekeli tifo, hummayı racia (dönek ateş) ve dizanteri gibi salgın hastalıklar görülüyordu. Sıhhiye hizmetleri bakımından en önemli ikmal merkezi olan Erzurum'un düşmesi ile birlikte 3. Ordu Komuta Merkezi, bu konuda yeni kararlar aldı.²¹

Kafkas Cephesi'nde bundan sonraki gelişmeler ve Erzincan işgal süreci, bu çalışmada Rus basınına göre anlatılacaktır. Çalışmada kullanılan savaş yıllarına ait Rusça

16 E. V. Maslovskiy, *Mirovaya Voyna Na Kavkazskom Fronte 1914-1917 g.*, Paris, Knigoizdatelstvo Vozrojenie-La Renaissance, 1933, s. 231-240.

17 Mevlüt Yüksel, *I. Dünya Savaşı'nda Erzurum'un Rus İşgaline Düşüşü*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum, 2006, s. 145, 154-165. 3. Ordu Komutan Vekili Abdülkerim Paşa, ordunun Erzurum'a çekilmesi hakkında "Acı bir onur verici anı. Çünkü bütün ordu namusunun gerektirdiği yiğitliği, tarihlere altın harflerle yazılacak derecede gösterdi. En sonunda bu kararı verdi." ifadeleri ile Türk birliklerinin fedakarlığını dile getirmişti. *Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi Kafkas Cephesi 3 ncü Ordu Harekâtı*, C.II, İkinci Kitap, Ankara, Genel Kurmay Basımevi, 1993, s. 32.

18 *Birinci Dünya Harbi'nde...*, C.II, s. 87-113.

19 Tefvik Sağlam, *Büyük Harpte 3. Orduda Sıhhi Hizmet*, İstanbul, Askeri Matbaa, 1941, s. 5-8.

20 Süleyman Tekir, "Sarıkamış Harekâtı Sonrası Türk Ordusunda Görülen Salgın Hastalıklar ve Yaşanan Kayıplar", *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Ek Sayı: 1, Sonbahar 2016, s. 269-285. 3. Ordu birlikleri salgın hastalıklardan çok fazla kayıp verdi. Mesela Trabzon, Erzurum, Erzincan ve Van bölgelerinde görev yapan 9., 10. ve 11. Kolordu birliklerinde, 1915 yılının mart ayında hastanelere 38.730 kişi giriş yaptı. 3. Ordu'nun %45,5'i hasta düştü; hastalananların %24'ü vefat etti. Bu ölümlerin %53'ü lekeli tifo, %52,6'sı tifo, %29'u hummayı racia, %37,6'sı dizanteri nedeniyle oldu. Tefvik Sağlam, *Büyük Harpte 3. Orduda...*, s. 18.

21 Tefvik Sağlam, *Büyük Harpte 3. Orduda...*, s. 28.

gazeteler, başkent Petrograd'ın ve Kafkas Cephesi etkisinin yoğun olarak yaşandığı Tiflis şehrinin önde gelen gazeteleri arasından seçilmiştir. Ayrıca Kafkasya'nın diğer önemli merkezleri Bakü, Batum ve Yekaterinodar (Krasnodar) şehirlerinin cephe ile haber yoğunluğu olan süreli yayınlarından ve askerî gazetelerden faydalanılmıştır. Kaynak olarak kullanılan toplamda 13 gazeteden 4'ü Petrograd (*Birjeviya Vedomosti*, *Den*, *Pravitelstvenny Vestnik*, *Russkiy Invalid*), 3'ü Tiflis (*Kavkaz*, *Kavkazskoe Slovo*, *Tiflisskiy Listok*), 1'i Bakü (*Kavkazskaya Kopeyka*), 1'i Batum (*Batumskiya Vesti*), 1'i Yekaterinodar (*Kubanskiy Kazaçiy Vestnik*) ve 3'ü askerî (*Voennaya Letopis*, *Vestnik X Armii*, *Listok Voyn*) periyodiklerinden oluşmaktadır.

Erzincan İşgalini Hazırlayan Süreç ve Mamahatun'un Önemi

Rus basını, Erzincan'ın çok eski bir şehir olduğuna dikkat çekerek şehrin vadide adeta tabloyu andırır bir şekilde görüntüye sahip olduğunu işgalden hemen sonra okuyucularına aktarmaktaydı. Gazeteler Erzincan'ın, Fırat Nehri'nin sulama havzasında bulunduğu değinerek bütün şehrin üzüm ve çeşitli meyve ağaçları ile çevrili olduğuna vurgu yapıyordu.²² Erzincan'ın tarıma elverişli bir bölgede bulunmasının yanı sıra şehrin idari yapısı,²³ ekonomisi,²⁴ mimarisi,²⁵ nüfusu²⁶ gibi birçok konu Rus basını tarafından kamuoyuna aktarılıyordu.

Rus basını için en önemli konulardan birisi de şehrin stratejik konumu idi. *Birjeviya Vedomosti* gazetesinde yayımlanan bir makalede, Türk ordusunun temel savunma hattı Erzurum'un gerisinde yer alan ve 3. Ordu Komuta Merkezi'nin bulunduğu Erzincan'ın stratejik önemine vurgu yapılmaktaydı. Makalede Erzurum'un yanı sıra Trabzon, Van, Muş ve Bitlis bölgelerinde yürütülen diğer askerî operasyonların da Erzincan'dan yönetildiğine dikkat çekiliyordu. Makalenin devamında ayrıca Erzincan'ın iyi şartlarda olan

22 "Razniya İzvestiya, Erzindjan", *Kubanskiy Kazaçiy Vestnik*, No.32, 7 Ağustos 1916 (20 Ağustos 1916), s. 14.

23 *Kavkazskoe Slovo* gazetesi, Erzincan'ın Erzurum vilayetine bağlı sancak merkezi olduğunu hatırlatmaktaydı. "Erzingyan", *Kavkazskoe Slovo*, No.157, 14 Temmuz 1916 (27 Temmuz 1916), s. 3.

24 *Kubanskiy Kazaçiy Vestnik* dergisinde yayımlanan makalede Erzincan'da deri fabrikası, ayakkabı ve hamam malzemeleri üreten işletmeler ile 13 han binasının olduğuna dikkat çekiliyordu. Şehirde ayrıca 1.245 dükkân ve mağaza, 3 deri fabrikası, 17 yağhane ile çok sayıda havlu ve çarşaf üretimi yapan tesisin olduğu bilgisine yer verilmişti. "Razniya İzvestiya ...", s. 14. Erzincan'a ilk gelen Rus komutanlardan V. A. Levitskiy ise şehrin her yerinde soğuk içecek ve dondurma ile çeşitli şekerlemeler satan kahvehanelerin bulunduğunu hatırasında aktarmaktaydı. V. A. Levitskiy, *Na Kavkazskom Fronte Pervoy Mirovoy*, Moskva, Kuçkovo Pole, 2014, s. 473.

25 *Kavkazskoe Slovo* gazetesi muhabiri, Erzincan ile ilgili gözlem ve görüşlerini okuyucuya aktarırken Erzincan şehir merkezinin Erzurum'dan daha güzel olduğuna; iki-üç katlı evler ile on binlerce askerin kaldığı kışlalar, sivil ve askerî okulların olduğuna dikkat çekmekteydi. Duhov, "Erzindjan", *Kavkazskoe Slovo*, No.171, 31 Temmuz 1916 (13 Ağustos 1916), s. 2.

26 *Kavkazskoe Slovo* gazetesi, 40.000 nüfusa ulaşan Erzincan halkının büyük çoğunluğunun Türklerden oluştuğuna değinmekteydi. "Erzingyan", s. 3.

şose yolu ile Trabzon ve Erzurum'a bağlantısının olduğu hatırlatılmaktaydı.²⁷ *Kavkazskoe Slovo* gazetesinde yayımlanan bir başka makalede ise Erzurum işgalinin stratejik öneminden bir tanesinin de zengin Fırat Vadisi kapılarının açılması manasına geldiği anlatılmaya çalışılıyordu.²⁸ Rus basını, bu gibi yorum ve değerlendirmeler ile Erzincan'ın cephe hattındaki önemini kamuoyuna duyuruyordu.

Verilen bu bilgilerden hareketle stratejik ve tarihi önemi haiz Erzincan'ın ele geçirilmesi, Rus ordusunun ana hedeflerinden biri oldu. Bunun için Erzurum'un işgalinden sonra Mamahatun ve Bayburt'un da işgal edilmesi ile Erzincan yolunun açılması gerekiyordu. Nitekim Rus Kafkas Ordusu, mart ayında batıya doğru yönelerek Erzincan yolu üzerinde bulunan Mamahatun (Tercan) ve Bayburt'a doğru ilerlemeye başladı. 15 Mart 1916 tarihinde Mamahatun'u ele geçirmesine rağmen Bayburt yönünde başarılı olamadı.²⁹ Mamahatun'un düşmesi Rus komuta kademesini umutlandırırken Bayburt bölgesinde güçlü müstahkemler ile karşılaşmaları şaşkınlıklarına neden oldu. Rus basını, Bayburt savunmasından bahsederek buradaki mücadelelerin Doğu Anadolu'da yeni gelişmelere neden olacağı bilgisine yer veriyordu.³⁰

Türk ordusunun sol kanadında bulunan Mamahatun-Bayburt hattında muhaberele devam ederken Rus Kafkas Ordusu, Karadeniz sahil şeridinde ilerleyerek 18 Nisan 1916 tarihinde Trabzon'u işgal etti.³¹ Trabzon, Rusların Karadeniz'den Kafkas Cephesi'ne ikmal yapması bakımından önemliydi. Fakat Trabzon Limanı ile Anadolu'nun iç kesimleri arasında bağlantı sağlayan Bayburt ve Gümüşhane bölgelerinde bulunan Türk kuvvetleri, Rus ordusu için engel teşkil ediyordu.³² Şubat ayında işgal edilen Erzurum'dan sonra nisan ayında Trabzon'un da Rus kuvvetleri tarafından ele geçirilmesi ile Mamahatun, Bayburt ve Gümüşhane hattı, her iki taraf için daha da önem kazandı. Bundan dolayı General N. N. Yudenic'in planında, Bayburt ve Gümüşhane'yi

27 "Erzindjan", *Birjeviya Vedomosti*, No.189, 13 Temmuz 1916 (26 Temmuz 1916), s. 2.

28 "Padenie Erzeruma", *Kavkazskoe Slovo*, No.27, 4 Şubat 1916 (17 Şubat 1916), s. 2.

29 Fevzi Çakmak, *Büyük Harp'te Şark Cephesi Harekâtı*, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2011, s. 228.

30 "Obzor Poslednih Voennih Operatsiy", *Pravitelstvenny Vestnik*, No.84, 16 Nisan 1916 (29 Nisan 1916), s. 4. Rus birliklerinin durdurulduğu Bayburt bölgesindeki Kop savunmasının Kafkas Cephesi'nde önemli bir yeri vardır. Bayburt-Kop Dağı Cephesi'nde bütün askerî taktikler uygulanarak başarı elde edildi. Türk birlikleri ve yerel halkın mücadeleleri sayesinde Kop Dağlarında "Hazırlıksız Savunma" yapılarak Ruslar 6 ay gibi uzun bir süre bu cephede tutuldu. Vehip Paşa, Bayburt savunması için "*Bayburt'u ikinci Plevne yapacağım*"; Fevzi Çakmak ise "*Bayburt başarılı olmuş Plevne'dir*" demiştir. İbrahim Özkan, *Deli Halid Paşa Unutulmuş Yıllar, Unutturulan Kahraman*, İstanbul, Ötügen Neşriyat, 2016, s. 92-103.

31 Fevzi Çakmak, *Büyük Harp'te ...*, s. 258. Rus basını, Trabzon'un düşmesinden sonra da Anadolu'nun batısı ve güneyini hedef olarak göstermeye devam etmekteydi. Nitekim *Kavkazskoe Slovo* gazetesinde yayımlanan bir makalede Kafkas Cephesi'ndeki yeni hedeflerin Erzincan ve Diyarbakır olduğu yazılmaktaydı. B. P-r., "Na Turetskom Fronte, Voennoe Obozrenie", *Kavkazskoe Slovo*, No.96, 26 Nisan 1916 (12 Mayıs 1916), s. 2.

32 *Birinci Dünya Harbi'nde...*, C.II, s. 227-228.

ele geçirdikten sonra Kelkit'in batısından ilerleyerek 3. Ordu'yu cephenin iki yönünden mağlup etme düşüncesi vardı.³³ Böylece Erzincan işgal edilecek, Rus birlikleri arasında bağ kurularak rahatlıkla ikmal yapılacaktı.

Rus Kafkas Ordusu'nda 3. Ordu'ya yönelik bu planlar yapılırken Türk askerî yönetimi ise nisan ayında Erzurum'u geri almak için hazırlıklar yapıyordu. 3. Ordu, Erzurum-Trabzon hattında taarruza geçerken 2. Ordu ise Fırat'ın batısı ve doğusundan ilerleyerek Erzurum'u güneydoğudan kuşatacaktı.³⁴ Erzurum'u geri almak isteyen Osmanlı Devleti, 3. Ordu'yu yeni kuvvetler ile güçlendirdi.³⁵ Türk ordusunda yaşanan bu hareketlilik, Rus basınının dikkatini çekiyordu. Gazeteler, nisan ayında Türk askerî yönetiminin Erzincan ve Elâzığ bölgelerinde topladığı çok sayıda askerî kuvveti güneyde Muş, kuzeydoğuda Erzurum, doğuda Aşkale bölgelerine göndereceği üzerinde duruyordu.³⁶ Mayıs ayında ise Türk birliklerinin büyük bir kuvvetle Erzincan yönünden sistemli ve inatlı taarruzlar yaptığını duyurmaktaydı.³⁷ Nitekim nisan ve mayıs aylarında Erzurum'un batısındaki Mamahatun bölgesinde yapılan muharebelerde yoğunluk yaşanıyordu.

3. Ordu Komutanı Vehip Paşa, Mamahatun'un doğusunu elde ederek cepheyi daraltmak ve bu bölgedeki kuvvetlerin bir kısmını Trabzon cephesine göndermek istiyordu. Stratejik olarak Rus birliklerinin Mamahatun'dan çıkarılması gerekmektedir.³⁸ Hazırlıklarını tamamlayan Türk birlikleri, 3. Ordu Komutanı Vehip Paşa'nın yönetimi ile 30 Mayıs 1916 tarihinde Mamahatun'a baskın şeklinde taarruz yaptı. 13., 17. ve 29. piyade tümenlerinin taarruzu karşısında Rus birlikleri, Mamahatun'daki ambarları ateşe vererek hızla kasabanın doğusuna çekildi ve 30 Mayıs akşamı Türk ordusu, Mamahatun'u Rus işgalinden kurtardı.³⁹ Böylelikle Rus kuvvetlerinin 15 Mart 1916 tarihinde işgal ettiği Mamahatun, Türk birliklerinin eline geçti.⁴⁰ Mamahatun taarruzunda, Türk birlikleri hızla hareket ederek 15. Kafkas Avcı Alayı'na çok sayıda zayıyat

33 W. E. D. Allen-Paul Muratoff, *Kafkas Harekâtı 1828-1921 Türk-Kafkas Sınırındaki Harplerin Tarihi*, Ankara, Genel Kurmay Basımevi, 1966, s. 371.

34 W. E. D. Allen-Paul Muratoff, *Kafkas Harekâtı ...*, s. 363-364.

35 Yüksel Nizamoglu, *Vehip Paşa, Kahramanlıktan Sürgüne*, İzmir, Yitik Hazine Yayınları, 2013, s. 173.

36 "Obzor Poslednih ...", *Pravitelstvenniy Vestnik*, No.84, s. 4. 14 Nisan 1916 tarihinden itibaren 3. Ordu'ya bağlı birliklerin üç farklı bölgedeki durumu şu şekilde idi: Van Gölü'nden Bingöl'e kadar olan bölgede 16. Kolordu, Kiğı'dan Fırat Nehri'ne kadar olan bölgede 9. Kolordu, Fırat Nehri'nden Karadeniz'e kadar olan bölgede ise 5. Kolordu görev yapmaktaydı. Karadeniz bölgesindeki cephe hattı geniş bir alana yayıldığı için daha sonra bu bölge Kop Cephesi, Lazistan Cephesi ve Hart Cephesi olmak üzere üç kısma ayrıldı. Fevzi Çakmak, *Büyük Harp'te ...*, s. 259.

37 B. P-r., "Na Turetskom ...", *Kavkazskoe Slovo*, No.96, s. 2; "Obzor Poslednih Voennih Operatsiy", *Pravitelstvenniy Vestnik*, No.92, 27 Nisan 1916 (10 Mayıs 1916), s. 5.

38 Fahri Belen, *Birinci Cihan Harbinde Türk Harbi, 1916 Yılı Hareketleri*, C.III, Ankara, Genel Kurmay Basımevi, 1965, s. 43.

39 *Birinci Dünya Harbi'nde...*, C.II, s. 234-237.

40 *Birinci Dünya Harbi'nde...*, C.II, s. 155-157.

verirdi.⁴¹ Ne var ki Türk birlikleri, Mamahatun çevresinde başarılı olmalarına rağmen bu bölgede Tuzlaçay Vadisi ve Pırnakapan'dan ileriye geçemedi. Sonunda Türk birlikleri, özverili mücadelesi ve Vehip Paşa'nın stratejik taktikleri sayesinde önemli bir başarı elde etti.⁴² Rus basını, Türk birliklerinin başarısını sayıca çok olmalarına ve Rus birliklerinin Mamahatun'un tahliyesinden sonra daha geniş mevziler oluşturmayı planlamalarına bağlarken⁴³ Türk ordusunun cephedeki başarısını görmezden geliyordu.

Mamahatun'un Türk birlikleri tarafından ele geçirilmesinden bir gün sonra Rus Kafkas Ordusu Başkomutanı Nikolay Nikolayeviç, Mamahatun'da toplanan Türk birliklerinin dağıtılması ve Kelkit-Erzincan bölgesinin ele geçirilmesi için emir verdi.⁴⁴ Hazırlıklarını tamamlayan Rus Kafkas Ordusu, 8 Temmuz 1916 tarihinde Fırat Nehri'nin güneyinde Türk ordusunun mevzilerine baskın yaparak birinci siperleri ele geçirdi. 11 Temmuz 1916 tarihinde ise 154. Piyade Rus Alayı ile bir süvari alayı öğlen vakitlerinde Mamahatun'u yeniden işgal etti.⁴⁵ Böylece Rus Kafkas Ordusu için "Erzincan Operasyonu" başladı.⁴⁶ Erzincan Operasyonu'na katılan 1. Kafkas Kolordusu'nda 28 tabur, 13 gönüllü, 28 yüzlük (bölük), 9 istihkâm bölüğü olmak üzere toplamda 36.145 piyade ve 3.905 süvari askeri bulunurken ayrıca 95 top ve 154 makineli tüfeği vardı. Türk birliklerinde ise 57 tabur, 24 bölük ile toplamda 30.700 piyade ve 1.650 süvari askeri varken ayrıca 65 top ve 64 makineli tüfek bulunmaktaydı.⁴⁷

3. Ordu Komutanı Vehip Paşa, Rus ilerleyişi konusunda 2. Mıntıka Komutanı Mirliva Yusuf İzzet Paşa'ya hitaben şu telgrafi göndermişti:

*"Gerilerde Erzincan Ovası'nı ve müesseselerini kapayacak mevziler kalmadı gibidir. Düşman ilerler biz geriler isek bilmem ki sonumuz nereye varacaktır. Erzincan bilindiği gibi ordunun hayatıdır. Düşman Kemah Boğazı'na da sahip olursa Anadolu'yu istiladan nasıl koruyacağız. ..."*⁴⁸

41 V. A. Levitskiy, *Na Kavkazskom...*, s. 390.

42 W. E. D. Allen-Paul Muratoff, *Kafkas Harekâtı ...*, s. 365-367.

43 "Na Kavkazskom Fronte", *Den*, No.137, 20 Mayıs 1916 (2 Haziran 1916), s. 2.

44 *Birinci Dünya Harbi'nde...*, C.II, s. 263-264.

45 Fevzi Çakmak, *Büyük Harp'te ...*, s. 370-376.

46 E. V. Maslovskiy, *Mirovaya Voyna, ...*, s. 377.

47 N. G. Korsun, *Pervaya Mirovaya Voyna Na Kavkazskom Fronte*, Moskva, Voennoe İzdatelstvo Ministerstva Voorujennih Sil Soyuza SSR, 1916, s. 66-67. Erzincan Operasyonu esnasında Rus Kafkas Ordusu'nun sağ kanadına düşen Karadeniz kıyılarından Kuzeydoğu Anadolu'nun dağlık kesimlerine kadar 5. Kafkas Kolordusu bulunurken bu kolordunun güney kısımlarında ise 2. Türkistan Kolordusu konuşlanmıştı. 3. Türk Ordusu'nun ana kuvvetlerinin bulunduğu Erzincan yönünde ise 1. Kafkas Kolordusu konuşlanmıştı. E. V. Maslovskiy, *Mirovaya Voyna, ...*, s. 369-370. 5. Kafkas Kolordusu'nda; 46 tabur, 5 gönüllü bölüğü, 11 yüzlük (bölük), 4 istihkâm bölüğü ile toplamda 43.219 piyade, 1.410 süvari, 1.232 subay bulunurken ayrıca 121 top ve 179 makineli tüfek vardı. 2. Türkistan Kolordusu'nun ise 51 tabur, 21 yüzlük (bölük) ile 50.000 piyade askeri ile 3.900 süvari ayrıca 120 makineli tüfek ve 107 topu vardı. N. G. Korsun, *Pervaya Mirovaya ...*, s. 66.

48 *Birinci Dünya Harbi'nde...*, C.II, s. 314.

Güçlü müstahkemlerin bulunduğu ve stratejik öneme sahip Mamahatun'un düşmesi Türk ordu yönetiminde üzüntüye yol açarken Rus basını, bu olayı kamuoyuna büyük bir sevinçle duyurmaktaydı. Yine Rus basını, Mamahatun'a yapılan taarruzun büyük bir muharebenin küçük parçası olarak değil, Mamahatun harekâtının kendisinin bizzat büyük bir operasyon olduğuna dikkat çekiyordu. Aynı zamanda Mamahatun'un önemine değinerek bu bölgedeki şose yolunun Sivas'a açılan kapı olduğunu, Türk ordusunun bu güzergâhı kullanarak Erzurum-Trabzon cephe hattına erzak ve askerî malzeme sağladığını ifade ediyordu.⁴⁹ Nitekim erzak dağıtımının yapıldığı yerlerden birisi olan Mamahatun'da 3. Ordu'nun menzil nokta komutanlıklarından birisi bulunuyordu. Erzurum'un düşmesinden sonra Kemah-Tirebolu hattına çekilen 3. Ordu için Sivas ise önemli bir iâşe merkezi haline gelmişti.⁵⁰

Mamahatun'un düşmesinin ardından Bayburt istikametinde ilerleyen 17. Türkistan Alayı, 16 Temmuz 1916 tarihinde Bayburt'u ele geçirdi. Bayburt savunmasının da etkisiz hâle gelmesiyle birlikte Trabzon-Erzincan karayolunun kuzeyi Rusların eline geçti. Böylelikle küçülen cephede Rus birlikleri, kendi aralarında irtibat sağlamaya başlayarak Erzincan yönünde ilerlemek için büyük bir fırsat elde etti.⁵¹

Bayburt'un işgalinden sonra Erzincan yönüne çekilmek zorunda kalan 3. Ordu Komutanı Vehip Paşa, 19 Temmuz 1916 tarihinde Başkomutanlığa gönderdiği raporda "*Arazinin kendi ihtiyariyle terkine hiçbir vatan ferdi razı olmaz. Buna beni sevk eden stratejik mecburiyettir. Pek zor duruma düşeceğine şüphe etmediğim 2. Mıntıka için nazarı merhameti samilerini istirham ederim*"⁵² şeklindeki beyanı ile düşüncesini dile getirmekteydi. Türk ordusunun Bayburt-Erzincan yolu üzerinde sebatlı bir şekilde savunma yapmasına rağmen Rus ordusu, ilerleyerek 22 Temmuz 1916 tarihinde Kelkit'i de ele işgal etti.⁵³ Böylece Erzincan'a hem Mamahatun hem de Bayburt üzerinden ilerleme imkânı elde etti.

49 N. Borisov, "Vzyatie Mamahatuna", *Den*, No.178, 1 Temmuz 1916 (14 Temmuz 1916), s. 2.

50 Tuncay Ögün, *Kafkas Cephesi'nin I. Dünya Savaşı'ndaki Lojistik Desteği*, İstanbul, Dergâh Yayınları, 2015, s. 49, 283.

51 Fevzi Çakmak, *Büyük Harp'te* ..., s. 382.

52 Fahri Belen, *1916 Yılı* ..., s. 63.

53 Fahri Belen, *1916 Yılı* ..., s. 63-67.

Rus Kafkas Ordusu yürüyüşüne devam ederken Rus basını da kamuoyunda meseleyi canlı tutmaktaydı. Doğu Anadolu'da ilerlemeye devam eden Rus ordusunun yakın zamanlarda işgal ettiği yerler hatırlatılarak çevrenin Erzincan'ın ele geçirilmesi için önemli olduğuna vurgu yapılmaktaydı. Basında ayrıca Rus ordusunun Erzincan'ı kuzeyden, doğudan ve güneydoğudan tehdit ettiği bilgilerine yer veriliyordu.⁵⁴

Rus birlikleri Erzincan yönünde ilerlerken Türk komuta kademesi, gerekli bütün önlemleri alarak savunma ve taarruz hazırlıklarını yaptı. Türk birliklerinin planında Rus taarruzları karşısında mukavemet göstermek, son çare olarak ise az bir kayıpla çekilmek vardı.⁵⁵ Rus birlikleri ise günde 35 km kadar yol alarak Erzincan şehir merkezi yönünde ilerliyordu. Rus basını, Rus kuvvetlerinin bu kadar hızlı ilerlemesine neden olarak Türk birliklerinin Erzincan'ı az bir kuvvet ile savunma yapmasını göstermekteydi. Türk birliklerinin temel kuvvetlerini Erzincan'dan tahliye etmek için Ruslara karşı geçici ve küçük çaplı savunma yaptıkları görüşüne yer verilmişti.⁵⁶ Anlaşılan o ki Rusların Erzincan'ı işgali an meselesiydi.

Erzincan'ın İşgali

Rus birlikleri, Erzincan'a üç koldan ilerliyordu. 24 Temmuz 1916 tarihinde Rus 5. Türkistan Tümeni, Şahinbaba-Kızılgüney hattı üzerinden Sipikör (Spikör) Dağı çevresinde bulunan Türk 10. Kolordu mevzilerine taarruzda bulunuyordu. Rus ordusunun Erzincan'a iyice yaklaşmasıyla 2. Mıntıka Komutanı Yusuf İzzet Paşa, Erzincan'ı boşaltma kararı alarak birliklere şehrin 10 km batısında bulunan Kemah Boğazı ve kuzeybatısında bulunan İspaha Çayırı hattına çekilme emrini verdi. Yusuf İzzet Paşa'nın emrini başarı ile uygulayan birlikler, Rus kuvvetlerinin kuşatıcı manevralarından sıyrılarak şehrin batısındaki dağlara çekilirken⁵⁷ askerî birliklerin yanı sıra Müslüman sivil halk da şehri terk etmeye başladı.⁵⁸ 3. Ordu Komutanı Vehip Paşa ise şehir merkezinde bulunan

54 M. B., "Voenniy Obzor, Aziatskiy Teatr", *Russkiy İnvaid*, No.185, 12 Temmuz 1916 (25 Temmuz 1916), s. 1. *Russkiy İnvaid* gazetesinde yayımlanan bu makalede, Rus Kafkas Ordusu'na bağlı çeşitli birliklerin 16 Temmuz'da Trabzon-Erzurum arasında önemli bir merkez olan ve Çoruh Vadisi'nde bulunan Bayburt'u; 18 Temmuz'da Erzincan, Elazığ ve Erzurum yol kavşağında stratejik öneme sahip Kiği'yi; 20 Temmuz'da Kuzey ve Doğu Anadolu Dağlarında önemli bir geçiş noktası olan ve Trabzon-Erzincan yolu üzerinde bulunan Gümüşhane'yi ele geçirdiği bilgilerine yer verilmişti. Rus birliklerinin 22 Temmuz'da Kelkit'i işgal ettikten sonra Erzincan'a giden yolun açıldığına vurgu yapılmaktaydı. M. B., "Voenniy Obzor ...", s. 1.

55 Nurcan Yavuz, *İşgal ve Mezalimde Erzincan*, Ankara, Erzincan Belediyesi Yayınları, 1995, s. 45.

56 K. Şumskiy, "Padhod k Erzincianu", *Birjeviya Vedomosti*, No.189, 13 Temmuz 1916 (26 Temmuz 1916), s. 3.

57 Fahri Belen, *1916 Yılı ...*, s. 68.

58 A. İ. Belov, "Reyd Otdelnoy Sibirskoy Kazaçey Brigadı Na Kommunikatsionny Put Turok iz g. Erzincana Na g. Sivas 8-11 İyulya 1916 g.", *Sibirskiy Kazak Vpusk Vtoroy, Vremya Velikoy Voynı (1914-1917 Godı)*, Harbin, İzdanie Voyskovogo Predstavitelstva Sibirskago Kazaçyago Voyska, 1941, s. 181. *Kavkazskoe Slovo* gazetesinde yayımlanan bir haberde Rus ordusunun şehri ele geçirmesi ile birlikte 6.000 hanelik Türk nüfusundan sadece 2-3 bin kişinin kaldığına dikkat çekilmekteydi. Duhov, "Erzindjan", s. 2.

ve taşınması mümkün olmayan bütün evrakların, cephaneliklerin, eşyaların, orduya ait çeşitli üretim merkezleri ve tesislerinin Rusların eline geçmemesi için 24 Temmuz akşam saatlerine kadar tahrip edilmesini emretti. 3. Ordu Karargâhı 23 Temmuz'da Refahiye'ye, 24 Temmuz'da ise Suşehri'ne taşındı.⁵⁹

3. Ordu Karargâhı'nda bu gelişmeler yaşanırken Erzincan şehir merkezinin yakınlara ulaşan Rus Kafkas Ordusu'nun 5. Türkistan Tümeni'ne bağlı 17. ve 18. Türkistan alayları ile 39. Tümen, şehre taarruz emri aldı. 39. Tümen, üç gün süren zorlu bir yürüyüşten sonra dördüncü gün Erzincan yakınlarına geldi.⁶⁰ 25 Temmuz 1916 tarihinde sabah erken saatlerde Erzincan'a taarruz yapan Rus birlikleri, saat 11:00'de şehrin 2 km doğusuna kadar ilerledi. Rus keşif birlikleri, şehrin yakınlarında görülürken müfreze birlikleri ise üç koldan yaklaşıyordu. Bir bölük Karakilise, bir bölük Serçe Boğazı, bir bölük ise Sipikör (Spikör) yolu üzerinden şehri işgale açtı.⁶¹ Böylelikle 39. Tümen'e bağlı birlikler, Erzincan şehir merkezini ele geçirdi. Bir süre sonra 39. Tümen Komutanı General V. P. Lyahov ve Tümen Karargâh Komutanı Albay Dratsenko birlikte şehre ulaştı.⁶² Erzincan'dan çekilen Türk birliklerinin Kemah Boğazı'nda sebatlı bir direnç göstermesine rağmen Dersimli bir kısım aşiretlerin, Türk birliklerinin yan ve gerisine saldırımları üzerine Türk kuvvetleri Kemah Boğazı'ndan da çekilmek zorunda kaldı.⁶³

Erzincan'ın düşmesi, Rus birlikleri içerisinde büyük bir sevinç havası oluşturdu. Şehrin yakınlarında farklı birliklere mensup askerler, marşlar eşliğinde birbirlerini tebrik ederek ve "ura" şeklinde bağırarak zaferlerini kutladı. İlerleyen vakitlerde ise Rus askerî birlikleri içerisinde ölen ve yaralı askerleri tespit etmek için çalışmalar başlatıldı.⁶⁴

Rus basını, Erzincan yakınlarında gerçekleşen hadiseleri gazete sayfalarına taşıyordu. *Kavkazskoe Slovo* gazetesine göre şehrin kuzeyindeki muharebeler sonucunda Rus birlikleri buradaki yüksek tepeleri ele geçirdi. Gazete ayrıca Türk birliklerinin saat 16:00'da şehirden tamamen çekildiğini, saat 17:00'de Rus süvarilerinin ve ardından da piyade birliklerinin şehre giriş yaptığını aktarmaktaydı.⁶⁵ Sonunda Erzincan'ın düşmesiyle birlikte Rus kuvvetleri, kısa sürede şehrin çeşitli yerlerini işgale başladı. 155.

59 Yüksel Nizamoglu, *Vehip Paşa ...*, s. 191.

60 E. V. Maslovskiy, *Mirovaya Voyna, ...*, s. 391-392.

61 Nurcan Yavuz, *İşgal ve Mezalimde ...*, s. 49.

62 E. V. Maslovskiy, *Mirovaya Voyna, ...*, s. 392.

63 Fahri Belen, *1916 Yılı ...*, s. 68; Fevzi Çakmak, *Büyük Harp'te ...*, s. 392; E. V. Maslovskiy, *Mirovaya Voyna, ...*, s. 395. Kemah'ı korumak ve Kemah Boğazı'nı gözetlemek için 2. Muntka Süvari Bölüğü, 28 Temmuz günü Kemah'a gönderildi. *Birinci Dünya Harbi'nde...*, C.II, s. 365.

64 F. İ. Yeliseev, *Kazaki Na Kavkazskom Fronte 1914 – 1917*, Moskva, Voennoe İzdatelstvo, 2001, s. 222.

65 "Soobşçeniya Naşih Korrespondentov", *Kavkazskoe Slovo*, No.157, 14 Temmuz 1916 (27 Temmuz 1916), s. 2.

Kuban Alayı ile Türkistan Avcı Alayları, şehrin kuzeybatısına; 154. Derbent Piyade Alayı ise doğusuna konuşlandı.⁶⁶

Rus birliklerinin Erzincan'a girişi, bazı Rus subay ve askerlerince Rus gazetelerine anlatılmıştı. *Vestnik X Armii* adlı askerî gazete; bir Rus subayının şehrin girişinde haç taşıyan Rum grup ile İran Konsolosluğu'ndan bazı kişiler tarafından karşıladığını, Rum din adamının çok iyi bir Rusça ile dua ettiğini, şehre girdiklerinde ise cadde ve sokaklarda çok sayıda Türk'ün dolaştığını gözlemlediğini aktarıyordu. Ayrıca bu Rus subayı, dikkat çeken bu Türklerin sivil kıyafet giymiş askerler olduğunun İran Konsolosluğu'nda çalışan bir kişi tarafından ifade edildiğini bildirmekteydi. Rus subay daha sonra diğer komutanlar ile birlikte İran Konsolosluğu'nda yemek yediklerine değinmişti.⁶⁷

Aynı şekilde bazı Rus askerleri de Erzincan'daki ilk izlenimlerini şaşkınlıkla anlatmışlardı. Onları şaşkınlığa sevk eden husus, şehir merkezinde gördükleri kerpiç çatılı ve badanalı evler ile bütün cadde ve sokaklara yayılmış meyve ağaçlarıydı. Nitekim şehre ilk giren Rus askerlerinden biri Erzincan hakkında şu bilgileri vermektedir:

“... *Caddeler temiz ve iyi döşenmiş. Yüksek duvarları ağartılmış taşlarla çevrili beyaz evler ise şehre zarif bir görüntü veriyor. Yüksek duvarlardan dışarıya kayısı ve armut dalları sarkıyor, duvarların diplerinde meyveleri ezerek geçilen yüz adım sonrasında çeşmelerden berrak sular akıyor. ...*”⁶⁸

Verilen bilgilerden anlaşılıyor ki Erzincan'ın temiz ve badanalı evlere sahip olması, şehre giren çoğu Rus askerinin ilgi ve beğenisini kazanmıştı. 155. Kuban Piyade Alayı komutanlarından V. A. Levitskiy'e göre Erzincan'a gelen her bir Kubanlı asker, şehrin düzenli hâlimden dolayı iyi bir hatıraya sahip idiler. Onlar da şehirdeki meyve ve sebzelerden övgüyle bahsetmekteydi.⁶⁹ Bu övgüler sebepsiz değildi. Çünkü Rus birlikleri, uzun süren zorlu muharebelerin ardından Erzincan Ovası ve bahçelerine çadırlarını kurarak taze sebze ve etli yemekler yeme ile Fırat Nehri'nde elbiselerini yıkama imkânı bulmuşlardı. Kuban birlikleri, Çarlık Rusya sınırından itibaren Anadolu topraklarında 300 km kadar içeri girme mutluluğunu yaşamaktaydı. Birlik komutanları ise dinlenmek amacı ile

66 E. V. Maslovskiy, *Mirovaya Voyna, ...*, s. 393.

67 “V Erzindjane”, *Vestnik X Armii*, No.600, 9 Ağustos 1916 (22 Ağustos 1916), s. 2.

68 “V Erzindjane, Okonçanie”, *Vestnik X Armii*, No.602, 11 Ağustos 1916 (24 Ağustos 1916), s. 2.

69 V. A. Levitskiy, *Na Kavkazskom ...*, s. 472-473. V. A. Levitskiy, hatıratında ayrıca Rus askerlerin Erzincan çevresindeki dağlık alanlarda çok sayıda yabancı meyve topladıklarına değinmişti. Bu meyveleri yiyen askerlerde yüksek ateşli hastalıkların görüldüğünü hatta ölümlü vakalara yol açtığını aktarmaktaydı. V. A. Levitskiy, Rus askerlerinin bu hastalıkla ilk defa karşılaştıklarını, teşhis koyamayan askerlerin çeşitli tahminlerden sonra bu hastalığa “Erzincan Hastalığı” demeye başladıklarını dile getirmekteydi. V. A. Levitskiy, *Na Kavkazskom ...*, s. 478.

terk edilmiş evlere yerleşiyordu.⁷⁰ Rus askerlerinin, keyiflerini artırma adına sadece şehri değil terke zorladıkları insanların evlerini de işgale başladıkları görülmektedir.

Türk ordusunun Erzincan'ı uzun sürede sebatlı bir şekilde savunması, Rus birliklerinde büyük kayıplara neden oldu. Nitekim Erzincan Operasyonu'nun başlarında 39. Piyade Tümeni'nin bölüklerinde 300 asker ve 600 ihtiyat askeri bulunurken muharebenin sonunda bölüklerde sadece 70-100 asker kalmıştı. Başka kolorduların alaylarında da oldukça yüksek kayıplar verilmişti.⁷¹ Rus basınının amaca ulaşana kadar olumlu yönde haber yaptığı; ancak söz konusu amaca ulaştıktan sonra yapılan işi kıymetli hale getirmek isteğiyle ve biraz da askerini yüceltme adına haber yaptığı görülmekteydi. Zira Rus ordusunun Erzincan yönünde ilerlemesinin kolay olmadığına değinen bir Rus subayı, Türkler ile yapılan muharebelerin oldukça zor geçtiğini şu ifadeler ile anlatmaktaydı:

“... Günümüzdeki savaşta sadece Türk askeri bizim süngü saldırlarımıza karşı kahramanlık gösteriyor ve göğüs göğüse karşılık veriyor. Türk'ü vurmak yetmiyor; onu mutlaka öldürmek gerek, ağır yaralı fanatik askerler bile son güçlerini toplayarak yanlarından geçen askerlerin arkalarından ateş ediyorlar, kahramanlarımızın ayaklarını kesiyorlar ve ölüren bile sıhhiyelerin ellerini ısrarak yapılan yardımı reddediyorlar. ... Sadece komuta kademesi emrettiği zaman Türkler vazgeçiyor ve kaçıyorlar aksi taktirde savunuyor; inanılmaz derecede bir sebatla savaşıyorlar. Alayımız Erzincan'a girmeden önce 3 gün içerisinde 28 süngü taarruzu geçirdi.”⁷²

Erzincan'ın Rus ordusu tarafından ele geçirilmesi, Tiflis'te büyük bir sevinçle karşılandı. Şehrin her tarafı bayraklarla süslenerek⁷³ Aleksandr Nevskiy Katedrali'nde Kafkas Ordusu komutanlarının da katıldığı ayinde dualar yapıldı.⁷⁴ Ayrıca Moskova ve Nahçıvan çevresinde bulunan Ermeni kiliseleri de kutlama ayinleri düzenledi.⁷⁵

Sonuç olarak 26 Temmuz itibarıyla Rus basını, “*Yiğit ordumuzun bir bölümü General Yudenich komutasında Erzincan şehrini savaşarak aldı.*” cümlesi ile Erzincan işgal haberini Rus kamuoyuna duyurmaktaydı.⁷⁶ Rus birlikleri Erzincan'da çok sayıda tüfek, tabanca, kılıç, top malzemelerinin bulunduğu depoların yanı sıra yüzlerce litre gaz yağı, benzin, 5.000 el bombası, 1.000'den fazla çeşitli mermi, 600 sandık tüfek mermisi, şehirdeki bir hastanede ise 800 yatak ele geçirdi.⁷⁷

70 F. İ. Yeliseev, *Kazaki Na ...*, s. 224-226.

71 E. V. Maslovskiy, *Mirovaya Voyna, ...*, s. 396.

72 İv. Sokolov, “Zavoevanie Armenii”, *Kubanskiy Kazaçiy Vestnik*, No.34, 21 Ağustos 1916 (3 Eylül 1916), s. 9.

73 “Vzyatie Erzindjana”, *Kavkazskaya Kopeyka*, No.191, 14 Temmuz 1916 (27 Temmuz 1916), s. 2.

74 “Mestny Otdel”, *Tiflisskiy Listok*, No.158, 15 Temmuz 1916 (26 Temmuz 1916), s. 2.

75 “Telegrammi”, *Kavkazskoe Slovo*, No.161, 19 Temmuz 1916 (1 Ağustos 1916), s. 2.

76 “Kavkazskiy Front”, *Russkiy Invalid*, No.187, 13 Temmuz 1916 (26 Temmuz 1916), s. 1.

77 “Kavkazskiy Front”, *Russkiy Invalid*, No.188, 15 Temmuz 1916 (28 Temmuz 1916), s. 3.

Rus basını, Erzincan'ın düşmesinin ardından şehrin işgal sürecine dair çeşitli bilgileri gazete sayfalarına taşımaya devam ediyor ve başarılı olduklarını pekiştirmeye çalışıyordu. *Batumskiy Vest* gazetesi, Erzincan'ın alınmasında en önemli iki faktörün Bayburt ve Mamahatun bölgelerinde yapılan muharebeler olduğuna dikkat çekmekteydi. Gazete şehrin kuzeyinde, kuzeydoğusunda ve doğusunda yapılan bu muhaberelerin dağlık alanlarda zor şartlar altında olduğuna vurgu yaparak Erzincan şehir merkezinin uzağında yapılan bu iki aylık muharebelerin şehrin kaderini belirlediğini aktarmaktaydı.⁷⁸ *Den* gazetesi ise Erzincan'ın Rus ordusu tarafından ele geçirilmesinden birkaç gün önce şehirdeki bazı binaların yakıldığını ve Türk birliklerin tahliye edildiğini; dolayısıyla şehir merkezinde çatışmaların olmayacağını Rus komutanların önceden gözlemediğine değinmekteydi.⁷⁹ Nitekim bir Rus subayı da bu konuyla ilgili gözlemlerine yer vermişti. Rus subay, birliklerinin şehre girmeden bir gün öncesinde şehir merkezinde büyük bir patlamanın olduğunu ve gökyüzünün siyah dumanlarla kaplandığını gördüklerine vurgu yaparken şehir merkezine girdikleri sırada ise yanan binaların dikkat çektiğini aktarmaktaydı.⁸⁰

Erzincan'ın düşmesinden sonra Çarlık Rusya içerisindeki bürokrasi arasında ve Avrupa devletlerinden Çar II. Nikolay ile ordu komutanlarına gönderilen tebrik mesajları kamuoyuna duyurulmaktaydı. Fransa Cumhurbaşkanı Raymond Poincare, Çar II. Nikolay'a gönderdiği telgrafta Erzincan'ın işgalini fetih olarak gösteriyor ve bunu da tebrik ediyordu:

“Majesteleri, yiğit Rus ordularının savaşın her yerinde kazanmaya devam ettiği zafer burada ortak hedefleri adına yan yana savaşan cesur İngiliz askerlerini de sevindiriyor, bu vesile ile Erzincan'ın fethi zaferine dair samimi tebriklerimi kabul buyurunuz. ...”⁸¹

Çar II. Nikolay ise Kafkas Ordusu Başkomutanı Nikolay Nikolayeviç'e hitaben şu ifadelere yer vermektedir:

*“Tiflis Başkomutanlığına,
Erzincan'ın alınışını mutlulukla öğrendim. Seni ve kahraman Kafkas Ordusunu zaferiniz adına tüm kalbimle tebrik ederim. Askerlerin onlara olan güvenime hızlıca karşılık vermelerinden dolayı mutluyum.”⁸²*

78 “Znaçenie Vzyatiya Erzindjana”, *Batumskie Vesti*, No.1990, 21 Temmuz 1916 (8 Ağustos 1916), s. 3.

79 S. Dmitriev, “V Armenii”, *Den*, No.191, 14 Temmuz 1916 (27 Temmuz 1916), s. 3. Erzincan'da imha edilmeye başlanan binaların raporlarını bölgede faaliyet gösteren Rus uçakları vermektedir. “Kavkazskiy Front”, *Russkiy Invalid*, No.186, 13 Temmuz 1916 (26 Temmuz 1916), s. 1.

80 “V Erzindjane”, *Vestnik X Armii*, No.600, s. 2.

81 “Pozdravlenie Po Sluçayu Vzyatiya Erzindjana”, *Listok Voyni*, No.681, 18 Temmuz 1916 (31 Temmuz 1916), s. 1.

82 “Turetskaya Voyna, Ot Ştaba Verhovnago Glavnokomanduyuşçago”, *Kavkazskoe Slovo*, No.150, 6 Temmuz 1916 (19 Temmuz 1916), s. 2.

İngiltere Kralı da Nikolay Nikolayeviç'e şu tebrik mesajını göndermişti:

*"Majesteleri, zat-ı alinizi ve sizin yönetiminizde Erzincan'ın alınması gibi önemli bir başarı elde eden kahraman askerlerinizi gönülden tebrik ediyorum."*⁸³

Erzincan çevresinin Rus birlikleri tarafından tamamen ele geçirilmesinden sonra Kafkas Ordusu Başkomutanı Nikolay Nikolayeviç şehre ziyarette bulundu. Tiflis'ten hareket eden Başkomutan, otomobili ile Erzurum üzerinden Trabzon'a geçmiş; burada iki gün kaldıktan sonra 1 Ağustos'ta Bayburt ve Erzincan'a gitmek üzere yola çıkmıştı.⁸⁴ Nikolay Nikolayeviç, Erzincan'a girişi esnasında şehirde bulunan Rum ve Ermeni delegeler tarafından karşılandı. Rum din adamı, kısa bir selamlama konuşması yaptıktan sonra ekmek ve tuz ikram etti. Ermeni delegasyon ise genç kız, çocuk ve yaşlılardan oluşmaktaydı. Kızlardan biri yine ekmek ve tuz ikram ederken Batum'da eğitim alan diğer bir genç kız ise başka bir selamlama konuşması yaptı.⁸⁵ Nikolay Nikolayeviç, daha sonra otomobili ile şehrin meydanlarında hazır bulunan her bir Rus birliğinin önünde durarak sağ elinde tuttuğu Kafkas kılıcı ile askerleri selamladı.⁸⁶ Selamlama töreni bittikten sonra meydana toplanan Müslüman ahalinin yanına uğrayarak hazır bekleyen Dersimli Kürt beylere ve ağalara madalya takdiminde bulundu.⁸⁷ Bu takdimin Rus birliklerinin lehine mücadele verenlere verildiği anlaşılmaktadır.

Erzincan işgalinin Rus Kafkas Ordusu'na sağladığı stratejik katkı, gazetelerde yayımlanan haber ve makalelerde Rus kamuoyuna duyurulmaktaydı. Trabzon'dan Elazığ'a kadar olan bölgede oluşan Rus hakimiyetini hatırlatan basın, bütün buraların artık Rus birliklerinin kontrolünde olduğunu aktarıyordu.⁸⁸ Basın ayrıca bundan sonra Türk ordusunun Kafkas Cephesi'nde ciddi bir varlık gösteremeyeceğini,⁸⁹ Rus ordusunun batıya doğru ilerleyişinde eskisi gibi zorluklarla karşılaşmayacağını⁹⁰ iddia ederken Türk ordusunun Doğu Anadolu'dan çekilmesinin Osmanlı Devleti'nin buradaki bekası bakımından önemli olduğuna dikkat çekmekteydi.⁹¹

83 "Telegramma Angl. Korolya", *Kavkazskoe Slovo*, No.161, 19 Temmuz 1916 (1 Ağustos 1916), s. 3.

84 "Telegrammi", *Russkiy Invalid*, No.194, 21 Temmuz 1916 (3 Ağustos 1916), s. 3.

85 Duhov, "Erzindjan", s. 2.

86 F. İ. Yeliseev, *Kazaki Na ...*, s. 223-224.

87 V. A. Levitskiy, *Na Kavkazskom ...*, s. 475.

88 S. Dmitriev, "V Armenii", *Den*, No.191, 14 Temmuz 1916 (27 Temmuz 1916), s. 3.

89 B. P-r., "Na Turetskom Fronte, Voennoe Obozrenie", *Kavkazskoe Slovo*, No.158, 15 Temmuz 1916 (28 Temmuz 1916), s. 3; K. Şumski, "Podhod...", s. 2.

90 "Znaçenie ...", s. 3.

91 B. P-r., "Na Turetskom Fronte...", *Kavkazskoe Slovo*, No.158, s. 3

Birjeviya Vedomosti gazetesi ise Erzincan'ın Rus birlikleri tarafından ele geçirilmesinin çok önemli bir mana ifade ettiğini aktarmıştı. Gazete, Erzincan işgali ile birlikte bütün Doğu Anadolu'da Rus işgalinin tamamlanmasının yanı sıra Sivas üzerinden İstanbul'a, Karadeniz'de yeni bir hedef olan Giresun Limanı'na ve güneydoğu vilayetlerine giden yolun açıldığını iddia etmekteydi.⁹² *Den* gazetesinde yayımlanan makalede ise Erzincan'ın düşmesi ile birlikte Rus birliklerinin Anadolu'daki son güçlü ve sağlam kale olan Sivas'a yaklaştığına dikkat çekiliyordu. Ayrıca makalede, Türk ordusu tarafından yapılan Anadolu savunmasının önemli derecede sarsıldığı iddia edilmekteydi.⁹³

Savaşın ilk günlerinden itibaren Türk-Alman ittifakına devamlı vurgu yapan Rus basını, Erzincan Operasyonu ile ilgili olarak da Almanların etkisini göstermeye çalışıyordu. Almanların Türklere stratejik taktikler verdiği iddiasında bulunan basın, 1916 yılının şubat ayında Erzurum'un düşmesinden sonra Alman askerî yetkililerin, Türk komuta kademesine orduyu Anadolu'nun daha da içlerinde bulunan Ankara-Sivas-Kayseri hattına çekmelerini tavsiye ettiğine değinmekteydi. Fakat Türk komuta kademesinin bu tavsiyeye uymayarak daha büyük kuvvetlerle Erzurum'a yöneldiklerini, sonuç olarak ise büyük kayıplar veren Türk ordusunun Almanların tavsiye ettiği hatta çekilmek zorunda kaldıklarını aktarmaktaydı.⁹⁴

İşgal Sonrasında Yaşananlar ve Erzincan'ın Kurtuluşu

Erzincan işgalinden sonra Başkomutanlık Vekaleti, 3. Ordu'nun kendine düşen görevi yerine getirdiğini kabul ederek 27 Temmuz 1916 tarihinde Ordu Komutanı Vehip Paşa ile mıntika komutanları Fevzi Paşa ve Yusuf İzzet Paşa'ya teşekkürlerini ilettiler. Erzincan'ın işgaliyle birlikte 3. Ordu'da firar eden asker sayısının artmasının yanı sıra yerel halktan askere çağrılanlar arasında da dağılmalar başladı. Kendinden sayıca üstün olan Rus Kafkas Ordusu karşısında uzun bir süre direnmeyi başarabilen ve kuvvetlerinin birçoğunu kaybeden 3. Ordu'nun yakın zamanda yeni muharebelere girme durumu yoktu. 2. Ordu'nun ise temmuz ayına kadar toplanamaması ve Rusların 2. Ordu hakkındaki önemli bilgiler elde etmesi 3. Ordu'yu desteksiz bırakmıştı.⁹⁵

Den gazetesi, 16 Ağustos 1916 tarihinde yayımladığı makalede Erzincan işgali ile birlikte Rus Kafkas Ordusu'nun Doğu Anadolu'daki operasyonlarına ara verdiğini duyuruyordu. Gazete, yapılacak büyük harekâtlar için hazırlanma safhasının olacağını

92 "Erzindjan", *Birjeviya Vedomosti*, No.189, s. 2.

93 S. Dmitriev, "V Armenii", s. 3.

94 "Vztyatie Erzindjana", *Voennaya Letopis*, No.296, 16 Temmuz 1916 (29 Temmuz 1916), s. 3.

95 Fahri Belen, *1916 Yılı...*, s. 70.

okuyucularına aktarmaktaydı.⁹⁶ Gazetenin Rus Kafkas Ordusu'nun operasyonlara ara verdiğini duyurması doğrudu; fakat büyük harekâtların başlamasına yönelik bilgisi gerçeği yansıtmıyordu. Çünkü Rus Kafkas Ordusu içerisinde iâşe sorunları ortaya çıkmış, cephe hattının önlerine az sayıda birlik bırakılarak bir kısmı daha geriye çekilmişti. Dolayısıyla Rus birliklerinin yeni bir harekâta hazırlığı söz konusu değildi. Diğer taraftan Nikolay Nikolayeviç, içerisinde Mamahatun ve Bayburt'un da olduğu bölgelere demiryolu hattı yapılmasını emretmesine rağmen Rus Orduları Başkomutanlığı'ndan gerekli desteği göremedi.⁹⁷

Erzincan'ın düşmesi ile birlikte Rus Kafkas Ordusu, Çarlık Rusya sınırından Anadolu topraklarına 300 km kadar içeri girerek ilerlediği en batı noktaya ulaştı. Böylelikle Rus Kafkas Ordusu, 1916 yılının ağustos ayında Kafkas Cephesi'nde Karadeniz'den Van'a kadar olan bölgede varlık göstermekteydi. Rus Kafkas Ordusu'nun harekât alanı olan bu coğrafyada Karadeniz'den Tunceli'ye kadar birinci kısım, Tunceli'den Van'a kadar olan bölge ise ikinci kısım olarak değerlendiriliyordu. Türk-Rus cephe hattını oluşturan bu bölgede; Karadeniz kıyısında bulunan Tirebolu'dan Kemah'a kadar olan bölgede 3. Ordu, Temurbey'den Muş ve Bitlis'in güneyine kadar olan bölgede ise 2. Ordu bulunmaktaydı. Erzincan'ın işgalinden sonra bu bölgelerde önemli değişimler yaşanmamış, Kafkas Cephesi'nde sınır hattı olarak savaşın sonunda kadar kalmıştı.⁹⁸

1916 yılının sonbaharından itibaren soğuk geçen iklim şartları, salgın hastalıklar ve iâşe sorunları her iki tarafı da olumsuz etkiledi. 3. Ordu, uzun süren muharebelerden yorgun düşerken Rus Kafkas Ordusu ise mevzilere mühimmat desteği yapamadığı için harekât alanını kısıtlamış ve taarruzlarını durdurmuştu.⁹⁹ Diğer taraftan 2. ve 3. Türk orduları içerisinde firar eden asker sayısında artış gözlemlenmekteydi. Rus ordusu içerisinde de durum farklı değildi. Birlikler arasında Çarlık Rusya'ya geri dönme propagandaları yapılmaktaydı.¹⁰⁰

Rusya'da 1917 yılının başlarında gerçekleşen Şubat Devrimi ile birlikte Rus ordusunda düzensizlik ve dağılmalar arttı.¹⁰¹ Kafkas Cephesi'nde oluşan düzensizlikler,

96 S. Dimitriev, "V Maloy Azii", *Den*, No.211, 3 Ağustos 1916 (16 Ağustos 1916), s. 2.

97 M. Larcher, *Büyük Harpte Türk Harbi*, C.2, İstanbul, Ötüken Neşriyat, 2018, s. 542-543.

98 E. F. Luğşuveyt, *Turtsiya v Godı Pervoy Mirovoy Voynı 1914-1918 g.*, Moskva, İzdatelstvo Moskovskogo Universiteta, 1966, s. 71-72.

99 E. V. Maslovskiy, *Mirovaya Voyna ...*, s. 403.

100 Nurcan Yavuz, *İşgal ve Mezalimde ...*, s. 62-63.

101 E. F. Luğşuveyt, *Turtsiya v Godı ...*, s. 73.

Rus kamuoyunu endişelendiriyordu. Rus basını ise konuya yönelik halkı sakinleştirici haberler yapıyordu. *Kavkaz* gazetesi, Kafkas Cephesi'nde çok çeşitli söylenti ve dedikoduların yayıldığına dikkat çekiyordu. Gazete, Erzincan'ın endişe verici durumda; Erzurum'un ise tehdit altında olduğu gibi söylentilerin cephe hattında yayıldığına vurgu yapmaktaydı. Cephede bu gibi söylentilerin geçmişte de yayıldığını, hatta olumsuz karşılığının bile olduğunu daha sonra asılsız dedikodular olduklarının anlaşıldığını hatırlatmaktaydı. Gazete bu gibi söylentilerin yanı sıra cephede insanların birbirlerine güven duymadığını ve şüpheli yaklaştıklarına değiniyordu.¹⁰² Cephe hattında Rus birlikleri içerisinde ortaya çıkan bu belirsiz durum karşısında Türk tarafı, çeşitli önlemler almaktaydı. Türk askerleri, cephe hattında barış konusunda sloganlar söyleyen Rus askerlerine inanılmaması yönünde ikaz ediliyordu. Türk komutanlar, Rusya yönetiminde yaşanan değişimin Kafkas Cephesi'ne nasıl yansıtacağını bilmedikleri için ihtiyatlı davranıyordu.¹⁰³

Rus-Türk sınır hatlarında Rus birlikleri, sadece keşif operasyonları düzenlemekle yetinirken Türk birlikleri ise ciddi bir karşılık vermiyordu. 1917 yılının mart ve nisan aylarında ise Rus tarafından sık aralıklarla barış çağrıları geliyordu. Sonunda taraflar arasında mütareke görüşmeleri başladı.¹⁰⁴ Erzincan'da başlamış olan Osmanlı-Rus mütareke görüşmeleri sonuçlanarak 18 Aralık 1917'de Erzincan Mütarekesi imzalandı. Böylece Rus-Türk orduları arasındaki savaş sona erdi. Erzincan Mütarekesi'ne göre Rus ve Türk ordularının cephedeki son durumlarına göre sınır hattı oluşturuldu.¹⁰⁵ Ekim Devrimi'nden sonra Kafkas Cephesi'nden çekilen Rus birliklerinin sayısı her geçen gün artarken Erzincan Mütarekesi ile birlikte çekilme süreci hız kazandı.¹⁰⁶

Erzincan Mütarekesi'nden sonra çekilen çok sayıdaki Rus askerî birliğinin yerini yakın zamanda "Millî Birlik" olarak teşkilatlanan Ermeni askerî birlikleri almaya başladı.¹⁰⁷ Silahlı Ermeni birlikleri, Rusların işgal ettiği şehir, kasaba ve köylerde bulunan

102 R., "Na Kavkazskom Fronte", *Kavkaz*, No.91, 26 Nisan 1917 (9 Mayıs 1917), s. 3.

103 Nurcan Yavuz, *İşgal ve Mezalimde ...*, s. 73-74.

104 Nurcan Yavuz, *İşgal ve Mezalimde ...*, s. 75-92.

105 Nurcan Yavuz, "Erzincan Mütarekesi'nin Türk Tarihindeki Yeri ve Önemi", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C.17, S.28, 1995, s. 220.

106 *Birinci Dünya Harbi'nde...*, C.II, s. 428.

107 G. Korganov, *Uçastie Armyan v Mirovoy Voyne Na Kavkazskom Fronte (1914-1918)*, Moskva, Maks Press, 2011, s. 71. 13 Aralık 1917 tarihinde, Kafkas Cephesi Başkomutanı'nın 136 numaralı emri ile kurulan bu Ermeni ordusunun komutanı Tümgeneral F. İ. Nazarbekov (Nazarbekyan), kurmay başkanı ise Tuğgeneral E. E. Vişinskiy oldu. Ermeni ordusu, 1. Ermeni Avcı Tümeni, 2. Ermeni Avcı Tümeni, Ermeni Gönüllüleri Tümeni, Süvragı Tuğayı, Bölgesel Alaylar ve Piyade Tuğayı olmak üzere teşkilatlandı. Türk ordusunun ileri harekâtı sonucunda Ermeni birlikleri Kelkit, Erzincan, Erzurum, Hınıskale, Van, Erivan, Kars ve Gümrü bölgelerinde dağılım gösterdiler. G. Korganov, *Uçastie Armyan...*, s. 71-81.

Müslüman ahaliye karşı yok etme faaliyetlerine girdi. Rus işgali altındaki Müslümanların can ve mal güvenlikleri kalmadı. Rus ordu karargâhının Erzincan'dan Erzurum'a nakledilmesinin ardından Ermenilerin bölgede yaşayan Müslüman ahaliye yaptığı baskı ve zulümlerde artış oldu. 3. Ordu Komutanı Vehip Paşa'nın Ermeni mezaliminin durdurulmasına yönelik Rus askerî yetkililere yaptığı çağrılar sonuçsuz kalınca Türk ordusu, 12 Şubat 1918 tarihinde Erzincan yönünde ilerlemeye başladı.¹⁰⁸ 13 Şubat 1918 tarihinde kuzey ve güneyden Erzincan'a ulaşan Kazım Karabekir komutasındaki Türk birlikleri, 16:30'da Erzincan'ı bir buçuk yıl süren düşman işgalinden kurtardı.¹⁰⁹

Sonuç

Rus Kafkas Ordusu'nun 1 Kasım 1914 tarihinde Doğu Anadolu'da bulunan Türk sınırını geçmesiyle başlayan muharebelerde 3. Ordu birliklerinin cephelerde gösterdikleri sebatlı direnişe rağmen Rus Kafkas Ordusu, Anadolu topraklarında ilerledi. Köklü bir geleneğe sahip olan Rus basını ise Birinci Dünya Savaşı'nda önemli bir rol üstlenmişti. Yakınlarını cepheye gönderen ve savaşın gidişatını merak eden Rus halkı, önemli bilgi kaynağı olan gazetelere büyük ilgi gösteriyordu. Rus basını, diğer cephelerde olduğu gibi Kafkas Cephesi'nde de savaş arifesinden itibaren siyasi ve askerî gelişmeleri yakından takip etmekteydi. Haber ve yorumları ile Rus kamuoyunu bilgilendirerek gazeteleri propaganda aracı olarak kullanıyordu.

Türk askerlerinin cephelerde gösterdiği insanüstü mücadele, dönemin Rus basınına ve asker hatıralarına yansımaktaydı. Türk ordusu, sadece kendinden sayıca üstün olan Rus kuvvetleri karşısında değil aynı zamanda salgın hastalıklar, iklim şartları ve iâşe sıkıntıları gibi birçok sorunla da mücadele etmek zorunda kaldı.

Ruslar, Kafkas Cephesi'nde birçok yeri ele geçirdi. Rus basını ise işgal edilen yerlerden biri olan Erzincan'ın stratejik önemini anlayarak Erzincan işgalini yakından takip etmekteydi. Gazeteler, Erzurum ve Trabzon işgalinden sonra yeni hedef olarak

108 Akdes Nimet Kurat, *Türkiye ve Rusya*, s. 460-466. Erzincan ve çevresinde Müslüman ahaliye yönelik yapılan Ermeni mezalimi için bkz. Nurcan Yavuz, *İşgal ve Mezalimde...*, s. 220-269. Erzincan'ın işgali, kurtuluş süreci ve bölgedeki Ermeni mezalimi için bkz. Enver Konukçu, *Büyük Güçler ve Ermeni Kıskaçındaki Erzincan'ın Albayrağımıza Kavuşması*, Ankara, Erzincan İli Kültür ve Eğitim Derneği-Erzincan'lılar Kültür ve Sağlık Vakfı Yayınları-1, 2001, s. 79-214.

109 Kazım Karabekir, *Erzincan ve Erzurum'un Kurtuluşu*, İstanbul, Koşkun Basımevi, 1939, s. 93-95. Türk ordusu, Erzincan'da yiyecek maddesi olarak 80 ton ekmeklik un, 150 ton kuru sebze ve et konservesi, 3 ton tuz, 6,5 ton nazik erzak (makarna vb.) 40 ton yem ile 10 ton sabun, 370 kilo çay ve 350 kilo şeker ele geçirdi. Askerî mühimmat olarak ise 4.000 yeni Rus mavzeri, 16 Osmanlı mavzeri, 3 top, 25 bomba topu, 1 makineli tüfek ile 10 binden fazla piyade mermisi ve 1.500 el bombası, 100 sandık Osmanlı piyade mermisi, 160 sandık Rus obüs mermisi, 44 sandık uçak bombası ele geçirdi. Ayrıca telgraf ve istihkâm malzemeleri, tel örgüler gibi ambarlar dolusu malzeme ele geçirildi. Kazım Karabekir, *Erzincan ve Erzurum'un ...*, s. 103-104.

Erzincan'ı gösterdi. Nitekim Rus ordusu yönünü Erzincan'a çevirdi. Mamahatun ve Bayburt bölgelerinde yaşanan şiddetli muharebeler, Erzincan'ın işgal yolunu açtı. 25 Temmuz 1916 tarihindeki Erzincan'ın işgali, Rus askerleri arasında ve kamuoyunda büyük sevinç yarattı.

Rus ordusu, bu işgal ile birlikte Anadolu'da en ileri kısma ulaştı. Diğer taraftan Rus basınında Erzincan'ın ele geçirilmesi ile birlikte Doğu Anadolu'nun işgal sürecinin tamamlandığına vurgu yapılıyordu. Avrupa cephelelerinde yaşanan birtakım mağlubiyetlerden sonra Rus Kafkas Ordusu'nun Anadolu'da başarı göstermesi Rus basınında motive kaynağı olarak kullanıldı.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

KAYNAKÇA

1. Süreli Yayınlar¹¹⁰

Batumskiya Vesti

Birjeviya Vedomosti

Den

Kavkaz

Kavkazskaya Kopeyka

Kavkazskoe Slovo

Kubanskiy Kazaçiy Vestnik

Listok Voynı

Pravitelstvennyy Vestnik

Russkiy İnvallid

Tiflisskiy Listok

Vestnik X Armii

Voennaya Letopis

110 Kullanılan süreli yayınların künyeleri dipnotlarda verilmiştir.

2. Araştırma Eserler

- Allen, W. E. D.-Muratoff, Paul: *Kafkas Harekâtı 1828-1921 Türk-Kafkas Sınırındaki Harplerin Tarihi*, Ankara, Genel Kurmay Basımevi, 1966.
- Alşan, Songül: *Türk Kayıtlarında Doğu Karadeniz’de Rus İşgali (1916-1918)*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erzurum, 2015.
- Ayrapetov, O. R.: *Uçastie Rossiyskoy İmperii v Pervoy Mirovoy Voyne 1914*, Moskva, Kuçkovo Pole, 2014.
- Belen, Fahri: *Birinci Cihan Harbinde Türk Harbi, 1914 Yılı Hareketleri*, Ankara, Genel Kurmay Basımevi, 1964.
- Belen, Fahri: *Birinci Cihan Harbinde Türk Harbi, 1915 Yılı Hareketleri*, C.II, Ankara, Genel Kurmay Basımevi, 1964.
- Belen, Fahri: *Birinci Cihan Harbinde Türk Harbi, 1916 Yılı Hareketleri*, C.III, Ankara, Genel Kurmay Basımevi, 1965.
- Belov, A. İ.: “Reyd Otdelnoy Sibirskoy Kazaçey Brigadı Na Kommunikatsionny Put Turok iz g. Erzindjana Na g. Sivas 8-11 İyulya 1916 g.”, *Sibirskiy Kazak Vpusk Vtoroy, Vremya Velikoy Voynı (1914 – 1917 Godı)*, Harbin, İzdanie Voyskovogo Predstavitelstva Sibirskago Kazaçyago Voyska, 1941.
- Bilgin, Mehmet: *Teşkilat-ı Mahsusa’nın Kafkasya Misyonu ve Operasyonları*, İstanbul, Ötüken Neşriyat, 2017.
- Birinci Dünya Harbi’nde Türk Harbi Kafkas Cephesi 3 ncü Ordu Harekâtı*, C.I, Birinci Kitap, Ankara, Genel Kurmay Basımevi, 1993.
- Birinci Dünya Harbi’nde Türk Harbi Kafkas Cephesi 3 ncü Ordu Harekâtı*, C.II, İkinci Kitap, Ankara, Genel Kurmay Basımevi, 1993.
- Çakmak, Fevzi: *Büyük Harp’te Şark Cephesi Harekâtı*, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2011.
- Karabekir, Kazım: *Erzincan ve Erzurum’un Kurtuluşu*, İstanbul, Koşkun Basımevi, 1939.
- Konukçu Enver: *Büyük Güçler ve Ermeni Kışkıracısındaki Erzincan’ın Albayrağımıza Kavuşması*, Ankara, Erzincan İli Kültür ve Eğitim Derneği-Erzincan’lılar Kültür ve Sağlık Vakfı Yayınları-I, 2001.
- Korganov, G.: *Uçastie Armyan v Mirovoy Voyne Na Kavkazskom Fronte (1914-1918)*, Moskva, Maks Press, 2011.
- Korsun, N. G.: *Pervaya Mirovaya Voyna Na Kavkazskom Fronte*, Moskva, Voennoe İzdatelstvo Ministerstva Voorujennih Sil Soyuz SSR, 1946

- Köseme, Ahmet: *Osmanlı Devleti 3'üncü Ordu Faaliyet ve Komutanlığı Tarihçesi (1843-2000)*, Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzincan, 2019.
- Kurat, Akdes Nimet: *Türkiye ve Rusya*, Ankara, TTK, 2011.
- Larcher, M.: *Büyük Harpte Türk Harbi*, C.2, İstanbul, Ötüken Neşriyat, 2018.
- Levitskiy, V. A.: *Na Kavkazskom Fronte Pervoy Mirovoy*, Moskva, Kuçkovo Pole, 2014.
- Ludşuveyt, E. F.: *Turtsiya v Godı Pervoy Mirovoy Voynı 1914-1918 g.*, Moskva, İzdatelstvo Moskovskogo Universiteta, 1966.
- Maslovskiy, E. V.: *Mirovaya Voyna Na Kavkazskom Fronte 1914 – 1917 g. Stratejiçeskiy Oçerk*, Paris, Knigoizdatelstvo Vozrojenie – La Renaissance, 1933.
- Nizamoglu, Yüksel: *Vehip Paşa, Kahramanlıktan Sürgüne*, İzmir, Yitik Hazine Yayınları, 2013.
- Öğün, Tuncay: *Kafkas Cephesi'nin I. Dünya Savaşı'ndaki Lojistik Desteği*, İstanbul, Dergâh Yayınları, 2015.
- Özkan, İbrahim: *Deli Halid Paşa Unutulan Yıllar; Unutturulan Kahraman*, İstanbul, Ötüken Neşriyat, 2016.
- Sağlam, Tevfik: *Büyük Harpte 3. Orduda Sıhhi Hizmet*, İstanbul, Askeri Matbaa, 1941.
- Tekir, Süleyman: *Beyaz Harp Kafkas Cephesi-Sarıkamış Harekâtı-Teşkilat-ı Mahsusa Operasyonları*, İstanbul, Kronik Kitap, 2021.
- Tekir, Süleyman: “Sarıkamış Harekâtı Sonrası Türk Ordusunda Görülen Salgın Hastalıklar ve Yaşanan Kayıplar”, *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Ek Sayı: 1, Sonbahar 2016, s. 267-287.
- Vandemir, Bâki: *Büyükharpte Kafkas Cephesi Harp Başından Sarıkamışa (Hariç) Kadar*, C.2, İstanbul, Askeri Matbaa, 1933.
- Yavuz, Nurcan: “Erzincan Mütarekesi'nin Türk Tarihindeki Yeri ve Önemi”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C.17, S.28, 1995, s. 207-232.
- Yavuz, Nurcan: *İşgal ve Mezalimde Erzincan*, Ankara, Erzincan Belediyesi Yayınları, 1995.
- Yeliseev, F. İ.: *Kazaki Na Kavkazskom Fronte 1914-1917*, Moskva, Voennoe İzdatelstvo, 2001.
- Yüksel, Mevlüt: *I. Dünya Savaşı'nda Erzurum'un Rus İşgaline Düşüşü*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum, 2006.
- Zayonçkovskiy, A. M.: *Pervaya Mirovaya Voyna*, St. Petersburg, Poligon, 2002.

The Dilemma of Ottoman Ex-Soldiers: Returning Home or Entering a New War*

Osmanlı'nın Son Askerlerinin İkilemi: Eve Dönüş veya Yeni Bir Savaşa Giriş

Murat YOLUN**

This article is a revised and expanded version of the unpublished paper "Ottoman Ex-Soldiers: Returning Home or Going to a New War" presented at *Post-War Transitions in Europe: Politics, States and Veterans, 1918-1923* on 28-30 March 2019.

*Assist. Prof., Adiyaman University, Faculty of Arts and Sciences, Department of History, Adiyaman, Turkey

ORCID: M.Y. 0000-0002-9881-0946

Corresponding author/Sorumlu yazar:
Murat Yolun,
Adiyaman University, Faculty of Arts and Sciences, Department of History, Adiyaman, Turkey
E-mail/E-posta: muratyolun@gmail.com

Submitted/Başvuru: 03.05.2021

Revision Requested/Revizyon Talebi:
06.06.2021

Last Revision Received/Son Revizyon:
04.11.2021

Accepted/Kabul: 04.11.2021

Citation/Atf: Yolun, Murat. "The Dilemma of Ottoman Ex-Soldiers: Returning Home or Entering a New War." *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları-Recent Period Turkish Studies* 40 (2021): 115-134.
<https://doi.org/10.26650/YTA2021-931971>

ABSTRACT

The armistice of Mudros, signed by the Ottoman Empire and the Allies, ironically brought about optimism and deep sadness among Ottomans. Soldiers and civilians wished that the Armistice would have heralded a peaceful period for the Empire that had experienced warfare since the Balkan Wars. However, the Ottoman soldiers had to choose whether to return to civilian life or resist the Allies' occupation. Many veterans looked forward to restarting their civil lives, even though some high-ranking officers looked for ways to save their homes from invasion. The latter thought that the Allies were disrespectful to the articles in the armistice of Mudros or violated them. Thus, some of the Ottoman commanders postponed the demobilization of the army for the preparation of a post-war resistance. The self-narrated documents of soldiers', especially the ones belonging to low-ranking soldiers, proved their reluctance for a new war due to their physical and psychological exhaustion. After all, many veterans desired to continue their lives as if nothing had happened in the Empire.

Keywords: First World War, Ottoman Empire, Demobilization, Ottoman Army, Turkish War of Independence

ÖZ

Osmanlı İmparatorluğu ile İtilaf Devletlerinin imzaladığı Mondros Mütarekesi, Osmanlılar arasında ironik bir şekilde hem iyimserlik havasına hem de derin bir üzüntüye sebebiyet verdi. Askerler ve siviller bu ateşkesin Balkan Savaşlarından bu yana savaş havası içinde yaşayan imparatorluk için barışçıl bir dönemin habercisi olmasını arzuladılar; ancak Osmanlı subayları, sivil hayata geri dönmek veya İtilaf Devletlerinin başlattığı işgallere karşı direnmek arasında bir tercih yapmak zorunda kaldılar. Bazı üst düzey subaylar, imparatorluğu işgallerden kurtarmanın yollarını ararken pek çok eski asker, sivil yaşama dönmeyi dört gözle bekliyordu. Osmanlı ordusunun yüksek rütbeli subayları Müttefiklerin Mondros'taki maddeleri ihlal ya da tahrif ettiğini düşünüyorlardı. Bu yüzden savaş sonrası direniş hazırlığı için ordunun terhisini durdurdular ya da ertelediler. Askerlerin ben anlatıları, özellikle düşük rütbedeki askerlerin fiziksel ve psikolojik yorgunluk nedeniyle yeni bir savaş için isteksiz olduğunu ortaya koymaktadır. Neticede birçok eski asker, hayatını imparatorlukta hiçbir şey olmamış gibi sürdürmek istemiştir.

Anahtar Kelimeler: Birinci Dünya Savaşı, Osmanlı Devleti, Terhis, Osmanlı Ordusu, Kurtuluş Savaşı

Introduction

The Ottoman Empire mobilized about three million soldiers¹ and its economic and military resources for the First World War. Many soldiers fought to survive on the distant fronts from their hometowns, but their efforts did not ensure victory in the end despite the significant successes in Dardanelles and Kut. Even worse, the Great War meant demographic devastation to the Ottomans. Contagious diseases such as tuberculosis and the Spanish Flu led to large-scale deaths across the country. Despite the lack of accurate numbers, it is widely accepted that the number of casualties Ottomans suffered was extremely high² compared with the members of the Allied Powers and that of the Central Powers. While the vast majority of the Ottoman soldiers fought to survive in the mentally and physically harsh conditions of the trenches, hundreds of thousands of Ottoman soldiers, including deaths resulting from epidemic diseases, died during the war. Both the Ottoman army³ and the British army⁴ calculated the total number of deaths as 325,000. According to Hikmet Özdemir, who carried out extensive research on the deaths in the Ottoman war theatres, estimated the number of war and disease-related deaths as 460,000.⁵ The armistice of Mudros (30 October 1918) was supposed to conclude the long-lasting conflict between the Allied Powers and the Ottoman Empire. Still, it can be interpreted as the harbinger of another stage of violence in Turkey that started with the Tripolitanian War (1911-1912) against Italy.

The armistice stipulated that the demobilization of the Ottoman armed forces except for the troops was needed for border security and public order. That is to say, a hundred thousand soldiers who managed to survive war violence and epidemic diseases would be allowed to return to prewar civilian life. Yet, the actual state on the ground was a bit different. The Ottoman General Staff sought to exploit the loopholes in the armistice of Mudros to demobilize fewer soldiers.⁶ A complete demobilization was not carried out *de facto*, and the Ottoman army was reorganized into nine corps and 20 divisions which included 61,223 rank and files after the armistice.⁷

1 Edward Erickson, *Ordered to Die: A History of the Ottoman Army in the First World War*, Westport-Connecticut, London, Greenwood Press, 2001, p. 208.

2 Erik Jan Zürcher, *The Young Turk Legacy and Nation Building: From the Ottoman Empire to Atatürk's Turkey*, London, New York, I. B. Tauris, 2010, p. 186.

3 Evgeniy Vasileviç Maslovskiy, *General Maslofski'nin Umumi Harpte Kafkas Cephesi Eserinin Tenkidi*, translated by Nazmi İlker, Ankara, Genelkurmay Matbaası, 1935, p. 48.

4 Hikmet Özdemir, *The Ottoman Army 1914-1918: Disease and Death on the Battlefield*, Salt Lake City, The University of Utah Press, 2008, p. 119.

5 Hikmet Özdemir, *Disease and Death...*, p. 121.

6 *Türk İstiklâl Harbi I Mondros Müttarekesi ve Tatbikatı*, Vol.1, Ankara, ATASE Yayınları, 1999, p. 263.

7 *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Osmanlı Devri Birinci Dünya Harbi İdari Faaliyetler ve Lojistik*, Vol.10, Ankara, ATASE Yayınları, 1985, p. 581.

This study endeavors to concentrate on their demobilization experiences and re-adjustment to civilian life by enlightening their roles in the organization of resistance against the occupations taken up by the Allied Powers. The First World War seemed to have ended, but new exhaustive warfare hove into view. Many demobilized soldiers faced a painful dilemma: keeping fighting or returning home. Post-war violence was not peculiar to Turkey because after the end of the war, violence went on in different corners of Europe, in particular “vanquished” countries.⁸ The First World War can be interpreted as “just the second stage of the 10-year war” for the Ottoman officers.⁹ More than four million people lost their lives due to the conflicts from 1918 to 1923. Neither the armistices nor treaties concluded the violence. Russia, the Baltic states, Poland, Austria, and Hungary experienced post-war violence.¹⁰ The Great War did not solve the prewar issues and brought about more political and military problems, making violence one of the most significant post-war European elements.

A conventional methodological problem arises while scrutinizing the demobilization process that the Ottomans carried out after the armistice. As the overwhelming majority of the Ottoman soldiers were illiterate and left no written sources behind them, extensive historical research into their social history seems like a tough job. However, senior and junior officers reported many sources, which were extremely helpful to learn their post-war experiences. Their diaries and memoirs were two of the most eligible sources to research their post-war lives and hear the soldiers’ voices. Research on the social history of demobilized soldiers carried out with the help of the archival documents seems respectively insufficient. Unfortunately, as a result, the Ottoman officers are at the center of this study.

The Process of Demobilization

Many soldiers and civilians in the Ottoman Empire welcomed the Mudros Armistice, overlooking its harsh terms that would jeopardize its survival. However, this was because they were mentally and physically exhausted from the war and considered that the armistice would bring permanent peace. During the war, lots of soldiers fully expected

8 Robert Gerwarth, *The Vanquished: Why the First World War Failed to End*, New York, Farrar, Straus and Giroux, 2016.

9 Mesut Uyar, *The Ottoman Army and the First World War*, London, New York, Routledge, 2021, p. 418.

10 Richard Bessel, “Post-War Societies”, *1914-1918 Online: International Encyclopedia of the First World War*, ed. by Ute Daniel, Peter Gatrell, Oliver Janz, Heather Jones, Jennifer Keene, Alan Kramer, Bill Nasson, Berlin, p. 10, December 5, 2017 (Online), https://encyclopedia.1914-1918-online.net/pdf/1914-1918-Online-post-war_societies-2017-12-05.pdf, 4 February 2021.

the peace treaty¹¹ that would conclude the long-lasting and destructive warfare and enabled them to return to prewar civilian lives. However, some Ottoman military and bureaucratic members were worried about the specific terms of the armistice¹² (especially the seventh and twenty-fourth terms) since the Ottoman territorial integrity was under a terrible danger of foreign occupations, and even its partition was probable.

After the signing of the Mudros Armistice, the Ottoman government issued a regulation (Terhis Talimâtnamesi) to demobilize the soldiers.¹³ Still, its application was somewhat different from what the Ottoman statesmen and the Allied Powers' representatives anticipated at the beginning. An immediate demobilization of the soldiers that the armistice stipulated meant the lack of labor and general security problems. During the Great War, some Ottoman army men were not combatants since they were employed in various sectors of the government and economy. One of the thorny problems the Ottoman Empire had to solve during the Great War was the workforce deficit which was alleviated with enlisted persons. Following the armistice, many soldiers were not demobilized as they were employed in state administration like courts,¹⁴ agricultural production and salt manufacture.¹⁵ Thus, the Ottoman government decided to pay a kind of monetary reward (mükâfât-i nakdîye) to stifle the increasing discontent among the non-demobilized soldiers at forced labor.¹⁶

Some high-ranking officers deliberately stemmed from demobilization, a point to which the Allied Powers devoted close attention. Furthermore, the Ottoman army suffered from the problem of a large number of deserters, many of which committed

-
- 11 İ. Hakkı Sunata, *Gelibolu'dan Kafkaslara: I. Dünya Savaşı Anılarım*, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2008, p. 447; Abidin Ege, *Çanakkale, Irak ve İran Cephelelerinden Harp Günlükleri*, prepared by Celali Yılmaz, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2010, p. 489; Halil Ataman, *Harp ve Esaret*, prepared by Ferhat Ecer, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2011, p. 82; Avedis Cebeciyan, *Bir Ermeni Subayın Çanakkale ve Doğu Cephesi Günlüğü 1914-1918*, ed. by Rober Koptaş, translated by Takuhi Tomasyan, İstanbul, Aras Yayıncılık, 2015, p. 147; M. Şevki Yazman, *Kumandanım Galiçya Ne Tarafa Düşer?*, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2006, p. 268; Mehmet Oral, *Hicaz Çöllerinde Bir Avuç Türkün Kahramanlığı: Kafkas, Hicaz ve Esaret Anıları*, Konya: Kömen Yayınları, 2011, p. 143; İhsan Ulvi Efendi, *Birinci Dünya Savaşından Kurtuluş Savaşına Bir Subayın Günlükleri*, prepared by İhsan İplikçioğlu, Ömer Yıldırım, Ankara, Kültür Ajans Yayınları, 2017, p. 45-46; Esat Arslan, *Musullu Abdülhadî'nin İzinde: Bozgundan Zafere*, Ankara, Phoenix Yayınları, 2005, p. 120; Güliz Beşe Erginsoy, *Demdem Hüseyin Atf Beşe: Bir Cemiyet-i Osmanîye Askerinin Savaş Hatıratı ve Bir Türkiye Cumhuriyeti Vatandaşının Yaşam Öyküsü*, İstanbul, Varlık Yayınları, 2004, p. 198.
- 12 Fahri Belen, *Askeri, Siyasal ve Sosyal Yönleriyle Türk Kurtuluş Savaşı*, Ankara, Başbakanlık Basımevi, 1973, p. 16-17.
- 13 T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), *Dahiliye Nezâreti İdâre-i Umumiye (DH.İ.UM.)* 4/3-9, 18 Rebiülâhire 1337 (21 Haziran 1919).
- 14 BOA, *DH.İ.UM.*, 19/1-2, 18 Rebiülevvel 1337 (22 Aralık 1918).
- 15 BOA, *Dahiliye Nezâreti Mebânî-i Emiriye ve Hapishâneler Müdüriyeti (DH.MB.HPS.)*, 109/27-2, 7 Cumâdelâhire 1337 (10 Mart 1919).
- 16 BOA, *Bâb-ı Âli Evrak Odası (BEO)*, 4624/346794-3, 29 Kânûn-ı Sâni 1336 (29 Ocak 1920).

brigandage as a means of livelihood with the “rifle and ammunition” that they stole from the Ottoman army,¹⁷ resulting in social and economic instability for local inhabitants in various parts of Anatolia. The desertion issue was examined with the brigandage of Ottoman archival documents as if they were “synonymous”. The most optimum means of livelihood for deserters was such an illegal act.¹⁸

In addition to economic and security-related concerns, some Ottoman commanders procrastinated the demobilization. For example, Ali İhsan (Sabis) Pasha wished not to disarrange the troops under his command because he planned to resist against the occupations of the vilâyât-ı site and thought that demobilization might inflict casualty on the forces in harsh winter conditions.¹⁹ After arriving in Istanbul on 3 March 1919, Ali İhsan was arrested and went into exile in Malta. He had helped the local Powers in Urfa to organize against the occupations of the Allied Powers after the armistice and arrested an English lieutenant colonel named Kelling.²⁰ Moreover, Fahreddin (Türkkan) Pasha, the commander of troops defending Medina and Mecca and called “Tiger of the Desert”, kept fighting until January 1919.²¹ Yakup Şevki Pasha, who was the commander of the Ottoman 9th army in Erzurum, was accused of encouraging the establishment of local organizations and military assistance to the local inhabitants of the Eastern Anatolia.²² In addition, Mustafa Kemal, who became the commander of the Yıldırım (Thunderbolt) Army Group on 31 October 1918, was worried with regards to the imminent dangers that the armistice engendered as its articles were open to dispute.²³ Nihat Pasha (Anılmış), Galip Pasha (the commander of the 40th division in Yemen), and Tevfik Pasha (the commander of the 7th corps in Yemen) were blacklisted by the British high commissioner in Istanbul because of so-called war crimes or the violation of the armistice. Of those who went into exile on Malta island, there were many leading commanders who fought in the Great War. The British high commissioner launched a massive manhunt in Istanbul with the help of the Ottoman government and the Sultan, who wished to purge the army and bureaucracy of the Committee of Union and Progress.²⁴

17 Ahmed Emin, *Turkey in the World War*, New Haven, Yale University Press, 1930, p. 262.

18 Mehmet Beşikçi, *The Ottoman Mobilization of Manpower in the First World War: Between Voluntarism and Resistance*, Leiden, Boston, Brill, 2012, p. 268-269.

19 Ali İhsan Sabis, *Harp Hatıralarım*, Vol.4, Istanbul, Nehir Yayınları, 1991, p. 326.

20 Ali İhsan Sabis, *Harp Hatıralarım*..., p. 328-329.

21 S. Tanvir Wasti, “The Defence of Medina, 1916-19”, *Middle Eastern Studies*, Vol.XXVII, No.4, 1991, p. 642, (Online), <http://www.jstor.org/stable/4283467>, 16 December 2020.

22 Selma Yel, “Mondros Mütarekesi ve İngiliz Politikası”, *Atatürk Yolu Dergisi*, Vol.VIII, No.2, 1991, p. 723.

23 *Türk İstiklâl Harbi I: Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı*, Ankara, Genelkurmay ATASE Yayınları, 1999, p. 64.

24 Bilal N. Şimşir, *Malta Sürgünleri*, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1985, p. 34-35.

A specific part of Ottoman high-ranking military officers preferred clandestinely to keep the ablest officers that constituted the army's backbone, considering that their absence would bring about more organizational and functional impairment in the military. While reorganizing the remaining troops from the war, 2,500 officers whose score of military service seemed the highest were ascertained to keep working for the Ottoman army.²⁵ As disarming the Ottomans was one of focal points of the armistice, Great Britain kept that process under close surveillance.²⁶ The British army knew the risks involved with the armed forces that could make the occupations hard and pave the way for a dire resistance movement. As the Allied Powers seemed to have been worried about a probable revolt in the future, they demanded an immediate demobilization of the military manpower.²⁷ The soldiers realized their dream of returning home.

Despite the procrastination above of immediate demobilization and its uneven application, the number of Ottoman army soldiers decreased dramatically by one-third while it was 337,000 on 30 October 1918.²⁸ Nevertheless, the army's core remained respectively active, and there was not a total breakdown in "the chain of command" after the demobilization. Despite the lack of large-scale revolt by the Ottoman soldiers in the war, the high number of deserters, approximately 500,000²⁹ can be interpreted as a sign of the widespread discontent at the battle. Thus, the lack of this kind of revolt cannot be evidence of military cohesion because many Ottoman soldiers expressed their point of view through mass desertion, but not a mass revolt.

Returning Home

The demobilization process proved troublesome because of the transportation and ration of food, a frequent and chronic problem during the war. In particular, the Ottoman Empire's transportation infrastructure had been insufficient for military logistics during the war. Underdeveloped "transport facilities", overloaded rail lines, inadequate number of locomotives, etc., were "the biggest problem of all".³⁰ Their homecoming was seriously interrupted due to the lack of means of transportation, but there was another

25 Zekeriya Türkmen, *Mütareke Döneminde Ordunun Durumu ve Yeniden Yapılandırılması*, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2001, p. 82.

26 Briton Cooper Busch, *Mudros to Lausanne: Britain's Frontier in West Asia, 1918-1923*, Albany, State University of New York, 1976, p. 64.

27 Ahmed Emin Yalman, *Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim*, prepared by Erol Şadi Erdinç, İstanbul, Pera, 1997, p. 445.

28 Zekeriya Türkmen, *Mütareke Döneminde...*, p. 35.

29 Edward Erickson, *Ordered to Die...*, p. 211.

30 Erik Jan Zürcher, *The Young Turk Legacy...*, p. 182-183.

substantial risk for the demobilized soldiers. They were under the attack of brigands, some of whom had deserted from the army, across Anatolia. Their ex-comrades looted the soldiers who fought with determination and survived the war.³¹ It was apparent that deserters were a direct threat to the public order in the Ottoman rural areas. Several transit points, such as Pozantı where some accommodation can be arranged for demobilized soldiers, were occupied because of their strategic importance by the Allied Powers.³² Admiral R. D. Robeck, the British High Commissioner in Istanbul, often pressed the Ottoman officials for an immediate demobilization process. By March 1919, 337,000 men were demobilized.³³

Many of the demobilized soldiers were transported to Istanbul, from where they would be sent to their hometowns. They suffered from bad accommodation, were poorly dressed up and were poorly fed similar to conditions of war³⁴ and the lives of homeless people in today's big cities. Rauf (Orbay), who signed the armistice of Mudros on behalf of the Ottoman government, complained about the living conditions of the demobilized soldiers in Istanbul when he met Damat Ferit Pasha, the Grand Vizier of the Ottoman Empire. He expostulated with him, saying that:

*“The government has to send the demobilized soldiers to their hometowns. You are not doing that, leaving them in misery. Men left the mess, barrack, don't have bread, a roof over their heads. They wander in the streets in a needy way. I saw foreigners dole out money to them in Toptaşm [sic] with my own eyes. They are neither Unionist nor Accords. They performed their national services by running around from one front to another front, wallowing in the firing line, did not die. However, at the moment, they were forced to live in misery. Such circumstances lead to a general uprising”.*³⁵

Given that the Ottoman government's capacity to send the veterans to their homes was insufficient, they had to find alternative ways to reunite with their families. Many of them arranged transport facilities by paying from their own pockets.³⁶ Even in Istanbul, the state authority and ability to carry out demobilization in an effective way

31 BOA, BEO, 4552/341348, 18 Kânûn-ı Sâni 1335 (18 Kasım 1919).

32 *Türk İstiklâl Harbi I: Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı*, Ankara, Genelkurmay ATASE Yayınları, 1999, p. 93.

33 *İstiklâl Harbi...*, 272-273.

34 BOA, BEO, 4549/341104-2, 26 Kânûn-ı Evvel 1334 (26 Aralık 1918).

35 *“Hükümet terhis ettiği askerleri memleketlerine kadar sevketmeğe mecburdur. Siz bunu yapmıyor, hepsini perişan bir vaziyete bırakıyorsunuz. Adam, karavanadan, kışladan ayrılmış, yiyecek ekmeği, barınacak çatısı yok. Aç ve bülâç, sokaklarda dolaşüyor. Ben, Toptaşmda [sic] yabancuların bunlara sadaka verdiklerini gözlerimle gördüm. Bunlar ne İtihatçı, ne İtilâfçı... Cepheden cepheye koşarak ateşler içinde yüzerek, vatana karşı olan borçlarını ödemişler, ölmemişler... Ama şimdi, ölümden beter bir sefaletle mahkûm edilmektedirler... İşte bu gibi haller, mutlaka umumi bir kıyama yol açar...”*. Rauf Orbay, *Cehennem Değirmeni: Siyasî Hatıralarım*, İstanbul, Emre Yayınları, 1993, p. 237.

36 BOA, DH.İ.UM. 4-2/3-5, 13 Rebiülevvel 1337 (17 Aralık 1918).

was undermined. The Ottoman Empire decided to pay salary to the reserve officers for three months after the demobilization to manage on for a short time.³⁷

Among the demobilized soldiers, including officers, there was a collective mood of physical and mental exhaustion and pessimism in the aftermath of the war.³⁸ The world fell into social and cultural depression, and many people questioned their religious beliefs. Due to the extreme brutality and high mortality in the warfare between 1914-1918, God's role was examined. Psychology pushed sociology into the background since individuals underwent a range of psychological destruction.³⁹ High-ranking officers like Kazım (Karabekir) Pasha, who would be appointed as the commander of the 15th corps of the Ottoman army, looked utterly hopeless about their future and even considered resignation from the military.⁴⁰ The war brought about such severe mental disorders that soldiers needed a long time to adapt to civilian life. Nearly all of the belligerent countries' soldiers in the First World War had the same problems: re-adaptation into civil life, and getting rid of "physical, psychological and emotional strains from the war".⁴¹ There is an essential point to stress: those who lost the war quickly demobilized their armies because of their armistices' obligations. Their capacity to demobilize hundreds of soldiers and "re-integrate" them into social life in a well-organized way was respectively limited.⁴² Veterans all over Europe waited for the materialization of their expectations about the post-war order. They believed that as they put their lives in danger for their nations, they expected "material benefits" and great "opportunities". When the post-war societies' political, economic, and social realities did not live up to their expectations, the results were "anger and disillusionment".⁴³ In particular, the Ottoman Empire's capacity to integrate veterans into civilian life was considerably limited because of the deterioration in politics and economy. Thus, the Ottoman ex-servicemen had to save themselves and stand on their own feet rather than on the Ottoman government's reliefs.

37 İ. Hakkı Sunata, *İstanbul'da İşgal Yılları*, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2006, p. 14.

38 Ahmed Emin Yalman, *Yakın Tarihte Gördüklerimiz...*, p. 446; Fahrettin Altay, *10 Yıl Savaş ve Sonrası...*, Ankara, Evren Yayınları, 2008, p. 173-176; İ. Hakkı Sunata, *İstanbul'da İşgal...*, p. 11.

39 Zafer Toprak, *Türkiye'de Yeni Hayat: İnkılap ve Travma 1908-1928*, İstanbul, Doğan Kitap, 2017, p. 14.

40 Kâzım Karabekir, *İstiklal Harbimiz*, Vol.1, İstanbul, Emre Yayınları, 2000, p. 88.

41 Julia Eichenberg, "Veterans' Associations", *1914-1918 Online: International Encyclopedia of the First World War*, ed. by Ute Daniel, Peter Gatrell, Oliver Janz, Heather Jones, Jennifer Keene, Alan Kramer, Bill Nasson, Berlin, p. 3, October 8, 2014 (Online), https://encyclopedia.1914-1918-online.net/pdf/1914-1918-Online-veterans_associations-2014-10-08.pdf, 12 September 2020.

42 Richard Bessel, "Post-War Societies...", p. 3.

43 James M. Diehl, "Demobilization and Discontent", *A Companion to Europe*, ed. by Gordon Martel, Oxford, Malden, Blackwell Publishing, 2006, p. 287.

Many ex-soldiers looked for ways to set their lives in order by seeking a job in Istanbul and other cities even though the Ottoman government followed a benevolent but insufficient and weak policy for the veterans.⁴⁴ They had to make a living the hard way, but the economy deteriorated dramatically during the war, and Ottoman women entered the labor market in remarkable numbers. As men were enlisted in the army, the labor gap was filled by women. In the aftermath of the Great War, many women preferred to remain in the “labor force” rather than return to their traditional roles. Women were more “assertive and visible” in public spaces. Ex-soldiers were confused about “post-war gender roles”.⁴⁵ Because of the mass unemployment after the war, some of the ex-soldiers professed to be a porter⁴⁶ and many went around begging, as mentioned above.⁴⁷ Ex-soldiers who took up business had serious difficulty staying afloat due to their lack of know-how in commerce. While readjusting to civilian life, ex-soldiers deplorably questioned the causes of the First World War.⁴⁸ The Allied Powers’ decisive victory and their presence in Istanbul seems to have made them upset and consider the war meaningless and futile for themselves.

Having a job in government services or law enforcement departments could be interpreted as an optimum way to earn their bread. Lots of veterans tried to seek a career in this field,⁴⁹ but many of them failed. Needless to say, as the Ottoman government could not perform essential state services, and there was a significant absence of order in public space across the empire, holding a job in public service with low pay, and minor benefits was both a discouraging and onerous duty.⁵⁰ While many ex-soldiers returned to their villages and looked for jobs in cities, those who dropped out of schools because of the war wished to continue their education.⁵¹ In addition to these ex-soldiers, some of the Ottoman prisoners of war (POW) chose to readjust to civilian life through educational institutions, forgetting the Great War’s tragic memories.⁵²

44 Mehmet Beşikçi, “İhtiyat Zâbiti”nden “Yedek Subay”a: Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Bir Zorunlu Askerlik Kategorisi Olarak Yedek Subaylık ve Yedek Subaylar, 1891-1930”, *Tarih ve Toplum*, No.13, 2011, p. 68.

45 James M. Diehl, “Demobilization and Discontent...”, p. 280.

46 İ. Hakkı Sunata, *Gelibolu’dan Kafkaslara...*, p. 603.

47 Rauf Orbay, *Cehennem Değirmeni...*, p. 237.

48 Faik Tonguç, *Birinci Dünya Savaşı’nda Bir Yedek Subayın Anıları*, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2008, p. 313-316.

49 BOA, BEO, 4654/349006-1, 22 Eylül 1336 (22 Eylül 1920); BOA, DH.MB.HPS, 46/8-1, 19 Şaban 1339 (28 Nisan 1921).

50 Faik Tonguç, *Birinci Dünya Savaşı’nda...*, p. 316.

51 BOA, Meclis-i Vükelâ (MV) 221/94-1, 12 Recep 1339 (22 Mart 1921).

52 M. Fuad Tokad, *Kıbrıt Kutusundaki Sarıkamış Sibirya Günlükleri*, prepared by Jack Snowden, İstanbul, Timaş, 2011, p. 283.

In contrast, others preferred to join the resistance movement in Anatolia. The Ottoman prisoners in Russia did not keep aloof themselves from current issues in Ottoman politics and pondered them while being detained in various camps across Russia.⁵³ Captivity experience provided them an ample opportunity to think about such matters. The ex-combatants of the war seem to have accepted the decisive defeat and made a tremendous effort to get their lives in order. The Ottoman POWs, who were repatriated after the armistice, were considered qualified workforce by retired and active officers who sought to encourage them to participate in the National Forces (Kuva-yı Milliye).⁵⁴ Great Britain deliberately procrastinated the process of repatriation and spread propaganda against the Ankara government.⁵⁵ The Greek army in Anatolia prevented the repatriated POWs passing across zones that the Greek army occupied.⁵⁶

Re-Organization of Ottoman Ex-Officers

After the respective demobilization of the Ottoman army, some of the ex-officers were organized to defend their interests. Due to the mass mobilization in the Great War, veterans formed a new social group, veterans. They became a distinctive political actor in the post-war political and social structure. “Disability treatment, rehabilitation, and pension” were vital care for veterans. In prewar times, charities provided services to them, but many invalids required more organized and efficient service for their treatment. There was a “contract” which showed that the government had to look after invalids if they fought for the country.⁵⁷ However, due to the lack of state-led initiatives in readjusting ex-combatants into civilian lives, the ex-officers’ societies helped them act in a more organized way. The severe conditions of the post-war society fostered a natural sense of solidarity among the Ottoman veterans. As they sought to cope with the harsh conditions in trenches and survive with their comrades, some stood shoulder to shoulder to hold on to life in the post-war era.

After the demobilization, there were two significant societies established by the Ottoman ex-reserve officers, namely, the Aid Society of Reserve Officers (İhtiyât Zâbitleri Teâvün Cemiyeti) and the Ottoman Society of Reserve Officers (Osmanlı

53 Yücel Yanıkdağ, *Healing the Nation: Prisoners of War, Medicine and Nationalism in Turkey, 1914-1939*, Edinburgh, Edinburgh University Press, 2014, p. 85.

54 BOA, *Dahiliye Nezareti Idare-i Umumiye Ekleri (DH.İ.U.M.EK.)*, 118/73-1, 4 Cumâdelâhire 1338 (24 Şubat 1920).

55 Cemalettin Taşkiran, *Ana Ben Ölmedim: I. Dünya Savaşı'nda Türk Esirleri*, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2008, p. 334-338.

56 BOA, *Hariciye Nezareti Siyasi (HR.SYS.)*, 2566/5-56, 26 Haziran 1920.

57 James M. Diehl, “Demobilization and Discontent...”, p. 282.

İhtiyât Zâbitan Cemiyeti). The Ottoman men who fought in the Great War had no” sociological” basis for founding such societies⁵⁸ and many returned to their villages. Some members of the former community were the students of Darülfünun (Ottoman university in Istanbul). They mainly demanded to be employed by the government and for continuation of their education in this educational institution. To make their voices heard, they published a periodical named the Post of Reserve Officers (İhtiyât Zâbitleri Postası).⁵⁹ They got involved in pursuing economic rights and policies that promoted the veterans’ re-integration into the post-war society. This newspaper served to bring public attention to the issue of demobilized soldiers. Ottoman reserve officers wrote an open letter to the Ottoman war minister, stressing that the Ottoman ex-officers were devoid of basic daily necessities in a desperate need even though they had performed their national duties during the Great War.⁶⁰ They posted the job seeker’s occupational qualifications on some pages so that unemployed ex-officers could be placed in employment.⁶¹ What is more, they established a company whose capital was raised by the Aid Society of Reserve Officers’ members.⁶² Of the ex-reserve officers of the Ottoman army, the disabled ones suffered the post-war problems at most.⁶³

The other society established by the reserve officers who had fought in the war was the Ottoman Society of Reserve Officers (Osmanlı İhtiyât Zâbitan Cemiyeti), which had a close relationship with the Ottoman government. At the same time, the Aid Society of Reserve Officers was believed to be pro-Unionist groups. The attitude of these societies to the resistance movements against the Allied occupations in Anatolia significantly varied. The Committee of Union and Progress was politically and socially discredited as it was held responsible for wartime sufferings such as high inflation, famine, poverty, deaths, and defeat. While the societies above were established to foster a sense of solidarity among the ex-reserve officers, its members tended to support the resistance movements against the Allied Powers’ occupations. There were many such societies across Anatolia at the local level, but they lacked connection and hierarchical structure. What made these officers come together were the re-adjustment problems of the post-war society and the country’s political and military debacle.⁶⁴

58 Mehmet Beşikçi, “İhtiyat Zâbiti”nden “Yedek Subay”a...”, p. 69-70.

59 Ali Servet Öncü, “İstanbul’da Mütarake Dönemi Yedek Subay Teşkilatlanmaları”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü*, No.40, 2009, p. 344.

60 *İhtiyât Zâbitleri Postası*, No.1, 3 Kânûn-ı Evvel 1334 (30 Aralık 1918), p. 2-3.

61 *İhtiyât Zâbitleri Postası*, No.2, 1334, p. 1-4.

62 *İhtiyât Zâbitleri Postası*, No.6, 3 Şubat 1335 (3 Şubat 1919), p. 3.

63 *İhtiyât Zâbitleri Postası*, No.8, 20 Şubat 1335 (20 Şubat 1919), p. 1.

64 Mehmet Beşikçi, “İhtiyat Zâbiti”nden “Yedek Subaya...”, p. 72-73.

Participation in the Resistance Movements

Despite the collective sense of comfort derived from the Mudros Armistice, its application and occupations (Mosul, Alexandretta, İzmir), which were believed to harm the entire empire's existence, provoked anger among the Ottoman officers. In particular, "high-ranking officers" of the Ottoman Empire figured out that enemies were disrespectful of the articles in Mudros.⁶⁵ The fifth article of the armistice demanded the immediate demobilization of the entire Ottoman army except for the units who were responsible for the internal security and the protection of the borders. The ceasefire brought about disappointment and anger rather than the peace that many Ottomans wished. The Allied powers maintained the occupations in Anatolia and did not abstain from abusing the seventh article of the armistice.⁶⁶ The flotillas of Great Britain, France, and Italy officially laid alongside the capital city, Istanbul, on 13 November 1918. The British army occupied Mosul 15 days after the armistice while the major cities in Anatolia such as Antalya, Adana, and Maraş suffered the same fate.⁶⁷ In particular, the unexpected occupation of Izmir in May 1919 was politically shocking and painful for the Ottomans who remembered the loss of the Balkans in lament.⁶⁸

However, the birth of resistance movements did not start with that occupation.⁶⁹ Instead, it triggered a solid popular opinion. The ex-soldiers who tenaciously fought to death to save their country and family had an offending post-war experience when they encountered the Allied soldiers in Istanbul. Also, the Greek army was deployed in Istanbul, although the Ottoman army was not at war with it. Greek soldiers' presence politically and militarily caused a pang of sorrow because Greece had been under the sovereignty of the Ottoman Empire for approximately four hundred years. The Allies occupied the heart of the empire.⁷⁰ Some of the demobilized ex-reserve officers joined the rallies against the occupations.⁷¹ They were even little active members of the post-war Ottoman political structure and did not isolate themselves from the post-war society. The Great War ended in a crushing defeat for the Ottomans, leading to the eventual

65 A. L. Macfie, *The End of the Ottoman Empire, 1908-1923*, New York, Routledge, 1998, p. 307.

66 The Allies to have the right to occupy any strategic points in the event of any situation arising which threatens the security of the Allies.

67 Baskın Oran, *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, İstanbul, İletişim Yayınları, 2009, p. 112.

68 Zekeriya Türkmen, *Mütareke Döneminde...*, p. 165.

69 Nur Bilge Criss, *Istanbul Under Allied Occupation*, Leiden, Brill, 1999, p. xii.

70 Doğu Ergil, *Milli Mücadelenin Sosyal Tarihi*, Ankara, Turhan Kitabevi, 1981, p. 42; Kâzım Karabekir, *İstiklal Harbimiz...*, p. 87.

71 Ali Servet Öncü, "İstanbul'da Mütareke Dönemi...", p. 347-348.

break-up of the Empire. In fact, “the existing political, social and cultural order” in the defeated countries lost their legitimacy. It is noteworthy that the worldwide cycle of post-war violence was an “exception” but not a universal fact.⁷² To understand the post-war violence, the demobilized soldiers’ mindset in the defeated countries like the Ottoman Empire and Austria-Hungary is a significant point.

Many ex-officers played a leading role in constituting a national resistance movement against the Allied Powers. While soldiers were demobilized, some of them took their weapons and bullets home.⁷³ Many of the high-ranking officers of the Ottoman army were unwilling to demobilize their troops and to surrender. Fahrettin (Altay) Pasha, a high-ranking military officer during the Great War, confessed that he had preferred to conceal the weapons and ammunition in mosques and madrasa in Konya, a central Anatolian city, instead of laying them down.⁷⁴ Also, Kâzım Pasha and Mustafa Kemal, the leading figures of the Turkish Independence War, thoroughly expostulated the Ottoman Empire’s disarmament.⁷⁵

Some demobilized soldiers joined the Turkish army to fight against the Greek army, while others abstained from a new war. Some of the demobilized soldiers were sedated towards the resistance movements related to their public image and chance of success. The members of local societies like İzmir Rejection of Annexation Society (İzmir Redd-i İlhak Cemiyeti) included ex-Unionist members who stayed in power despite the dissolution of their political parties in 1918. Turkish national societies founded for resisting the occupations were mainly the outcome of literate persons, leading local figures, self-employed people (physician, lawyer, journalist, etc.), landlords, veterans, and senior Ottoman officers. There was a “natural” alliance between civilians and soldiers (veterans or active soldiers).⁷⁶ In spite of the significant role of the “middle class” in making the societies above, Ottoman soldiers (veterans or active soldiers) helped them turn into a nationwide movement.

Some Ottoman veterans considered the national resistance to be a political and military adventure that might spell another terrible disaster after the Great War.⁷⁷

72 Mark Edele-Robert Gerwarth, “The Limits of Demobilization: Global Perspectives on the Aftermath of the Great War”, *Journal of Contemporary History*, Vol.L, No.1, 2015, p. 9-11.

73 Zekeriya Sertel, *Hatırladıklarım*, İstanbul, Remzi Kitabevi, 2001, p. 75; İ. Hakkı Sunata, *İstanbul'da İşgal...*, p. 14.

74 Fahrettin Altay, *10 Yıl Savaş ve Sonrası*, Ankara, Evren Yayınları, 2008, p. 171.

75 Stanford J. Shaw-Ezel Kural Shaw, *History of the Ottoman Empire and Modern Turkey*, Vol.2, Cambridge, Cambridge University Press, 2010, p. 340.

76 Doğu Ergil, *Milli Mücadelenin...*, p. 47-48.

77 Ahmed Emin Yalman, *Yakın Tarihte...*, p. 437.

Several inhabitants in Samsun suspected the military capacity of resistance movements, claiming that even though the Ottoman Empire fought with Germany and Austria-Hungary, it underwent a debacle. Thus, from their perspective, the National Struggle was condemned to fail due to its weak military and economic capacity. Furthermore, ex-deputies of the Ottoman parliament (Meclis-i Mebûsan) were invited to the procrastinated resistance movement to reply as they wished for its chance of success.⁷⁸ The Ottoman grand vizier, Damat Ferit Pasha, called the deputies who sided with the National Struggle in Ankara as “rebels”.⁷⁹ The provision of economic and military support to the resistance was stigmatized as a criminal act by the Ottoman government. Mithat Şükrü (Bleda), one of the leading members of the Committee of Union and Progress, refused to participate in the National Struggle as he was exhausted from political turmoil and the First World War. He seemed to have been suspicious of its likelihood of military success.⁸⁰

The cadre who put up a fierce resistance against the occupations of the Allied Powers in Anatolia were aware of the growing need for a standing army because of the military insufficiency of National Forces (Kuvâ-yı Milliye) that was established for armed resistance after the armistice. Thus, the Ankara government declared that the mobilization started with Ottoman entry into the war had been in full force and effect on 8 June 1920. All ex-soldiers were supposed to obey that call and fight for the Ankara government, but not the Istanbul rule. The Ottoman veterans who fought to death needed to be re-enlisted again by compulsory military service. Those who refused to join the army of the Ankara government would be treated as a deserter.⁸¹ While raising a standing army, the Ankara government was confronted with a wide range of problems. Still, the most intractable one was the high rate of desertion,⁸² which left a detrimental impact on the Ottoman Empire’s combat performance during the First World War. Military service was equal to death for many Ottomans because the army had the second-highest death rate in the Great War.⁸³ According to the Turkish General Staff’s official publication, of 325,000 deaths, 240,000 died of various contagious diseases such as typhus and dysentery.⁸⁴ The

78 Faik Tonguç, *Birinci Dünya Savaşı'nda...*, p. 320.

79 Hasan Kayalı, “The Struggle for Independence”, *The Cambridge History of Turkey*, Vol.4, ed. by Reşat Kasaba, Cambridge, Cambridge University Press, 2008, p. 116.

80 Mithat Şükrü Bleda, *İmparatorluğun Çöküşü*, İstanbul, Remzi Kitabevi, 1979, p. 153.

81 Mehmet Beşikçi, “İhtiyat Zâbiti”nden Yedek Subay”a...”, p. 75.

82 Doğu Ergil, *Milli Mücadelenin...*, p. 220; According to Zürcher, the number of the deserters in the Ottoman army was about 500,000. See Erik Jan Zürcher, *The Young Turk Legacy...*, p. 186.

83 Stephen Broadberry-Mark Harrison, “Introduction...”, p. 27.

84 Evgeniy Vasileviç Maslovskiy, *General Maslovski'nin...*, p. 48.

chance of survival for the enlisted men was low compared with other belligerent countries, which made the military service unwelcome duty.

To make the enlisted soldiers discourage desertion and punish those who violated the call of remobilization, the Independence Tribunals (İstiklâl Mahkemeleri) inflicted immediate punishments for deserters and those who refused to participate in the army of the Ankara government.⁸⁵ With the help of such a superior court, while the number of deserters was 30,809 in July 1921, it sharply decreased to 4,400 in August 1921, according to Asım Bey's report, the chief of staff at the Western Front. Many deserters were sent to the front line after receiving smooth punishment (hitting with a stick 40-100 times) rather than the death penalty since the tribunals sought to use the available workforce for the Turkish Liberation War as much as possible.⁸⁶ As the Independence Tribunals were founded for punishing and executing the deserters, the cases concerning desertions loomed large in their workload. For instance, the tribunal in Kastamonu where many deserters and brigands absconded punished 420 people, 140 of whom were charged with desertion and desertion-related crimes like the encouragement of abandonment and hosting deserters.⁸⁷ During the Great War, conscription was considered a practice that dramatically impaired the lives of conscripts and their families.⁸⁸ The conscripts' wives and daughters were left unguarded and sexually assaulted when their father or husband was at the front. Such cases called indecent assault (*fil-i şenî*) exist in abundance in the Ottoman archival documents.⁸⁹

One reason why large numbers were unwilling to fight for the Ankara government was related to military barracks and living conditions on the fronts. Ottoman ex-soldiers did not forget their experiences of poor sanitation, poor diet/malnutrition, maltreatment and wearing worn out clothes.⁹⁰ Conscription means "a tacit contract" between government and draftees. The former was supposed to provide necessities such as a good standard of nutrition, accommodation, medical services and to persuade them to fight in a "just war" and pull off a victory.⁹¹ The long duration of the First World War

85 Doğu Ergil, *Milli Mücadelenin...*, p. 231.

86 Ergün Aybars, *İstiklal Mahkemeleri*, Ankara, Ayraç, 2009, p. 139.

87 Ergün Aybars, *İstiklal Mahkemeleri...*, p. 89.

88 Yiğit Akın, *When the War Came Home: The Ottomans' Great War and the Devastation of an Empire*, Stanford, California, Stanford University Press, 2018, p. 29.

89 BOA, BEO, 4318/323828-1, 8 Zilhicce 1332 (28 Ekim 1914); BOA, İrade Harbiye (İ.HB.) 176/28-2, 29 Zilhicce 1333 (7 Kasım 1915); BOA, İ.HB. 176/65-2, 01-01-1334 (10 Kasım 1915); BOA, İ.HB., 180/53-2, 4 Rebiülahire 1334 (9 Şubat 1916).

90 Doğu Ergil, *Milli Mücadelenin...*, p. 220.

91 Mehmet Beşikçi, *The Ottoman Mobilization...*, p. 247.

that almost no one predicted discouraged them from fighting for the so-called new military adventure. Four-year military experience taught that the war brought a debacle to both individuals and families. In particular, as there had been no breadwinners in many households during the Great War, social problems, such as poverty and prostitution went up. Many soldiers considered the war effort a futile attempt to survive the empire and prioritized themselves and their families in the face of economic and social hardships. The war eroded the credibility of the Ottoman Empire as a political unity in the eyes of its subjects. Both the Unionists and the empire themselves lost their legitimacy because of the crushing defeats and the harsh economic and human practices.⁹²

Conclusion

The army veterans, in general, played a leading role in post war Europe and their war-time experience tremendously impacted their political activities by easing the acceptance of violence. Many of them participated in the fascist movement in Italy while some low-ranking juniors were quite annoyed by the Versailles Treaty and joined *Freikorps*. Post-war violence was an inseparable dimension of politics in not only Europe but also Turkey. The end of the Great War was a harbinger of another warfare for the Ottomans. The signing of the armistice of Mudros on 30 October 1918 did not conclude the cycle of the violence that the Ottoman Empire had been experiencing for long years. The immediate demobilization of the soldiers did not assure an efficient re-adjustment to civil life. After the armistice, approximately 300,000 soldiers were mentally and physically exhausted and would have to take care of themselves, demobilized. As the Ottoman Empire lacked economic resources and administrative tools, they founded a range of societies to defend their interests and assured a smooth transition to their civilian lives. The results of the armistice alarmed many senior and junior officers in the Ottoman Empire who thought that the occupations would jeopardize the empire's existence. Many ex-soldiers participated in the resistance movement, while others considered it to be a political and military adventure that the Unionist act embarked upon. Some soldiers, who had deserted from the Ottoman army and had been demobilized, participated in a new military struggle, and managed to achieve a victory that culminated with modern Turkey's independence. Even though the Ottoman veterans' approach to the resistance movement varied, their contributions to making a nation-state were significant. Despite their mental and physical exhaustion in the First World War, many of the demobilized soldiers were displeased with the postwar era's political and military course.

92 Yiğit Akın, *When the War Came Home...*, p. 10-11.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

BIBLIOGRAPHY

1. Archival Sources⁹³

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

2. Periodicals⁹⁴

İhtiyât Zâbitleri Postası

3. Scientific Research Works

Akın, Yiğit: *When the War Came Home: The Ottomans' Great War and the Devastation of an Empire*, Stanford, California, Stanford University Press, 2018.

Altay, Fahrettin: *10 Yıl Savaş ve Sonrası*, Ankara, Evren Yayınları, 2008.

Aybars, Ergün: *İstiklal Mahkemeleri*, Ankara, Ayraç, 2009.

Beşe Erginsoy, Güliz: *Dedem Hüseyin Atıf Beşe: Bir Cemiyet-i Osmaniye Askerinin Savaş Hatıratı ve Bir Türkiye Cumhuriyeti Vatandaşının Yaşam Öyküsü*, İstanbul, Varlık Yayınları, 2004.

Beşikçi, Mehmet: "İhtiyat Zâbiti"nden "Yedek Subay"a: Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Bir Zorunlu Askerlik Kategorisi Olarak Yedek Subaylık ve Yedek Subaylar, 1891-1930", *Tarih ve Toplum*, No.13, 2011, p. 45-89.

Beşikçi, Mehmet: *The Ottoman Mobilization of Manpower in the First World War: Between Voluntarism and Resistance*, Leiden, Boston, Brill, 2012.

Bleda, Mithat Şükrü: *İmparatorluğun Çöküşü*, İstanbul, Remzi Kitabevi, 1979.

Broadberry, Stephen-Harrison, Mark: "Introduction", *The Economics of World War One*, ed. by Stephen Broadberry, Mark Harrison, Cambridge, Cambridge University Press, 2005.

Busch, Briton Cooper: *Mudros to Lausanne: Britain's Frontier in West Asia, 1918-1923*, Albany, State University of New York, 1976.

93 Further information about the archival documents used in this study is provided in the footnotes.

94 Further information about the periodicals used in this study is provided in the footnotes.

- Castillo, Jasen: *Endurance and War: The National Sources of Military Cohesion*, California, Stanford Security Studies, 2014.
- Cebeciyan, Avedis: *Bir Ermeni Subayın Çanakkale ve Doğu Cephesi Günlüğü 1914-1918*, ed. by Rober Koptaş, translated by Takuhi Tomasyan, İstanbul, Aras Yayıncılık, 2015.
- Criss, Nur Bilge: *Istanbul Under Allied Occupation*, Leiden, Brill, 1999.
- Diehl, James M.: "Demobilization and Discontent", *A Companion to Europe*, ed. by Gordon Martel, Oxford, Malden, Blackwell Publishing, 2006.
- Edele, Mark-Gerwarth, Robert: "The Limits of Demobilization: Global Perspectives on the Aftermath of the Great War", *Journal of Contemporary History*, Vol.L, No.1, 2015, p. 3-14.
- Ege, Abidin: *Çanakkale, Irak ve İran Cephelelerinden Harp Günlükleri*, ed. by Celali Yılmaz, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2010.
- Ergil, Doğu: *Milli Mücadelenin Sosyal Tarihi*, Ankara, Turhan Kitabevi, 1981.
- Erickson, Edward: *Ordered to Die: A History of the Ottoman Army in the First World War*, Westport-Connecticut, London, Greenwood Press, 2001.
- Gerwarth, Robert: *The Vanquished: Why the First World War Failed to End*, New York, Farrar, Straus and Giroux, 2016.
- İhsan Ulvi Efendi: *Birinci Dünya Savaşından Kurtuluş Savaşına Bir Subayın Günlükleri*, prepared by İhsan İplikçioğlu, Ömer Yıldırım, Ankara, Kültür Ajans Yayınları, 2017.
- Karabekir, Kâzım: *İstiklal Harbimiz*. Vol.1, İstanbul, Emre Yayınları, 2000.
- Kayalı, Hasan: "The Struggle For Independence", *The Cambridge History of Turkey*. Vol.4, ed. by Reşat Kasaba, Cambridge, Cambridge University Press, 2008.
- Macfie, A. L.: *The End of the Ottoman Empire, 1908-1923*, New York, Routledge, 1998.
- Maslovskiy, Evgeniy Vasileviç: *General Maslofski'nin Umumî Harpte Kafkas Cephesi Eserinin Tenkidi*, translated by Nazmi İlker, Ankara, Genelkurmay Matbaası, 1935.
- Oral, Mehmet: *Hicaz Çöllerinde Bir Avuç Türkün Kahramanlığı: Kafkas, Hicaz ve Esaret Anıları*, Konya, Kömen Yayınları, 2011.
- Oran, Baskın: *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, İstanbul, İletişim Yayınları, 2009.
- Orbay, Rauf: *Cehennem Değirmeni: Siyasî Hatıralarım*, İstanbul, Emre Yayınları, 1993.
- Öncü, Ali Servet: "İstanbul'da Mütarake Dönemi Yedek Subay Teşkilatlanmaları", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü*, No.40, 2009, p. 341-355.
- Özdemir, Hikmet: *The Ottoman Army 1914-1918: Disease and Death on the Battlefield*, Salt Lake City, The University of Utah Press, 2008.
- Sabis, Ali İhsan: *Harb Hatıralarım*, Vol.4, İstanbul, Nehir Yayınları, 1991.
- Sertel, Zekeriya: *Hatırladıklarım*, İstanbul, Remzi Kitabevi, 2001.

- Stanford J. Shaw-Kural Shaw, Ezel: *History of the Ottoman Empire and Modern Turkey*, Vol.2, Cambridge, Cambridge University Press, 2010.
- Sunata, İ. Hakkı: *Gelibolu'dan Kafkaslara: I. Dünya Savaşı Anıları*, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2008.
- Sunata, İ. Hakkı: *İstanbul'da İşgal Yılları*, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2006.
- Şimşir, Bilal: *Malta Sürgünleri*, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1985.
- Taşkıran, Cemalettin: *Ana Ben Ölmedim: I. Dünya Savaşı'nda Türk Esirleri*, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2008.
- Tokad, M. Fuad: *Kibrit Kutusundaki Sarıkamış Sibirya Günlükleri*, prepared by Jack Snowden, İstanbul, Timaş, 2011.
- Tonguç, Faik: *Birinci Dünya Savaşı'nda Bir Yedek Subayın Anıları*, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2008.
- Toprak, Zafer: *Türkiye'de Yeni Hayat: İnkılap ve Travma 1908-1928*, İstanbul, Doğan Kitap, 2017.
- Türk İstiklâl Harbi I: Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı*, Ankara, Genelkurmay ATASE Yayınları, 1999.
- Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Osmanlı Devri Birinci Dünya Harbi İdari Faaliyetler ve Lojistik*, Vol.10, Ankara, ATASE Yayınları, 1985.
- Türkmen, Zekeriya: *Mütareke Döneminde Ordunun Durumu ve Yeniden Yapılandırılması*, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınevi, 2001.
- Uyar, Mesut: *The Ottoman Army and the First World War*, London, New York, Routledge, 2021.
- Yanıkdağ, Yücel: *Healing the Nation: Prisoners of War, Medicine and Nationalism in Turkey, 1914-1939*, Edinburgh, Edinburgh University Press, 2014.
- Yazman, M. Şevki: *Kumandanım Galiçya Ne Tarafa Düşer?*, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2006.
- Yel, Selma: "Mondros Mütarekesi ve İngiliz Politikası", *Atatürk Yolu Dergisi*, Vol.VIII, No.2, 1991, p.723-731.
- Zürcher, Erik Jan: *The Young Turk Legacy and Nation Building: From the Ottoman Empire to Atatürk's Turkey*, London, New York, I. B. Tauris, 2010.

4. Online Sources

- Bessel, Richard: "Post-War Societies", *1914-1918 Online: International Encyclopedia of the First World War*, ed. by Ute Daniel, Peter Gatrell, Oliver Janz, Heather Jones, Jennifer Keene, Alan Kramer, Bill Nasson, Berlin, December 5, 2017 (Online), https://encyclopedia.1914-1918-online.net/pdf/1914-1918-Online-post-war_societies-2017-12-05.pdf, 4 February 2021.
- Eichenberg, Julia: "Veterans' Associations", *1914-1918 Online: International Encyclopedia of the First World War*, ed. by Ute Daniel, Peter Gatrell, Oliver Janz, Heather Jones, Jennifer Keene, Alan Kramer, Bill Nasson, Berlin, October 8, 2014 (Online), https://encyclopedia.1914-1918-online.net/pdf/1914-1918-Online-veterans_associations-2014-10-08.pdf, 12 September 2020.
- Wasti, S. Tanvir: "The Defence of Medina, 1916-19", *Middle Eastern Studies*, Vol. XXVII, No.4, 1991, (Online), <http://www.jstor.org/stable/4283467>, 16 December 2020.

Geçmiş Sözlü Tarihle Anlamak: Kadirli'den Katılan Gazilere Göre Kore Savaşı

Understanding the Past with Oral History: The Korean War from the Perspective of the Veterans of Kadirli

Cevdet KIRPIK* , İbret DAL**

*Prof. Dr., Erciyes Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Kayseri, Türkiye
**Yüksek Lisans Öğrencisi, Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Osmaniye, Türkiye

ORCID: C.K. 0000-0002-2183-1255;
İ.D. 0000-0003-3800-4181

Sorumlu yazar/Corresponding author:
Cevdet Kırpık,
Erciyes Üniversitesi, Eğitim Fakültesi,
Kayseri, Türkiye
E-posta/E-mail: cevdetk@erciyes.edu.tr

Başvuru/Submitted: 26.07.2021
Revizyon Talebi/Revision Requested:
22.08.2021
Son Revizyon/Last Revision Received:
02.12.2021
Kabul/Accepted: 03.12.2021

Atıf/Citation: Kırpık, Cevdet., Dal, İbret.
"Geçmiş Sözlü Tarihle Anlamak: Kadirli'den Katılan Gazilere Göre Kore Savaşı." *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları-Recent Period Turkish Studies* 40 (2021): 135-167.
<https://doi.org/10.26650/YTA2021-974471>

ÖZ

Kore Savaşı, 25 Haziran 1950'de Kuzey Kore askerlerinin 38. paraleli geçerek Güney Kore'ye saldırmasıyla başladı. Sovyetler Birliği ve Çin desteğindeki Kuzey Kore'ye karşı, öncülüğünü ABD'nin yaptığı Birleşmiş Milletler kuvvetleri savaştı. Türkiye, Birleşmiş Milletlerin çağrısı üzerine Güney Kore'ye destek verdi ve savaşa asker gönderen ülkelerden biri oldu. 1950 sonbaharından itibaren Kore'ye beş binden fazla Türk askeri gönderildi. Bunlar arasında elli asker de Kadirli'dendi. Bu çalışmada savaşa adı geçen ilçeden katılanlara dair bilgiler ortaya çıkarılmış olup bunlardan üç gazi ile sözlü tarih çalışması yapılmıştır. Bulgulara betimsel analiz yöntemi ile ulaşılmıştır. Bulgularda gazilerin Kore'ye gidişleri, savaş sürecinde yaşadıkları, dönüşleri ve savaş sonrası Kadirli'deki hayatlarına dair sıra dışı bilgiler elde edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, Kore Savaşı, Kadirli, Gazi, Sözlü Tarih

ABSTRACT

The Korean War began on June 25, 1950, when North Korean soldiers crossed the 38th parallel and attacked South Korea. United Nations forces, led by the United States, fought against North Korea, which was backed by the Soviet Union and China. Turkey gave support to South Korea in response to the call from the United Nations and was one of the countries sending troops into battle. More than 5,000 Turkish soldiers served in Korea following the autumn of 1950. A total of 50 of these Turkish soldiers were from Kadirli, a town and district in Osmaniye Province. In this study, information about those who served in the war from this district was compiled. In addition, the author conducted an oral history study with three surviving veterans from Kadirli. Findings were obtained through descriptive analysis. The findings yielded extraordinary information about the veterans' journey to the Korean War, their experiences during the war, their return to their homes, and their lives in Kadirli after the war.

Keywords: Turkey, Korean War, Kadirli, Veteran, Oral History

Extended Abstract

Turkey participated on the side of the United Nations in the Korean War that began in the summer of 1950. A brigade was sent from Turkey to fight in the war, including soldiers from the Kadirli district. In this study, 3 of the 50 soldiers from the district were interviewed and communicated their views on the war.

When Japan withdrew from the Korean Peninsula at the end of World War II, the territory was divided into two countries along the 38th parallel. The northern part was occupied by the Soviet Union and the southern part by the United States.

Two separate governmental administrations have been established in Korea, one under the control of the Soviet Union and/or China, and the other under the control of the United Nations. On June 25, 1950, North Korean troops invaded South Korea's territory under the guidance and support of the Soviets. A United Nations force was set up against the invasion, the main burden of which was borne by the United States.

Meanwhile, Turkey, whose territory was threatened by the Soviet Union and who wanted to join NATO, accepted the war on the side of the United Nations and acted with a sense of security. The Korean–Turkish Brigade, number in excess of five thousand, was formed to be sent to war.

For the purpose of this oral history study, the authors conducted interviews with three people who had been soldiers sent to Korea. Among the total number of soldiers sent from Korea, 50 were from the Kadirli district, which was then part of Adana. The information obtained from the interviews was transcribed and coded, the interview texts were compiled by specific topics, and the results were studied using descriptive analysis methods.

Two of the veterans had traveled to Korea on the US ships that came off Iskenderun to carry Turkish soldiers. One of the soldiers, on the other hand, left on a ship departing from Izmir because he was late. Soldiers were sent on their way in large crowds which included family members. Veterans recall that the trip took about a month or a little longer. However, if we look at the news reported in the press with Brigade Commander Tahsin Yazıcı, it is clear that the actual period was shorter.

The starting point for Turkish soldiers in Korea was the city of Pusan. Turkish soldiers who entered the city on October 18, 1950, were greeted by governors and city officials who sang marches, accompanied by Korean and American bands, young girls

with Turkish, Korean, and American flags, and children with flowers. From here, the soldiers were sent to Taegu.

Soldiers found it extremely difficult to find shelter, food and, most importantly, sleep, on the front lines. During their time in Korea, the soldiers were fed mostly canned food and stayed in tents and underground shelters. Soldiers from other countries also experienced similar situations.

The soldiers also relayed various information about the war environment, the effects of the war on the land and its people, and the climate, vegetation, and landforms of the Korean settlements. According to their impressions, Korea had a cold climate, and its geography was mountainous and forested. The Korean people were deeply affected by the war by being exposed to hunger, thirst, and general misery.

All three veterans actually fought in combat and were injured. The most seriously injured veteran was treated in Japan and the others in Korea. The soldiers said that at the end of their service they returned to Turkey by ship, landing in the port of Izmir where they were greeted by a large and enthusiastic crowd.

The veterans involved in the Korean War received medals, certificates, and diplomas from the authorities of the Republic of Korea. The South Korean state has always expressed its gratitude to the veterans in written documents.

It is understood that the public's perception of and access to veterans has changed since the war, with the war's veterans having gained renown. According to the stories told by the veterans, in the immediate postwar period, the public's view of them changed, their real names were almost forgotten, and they were called "Koreans." With the law numbered 1985, published on 27 April 1976, veterans were paid a pension by Turkish government. In this regard, those who actually participated in the war from October 1950, when the Turkish Brigade entered Korea, to the signing of the Panmunjom Armistice Agreement in 1953 in October 1950, were entitled to a pension.

This oral history study brought to light and recorded the individual memories, information, feelings, and thoughts of the selected veterans. These thoughts, memories, and feelings are probably not those reflected in the official documents relating to the Korean War. In this way, the authors obtained important information about the role of Turkish soldiers in the Korean War. The authors also uncovered information about the veterans on impact of the war in general and also specifically on the veterans' lives.

Giriş

Kore, Asya kıtasının kuzeydoğu köşesinde Sarı Deniz ile Japon Denizi arasında; kuzeyde Çin, kuzeydoğuda Rusya ile sınırlı bir coğrafyada yer alır.¹ İlk yerleşme izlerinin tarih öncesi devirlere kadar uzandığı ülkede M.Ö. 1. yüzyıldan itibaren birçok küçük devlet meydana gelmiştir. Zamanla bunlardan bazıları diğerlerine üstünlük sağlayarak sayıları azalmıştır. Goryeo Krallığı (918-1392) döneminde yarımada siyasi birliğe kavuşmuştur. Bu krallık döneminde Kore, yaklaşık 100 yıl Moğol hâkimiyeti altında yaşamıştır. Devlet 1368'de tekrar bağımsızlığına kavuşsa da bir süre sonra yıkılmış ve yerine 1392'de Coson Krallığı kurulmuştur. 20. yüzyılın başına kadarki süreçte Coson Hanedanı'ndan 27 hükümdar yönetime gelmiştir.²

Ülke 19. yüzyılın sonlarında Japonya, Çin ve Rusya'nın rekabetine sahne olmuştur. 1904-1905'teki Rus-Japon Savaşı'nda Kore toprakları, Japonya tarafından Ruslara karşı üs olarak kullanılmıştır. Savaş sonunda 6 Eylül 1905'te imzalanan Portsmouth Antlaşması ile Batılı güçler Japonya'nın Kore üzerindeki haklarını kabul etmiştir. Kore Kasım 1905'te Japon himayesine alınmış, 1910'da ise ilhak edilerek bu devlete bağlı bir eyalet olarak yönetilmiştir. Japonya, kendisine karşı meydana gelen direnişleri sert bir şekilde bastırarak ülkeyi 1945'e kadar yönetmiştir.³

II. Dünya Savaşı sonunda Japonya'nın bölgeden çekilmesiyle ülke, 38. enlem dairesi boyunca ikiye ayrılmıştır. Kuzey kesimi Sovyetler Birliği tarafından, güney kesimi ise Amerika Birleşik Devletleri tarafından işgal edilmiştir. Sovyetler, kendi işgal bölgelerinde Kuzey Kore Halk Cumhuriyeti adıyla bir devlet kurmuştur. Birleşmiş Milletlerin ülkede tek bir devlet kurulması ve işgalcilerin kademeli olarak çekilmesi kararına Sovyetler Birliği karşı çıkmıştır. Bunun üzerine 38. paralelin güneyinde ABD öncülüğünde 17 Temmuz 1948'de Güney Kore Cumhuriyeti, 9 Eylül 1948'de ise kuzeyde Demokratik Kore Halk Cumhuriyeti kurulmuştur.⁴ Böylece Kore'de biri Sovyetler Birliği ve diğeri de Birleşmiş Milletler denetiminde olmak üzere iki ayrı yönetim kurulmuş olmuştur.

1 Young Ick Lew, *Brief History of Korea*, New York, The Korea Society, 2000, s. 6; Robert B. Hall, "Kore", *Grolier International Americana*, C.9, İstanbul, Medya Holding A.Ş., 1993, s. 70.

2 Müge Kübra Oğuz, *Choson Krallığı'ndan Dehan İmparatorluğu'na: Kore'nin Dış Politikaları (1876-1910)*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2019, s. 17, 20, 25-26; Young Ick Lew, *Brief History ...*, s. 13-14.

3 Justin Corfield, "Korea, Late Yi Dynasty", *Encyclopedia of World History*, C.IV, ed. by Marsha E. Ackermann, Michael J. Schroeder, Janice J. Terry, Jiu-Hwa Lo Upshur, Mark F. Whitterss, New York, Facts on File, 2008, s. 211-213.

4 Rifat Uçarol, *Siyasi Tarih*, İstanbul, Filiz Kitabevi, 1985, s. 506-507; Tahsin Yazıcı, *Kore Hatıralarım*, İstanbul, Ülkü Basımevi, 1963, s. 7-8.

Sovyetler Birliği, Kore'nin stratejik öneminden dolayı ABD'nin buradan atılmasını istemekteydi. 1949'da Çin'de komünist bir idarenin kurulması ile kendisini daha da güçlü hisseden Sovyetler Birliği, ABD'nin bölgeden uzaklaştırılması için plan yapmaya başlamıştır. Kuzey Kore, Sovyetler Birliği yöneticilerinin talimatı ile harekete geçmiştir.⁵ Kuzey Kore kuvvetleri, 25 Haziran 1950 tarihinde sabaha karşı saat altı civarında 38. enlemi geçerek Güney Kore topraklarına girmiştir.⁶

Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi, 25 Haziran 1950 tarihindeki toplantısında, çarpışmaların hemen durdurulması ve 38. enleme çekilmesini isteyerek Kuzey Kore'yi barışı bozmakla suçlamıştır. Konsey, bütün üye devletlerden bu bölgede silahlı saldırıyı geri püskürtmek ve barışı sağlamak için Güney Kore'ye yardım yapılması çağrısında bulunmuştur. Güvenlik Konseyi'nin bu talebini Birleşmiş Milletlere üye 56 devletten 53'ü ilke olarak kabul ederken Sovyetler Birliği, Çekoslovakya ve Polonya reddetmiştir.⁷ İşgale karşı, esas yükü ABD'nin taşıdığı bir Birleşmiş Milletler Kuvveti oluşturulmuştur. Askerî gücün komutanlığına ise Amerikalı General Mac Arthur getirilmiştir.⁸ Kuzey Kore'ye de Komünist Çin birlikleri destek vermiştir. Çin askerleri savaşa "gö-nüllü" adı altında dâhil olmuşlardır.

Türkiye'nin Savaşa Girişi

Birleşmiş Milletlerin çağrısına ABD'den sonra olumlu cevap veren ikinci ülke Türkiye olmuştur. Çünkü Türkiye II. Dünya Savaşı sonrasında Sovyetler Birliği'nin yayılcı ve tehditkâr politikası nedeniyle zor bir dönemden geçiyordu. Sovyetler Birliği, savaşın sonlarına doğru 19 Mart 1945'te iki ülke arasındaki Dostluk ve Saldırmazlık Antlaşması'nı uzatmak istemediğini belirterek Türkiye aleyhine sınır değişikliği ile Boğazların ortak savunulması, burada üs talebi ve Montrö Boğazlar Sözleşmesi'nin değişmesi taleplerinde bulunmuştu. Ardından Gürcistan Bilimler Akademisi'nden iki Gürcü profesör, Ardahan'dan başlayarak Giresun'a kadar olan bölgeyi talep eden açıklamalar yapmıştı.⁹

Sovyetler Birliği'nin talepleri, Türkiye'yi tedirgin ederek Batılı devletlerle yakınlaşma içerisine girmeye zorladı. 6 Nisan 1949'da kurulan NATO'ya giriş için müracaat

5 Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1987, s. 454-455.

6 Yonosuke Nagai, "The Korean War: An Interpretative Essay", *The Japanese Journal of American Studies*, No.1, 1981, s. 151-171.

7 Rifat Uçarol, *Siyasi...*, s. 508.

8 Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl...*, s. 455.

9 Baskın Oran, "Türkiye'nin Kuzeyindeki Büyük Komşu Sorunu Nedir? (Türk-Sovyet İlişkileri 1939-1970)", *Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, C.25, S.1, 1979, Ayrı Basım, s. 54-55, 57; Aydın Güngör Alacakaptan, "Türk-Sovyet İlişkileri (1921-1945)", *Çağdaş Türk Diplomasisi 200 Yıllık Süreç*, haz. İsmail Soysal, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1999, s. 281.

ettiye de üye ülkelerden bazılarının çekinceleri nedeniyle birliğe alınmadı. 14 Mayıs 1950 Genel Seçimleri ile iktidara gelen Demokrat Parti Hükümeti, Kore Savaşı’na Birleşmiş Milletler safında katılma kararı aldı. Türkiye, 25 Temmuz 1950’de Bakanlar Kurulu kararı ile Kore’ye 4.500 kişiden oluşan askerî birlik göndermek istediğini bildirdi.¹⁰ Kararın alınmasında Demokrat Parti yöneticileri ile üst düzey askerlerin NATO’ya giriş için bu durumu bir fırsat olarak görmeleri ve ABD’li yetkililerin onları bu yönde teşvik etmelerinin de etkisi olmuştu.¹¹

Hazırlıklar kapsamında merkezi Ankara olan Kore Türk Tugayı adıyla bir askerî birlik meydana getirildi. 10 Eylül 1950’de ise “Kore’ye gidecek birliğe, Tümen Komutanı yetkisi ile 2. Zırhlı Tugay Komutanı Tuğgeneral Tahsin Yazıcı’nın komuta etmesi uygun görülmüştür.”¹² Bu ülkeye gidecek kişi sayısı; 4.414 er, 395 astsubay, 259 subay, 18 askerî memur ve 4 sivil memur olmak üzere toplam 5.090 kişiye ulaşmıştır.¹³ Tugay daha sonra gemilere binmek üzere İskenderun’a gitmiştir. Kore’ye gidecek askerler ile malzemeleri taşımak üzere ABD tarafından beş gemi tahsis edilmişti. İskenderun ile Kore arası yaklaşık on beş bin kilometreydi. Askerî birliğin ilk kafilesi, 25 Eylül 1950’de İskenderun’dan yola çıktı. Akdeniz, Süveyş Kanalı, Hint Okyanusu üzerinden uzun bir yolculuk sonrası Pusan (Busan) Limanı’na ulaşıldı. 17 Ekim 1950’de karaya çıkan Türk askerleri, büyük bir coşkuyla karşılandılar ve buradan Taegu’ya nakledildiler.¹⁴ Türkiye,

10 Cumhurbaşkanı Celal Bayar başkanlığında toplanan Bakanlar Kurulu, 15 Temmuz 1950 tarihinde Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri Trygve Lie’nin Kore’ye yardım talebini görüştü. Buna göre Türkiye, dünya barışına katkı sağlamak amacıyla 4.500 kişilik silahlı bir Türk savaş birliğini Birleşmiş Milletler emrine vermeyi kabul etti. Karar, Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü imzasıyla Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri’ne gönderildi. “Kore’ye 4500 Asker Veriyoruz”, *Zafer*, 26 Temmuz 1950, s. 1, 8. Kararla ilgili ayrıntı için bkz. “Kore’ye 4500 Kişilik Bir Askerî Kıt’a Göndermeğe Dün Karar Verdik”, *Yeni Sabah*, 26 Temmuz, s. 1; “Türkiye Kore’ye Asker Gönderiyor”, *Yeni İstanbul*, 26 Temmuz 1950, s. 1.

11 Gazetelere yansıyan habere göre Bakanlar Kurulu kararı alınmadan birkaç gün önce ABD’li Cumhuriyetçi Senatör Harry P. Cain Türkiye’yi ziyaret etmişti. Karar öncesinde düzenlediği basın toplantısında Senatör Cain, BM üyesi ülkelerin Kore Savaşı’nda kendilerine yardım etmezse teşkilatın dağılacakını ve her devletin kendi başının çaresine bakmak zorunda kalacağını, Türkiye’nin Sovyet tehdidine rağmen Kore’ye asker göndermesinin BM üyesi ülkelere iyi bir örnek olacağını, kendisinin Türkiye’nin NATO’ya girmesi taraftarı olduğunu, Kore’ye asker gönderilmesinin bunu kolaylaştıracağını belirtmiştir. “Kore’ye 4500 Asker Veriyoruz”, *Zafer*, 26 Temmuz 1950, s. 1, 8; “Türkiye’nin Kore’ye Yardımı Dünyada Şerefini Artıracak”, *Akşam*, 26 Temmuz 1950, s. 1, 2; “Amerikalı Senatör Vaziyeti Anlatıyor”, *Yeni Sabah*, 26 Temmuz 1950, s. 1. Öyle anlaşılıyor ki ABD, Türkiye’nin Kore’ye asker göndermesini istemiş, karşılığında NATO’ya alınacağı hususunda güvence vermiştir. Türkiye’nin Kore Savaşı’na girişi hususunda bkz. Mesut Uyar-Serhat Güvenç, “One Battle and Two Accounts: The Turkish Brigade at Kunuri in November 1950”, *The Journal of Military History*, C.80, S.4, Ekim 2016, s. 1117-1147. Türkiye’nin Kore Savaşı’na asker göndermesi ve savaşta mücadeleleri hakkında geniş bilgi için bkz. Mim Kemal Öke, *Unutulan Savaşın Kronolojisi Kore 1950-1953*, İstanbul, Boğaziçi Yayınları, 1990; Özgür Yıldız-Ahmet Azman, *Şimal Yıldızı Kore’de*, Ankara, Astana Yayınları, 2020.

12 *Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA)*, Fon Kodu: 30.11.1.0, Yer No: 216.30.6, 10.09.1950.

13 Celâl Dora, *Kore Savaşında Türkler 1950-1951*, İstanbul, İsmail Akgün Matbaası, 1963, s. 7; Ahmet Mehmetefendioğlu, “Bir Kutup Yıldızının Hikayesi Savaşta Asker, Barışta Elçi”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi (ÇTTAD)*, C.X, S.22, Bahar 2011, s. 194.

14 Tahsin Yazıcı, *Kore...*, s. 82, 100, 101.

savaşa Güney Kore'ye yardım için fiilen kuvvet gönderen 18 ülkeden biriydi. Kore'deki Türk askeri sayısı yaklaşık 5.455 olmuş; böylece üç yıllık zaman zarfında görev yapanlar toplamda 15.000 kişiye ulaşmıştır. Türkiye; Güney Kore, ABD ve Birleşik Krallık'tan sonra Kore'de en fazla kuvvet bulunduran dördüncü devlet olmuştur.¹⁵ Bu nedenle savaşta göz ardı edilemeyecek bir rol üstlenmiştir.

Kadrlili askerlerin de bulunduğu Birleşmiş Milletler ordusu içerisinde görev yapacak olan Türk Tugayı'na "North Star-Kutup Yıldızı" kod adı verilmiştir. Tugay, Kore'de kaldığı süre içerisinde değişik cephelerde mücadele ederek savaşın gidişatına çok önemli katkılarda bulunmuştur. Türk askeri Kore'de; 25 Kasım-1 Aralık 1950 tarihlerinde gerçekleşen Kunuri muharebelerinde, 23 Ocak 1951'de başlayan Kumyang-ni muharebelerinde Kum Kale'de, Mayıs 1953'te ise Vegas-Karson ve Elko muharebelerinde mücadele etmiştir.¹⁶

İkinci Dünya Savaşı sonrasında Sovyetler Birliği'nin tehdidi nedeniyle zor bir dönemden geçen Türkiye'nin bu savaşa katılması, ona NATO'ya katılma yolunu açmıştır. NATO ülkelerinden gelen davet üzerine Türkiye Büyük Millet Meclisi, Şubat 1952'de Türkiye'nin NATO'ya girişini kabul etmiştir.¹⁷ Böylece Türkiye, savaşın ikinci yılında verdiği katkının semeresini alarak kendini güvende hissetmeye başlamıştır.

Üç senelik uzun ve zorlu mücadeleler sonrasında Türkiye'nin de içinde yer aldığı Birleşmiş Milletler kuvvetleriyle Çin ve Sovyetler Birliği'nin desteklediği Kuzey Kore arasındaki savaşta taraflar birbirlerine kesin bir üstünlük sağlayamamıştır. Ancak başlangıçta kuzeylilerce işgal edilen Seul kurtarılmış ve taraflar savaş öncesi konumlarına geri çekilmişlerdir. Türk Tugayı bu savaşta 37 subay, 26 astsubay, 658 er olmak üzere toplam 721 şehit vermiş; 234 asker esir olmuş ve 175 kişi de kaybolmuştur. Savaşta 2.147 asker ise yaralanmıştır.¹⁸

Taraflar arasında savaş sona erdiren ateşkes antlaşması, 27 Temmuz 1953'te Panmunjom'da imzalandı. Ateşkese göre 38. enlem çizgisi, Kuzey Kore ile Güney Kore

15 Stanley Sandler, *The Korean War: No Victors, No Vanquished*, Kentucky, The University Press of Kentucky, 1999, s. 162; Schnabel ve Watson ise Türkiye'nin Kore'de kuvvet bulundurma bakımından beşinci ülke olduğunu belirtmektedir. James F. Schnabel-Robert J. Watson, *The Joint Chiefs of Staff and National Policy Korean War*, C.III, Washington, History of the Joint Chiefs of Staff, 1998, s. 293.

16 Özgür Yıldız-Hafize Doğramacı, "Muğla-Milas Kore Gazilerinin Anıları Işığında Kore Savaşı Üzerine Bir Değerlendirme", *Tarih Okulu Dergisi*, S.XVII, 2014, s. 555, 558-560.

17 Sayim Türkman, "Kore Savaşı ve Türkiye'nin Nato'ya Giriş", *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi/Journal of Turkish World Studies*, C.XIV, S.2 Kış 2014, s. 131-148.

18 Ahmet Mehmetefendioğlu, "Bir Kutup...", s. 194. Sandler'e göre ise Kore'ye giden Türk kuvvetleri 750 civarında şehit vermiş, 2.068 kişi yaralanmış, 234 asker esir düşmüş ve 173 kişi de kaybolmuştur. Stanley Sandler, *The Korean War*, s. 163.

arasındaki sınırı teşkil ediyor, taraflar arasında askersiz bir bölge oluşturuluyor ve bir askerî ateşkes komisyonu kuruluyordu.¹⁹

Türkiye, uluslararası barışa katkı sağlama ve Sovyetler Birliği tehdidi karşısında kendini güvenceye alma gibi amaçlarla BM'nin yanında girdiği savaşta önemli başarılar elde etti. Kore'ye giden askerler arasında Kadirli nüfusuna kayıtlı olanlar da vardı. Bu askerler tıpkı diğerleri gibi vatani görevlerinin az ya da çok bir kısmını Kore'de tamamladılar. Ancak çoğunun ismi, gösterdiği fedakârlık ve kahramanlık unutuldu. Bu çalışmada savaşa Kadirli'den katılan askerlerin künyelerinin tespiti ile halen hayatta olanların anılarına yer verilmiştir.

Kore Savaşı'na Kadirli'den Katılan Askerler

Kore Savaşı'na Kadirli'den katılan ve halen hayatta olan gazileri tespit etmek için Kadirli Askerlik Şubesi, Kadirli Nüfus Müdürlüğü, Ziraat Bankası Kadirli Şubesi ve Kadirli Şehit Aileleri ve Gaziler Derneği ile iş birliğine gidilmiştir. İlk olarak Kadirli Askerlik Şubesi'nden Kore Savaşı'na katılan askerlerin isim listesi ve kısa biyografilerinin yer aldığı dokümanlar temin edilmiştir. Kadirli Nüfus Müdürlüğü'nden savaşa katılan gazilerin adresleri ve sağ olup olmadıkları araştırılmış, daha sonra halen Ziraat Bankası Kadirli Şubesi'nden maaş alanlar tespit edilmiştir. Kadirli Askerlik Şubesi'nde yapılan arşiv ve belge araştırması sonucunda Kore Savaşı'na Kadirli'den katılan askerlerin isimlerine ve kısa biyografilerine ulaşılmıştır (bkz. Tablo 1).

	Adı Soyadı	Rütbesi	Baba Adı	Doğum Tarihi	Köyü/Mahallesi
1	A. Seyfittin Özkan	Er	Hüseyin	1929	Seyhan
2	Abdullah Demiray	Er	Mustafa	1930	Karabacak Köyü
3	Adil Karabulut	?	?	?	?
4	Ahmet Çözeli	Er	Süleyman	1930	Savrun Mah.
5	Ahmet Kestel	Er	Durdu Mehmet	1929	Bahadır Köyü
6	Ahmet Orak	Er	Ali	1928	Cemalpaşa Mah.
7	Ahmet Telsiz	Çavuş	Hasan	1928	Armağanlı Köyü
8	Ali Dalmış	Er	Mehmet	1929	7 Mart Mah.
9	Ali Demirkan	?	?	?	?
10	Ali Erdoğan	Er	Yusuf	1930	İlbistanlı Köyü
11	Ali Kafalı	Er	Osman	1929	Oruçbey Köyü
12	Ali Karakeçili	Er	Halil	1931	Yeni Mah.
13	Ali Kaya	Er	Ahmet	1929	Karatepe Köyü
14	Ali Üstünel	Er	İbrahim	1930	Aşağı Bozkuyu Köyü
15	Ali Zararsız	Er	Hasan	1929	Dere Mah.
16	Bayram Demircioğlu	Er	Halil	1929	Karaömerli Köyü

19 Rifat Uçarol, *Siyasi...*, s. 509.

17	Davut Eker	Er	Hüseyin	1928	Yeşiltepe Mah.
18	Durmuş Ali Doru	Er	İsmail	1930	Tatarlı Köyü
19	Efendi Torlak	Er	Mehmet	1930	Döğenli Köyü
20	Hacı Mustafa Gannemoğlu	Onbaşı	Mahmut	1930	Aydınlar Köyü
21	Hacı Nebi Körlü	Er	Ahmet	1927	Aşağıbozkuyu Köyü
22	Hakkı Yumuşak	Er	Süleyman	1928	Yeşiltepe Mah.
23	Hasan Yalçınöz	Er	Yusuf	1929	Sofular Köyü
24	Hüseyin Gökkaya	Er	Ömer	1927	Göztaşı Köyü
25	Hüseyin Or	Er	Rıza	1930	Şabaplı Köyü
26	İbrahim Torun	Er	Ömer	1929	Halitağalar Köyü
27	İsmail Gökçiler	Er	Ahmet	1931	Tatarlı Köyü
28	İsmail Koca	Çavuş	Keko	1931	Tufanpaşa Mah.
29	İzzet Davutluoğlu	Er	Ahmet	1930	Döğenli Köyü
30	Mehmet Bahargülü	Er	Hasan	1929	Yenigün Köyü
31	Mehmet Kestek	Çavuş	Duran Mehmet	1930	Coşkunlar Köyü
32	Mehmet Kürdoğlu	Çavuş	Ahmet	1927	Mehmetli Köyü
33	Mehmet Topçu	Er	Hüseyin	1930	Yoğunluk Köyü
34	Mehmet Yeşildağ	Er	İsmail	1930	Aşağıcıyanlı Köyü
35	Mehmet Zeki Akarca	Er	İbrahim	1930	Karakütük Köyü
36	Murtaza Yörek	Er	Mehmet	1929	Azaplı Köyü
37	Musa Karakuş	Er	Halil		Kümbet Köyü
38	Mustafa Akçalı	Er	Mehmet	1930	Bağ Mah.
39	Osman Körlü	Er	Hasan	1929	Aşağı Bozkuyu Köyü
40	Osman Otcu	Er	Hasan	1930	Kızıyusflu Köyü
41	Osman Şavran	Er	Mahmut	1929	İlbistanlı Köyü
42	Osman Var	Onbaşı	Hasan	1930	Şehit Köyü
43	Osman Velioğlu	Er	Mehmet	1931	Yukarıbozkuyu Köyü
44	Ömer Keleş	Er	?	1926	Pazar Mah.
45	Şefik Keser	Onbaşı	Abdullah	1928	Pazar Mah.
46	Üzeyir Akgüloğlu	Er	Rıfat	1929	Kiremitli Köyü
47	Veli Abiç	Er	Veli	1928	Erdoğdu Köyü
48	Veli Hazır	Onbaşı	Hüseyin	1929	Yusuf İzzettin Köyü
49	Veysel Köstü	Onbaşı	İbrahim	1930	Cemalpaşa Mah.
50	Yusuf Karaman	Onbaşı	Musa	1931	Yukarıcıyanlı Köyü

Tablo 1: Kadirli'den Kore Savaşı'na Katılan Askerler²⁰

Tabloya göre Kore Savaşı'na Kadirli'den toplam 50 asker katılmış olup bunlardan biri 1926, üçü 1927, altısı 1928, 15'i 1929, 17'si 1930 ve beşi de 1931 doğumluydu. Bununla birlikte üç askerin doğum tarihlerine ulaşılammıştır. Yine bu askerlerden dördünün rütbesinin çavuş, altısının onbaşı, 38'inin er olduğu tespit edilmiştir. Kayıtlarda iki askerin de rütbe bilgilerine ulaşılammıştır.

20 Kadirli Askerlik Şubesi Arşiv Kayıtları.

Tablodaki veriler, savaşa katılanlarla ilgili bilgiler sunsa da onların savaşa dair hatıraları hakkında herhangi bir şey söylememektedir. Resmî belgelere yansması pek mümkün olmayan savaşa dair genel bilgilere ve savaşa her bir askerin yaşadığı bireysel tecrübelerine ancak gazilerin anıları vasıtasıyla ulaşılabilir. Geçmişin bu şekilde araştırılması söz konusu olduğunda devreye sözlü tarih girmektedir.

Sözlü tarih, uzun süredir tarihçiler için sağlıktan aile ve iş hayatına ve siyasi konulara kadar insan hayatını ilgilendiren hemen her konuda başvuru metodolojik bir araçtır. Sözlü tarih metodu ile bireylerin herhangi bir olaya dair duygu, düşünce ve tecrübelerine ulaşabilmek mümkündür. Böylece resmî belgelerin açıklayamadığı yaşantıların ortaya çıkması sağlanır. Sözlü tarih hayat hikâyesine dair ayrıntılı görüşmeleri, biyografik mülakatları ve kişisel anlatıları da kapsar ancak basit otobiyografiden farklıdır.²¹

“İnsanın algıladıklarından elde edilen tarihsel kaynakların tümü özeldir ama yalnızca sözlü kaynaklar bu özelliğe meydan okumamızı, gizli gerçeğe ulaşmak umuduyla belleğin katmanlarına inmemizi ve karanlıklarına girmemizi sağlar.”²²

Sözlü tarih kapsamında yaşlı insanlarla yapılan mülakatlar, bütün benzer tarihsel kaynaklar ve sözlü tarih kaynakları metodolojik bir soruna yol açmazlar.²³ Şu hâlde Kadirli'den savaşa katılan gazilerle yapılan sözlü tarih çalışmasıyla resmî belgelere yansması pek mümkün olmayan birçok gerçeğe ulaşılabilir. Başka bir ifade ile savaşa onların gözüyle bakmak, onların savaşa dair duygu ve düşüncelerine, yaşadıkları sıra dışı hikâyelere ulaşmak mümkün olacaktır.

Şüphesiz Kadirli'den katılan askerlerden her birinin savaşa dair kendine özgü hayat hikâyeleri vardı; ancak olayın üzerinden uzunca bir süre geçmesi nedeniyle çoğu öldüğü için yalnızca üçüne ulaşmak mümkün oldu. Görüşme yapılan gaziler Kadirli Yoğunluk köyünden 1930 doğumlu Mehmet Topçu, Yeşiltepe Mahallesi'nden 1928 doğumlu Davut Eker, Karakütük köyünden 1930 doğumlu Mehmet Zeki Akarca'dır. Gazilerin yaşlarının ileri olmasına rağmen güçlü bir hafızaya sahip oldukları, konuşma ve duyma yetilerinde herhangi bir sorun olmadığı bizzat müşahede ve tespit edilmiştir. Keza bu durum aile efradının verdiği bilgilerle de teyit edilmiştir.

Gazilerle yapılan mülakat öncesinde literatür taraması ve doküman incelemesi yoluyla Kore Savaşı'na dair alan yazında yer alan temel başvuru kaynakları tespit edilip

21 Kathryn Haynes, “Other Lives in Accounting: Critical Reflections on Oral History Methodology in Action”, *Critical Perspectives on Accounting*, C.21, S.3, Mart 2010, s. 221-222.

22 Paul Thompson, *Geçmişin Sesi*, yay. haz. Ayşen Anadol, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1999, s. 103, 132.

23 Paul Thompson, *Geçmişin...*, s. 103, 132.

incelenerek görüşmeye esas soruların neler olabileceği belirlenmiştir. Belirlenen gazilerle görüşme yapmak üzere ana başlıklar altında yarı yapılandırılmış mülakat soruları hazırlanmış, daha sonra sorular alt başlıklar halinde genişletilmiştir. Konunun aydınlatılmasına yardımcı olması için gerektiğinde ilave sorular sorulmuş, böylece esnek ve sohbet havasında bir mülakat gerçekleştirilmiştir.²⁴

Görüşmeden elde edilen veriler yazıya geçirilip kodlama yapılarak görüşme metinleri belirli temalar altında toplanmış ve bulgular, betimsel analiz yöntemiyle ortaya konmuştur.

“Betimsel analizde, görüşülen ya da gözlenen bireylerin görüşlerini çarpıcı bir biçimde yansıtmak amacıyla doğrudan alıntılara sık sık yer verilir. Bu tür analizde amaç, elde edilen bulguları düzenlenmiş ve yorumlanmış bir biçimde okuyucuya sunmaktır.”²⁵

Nihayet elde edilen bulgular, literatürdeki diğer çalışmalarla karşılaştırılarak gerektiğinde benzerlik ve farklılıklara yer verilmiş ve değerlendirmeler yapılmıştır.

Sözlü tarih çalışması kapsamında gazilerle yapılan mülakatlar analiz edildiğinde Kore Savaşı için asker seçimi, seçimden sonraki işlemler, yolculuk, hedeflenen yere varış, görevler, kullanılan savaş araç gereçleri, düşman algısı, iş birliği yapılan ülkeler, savaşta hayat şartları, Kore’ye dair izlenimler, gösterilen kahramanlıklar gibi hususların ön plana çıktığı tespit edilmiştir.

Kore’ye Gidecek Askerlerin Seçilme Usulü

Gazilerin Kore Savaşı’na gitmek üzere seçilme yöntemlerini tespit etmek için sorulara verdikleri cevaplardan yola çıkıldığında, kura ile seçildikleri anlaşılmaktadır. Her üç gazi de isimlerinin kurada çıkması sonucu savaşa gittiklerini belirtmişlerdir. Mehmet Topçu bu konuda *“Asker seçiminde gönüllülük veya zorunluluk usulü yerine kura yöntemi uygulandı. Üç kez kura çekildi ve her üç kurada da bana Kore görevi çıktı.”* demiştir. Davut Eker de *“Orada üç kere kura çekimi yapıldı ve her defasında da*

24 Görüşme yapılmak üzere önceden irtibat kurularak izin alınmış ardından bilgi ve rızaları dâhilinde ses kaydı yapılmış; böylece sözlü ifadeler ve tepkiler olduğu gibi doğal bir şekilde kaydedilmeye çalışılmıştır. Görüşmeler Mehmet Topçu ile 07.10.2018 tarihinde saat 16:30’da ikamet etmekte olduğu Yoğunluk köyündeki evinde, Davut Eker ile Kadirli Yeşiltepe Mahallesi’ndeki evinde 06.11.2018 tarihinde saat 16:10’da ve Mehmet Zeki Akarca ile de Karakütük köyündeki evinde 16.11.2018 tarihinde saat 16:00’da gerçekleştirilmiştir. Mülakatlar ortalama 30 dakika ile bir saat arasında sürmüştür. Gazilerden Mehmet Zeki Akarca, mülakattan yaklaşık sekiz ay sonra vefat etmiş; 13 Mayıs 2019’da ilçe kaymakamı, belediye başkanı ve garnizon komutanı ile çok sayıda vatandaşın katıldığı resmî cenaze merasimi sonrasında defnedilmiştir. “93 Yaşındaki Kore Gazisi Hayatını Kaybetti”, 14.05.2019 (Çevrimiçi), <https://www.cnnturk.com/yerel-haberler/osmaniye/kadirli/93-yasindaki-kore-gazisi-hayatini-kaybetti-993754>, 22.02.2021.

25 Ali Yıldırım-Hasan Şimşek, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2011, s. 224.

benim adım kurada çıktı.” diyerek seçilme yöntemini belirtmiştir. Öyle anlaşılıyor ki kura çekimi bir kez değil üç defa tekrarlanmak suretiyle gerçekleştirilmiştir. Mehmet Zeki Akarca ise sadece “*kura ile seçildim*” demekle yetinmiştir.

Kura, Kore için asker seçiminde kullanılan yöntemlerden biridir.²⁶ Bunun dışında zorunlu ve gönüllü seçim usulleri de uygulanmıştır.²⁷ Kuranın üç kez yenilenmesi ise başka askerî birliklerde de uygulanan bir yöntemdir.²⁸ Kore’ye giden Türk Tugayı Komutanı Yazıcı’ya göre ilk başta Kore’ye götürülecek askerlerin hepsinin 1929 doğumlu yani 21 yaşında olması kararlaştırılmışken gönüllüler nedeniyle bu kurala uyulmayarak, aslında terhis zamanı yaklaşmış olan 1928’liler de kafilere dâhil edilmiştir.²⁹ Görüşme yapılan gazilerden Davut Eker’in 1928 doğumlu olduğu ve kura ile gittiği dikkate alınırsa Yazıcı’nın belirttiği hususun genel bir kural olmadığı sonucuna varılabilir.

Seçimden Sonraki İşlemler

Gaziler kura çekildikten sonra neler yaptıklarını ve hazırlık mahiyetinde yapılanları da belirtmişlerdir. Buna göre her asker, mensubu bulunduğu askerî sınıfın özelliğine göre eğitim görmüş, girilecek savaş için askerî bilgi ve becerilerin artırılması yoluna gidilmiştir. Bu hususu Davut Eker, “*Daha sonra Kore’ye gidecekleri, savaş eğitimi için trenle İzmir’e götürdüler. Orada dört ay özel bir eğitim aldık. Ben uçaksavar silahı kullanıyordum. Havaya balon gönderip ona nişan aldirarak ateş ettirdiler. Gözlerimizi bağlayıp piyade tüfeklerimizi söküp-takmasını öğrettiler.*” şeklindeki ifadeleriyle dile getirmektedir. Mehmet Topçu ve Mehmet Zeki Akarca ise savaş için ayrıntılı askerî eğitimi Ankara’da aldıklarını dile getirmişlerdir.

Gazilere, kura çekiminden sonra ve Kore’ye hareket etmeden önce aile, eş ve dostlarıyla zaman geçirmeleri için izin verilmiştir. Davut Eker bu konuyu “*adımız kurada çıktuktan sonra bize memlekete gitmemiz için on günlük izin verdiler*” diyerek izah etmiştir. Diğer gaziler de benzer şekilde on günlük izne gönderildiklerini belirtmişlerdir.

26 Başka gazilerin anlatılarından da kura ve gönüllülük usullerinin uygulandığı anlaşılmaktadır. Mesela Kore’ye kura ile seçilen askerlerden biri Kars’ın Dikme köyünden Muhittin Polatel’dir. İlyas Topçu, *Kore Savaşı ve Kars-Ardahan İğdir Kore Şehitleri ve Gazileri*, Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kars, 2009, s. 99. Denizlili İsmail Hakkı Nohutçu ise Kore’ye gönüllü olarak gitmiştir. Ercan Haytoğlu, “Denizli’li Kore Savaşı Gazisi İsmail Hakkı Nohutçu Gözüyle Kore Savaşı”, *Geçmişten Günümüze Denizli Dergisi*, S.1, Ocak-Şubat-Mart 2004, s. 22.

27 Özgür Yıldız-Hafize Doğramacı, “Muğla-Milas...”, s. 551-552; Tahsin Yazıcı, *Kore...*, s. 59-60; Selim Özcan, “Kore Savaşı ve Savaşa Katılan Amasyalı Şehit ve Gaziler”, *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Y.12, S.33, Aralık 2019, s. 738.

28 Ahmet Oğuz, “Sözlü Tarih Çerçevesinde Kore Gazilerinin Kore Savaşıyla İlgili Hataları”, *Millî Folklor*, S.94, 2012, s. 127-128.

29 Tahsin Yazıcı, *Kore...*, 1963, s. 59.

Ancak Davut Eker vedalaşmak ve hasret gidermek için kendisine verilen on günlük izin süresini aşmış ve bir ay kadar gecikmiş, geç kaldığı için de askerlik şubesi onu İzmir'e göndermiştir. Bu yüzden Davut Eker İskenderun kafilesi ile değil, İzmir kafilesi ile yola çıkmıştır.

Gaziler kura usulü ile seçildikten sonra savaşa hazırlanmışlar, bu çerçevede savaşta kullanılacak muhtemel savaş araç gereçlerini kullanmak ve bu konuda beceri kazanmak için detaylı bir eğitim sürecinden geçirilmişlerdir. Uygulama, ülkenin değişik yerlerinden katılan diğer askerler için de geçerliydi.³⁰ Kore için seçilen askerlere Türk ve Amerikalı komutanlar tarafından ve mümkün mertebe alışkanlık sağlamaları bakımından Amerikan silahları ile eğitim yaptırılmıştır.³¹ Kore için oluşturulan tugayda 241. Alay Komutanlığı yapan Dora'ya göre bu askerler için on günlük memleket izni genel bir kuraldı.³²

Yolculuk

Gaziler, savaş eğitimi ve memleket izni sonrasında Kore'ye gitmek üzere biri İskenderun ve diğeri İzmir olmak üzere iki farklı merkezden çıkış yapmışlardır. Kore'ye gidecek askerlerin önemli bir kısmı Ankara'dan trenle İskenderun'a ulaşmıştır. Buraya gelen askerler, diğer şehirlerden gelecek askerleri beklediklerinden bir süre burada oyalanmışlardır. Savaşa gidecekleri uğurlamak üzere çok sayıda insan limana kadar gelmiştir. Bu durumu Mehmet Zeki Akarca, "*Birçok askerın eşi, çocukları, anne-babası veya diğer yakınları askerleri uğurlamaya limana gelmişlerdi.*" şeklinde dile getirmiştir. Yine aynı şekilde Gazi Mehmet Topçu da İskenderun Limanı'nın askerler ve asker yollamaya gelenlerle dolu olduğunu belirtmektedir. Davut Eker ise İzmir Limanı'na asker yakınları ve vatandaşların geldiğini beyan etmiştir.

Kore Savaşı'na katılan ve kendileriyle görüşme yapılan gazilerin üçü de gemilerle Akdeniz, Süveyş Kanalı, Kızıldeniz, Umman Denizi, Hindistan, Seylan, Malezya ve Filipinler üzerinden gittiklerini beyan etmişlerdir. Seyir halindeyken geminin güzergâhı, uğranılan limanlar ve bir sonraki durağın neresi olacağı konusunda askerlere sürekli bilgi verilmiştir. İskenderun Limanı'ndan hareket eden Mehmet Topçu ve Mehmet Zeki Akarca'nın bulunduğu gemide sadece Türk askerleri yer alırken, Davut Eker'in bindiği

30 Özgür Yıldız-Hafize Doğramacı, "Muğla-Milas...", s. 552.

31 Tahsin Yazıcı, *Kore...*, s. 59; Celâl Dora, *Kore Savaşında...*, s. 21. Savaşa Denizli'den katılan İsmail Hakkı Nohutçu ise Seferihisar'daki hazırlık eğitimlerini Türk yapımı Kırıkkale tüfekleriyle yaptıklarını belirtmiştir. Ercan Haytoğlu, "Denizli'li Kore...", s. 22.

32 Celâl Dora, *Kore Savaşında...*, s. 16.

gemide Yunan askerleri de bulunmaktaydı. Eker, gemide bulunan askerler konusunda “Bizim gemide yaklaşık 2.000 Türk ve 1.000 kadar Yunan askeri vardı.” demiştir. Onun beyanına göre yolculuk esnasında Yunan askerleri, Türk askerlerine karşı yer yer düşmanca bir tutum sergilemişlerdir. Bu hususu Eker, “Kızıldeniz’de seyir halindeyken Yunan askerler, Türk askerlerine önce yemek verilmesini bahane ederek bizim askerlerimizin yemeğine zehir katmışlar. Zehirlenen üç askerimiz kurtarılamayarak orada vefat etti.” şeklinde ifade etmiştir. Bundan başka Kore’ye asker taşıyan gemilere bazı bölgelerde tepki gösterildiği anlaşılmaktadır. Eker bu konuda; “Süveyş Kanalı’nı geçerken Araplar bizim gemiyi taşladılar.” ifadelerine yer vermiştir.³³ Gaziler, seyahat güzergâhındaki denizlerin o anki özellikleri ve görünümü ile yolculuğun süresi hakkında da bilgi vermişlerdir. Eker, “Akdeniz berrak ve dingin, Umman Denizi son derece hurçındı.” derken; Mehmet Zeki Akarca ise “Uçsuz bucaksız denizlerde günlerce yol aldık ve 33 günde Kore’ye ulaştık.” şeklinde konuşmuştur.

Kore’ye giden Tugay’da yer alan askerler (sayıları, sınıfı vs.) ile yurt içi ve yurt dışındaki seyahat bilgileri (yola çıkış zamanı, güzergâhı, süreçte yaşananlar vs.) güvenlik gerekçesiyle basına pek yansıtılmamıştır.³⁴ Bununla birlikte gazilerin verdiği bilgilerin büyük bir kısmını değerlendirebilecek verilere sahibiz. Savaşa katılan askerler savaş yerine gidiş için iki ayrı çıkış noktası kullanmışlardır. Öyle anlaşılıyor ki ilk yola çıkanlar Tuğgeneral Tahsin Yazıcı komutasında hareket eden Kore Türk Tugayı’nda yer almışlardı. Yazıcı’nın verdiği bilgiye göre Türk askerlerini taşımak üzere İskenderun önlerine üç ABD gemisi gelmişti. Bunların ilki 25 Eylül 1950’de, ikincisi 26 Eylül’de ve üçüncüsü de 29 Eylül’de yola çıkmıştı.³⁵

Gazilerin İskenderun Limanı’ndan hareketle Akdeniz ve Süveyş Kanalı’nı geçtikten sonra uzun süren bir yolculuktan sonra Kore’ye ulaştıkları anlaşılmaktadır. Gazilerden biri yolculuğun 33 gün sürdüğünü belirtirken, diğeri gün vermeksizin uzun sürdüğünü

33 Mevcut kaynaklarda Eker’in verdiği bilgileri teyit ya da reddeden verilere ulaşılamamıştır.

34 Kore’ye yapılan asker sevkياتının yurt içindeki aşamaları ve yurt dışına hareket zamanına dair haberler askerlerin yol güvenliği sağlama adına askerî sır olarak kabul edildiğinden birkaç istisna dışında gazetelere yansıtılmamıştır. Haberler, Millî Savunma Bakanlığı ile Genelkurmay Başkanlığı’nın belirlediği usul ve esaslar dairesinde yapılabilmüş bu kısıtlamalar 28 Eylül 1950 Perşembe gününe kadar devam etmiştir. “Birliğimiz Kore Yolunda”, *Zafer*, 29 Eylül 1950, s. 1, 4. Basın hürriyetine hâle gelmemesi için belirlenen kurallara uymayan gazetelere herhangi bir cezai işlem yapılmamıştır. Bu konuda yasal bir düzenlemeye gidilmediği gibi mevcut Ceza Kanunu da uygulanmamıştır. “Kore’ye Hareket Eden Birliğin Resimleri”, *Zafer*, 8 Ekim 1950, s. 1, 3. Kore’ye askerlerle aynı gemide giden Türk birliğinde alay komutan yardımcısı olarak görev yapan Yarbay Natık Poyrazoğlu, aynı zamanda *Zafer* gazetesi için muhabirlik de yapmıştır, Esra İlky Keloğlu İşler-Serdar Analı, “Kore Savaşı’na Katılma Sürecinde Basın Yoluyla Halkın Onayını Arttırmak”, *Erciyes İletişim Dergisi “Akademia”*, C.4, S.2, 2015, s. 88. Poyrazoğlu belki de yine güvenlik nedeniyle asker sayısı, yer ve zaman konularında oldukça sınırlı bilgi vermektedir. “Kore Harp Birliğimiz Süveyş’ten Nasıl Geçti?”, *Zafer*, 13 Ekim 1950, s. 1, 4; “Birliğimiz Kızıl Kore’ye Gidiyor”, *Zafer*, 26 Ekim 1950, s. 1, 4.

35 Tahsin Yazıcı, *Kore...*, s. 85; “Kore’ye Giden Birliğimiz Süveyş Kanalı’ndan Geçti”, *Akşam*, 29 Eylül 1950, s. 1.

dile getirmiştir. Başka bir çalışmada; Milaslı gazilerden biri yolculuğun 28, diğeri ise 29 gün³⁶, Kayserili Astsubay Mehmet Karamustafaoğlu ise 31 gün sürdüğünü belirtmiştir.³⁷ Kore'ye giden tugayın komutanı Yazıcı ise İskenderun'dan yola çıkan gemilerden ilkinin 22, ikincinin 25 ve üçüncü geminin de 21. günde Pusan Limanı'na yanaşarak askerleri boşalttığını dile getirmektedir.³⁸

Kore yolunda Yunan askerleriyle İzmir'den hareketle eden aynı gemide seyahat eden gazinin Yunanlarla Türk askerleri arasındaki güvensizliğe, hatta cinayete dair ifadeleri ilginçtir. Başka gaziler de benzer şekilde Yunan askerleriyle geçimsizliğin yaşandığını, işin kavgaya kadar vardığını dile getirmişlerdir.³⁹

Yolculuk süresinin farklı kişiler tarafından farklı sürelerle ifade edilmesi, muhtemelen olayın üzerinden uzun zaman geçmesiyle ve yanlış hatırlamayla ilgilidir. Gemilerin varış süreleri konusunda kendisi de 26 Eylül'de İskenderun'dan kalkan gemide bulunan Yazıcı'nın verdiği bilgileri esas almanın doğru olacağı düşünülmektedir. Buna göre İskenderun'dan hareket eden askerlerin ilk grubu 17 Ekim'de Pusan şehrine ulaşmıştır.⁴⁰

Pusan'da Karşılama ve Savaş Bölgesine İntikal

Gaziler, karaya ilk ayak bastıkları yer ve savaş bölgesine intikal konusunda çeşitli bilgiler vermişlerdir. Mehmet Topçu bu hususu; *“Kore’de karaya ilk çıktığımız yer Pusan Limanı idi. Orada bizi Türk irtibat subayları karşıladı ve askeri kıyafetler giydirilip silahlar verildi. Daha sonra da savaş bölgesine hareket edildi. Yol emniyeti açısından savaş bölgesine yavaş ve kademeli bir şekilde intikal gerçekleştirildi.”* sözleriyle anlatmıştır. Diğer gaziler de kendilerini taşıyan gemilerin Kore'deki ilk durağının Pusan olduğunu daha sonra iç bölgelere doğru götürüldüklerini belirtmişlerdir.

36 Özgür Yıldız-Hafize Doğramacı, “Muğla-Milas...”, s. 551-552.

37 “Mehmet Astsubayın Anlatımıyla Kore Yolculuğu”, 17.09.2018 (Çevrimiçi), <https://www.aa.com.tr/tr/yasam/mehmet-astsubayin-anlatimiyla-kore-yolculugu/1256622>, 15 Eylül 2021.

38 Tahsin Yazıcı, *Kore...*, s. 85, 100.

39 Ahmet Oğuz, “Sözlü Tarih...”, s. 131-132.

40 Tahsin Yazıcı, *Kore...*, s. 100; “Savaş Birliğimiz Kore’ye Vastı Oldu”, *Zafer*, 19 Ekim 1950, s. 1; “Savaş Birliğimiz Kore’de Hararetle Karşılandı”, *Akşam*, 19 Ekim 1950, s. 2; “241. Şanlı Piyade Alayımız da Dün Sabah Pusan Limanında Karaya Çıktı”, *Yeni Sabah*, 19 Ekim 1950, s. 1; Ercan Haytoğlu, “Kore Gazisi Kadir Nurlu”, *Geçmişten Günümüze Denizli Yerel Tarih ve Kültür Dergisi*, S.33, Eylül-Aralık 2012, s. 15; Ercan Haytoğlu, “Kore Savaşı ve Denizli Kore Şehitleri ile Gazileri”, *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, S.11, 2002 (1), s. 89.

Harita 1: Kore'ye giden Türk tugayının Pusan'dan sonra ilk toplandığı Teagu şehrini gösterir harita.⁴¹

Pusan'a ayak basan Türk askerleri, Kore ve Amerikan bandoları eşliğinde marşlar söyleyen valilik ve belediye memurları ile ellerinde Türk, Kore ve Amerikan bayrakları taşıyan genç kızlar ve çiçek taşıyan çocuklar tarafından karşılandılar.⁴² Pusan, BM gemilerinin kolaylıkla yanaşabildiği, asker sevkiyatı bakımından önemli bir liman olduğu kadar elverişli bir hava üssüne sahipti.⁴³ Kanadalı gazilerin belirttiğine göre iki milyon kadar insanın bulunduğu şehirde su ve tuvalet yoktu ve her yeri kötü kokular kaplıyordu.⁴⁴ Yazıcı'nın verdiği bilgiye göre Pusan'a inen askerler buradan demir yoluyla yaklaşık 120 kilometre kadar kuzeyde ve iç kesimde bulunan Taegu vilayet merkezine gitmişlerdi.⁴⁵

Askerlerin Savaştağı Görevleri ve Kullandıkları Savaş Araç-Gereçleri

Kore'de askerlerin birbirinden farklı görevlerinin olduğu ve farklı savaş araç gereçleri kullandığı anlaşılmaktadır. Bu konuda askerlerden Mehmet Topçu, M1 piyade tüfeği ve Thompson tabancası; Davut Eker uçaksavar, Mehmet Zeki Akarca ise ağır

41 "Kore Savaş Birliğimiz Teagu'da Toplanıyor", *Zafer*, 20 Ekim 1950, s. 1.

42 Tahsin Yazıcı, *Kore...*, s. 100; "Savaş Birliğimiz Kore'ye Vasil Oldu", *Zafer*, 19 Ekim 1950, s. 1; "Savaş Birliğimiz Kore'de Hararetle Karşılandı", *Akşam*, 19 Ekim 1950, s. 2. Türk birliğinin Pusan'a varışını *Zafer* gazetesi muhabirliği de yapan Yarbay Natık Poyrazoğlu, "Pusan'da halk tarafından büyük tezahüratla karşılandı. Koreli kadınlar, çocuklar ve bütün Pusan halkı Türk askerlerini görmek için sokaklara yığılmışlardı. Şehrin her binasından bayraklar sallanıyor ve askerlerimizin üzerine çiçekler atılıyordu. Pusan'a çıkan askerlerimiz aynı gün Teagu'ya hareket etmeğe başlamıştır. Biz de Teagu'ya gidiyoruz. Orada toplanacağız." şeklinde ifade etmiştir. "Kore Savaş Birliğimiz Teagu'da Toplanıyor", *Zafer*, 20 Ekim 1950, s. 1.

43 Stanley Sandler, *The Korean...*, s. 5.

44 "Arrival and Smell" (Çevrimiçi), <https://www.veterans.gc.ca/eng/remembrance/history/korean-war/land-morning-calm/conditions/arrival>, 19.02.2021.

45 Tahsin Yazıcı, *Kore...*, s. 101-102.

makinelî tüfek kullandığını beyan etmiştir. Gazilerden birine Türkiye’de aldığı askerî eğitimle doğrudan ilgili olmayan farklı bir görev verilmiştir. Mehmet Topçu bu konudaki uygulamayı; *“Pusan Limanı’na varıldığında askerlerin görev yerleri ve görev dağılımları konusunda yeni düzenlemeler yapıldı. Mesela ben Diyarbakır’da topçu iken Kore’de bana ileri gözetleme görevi verildi.”* şeklinde dile getirmiştir. Topçu ayrıca yerli halkın kullandığı silahlar ve Türk birliklerine sağlanan hava desteği konusunda *“Orada savaştan yerli halkın uçak ve helikopterleri yoktu. Havan topları, piyade tüfekleri ve el bombaları vardı. Başlangıçta bizim topçu birliklerine hava desteği yokken sonraki zamanlarda Türk jetleri tarafından hava desteği sağlanmaya başlandı.”* ifadelerini kullanmıştır.

Savaş bölgesine giden gaziler burada M1 piyade tüfeği, Thompson marka hafif makinelî tüfek, uçaksavar, ağır makinelî tüfek kullanmışlardır. Kore’de Amerikan kuvvetleri komutanlığının emrine girerek bu kapsamda belirlenen görevleri yapan Türk askerleri yine Amerikan silahlarını kullanmışlardır. Yazıcı’nın verdiği bilgiye göre Türk askerleri, Kore’ye kadar kendi silahlarıyla gitmekle birlikte esasen Amerikalıların dağıttığı savaş araç ve gereçlerini kullanmışlardır.⁴⁶ Bu kapsamda Topçu’nun savaşta Türk jetlerinin kullanıldığına dair verdiği bilginin yanlışlığını belirtmeliyiz.

Düşman Algısı ve Farkındalık

Kadirli’den Kore savaşına katılan gaziler kimler adına, kiminle ve niçin savaştıklarını farkındaydılar. Bu konuda bilgisine başvurulmuş Mehmet Topçu, *“Biz orada Birleşmiş Milletler ve NATO adına savaşıyorduk ve düşman askerlerine Çaynis deniliyordu.”* derken Davut Eker ise *“Çinlilerle savaşıyorduk.”* ifadelerine yer vermiştir. Topçu, *“Peki niçin savaşıyordunuz?”* sorusuna *“Bunu size söyleyemem komutanlarımız bunun bir sır olduğunu, ölünceye kadar bu sırrı saklamamız gerektiğini bize tembihlediler ve bu konuda söz verip yemin ettik.”* şeklinde cevap vermiştir. Topçu, nazikâne ısrarlara rağmen komutanın kendisine verdiği sırrı açıklamaktan imtina etmiştir. Diğer gaziler Davut Eker ile Mehmet Zeki Akarca ise aynı soruya cevaben komünizme ve komünizmin yayılmasına karşı savaştıklarını ifade etmişlerdir.

Gazilerin savaşa, savaştaki dost ve düşman algısına dair farkındalıklarının üst düzeyde olduğu anlaşılmaktadır. Birleşmiş Milletler ve NATO adına Çin ve Kore askerlerine karşı savaşıldığını dile getirmeleri bunun göstergesidir. Nitekim gazilerden biri düşmanlara genel olarak Çinli anlamında *“Çaynis”* (Chinese) denildiğini hatırlamaktadır.

46 Tahsin Yazıcı, *Kore...*, s. 45-46.

Gazilerden Topçu'nun kendisine verilen sırrı saklama hususundaki titizliğı ahde vefa ve sadakat gibi değerlere ne kadar büyük bir önem attettiğinin göstergesidir.

İş Birliğı Yapılan Ülkeler

Gaziler, Birleşmiş Milletler ve NATO'ya bağı diğer ülkelerin askerleriyle koordineli ve iş birliğı içerisinde savaşmışlardır. Bu konuda Mehmet Topçu, "*Cephede Alman askerleri ile yakın bir konumda ve birbirimizle irtibatlı hareket ediyorduk.*" derken Davut Eker, "*Önceleri Amerikan askerleri ön cepheye savaşıyorlardı. Sonra ön cepheye bizi verdiler. Bizim arkamızda Amerikan ve Alman askerleri vardı.*" ifadelerini kullanmıştır.

Gaziler, Amerikan askerleriyle yan yana bulduklarından savaşta onların varlığına dikkat çekmişler, Yunanlar ise yolculuk vesilesi ile zikredilmiştir. Esasında Birleşmiş Milletler adına savaşa çok daha fazla (toplamda 19) ülke katılmıştır. Bunlar arasında Almanya yoktur.⁴⁷ Öyle anlaşılıyor ki Topçu, Almanlarla birlikte savaşma konusunda yanılmaktadır.

Cephede Barınma, Beslenme ve Uyku

Savaşa katılan gaziler cepheye barınma, beslenme ve özellikle de uyku konusunda çok büyük güçlüklerle karşılaşmışlardır. Mehmet Topçu bu konuda; "*Savaş bölgesinde askeri çadırlar ve yeraltı sığınakları yapılmıştı. Son derece kısıtlı olan dinlenme ve uyuma vakitleri için buralar kullanılıyordu. Cepheye bulunan askerlere mutfakta pişirilen yemekler değil daha çok konserve yemekler verilmekteydi.*" derken Davut Eker ise "*Yemeklerimiz daha çok kumanya ve hazır yemektir. Ancak sıcak yemek çıkarıldığı da olurdu. Bazen çikolata ve şekerleme de dağıtılırdı. Günlük sadece iki saatlik bir uykumuz vardı onu da uyku tulumunda uyuyorduk.*" ifadelerini kullanmıştır.

Kore'de buldukları zaman zarfında askerler daha çok konserve türü kumanyalarla besleniyor, çadır ve yeraltı barınaklarında kalıyorlardı. Bu durum savaşa Kadirli dışından katılan bazı gaziler tarafından da dile getirilmiştir.⁴⁸ Yazıcı'nın verdiği bilgilere bakılırsa Kore'de sadece kumanya değil aynı zamanda seyyar mutfaklarla sıcak yemek de verilmekteydi.⁴⁹ Bazı gaziler Amerikalılarla yeme alışkanlığı konusunda yaşanan

47 James F. Schnabel-Robert J. Watson, *The Joint...*, s. 293.

48 Özgür Yıldız-Hafize Doğramacı, "Muğla-Milas...", s. 551-557; Nazan Kahraman, "Kore Gazileri Üzerine Nitel Bir Çalışma: Merzifonlu Kore Gazileri", *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi (OPUS)*, C.15, S.25, 2020, s. 3622.

49 Tahsin Yazıcı, *Kore...*, s. 45-46. İsmail Hakkı Nohutçu ise kendilerine düzenli olarak kumanya verildiğini ancak sıcak yemek yiyemediklerini belirtmiştir. Ercan Haytoğlu, "Denizli'li Kore...", s. 23.

farklılık ve sıkıntı dışında kendilerine Kore’de çok iyi bakıldığını dile getirirken⁵⁰, bazıları da aynı birlikte olmalarına rağmen Amerikalılara daha iyi bakıldığını belirtir. Uyku tulumunda uyumanın hem Türk hem de Amerikalı askerler için geçerli olduğu anlaşılmaktadır.⁵¹ Amerikalı bir asker (Stanley Jujii) de aşırı sıcak yaz günlerinden sıfırın altındaki kış günlerine değişen iklim şartları altında nöbet tuttıklarını, mumlarla ısıtılan konserve yediklerini, farelerle mücadele ederek dar sığınaklardaki sert zeminde uyumak zorunda kaldıklarını, uzun süre banyo yapamadıklarını, bit ve diğer haşerelerin yol açtığı enfeksiyonlardan korunmak için vücutlarına DDT⁵² sıkıldığını belirtmektedir.⁵³ Kanadalı askerler de geceleri kendilerini en fazla farelerle yılanların rahatsız ettiğinden bahsetmişlerdir.⁵⁴

Doğası gereği savaş, türlü zahmet ve zorluklara katlanmayı gerektirir. Ancak gazilerin beyanlarına bakılırsa savaş, Kore’nin iklimi ve coğrafi özellikleri itibarıyla askerler için ekstra cefa çekmeyi gerektirmişti. Savaş ortamı yalnız askerler için değil Kore halkı için de katlanılması güç neticeler doğurmuştur.

Kore’ye Dair İzlenimler: İnsan ve Tabiat

Gaziler; savaş ortamı, savaşın ülkeye, insanlara olan etkisi ile yerleşim bölgelerinin iklimi, bitki örtüsü ve yeryüzü şekilleri konusunda çeşitli bilgiler vermişlerdir. Mehmet Topçu bu konuda “*Bütün şehirler ve köyler yakılıp yıkılmış, tahrip edilmişti. İnsanlar açlık, susuzluk ve sefalet içerisindeydi. Kore, soğuk bir memleket olup çoğu zaman kar yağmaktaydı. Dağlık ve ormanlık bu arazide taşın olmaması dikkatimi çekmişti. Başlıca orman ürünleri; çam, ihlamur, kestane ve fıındıktı.*” derken Davut Eker, “*Kum Kale ve Vekkas (Vegas) ormanlık yani meşe, çam, fıındık, kestane, Çorman ise düzlük bir alandı;*

50 Mesela savaşa Amasya’dan katılan Halil Kanar, yemek konusundaki memnuniyetini şu ifadelerle dile getirir: “*Cephede iken yemeklerimiz helikopterle gelir, mevzilerde yerdik. Bize damperlerden su içirdiler, zehirli olur diye başka su içmemize izin vermediler. Yaşamamız iyiydi. Sefil kalmadık, Amerika bize baktı.*” Yine Amasyalı Hüseyin Demir ise “*Yemekler çok güzel idi. Bize tavuk ve hindi eti çıkıyordu.*” ifadelerini kullanmıştır. Selim Özcan, “Kore Savaşı...”, s. 740-741. Kendileriyle mülakat yapılan Kanadalı gaziler de (12 kişi) yemeklerden memnuniyet konusunda farklı görüşler dile getirmişlerdir. Onlar kendileri için ayrılan günlük istihkakları olduğunu, yemeklerde tavuk, sosis, fasulye, dondurma, biftek, yerel meyveler yediklerini; yemeklerin bazen konserve ve bazen de sıcak yemek şeklinde verildiğini belirtmişlerdir. Bir gazi de istihkakları arasında sigara ve biranın da bulunduğunu ifade etmiştir. “Food” (Çevrimiçi), <https://www.veterans.gc.ca/eng/remembrance/history/korean-war/land-morning-calm/conditions/food>, 20.02.2021.

51 Ahmet Oğuz, “Sözlü Tarih...”, s. 131-132.

52 DDT: Organik halojen bileşikleri ailesine ait sentetik bir insektisittir ve çok çeşitli böceklerle karşı oldukça zehirlidir. Etkisini sinir sistemini dağıtarak göstermektedir. İlk olarak 1874 yılında geliştirilmişse de DDT’nin bitlere, pirelere ve sivrisineklerle karşı etkili olduğu II. Dünya Savaşı sırasında ve sonrasında tespit edildi. “DDT” (Çevrimiçi), <https://www.britannica.com/science/DDT>, 26.11.2021.

53 *The Korean War Veteran’s Enduring Legacy*, Korea Health Industry Development Institute, 2012, s. 55-56.

54 “Pests” (Çevrimiçi), <https://www.veterans.gc.ca/eng/remembrance/history/korean-war/land-morning-calm/conditions/pests>, 20.02.2021.

iklimi soğuk ve kar yağışlıydı.” diyerek izlenimlerini aktarmıştı. Mehmet Zeki Akarca ise ülkenin yazın çok sıcak ve yağmurlu kışın ise çok soğuk olduğu bilgisini vermiştir.

Gazilerin Kore’ye dair izlenimleri temelde ülkenin coğrafi özellikleri, doğa şartları ile savaşın topluma etkisine dair olmuştur. Onların izlenimlerine göre Kore, soğuk bir iklime sahip olup coğrafyası dağlık ve ormanlıktır. Savaş, Kore halkını derinden etkilemiş onlar açlık, susuzluk ve sefaletle maruz kalmışlardı. Literatürdeki başka çalışmalarda da savaşa katılanların benzer izlenimleri edindikleri anlaşılmaktadır.⁵⁵ General Yazıcı, Kore’ye ilk ayak bastığında halkın fakirliğini ve perişanlığı fark etmişti. Hatta Türk askerlerinin kendi yiyeceklerini kıyından iç bölgelere doğru giderken istasyonlarda gördükleri çocuklarla paylaştıklarını aktarır.⁵⁶ Merzifonlu gazilerden biri de çoluk çocuk, genç, yaşlı halkın çok perişan vaziyette olduğunu belirtmiştir.⁵⁷ Savaşa Kanada’dan katılanların verdikleri bilgilere göre Kore halkı hem mevcut savaş durumu ve hem de bir süre önce yaşadıkları II. Dünya Savaşı nedeniyle son derece fakir düşmüştü. Evlerini doğada buldukları basit malzemelerle inşa ediyorlardı. Atları yoktu, çiftlerini öküzlerle ve sabanla sürüyorlardı. Kanadalı bir gaziye göre Kore’de savaş, siviller için askerlerden daha zordu.⁵⁸

Tuğgeneral Yazıcı, Kore’nin genel hatları itibarıyla yüksek dağlardan ve derin vadilerden oluştuğunu, güneyden kuzeye doğru gidildikçe dağların yüksekliğinin ve engebeli olma durumunun arttığını, iklimin güneyde ılıman iken kuzeye doğru sertleştiğini yaz ayları sıcaklık ortalamasının 25 derece olduğunu, nemli hava nedeniyle kış soğuklarının daha fazla hissedildiğini belirtmektedir.⁵⁹ Hakikaten Güney Kore’nin iklimi, kışın soğuk ve nispeten kuru, yazları ise sıcak ve nemlidir. Kışın en düşük ortalama aylık sıcaklıklar, güney sahili dışında donma noktasının altına düşer.⁶⁰ Kanadalı olup Kore’de

55 Ahmet Mehmetefendioğlu, “Bir Kutup...”, s. 203; Ahmet Oğuz, “Sözlü Tarih...”, s. 132; *The Korean...*, s. 99, 115. Mesela Amasyalı Hüseyin Demir, Kore halkının durumunu: “Kore halkı çok aç idi. Yemek yerken çocuklar yanıma gelip, bize bakıyorlardı. Onlara eklemek veriyorduk.” sözleriyle dile getirmiştir. Selim Özcan, “Kore Savaşı...”, s. 741.

56 Tahsin Yazıcı, *Kore...*, s. 102-103.

57 Nazan Kahraman, “Kore Gazileri...”, s. 3620.

58 Kanadalı Gazi Charles Trudeau, askerlerin hiç olmazsa kendilerini savunmak için silahlarının olduğunu ve iyi beslendiklerini belirttikten sonra “12, 13, 14 veya 15 yaşında bir çocuk ne yapabilir ki?” ifadelerini kullanmıştır. “Civilian Population” (Çevrimiçi), <https://www.veterans.gc.ca/eng/remembrance/history/korean-war/land-morning-calm/people/population>, 20.02.2021. Yine diğer Kanadalı gaziler de halkın ve çocukların aklıktan öldüğünü, özellikle çocukların durumunun perişan olduğunu, çocukların bir şeyler alabilme umuduyla sıkça askerleri takip ettiklerini, çocuklara yiyecek verdiklerini dile getirmişlerdir. Gazilerden Luther Ferguson, bir çocuğa bir çikolata fırlattığını, çikolatayı çocuğun elinden halktan birinin aldığını çocuğun mücadele edecek gücünün olmadığını çünkü ölmek üzere olduğunu ve az sonra öldüğünü anlatmıştır. “Starving Children” (Çevrimiçi), <https://www.veterans.gc.ca/eng/remembrance/history/korean-war/land-morning-calm/people/children>, 20.02.2021.

59 Tahsin Yazıcı, *Kore...*, s. 11-14.

60 “South Korea” (Çevrimiçi), <https://www.britannica.com/place/South-Korea#ref34956>, 15.09.2021.

bulunan askerlerin önemli bir kısmı ülkede yaz döneminde sürekli yağan muson yağmurlarından ve kış aylarının soğukluğundan bahsetmişlerdir.⁶¹ Basına, ABD yetkili organları tarafından Kore ikliminin sert olması nedeniyle Türk askerleri ve diğer ülke askerleri için uygun elbise gönderileceği haberleri yansımıştır.⁶²

Şu hâlde Kadırlılı gazilerin verdikleri bilgiler ile diğer gazilerin izlenimleri uyum halindedir. Bu durum esasında gazilerin genel anlamda ülkede iklimin nispeten daha sert olduğu orta ve kuzeye yakın yerlerde bulduklarını ve zorlu şartlar altında mücadele ettiklerini göstermektedir. Savaşın ister sivil ister asker her kesimden insan için feci sonuçlara yol açtığı şahitlerce dile getirilmiştir. Ancak hatıralara bakılırsa savaştan en çok çocuklar olumsuz etkileniyordu.

Ailelerle Haberleşme ve İrtibat

Gazilerin anlatımına göre askerler, Türkiye'deki aileleriyle mektup vasıtasıyla haberleşmişlerdi. Bu konuyu Mehmet Topçu, “*Askerler Türkiye’deki aileleriyle Kore Türk Birliği aracılığı ile mektuplaşabiliyorlardı. Mektubun Türkiye’ye gidip gelmesi bir, bir buçuk ay sürmekteydi*” şeklinde dile getirmiştir. Diğer taraftan Davut Eker karargâhta bulunan radyo aracılığı ile Türkiye’de olup bitenlerden haberdar olduklarını beyan etmiştir. Mehmet Zeki Akarca ise mektupla haberleştiklerini işaret ederek annesinin kendisine mektupla yazdığını fakat hatırlayamadığı özlem dolu bir şiirden bahsetmiştir.

Haberleşme kanalının sadece mektuplar olduğu diğer çalışmalarla da uyum halindedir.⁶³ Ancak Kore’deki gazilerin hepsinin bu şansa sahip olmadıkları ve aileleriyle hiç haberleşemeyenlerin de bulunduğu anlaşılmaktadır.⁶⁴ Başka bir çalışmaya konu olmuş gazilerden birinin verdiği bilgiye göre her asker ayda dört mektup gönderme hakkına sahipti. Mektuplardan her biri 50 sente gönderiliyordu.⁶⁵ Şanslı olanlar mektup dışında radyo aracılığı ile Türkiye’den haberdar olabiliyorlardı.⁶⁶

61 “Weather” (Çevrimiçi), <https://www.veterans.gc.ca/eng/remembrance/history/korean-war/land-morning-calm/conditions/weather>, 19.02.2021.

62 “Kore Birliğine Hususi Tayın”, *Zafer*, 17 Ekim 1950, s. 1.

63 Ahmet Mehmetefendioğlu, “Bir Kutup...”, s. 198, 200-202; Nazan Kahraman, “Kore Gazileri...”, s. 3621.

64 Özgür Yıldız-Hafize Doğramacı, “Muğla-Milas...”, s. 558.

65 *Zafer*’de yer alan bir habere göre PTT Genel Müdürlüğü, Kore’deki evlatlarına mektup gönderecek ailelerden para alınmamasına karar vermişti. “Kore Birliğine Mektuplar Ücretsiz”, *Zafer*, 24 Ekim 1950, s. 1.

66 Ahmet Oğuz, “Sözlü Tarih...”, s. 131. Radyonun Türkiye’den haber alma konusunda etkili bir araç olduğunu Nurlu’nun verdiği bilgiler de teyit etmektedir. Ercan Haytoğlu, “Kore Gazisi...”, s. 19.

Sıcak Savaşa Giriş ve Yaralanma

Görüşme yapılan gazilerin cephede sıcak çatışmaya girdikleri anlaşılmaktadır. Savaşta yaralanan Mehmet Topçu olayı; *“Bir gün ileri gözetleme yaparken düşman bölgesinden sürekli bir kişinin bize doğru ateş açtığını fark ettim. Sonra ona bir baskın düzenleyip esir almak için komutanımdan izin istedim. Komutanım yoğun kış şartlarını gerekçe göstererek bunun çok riskli olduğunu söyleyip izin vermek istemedi. Fakat kar ve tipiye rağmen ısrar ederek komutanımdan gerekli onayı aldım ve bize ateş eden düşman askerinin siperine kadar vararak onu esir almayı başardım. Silahını bıraktırdım, önüme kattım ve kendi birliğimize doğru gelirken kulakları sağır eden bir havan sesi duydum. Esir asker yuvarlandı onu sırtladım ve birliğimizin olduğu yere kadar geldim. Bütün arkadaşlarım bana tuhaf tuhaf bakarak, ‘ne oldu böyle sana?’ dediler. ‘Ne olmuş ki?’ dedim. Sonra bir baktım her yerimden kanlar akıyor ve botumun içerisine ılık bir sıvı dolmuş. Havan topundan seken şarapnellerle başımın iki yerinden, sağ kolumdan ve sol bacağımdan yaralanmıştım. Beni alıp bir arabayla Türk Tugayı’na götürdüler. Tedavi aşamasında Koreliler benimle o kadar çok ilgilendiler ki yaralarımın iyileşmesi üç günde tamamlandı.”* şeklinde anlatmıştır.

Davut Eker ise yaralanma ve tedavi sürecini; *“Bir gün siperde ayakta gözetleme yaparken iki-üç metre yakınımı bir top mermisi düştü. Önce hiçbir şey hissetmedim. Sonra bir baktım botumun içi kan dolmuş. Yaralandığımı o zaman anladım. Baktım bacağımın arkasına bir şarapnel parçası isabet etmiş. Bölük komutanım İmadettin Canok beni hemen uçakla Japonya’ya gönderdi. Üç hafta Japonya’da kaldım. İyileştikten sonra tekrar birliğime döndüm. Komutanıma beni başka bir yere vermesini söyledim ama o bunu kabul etmedi. Savaş sonuna kadar aynı yerde kaldım.”* ifadeleriyle dile getirmiştir.

Mehmet Zeki Akarca’nın ise sıcak çatışmaya girdiğini ancak hafif bir şekilde yaralandığını; *“Bulduğum siper sürekli ateş altındaydı, etrafımdan ve başımın üstünden durmadan mermiler geçiyordu. Bir defasında bir mermi sağ kolumu yalayarak geçti. Onun dışında ciddi bir yaralanmam olmadı.”* şeklindeki ifadelerinden öğreniyoruz.

Şu hâlde gazilerin üçü de fiilen savaşarak mücadele etmiş ve yaralanmışlardır. Ciddi şekilde yaralanan gazinin tedavisi Japonya’da yapılmıştır. Yaralananların hepsi tedavi için Japonya’ya gitmemiş bazıları Pusan’da da tedavi olmuştur.⁶⁷ Savaşa Kanada’dan katılanların ifadelerine bakılırsa yaralılar cepheden helikopterlerle alınıyor, yaranın ağırlığına göre muamele görüyorlardı. Ağır yaralı olup da ameliyat olması ve uzun

67 Selim Özcan, “Kore Savaşı...”, s.738.

tedavi görmesi gerekenler Japonya'ya gönderilirken hafif yaralılar Kore'de tedavi ediliyorlardı.⁶⁸ Yaralı Türk askerlerine acil müdahale cephe gerisinde Türk hastanesinde, Birleşmiş Milletlere ait hastanelerde⁶⁹ veya Türk Kızılayı'na ait çadırlarda yapılıyordu.⁷⁰ 15 Temmuz 1953 tarihli bir belgeye göre Japonya'ya tedavi amacıyla gönderilen askerlere burada kaldıkları süre zarfında rütbesine göre tazminat adı altında gündelik bir para ödenmiştir.⁷¹

Türkiye'den katılan gaziler, kendi vatanlarından uzakta yardım maksadıyla başka bir ülkede bulunsalar da öz vatanlarını savunur gibi büyük bir cesaret, fedakârlık ve kahramanlık örneği göstererek mücadele etmişler ve bu özellikleriyle bütün dünyanın takdirini kazanmışlardır.⁷² Mehmet Topçu'nun ifadelerinden yalnız cesaret ve fedakârlığı değil aynı zamanda merhameti de hissetmek mümkündür.

Dönüş ve Karşılama

Bilgisine başvuru gaziler, dönüşte İzmir Limanı'na indiklerini beyan etmişlerdir. İzmir'de gaziler için coşkulu bir karşılama töreni yapılmıştır. Mehmet Topçu dönüşle ilgili anılarını; *“Kore'den dönüşümüz yine gemilerle ve aynı güzergâhtan yaklaşık bir ay sürdü. Bu defa İskenderun Limanı'na değil İzmir Limanı'na indik. Burada bizi büyük bir törenle ve coşkuyla halk ve yetkililer karşıladılar. Daha sonra trenle Adana'ya, oradan da kara yoluyla Kadiri'ye geldik.”* şeklinde dile getirmiştir. Mehmet Zeki Akarca da aynı güzergâhı ve vasıtaları kullanarak Kadiri'ye geldiğini beyan etmiştir. Davut Eker ise yolculuk ve bilhassa terhis işlemlerini daha detaylı bir şekilde anlatarak şu bilgileri vermiştir:

“Savaş bittiğinde tekrar gemilerle ve aynı güzergâhları takip ederek 28 günde İzmir'e geldik. Burada bizi yetkililer karşıladı. Savaş bölgesinde disiplin suçu (hırsızlık, emre itaatsizlik, cepheden kaçmaya teşebbüs vb.) işleyen askerler orada ayrılıp hapse gönderildi. Sonra yüzbaşım-la birlikte trenle Kayseri'ye geldik. Birliğe varıp terhis işlemlerimiz bittiğinde birlik komutanı üzerimdeki üniformamı da çıkarıp teslim etmemi istedi. Ben de giyecek sivil kıyafetlerimin olmadığını ve köye nasıl döneceğimi sordum. Yüzbaşım bana destek verdi ve en nihayetinde terhis olduğumda üzerimdeki askeri kıyafetleri çıkarmadım ve köyüme bu kıyafetlerle gittim.”

68 “Wounds” (Çevrimiçi), <https://www.veterans.gc.ca/eng/remembrance/history/korean-war/land-morning-calm/surviving/wounds>, 20.02.2021. Denizlili Gazi İsmail Hakkı Nohutçu da ağır yaralandığı için Japonya'da tedavi olmuştu. Ercan Haytoğlu, “Denizli’li Kore...”, s. 24.

69 Ercan Haytoğlu, “Denizli’li Kore...”, s. 24.

70 İlyas Topçu, *Kore Savaşı...*, s. 99.

71 Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın imzasını taşıyan 15 Temmuz 1953 tarihli kararname içeriğine göre; *“Kore Tugayına mensup personelden yaralanan veya hastalananlardan Japonya hastanelerinde tedavi görenlerin hastahanelerde kaldıkları müddetçe bazı ufak ve zaruri masraflarını karşılamak üzere”* subay ve astsubaylara günde 0,5'er dolar ve erlere ise 0,25'er dolar verilmesi kararlaştırılmıştı. *BCA*, Fon Kodu: 30.18.1.2, Yer No: 132.56.19, 15.07.1953.

72 Tahsin Yazıcı, *Kore...*, s. 215-226; Stanley Sandler, *The Korean...*, s. 163.

Savaş bittikten sonra Türkiye'ye dönüş yine gemilerle olmuş ve yaklaşık bir ay sürmüştür. Bu defa Kadırlı'den savaşa katılan bütün gaziler İzmir Limanı'na inmişler, burada büyük ve coşkulu bir kalabalık tarafından karşılanmışlardır. Başka yerden savaşa katılan gaziler ise dönüş yolculuğunun 22 gün sürdüğünü, Çanakkale ve İstanbul'da askerlerin büyük bir coşku ve heyecanla karşılandıklarını belirtmişlerdir.⁷³ Gazilerden biri Kadırlı'ye sivil elbisesi olmadığı için askerî elbise ile dönmüştür. Bu durum başka askerler için de geçerlidir. Ancak bir örnekte terhis olan gazi, askerî kıyafeti talep edildiğinden bağlı bulunduğu askerlik şubesine teslim etmiştir.⁷⁴ Amasya'dan katılan bir gazi, İzmir Seferihisar'a döndüklerinde kendileri için yedi kurban kesildiğini, yedi gün boyunca lokantaların kendilerine bedava yemek verdiğini dile getirmiştir.⁷⁵

Güney Kore'nin Gazilere Yaklaşımı, Madalya ve Ödüller

Savaşa katılan gazilerin Kore Cumhuriyeti yetkililerince çeşitli madalya ve sertifikalarla ödüllendirildiği anlaşılmaktadır. Bu konuda yaşadıklarını Mehmet Topçu, *“Kadırlı Askerlik Şubesi'nde bize törenle Kore'den gönderilen madalyalarımız ve gazilik beratımız verildi. Koreliler bize daima şükran ve minnet duygularını dile getirdiler ve baş tacı ettiler. Kore Devleti 2004 yılında beni “Barış Büyükelçisi Berati” ile ödüllendirdi. Bütün bunlar itibarımızın artmasına ve toplumda saygın bir yer edinmemize neden oldu.”* ifadeleriyle dile getirmiştir.

Mehmet Topçu'ya 2004'te gönderilen “Barış Büyükelçisi” beratında; *“Kore savaşı sırasında sizin ve ülkenizin, Kore Cumhuriyeti'nin hürriyeti ve demokrasisinin korunmasında göstermiş olduğunuz yardımlardan dolayı, Kore halkı adına sonsuz teşekkürlerimi sunmaktan onur duyuyorum. Özgür ülkemizin devamı için aziz fedakârlığınızın hatırasını kalbimizde daima muhafaza edeceğiz.”* ibarelerine yer verilmiştir (bkz. Ek-2). Diğer gaziler Davut Eker ile Mehmet Zeki Akarca'ya da madalyalar ve sertifikalar verilmiş; fakat onlar sertifikalarını kaybetmişlerdir.

Kadırlı'den Kore Savaşı'na katılan gazilerin anlattığına göre Koreliler, gazilere daima şükran ve minnet duygularını dile getirmişlerdir. Güney Kore tarafından çeşitli madalya ve sertifikaların gönderilmesi bunun en büyük kanıtıdır. Bu durum savaşa katılan bütün Kore gazilerine yönelik bir uygulamadır.⁷⁶ Ahmet Dağdeviren adlı bir gazi,

73 Ahmet Mehmetefendioğlu, “Bir Kutup...”, s. 206-207.

74 Ahmet Oğuz, “Sözlü Tarih...”, s. 133.

75 Selim Özcan, “Kore Savaşı...”, s. 740.

76 Ahmet Mehmetefendioğlu, “Bir Kutup...”, s. 199.

Kore'den kendisine madalya ile birlikte çeşitli hediyeler ve elektronik eşya da gönderildiğini belirtmiştir.⁷⁷

Güney Kore'nin gazilerin gönlünü almaya yönelik çeşitli girişimlerini, dostluk ve samimiyet ile ahde vefanın göstergesi olarak değerlendirmek gerekir. Adı geçen devletin kendi bağımsızlıklarını koruma uğruna canlarını feda eden bu insanlara destekleri sembolik düzeyde de olsa devam etmektedir. Nitekim Güney Kore, 2020 yılı başlarında başlayıp halen devam etmekte olan küresel COVID-19 salgını münasebetiyle gazileri unutmadığını göstererek maske göndermiştir.⁷⁸ Bu durum milletlerin zor zamanında yapılan yardımların karşılıksız kalmadığını ve uzun süre etkili olabileceğini göstermesi bakımından kayda değerdir.

Halkın ve Devletin Gazilere Yaklaşımı

Savaş dönüşü gazilere halkın bakış açısı ve yaklaşımının değiştiği, saygınlık kazandıkları anlaşılmaktadır. Mehmet Topçu bu hususu; *“Kore Savaşı'ndan geldikten sonra halk arasında bizlere 'Koreli' Kadirli ağızyla söylemek gerekirse 'Goralı' denmeye başlandı. Dolayısıyla gerçek kimliğimiz unutuldu ve bir süre sonra adımız sorulduğunda kimse bizi tanımaz oldu. Hatta birçok insan benim adımla Ali sanmaktadır ve 'Ali emmi' diye hitap etmektedir. Hemen diğer bütün Kore Gazileri için de aynı durum söz konusudur.”* şeklindeki ifadeleriyle dile getirmiştir. Gaziler Davut Eker ve Mehmet Zeki Akarca da sadece kendilerinin değil Kore Savaşı'na Kadirli'den katılan bütün gazilerin “Koreli” diye anıldığını beyan etmişlerdir.

Devletin kendilerine karşı tutumu konusunda da gaziler farklı bilgiler vermişlerdir. Mehmet Topçu, *“Daha sonraki dönemlerde Kadirli Askerlik Şubesi veya Kadirli Şehitler Gaziler Derneği bizim için herhangi bir etkinlik düzenlemedi. Bir keresinde Adana Şehitler ve Gaziler Derneği bizimle irtibat kurdu fakat bu durum süreklilik*

77 Ahmet Oğuz, “Sözlü Tarih...”, s. 133.

78 Anadolu Ajansı'nın haberine göre Güney Kore'nin Ankara Büyükelçisi Choi Hong Ghi: *“Kore Savaşı'nın 70'inci yılında Covid-19 salgını yüzünden zorluk çeken Kore Savaşı gazilerimize olan tüm minnettarlığımızla maskeleri dağıtmaktayız.”* ifadelerini kullanmıştır. Proje kapsamında Türkiye'de halen hayattaki yaklaşık 1.000 Kore gazisi için Güney Kore'den 45.000 maske gönderilmiş olup maskelerin valilikler aracılığıyla dağıtılması planlanmıştır. “Güney Kore'den Kore Savaşı Gazilerine 45 Bin Maske”, 22.06.2020 (Çevrimiçi), <https://www.aa.com.tr/tr/koronavirus/guney-kore-den-kore-savasi-gazilerine-45-bin-maske-/1885902>, 23.02.2021. Güney Kore'nin maskeyi sadece Türkler için değil diğer ülke gazilerine de gönderdiği, bu kapsamda toplam bir milyon maske hazırlandığı anlaşılmaktadır. “Seoul to Send Face Masks to Foreign Veterans of Korean War”, 07.05.2020 (Çevrimiçi), <https://www.bangkokpost.com/world/1914148/seoul-to-send-face-masks-to-foreign-veterans-of-korean-war>, 23.02.2021. Yine Güney Kore'den ABD'ye gaziler için 500.000 maske gönderilmiştir. “South Korea Sends Face Masks to US Veterans To Mark 70th Anniversary Of War's Start”, 10.05.2020 (Çevrimiçi), <https://www.stripes.com/news/pacific/south-korea-sends-face-masks-to-us-veterans-to-mark-70th-anniversary-of-war-s-start-1.629184>, 23.02.2021.

göstermedi.” ifadelerine yer verirken Davut Eker ise “*Savaştan çok sonra devlet bize maaş bağladı, gazi kimliği verdi ama ne zaman olduğunu hatırlayamıyorum; şu anda ayda 1000 (bin) TL maaş almaktayız.*” demiştir. Diğer gaziler Mehmet Topçu ile Mehmet Zeki Akarca da kendilerine maaş bağlandığını ve sağlık güvencesine kavuşturdularını söylemişlerdir.

Gazilerin anlattıklarına bakılırsa savaş sonrası dönemde halkın onlara bakış açısı değişmiş, neredeyse gerçek isimleri unutulmuş ve onlara “Koreli” denilmeye başlanmıştır. Toplumdaki itibarları artmış ve adeta yeni bir kimlik kazanmışlardır. Mehmetefendioğlu da yaptığı çalışmada benzer bilgilere ulaşmıştır. Mesela onun röportaj yaptığı gazilerden Zeki Doğan, mahkemeye başvurarak “Koreli” soyadını almıştır.⁷⁹

Gazilerden biri askerlik şubesi, şehit ve gaziler derneği ve diğer yetkililerin kendilerini arayıp sormadığından yakınmıştır. Diğeri ise Kore Savaşı’ndan çok zaman sonra maaşa bağlandığını ve ayda 1.000 TL maaş aldığını belirtmiştir. Gazilere 27 Nisan 1976 tarih ve 1985 sayılı kanunla maaş verilmeye başlanmıştır. Bu kapsamda Türk Tugayı’nın Kore’ye ayak bastığı Ekim 1950’den 1953 yılında imzalanan Panmunjom Ateşkes Antlaşması’na kadarki sürede fiilen savaşa katılmış olanlar, maaş almaya hak kazanmışlardır. Ayrıca kanunun ikinci maddesinde kendileri ve eşlerinin askerî hastaneler ile devlet hastanelerinde bedava tedavi olmaları ve belediye otobüsleri ile Devlet Demiryolları vasıtalarından ücretsiz bir şekilde yararlanmaları hükme bağlanmıştır.⁸⁰

Sonuç

Kadirli’den Kore Savaşı’na katılan üç gazinin kura yöntemiyle seçildikleri, seçimden sonra savaş için gerekli eğitime tabi tutuldukları, yirmi günden fazla süren bir yolculuk sonrasında Kore’nin Pusan şehrine ulaştıkları, ardından savaş bölgesine hareket ettikleri, savaşta aktif olarak görev alıp Amerikan silahları kullandıkları, kime karşı savaştuklarının farkında oldukları, cephe hattında çok büyük zorluklara katlandıkları, doğal şartların askerler üzerindeki etkisi ile savaşın insan yerleşimleri ve siviller üzerindeki etkisine dair canlı hatıralara sahip oldukları, savaş sonrası Güney Kore yöneticilerinin gazileri çeşitli şekillerde ödüllendirdikleri, Türkiye’de de gecikmeli de olsa devlet tarafından kendilerine maaş bağlandığı anlaşılmaktadır.

79 Ahmet Mehmetefendioğlu, “Bir Kutup...”, s. 198.

80 “20/2/1968 Tarihli ve 1005 sayılı Kanunun 1 ve 2 nci Maddelerinde Değişiklik Yapılması ve Kore Gazilerine Aylık Bağlanması Hakkında Kanun”, *Resmî Gazete*, S.15574, 30 Nisan 1976.

Yapılan bu sözlü tarih çalışması ile gazilerin Kore Savaşı'na dair resmî belgelere yansımaları pek mümkün olmayan bireysel hatıra, bilgi, duygu ve düşünceleri gün yüzüne çıkarılmış ve kayıt altına alınmıştır. Bu vesile ile onların savaşta oynadığı rol ve savaşa etkisi ile savaşın onların hayatına etkisine dair bilgilere ulaşılmıştır. Türkiye, II. Dünya Savaşı sonrası oluşan Soğuk Savaş döneminde iki kutuplu dünyanın ilk sıcak savaşına dünya barışının sağlanmasına katkı sağlamak, uluslararası platformda yalnızlıktan ve Sovyet tehdidinden kurtulmak gibi amaçlarla girmiş ve savaşın gidişatına etki etmiştir. Savaşa Kadırlı'den katılan gaziler, Kuzey Kore ve müttefiklerini durdurmak için oluşturulan Birleşmiş Milletler kuvvetleri safında yer alarak Güney Kore'nin bağımsızlığına ve Türkiye'nin NATO'ya girmesine kuvvetleri nispetinde katkı sağlamışlardır. Sovyetler Birliği'nin, Türkiye'nin NATO'ya girmesinden sonra toprak talepleri ve Boğazlar üzerindeki isteklerinden vaz geçmesi ile Türkiye'nin yurtdışı kaynaklı güvenlik probleminin önemli ölçüde çözüldüğü söylenebilir. Gazilerin anlatıları savaş ortamında ister asker olsun isterse sivil toplumun hemen her kesiminden insanın yaşadığı zorlukları, ölümleri, yaralanmaları; açlık, kıtlık ve sefalet gibi durumları canlı bir şekilde gözler önüne getirdiği gibi savaşın doğası hakkında da çıkarımlarda bulunmayı mümkün kılmaktadır.

Gazilerin yaşadıkları, I. ve II. Dünya Savaşlarında olduğu gibi modern çağda bir savaşın yerel olmaktan çıkıp global bir mahiyet kazanabileceğini ve binlerce kilometre uzaktaki insanların hayatını bile değiştirebileceğini göstermesi bakımından da ilgi çekicidir. Türk askerlerinin ittifaklar uğruna kendi sınırları dışında ama kendi ülkesinin çıkarları adına savaşmasının önemli olduğu bir kez daha ortaya çıkmıştır. Ülke ve dünya barışına katkı sağlamak, insan hak ve hürriyetlerini uluslararası boyutta temin etmek amacıyla bugün de Türk askerinin dünyanın çeşitli çatışma bölgelerinde görev yaptığı unutulmamalıdır. Kore gazileri örneğinden yola çıkılarak fedakârlık, kahramanlık, barış, yardımlaşma ve vatan sevgisi gibi değerlerin yeni nesle öğretilmesi, bunu sağlamanın yolunun ise her düzeydeki tarih öğretim programları ile ders kitaplarında bu değerlere çokça yer vermekten geçtiği düşünülmektedir.

Bu çalışmadan yola çıkıldığında tarih araştırmacıları ve öğrencilerin (ortaöğretim ve lisans düzeyi) Kıbrıs Barış Harekâtı başta olmak üzere yakın dönemde Türkiye'de meydana gelen toplumsal, siyasi, ekonomik (örneğin darbeler, darbe girişimleri, ekonomik krizler, gündelik hayat, çalışma hayatı, eğitim, sınır ötesi harekâtlar vs.) konularda sözlü tarih çalışmaları yapabilecekleri düşünülmektedir. Bunların yapılması halinde büyük tarih anlatılarının farklı bakış açılarıyla anlaşılması ve öğrenilmesine katkı sağlandığı gibi, öğrencilerin tarih dersinden beklenen bir takım beceri (değişim ve sürekliliği

algılama, eleştirel düşünme, tarihsel sorgulama, empati vb.) ve değerleri (vatanseverlik, fedakârlık ve kahramanlık vb.) kazanmaları mümkün olabilecektir.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazarlar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazarlar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The authors have no conflict of interest to declare.

Grant Support: The authors declared that this study has received no financial support.

KAYNAKÇA

1. Arşiv Kaynakları⁸¹

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA)

Kadirli Askerlik Şubesi Arşiv Kayıtları

2. Resmî Yayınlar⁸²

Resmî Gazete

3. Süreli Yayınlar⁸³

Akşam

Resmî Gazete

Yeni Sabah

Yeni İstanbul

Zafer

4. Araştırma Eserler

Alacakaptan, Aydın Güngör: “Türk-Sovyet İlişkileri (1921-1945)”, *Çağdaş Türk Diplomasisi 200 yıllık Süreç*, haz. İsmail Soysal, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1999, s. 281-291.

Armaoğlu, Fahir: *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1987.

81 Kullanılan belgelerin künyeleri dipnotlarda gösterilmiştir.

82 Kullanılan resmî yayınların künyeleri dipnotlarda gösterilmiştir.

83 Kullanılan süreli yayınların künyeleri dipnotlarda gösterilmiştir.

- Corfield, Justin: “Korea, Late Yi Dynasty”, *Encyclopedia of World History*, C.IV, ed. by Marsha E. Ackermann, Michael J. Schroeder, Janice J. Terry, Jiu-Hwa Lo Upshur, Mark F. Whitterss, New York, Facts on File, 2008, s. 211-213.
- Dora, Celâl: *Kore Savaşında Türkler 1950-1951*, İstanbul, İsmail Akgün Matbaası, 1963.
- Hall, Robert B.: “Kore”, *Grolier International Americana*, C.9, İstanbul, Medya Holding A.Ş., 1993, s. 70.
- Haynes, Kathryn: “Other Lives in Accounting: Critical Reflections on Oral History Methodology in Action”, *Critical Perspectives on Accounting*, C.21, S.3, Mart 2010, s. 221-231.
- Haytoğlu, Ercan: “Denizli’li Kore Savaşı Gazisi İsmail Hakkı Nohutçu Gözüyle Kore Savaşı”, *Geçmişten Günümüze Denizli Dergisi*, S.1, Ocak-Şubat-Mart, 2004, s. 22-24.
- Haytoğlu, Ercan: “Kore Gazisi Kadir Nurlu”, *Geçmişten Günümüze Denizli Yerel Tarih ve Kültür Dergisi*, S.33, Eylül-Aralık 2012, s. 10-21.
- Haytoğlu, Ercan: “Kore Savaşı ve Denizli Kore Şehitleri ile Gazileri”, *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, S.11, 2002 (1), s. 76-115.
- Kahraman, Nazan: “Kore Gazileri Üzerine Nitel Bir Çalışma: Merzifonlu Kore Gazileri”, *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi (OPUS)*, C.15, S.25, 2020, s. 3601-3632.
- Keloğlu İşler, Esra İlkay-Analı, Serdar: “Kore Savaşı’na Katılma Sürecinde Basın Yoluyla Halkın Onayını Arttırmak”, *Erciyes İletişim Dergisi “Akademia”*, C.4, S.2, 2015, s. 86-104.
- Lew, Young Ick: *Brief History of Korea*, The Korea Society, New York, 2000.
- Mehmetefendioğlu, Ahmet: “Bir Kutup Yıldızının Hikâyesi Savaşta Asker, Barışta Elçi”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi (ÇTTAD)*, C.X, S.22, Bahar 2011, s. 193-213.
- Nagai, Yonosuke: “The Korean War: An Interpretative Essay”, *The Japanese Journal of American Studies*, No.1, 1981, s. 151-171.
- Oğuz, Ahmet: “Sözlü Tarih Çerçevesinde Kore Gazilerinin Kore Savaşıyla İlgili Hatıraları”, *Millî Folklor*, Y.24, S.94, 2012, s. 123-136.
- Oğuz, Müge Kübra: *Choson Krallığı’ndan Dehan İmparatorluğu’na: Kore’nin Dış Politikaları (1876-1910)*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2019.
- Oran, Baskın: “Türkiye’nin Kuzeyindeki Büyük Komşu Sorunu Nedir? (Türk-Sovyet İlişkileri 1939-1970)”, *Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, C.25, S.1, 1979, Ayrı Basım, s. 41-93.
- Öke, Mim Kemal: *Unutulan Savaşın Kronolojisi Kore 1950-1953*, İstanbul, Boğaziçi Yayınları, 1990.

- Özcan, Selim: “Kore Savaşı ve Savaşa Katılan Amasyalı Şehit ve Gaziler”, *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Y.12, S.33, Aralık 2019, s. 714-755.
- Roy, K. Flint: “Kore Savaşı”, *Grolier International Americana*, C.9, İstanbul, Medya Holding A.Ş., 1993, s. 76.
- Sandler, Stanley: *The Korean War: No Victors, No Vanquished*, Kentucky, The University Press of Kentucky, 1999.
- Schnabel, James F.-Watson, Robert J.: *The Joint Chiefs of Staff and National Policy Korean War*, C.III, Washington, History of the Joint Chiefs of Staff, 1998.
- The Korean War Veteran's Enduring Legacy*, Korea Health Industry Development Institute, 2012.
- Thompson, Paul: *Geçmişin Sesi*, yay. haz. Ayşen Anadol, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1999.
- Topçu, İlyas: *Kore Savaşı ve Kars-Ardahan İçin Kore Şehitleri ve Gazileri*, Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kars, 2009.
- Türkman, Sayim: “Kore Savaşı ve Türkiye'nin Nato'ya Girişi”, *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi / Journal of Turkish World Studies*, C.XIV, S.2, Kış 2014, s. 131-148.
- Uçarol, Rifat: *Siyasi Tarih*, İstanbul, Filiz Kitabevi, 1985.
- Uyar, Mesut-Güvenç, Serhat: “One Battle and Two Accounts: The Turkish Brigade at Kunuri in November 1950”, *The Journal of Military History*, C.80, S.4, Ekim 2016, s. 1117-1147.
- Yazıcı, Tahsin: *Kore Hatıralarım*, İstanbul, Ülkü Basımevi, 1963.
- Yıldırım, Ali-Şimşek, Hasan: *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2011.
- Yıldız, Özgür-Azman, Ahmet: *Şimal Yıldızı Kore 'de*, Ankara, Astana Yayınları, 2020.
- Yıldız, Özgür-Doğramacı, Hafize: “Muğla-Milas Kore Gazilerinin Anıları Işığında Kore Savaşı Üzerine Bir Değerlendirme”, *Tarih Okulu Dergisi*, S.XVII, 2014, s. 545-570.

5. Elektronik Kaynaklar

- “93 Yaşındaki Kore Gazisi Hayatını Kaybetti”, 14.05.2019 (Çevrimiçi), <https://www.cnnturk.com/yerel-haberler/osmaniye/kadirli/93-yasindaki-kore-gazisi-hayatini-kaybetti-993754>, 22.02.2021.
- “Arrival and Smell” (Çevrimiçi), <https://www.veterans.gc.ca/eng/remembrance/history/korean-war/land-morning-calm/conditions/arrival>, 19.02.2021.

- “Civilian Population” (Çevrimiçi), <https://www.veterans.gc.ca/eng/remembrance/history/korean-war/land-morning-calm/people/population>, 20.02.2021.
- “DDT” (Çevrimiçi), <https://www.britannica.com/science/DDT>, 26.11.2021.
- “Güney Kore’den Kore Savaşı Gazilerine 45 Bin Maske”, 22.06.2020 (Çevrimiçi). <https://www.aa.com.tr/tr/koronavirus/guney-korenden-kore-savasi-gazilerine-45-bin-maske-/1885902>, 23.02.2021.
- “Mehmet Astsubayın Anlatımıyla Kore Yolculuğu”, 17.09.2018 (Çevrimiçi), <https://www.aa.com.tr/tr/yasam/mehmet-astsubayin-anlatimiyla-kore-yolculugu/1256622>, 15 Eylül 2021.
- “Pests” (Çevrimiçi), <https://www.veterans.gc.ca/eng/remembrance/history/korean-war/land-morning-calm/conditions/pests>, 20.02.2021.
- “Seoul to Send Face Masks to Foreign Veterans of Korean War”, 07.05.2020 (Çevrimiçi), <https://www.bangkokpost.com/world/1914148/seoul-to-send-face-masks-to-foreign-veterans-of-korean-war>, 23.02.2021.
- “South Korea Sends Face Masks to US Veterans To Mark 70th Anniversary Of War’s Start”, 10.05.2020 (Çevrimiçi), <https://www.stripes.com/news/pacific/south-korea-sends-face-masks-to-us-veterans-to-mark-70th-anniversary-of-war-s-start-1.629184>, 23.02.2021.
- “South Korea” (Çevrimiçi), <https://www.britannica.com/place/South-Korea#ref34956>, 15.09.2021.
- “Starving Children” (Çevrimiçi), <https://www.veterans.gc.ca/eng/remembrance/history/korean-war/land-morning-calm/people/children>, 20.02.2021.
- “Weather” (Çevrimiçi), <https://www.veterans.gc.ca/eng/remembrance/history/korean-war/land-morning-calm/conditions/weather>, 19.02.2021.
- “Wounds” (Çevrimiçi), <https://www.veterans.gc.ca/eng/remembrance/history/korean-war/land-morning-calm/surviving/wounds>, 20.02.2021.

6. Sözlü Tarih Görüşmeleri

Davut Eker ile yapılan görüşme, Adana, 06.11.2018.

Mehmet Topçu ile yapılan görüşme, Adana, 07.10.2018.

Mehmet Zeki Akarca ile yapılan görüşme, Adana, 16.11.2018.

EKLER

Ek 1: Kendileriyle Görüşme Yapılan Gaziler

Mehmet Topçu

Davut Eker

Mehmet Zeki Akarca

Ek 2: Gazi Mehmet Topçu'ya Kore'den gönderilen madalyalar ve "Barış Büyükelçisi" berati

Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Türk Siyasi Hayatında Yeminler

Oaths in Turkish Political Life from the Constitutional Monarchy to the Republic

Yasemin TÜRKKAN TUNALI*

*Dr., Hacettepe Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara, Türkiye

ORCID: Y.T.T. 0000-0002-1001-0240

Sorumlu yazar/Corresponding author:
Yasemin Türkkkan Tunali,
Hacettepe Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve
İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara, Türkiye
E-posta/E-mail: yturkkan@hacettepe.edu.tr

Başvuru/Submitted: 25.01.2021

Revizyon Talebi/Revision Requested:
08.04.2021

Son Revizyon/Last Revision Received:
13.04.2021

Kabul/Accepted: 21.10.2021

Atıf/Citation: Türkkkan Tunali, Yasemin.
"Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Türk Siyasi
Hayatında Yeminler." *Yakın Dönem Türkiye
Araştırmaları-Recent Period Turkish Studies* 40
(2021): 169-211.
<https://doi.org/10.26650/YTA2021-867735>

ÖZ

Çalışmamız, Meşrutiyet'ten Cumhuriyet rejimine Türk siyasi hayatında yeminin kullanım alanlarını ve gelişimini ele almaktadır. Yeminlerde kullanılan ifade, sembol ve formüllerin ve yeminlerin dönemin siyasi konjonktürü içinde temsil ettiği değerlerin ve taşıdığı gayelerin belirlenmesini amaçlamaktadır. Bu süreçte sahneye çıkan yeni siyasi aktörlerin, yemine nasıl bir yaklaşım sergiledikleri; siyasi teşkilatlanmalarında hangi aşamada yer verdikleri ve onu nasıl etkinleştirdikleri irdelenmiştir. Esasında sosyal ve kültürel bir kavram olan yemin, Padişah Abdülmecit zamanında siyasi bir niteliğe kavuşmuş; Kanun-i Esasi hükümlerinde yer alarak anayasal, Jön Türk örgütlenmeleri içinde ise kurumsal bir araç haline gelmiş; son olarak Milli Mücadele Dönemi'nde ise tüm nitelikleriyle kullanılmıştır. Kişiden kuruma, kurumdan rejime, imparatorluktan ulus-devlete evrilmelerin yaşandığı bu süreçte yemin, siyasi aktörlerin değer ve olgularıyla şekillenirken, onların ideallerine de yön vermiştir. Osmanlı-Türk siyasi düşüncenin gelişim ve değişimiyle paralellik izleyen yemine hemen her siyasi aktör tarafından başvurulması, onun siyasi bir kurum ve araç olarak önemini ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Yemin, Osmanlı-Türk Siyasi Hayatı, Meşrutiyet, Cumhuriyet, Semboller, Ritüeller, Sadakat

ABSTRACT

This paper investigates the use and development of oaths in the Ottoman-Turkish political life from the constitutional monarchy to the republican era. It aims to determine the wording, symbols, and formulas used in the oaths, together with the values and the purposes represented by them in the political conjunctures of the period. Questions like "How did the new political actors who appeared on the stage in this process take their oaths?," "At what stage did they use the oath in their political organizations?," and "How did they activate the oath?"

are addressed. Oath, a social and cultural concept, attained a political character during the reign of Sultan Abdülmecit, and by occurring in the provisions of the Kanun-i Esasi, it became a constitutional instrument. Oaths were used as an institutional instrument within the Young Turk organizations and subsequently during the National Struggle period. While oaths were shaped by the values and facts of the political actors, they gave direction to their ideals in the evolution process of the rule from person to institution, institution to regime, and empire to nation state. Used by almost every political actor and following a parallel path with the development and change of the Ottoman-Turkish political life, oaths had been an important political instrument.

Keywords: Oath, Ottoman-Turkish Political Life, Constitutionalism, Republic, Symbols, Rituals, Loyalty

Extended Abstract

Oaths can be defined as “undertaking a duty by promising oneself through vows or treaty”; they have been used from the ancient Turkish era to the present to establish friendship and solidarity, distinguish lie and truth, and reach agreement. After the adoption of Islam, oaths became a cultural and social phenomenon, dominated by religious wording, symbols, and rituals, such as swearing in God’s name and putting a hand on the holy book.

Oaths gained a political character when Sultan Abdülmecit promised that he would regulate the state administration and institutions according to the laws to be enacted, depending on the Gülhane Hatt-ı Hümayunu announced on November 3, 1839, and that the state officials, including himself, would abide by these laws. Subsequently, oaths gained a constitutional character when the first constitution, *Kanun-i Esasi*, was implemented on December 23, 1876, with the provision that the members of the parliament, *Meclis-i Umumî*, would take oaths when sworn in. In this specific oath, loyalty to the Sultan had priority over loyalty to the homeland and compliance with the constitution—the oath wherein the Sultan declares his loyalty to the constitution or the regime was not included in *Kanun-i Esasi*. This weakness in the constitution vis-a-vis oaths stemmed from the fact that the commission which prepared the constitution was appointed by the Sultan. Even the declaration of the *Meclis-i Ayan* despite being an institution born by the new regime, albeit appointed house of the parliament revealed that the idea of constitutionalism had not fully penetrated the Ottoman political life yet.

The Young Turks, the opposition movement that emerged during the suppression regime, which started with the suspension of the constitutional regime by Sultan II. Abdülhamit, took precedence from the Carbonari Society’s cell models and Russian nihilists, using oaths during the induction of new members into their organizations. The Young Turks’ oaths contained rituals, such as holding guns and the holy book,

blindfolding the candidates, and preserving/prioritizing confidentiality and loyalty to the organization over the constitutional oppositional regime. The leader of this movement, the Committee of Union and Progress (CUP) continued to use oaths to sustain the existence of the regime even after the restoration of the constitutional monarchy in 1908, due to its lack of social base. After the Committee had come to power, transitioning into a political party, oaths lost their importance within the organization.

The political experience achieved in the suppression period, developed the parliamentarians' perception of constitutionalism such that some members took official oaths to demonstrate their loyalty to the Sultan, on the condition that the Sultan himself complied with the provisions of the constitution. Moreover, after the March 31 Incident where the reactionary uprising of the Islamic fundamentalists, supporters of absolutism, and opponents of the CUP endangered the regime, the entire parliament voted for the Sultan's dethronement because he did not comply with his unofficial oath to adhere to the constitution. The constitutional regulations made in 1909, therefore, limits the Sultan's power over the legislature. In addition, the regulations ensured that the Sultan took an official oath to obey the constitution and to be loyal to the homeland.

The extraordinary conditions of the National Struggle period were reflected in the oaths of the Istanbul administration based on personal sovereignty and the Ankara administration based on national sovereignty with different contents, goals, and political ideals. For instance, 14 days after the members of the last Ottoman parliament took an oath to be "*loyal to His Holiness the Sultan and the homeland and to obey the Laws of the Constitution,*" they declared the National Pact, which aimed at a fully independent state, because the developments of this period proved that loyalty to the Sultan was an obstacle to the principle of full independence. The developments had effects on the oaths taken by the members of the Turkish Grand National Assembly as well. Following the establishment of the new Turkish State and the declaration of the Republic, "loyalty to national sovereignty" in the words of the oath was changed to "loyalty to the principles of the republic." Since the Ottoman-Turkish political life entered the process of secularization, the oath's wording and symbols based on the traditional-religious phenomenon that prevailed until that time, left their place to the earthly and secular verities.

1. Giriş

Arapça kökenli “yemin” kelimesi karşılığını yine yabancı kökenli “kasem”, “sû-kend”, “ahit” ve Türkçe kökenli “ant” kelimesinde bulmaktadır.¹ Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlük'te en geniş tanım bulan ant, “*Tanrı'yı ve kutsal bilinen bir kişiyi, bir şeyi tanık göstererek bir olayı doğrulama, yemin*” ve “*Kendi kendine söz verme, ahit*” anlamlarına gelmektedir.² Öte yandan ahit, “*kendi kendine söz vererek bir işi üzerine alma, ant*” ve “*antlaşma*” olarak geçmektedir.³ Dolayısıyla bir eylem olarak yemin etmek/vermek, kasem etmek veya ant içmek/vermek, kişinin söz, niyet ve eylemini veya bunların gerçekliğini doğrulama, onama, inandırma amacıyla söz vermesi olarak tanımlanabilir.

Yemin, tarih boyunca hemen her toplum tarafından kullanılmış, sosyal ve kültürel bir kavram haline dönüşmüştür. Eski Türklerden günümüze kadar yemin üzerine tarih, edebiyat, halkbilim ve toplum-dilbilim alanında yapılan bazı çalışmalar ışığı altında yeminin iki ana öge etrafında şekillendiği söylenebilir: kullanılan dil (ve yemine eşlik eden sembol ve ritüeller) ile amaç. Yeminde kullanılan dilde, yemin eden kişinin cinsiyet, sosyal sınıf, etnik grup ve yaş değişkenlerinin ilgili olduğu; bununla beraber en önemli etken olarak dönemin toplumsal olgularının yer aldığı görülmektedir.⁴ Eski Türklerde andın bozulması halinde ant sahibinin lanetlenmesi formülü kullanılmışken, ant törenlerinde ise kan akıtma, kan karıştırma, silah (çoban değneği, kılıç, yay, ok, balta, bıçak, tüfek) üzerine yemin etme, hediyeleşme, bir nesneyi kertme, tırnak yalama gibi ritüeller ile ayı kafası ya da postu kullanma gibi unsurlar eşlik etmiştir.⁵ Bu dönemin antlarında ise amaç, dostluk- dayanışma kurmak, söz vermek, yalan-gerçek ayırımına ulaşmak ve uzlaşmaya varmak olarak belirlemektedir.⁶ Türklerin İslamiyet'i kabulüyle birlikte yemin/kasemde dinî ifade ve kavramlar kullanılmaya başlanmış, yemin formülü dinin kutsalları etrafında şekillenmiştir. Kur'an-ı Kerim'de ve İslami kültürde de yer

1 Abdülkadir İnan, “Eski Türklerde ve Folklerde ‘Ant’”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, C. VI, S. 4, 1948, s. 279.

2 *Türkçe Sözlük*, 11. Baskı, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2011, s. 2570.

3 *Türkçe Sözlük*..., s. 54.

4 Konu hakkında ayrıntılı bir çalışma için bkz., Kadri Nazlı, *Türkçe Yemin İfadeleri Üzerine Toplumdilbilimsel Bir İnceleme*, Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Diyarbakır, 2013.

5 Bkz., Abdülkadir İnan, “Eski Türklerde...”, s. 279-290; Ali Berat Alptekin, “Osmaniye Örneğinden Hareketle Batı Türkleri (Azerbaycan-Türkiye) Destan ve Hikayelerinde Ant (Yemin)lar”, *Milli Folklor*, C. 11, S. 84, 2009, s. 23-33; Cahit Öztelli, “Türklerde And-Yemin”, *Türk Folklor Araştırmaları*, C. 5, Yıl. 10, Nr. 120, Temmuz 1959, s. 1938-1940.

6 Bkz., İlhami Durmuş, “Türk Kültür Çevresinde Ant”, *Milli Folklor*, C. 11, S. 84, 2009, s. 97-106; Abdulsalam Arvas, “Türk Destanlarında ‘Ant İçme’ Ritüeli Üzerine Bazı Tespitler”, *Folklor/Edebiyat*, C. 25, S. 100, 2019/4, s. 997-1009.

alan yemin kavramı⁷ şeriat hükümlerine göre “bir haberin iki tarafından birini Allahü Teala'nın mübarek ismini zikr ile veya bir şeye tâlik suretiyle takviye etmek” olarak tanımlanmaktadır.⁸ Bu tanımda da görüldüğü üzere İslam sonrası Türk toplumunda kullanılan en yaygın yemin formülü, Allah adını anarak ve onun tanıklığına sığınarak olmuş, Kur'an-ı Kerim'in üzerine el basmak, onu öperek alına götürmek gibi usuller de kullanılagelmiştir. Bunların yanı sıra, toplumda geleneksel olarak değerli görülen (tuz, nimet, ekme, anne-baba, vb.) nesne ve olgular, üzerine yemin edilen unsurlar olmaya devam etmişlerdir.⁹ Bu dönemde yeminin amacı neye ve ne için edildiğine göre değişiklik göstermesine karşın, yemin etmekteki temel amaç, yani taraflar arasında güven tesis etmek, geçerliliğini korumuştur. Yeminin bağlayıcılığı ya da yemine sadakat meselesi ise -İslam fikhında çeşitli hükümlere bağlanmakla birlikte¹⁰- genel olarak yeminin formüle edilmişindeki öğelerin temsil ettiği manevi güçle bağıntılı olmuştur.

Yeminin toplum içi bireysel ilişkilerin yanı sıra, devlet-kamu, devletlerarası ilişkilerde de kullanılagelen bir araç haline geldiği, ilkeleştiği ve kurumsallaştığı söylenebilir.¹¹ Bu bağlamda tarihsel, kültürel ve edebi niteliklerinin ötesinde siyasi bir nitelik kazanan yeminin vasfı, yalnız karşı tarafa bir teminat vermekle kalmamakta, yemin sahibini bir kurum, görev, hedef veya davaya da dâhil etmektedir. Günümüzde cumhurbaşkanı ile milletvekillerinin görev başlangıcında ettikleri resmi yeminin Osmanlı-Türk siyasi hayatının bir ürünü olduğu ve bu nedenle siyasi sınıflamaya girdiği söylenebilir. Ne var ki bugün, yemin ile görev başlangıcı arasında eşzamanlılık nedeniyle oluşmuş bağlantı, Osmanlı Klasik Dönemi'nde padişahın tahta geçişindeki kılıç kuşanma ve biat törenleri için geçerli değildir.¹² Zira bu törenlerde yazılı ya da sözlü herhangi bir yemine başvurulmamış, yemini çağrıştıran tek husus -sadakat unsuru içermesi nedeniyle- biat töreni

7 Kur'an-ı Kerim'in birçok ayetinde de Allah'ın kendisine, nesne ve olgular üzerine yemin edilmektedir. Bkz., Kutbettin Ekinci, “Kur'an'da Allah'ın Zati Dışında Kullanılan Yeminleri Sözü Maksudı Açısından Anlamak”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 57, S. 1, 2016, s. 85-102.

8 Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C. III, İstanbul, MEB,1993, s. 616.

9 Ali Berat Alptekin, “Osmaniye Örneğinden ...”, s.24.

10 İslam fikhı çeşitleri ve niteliklerine göre yeminin bağlayıcılığı konusunda farklı şart ve hükümler getirmektedir. Bkz., Ertuğrul Boyunakalın, “Yemin”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 43, İstanbul, 2013, s. 417-420; Abdurrahman Candan, “İslam Hukukunda Yemin ve Ahlaklılık”, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, S. 15, 2010, s. 431-452.

11 Modern devlet anlayışının hâkim olduğu günümüzde, uluslararası antlaşmalar hukukunun temel ilkesinin de yeminin güvene dayalı ilişkilerin kurulması ve bağlılık olgularını içerdiği söylenebilir. Zira bu hukukun temel ilkesi *pacta sunt servanda*, yani “ahde vefa”, şartlar ne olursa olsun tarafların antlaşmaya sadakat ve saygı gösterecekleri anlamını taşımaktadır. Faruk Sönmezoglu, “pacta sunt servanda”, *Uluslararası İlişkiler Sözlüğü*, İstanbul, Der Yayınları, 2000, s. 560.

12 Aksi görüşler için bkz., Güler Yarcı, “Osmanlıda Yemin ve Tahlif”, *Yemin Kitabı*, Ed. Emine Gürsoy Naskali, İstanbul, Kitabevi, 2013, s. 17-72; B. Zakir Aşvar, “Biat'tan Yemin'e... Kamusal Sorumluluk Üstlenenlerin ve Temsilcilerinin And İçmesi”, *Gazi Türkiyat Türkoloji Araştırmaları Dergisi*, S. 10, Yıl: 2012, s. 15-61.

olmuştur.¹³ Vüzera, vükela, askeriye, devlet adamları ve milletin arz ettiği bu sadakat ise iktidarı elinde tutan padişaha yönelik olup, onun yönetim ve egemenliğini tanımak ve itaatle sınırlanmıştır. Öte yandan padişahın tebaasına yönelik görev ve sorumluluklarını tanıdığına ve bunları yerine getireceğine dair bir güvencesi söz konusu değildir. Dolayısıyla Osmanlı devlet hayatı içinde önemli bir ritüel olmakla birlikte, biat töreni, karşılıklı güvence sağlamak amacına hizmet etmemesi bakımından ne yemin olarak, yalnızca tabi olunan ve tabi olan ilişkisini vurgulaması bakımından ne de bugünkü anlamıyla siyasi nitelikte kabul edilebilir.

Yemine bu vasıfları nedeniyle başvurulmasının ilk örneği Tanzimat Dönemi'nde görülmektedir. 3 Kasım 1839 günü ilan edilen Gülhane Hatt-ı Hümayunu ile Padişah Abdülmecit, devlet idaresini ve kurumlarını, çıkarılacak kanunlara göre düzenleyeceğini bu kanunlara kendisi de dâhil olmak üzere devlet erkânının da uyacağını vadedmiştir. Hatt-ı Hümayun'da ulema ve vükelanın da katılımıyla yapılacağı haber verilen¹⁴ bu tören ertesi günü gerçekleştirilmiştir.¹⁵ Mekân olarak Hırka-i Şerif odasının seçilmesi ve yeminin, Kur'an-ı Kerim üzerine el basılarak¹⁶ Allah'ın adına bağlanmasıyla birden fazla İslami kalem unsur ve usulünün izlenmesi dikkat çekicidir. Padişah Abdülmecit'in kendisi gibi tüm devlet erkânını da taahhütte soktuğu bu törenin dışında; Hatt-ı Hümayun'un hükümlerine sadık kalacağına dair mülkiye, ilmiye ve askeri sınıfa bağlı olan tüm devlet memurlarının da yemin etmesi usulü getirilmiştir.¹⁷ Böylelikle Osmanlı Devleti'nde, devlet idaresinde yer alan büyük-küçük tüm kamu görevlilerinin kanun, kurum ve görevlerine bağlılık için siyaseten yemin etme (tahlif) usulünün ilk örneği verilmiştir. Padişah Abdülmecit'in ettiği yemin, aynı Gülhane Hatt-ı Hümayunu'nun kendisi gibi, kendisinin tek taraflı iradesinin bir tezahürüdür. Padişah'ın kararlılık ve samimiyetini ortaya koyması ve kendisini dini ve geleneksel değerlerle bağlaması bakımından da önemlidir. Padişahın ahdinden dönmesi halinde öngörülen yaptırım, dinî kalem usullerinin kullanılması dolayısıyla İslam fıkhnının çizdiği çerçeve olarak belirlemektedir. II. Abdülmecit'in yeminine sadık kalarak devlet yönetimini Osmanlı toplumunun çeşitli unsurlarının eşitliği prensibi içinde gerçekleştirdiğini belirtmek gerekir. Bununla birlikte, herhangi bir iktidar-muhalefet ilişkisinin bulunmadığı, devlet-kamu ilişkisinin hükmedenle tabi olan ilişkisiyle sınırlandığı bir dönemde yapılan bu yeminin;

13 Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C. I, s.228-231.

14 Suna Kili-A. Şeref Gözübüyük, *Türk Anayasa Metinleri*, Ankara, Türkiye İş Bankası Yayınları, 1985, s. 11-13.

15 Enver Ziya Karal, "Gülhane Hatt-ı Hümayununda Batının Etkisi", *Belleten*, C. XXVIII, S. 112, Yıl: 1964, s. 581.

16 Yavuz Abadan, "Tanzimat Fermanının Tahlili", *Tanzimat I*, Ankara, Maarif Vekâleti, 1940. s. 43.

17 Konu hakkında bkz., Gülden Sarıyıldız, "Tanzimat ve Osmanlı Bürokrasisinde Yemin Müessesesi", *İstanbul Üniversitesi Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi*, S. 1, 2002, s. 253-254.

padişahlık makamını değil, Padişah'ın kendisini bağlayan kişisel bir yemin çerçevesinde kaldığı söylenebilir. Osmanlı Devleti'nde yeminin kurumsallaşması ve siyasi bir nitelik kazanması, yönetilenlerin de yönetime dâhil olmaya başladığı Meşrutiyet Dönemi'nde gerçekleşecek; takip eden süreçte dönemin siyasi ortamına göre içerik ve şekil değiştirecektir.

2. Kanun-i Esasi'de Yemin

18. yüzyıldan itibaren Osmanlı Devleti'nde başlayan ıslahat hareketleri, 19. yüzyılın son çeyreğinde ülkenin iç ve dış dinamiklerinin de büyük etkisiyle anayasal monarşiye geçişle sonuçlanmış, Padişah II. Abdülhamit'in kabul ettiği irade-i seniye ile yeni rejimin temellerini atan Kanun-i Esasi, 23 Aralık 1876 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Türk tarihinin bu ilk anayasası; 16 sivil bürokrat, 10 ulema ve 2 askerden oluşan ve başkanlığını Mithat Paşa'nın yaptığı Cemiyet-i Mahsusa adlı bir komisyonca hazırlanmıştır.¹⁸ Komisyonunda, Mithat Paşa'nın, Ziya Paşa ve Namık Kemal Bey'le birlikte Fransız ve Belçika anayasalarını temel alarak hazırladığı tasarının yanı sıra, II. Abdülhamit'in Sait Paşa'ya çevirttiği 1814, 1830 ve 1875 Fransa anayasaları ile Polonya ve Prusya anayasaları da görülmüş, en son komisyonun ortaya çıkardığı tasarı, Vükela Meclisi'nden geçerek Padişah tarafından kabul edilmiştir.¹⁹

Kanun-i Esasi'nin öngördüğü tek yemin; kurduğu yasama organı Meclis-i Umumî üyeleri içindir. Öte yandan yürütme organının başı olan padişahın, yemin etmesi gibi bir uygulama bulunmamaktadır. Oysa Kanun-i Esasi'nin hazırlanışında yararlanılan 1831 Belçika Anayasası'nda ve 1851 tarihli Prusya Anayasası'nda hükümdarın, anayasaya sadakat yemini etmesi yer almaktadır.²⁰ Hatta komisyon içinde Sait Paşa'nın hazırladığı anayasa tasarısında da hükümdarın görevine başlamadan önce anayasada öngörülen görevleri yapacağına ve devlete sadık kalacağına dair yemin etmesi geçmektedir.²¹ Tüm bunlara rağmen, Kanun-i Esasi'de böyle bir maddeye yer verilmemesindeki başlıca sebep,

18 Bülent Tanör, *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri*, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2006, s. 133; Robert Devereux, *The First Ottoman Constitutional Period*, The Johns Hopkins Press, Baltimore, 1963, s. 47, dipnot 27. Anayasa komisyon üyelerinin listesi için bkz., Robert Devereux, *The First Ottoman...*, s. 259, Appendix A. Komisyon üyeleri için adaylar Padişah'a hükümet tarafından önerilmiştir. İhsan Güneş, *Türk Parlamento Tarihi, Meşrutiyet'e Geçiş Süreci I. ve II. Meşrutiyet*, C. I, Ankara, TBMM Vakfı Yayınları, 1997, s. 51-52.

19 Sina Akşin, "Birinci Meşrutiyet Meclis-i Mebusanı I", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, C. 25, S. 01, 1970, s. 19-20. Abdülaziz'in yerine V. Murat'ın tahta geçirilmesinin ardından, o sırada Devlet Şurası Başkanı olan Mithat Paşa'nın hazırladığı 19 maddelik bir anayasa taslağı, Vükela Meclisi'nce kabul edilmemiştir.

20 Bülent Tanör, *Osmanlı-Türk*, s. 143; Coşkun Üçok, "1876 Anayasasının Kaynakları", *Türk Parlamentoculuğun İlk Yüzyılı 1876-1976*, haz. Siyasi İlimler Türk Derneği, Ajans-Türk, Ankara, 1976, s. 15.

21 İhsan Güneş, *Türk Parlamento Tarihi...*, s. 59. Süleyman Paşa'nın hazırladığı anayasa tasarısında ise sadece seçime gelemeye gelecek olan Divan-ı Memalik üyeleri ve devlet memurlarının yemin etmeleri öngörülmektedir. İhsan Güneş, *Türk Parlamento Tarihi...*, s. 63.

anayasayı hazırlayan komisyon üyelerinin doğrudan doğruya Padişah tarafından atanmış olması ve komisyonda halkı temsil eden bir meclis ya da organın bulunmamasıdır. Gerek hazırlanışında halkın yer almaması gerekse yürürlüğe girişinde halkoylamasına başvurulmaması, anayasanın, padişahın tek taraflı bir iradesi olduğunu da göstermektedir. Oysa yine tek taraflı bir irade şeklinde ilan edilen Tanzimat Fermanı'nda dahi, dönemin Padişahı Abdülmecit, vadettiği yenilikleri gerçekleştirmeye yemin etmiş, hatta bu yemin, fermana bağlı olarak çıkarılacak kanunların üstünlüğünün ve bağlayıcılığının da bir ifadesi olmuştur.²² Şu halde Kanun-i Esasi'de böyle bir yeminin yer alması; bunun komisyonun bilinçli bir tercihi olduğu görüşünü güçlendirmektedir. Kanun-i Esasi'nin daha çok niteliksel özelliğiyle ilgili olan bu duruma ek olarak, devlet yapısını ve devlet organlarının yetki ve sorumluluk belirleyen maddeleri, padişahı meşrutiyet rejiminin merkezi ve en üstün gücü olarak tanıdığını da göstermektedir.²³ Monarşi geleneğine bağlı üyelerin komisyon çalışmalarında baskın olmalarının etkisiyle ve padişahın kişiliğinin anayasada “*mukaddes ve gayri mesul*”²⁴ kabul edildikten sonra, onu sözel ve sembolik de olsa herhangi bir yaptırıma bağtılayacak bir yemin öngörmemesi elbet tabii bir durumdur. Bu haliyle, Kanun-i Esasi'nin tesis ettiği anayasal monarşi rejiminde, monarşinin dayanağının anayasa değil, anayasanın dayanağının monarşi olduğu yorumu da yapılabilir.

Kanun-i Esasi'nin bütününe hâkim olan bu boyutun, yasama organı Meclis-i Umumî üyelerinin göreve başlamaları için öngördüğü yeminin şeklini de etkilediği söylenebilir. Zira 46. madde; Meclis-i Umumî üyelerinin açılış töreninde “*Zatı Hazreti Padişahiye ve vatanına sadakate ve Kanun-i Esasi kanunlarına uymaya*” yemin edeceklerini belirtmektedir.²⁵ Anayasanın yemin için belirlediği bu sıralama; - padişah, vatan ve sonrasında anayasa- I. Meşrutiyet'in başlattığı siyasi hayatın önceliklerini de göstermektedir. Böylelikle padişahın daha önce mutlak olan egemenlik hakkını, şimdi meşruti rejimde ancak kendisine sadakat önkoşulu ile yasama organıyla paylaştığı da söylenebilir.

Yeminde beliren bu öncelik sırası, Osmanlı Devleti'nin ilk parlamentosunun 19 Mart 1877 tarihindeki açılış törenine de yansımıştır.²⁶ Törende parlamento üyeleri varlık değil

22 Bülent Tanör, *Osmanlı-Türk...*, s. 143.

23 Bülent Tanör, *Osmanlı-Türk...*, s. 135-145.

24 Kanun-i Esasi'nin 5. maddesi şu şekildedir; “*Zatı Hazreti Padişahinin nefsi hümayunu mukaddes ve gayri mesuldür.*”.

25 *Hatt-ı Hümayûn ve Kânûn-ı Esâsî*, Matbaa-i Amire, İstanbul, 1293. Kanun-i Esasi'nin Türk Alfabesiyle basılı metni için bkz., Suna Kili-A. Şeref Gözübüyük, *Türk Anayasa Metinleri...*, s. 31-44.

26 Dolmabahçe Sarayı Muayede Salonu'nda gerçekleşen törende, Server Paşa başkanlığındaki Meclis-i Ayan üyeleri ve seçim işlemleri tamamlanarak başkente ulaşmış Meclis-i Mebusan'ın 84 üyesinin yanı sıra, Vükela Heyeti, devlet ileri gelenleri, askeri erkân, ulema, diplomatik temsilciler, gayrimüslim toplulukların dini liderleri ile yerli ve yabancı basın mensupları da katılmışlardır. Hakkı Tarık Us, *Meclis-i Meb'usan 1297-1877 Zabıt Ceridesi*, Cilt 1, İstanbul, Vakıf Gazete Matbaa, 1939, Açılma Töreni, s. 4-6; Robert Devereux, *The First Ottoman...*, s. 108-115.

fakat boy göstermiş, hitap olmuşlar ama hitap edememişlerdir. Zira tören, Padişah II. Abdülhamit'in salona girişiyle başlamış ve açılış nutkunun Mabeyn Başkâtibi Sait Paşa tarafından okunuşu ve 101 pare top atışıyla son bulmuştur.²⁷ Meclis-i Umumî üyelerinin yemin töreni ise parlamentonun ertesi günkü ilk oturumunda gerçekleşmiştir. Meclis-i Ayan ve Meclis-i Mebusan üyeleri, “*Zât-ı Hazret-i Padişahîye ve vatanıma sadakat ve Kanun-i Esasi ahkâmına ve uhde me tevdi olunan vazifeye riâyetle hilafından mücanebet eyliyeceğime kâsem ederim*” diyerek yemin etmişlerdir. Yemin töreninin Sadrazam Sait Halim Paşa'nın huzurunda gerçekleşmesi Kanun-i Esasi'nin yine 46. maddesinin belirlediği bir kuraldır. Aynı kurala göre; parlamentonun açılışında hazır bulunmayan üyeler meclisin toplandığı bir gün kendi meclis başkanlarının huzurunda yemin edeceklerdir. Bu kanun maddesinin bir bakıma, yürütmenin yasamaya nezaretini ve hatta vesayetini sağladığı söylenebilir. Yemin metninde ise padişahın şahsına ve vatana sadakat öncelikli olarak yer aldığı; anayasa hükümleri ile parlamenter görevlere bağlılığın ise eşit derecede önem taşıdığı görülmektedir. Üzerinde durulması gereken bir diğer nokta, yemindeki “üyelerin sorumluluğuna tevdi olunan göreve saygı ile uyacakları ve aksi hareketten sakınacakları” ifadesidir. Zira bu ifade, Meclis-i Umumî üyelerinin görevlerinin kendilerine hangi mercii tarafından tevdi olunduğu; yani “verildiği/ bırakıldığı/ sunulduğu”²⁸ sorusunu akıllara getirmektedir. Kanun-i Esasi'den önce böyle bir yasama organı var olmadığına göre bu yasama görevinin kaynağı anayasa olmalıdır; dolayısıyla Meclis-i Umumî üyelerine görev ve sorumluluklarını anayasa “vermektedir”. Öte yandan yasama görevinin “bırakılıyor” ya da “sunuluyor” olması durumunda ise kaynak; Meşrutiyet rejiminden önce bu erki kendi bünyesinde barındıran padişah, daha geniş bir anlamda ise monarşi olarak belirmektedir. Bu tartışma, tevdi kelimesi üzerine semantik bir çıkarsama olarak görülebilir. Ne var ki anayasanın belirlediği yemin metninin, Osmanlı Devleti'nin parlamento üyelerinin Meşrutiyet rejimine yönelik ve rejim içindeki değer ve niyet olgularına da yön verdiği unutulmamalıdır.

Meclis-i Ayan ve Meclis-i Mebusan'ın, Padişah'ın açılış nutkuna teşekkür mahiyetinde hazırladıkları cevaplar, yasama görevlerinin kaynağı sorusunu yanıtlamaktadır. 27-28 Mart tarihli oturumlarda hazırlanan bu metinler, Meclis-i Mebusan Reisi Ahmet Vefik Efendi ve Meclis-i Ayan Reisi Server Paşa tarafından 5 Nisan 1877'de II. Abdülhamit'e şahsen sunulmuştur.²⁹ Meclis reislerinin Padişahı ziyarete Sadrazam

27 Hakkı Tarık Us, *Meclis-i Meb'usan ...*, s. 7-12.

28 *Meclis-i Mebusan ve Meclis-i Ayan Tutanak Terimleri Sözlüğü*, Ankara, TBMM Basımevi, 2015, s.238

29 Hakkı Tarık Us, *Meclis-i Meb'usan ...*, s. 13; Seydi Vakkas Toprak, “İlk Osmanlı Seçimleri ve Parlamentosu”, *Sosyoloji Dergisi*, Diz 3, S. 26, 2013/1, s.179. II. Abdülhamit, Meclis-i Mebusan başkanlığına, daha açılış töreninden önce 5 Şubat 1877 tarihinde yayınladığı bir Hatt-ı Hümayun'la İstanbul mebusu Ahmet Vefik Efendi'yi atamıştır. Kanun-i Esasi'nin 77. maddesine Heyet-i Mebusan Reisi ve yardımcılarının padişah tarafından meclisin gösterdiği adaylar arasında seçilmesini öngördüğü için bu atamanın anayasaya aykırı bir uygulama olduğu açıktır. Sina Akşin, “Birinci Meşrutiyet ...”, s. 23.

Ethem Paşa ile birlikte gitmeleri, yürütmenin yasamaya nezaretinin bir diğer göstergesi olduğu gibi, devlet protokolünde sadrazamın ağırlığını muhafaza ettiği şeklinde de algılanabilir. Meclis-i Ayan sunduğu bu metinde, “*hükümetin düzenlediği ve Meclis-i Mebusan tarafından kabul edilerek kendisine havale olunan düzenlemeler ve kanun tekliflerinin gerekliliğini ve uygunluğunu inceden inceye araştırmak ve Kanun-i Esasi ile kendisine ihsan buyurulan vazife gereğince aşırılık ve yetersizlik yolunda her türlü abartmaların tadilinde kusur etmeyeceğini*” belirtmektedir.³⁰ Böylelikle, Meclis-i Ayan, yasama görevinin kaynağının anayasa olduğunu kabul ve ifade etmektedir. Ne var ki bu görevini, yasaları aşırılık ve yetersizliklerine göre törpülemeye indirgemesi; Meclis-i Ayan'ın, (Meşrutiyet'i yalnızca devlet istikrarını sağlamak için gerekli gören ve aslında egemenliğini paylaşmaya çok da hevesli olmayan II. Abdülhamit nezdinde) saltanatı esas alan bir tutum içinde olduğunu da açıkça göstermektedir. Zira aynı metinde Meclis-i Ayan, kendisini kanunların ve genel ahlak kurallarının muhafızı tayin eden; kamu yararının idaresi ve müzakeresine görevli ve yetkili kılının Padişah olduğunu ifade etmektedir.

Şu halde Meclis-i Ayan'ın; kendi varlığını tesis eden Kanun-i Esasi ve Meşrutiyet'i; tamamen saltanatın tercih ve iradesinin birer ürünü olarak değerlendirdiği söylenebilir. Meclis-i Mebusan tarafından hazırlanan cevap metinde ise meclis; Padişah'a inayet ve güveni için teşekkür etmiş; “*muhafaza-i hukuk-ı saltanat-ü millet ile maddi ve manevî terakkiyat-ı memleket*” için doğruyu söylemekten geri durmama, devlet ve millete iyi hizmet etme sözü vermiştir. Meclis-i Mebusan'ın -bugünkü anlamıyla olmasa da- millet egemenliği ve haklarından söz ederek, Meclis-i Ayan'a kıyasla Meşrutiyet rejimi ruhunu daha fazla içselleştirmiş olduğu görülmektedir. Bu durum, buldukları konunun Meşrutiyet'in bir getirisi olduğunun bilincinde olduklarını göstermekle birlikte; saltanatı bu rejimin dayanağı olarak görüp görmediklerine dair bir ipucu sağlamaktan uzaktır. Meclislerin Padişah'ın nutkuna karşılık hazırladıkları bu yazılı cevaplar; meşrutiyetle yönetilen devletlerdeki bir geleneğin takip edilmesi olup, hukukî bağlayıcılıkları bulunmamaktadır. Bununla birlikte Meşrutiyet rejiminin hemen başında siyasi hayata katılan yeni aktörlerin yaklaşımlarını yansıtmaları bakımından önemlidirler. Cevaplarda ortaya çıkan siyasi görüşün, özellikle devlet yönetiminde bulunmuş ve Padişah tarafından atanmış Meclis-i Ayan üyeleri için Kanun-i Esasi'ye ve dolayısıyla yemin metnine de hâkim olan monarşiyi dayanak ve temel alan bir biçimde şekillendiği söylenebilir.

30 Hakkı Tarık Uş, *Meclis-i Mebusan ...*, s. 15.

Meclis-i Umumi ikinci yasama yılına 13 Aralık 1877’de Dolmabahçe Sarayı Büyük Salon’da yapılan açılış töreniyle başlamış, meclis üyelerinin yemin töreni ise 24 Aralık 1877 günü gerçekleştirmiştir.³¹ Bu dönem parlamento çalışmaları; Nisan ayında patlak veren 93 Harbi’nin etkisinde kalmış; özellikle Meclis-i Mebusan, savaşın Osmanlı aleyhinde gelişmesindeki sorumluluğu, hükümete ve hatta Padişah II. Abdülhamit’e yükleyen yoğun eleştirilerde bulunmuştur.³² Böylesi bir ortamda Hükümet; 13 Şubat 1878 tarihinde sunduğu mazbatasında Padişah’tan meclisin çalışma süresini uzatmasını ya da vaktinden evvel tatil etmesini istemiştir.³³ Hükümetin bu talebi esasında Kanun-i Esasi’nin 35. maddesinde Padişah’a tanıdığı anayasal hak dâhilindedir. Ertesi gün mecliste okunan ve Heyet-i Ayan ve Mebusan’ı “mevcut olağanüstü durum nedeniyle” süresiz tatil eden Padişah iradesi ile I. Meşrutiyet dönemi fiilen sona ermiş ve II. Abdülhamit’in mutlak merkezîyetçiliğinin hâkim olduğu 30 yıl sürecek istibdat dönemi başlamıştır.³⁴

İç ve dış dinamiklerin zorlaması, İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin muhalefeti ve ordu- nun da desteklemesi sonucunda 23 Temmuz 1908 günü II. Abdülhamit Kanun-i Esasi’yi tekrar yürürlüğe koymuştur.³⁵ Padişah’ın 24 Temmuz 1908 tarihinde verdiği irade üzerine³⁶ Kasım ve Aralık aylarında yapılan Meclis-i Mebusan seçimlerinin³⁷ ardından II. Meşrutiyet’in ilk parlamentosunun açılış töreni 17 Aralık 1908 tarihinde yapılmıştır.³⁸ I. Meşrutiyet’in açılış törenlerinde olduğu gibi Meclis-i Ayan ve Mebusan üyeleriyle birlikte devlet erkânının ileri gelenleri ve yabancı elçilerin de hazır bulunduğu törende

-
- 31 Hakkı Tarık Us, *Meclis-i Meb’usan ...*, Cilt 2, s. 5; 26. Parliamentonun ilk açılış töreninde halkın Dolmabahçe Sarayı etrafında toplanmasını sağlamak için resmi daireler bile tatil edilmişken, 13 Aralık 1877’deki ikinci yasama yılı açılış; 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı’nın gölgesinde kalmıştır. Robert Devereux, *The First Ottoman ...*, s. 115-119.
- 32 Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, C. VIII, Ankara, TÜRK TARİH KURUMU YAYINLARI, 2007, s. 237- 241; Ahmet Oğuz, *Birinci Meşrutiyet, Kanuni Esasi ve Meclis-i Mebusan*, Ankara, Grafiker Yayınları, 2010, s. 235 vd.
- 33 Hakkı Tarık Us, *Meclis-i Meb’usan ...*, s. 407; Suna Kili-A. Şeref Gözübüyük, *Türk Anayasa Metinleri ...*, s. 61.
- 34 Hakkı Tarık Us, *Meclis-i Meb’usan ...*, C. 2, s. 406; Tarhan Erdem, *Anayasalar ve Belgeler 1876-2012*, İstanbul, Doğan Kitap, 2012, s. 46-47. Cezmi Eraslan, “II. Abdülhamid’in İlk Yıllarında Meclis ve Meşrutiyet Kavramları Üzerine Bazı Tespitler”, *Belgeler ve Fotoğraflarla Meclis-i Mebusan (1877-1920)*, TBMM Milli Saraylar Daire Başkanlığı Yayınları, İstanbul, 2010, s. 16,17. Hükümetin verdiği mazbatada Meclis’in ‘muvvakaten’ yani geçici olarak tatil edilmesi istenmişken, Padişah tarafından verilen iradede bu sözcüğe yer verilmemiş, böylelikle Meclis süresiz olarak tatil edilmiştir. Sina Akşin, “Birinci Meşrutiyet ...”, s. 34.
- 35 Kanun-i Esasi’nin tekrar yürürlüğe koyulması üzerine Osmanlı Devleti’nde yapılan kutlamalar için bkz., *II. Meşrutiyet’in İlk Yılı 23 Temmuz 1908-23 Temmuz 1909*, Yapı Kredi Yayınları, 2018, s. 34-41.
- 36 Tarhan Erdem, *Anayasalar ve Belgeler ...*, s. 65,66.
- 37 1908 Meclis-i Mebusan seçimleri hakkında geniş bilgi için bkz., Kenan Olgun, “1908 Meclis-i Mebusân Seçimleri ve Mebusaların Meclisteki Temsili”, *Belgelerle ve Fotoğraflarla Meclis-i Mebusan (1877-1920)*, İstanbul, TBMM Milli Saraylar Daire Başkanlığı Yayınları, 2010, s. 33-51.
- 38 30 yıl sonra tekrar toplanan Osmanlı Parliamentosu’nun açılış töreni için yapılan askeri alay ve bando merasimi gibi resmi kutlama hazırlıklarına Başkent halkının da heyecanı karışmış; Meclis-i Umumi Dairesi’nin bulunduğu Ayasofya Meydanı ve çevresi halk akınına uğramıştır. *II. Meşrutiyet’in İlk Yılı*, s. 224-233.

Padişah II. Abdülhamit bir nutuk vermiştir.³⁹ Mabeyn Başkâtibi Ali Cevat Bey tarafından okunan nutkunda Padişah; Kanun-i Esasi'nin tatbikinde görülen zorluklar üzerine devlet ricali tarafından Meclis-i Mebusan'ın “*muvaakkaten*” tatiline gerek görüldüğünü, o zamandan bu yana eğitimin gelişmesiyle birlikte memleketin meşruti rejim arzusuna bağlı olarak “*buna muhalif rey ve mütaalada bulunanlara rağmen bila-tereddüd Kanun-i Esasi'yi yeniden ilan eylediğini*” belirtmiştir. Dış politika ve mali durum üzerine beklentileri içeren kısa nutkunda Padişah, devlet ve memleket için hayırlı olması dileğiyle Meclis-i Mebusan'ı açtığını ve mebusları görmekten duyduğu memnuniyeti ifade etmiştir. Ülkenin Kanun-i Esasi ile idaresi konusunda azminin kat'î ve değişmez olduğunu, Meclis-i Mebusan'ın devlet ve millete hayırlı işler görme arzusunun ve başarı dileklerini belirtmesi, gerçekte tamamı Sadrazam Kamil Paşa tarafından hazırlanan nutuğa, II. Abdülhamit tarafından yapılan tek ekleme ve değişikliktir. Ne var ki parlamentonun açılış töreninde sarf ettiği bu sözlerin yemin olmadığı açıktır. Hatta II. Abdülhamit, “Kanun-i Esasi” yeterli olduğu için metinden “meşrutiyet ile idare” ifadesini çıkarılmasını istemiş; Ali Cevat Bey'in yemin etmesi önerisi karşısında ise zaten daha önce yemin ettiği için nutukta tekrarlamasına gerek olmadığını belirtmiştir.⁴⁰ Sözü geçen bu yemin, II. Meşrutiyet'in ilk günlerinde Padişah'ın Şeyhülislam Mehmed Cemaleddin Efendi'nin önünde “...Siz Şeyhülislamsınız. İşte huzurunuzda kasem ediyorum. Meşrutiyeti hiçbir zaman ref' ve iptale tasaddi etmeyip devam-ı meriyetini bizzat iltizam ve saltanatta bulundukça muhafazasına sa'y ve iktam ile bu meslekten inhiraf etmeyeceğime vallahi billahi tillahi...” sözleriyle ettiği ve Şeyhülislam'ın, yine Padişah'ın isteği üzerine 28 Temmuz günü İttihat ve Terakki Cemiyeti temsilcilerine ve halka duyurduğu yemindir.⁴¹

II. Abdülhamit'in yeminini Şeyhülislam'ın şahitliğinde yapmayı tercih edişi ve Allah'ın adına bağlaması İslami yemin usullerini takip ettiğini göstermektedir. Bununla beraber yine İslami yemin geleneklerinden Kur'an üzerine ya da Kur'an'a el basarak yemin etmemesi ise yeminin, bir tören olarak önceden hazırlanmadığı; görüşme sırasında doğaçlama olarak geliştiği şeklinde kabul edilebilir. Öte yandan kamuoyuna da ilan edilen bu yeminini, Padişah'ın parlamento açılış töreninde tekrarlamaktan kaçınması dikkat çekicidir. Özellikle İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin meşrutiyet rejimini devam ettirmek konusunda kendisine ve eski rejimin memurlarına güven duymadığının farkında

39 *Meclisi Mebusan Zabıt Ceridesi (MMZC)*, C. 1, Birinci İnikat, 4 Kânunuevvel 1324 Perşembe, s. 2-3.

40 *İkinci Meşrutiyetin İlanı ve Otuzbir Mart Hâdisesi, II. Abdülhamid'in Son Mabeyn Başkâtibi Ali Cevat Bey'in Fezleke'si*, haz. Faik Reşit Unat, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2014, s. 34.

41 *II. Meşrutiyet'in İlk Yılı*, s. 38; *Şeyhülislam Merhûm Cemaleddin Efendi Hazretlerinin Hâtîrât-ı Siyâsiyesi*, M. Hovagimyan Matbaası, Dersaadet, 1336, s. 7.

olduğu düşünüldüğünde, bu durum daha da önem kazanmaktadır. II. Abdülhamit'in açılış nutkunun Kanun-i Esasi hükümlerine bağlı kalacağına dair herhangi bir yemin içermemesi, Meclis-i Umumi ve özellikle İttihat ve Terakki mensupları tarafından memnuniyetsizlikle karşılanmış; Padişah bu durumu mebuslara verdiği bir yemekteki nutkuyla bertaraf etmeye çalışmıştır. Fakat gayri resmî bir ortamda verdiği bu nutkunda da herhangi bir yemin ifadesi yer almamış, yalnızca anayasa hükümlerine karşı hareket edeceklerin birinci düşmanı olacağını temin ve teyid etmiştir.⁴² I. Abdülhamit'in alenen ve resmi bir tören yerine, tek kişinin huzurunda ve sonradan duyurulan bir yemini yeterli görmesi; yemin etme amacının esasen kendisine dair şüpheleri bertaraf etmeye yönelik olduğunu düşündürmektedir. Bu durum, hemen her yeminin temel amacı olan güven tesis etmeyle de uyumludur. Aslında meşrutiyet taraftarları için, Padişah'ın meşrutiyeti lağvetmeyeceğine dair yemininin, Kanunu-i Esasi'nin hükümlerine bağlı kalmaya edeceği herhangi bir yeminden daha makbul olması beklenebilir. Zira bundan 30 yıl önce Meclis-i Mebusan'ı süresiz tatil ettiğinde de II. Abdülhamit, Kanunu-i Esasi hükümleri içinde davranmıştır. Kaldı ki anayasada padişahın yemin ederek, rejim içinde görev ve sorumluluklarına uyacağına dair bir güvence vermesine dair bir hüküm yer almamaktadır. O halde İttihat ve Terakki Cemiyeti mensupları II. Abdülhamit'in yeminin içeriğinden ziyade bağlayıcılığıyla ilgilenmektedir.

II. Meşrutiyet Dönemi'nin ilk Meclis-i Mebusan'ın yemin töreninin ne zaman gerçekleştirildiğine dair bir bilgiye rastlanmamaktadır. Parlatmentonun açılış günü ilk oturumunda⁴³ yapılmayan törenin, mebusanların başkente ulaştıkça kendi Meclis başkanlarının huzurunda ve peyderpey, “*Zatı Hazreti Padişahiye ve vatanına sadakate ve Kanun-i Esasi kanunlarına uymaya*” şeklindeki metinle gerçekleştirildiği kabul edilebilir.⁴⁴ Meclis-i Ayan'ın birinci devre birinci toplantı yılı oturumları gizli gerçekleştirildiği içinse zabıt tutulmamıştır.⁴⁵ Buna karşın Meclis-i Ayan Reisi Said Paşa'nın Sadrazam Kamil Paşa'ya gönderdiği telgraf, Meclis-i Ayan'ın yemin töreninin 19 Aralık 1908 (6 Kanunusani 1324) tarihinde yapıldığını göstermektedir.⁴⁶ Hatta telgraf, daha önce kendi aralarında anlaşan bazı ayanların, tören sırasında yeminlerini, anayasada yer alan metne

42 *İkinci Meşrutiyetin İlanı ve...*, s. 39-42.

43 *MMZC*, C.1, Birinci İnikad, 4 Kanunuevvel 1324 Perşembe, s. 1-6. Meclis-i Mebusan, izleyen oturumlarında da seçim mazbatalarının kontrolü ve mebuslukların onayı, şubelerin tayini gibi işlerle meşgul olmuştur.

44 Meclis-i Mebusan'ın 30 Aralık 1908 tarihli oturumunda bazı mebuslar, parlatmentonun açılışı üzerinden 15 gün geçmesine rağmen halen bazılarının tahliflerinin yapılmamış olmasını eleştirmişlerdir. *MMZC*, C. 1, Yedinci İnikad, 17 Kanunuevvel 1324 Çarşamba, s. 83-84.

45 *Meclis-i Ayan Zabıt Ceridesi (MAZC)*, C. 1, Birinci İnikad, 1 Teşrinisani 1325 Pazar, s.1.

46 *T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Bâb-ı Âli Evrak Odası (BEO)*, 3456/259196, H 26/11/1326, lef 2.

bazı ifadeler ekleyerek gerçekleştirdiklerini, durumun Sadaret tarafından da bilinmesinin uygun görüldüğünü iletmektedir. Durumdan bir telgrafla haberdar kılındığına göre, anayasada belirtildiğinin aksine yemin töreninin Sadrazam huzurunda yapılmadığı anlaşılmaktadır. Sadaretin aynı gün hazırladığı cevabında, Meclis-i Ayan'da yapılan tahlifin Kanun-i Esasi'de yer alan yemin metnine içerikçe uygun düştüğü; Meclis-i Umumî'nin açılışından önce mebusan tarafından yemin metnine “*Zatı Hazreti Padişahiye kanun-u mezkûre riayet buyurdukça*” ibaresinin eklenmesini kararlaştırıldığını anlaşıldığı; anayasada yer alan şekliyle yemin etmek gerekli ise de daha fazla söze meydan vermemek için mebusan üyelerinin tahlifinin uygun görüldüğü belirtilmiştir.⁴⁷

Yazışmaların ortaya koyduğu bu bilgiler, dönemin siyasi atmosferini yansıtmaya bakımından oldukça önemlidir. Meclis-i Ayan'ın bazı üyeleri bizzat Padişah tarafından atanmalarına karşın Padişahın şahsına ancak Kanun-i Esasi'ye uygun hareket ettikçe sadakat göstermek üzere yemin etmişlerdir. Bu ibarenin ilavesi hakkında daha önce kendi aralarında uzlaşmaları, Kanun-i Esasi'de öngörülen yemininin içeriğini yeterli görmediklerini göstermektedir. Ne var ki bu dönem içinde metnin değişmesine yönelik herhangi bir adım atılmamış, hatta daha sonra yapılan birçok anayasa değişikliğine karşın yemin metni korunmuştur.⁴⁸ Şu halde, bazı ayan üyelerinin anayasanın dışına çıkan bu eylemi, II. Abdülhamit'in meşrutiyet idaresini devam ettirmeyeceğine dair şüphelerinin açık bir ifadesi olarak alınmalıdır. Sadaret'in yemin metnine yapılan bu müdahaleye karşı herhangi bir itirazının olmaması; içeriğin karşılanması ve konuyu uzatmamak amacının yanı sıra durumun Meclis-i Ayan'ın bazı üyeleriyle sınırlı kaldığını göstermektedir. Çünkü 14 Kasım 1909 tarihli oturumunda buraya yeni tayin olunan 4 üye, yeminlerini Kanun-i Esasi'de yer aldığı şekliyle yapmışlardır.⁴⁹

31 Mart Olayı⁵⁰ ve sonrasında yaşanan gelişmeler hem Padişah'ın hem de Meclis-i Umumî üyelerinin yeminlerinin bağlayıcılığı konusuna ışık tutmaktadır. Zira şeriat isteminin ön planda olduğu, fakat aslında muhalefetin, İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne karşı hazırladığı askeri bir hükümet darbesi olan ve Selanik'ten yola çıkan Hareket Ordusu

47 BOA, BEO, 3456/259196, H 26/11/1326, lef 3.

48 Son Osmanlı Mebusan Meclis-i de 12 Ocak 1920 tarihli ilk oturumunda aynı metin üzerinden yemin etmiştir. MMZC, C. 1, Birinci İnikad, 12 Kânunusani 1336 Pazartesi, s. 2.

49 MAZC, C. 1, Birinci İnikad, 1 Teşrinisani 1325 Pazar, s. 3.

50 Sina Akşin, *Jön Türkler ve İttihat ve Terakki*, İstanbul, İmge Kitabevi, 2014, s. 196-212; Ahmet Bedevi Kuran, *İnkılap Tarihimiz ve Jön Türkler*, İstanbul, Kaynak Yayınları, 2000, s. 337-343. 31 Mart Olayı hakkında ayrıca bkz., Sina Akşin, *Şeriatçı Bir Ayaklanma - 31 Mart Olayı*, İstanbul, İmge Kitabevi, 1994; İsmail Hami Danişmend, *31 Mart Vak'ası*, 3. bs., İstanbul, İstanbul Kitapevi, 1986; Necdet Aysal, “Örgütlenmeden Eyleme Geçiş: 31 Mart Olayı”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S. 37-38, Mayıs-Kasım 2006, s. 15-53; Sıddık Yıldız, *Çıkışından Bastırılmasına Kadar 31 Mart İsyanı*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2006.

tarafından bastırılan bu olayda Cemiyet; sorumluluğun Padişah'a ait olduğuna inanmıştır. Meclis-i Umumi'nin Hareket Ordusu'nun Yeşilköy'e ulaşmasının da verdiği güçle aynı görüşü paylaştığı görülmektedir.⁵¹ Zira Yeşilköy'de Meclis-i Umumi-i Milli adıyla toplanan Meclis-i Ayan ve Mebusan; ilk defa 23 Nisan günü⁵²; ordunun şehre tam hâkim olmasını takiben 27 Nisan'da ikinci defa Padişah II. Abdülhamit'in tahttan indirilmesi konusunu görüşmüştür.⁵³ Fetva Emni Hacı Nuri Efendi ile Şeyhülislam Ziyaeddin Efendi'den hal' fetvasının hazırlanarak imzalamaları istenmiştir.⁵⁴ Saltanattan feragat veya hal' teklifiyle oylamaya sunulan fetva, mebuslar tarafından ekseriyetle hal' kararı olarak onaylanmış⁵⁵ ve Velihaht Şehzade Mehmed Reşat Efendi'nin tahta çıkışı kabul edilmiştir. Fetvada Abdülhamit'e yönelik suçlamalar; “*şer’î meseleleri şer’î kitaplardan çıkartmak, devlet hazinesinde israfa sebep olmak, şer’î bir sebebe istinat etmeden vatandaşları hapis ve sürgünlerle cezalandırmak, halka zulmetmek ve doğru yola yemin etmişken sözünden dönerek Müslümanların yaşayışını tamamen bozacak şekilde fitne çıkarmakta direnip onları birbirlerine öldürtmek*” olmuştur.⁵⁶ Özellikle son suçlamanın,⁵⁷ II. Abdülhamit'in meşrutiyet rejimini koruyacağına dair ettiği yemine yönelik olduğu anlaşılmaktadır. Padişah, II. Meşrutiyet'in ilanıyla istibdat yönetimine son vermiş, jurnalcileri dağıtmış ve memleketi Kanun-i Esasi'nin hükümlerine göre yöneteceğine, bu hükümler uyarınca kimsenin sebepsiz ve mahkemesiz cezalandırılmayacağına ve bundan dönmeyeceğine dair yemin etmiştir. Oysaki 31 Mart Olayı ile yaşananlar bunun tam tersi bir durum ortaya çıkarmıştır. Şu halde Meclis-i Umumi-i Milli'nin II.

-
- 51 “Meclis-i Umumi-i Millet” adıyla 22 Nisan 1909 günü yayınladığı resmi beyannamede, Hareket Ordusu'nun gerici harekete karşı beyannamelerini ve aldığı tedbirleri onayladığını duyurmuştur. *İkinci Meşrutiyetin İlanı...*, s. 179-180.
- 52 Oysa Hareket Ordusu kumandanı Mahmut Şevket Paşa, aynı gün Padişah'a gönderdiği bir telgrafta ordunun kendisini hal' etmek amacıyla olduğuna dair haberleri yalanlayarak bu konuda güvence vermiştir. *İkinci Meşrutiyetin İlanı...*, s. 93-94.
- 53 Sina Akşin, *Şeriatçı Bir Ayaklanma...*, s. 213. Padişah'ın hal'inin meclis gündemine alınması için 23 Nisan günü takrir veren isimler Meclis-i Ayan azası Ferik Şevket Paşa ile Amasya Mebusu Fazıl Arif, Edirne Mebusu Talât ve Antalya Mebusu Ebuzziya Tevfik Beylerdir. Aydın Çakmak, *Sürgünde Bir Hakan, II. Abdülhamid'in Selanik ve Beylerbeyi Günleri*, İstanbul, Ötüken Yayınları, 2014, s. 62.
- 54 Ali Fuat Türkgeldi, *Görüp İştiklerim*, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2010, s. 37; Mehmet İpşirli, “Sultan II. Abdülhamid'i Tahta Çıkaran ve Tahttan İndiren Fetvalar”, *Sultan II. Abdülhamid ve Dönemi*, Sultanbeyli Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü Kültür Yayınları No. 12, 2012, s.47; Hasan Ali Polat, *II. Meşrutiyet Döneminde Siyasî Sürgünler (1908-1918)*, Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Antalya, 2018, s. 179.
- 55 Akşin eserinde kararın oybirliği ile alındığını belirtirken, Türkgeldi ve İpşirli eserlerinde birkaç ayan ve mebusun tereddüt ettiğini belirtmektedir. Sina Akşin, *Şeriatçı Bir Ayaklanma...*, s. 180; Ali Fuat Türkgeldi, *Görüp İştiklerim*, aynı yer; Mehmet İpşirli, “Sultan II. Abdülhamid'i ...”, s. 47, dipnot 17.
- 56 Mehmet İpşirli, “Sultan II. Abdülhamid'i ...”, s. 48.
- 57 Fetvada geçen ifadeler şunlardır; “... *salâha rücu etmek üzere ahd ve kasem etmiş iken yemininde hânis olarak ahval ve umur-u Müslimini bilküllüye muhtel kılacak fitne-i azime ihdasında ısrar...*” Mehmet İpşirli, “Sultan II. Abdülhamid'i ...”, s.48.

Abdülhamit'in 31 Mart Olayı'nda müdahalesinin olduğuna inandığı⁵⁸ ya da en azından II. Meşrutiyet'in ilanı sırasında onu bertaraf edemeyen Cemiyet'in bu son vakayı bir fırsat olarak kullandığı söylenebilir. II. Abdülhamit'in hal' kararı; Meclis-i Umumî üyelerinin göreve başlamadan önce ettikleri yeminin sanıldığı ya da arzu edildiği kadar bağlayıcı olmadığını açıkça göstermektedir. Zira daha önceden tartıştığımız üzere, -“*kanun-u mezkûre riâyet buyurdukça*” şartını ekleyen birkaç ayan dışında- mebuslar her şeyden evvel “*Zât-ı Hazret-i Padişahîye*” yani padişahın şahsına sadakate yemin edelmektedirler. Oysa şimdi, içlerinden birkaçı onun hal'i için fetva talep edebilmiş; çoğunluğu ise saltanattan feragat ya da hal' seçenekleriyle önlerine sunulan fetvayı, hal' için oylamakta sakınca görmemişlerdir. Meclis üyeleri, böylelikle yeminlerini açıkça bozarlarken, fetva gerekçelerinden birinin II. Abdülhamit'in kendi yemininden dönmüş olması hayli çelişkilidir. Anayasada Meclis-i Umumî'nin yürütme karşısında hemen hiçbir gücü bulunmazken, padişahı hal' edebilmek gibi bir yetkisinin de bulunmadığı açıktır. Bu nedenle, Meclis-i Ayan ve Mebusan'ın, Meclis-i Umumi-i Milli adı altında toplanarak böyle bir karara imza atmış olmalarının ve hatta tahta yeni bir padişah geçirmelerinin, anayasal değil, fakat meşrutî bir hareket olduğu iddia edilebilir. Bir başka deyişle, II. Meşrutiyet'in mebusları, padişahı tahttan indirerek, yeminlerinin bir kısmına hâlel getirmiş olsalar dahi; vatana sadakat, Kanun-i Esasi hükümlerine bağlılık ve karşı hareketten sakınmak üzere ettikleri yeminlerini yerine getirmişlerdir. Bu durumda, mebusların fikir ve eylemlerinde görev önceliklerinin; önce vatana ve meşrutiyet rejimine sadakat olarak değiştiği de söylenebilir. Elbette bu değişim; bizzat II. Abdülhamit'in Kanun-i Esasi'nin yürürlüğe girmesi için 1 Ağustos 1908 tarihinde çıkardığı Hatt-ı Hümayun'da yer alan, daha sonra parlamentonun açılış nutkunda yinelediği sözleriyle; “*o günden bugüne kadar geçen durum, düşünce ve genel eğilime, memleketin meşrutî rejim için gelişen kabiliyetine*”⁵⁹ bağlanmalıdır. Bir başka deyişle, I. Meşrutiyet'ten II. Meşrutiyet'e kadar geçen sürede edinilen siyasi deneyim, mebusların meşrutiyet algısını da geliştirmiştir. Zira son Osmanlı Meclis-i Mebusan dâhil olmak üzere yemin metni olduğu gibi korunmasına karşın, II. Abdülhamit'in hal'i; padişaha edilen sadakat ahdinin, artık onun şahsından ziyade, temsil ettiği makama yönelik bir nitelik kazanmasının

58 Belirtmek gerekir ki fetvada bu şekilde üstü kapalı bir şekilde ifade edilmesine karşın II. Abdülhamit'in 31 Mart Olayı'na dahil oluşuna Meclis-i Umumî kadar Hükümet de kesin gözüyle bakmamıştır. Zira Divan-ı Harb'in sabık 31 Mart Olayı'na iştirakinden dolayı sabık padişahın yargılanması talebini Hükümet reddetmiştir. Ali Fuat Türkgeldi, *Görüp İşittiklerim...*, s. 42. Akşin eserinde, II. Abdülhamit'in kendisine gelen jurnaller sayesinde olayın öncesinde az çok haberli olduğunu, buna karşın doğrudan bir müdahalesinin olmadığını hem isyankâr askerlere hem de Hareket Ordusu'na yaklaşımının kendisini ve tahtını korumak üzere tarafsız kalmaya yönelik olduğunu tartışmaktadır. Sina Akşin, *Şeriatçı Bir Ayaklanma...*, s. 272-279.

59 Suna Kili-A. Şeref Gözübüyük, *Türk Anayasa Metinleri...*, s. 67-69. Aynı gün Babiali'de de okunan bu Hatt-ı Hümayun'un gerçekte Sait Paşa tarafından kaleme alınmıştır. Sina Akşin, “Birinci Meşrutiyet ...”, s. 36.

da başlangıcı olmuştur. Meşrutiyet algısıyla beraber, anayasanın gücü ve bağlayıcılığı konusundaki fikri gelişmeler ise 1909 Kanun-i Esasi değişikliklerini getirmiş; padişahın anayasaya bağlılık yemini etmesi burada kabul edilmiştir.⁶⁰ Buna göre, “*Zat-ı hazret-i padişah-i hin-i cülûslarında Meclis-i Umûmîde ve Meclis müctemi değılse ilk içtimainda şer’-i şerif ve Kanun-ı Esasi ahkâmına riayet ve vatan ve millete sadakat edeceğine yemin eder.*” Böylelikle Padişah, şeriat ve anayasayı korumaya değil fakat onlara uymaya ant içerek, hukukun üstünlüğü kabul etmekte ve bunu Meclis önünde, millet şahitliğinde aleni bir şekilde yapmaktadır. Bağlayıcılığının çok da güvenilir olmadığını kanıtlayan son gelişmelere karşın, bu değişiklikte; yeminin padişahın iyi niyet ve inisiyatifine bırakılmayarak, anayasal bir kural ve kurum haline getirilmesi amacı bulunmaktadır.

3. Jön Türkler /İttihat ve Terakki Cemiyeti ve Yemin

Yeminin, I. ve II. Meşrutiyet dönemleri arasında çeşitli isimler altında ve farklı örgütlenmelerle faaliyet gösteren, Osmanlı-Türk siyasi hayatında kalıcı etkileri bulunan muhalif Jön Türk Hareketi⁶¹ için de önemli bir unsur olduğu görülmektedir. Carbonari Cemiyeti ve Rus nihilistlerinin hücre yapılanması modellerini örnek alan bu örgütlerde yemin, özellikle üye kabul aşamasında kullanılmıştır. Öyle ki bu hareketin ilk örgütlenmelerinden Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin 1895 tarihli ilk nizamnamesinde, cemiyete giriş koşulu olarak yemin edilmesi hükmü yer almıştır. Buna göre hâlihazırda cemiyet üyesi olan kişi, üyelik için gerekli koşulları taşıdığına inandığı kişiye “... *Cemiyetin maksadına ihlas ile hizmet edeceğine ve (şu) nizamnamenin ahkâmını tecavüz etmeyeceğine dair din veya namus, vicdanı üzerine bir yemin teklif edecek...*” ve ancak ant içirmeden sonra kendisine üye numarasını ve nizamnamesini verecektir.⁶² Yemin sahibinin hizmet edeceği idealler cemiyetin amaçları, cemiyet nizamnamesi ise ihlal etmeyeceği sınırlar olarak belirlemektedir. Nizamnamenin kuruluş sebepleri ve amacı başlıklı ilk bölümü, bu idealleri; vatandaşları, adalet, eşitlik ve hürriyet gibi temel hakları ihlal eden ve Osmanlı ilerlemesini engelleyerek ülkeyi dış müdahaleye açık hale getiren “*hükümet-i hazırâ*” hakkında uymak; devlet yönetimini medeni ilerlemenin kaynağı olan meşveret usulüne, yani meşrutiyete geri döndürmek⁶³, güzel ahlakın korunmasına,

60 22 Ağustos 1909’da yapılan değişiklikte yirmi bir madde tadil edilmiş, bir madde tamamıyla kaldırılmış ve üç madde ilâve edilmiştir. Bkz., Tarhan Erdem, *Anayasalar ve Belgeler...*, s.49-54; Bülent Tanör, *Osmanlı-Türk...*, s.192-197.

61 Jön Türk Hareketi ve İttihat ve Terakki Cemiyeti hakkında geniş bilgi için bkz., Ahmet Bedevi Kuran, *İnkılap Tarihimiz ve Jön Türkler*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2000; Feroz Ahmad, *İttihat ve Terakki 1908-1914*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2019; Sina Akşin, *Jön Türkler ve İttihat ve Terakki*, İstanbul, İmge Kitabevi, 2014; Ernest Edmondson Ramsour, *Genç Türkler ve İttihat ve Terakki*, İstanbul, Etkin Kitaplar, 2013.

62 Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye’de Siyasal Partiler*, C. 1, İstanbul, İletişim Yayıncılık, 2015, s. 74.

63 Meşveret usulünün Osmanlı devlet idaresindeki kavramsal ve kurumsal gelişimi için bkz., Adem Ölmez, “Osmanlı Devletinin Son Asrında İslam ve “Usul-ü Meşveret” Tartışmaları”, *Devlet ve İktidar*, S. 58, Bahar 1997, s. 96-105.

halkın eğitim düzeyinin yükseltilmesine ve böylelikle bütün insanîyet ve medeniyete hizmet etmek olarak belirtmektedir. Cemiyetin amacının meşrutiyeti tekrar tesis ile sınırlı kalmadığı; yönetime özgürlük ve ilerleme yanlısı adil bir nitelik kazandıktan sonra, manen ve madden her türlü yardım ve desteği sağlamayı görev edinerek, onu koruma ve yükseltmeyi de hedeflediği görülmektedir. Bunun için cemiyet, Osmanlı hanedanlığının saltanat ve hilafette kalıcılığını lüzumlu görmesine karşın, meşrutiyeti kabul ve himaye etmemesi halinde şer'an ve kanunen gerekli muameleye tabi tutulacağını ifadeden geri durmamıştır. Tam da bu nokta, 31 Mart Olayı'ndan sonra II. Abdülhamit'in Meclis-i Umumi tarafından hal'inde, yeminin bağlayıcılığı konusuna farklı bir açıklama sunmaktadır. Zira nizamnamede "hükümet-i hazırâ" ifadesiyle yetinilmesine karşın, cemiyet muhalefetinin doğrudan II. Abdülhamit'i hedef aldığı, dolayısıyla Jön Türk Hareketi'nin daha Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti'nden beri Padişah'ın şahsını meşrutiyet rejiminin önündeki başlıca engel olarak gördüğü söylenebilir. Öyle ki II. Meşrutiyet'in ilanından sonra dahi kendisine yönelik itimatsızlık devam etmiş, hatta İttihatçılar, 8 Ekim-7 Kasım 1908 Kongresi kararlarında "*Kanun-i Esasi'nin korunmasına yemin etmiş II. Abdülhamit'in, meşrutiyet rejimine saygısı devam ettikçe hayat ve saltanatının Cemiyet'in her türlü saldırısından masun olduğuna*" yer vermişlerdir.⁶⁴ Bu durumda, Meclis-i Umumi içindeki İttihatçı kadronun, 31 Mart Olayı sonrasında, mebusan ve ayan olarak Padişah'ın şahsına bağlılık için ettikleri yeminden öncelikli olarak, Jön Türk olarak ettikleri yeminlerine sadık kaldıkları, hatta bazı Meclis-i Ayan üyelerinin yemin metnine bu nedenle "*kanun-u mezkûre riâyet buyurdukça*" eklemesini yaptıkları yorumu yapılabilir.

1895 Nizamnamesi, yemin olarak belirli bir metin ya da tören şekli öngörmemektedir. Fakat gizlilik esasına bağlı teşkilatlanması nedeniyle, bir üye yine nizamnamede belirtilen vasıf ve şartları karşıladığına ikna olmadıkça bir kimseyi cemiyete alamamakta ve hatta cemiyetin varlığından dahi haberdar edememektedir.⁶⁵ Adayın cemiyete temiz sevgi ve yürekte bağlılıkla hizmet edeceğine dair yeminini din veya namus, vicdanı üzerine etmesi şartı; örgütlenmenin 'kutsal' değerlerini göstermektedir. Nizamnameye göre cemiyetin milliyet, etnik köken, cinsiyet, mezhep ayrımı olmaksızın kamu yararını gözetmeyi amaçladığını ve kadın-erkek, Müslüman-Hristiyan herkesin üye olabileceğini belirttiği unutulmamalıdır. Dolayısıyla cemiyet ne hedeflerinde ne de teşkilatlanmasında dinî bir ayrım yapmamakta, bununla birlikte dinin bireyler üzerindeki manevi kuvvetini de yadsımayarak üyelik yemininde din olgusuna da yer vermektedir. Yeminde;

64 Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasal...*, s. 96.

65 Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasal...*, s. 74.

dine alternatif ve eşdeğer olarak namus ve vicdanın da sıralanması; yeminin bağlayıcılığı için adayların/üyelerin kişisel manevi değerlerinin ölçüt alındığını göstermektedir.

1902 yılı I. Jön Türk Kongresi'nden sonra Paris'te kurulan Osmanlı Terakki ve İttihat Cemiyeti de 1906 Nizamnamesi'nde yemine yer vermiştir. Buna göre her yeni adayın, cemiyet nizamnamesini kabul ettiğine ve icaplarını yerine getireceğine dair dini ve namusu üzerine yemin etmesi şarttır.⁶⁶ Nizamnamede adaylara ettirilen yeminin metnine ya da şekline dair herhangi bir yönerge bulunmamaktadır. Öte yandan cemiyetin Heyet-i Merkeziye'sine seçilecek üyeler için ilk toplantılarında yemin edilmesi kuralı getirilmiş ve bu yeminin metnine yer verilmiştir: “*Sultan Abdülhamid-i Sani'nin idare-i keyfiye ve müstebidesi devam ettikçe, Kanun-i Esasiye-i Osmaniye'nin ahkâm-ı mevkii icraya vazolunmadıkça hükümet-i Osmaniye'ye arz ve dehalet ve hizmet etmeyeceğime, daima maksad-ı cemiyete sadık ve hâdim kalacağıma, esrar-ı cemiyeti işfa etmeyeceğime ve cemiyet namına gönderilen ianatu derhal cemiyete teslim edeceğime din ve namusum üzerine yemin ederim.*”⁶⁷ Her iki yeminin din ve namus üzerine bağlandığı ve cemiyete hizmet noktasında örtüştüğü görülmektedir. Bunun dışında Merkez Heyeti üyelerinin yemininde, Meşrutiyet rejimine dayanmadıkça Osmanlı idaresi ile hiçbir şekilde ilişkiye girmemenin, cemiyetin amaçlarına hizmetten önce gelişi dikkate değerdir.

Jön Türk Hareketi içinde 1906 yılında Selanik'te kurulan Osmanlı Hürriyet Cemiyeti, Mason localarının öğretisi ve yöntemlerinin etkisinde hücre yapılanması ve gizlilik esasına dayanarak teşkilatlanmış, üyelik kabulünde hem yemini kullanmış hem de ona törensel bir mahiyet eklemiştir. Cemiyet'e hâlihazırda üye bir kişi, uygun bir adayı iyice araştırdıktan ve cemiyetin onayını aldıktan sonra, kimseye açıklamayacağına dair yemin ettirerek kendisine durumu bildirmektedir. Adayın kabul etmesi halinde bu defa üye, adayı cemiyete giriş töreninin yapılacağı eve, gece ve gözleri bağlı bir şekilde getirmektedir. Burada gözleri açılan adaya, cemiyete girme isteği tekrar sorulmakta, kabul etmesi halinde yeniden gözleri bağlanarak bir başka odada bir masaya oturtulmaktadır. Üç kişilik ant içme kurulunun karşısında adaya, milletin gasp olunan hakları ve vatanın zayıflamasının sebeplerini açıklayan bir metin okunmakta, cemiyete girme isteği tekrar sorulmaktadır. Adayın tekrar kabul etmesi halinde ayağa kaldırılarak sağ eli adayın dininin kutsal kitabına, sol eli ise çapraz yerleştirilmiş tabanca ve kama/hançer üzerine konularak “*Cemiyetin esrarını ve mensubininden bittesadüf öğrendiklerinden hiçbirinin ismini en şedit işkencelere duçar olsa da fâş etmeyeceğine ve Devlet-i Osmaniye'nin (Kanun-u Esasi) ahkâmı dairesinde hakkı hakimiyeti ekber evlada intikal etmek üzere*

66 Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasal...*, s. 77.

67 Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasal...*, s. 80.

Âl-i Osman uhdesinde kalması ve umum efrad-ı Osmaniye'nin bilâ tefriki cins ve mezhep naili saadet ve hürriyet olması için ilâ nihayetülömr çalışacağına ve duçarî felaket olan efradı Cemiyete ve ailelerine muavenet eyleyeceğine ve şayet ihaneti tebeyyün ederse cezayı idama razı olduğuna dair din, vicdan ve namusuna ve Cenabıhakkın ism-i azametini..." yemin ettirilmektedir. Sonrasında gözleri açılan aday, karşısında kırmızı önlük ya da pelerin giymiş siyah maskeli ant içme kurulunu bulmaktadır. Yeni üyeye, baş ve işaret parmağıyla hilal şekli verilen sağ elin göğse dayandırılmasıyla yapılan cemiyet işareti ile şube parolası öğretilmekte, cemiyet üye numarası verilerek, ilk alındığı yere yine gözleri bağlı bir şekilde geri götürülmektedir.⁶⁸ Osmanlı Hürriyet Cemiyeti'nin gerek yemin töreninde gerekse yemin metninde aday/yeni üye üzerinde büyük bir etki yaratmayı amaçladığı açıktır. Cemiyet'in varlığının açıklanması öncesinde bir gizlilik yemini ettirilmesi, hem kabul töreni hem de yemin öncesi gözlerinin bağlanması ve tören sonunda gözleri bağlı bir şekilde ilk alındığı yere bırakılması, cemiyetin gizlilik esasına yapılan ve tekrarlanarak kuvvetlendirilen unsurlardır. Zira bu esasın korunması, yemin metninde de ilk sırada yer almaktadır. Cemiyet'e dâhil olma niyetinin adaylıktan tören sonuna kadar üç defa sorulması ise adayın kararında samimi ve ısrarlı olup olmadığının sorgulanmasıdır. Yeminin din, vicdan ve namus ve Tanrı'nın ismi üzerine bağlanması ve kutsal kitaba el basılarak yapılması, cemiyetin dinî yemin geleneklerinin tümünü takip ettiğini, bununla birlikte bireyin olası tüm kutsal değerlerini bir araya getirdiğini göstermektedir. Yemine tabanca ve hançer öğelerinin eşlik etmesi ise cemiyetin ihtilalci niteliğinin bir göstergesi ve cemiyete hizmet ederken üyenin can alıp can verebileceğine açık bir mesaj olarak değerlendirilebilir. Zaten adayın yeminiyle cemiyete ihaneti halinde öldürüleceğini kabul etmesi bu durumu açıkça ortaya koymaktadır. Cemiyet'in daha çok Rumeli'deki 3. Ordu subayları arasında yayılarak genişlemesi, dolayısıyla silahın askerlikte vazgeçilmez bir unsur oluşuyla taşıdığı önem de getirilebilecek bir diğer açıklamadır. Aday, yeminiyle esasen, cemiyetin gizliliğini korumaya, Kanun-i Esasi çerçevesinde egemenlik hakkının Osmanlı hanedanlığında kalmasına, Osmanlı'nın tüm fertlerinin hürriyeti için çalışmaya, cemiyet üye ve ailelerine destek vermeye ve cemiyet kararlarını uygulamaya ant içmektedir. Bununla birlikte yemin metninin dilindeki olumsuzlama dikkat çekicidir; "en şiddetli işkencelere tabi tutulması", "felakete uğraması" ve bahsettiğimiz üzere "idamla cezalandırılması" muhtemeldir; buna karşın hürriyet için "ömrü boyunca" değil, "ömrü sonlana değin" çalışacaktır. Bu bakımdan, yeminin ve yemin töreninin bütününe oluşturan tüm unsurların 'gizlilik' ve 'tehlike' imgelerine dayandırıldığı söylenebilir.

68 Sina Akşin, *Jön Türkler ve İttihat ve Terakki...*, s. 107; Kazım Karabekir, *İttihat ve Terakki Cemiyeti*, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2011, s. 102-110.

Yeminde silaha el basma ritüelinin, Jön Türk Hareketi'nin diğer örgütleri tarafından yalnız üye kabulü sırasında değil, ilk kuruluş aşamasında da uygulandığı görülmektedir. 1906 yılında Şam'da kurulan Vatan Cemiyeti'nin Nisan-Mayıs aylarında Selanik'teki şubesinin kuruluş toplantısına katılanlar, "...kahhar bir istibdada karşı ancak ihtilal ile cevap vermek ve köhneleşmiş olan çürük idareyi yıkmak...", hürriyet, vatan ve milleti kurtarmak amaçlarıyla silaha el basmışlar ve "ölünceye kadar bu mukaddes dava uğrunda çalışacaklarına" ant içmişlerdir.⁶⁹ Bu toplantıda Vatan ve Hürriyet adını alacak ve daha sonra Osmanlı Hürriyet Cemiyeti bünyesine katılacak bu gizli Cemiyet'in de meşrutiyet rejimini tesis için ihtilal yolunu benimsemiş olması, şubenin kuruluş yemininin silah üzerine edilmesini açıklayıcı niteliktedir.⁷⁰

Terakki ve İttihat ile Osmanlı Hürriyet Cemiyetleri, Eylül 1907 tarihinde Osmanlı Terakki ve İttihat Cemiyeti adı altında birleşmişlerdir.⁷¹ 1908 yılına ait nizamnamesi, Osmanlı Hürriyet Cemiyeti'ne ait yemin usulünün benimsendiğini göstermektedir. Cemiyet teşkilatlanmasında, üyeleri Heyet-i İdareler tarafından seçim ya da atamayla belirlenen ve bir reis, iki üyeden oluşan Heyet-i Tahlifiyeler, yani ant içirme heyetleri oluşturulmaktadır. Bu heyetler; "...Cemiyet'e dahil olacak zatın merasim-i mahsusası dairesinde icra-yı tahlifiyle muvazzaftır.". Yemin öncesinde adaya "müessir bir nutuk iradiyle milletin gasp olunan hukuku sarihâsı ve vatanın duçar-ı zaaf olması esbabının delâil-i maddiye ve maneviyesi izah ve tasvir edilecek"⁷² ve bundan sonra yine nizamnamede belirtilen içerikte yazılmış ve Heyet-i Merkeziye tarafından onaylanmış bir yemin okunarak "kabul olunan şahsa da harfiyen tekrar ettirilecektir".⁷³ Nizamnamede yeni üyelere ettirilmek üzere önerilen yemin metni, Osmanlı Hürriyet Cemiyeti'nin kullandığı yeminin birebir aynısıdır. Yemin töreninin -Hürriyet Cemiyeti'nce kullanılmış aynı öğeler ve ritüelle- adayın bir eli, dininin kutsal kitabı; diğer eli, bir hançer ve tabanca üzerinde ve tüm bu süreçte gözleri kapatılmış bir vaziyette gerçekleştirileceği de yine nizamnamede açıkça belirtilmektedir. Yeminde cemiyetin gizliliğinin korunması yine hürriyetin tesisinden önce gelmekte; din, vicdan ve namus ve Tanrı'nın ismi üzerine

69 Hüsrev Sami Kızıldoğan, "Vatan ve Hürriyet: İttihat ve Terakki", *Belleten*, C. I, S. 3-4, Temmuz-İlkteşrin 1937, s. 621-622; Ernest Edmondson Ramsour, *Genç Türkler ve ...*, s.113; Faik Reşit Unat, "Atatürk'ün II. Meşrutiyet İnkılabının Hazırlanmasındaki Rolüne Ait Bir Belge (2 fotokopi ile birlikte)", *Belleten*, C. XXVI, S.102, Nisan 1962, s. 340-341.

70 Afet İnan, yemin sırasında silahın öpüldüğünü; Aydemir, buna ilaveten kutsal kitaba el basıldığını belirtmektedir. Afet İnan, "Mukaddes Silah", *Belleten*, C. I, S. 3-4, Temmuz-İlkteşrin 1937, s. 610; Şevket Süreyya Aydemir, *Tek Adam*, 1881-1919, C.I, İstanbul, Remzi Kitabevi, 1999, s. 97.

71 M. Şükrü Hanioglu, "İttihat ve Terakki Cemiyeti", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 23, İstanbul, 2001 s. 480; Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasal...*, s. 81. Cemiyetin adı 1908 Kongresi Kararları ve 1908 Siyasal Programı'nda "Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti" olarak değişmiştir. Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasal...*, s. 96, 98.

72 Bu nutkun tam metni için bkz., Kazım Karabekir, *İttihat ve ...*, s. 313-315.

73 Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasal...*, s. 85.

bağlanması devam ettirilmektedir. Cemiyet'in; bu şekilde daha üyeliğe kabul aşamasında vurguladığı gizlilik ve tehlike ise; 1908 Nizamnamesi'nin çeşitli hükümlerinde artık pek muhtemel bir gerçek halinde yer almaktadır.⁷⁴ Bu durumun, cemiyetin II. Abdülhamit'in istibdat yönetimine karşı oluşturulmuş kanun dışı bir örgütlenme oluşundan kaynaklandığı açıktır.

Cemiyet, Mayıs 1908'te Saray ve konsolosluklara gönderdiği ihtarnama ve layihalarla varlığını resmen duyururken,⁷⁵ meşrutiyetin yeniden ilanı için Rumeli'de ihtilal faaliyetlerini başlattığı süreçte de yemin geleneğini sürdürmüştür. Örneğin, Kolağası Resneli Niyazi Bey, 3 Temmuz 1908 Cuma günü bu amaçla dağa çıkarken beraberindeki 200 asker ve bir o kadar da sivile din, vatan ve namus üzerine yemin ettirmiştir.⁷⁶ Yine ihtilalin arifesinde, Merkez-i Umumi üyesi Enver Bey'in, Köprülü kumandanı ve valisi ile 23 Temmuz günü meşrutiyetin ilanını talep etme ve bunun için şehir halkını ve askerleri örgütleme kararı aldıkları toplantıda, sağ elleri Kuran, sol elleri Enver Bey'in kılıcı üzerinde ve ayakta olmak üzere "...merkez-i umuminin kararına uyararak usulüne uygun biçimde sadakat yemini" etmişlerdir.⁷⁷ Yemin, II. Meşrutiyet'in ilanından hemen sonra yapılan kutlamalarda da varlık göstermiş; cemiyet mensupları, 25 Temmuz 1908 günü kalabalıklarla Babıali'ye yürüyerek, devlet erkânının ileri gelenlerinden meşrutiyete sadakat yeminleri almışlardır.⁷⁸ 3 Ağustos 1908 günü İstanbul'daki ordu birliklerine bir metin üzerinden ant içtirilirken,⁷⁹ izinden dönen Harbiye Mektebi öğrencilerine de okul kapısı önüne konan bir masadaki Kur'an ve revolver üzerine cemiyet adına

74 Nizamnamenin 48. maddesinde "Cemiyete intisap eden bilimüm efrad(ın) icab-ı halinde Cemiyetin maksad-ı mukaddesi uğruna feda-yı hayata mecbur..." olduğunu belirtmesi ve ayrıca Usul-ü Muhakemat ve Mücazat Faslı adlı bölümünde Cemiyet'in sırlarını veya üyelerini hükümete ifşa etmeyi cinayet suçu olarak nitelendirmesi ve cezasını da idam olarak öngörmesi bu duruma örnek olarak verilebilir. Tark Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasal...*, s. 87, 89-90.

75 Sina Akşin, *Jön Türkler ve İttihat ve Terakki...*, s. 124-125; Feroz Ahmad, *İttihat ve Terakki...*, s. 22-23; Hasan Ali Polat, *II. Meşrutiyet...*, s. 44, 45.

76 İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "1908 Yılında İkinci Meşrutiyetin Ne Suretle İlan Edileceğine Dair Vesikalar (9 resimle birlikte)", *Bellekten C. XX, S. 77*. Ocak 1956, s. 107-108; Hasan Ali Polat, *II. Meşrutiyet...*, s. 46; *Hürriyet Kahramanı Resneli Niyazi Hatıratı*, Ankara, Panama Yayınları, s. 92-109.

77 *Kendi Mektuplarında Enver Paşa*, haz. M. Şükrü Hanioglu, İstanbul, Der Yayınları, 1989, s. 49.

78 Bu gösterilerde Sadrazam Sait Paşa, Adliye Müsteşarı Ahmet Şükrü Bey ve İstinâf Müdde-i Umumi Necmeddin Molla Efendi, Harbiye Nazırı Ömer Rüstü Paşa, Maliye Nazırı Ziya Paşa ve Maarif Nazırı Haşim Paşa görevlerini Meşrutiyet'e bağlılıkla devam ettireceklerine dair yemin etmişlerdir. Hasan Ali Polat, *II. Meşrutiyet...*, s. 134-135.

79 Söz konusu yemin şu şekildedir: "*Sevgili Padişahımızın teba-i sadıkasına ihsan buyurdıkları Kanun-u Esasî ahkâm-ı münifesine ömrüm oldukça harfiyen tebaiyyet ve itaat edeceğimi ve otuz iki sene mukaddem bazı erazilin ihanetiyle lağvedildiği gibi yine ileride maazallah böyle bir hal vuku bulursa hürriyet-i vataniyenin muhafazası uğrunda kanunun son katresi akıncaya kadar Osmanlı Terakki ve İttihat Cemiyetine muavenet edeceğimi ve her kim Cemiyet aleyhinde ika-i fesada cüret ederse kendi elimle öldüreceğimi ve bize bu lütfu bahşeden sevgili Padişahımız efendimize, din ve millet ve vatanıma kemâl-i sadakatle ve ubudiyetle hizmet edeceğimi ırz ve namusum üzerine Kur'an-ı azimüşşana elimi basarak yemin ile temin ederim. Vallahi. Billâhi.*" İkinci Meşrutiyetin İlanı ve..., s. 153.

yemin ettirilmiş, buna uymayan 40 öğrenci ise tutuklanmıştır.⁸⁰ İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin II. Meşrutiyet'in ilanı öncesi ve sonrasındaki ant içme uygulamalarına bakıldığında, yeminin yalnızca cemiyet içi bir protokol değil, aynı zamanda bir 'güvence' olduğu söylenebilir. Zira anayasal düzen askıya alınmışken, onu tekrar tesis için cemiyet yalnızca kendisine güvenmiştir. Bu güveni de kendisini teşkil eden üyelerinin yeminleri vasıtasıyla meşrulaştırmıştır. Bir kere hürriyete döndükten sonra, cemiyetin 30 yıllık istibdat yönetiminin verdiği deneyimle, meşrutiyet rejiminin hayatta kalmasına engel olabilecek -Padişah, Babıali, ordu- her mecradan aradığı teminat, yine yemin olmuştur. Hatta bu yeminlere, Cemiyet'in emel ve emirlerine sadakatle uymayı da ekleyerek, kendisine mensup olmayanları dahi kendi görüşleri doğrultusunda hareket etmeye sevk etmiş, bir nevi tedbir almıştır. Cemiyet'in bu yeminlere ihtiyaç duymasında toplumsal bir tabana sahip olmayışının en büyük etken olduğu söylenebilir. Bu şekilde Cemiyet, varlığını meşrutiyet rejiminin sürekliliği için bir güvence olarak gördüğünü ortaya koyduğu gibi; *kahraman-ı hürriyet* kimliğini vurgulayarak toplumdaki gücünü de arttırmayı amaçlamıştır. Şu halde yeminin, Cemiyet'in geleneğinden gelen ve onu oluşturan bir 'temel' olduğu gibi, ideallerinin gerçekleşmesi ve idamesi için bir 'teminat' olduğu da iddia edilebilir.

1908 seçimlerine siyasi bir programla giren ve artık Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti adıyla anılan örgütün kanun dışı, gizli ve ihtilalci yapılanmasının -ancak 1911 Kongresi'nde kesinlik kazanmakla birlikte- siyasi fırka yapılanmasına doğru evrimleştiği söylenebilir. Bu durumun da etkisiyle cemiyete üyelik aşamasında yapılan yemin töreninin yerini, sıradan üyelik protokolünün aldığı görülmektedir. 1909 ve 1911 nizamnamelerine göre yeni üyelikler, yine bir rehberin aracılığıyla ve iki üyenin aday için vereceği iyi hal şahadetnamesi ile yapılacaktır.⁸¹ Her iki nizamnamede de adayların cemiyete girişte yemin etmesi ya da yemin töreni yapılmasından bahsedilmemektedir.⁸² 1913 Nizamnamesi ise adayların ikamet ettikleri mahalledeki cemiyet muavini ya da muhabirine müracaatını yeterli görmektedir.⁸³ Yemin, bu nizamnamede de yer almamaktadır. Yeminin cemiyet teşkilatlanması içindeki kurumsal önemini yitirmesinde, başlıca gaye

80 Feroz Ahmad, *İttihat ve Terakki...*, s. 335-336.

81 Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasal...*, s. 107, 127.

82 Gizlilik unsurunun bu şekilde terkedilmesinin yanı sıra, tehlike imgesinin de Jön Türk örgütlenmelerinin önceki nizamnamelerine kıyasla büyük ölçüde azaldığı söylenebilir. Her ne kadar başına bir felaket ya da mağduriyet gelmesi halinde, üyelerin cemiyetten destek göreceği ve vefatı halinde, cemiyet içinde isminin onurlandırılacağı belirtilmişse de bunların cemiyete hizmet yolunda gerçekleşebileceğine dair hiçbir atfa rastlanmamaktadır. Nizamnamede üyelere yönelik disiplin suçlarının en ağırının artık idam değil, ihraç olması da bu yeni durumu ortaya koymaktadır. Bkz., Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasal...*, s. 111-113.

83 Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasal...*, s. 148.

olan meşrutî rejimin tesis edilmesi ve cemiyet mensuplarının bu rejim içinde artık yönetim kadrolarında yer almalarının etkili olduğu tartışılabilir.

4. Milli Mücadele ve Yemin

I. Dünya Savaşı'nı Osmanlı Devleti için sonlandıran 30 Ekim 1918 tarihli Mondros Mütarekesi'ni, İtilaf Devletleri'nin işgalleri izlemiş, Yunan ordusunun 15 Mayıs 1919 tarihinde İzmir'e çıkışı ise Türk Milli Mücadelesi'nde önemli bir dönüm noktası olmuştur. Bu dönemin başında Kuvay-ı Milliye adlı silahlı direniş örgütlenmeleri ve Redd-i İlhak, Müdafaa-i Hukuk vb. cemiyetler aracılığıyla bölgesel olarak ortaya çıkan mukavemetin 'millî' kimliğe kavuşması ise Erzurum ve Sivas Kongreleri sayesinde olmuştur.

Mustafa Kemal Paşa'nın 22 Haziran 1919 tarihli Amasya Genelgesi'nde yaptığı çağrı üzerine ulusal nitelikte⁸⁴ toplanan Sivas Kongresi'nin 4 Eylül 1919 günkü ilk genel oturumunda delegeler, yemin konusunu ele almışlardır. Başkan Mustafa Kemal Paşa'nın açılış nutku ve başkanlık divanı seçiminin ardından söz alan İkinci Başkan Vekili İsmail Fazıl Paşa, Hazırlık Komisyonu tarafından tasarlanan bir yemin metnini Genel Kurul'a sunmuştur. Millî harekâtın aleyhinde kişilerin delegeleri İttihatçılıkla suçladığını, bu suçlamanın içte ve dışta kötü etkiler yaratacağını söyleyen İsmail Fazıl Paşa, metnin hazırlanış amacını; kongre üyelerinin hiçbir siyasi parti lehine hareket etmeyeceklerinin pekiştirilmesi olarak belirtmiştir. Teklif edilen metin şu şekildedir;

*“Makam-ı celil-i hilâfet ve saltanata, İslâmiyete, devlete, millete, memlekete manen ve maddeten hizmetten başka bir gaye takip etmeyerek her türlü ihtirasat-ı şahsiye ve siyâsiyeden ve firkacılık âmalinden münezze bir azm-ü iman ile çalışacağıma ve İttihat ve Terakki'nin ihyasına çalışmayacağıma namusum ve bilcümle mukaddesatım namına vallah, billah.”*⁸⁵

Genel Kurul bu metin üzerine; Meclis-i Mebusan'ın açılışına kadar kongrenin siyasi işlerden alıkonulamayacağı ve hatta Mebusan seçimlerinde ve sonrasında kongrenin etki yapması olasılığının bulunduğu⁸⁶; yeminin kongre süresince mi yoksa yasal bir hükümet kuruluncaya kadar mı geçerli olduğu; her türlü particiliğin aleyhinde mi yoksa

84 Sivas Kongresi'ne katılan delege sayısının 28-48 arasında olduğu düşünülmektedir. Kongre'de Doğu illeri ile Trabzon ve Samsun'u, Erzurum Kongresi'nde oluşturulan Heyet-i Temsilîye'nin 9 üyesinden 5'i; Mustafa Kemal Paşa, Rauf Bey, Raif Efendi, Şeyh Fevzi Efendi ve Bekir Sami Bey temsil etmiştir. Mahmut Goloğlu, *Millî Mücadele Tarihi II, Sivas Kongresi*, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2008, s. 18-19, 75-84; İsmail Giritli, “Sivas Kongresi'nin Millî Mücadeledeki Yeri ve Önemi”, *Sivas Kongresi I. Uluslararası Sempozyumu, 2-4 Eylül 2002 Sivas*, Sivas İli Sanat, Kültür ve Araştırma Vakfı Yayınları, 2002, s. 27; Gazi Mustafa Kemal, *Nutuk*, Ankara, Kaynak Yayınları, 2015, s. 84.

85 Uluğ İğdemir, *Sivas Kongresi Tutanakları*, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1986, s. 3.

86 Bu uyarı kongre sırasında Mustafa Kemal Paşa'dan gelmiştir. Aynı noktayı Nutuk'ta “İçinde bulunulan mücadele ve faaliyet siyasetten başka bir şey değil iken, bu son münakaşa zemini hayret verici değil midir?” sözleriyle eleştirmiştir. Gazi Mustafa Kemal, *Nutuk...*, s. 87.

yalnızca İttihatçılık lehine çalışmamak için mi yemin edileceği ve esasen yemin etmenin gerekli olup olmadığı konularında tartışmıştır. En sonunda Teklif Komisyonu'na havale edilen metin, burada yeniden düzenlenerek, 5 Eylül günü Genel Kurul'a sunulmuştur. Komisyon gerekçesinde, yemin metninin yurt dışında yapılan propagandaların kötü etkisini gidermek amacıyla kongrenin İttihat ve Terakki yararına veya bu cemiyetin yeniden canlandırılmasına çalışmadığını ispat amacıyla düzenlendiğini belirtmiştir.⁸⁷ Komisyonca teklif edilen yemin metni şu şekildedir:

“Saadet ve selâmet-i vatan ve milletten başka kongrede hiçbir maksad-ı şahsî takip etmeyeceğime; vatanın bugün duçar olduğu mesâib ve felaketin müsebbibi bulunan İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin ihyasına çalışmayacağıma ve mevcut fırak-ı siyasiyeden hiçbirisinin âmâl-i siyasiyesine hâdim olmayacağıma vallahi, billahi.”⁸⁸

Genel Kurul tartışmaları, İttihat ve Terakki isminin zikredilip edilmemesi ve “vatanın yıkılmasına sebep olan” ibaresinin korunup korunmaması üzerine yapılmış; en sonunda ismin kalması, ibarenin de kaldırılması oylanarak kabul edilmiştir. Sivas Kongresi delegelerinin 5 Eylül 1919 tarihli oturumunda teker teker okuyarak ettikleri bu yemin, Mustafa Kemal Paşa'nın açılış nutkuyla beraber *İrade-i Milliye* gazetesinin 14 Eylül 1919 tarihli ilk sayısında yayınlanmıştır.⁸⁹

Kongre Hazırlık Komisyonu tarafından bir yemin metnine ihtiyaç duyulduğu ve delegelerinin yaptığı tartışmalar, dönemin iç politika gündemini yansıtmaktadır. Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı'na girmesinde önemli bir rol oynayan İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin üç lideri Talat, Enver, Cemal Paşalar ile arkadaşlarının 2/3 Kasım 1918 gecesini yurdu terk etmeleri, kamuoyunda Cemiyetin yenilgiden de sorumlu tutulmasına sebep olmuştur.⁹⁰ Bu ortam içinde Sivas Kongresi delegelerinin, İttihatçılık ile bağlantısının olmadığını duyurmakla, Milli Mücadele örgütlenmelerine karşı önyargı ve propagandaları bertaraf etmek amacını taşıdıkları açıktır. Delegelerin ettiği yeminde yegâne amacın “vatan ve milletin kurtuluş ve mutluluğuna çalışmak” olduğu görülmektedir. Oldukça genel bir tanımlama olmakla beraber, Genel Kurul'da hem yemin hem de millete hitaben hazırlanan bildirge üzerine yapılan tartışmalarda, milletin mevcut felaketin

87 *Sivas Kongresi'nin Tutanakları*, Yay. Haz. Recep Toparlı, İstanbul, Sivas Platformu, 2010, s. 286.

88 Uluğ İğdemir, *Sivas Kongresi Tutanakları...*, s. 18.

89 *İrade-i Milliye*, 18 Zilhicce 1337/14 Eylül 1335, Nr. 1, s. 2-3.

90 Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler*, C.3, İstanbul, İletişim Yayıncılık, 2015, s. 653 vd.; Erol Kaya, “İttihat ve Terakki Liderlerinin Yurtdışına Kaçışları ve Bunun İstanbul Basınındaki Yankıları”, *Erzincan Eğitim Fakültesi Dergisi*, C. 10, S. 1, 2008, s. 181-201. İttihat ve Terakki Fırkası'nın, 1 Kasım 1918 tarihli son kongresinde kendisini feshederek tarihe karıştığı ve Teceddüt Fırkası'na dönüştüğü kararı almıştır. Sina Akşin, *Jön Türkler ve İttihat ve Terakki...*, s. 468-470.

ve kongrenin amaçlarından tam anlamıyla haberdar olduğu, zaten bu sebeple milli cemiyetler kurarak kendilerini delege olarak seçtikleri, fazla izahata gerek olmadığı belirtilmiştir. Yemin için hazırlanan taslaktaki “hilafet ve saltanat makamına, İslâmiyet’e, devlete, millete, memlekete” hizmet etmek amacının, kabul edilen metinde “vatan ve millet” ile sınırlandırılması dikkat çekicidir. Böylelikle taslakta var olan Osmanlıcı ve ümmetçi yaklaşım, yeminde yerini milliyetçi bir anlayışa terk etmiştir. Bu şekilde, kongrenin ulusal niteliğinin bir defa daha vurgulandığı söylenebilir. Yeminde mevcut partilerin siyasî emellerine hizmet etmeme ifadesi de kongrenin siyaset yapmaması anlamında değil, fakat partiler üstü bir gaye ile toplandığına işaret etmektedir. Yemin “val-lahi, billahi” sözleriyle Tanrı’nın adına ve tanıklığına bağlanmış, böylelikle dönemin dinsel-geleneksel ant içme usulü takip edilmiştir.

Erzurum ve Sivas Kongrelerini Milli Mücadele’nin dönüm noktalarından yapan ortak özelliği aldığı kararlardır.⁹¹ Zira Sivas Kongresi’nin, Erzurum Kongresi bildiri ve kararlarını temel alarak ve tüm millet ile vatani kapsayacak şekilde düzenleyerek ilan ettiği kararlar; Milli Mücadele’nin başlıca yemininin, Misak-ı Milli’nin temellerini oluşturmuştur. Son Osmanlı Meclis-i Mebusan’ı içinde ARMHC tarafından seçilmiş mebuslar⁹², ilkin Heyet-i Temsiliye ile Ankara’da, 12 Ocak 1920 tarihinde çalışmalarına başlamasının ardından da Meclis içinde, kongre kararları doğrultusunda bir program hazırlamışlardır.⁹³ Meclis’te Ahd-i Millî adıyla kurulan bir komisyonda son halı verilen ve Ahd-i Millî Beyannâmesi adını taşıyan bu metin, 28 Ocak günü Meclis-i Mebusan’ın özel bir toplantısında 121 mebus tarafından imzalanmıştır.⁹⁴ Meclis’in 18 Şubat günkü oturumunda ise Edirne Mebusu Şeref Bey’in, Avrupa parlamentoları ile basına tebliğ edilmesi ve tercihan müzakeresi için verdiği tavrı kabul edilerek, metin Genel Kurul’da okunmuştur. Ahd-i Millî Beyannamesi’nin giriş kısmı şu şekildedir; “*Osmanlı Meclis-i Mebusan azaları istiklal-i Devlet ve istikbal-i Milletin, haklı ve devamlı bir sulha*

91 Kararlar için bkz., *Milli Egemenlik Belgeleri*, Ankara, TBMM Basımevi, 2015, s. 15-32.

92 Mahmut Goloğlu, *Milli Mücadele Tarihi I, Erzurum Kongresi*, Ankara, Türkiye İş Bankası Yayınları, 2008, s. 119, 128-129; Mahmut Goloğlu, *Sivas Kongresi...*, s. 205-211, 260; İhsan Güneş, “Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti’nden Halk Fırkası’na Geçiş”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. III, S. 8, Mart 1987, s. 427-432; *Atatürk Ansiklopedisi, Türkiye Cumhuriyeti Siyasi Tarihi*, C. 6, Yay. Haz. Kemal Zeki Gencosman, İstanbul, May Yayınları, 1981, s. 192, 193; Mahmut Goloğlu, *Milli Mücadele Tarihi III, 1920, Üçüncü Meşrutiyet, Birinci Büyük Millet Meclisi*, Ankara, Türkiye İş Bankası Yayınları, 2010, s. 47-55.

93 Heyet-i Temsiliye Başkanı Mustafa Kemal Paşa, yeni seçilen mebusları Ankara’da görüşmeye çağırmıştır. *Heyet-i Temsiliye Tutanakları*, Yay. Haz. Uluğ İğdemir, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1989, s.162, 163. Gazi Mustafa Kemal, *Nutuk...*, s. 276, 277; İhsan Güneş, “Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti’nden...”, s. 432; Volkan Marttin, “Misak-ı Milli’nin Kabulü ve İstanbul’un İşgali Sürecinde 1920 Sultanahmet Protesto Mitingi’nin Önemi ve Etkisi”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, XVIII, Özel Sayı, 2018, s. 261-263; *Atatürk’ün Bütün Eserleri*, C. VI, İstanbul, Kaynak Yayınları, 2003, s. 163-166.

94 Cevdet Küçük, “Misâk-ı Millî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 30, İstanbul, 2005, s.173.

*nailiyet için ihtiyar edebileceği fedakârlığın hadd-i azamisini mutazammın olan esasat-ı atıyyeye tamami-i riayetle mümkün-üttemin olduğunu ve esasat-ı mezkûre haricinde payidar bir Osmanlı Saltanat ve Cemiyetinin devam-ı vücudu gayr-i mümkün bulunduğunu kabul ve tasdik eylemişlerdir.”*⁹⁵ Beyannamenin devamında yer alan bu koşullar: 1- Çoğunluğunu Arapların oluşturduğu ve Mondros Mütarekesi'nin imzası sırasında işgal altında bulunan bölgelerde halkoymasına başvurulabileceği; bundan başka dışında Mütareke hattının içinde ve dışında kalan kısımların tamamının ayrılamaz bir bütün olduğu; 2- Elviye-i Selâse (Kars, Ardahan, Batum) için gerektiğinde tekrar halkoymasına başvurulabileceği; 3- Batı Trakya'da da hukukî durumun halkoymasıyla tespiti; 4- Hilafetin, saltanatın ve Osmanlı hükümetinin merkezi olan İstanbul'un güvenliğinin sağlanması, Boğazlardan serbest geçişin Osmanlı Devleti ile diğer devletler arasında müzakereyle kararlaştırılması; 5- Azınlıkların haklarına -civar ülkelerdeki Müslüman ahalinin de aynı haklardan faydalanması şartıyla- riayet edileceği; 6- Milli ve iktisadi gelişme ve daha modern idareye kavuşmak için tam bağımsızlığın esas olduğu, bu nedenle siyasi, adli, mali ve diğer gelişmelerimizi engelleyici kayıtlara karşı bulunduğu ve mevcut borçların da bu esaslara göre ödeneceği şeklindedir.

Ahd-i Milli Beyannamesi, genel adıyla Misak-ı Milli, esasen Osmanlı Devleti'nin İtilaf Devletleri ile bir barış antlaşması imzalamasının beklendiği sırada, Meclis-i Mebusan tarafından gözetilecek olan barış koşullarını duyuran siyasi bir program, bir bildiridir. Bu haliyle, geleneksel yemin metinlerinden şekil ve içerik olarak da farklı olduğu açıktır. Misak-ı Milli'yi yemin kategorisine sokan temel özelliklerin amacı ve ona atfedilen anlam oldukları tartışılabilir. Öncelikle Beyanname, “devletin bağımsızlığı ile milletin geleceğinin temini” için azami barış koşullarını nihai amaç olarak ortaya koymaktadır. Bu amaç milli sınırlara sahip, halk olarak da din-ırk-soy bakımından birleşik ve ülkü birliğine sahip Müslüman Osmanlıları temel alan, siyasi, adli, mali-iktisadi olarak bağımsız bir devletin dünyaca tanınmasıdır. Beyanname, böylelikle modern ve bağımsız bir devletin tüm unsurlarını tanımlamakta, hatta bu devletin “daha çağdaş ve düzenli bir yönetim” altına alınmasını bir hedef olarak benimsemektedir. Misak-ı Milli'de bu şekilde ortaya konan amaçlardan başka ona atfedilen anlam ise yine metnin Meclis-i Mebusan'da okunuşu sırasında geçen tartışmalarda belirlemektedir. Buna göre “*bütün namus-u Devlet ve Millet ve Dinî müdafaa ve muhafaza için*”⁹⁶ birleşen mebuslar, beyanname ile yalnız barış koşullarını dünya kamuoyuna duyurmamakta, fakat aynı zamanda kendilerini mebus seçerek Meclis'e gönderen milletin –daha önce Erzurum ve Sivas

95 BMMZC, D. 4, C. 1, (17 Şubat 1920), s. 143-146. Ayrıca bkz., *Milli Egemenlik Belgeleri*, s. 32-34

96 BMMZC, D. 4, C. 1, (17 Şubat 1920), s. 145.

Kongrelerinde de bildirdikleri üzere- en temel gayesini benimsediklerini ve bu doğrultuda hareket edeceklerini yine millete ilan ve taahhüt etmektedirler. Beyanname; bu niteliği bakımından Meclis-i Mebusan ile millet arasında 'sosyal bir akit' olarak değerlendirilebilir. Bu haliyle Misak-ı Milli'nin, Türk Milleti'nin Meclis-i Mebusan'a güvenini sağlamak amacıyla yeminlerin temel gayesini barındırdığı da söylenebilir. Gerek onu hazırlayan komisyona gerekse belgenin kendisine Ahd-i Milli yani, 'milli yemin' adının verilmesi ve de Şeref Bey'in Meclis'teki konuşmasında, onu "*Peyman-ı Müebbed-i Milli*" (Ebedi Milli Ant) ve "*Misak-ı Milli*" olarak nitelendirilmesi de ona atfedilen bu anlamı pekiştirmektedir.

Misak-ı Milli, Meclis-i Mebusan ile kökenleri ARMHC'ne dayanan organik bağ sebebiyle,⁹⁷ Büyük Millet Meclisi (BMM) için de aynı anlam ve öneme haiz olmuştur. Hatta BMM'nin 23 Nisan 1920 tarihinde Ankara'da açılışının temel sebebinin bu yemin olduğu da söylenebilir. Zira İstanbul'un 16 Mart 1920 günü İtilaf Devletleri tarafından resmen işgalinde Meclis-i Mebusan'ın basılması ve Milli Mücadele yanlısı mebusların tutuklanarak Malta'ya sürülmesi,⁹⁸ Meclis'in durumu protesto için 2 Nisan gününden itibaren genel oturumlarını durdurması⁹⁹ ve 11 Nisan 1920'de Padişah Vahidettin tarafından resmen feshi¹⁰⁰ gibi gelişmeler, Milli Mücadele'nin amaçlarını gerçekleştirecek yeni bir merciinin varlığını gerekli kılmıştır. Sonuçta Misak-ı Milli'nin kaynağını Erzurum ve Sivas Kongresi kararlarının oluşturması, onu esasen Türk Milleti'nin yemini yapmaktadır. Zira bu kongreler, Meclis-i Mebusan'ın kapalı olduğu bir dönemde Anadolu'daki otorite boşluğunu doldurmak ve milli iradeyi ifade için toplanmışlardır. Şu halde, Misak-ı Milli'nin, milli iradeyi temsil için toplanan ve "*salahiyet-i teşriyyei milletten alan*"¹⁰¹ BMM tarafından da benimsenmemesi mümkün değildir.

Misak-ı Milli'nin BMM tarafından Meclis-i Mebusan'da imza ve ilan edilmesine benzer bir şekilde kabul edilme konusu tartışmalıdır. Açık ya da gizli celse zabıtlarında, metnin okunması, görüşülmesi veya oylanması vb. usulde kabul edildiğine dair bir kayıt bulunmazken; çeşitli kaynaklar, milletvekillerinin 18 Temmuz 1920 günü Misak-ı Milli'ye sadakat için ant içtiklerini; bazıları hem Meclis'in açıldığı gün hem de 18

97 Gazi Mustafa Kemal, *Nutuk...*, s. 322-325; *Atatürk'ün Bütün Eserleri*, C. VII, İstanbul, Kaynak Yayınları, 2002, s.153; Toktamış Ateş, *Türk Devrim Tarihi*, İstanbul, Der Yayınları, 1993, s. 232; *Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi (TBMM ZC)*, D. 1, C. 1, (24.4.1920), s. 38-40.

98 Bilâl N. Şimşir, *Malta Sürgünleri*, Ankara, Bilgi Yayınları, 1985, s. 160-175.

99 *BMMZC*, D. 4, C. 1, (18 Mart 1920), s. 496-497.

100 "Son Osmanlı Mebûsan Meclisi'nin Feshi", *Belgeler ve Fotoğraflarla Meclis-i Mebusan (1877-1920)*, s. 357-358.

101 18 Mart günü Sivas 3. Kolordu Kumandanlığına gönderdiği genelgede, meclisin ancak milletin kurucu yetkisiyle seçeceği vekillerden oluşabileceğini, aksi halde kuvvetli bir sıfat ya da yetkisi olamayacağını belirtmiştir. *Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleleri IV*, Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2006, s. 272-274.

Temmuz günü bir ant içme töreninin yapıldığını belirtmektedir.¹⁰² Tutanaklar ise bu tarihlere yakın bir zamanda Meclis içinde yapılan töreninin 10 Temmuz 1920 günü gerçekleştiğini ve Misak-ı Milli'ye bağlılık değil; fakat milletvekili yemini töreni olduğunu ortaya koymaktadır.¹⁰³ Buna karşın tutanaklarda bazı milletvekillerinin I. Dönem BMM'nin Misak-ı Milli'ye ant içtiğine işaret eden ifadelerine rastlanmaktadır.¹⁰⁴ Bu ifadelerin bağlamı ve kapsamı değerlendirildiğinde; kastedilenin BMM'nin oluşum, işleyiş ve hedeflerinin kaynağını Misak-ı Milli'nin teşkil ettiği ve bu nedenle BMM'nin 'Misak-ı Milli Meclisi' olarak nitelendirildiği anlaşılmaktadır. Yine milletvekillerinin ifadeleri; ilk oturumda onaylanan Büyük Millet Meclisinin Memleketine Beyannamesi¹⁰⁵ ve milletvekili yemininin, Misak-ı Milli'yi teyit eden ve onunla bütünleşen öğeler olarak kabul edildiğini göstermektedir. Şu halde, Meclis-i Mebusan tarafından kabul ve ilan edilen ant metnine BMM içinde ayrıca bir sadakat yemini yapılmadığı; konunun BMM'nin kendisini Misak-ı Milli ile özdeşleştirilmesiyle ilgili olduğu söylenebilir. Zaten Misak-ı Milli'nin ortaya koyduğu 'ulus' fikri ve 'tam bağımsızlık' ilkesinin BMM tarafından Milli Mücadele'nin ve İstiklal Savaşı'nın parolası haline getirilişi bunu göstermektedir. Özellikle Bakanlar Kurulu'nca hazırlanan ve Meclis tarafından Lozan Barış Konferansı'na gönderilen heyetin müzakerelerde izleyeceği esasları içeren 14 maddelik yönergenin Misak-ı Milli'ye dayanması ve yönergede kimi konularda "*Misak-ı Milli'nin uygulanmasının*" açıkça yer alması¹⁰⁶ bu durumun en büyük kanıtını oluşturmaktadır.

BMM içinde siyasi bir kurum/araç olarak yemine başvurulması konusu, 28 Nisan 1920 tarihli oturumda gündeme gelmiştir. Ankara Mebusu Şemseddin, Yozgat Mebusu Hulusi ve Kırşehir Mebusu Müfid Efendiler verdikleri takirde; "*üyelerin görevlerini yerine getirebilmeleri için*" yemin edilmesini istemiş, bunun için de bir metin teklif etmişlerdir. Afyon Karahisar Mebusu Şükrü Bey tarafından verilen takirde ise bir başka metin

102 Konu hakkında detaylı ve kapsamlı bir çalışma serisi için bkz., Nejat Kaymaz, "TBMM'de Misak-ı Milli'ye Bağlılık Andı İçilmesi Konusu I", *Tarih ve Toplum*, S. 19, Temmuz 1985, s. 47-51; "TBMM'de Misak-ı Milli'ye Bağlılık Andı İçilmesi Konusu 2", *Tarih ve Toplum*, S. 20, Ağustos 1985, s. 50-54; "TBMM'de Misak-ı Milli'ye Bağlılık Andı İçilmesi Konusu II", *Tarih ve Toplum*, S. 21, Eylül 1985, s.33-41; "TBMM'de Misak-ı Milli'ye Bağlılık Andı İçilmesi Konusu 2**", *Tarih ve Toplum*, S. 22, Ekim 1985, s. 59-64; "TBMM'de Misak-ı Milli'ye Bağlılık Andı İçilmesi Konusu 2***", *Tarih ve Toplum*, S. 23, Kasım 1985, s. 50-55.

103 *TBMMZC*, D.1, C. 2, (10.7.1920), s. 233-236.

104 *TBMMZC*, D.1, C. 24, (30.10. 1922), s. 281, 282; *TBMM Gizli Celse Zabıtları*, D. 1, C. 1, (22 Kânunusani 1921), s. 326; *TBMM ZC*, D. 1, C. 14, (26.11.1921), s. 340,341; *TBMM Gizli Celse Zabıtları*, D. 1, C. 4, (5 Mart 1923), s. 118, 134, 144.

105 25 Nisan 1920'de yayınlanan bu beyannamede millette, düşman propagandasının aksine Padişah ve Halifeye karşı isyanın söz konusu olmadığı, Meclisin vatanın parçalanmasına engel olmak için çalıştığı duyurulmuştur. *TBMMZC*, D. 1, C. 1, (25.4.1920), s. 60.

106 *Türk İstiklal Harbi*, II. Cilt, Batı Cephesi, 6. Kısım, 4. Kitap, İstiklâl Harbi'nin Son Safhası, Ankara, Genelkurmay Basımevi, 1995, s. 195, 196.

önerilmiş; hem İstanbul'dan gelecek Meclis-i Mebusan üyelerinin hem de “*fevkalade yetki ile millet tarafından seçilen*” milletvekillerinin yemin etmesi talep edilmiştir.¹⁰⁷ Oturumda, önerilen metinlerin uzunluğu söz konusu edilmiş, düzenlenmesi amacıyla Kanunu Esasi Layiha Encümenliği'ne sevk edilmiştir. 6 Mayıs 1336 tarihli oturumda ise Aydın Mebusu Tahsin Bey hem İcra Heyeti hem de BMM üyelerinin yemin etmesi için bir kanun düzenlenmesini, konunun Layiha Encümeni'ne havalesini teklif etmiştir.¹⁰⁸ Önerilen yemin metinlerinde ince ayrımların olduğu söylenebilir. İlk teklifte; temel amaç, “Hilafet Makamının, Padişahın ve vatanın istiklal ve kurtuluşu ile meşru milli emeller için çalışmak” olarak belirirken, meclis içinde herhangi bir fırka ya da zümre siyaseti güdülmeyeceği ifade edilmektedir. Öte yandan ikinci teklifte “Saltanat Makamı ve Hilafet-i Kübra ve vatana sadakatten ayrılmayacağı” belirtilmekte, “vatan ve istiklalin kurtulması, korunması ve memlekette kanunu hâkim kılmak” amaç olarak gösterilmektedir. Şu halde yemin teklifleri; vatanın kurtuluşu ve bağımsızlık temel hedefleri doğrultusunda birleşirken, hilafet ve saltanat, “sadık olunacak” ya da “kurtulacak” merciiler olarak değişkenlik göstermektedir. 6 Temmuz 1920 günü Genel Kurul'a sunulan encümen mazbatasına ise milletvekillerinin yemin etmeleri teklifini uygun görerek, yeminin “*inandırıcı ve izahlı olması açısından en isabetli ve amaca faydalı olacağına kanaat ettiği şekli*” önermiştir.¹⁰⁹ Aynı oturumda oylanarak kabul edilen bu metnin başına, daha sonra TBMM Başkanı Mustafa Kemal Paşa'nın isteği ile “makam” ibaresi eklenmiştir.¹¹⁰ BMM'de 10 Temmuz günü gerçekleştirilen törende; mevcut milletvekilleri tarafından teker teker okunarak edilen yemin metni şöyledir; “*Makamı hilafet ve saltanat ve vatan ve milletin istihlas ve istiklâlinden başka bir gaye takip etmeyeceğime vallahi.*”¹¹¹

Mazbata gerekçesinde açıklayıcı olmasının amaçlandığı söylenmesine karşın, yemin metninin oldukça sade olduğu söylenebilir. Sadakat olgusuna bağlanmaksızın, kurtuluş

107 TBMM ZC, D. 1 C. 1, (28. 4. 1920), s. 114.

108 TBMM ZC, D. 1, C.1, (6. 5. 1920), s. 222.

109 TBMM ZC, D. 1, C. 2, (6.7.1336), s. 203, 204. Mazbatanın kısa süren görüşmelerinde bu metne “din” ibaresinin eklenmesi talep edilmişse de Afyon Karahisar Mebusu Şükrü Efendi, “*Burada bizim düşüneneğimiz, neyi kaybetti ise onu bulmaktır. Bizim kaybettiğimiz vatan ve istiklâldir. Dinimizi kaybetmedik, dinimiz metindir, imanımız kavidir.*” şeklindeki sözleri Meclis'te alkışlarla desteklenmiştir. Mazbatada imzaları bulunan kişiler; Layiha Encümeni Reisi Eskişehir Mebusu Abdullah Azmi, Mazbata Muharriri İzmir Mebusu Yunus Nadi, Kâtip Çorum Mebusu Fuat, üyeler İçel Mebusu Ali Sabri, Konya Mebusu Arif, Denizli Mebusu Yusuf, Bursa Mebusu Operatör Emin, Çorum Mebusu Ferit, Saruhan Mebusu Refik Şevket, İzmir Mebusu Reşit Beylerdir.

110 Mustafa Oral, “Birinci TBMM'de Hilafet ve Saltanat Meselesine Üzerine Bazı Notlar”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. XIX, S. 57, Kasım 2003, s. 1186, 1187.

111 TBMM ZC, Devre 1, Cilt 2, 10.7.1336, s. 233-236. Meclis'in iç tüzüğünü düzenleyen 5 Eylül 1920 tarihli Nisâb-ı Müzakere Kanunu'nun ilk maddesinde bu yemine atf yapıldığı görülmektedir; “*Büyük Millet Meclisi, hilâfet ve saltanatın, vatan ve milletin istihlâs ve istiklâlinden ibaret olan gayesinin husulüne kadar şeraiti âtiye dairesinde müstemirren inikat eder.*” “Nisabı müzakere kanunu”, No:18, *Kanunlar Dergisi*, C. 1, TBMM Basımevi, Ankara, s.19.

ve bağımsızlığın tek amaç olduğu bu yeminde, Osmanlı Devleti'nin (iktidar, din, ülke ve insan topluluğu) unsurlarının ifade edildiği, bununla birlikte hilafet ve saltanatın, vatan ve milletten önce ilk sırada yer aldıkları görülmektedir. Bu durumun, Osmanlı geleneksel yönetim biçimi olarak saltanatın 'devleti', hilafetin de 'İslam dinini' 'temsil' etmesinden, öte yandan vatan kavramının Genç Osmanlılar, ulus kavramının ise Misak-ı Milli ile başlayan ve kıyasla daha kısa geçmişe sahip olmalarından kaynaklandığı iddia edilebilir. Bu sıralamada her kesimi Milli Mücadele etrafında birleştirmek ve onun manevi gücüne zarar vermemek amacıyla BMM içinde hilafet ve saltanatı kurtararak monarşiyi devam ettirmek arzusunda olanları, bir şekilde tatmin etmek gerekliliği de yatmaktadır. Kaldı ki söz konusu gereklilik, yalnız iç politikada değil, Müslüman halka sahip ülkelerin Milli Mücadele'ye sempati ve desteğini gözetmekte de doğmuştur.¹¹² Hilafet ve saltanatın esaretten kurtarılması söylemine, yeminin hazırlanışından çok önce, İstanbul'un işgali üzerine "Millete Beyanname"¹¹³ ile başvurulmuş, BMM'nin açılış nutuklarında¹¹⁴ ve Büyük Millet Meclisinin Memleketine Beyannamesi'nde yinelenmiş; 'milli' olan mücadele, bir şekilde monarşi ve dinî kurum ve kavramlarla özdeşleştirilmiştir. Yine de yemindeki bu sıralamanın herhangi bir 'öncelik' atfetmediği noktasından hareketle; BMM içinde farklı siyasi düşünce, eğitim ve sosyoekonomik arka planlara sahip milletvekillerinin¹¹⁵ hemen her birinin, yeminde kendisi için öncelikli olan unsuru bulduğu söylenebilir. Sonuç olarak yeminin, milletvekillerini kurtuluş ve bağımsızlık gayesinde hareket etmek ortak paydasında buluşturarak, Meclis'in 'Büyük' ve 'kurucu' niteliklerini taşıdığı görülmektedir. Aynı nitelikler yeminin hazırlanış süreci için de geçerlidir. Meşrutiyet rejimi içinde Meclis-i Umumi üyelerinin ettikleri yemin, Kanun-i Esasi'yi hazırlayan anayasa komisyonu Cemiyet-i Mahsusa tarafından belirlenmişken; BMM milletvekilleri, edecekleri yemini kendileri hazırlamış, görüşmüş ve onaylamışlardır. Yemin etme şekli yine BMM tarafından belirlenmiş; törenin İcra Heyeti'nin huzurunda olmasına gerek olmadığına; Meclis'e sonradan katılan milletvekillerinin genel oturumlarda peyderpey yemin edebileceklerine karar verilmiştir.¹¹⁶

112 Mustafa Kemal Paşa, 17 Mart 1920 tarihinde Heyeti Temsiliye Başkanı imzasıyla yayınladığı "Âlem-i İslam'a Beyanname" ve BMM Şer'îye Encümeni tarafından hazırlanan ve "TBMM emriyle Reis Mustafa Kemal" imzası ile 9 Mayıs 1920 tarihinde yayınlanan "İslam Alemine Beyanname" bu yönde atılan en önemli örneklerdendir. Beyannameler için bkz., *Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri IV*, s. 271, 272; 334-337. Milli Mücadele'nin İslam dünyası nezdindeki girişim ve ilişkileri için ayrıca bkz., Hasip Saygılı, "Resmi Evraka Göre Milli Mücadele'de Türkiye Dışı İslam Topluluklarıyla İlişkiler (1919-1922)", *Türk Yurdu*, Yıl 102, Sayı 311, Temmuz 2013, s. 63-69.

113 "Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Heyet-i Temsiliyesi namına Mustafa Kemal" imzalı beyanname için bkz., Gazi Mustafa Kemal, *Nutuk*, s. 320-321.

114 *TBMM ZC*, D.1, C. 1, (24.4.1920), s. 2, 8-35.

115 BMM milletvekillerinin çeşitli konulardaki düşünce ayrılıkları hakkında geniş bilgi için bkz., İhsan Güneş, *Birinci TBMM'nin Düşünce Yapısı (1920-1923)*, Ankara, Türkiye İş Bankası Yayınları, 1997.

116 *TBMM ZC*, D. 1, C. 2, (10.7.1920), s. 233.

Milli Mücadele döneminde yemine yalnız son Osmanlı Mebusan Meclisi ve TBMM tarafından başvurulmamış, 5 Nisan 1920 tarihinde 4. defa Sadaret'e getirilen Damat Ferit Paşa da onun bağlayıcılığında yararlanmak istemiştir. 24 Nisan tarihinde yayınladığı bir genelgede “*neferden müşîre kadar cümlemiz kanun ve Padişahımız Efendimiz Hazretlerine itaatle mükellef*” olduğunu belirten Sadaret, Padişah'a bağlılık ve her emrine itaat etmeye çağırarak Sadâkatnâme yayınlamış, 26 Nisan günü yayınladığı bir emirle tüm kamu görevlilerine dağıtılarak imzalatılması, düzenlenecek törenlerle bu metin üzerinden yemin etmelerini öngörmüştür.¹¹⁷ Sivil ve askerî memurların edeceği yemin metinleri ayrı ayrı düzenlenmiş, askerî memurların edeceği yemin metni, sivil memurlarınkine ek olarak “*Başkumandan-ı Âzam ve Aksesimiz*” ifadesi ile başlamıştır:

*“Şevketli Halife ve Sevgili Padişahımız Sultan Mehmet Han-ı Sâdis Efendimiz Hazretlerinin her türlü evâmir-i şahanelerine müti’ ve münkad kalacağıma ve iktiza-yı halde uğur-ı Hilafetpenâhilerinde feda-yı cana hazır ve âmade bulunduğuma ve memuriyette bulunduğum müddetçe siyasetle kat’iyyen iştigal etmeyeceğime ve Hükümet-i Osmaniye’nin rıza-yı âlisi hilafında bir fiil ve harekette bulunmayacağıma Vallah, Tallah, Billah.”*¹¹⁸

Metinden de anlaşılacağı üzere Sadâkatnâme, sivil ve askerî kamu görevlilerinin Halife-padişaha bağlılığını sağlamayı ve buna bağlı olarak da Sadaret'in otoritesini kuvvetlendirmeyi amaçlamaktadır. Bu yönüyle Sadâkatnâme, ilk defa Padişah II. Abdülmecit zamanında uygulanan tahlif uygulamasıyla eşdeğer olarak görülebilir. Ne var ki amacı bakımından, II. Abdülhamit'in 1895 yılı itibariyle devlet memurlarının göreve başlamadan önce siyaseten yemin etmesi usulünü tekrar uygulamaya koymasıyla¹¹⁹ daha çok ilintilidir. Zira o sırada II. Abdülhamit Meclis-i Mebusan'ın tatil etmesinin ardından Meşrutiyet taraftarlarına karşı kendi otoritesini kuvvetlendirme amacı güderken, şimdi Padişah Vahidettin (ve Sadrazam Damat Ferit Paşa), kamu görevlilerinin TBMM çatısı altında toplanan Milli Mücadele'ye destek vermelerini engellemek ve hatta Anadolu'da kuvvetlenmeye başlayan TBMM'nin askerî-ıdarî otoritesine karşı saltanat ve hilafetin otoritesini tekrar tesis etmeye çalışmaktadır. Dolayısıyla “asla siyasî faaliyette bulunmayacağı, Padişah ve Hükümetin emirlerinden dışarı çıkmayacağı” ifadeleriyle Sadâkatnâme, kamu görevlilerinin kanun, kurum ve görevlerine bağlılık için ettikleri yeminden öte, TBMM'nin, egemenliğin asıl sahibi Türk Milleti'nin yegâne ve tek temsilcisi olduğu vurgusuna İstanbul yönetiminin bir karşı-hamlesi olarak değerlendirilmelidir.

117 Şaduman Halıcı, “İstanbul Hükümeti'nin Milli Mücadeleye Karşı Yeni Bir Taktiği: Sadâkatnâmeler”, *Atatürk Yolu Dergisi*, S. 40, Kasım 2007, s. 629-630.

118 Şaduman Halıcı, “İstanbul Hükümeti'nin...”, s. 630.

119 Gülden Sarıyıldız, “Tanzimat ve Osmanlı...”, s. 260-261.

Milli Mücadele döneminin gelişmeleri, TBMM'nin hilafet ve saltanata olan bakış açısını değiştirmiş, özellikle saltanatın itibarı milletvekilleri nezdinde büyük darbe almıştır.¹²⁰ Bu süreçte Meclis içinde halifelik ve saltanata yaklaşımın, Halife-padişahın esir tutulduğu için görevlerini yerine getiremediği noktasından, Halife-padişahın haince davrandığı noktasına evrildiği görülmektedir.¹²¹ Özellikle Meclis'in 20 Ocak 1921 tarihinde Teşkilat-ı Esasiye Kanunu ile “*egemenliğin kayıtsız şartsız millete ait olduğunu*” ve “*yürütme ve yasama yetkilerinin milletin yegâne ve hakiki temsilcisi olan Büyük Millet Meclisi'nce kullanılacağını*”¹²² kabul etmesi, egemenliğe, dolayısıyla saltanata yaklaşımının en açık ifadesi olmuştur. Bu husus Lozan Barış Konferansı'na İstanbul Hükümeti'nin de davet edilmesiyle gündeme tekrar gelmiş, TBMM milletvekilleri, 30 Ekim 1922 tarihli kararlarıyla Osmanlı Devleti'nin son bulunduğunu, TBMM Hükümeti'nin milli sınırlar içinde onun varisi olduğunu ve Padişahlığın tarihe karıştığını kabul etmişlerdir.¹²³ 1 Kasım 1922 tarihli oturumda da Türk Milleti'nin artık Osmanlı saltanatını tanımadığı, doğrudan doğruya milletin saltanatını tanıdığı ifade edilmiş; hilafet ve saltanat birbirinden ayrılarak, saltanat kaldırılmıştır.¹²⁴

Saltanatın kaldırılış kararı Meclis'in açılışındaki genel söylem ve yaklaşımından keskin bir dönüş olmakla birlikte, onu milletvekillerinin ettikleri yemine aykırı bir hareket olarak değerlendirmek mümkün değildir. Öncelikle yemin metninde, saltanata sadakat ya da saltanatın sürekliliğinin temini gibi bir ibare yer almamaktadır. İkinci olarak, yemine yer alan saltanatın kurtuluş ve bağımsızlığı amacının, İstiklal Savaşı'nın zaferle sonuçlanması ve Mudanya Mütarekesi'nin imzalanmasıyla¹²⁵ büyük ölçüde gerçekleştiği söylenebilir. Hatta saltanatın temsil ettiği iktidar unsuru ele alınırsa Teşkilat-ı Esasiye'nin ilk maddesiyle birlikte bir bakıma egemenliğin kurtarılacak bağımsızlığa kavuşturulduğu tartışılabilir. Yine Meclis, 30 Ekim tarihinde hilâfet makamının Türk Hükümetinin meşru hakkı olduğunu ve esaretten kurtarılacağına karar vermiş, 1 Kasım tarihli kanunla birlikte, saltanat rejiminin dışında kalan hilafetin, Türkiye Devleti'nin güvencesinde olduğunu vurgulayarak, hilafet makamını bu yeni devletin kurumu haline getirmiştir. Böylelikle bu makam da yeni ve bağımsız devletin bünyesine katılarak, kurtarılmıştır. Sonuç olarak, esasen *de facto* ve *de jure* bir gerçeğin, yani kişi egemenliğinin

120 Osman Akandere, “11 Nisan 1920 (1336) Tarihli Takvim-i Vekâyi'de Kuva-yı Milliye Aleyhinde Yayınlanan Kararlar”, *Atatürk Yolu Dergisi*, S.24, Kasım 1999-2003 s. 417-467; Salahi R. Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika*, C. I, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2014, s. 213-215.

121 Mustafa Oral, “Birinci TBMM'de ...”, s. 1183 vd.

122 *TBMM ZC*, D. 1, C. 2, (20.1.1921), s. 334-339.

123 *TBMM ZC*, Devre I, Cilt 24, 30.10.1338, s. 311.

124 *TBMM ZC*, Devre I, Cilt 24, 1.11.1338, s. 315.

125 Salahi R. Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika*, C. II, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2003, s. 280-289.

millet egemenliğine devrinin vurgulanması olan saltanatın kaldırılışı; milletvekillerinin ant içtikleri gayeden bir sapma olarak değil, fakat bu gayenin elde edilişi ve farklı bir şekilde tasarrufu olarak değerlendirilebilir.

1923 seçimlerinden sonra II. Dönem TBMM 11 Ağustos 1923'te açılarak çalışmalarına başlamış,¹²⁶ bu ilk oturumda Ertuğrul Mebusu Doktor Fikret Bey, milletvekillerinin yemin şekli üzerine bir takrir vermiştir. Takrir gerekçesinde, yemin metninin mevcut kanunlarda yazılı bir şekilde bulunmamasını öne süren Fikret Bey, Teşkilat-ı Esasi'ye eklenmesini talep ettiği bir yemin metni teklif etmiştir; "*Vatan ve milletin selâmet ve saadetinden başka bir gaye takibetmeyeceğime ve milletin bilakaydüşart hâkimiyeti esasına sadık kalacağıma... Vallahi*".¹²⁷ Kısa bir tartışmanın ardından yapılan oylamada metin, takrirden teklif edilen şekliyle ekseriyetle kabul edilmiş ve hemen ardından milletvekillerinin birer birer kürsüye çıkarak yemin ettikleri bir tören gerçekleşmiştir.¹²⁸ Bu yeminle birlikte TBMM, Lozan Barış Konferansı görüşmelerinin sona ererek barış antlaşmasının imzalandığı bir ortamda, kurtuluş ve bağımsızlığı I. Dönemde sağlanan vatan ve milletin güvenlik ve mutluluğuna hizmet etme amacına yönelmiştir. Yeminin sadakat noktasını ise kayıtsız şartsız millet egemenliği esası oluşturmaktadır. Bir önceki milletvekili yemininin aksine hilafete dair hiçbir ibarenin bulunmaması, daha önce tartıştığımız üzere, bu makamın yeni Türk Devleti'nin bünyesine katılmış olmasına bağlanabilir. Fakat bundan daha belirgin olan sebep, Meşrutiyet'ten Milli Mücadele yıllarına kadar uzanan siyasi gelişimin bir sonucu olarak, yeni Türk Devleti'nin temel unsurlarını artık ulus-devlet düzenine göre belirlemesidir. Şu halde ülke olarak Türkiye, insan topluluğu olarak Türk milleti ve iktidar kaynağı olarak da milli egemenlik çerçevesinin çizildiği bu düzene hizmet etmeye ahdeden yeminde; dünya İslam birliği ve ümmete dayanan hilafet yer almayacaktır. Aynı 6 Temmuz 1920'de kabul edilen metin gibi, bu yeminin de teklif, görüşme ve kabul aşamaları Genel Kurul içinde gerçekleştirilmiş, dinsel-geleneksel ant içme usulünce Tanrı'nın adına bağlanmıştı.

TBMM içinde Genel Kurul kararı ile kabul edilegelen milletvekili yemini; 20 Nisan 1924 tarihinde kabul edilen Teşkilat-ı Esasiye Kanunu ile anayasal bir düzenleme ile yeniden formüle edilmiştir. Kanunî Esasî Encümeni tarafından hazırlanan bu yeni anayasanın 16. maddesinde yer alan bu yemin şu şekildedir;

126 İhsan Güneş, *Atatürk Dönemi Türkiye Şinde Milletvekili Genel Seçimleri*, İstanbul, Türkiye İş Bankası Yayınları, 2017, s. 131- 217.

127 *TBMM ZC, D.2, C.1, (11.8.1923)*, s. 3.

128 Görüşmelerde metnin 'Vatan ve milletin saadet ve selâmetine mugayir bir gaye takip etmiyeceğime...' , 'Devlet ve milletin selâmetine...' şeklinde değiştirilmesi ve de Kanunu Esasi Encümeni'ne havale edilmesi söz konusu edilmiştir. *TBMM ZC, D. 2, C. 1, (11.8.1923)*, s. 3-5.

“Vatan ve Millet’in saâdet ve selâmetine ve Millet’in bilâkaydüşart hâkimiyetine mugâyir bir gâye takib etmeyeceğime ve Cumhûriyet esaslarına sadakatten ayrılmayacağıma “vallahî””.¹²⁹

Anayasanın 38. maddesi, yürütmenin başı olan cumhurbaşkanı için ayrıca bir yemin öngörmüştür. Buna göre cumhurbaşkanı, seçilmesinden hemen sonra meclis huzurunda *“Reisicumhur sıfatı ile Cumhuriyetin kanunlarına ve hâkimiyeti milliye esaslarına riayet ve bunları müdafaa, Türk Milletinin saadetine sadıkane ve bütün kuvvetimle sarfı mesai, Türk Devletine teveccüh edecek her tehlikeyi kemali şiddetle meni, Türkiye’nin şan ve şerefini vikaye ve ilâya ve deruhde ettiğim vazifenin icabatına hasırinefs etmekten ayrılmıyacağıma “Vallahî””* diyerek yemin edecektir.¹³⁰ Her iki yemin metninde dikkat çekici nokta, Milli Mücadele’nin ihtilal kimliğini, 29 Ekim 1923 tarihinde ilan olunan Cumhuriyet rejimiyle birleştirmesidir. Daha açık bir anlatımla yeminler, Misak-ı Milli ile ortaya çıkan ve yeni Türk Devleti’nin kuruluş temeli olan milli egemenlik esasını vurgulamakta ve Cumhuriyet rejimine bu esasın ulaştırdığını hissettirmektedir. Bu şekilde Cumhuriyet öncesi ve sonrası dönem arasında bir süreklilik sağlanmıştır. Milletvekili yemininde amaç, önceki yeminlerde olduğu gibi vatan ve millet’in saadet ve selametidir. Daha önce milli egemenlik esasına edilen sadakat ahdinin yerini Cumhuriyet esasları almış, milli egemenlik ise milletvekillerinin amaçlarında izleyecekleri hareket çerçevesi olarak belirlemiştir. Böylelikle yeni rejimin, milli egemenlik ilkesini kapsayıcılığı da vurgulanmıştır. Cumhurbaşkanı yemininde ise makamın görev ve sorumlulukları sıralanmıştır. Buna göre rejim ile iktidar kaynağını sayma ve savunma, millete hizmete göre önceliklidir. Devlet ve ülkeye karşı sorumluluklar ise daha sonra gelmektedir. Yeminin dili, cumhurbaşkanlığının devlet başkanlığı makamı olarak hiçbir kutsallık ya da hiyerarşik üstünlük imgesi barındırmamasına özellikle dikkat edildiği izlenimi vermektedir. Hatta yeminde cumhurbaşkanı, devletin kendi idaresine bağlandığı bir kişi olarak değil, tam tersine Cumhuriyet’in ve tüm unsurlarıyla devletin kendisini bağladığı, onunsa tüm bu öğelere hizmetle -baş- memur olduğu vurgulanmaktadır. Son olarak cumhurbaşkanı yeminiyle birlikte, hukukun üstünlüğünü açık bir şekilde tanımakta ve bunu Meclis önünde, millet şahitliğinde aleni bir şekilde yapmaktadır. Anayasal hükümlere bağlanmasıyla, TBMM’nin kuruluşundan bu yana siyasi bir araç olarak başvuru olan yemin, yeni Türkiye Cumhuriyeti Devleti bünyesinde anayasal bir kural ve kurum haline de gelmiştir. 1924 Anayasası’nın milletvekili ve cumhurbaşkanı yeminleri için belirlediği dinsel-geleneksel ant içme usulü, laikleşme sürecinin bir gereği olarak 11 Nisan 1928 tarihli anayasa değişikliğiyle bırakılacak, yeminlerdeki “vallahî” ibaresi

129 Bülent Tanör, *Osmanlı-Türk...*, s. 290; Suna Kili-A. Şeref Gözübüyük, *Türk Anayasa Metinleri...*, s. 113.

130 Suna Kili-A. Şeref Gözübüyük, *Türk Anayasa Metinleri...*, s. 118.

kaldırılarak, yerine “... *namusum üzerine söz veririm.*” ifadesi getirilecektir.¹³¹ Bu şekilde yeminlerdeki kutsal değer, dini ve ulvilikten çıkarılarak, toplumsal ve dünyevi bir olguyla değiştirilecektir.

5. Sonuç

Meşrutiyet'ten Cumhuriyet Dönemine kadar olan süreçte yemin, Osmanlı-Türk siyasi hayatının içinde kendisine yer bulmuş, dönemin siyasi aktörlerinin amaç ve hedefleri doğrultusunda şekillenmiştir. Yeminde bağlılık gösterilecek ve/veya hizmet edilecek noktalar, bu aktörlerin ait olduğu rejim/hareketin meşruluğunun kaynağı olarak gördüğü ideal ve unsurlar olmuştur. I. Meşrutiyet dönemini başlatan Kanun-i Esasi'de yemin, onun yürütmeyi üstün tutan yapı ve niteliğine uygun bir şekilde, saltanatın sahibi padişahın şahsına sadakati, vatana sadakatten ve anayasa hükümlerine uymaktan öncelikli saymıştır. Yemin metnini hazırlayan komisyon üyelerince saltanatın, meşrutiyet rejiminin kaynağı olarak benimsenmesi bunda etkilidir. II. Meşrutiyet dönemindeyse siyasi görüş; rejimin kaynağının Kanun-i Esasi olduğuna doğru gelişmiş ve böylelikle rejim, saltanatın da üstünde bağlayıcılığa kavuşmuştur. Bu görüş kendisini bazı Meclis-i Ayan üyelerinin Kanun-i Esasi hükümlerine uygun hareket etme koşuluyla padişahın şahsına sadakat göstereceklerine dair yemin etmelerini, 31 Mart Olayı sonrasında II. Abdülhamit'in yeminine sadık kalmaması gerekçesiyle hal'ini ve en son olarak da padişahın anayasa hükümlerine uymaya ve vatan ve millete sadakat edeceğine yemin etmesini öngören 1909 Kanun-i Esasi değişikliğinde göstermiştir. Hatta bu yeminde anayasa uyma, vatan ve millette sadakatten önce yer almıştır. Jön Türk hareketi içinde ise yemine hem örgütlerin kuruluş aşamasında hem de üye kabulü sırasında başvurulmuş, yeminde bağlılık noktasını ise öncelikli olarak yine örgütün kendisi, sonrasında örgütün amacı olan meşrutiyet rejimine tekrar geçiş oluşturmuştur. Bu şekilde muhalefet, siyasi hareketinin dayanağını yine kendisinde bulduğunu göstermiş, hatta meşrutiyetin tekrar ilanından sonra bile, meşrutiyet rejiminin yanı sıra İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne de sadakati şart koşan yeminlere başvurmuştur. Böylelikle Cemiyet kendisini, meşrutiyet rejiminin garantörü ve teminatı olarak göstermiştir. Milli Mücadele Dönemi'nin olağanüstü koşulları, kişi egemenliğine dayanan İstanbul yönetimi ile millet egemenliğine dayanan Ankara yönetimi yeminlerinin farklı içerik ve siyasi hedeflerine de yansımıştır.

131 Tarhan Erdem, *Anayasalar ve Belgeler...*, s. 95. 11 Nisan 1928 tarih ve 1222 numaralı kanunla yapılan anayasa değişikliğinde 16. ve 38. maddelerden başka; 2. maddede yer alan “*Türkiye Devleti'nin dini İslâmdır*” ve 26. maddedeki “*ahkâmı şer'iyenin tenfiz*” ibareleri kaldırılarak değiştirilmiştir. 10 Ocak 1945 tarih ve 4695 numaralı kanunla ise anlam ve kavramda bir değişiklik yapılmaksızın anayasanın tamamı Türkçeleştirilmiştir. Bu değişiklikte hem milletvekili hem de cumhurbaşkanı yemini “*Namusum üzerine söz veririm ki:*” ifadesiyle başlatılmış ve yeminlerin devamında içerik korunarak dil sadeleştirilmiştir. Bkz., Tarhan Erdem, *Anayasalar ve Belgeler...*, s.103-113.

Öyle ki, 12 Ocak 1920 tarihinde görevlerine başlarken “Zatı Hazreti Padişahiye ve vatanına sadakate ve Kanun-i Esasi kanunlarına uymaya” yemin eden son Osmanlı Mebusan Meclisi üyeleri, bundan 14 gün sonra kabul ettikleri Ahd-ı Milli ile milli sınırlar içinde tam bağımsız bir devlet gayesini amaç edinmişlerdir. Mebusan yemini ile Misak-ı Milli’de birbiriyle çatışır herhangi bir ibare olmamakla birlikte, ilerleyen süreç, padişaha sadakatin, tam bağımsızlık ilkesine engel teşkil ettiğini ispat etmiştir. Yine aynı süreç, TBMM içinde edilen yeminlerde de etkisini göstermiş; Osmanlı Devleti’nin yıkılışı ve yeni Türk Devleti’nin kuruluşuyla birlikte modern ve bağımsız bir devletin unsur ve ilkeleri yeminlerde önem arz etmiştir.

Osmanlı-Türk siyaseti içinde yeminlerde kullanılan usul ve yöntemde çeşitliliğin ise siyasi aktörlerin ait olduğu kurum/rejim/hareketin meşruluk ve yasallığına bağlı olduğu gözlemlenmiştir. Meclis-i Mebusan ve TBMM, meşru ve yasal düzenlemelerle oluşturulmuş kurumlar olmaları sebebiyle ritüellere gerek görmemiş, sade yemin metinlerinin okunmasıyla gerçekleştirilen törenler tercih etmişlerdir. Öte yandan yasadışı ve gizli muhalefet hareketi olan Jön Türk örgütlenmeleri ise kendisine has ritüeller oluşturmuş, törene eşlik eden öğelerle yeminin etkisini güçlendirmeyi amaçlamıştır. Yeminin, teşkilatlanmada başlıca araç olarak benimsenmesi, bu yasa dışı örgütlenmeler için ihtiyaç duyulan meşru zemini oluşturmasıyla açıklanabilir.

Aynı meşruluk kaygısının ya da en azından yeminin sağlayacağı güven unsurunun Padişah II. Abdülhamit ve Vahidettin’in 25 yıl arayla devlet memurlarına yönelik yemin uygulamalarında da etkili olduğu tartışılabilir. Zira her iki padişah da devlet idaresinin en üst kademesinde yer almalarına karşın, tahlif ve sadâkatnamelerle asker ve sivil bürokratların kendilerine bağlılığını güçlendirme ihtiyacı duymuşlardır. Şu halde bu uygulamalarda, yeminin sağlayacağı güven için talep, ‘yemin edilenden’ gelmiştir. II. Abdülhamit’in tahlif metninde ilk sırada memuriyetin ahlaki gerekleri dışında davranmamamanın, din ve devlete ve Padişah’ın kendisine ihanet edilmemesinden önce yer alışı; II. Abdülhamit’in Meşrutiyet rejimini askıya almasının ardından kendisine alternatif bir otorite bulunmamasıyla açıklanabilir. Oysa Padişah Vahidettin zamanı yayınlanan Sadâkatnâme’de, memurların Padişah emirlerine can pahasına itaatleri ve siyasetten uzak durmaları, yeminin odak noktasını oluşturmaktadır. Bu durum, Milli Mücadele döneminde Heyet-i Temsiliye ve sonrasında TBMM’nin, saltanatın iktidar boşluğunu dolduran ve ona rakip güç merkezi olarak ortaya çıkmasından kaynaklanmaktadır. Şu halde, her ikisi de siyasi otoritelerini güçlendirme amacıyla birleşmelerine karşın, Padişah Vahidettin’in Sadâkatnâme ile temel gayesi, sahibi bulunduğu saltanat egemenliğinin meşruluğunu bürokrasi kanadına kabul ettirmektir.

Sonuç olarak yemin; içerik ve amaçları bağlamında, Osmanlı-Türk siyasi hayatının kırılma noktalarında dönemin siyasi aktörlerin değer ve niyet olgularına bağlı olarak farklı şekillerde geliştiği; yöntem ve usul bağlamında ise yemin sahibini bağladığı kurum, görev, hedef veya davanın meşru ve yasal gücüne ters orantılı bir görkeme sahip olduğu söylenebilir. Yeminin bağlandığı kutsal değerlerin, geleneksel-dinsel imgelerden toplumsal ve dünyevi olgulara doğru değişimi de yine siyasi hayatın dünyevilik kazanmasıyla gerçekleşmiştir. Buna karşın yemine, tüm bu geçiş ve kırılma noktalarında yasalık ya da meşruluğa bağlı olmaksızın hemen her siyasi aktör tarafından yemine başvurulması, başta dayanak ve teminat unsuru ile onun siyasî bir kurum ve araç olarak önemini ortaya koymaktadır.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

KAYNAKÇA

1. Arşiv Belgeleri

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

2. Resmi Yayınlar¹³²

Meclisi Mebusan Zabıt Ceridesi (MMZC), C. 1.

Meclis-i Ayan Zabıt Ceridesi (MAZC), C.1.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi (TBMM ZC), Cilt1-24.

TBMM Gizli Celse Zabıtları, Cilt 1-4.

“Nisabı müzakere kanunu”, No:18, *Kanunlar Dergisi*, C.1, TBMM Basımevi, Ankara, s.19.

3. Süreli Yayınlar

İrade-i Milliye, 18 Zilhicce 1337/14 Eylül 1335, Numara:1, s. 2-3.

¹³² Faydalanılan belgelerin numaraları dipnotlarda belirtilmiştir.

4. Araştırma Eserler

- Abadan, Yavuz: “Tanzimat Fermanının Tahlili”, *Tanzimat I*, Ankara, Maarif Vekâleti, 1940. s. 31-58.
- Ahmad, Feroz: *İttihat ve Terakki 1908-1914*, İstanbul, Kaynak Yayınları, 2019.
- Akandere, Osman: “11 Nisan 1920 (1336) Tarihli Takvim-i Vekâyi’de Kuva-yı Milliye Aleyhinde Yayınlanan Kararlar”, *Atatürk Yolu Dergisi*, S. 24, Kasım 1999-2003 s. 417-467.
- Akşin, Sina: “Birinci Meşrutiyet Meclis-i Mebusanı I”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, C. 25, S.01, 1970, s. 19-39.
- Akşin, Sina: *Jön Türkler Ve İttihat Ve Terakki*, İstanbul, İmge Kitabevi, 2014.
- Akşin, Sina: *Şeriatçı Bir Ayaklanma- 31 Mart Olayı*, Ankara, İmge Kitabevi, 1994.
- Alptekin, Ali Berat: “Osmaniye Örneğinden Hareketle Batı Türkleri (Azerbaycan-Türkiye) Destan ve Hikâyelerinde Ant (Yemin)lar”, *Milli Folklor*, C. 11, S. 84, 2009, s. 23-33.
- Arvas, Abdulsalam: “Türk Destanlarında “Ant İçme” Ritüeli Üzerine Bazı Tespitler”, *Folklor/Edebiyat*, C. 25, S. 100, 2019/4, s. 997-1009.
- Atatürk Ansiklopedisi, Türkiye Cumhuriyeti Siyasi Tarihi*, C. 6, Yay. Haz. Kemal Zeki Gencosman, İstanbul, May Yayınları, 1981.
- Atatürk’ün Bütün Eserleri*, C. VI, İstanbul, Kaynak Yayınları, 2003.
- Atatürk’ün Bütün Eserleri*, C. VII, İstanbul, Kaynak Yayınları, 2002.
- Atatürk’ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri IV*, Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2006.
- Ateş, Toktamış: *Türk Devrim Tarihi*, İstanbul, Der Yayınları, 1993.
- Avşar, B. Zakir: “Biat’tan Yemin’e... Kamusal Sorumluluk Üstlenenlerin Ve Temsilcilerinin And İçmesi”, *Gazi Türkiyat Türkoloji Araştırmaları Dergisi*, S.10, Yıl: 2012, s. 15-61.
- Aydemir, Şevket Süreyya: *Tek Adam*, C.I, 1881-1919, İstanbul, Remzi Kitabevi, 1999.
- Aysal, Necdet: “Örgütlenmeden Eyleme Geçiş: 31 Mart Olayı”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S. 37-38, Mayıs-Kasım 2006, s. 15-53.
- Boynukalın, Ertuğrul: “Yemin”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 43, İstanbul, 2013, s. 417-420.
- Candan, Abdurrahman: “İslam Hukukunda Yemin ve Ahlaklılık”, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, S. 15, 2010, s. 431-452.
- Çakmak, Aydın: *Sürgünde Bir Hakan, II. Abdülhamid’in Selanik ve Beylerbeyi Günleri*, İstanbul, Ötüken Yayınları, 2014.
- Danişmend, İsmail Hami: *31 Mart Vak’ası*, 3. bs., İstanbul, İstanbul Kitabevi, 1986.

- Devereux, Robert, *The First Ottoman Constitutional Period*, The Johns Hopkins Press, Baltimore, 1963.
- Durmuş, İlhami: "Türk Kültür Çevresinde Ant", *Milli Folklor*, C.11, S. 84, 2009, s. 97-106.
- Ekinci, Kutbettin: "Kur'an'da Allah'ın Zatı Dışında Kullanılan Yeminleri Sözün Maksadı Açısından Anlamak", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 57, S. 1, 2016, s. 85-102.
- Eraslan, Cezmi: "II. Abdülhamid'in İlk Yıllarında Meclis ve Meşrutiyet Kavramları Üzerine Bazı Tespitler", *Belgeler ve Fotoğraflarla Meclis-i Mebusan (1877-1920)*, İstanbul, TBMM Milli Saraylar Daire Başkanlığı Yayınları, 2010, s. 11-20.
- ERDEM, Tarhan: *Anayasalar Ve Belgeler 1876-2012*, İstanbul, Doğan Kitap, 2012.
- Gazi Mustafa Kemal, *Nutuk*, Ankara, Kaynak Yayınları, 2015.
- Giritli, İsmail: "Sivas Kongresi'nin Millî Mücadeledeki Yeri ve Önemi", *Sivas Kongresi I. Uluslararası Sempozyumu, 2-4 Eylül 2002 Sivas*, Sivas İli Sanat, Kültür ve Araştırma Vakfı Yayınları, 2002, s. 20-38.
- Goloğlu, Mahmut: *Milli Mücadele Tarihi I, Erzurum Kongresi*, Ankara, Türkiye İş Bankası Yayınları, 2008.
- Goloğlu, Mahmut: *Milli Mücadele Tarihi II, Sivas Kongresi*, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2008.
- Goloğlu, Mahmut: *Milli Mücadele Tarihi III, 1920, Üçüncü Meşrutiyet, Birinci Büyük Millet Meclisi*, Ankara, Türkiye İş Bankası Yayınları, 2010.
- Güneş, İhsan: "Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nden Halk Fırkası'na Geçiş", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. III, S. 8, Mart 1987, s. 427- 442.
- Güneş, İhsan: *Atatürk Dönemi Türkiye'sinde Milletvekili Genel Seçimleri*, İstanbul, Türkiye İş Bankası Yayınları, 2017.
- Güneş, İhsan: *Birinci TBMM'nin Düşünce Yapısı (1920-1923)*, Ankara, Türkiye İş Bankası Yayınları, 1997.
- Güneş, İhsan: *Türk Parlamento Tarihi, Meşrutiyet'e Geçiş Süreci I. ve II. Meşrutiyet*, C.I, Ankara, TBMM Vakfı Yayınları, 1997.
- Halıcı, Şaduman: "İstanbul Hükümeti'nin Millî Mücadeleye Karşı Yeni Bir Taktiği: Sadâkatnâmeler", *Atatürk Yolu Dergisi*, S. 40, Kasım 2007, s. 629-630.
- Hanioğlu, M. Şükrü: "İttihat ve Terakkî Cemiyeti", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 23, İstanbul, 2001, s. 476-484.
- Hatt-ı Hümayûn ve Kânûn-ı Esâsî*, İstanbul, Matbaa-i Amire, 1293.
- Heyet-i Temsiliye Tutanakları*, Yay. Haz. Uluğ İğdemir, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1989.

- Hürriyet Kahramanı Resneli Niyazi Hatıratı*, Ankara, Panama Yayınları, II. Meşrutiyet'in İlk Yılı 23 Temmuz 1908-23 Temmuz 1909, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2018.
- İğdemir, Uluğ: *Sivas Kongresi Tutanakları*, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi 1986.
- İkinci Meşrutiyetin İlanı ve Otuzbir Mart Hâdisesi, II. Abdülhamid'in Son Mabeyn Başkâtibi Ali Cevat Bey'in Fezleke'si*, Yay. Haz. Faik Reşit Unat, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2014.
- İnan, Abdülkadir: "Eski Türklerde ve Folklarda 'Ant'", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, C.VI, S. 4, 1948, s. 279-290.
- İnan, Afet: "Mukaddes Silah", *Belleten*, C. I, S. 3-4, Temmuz-İlkteşrin 1937, s. 605-610.
- İpşirli, Mehmet: "Sultan II. Abdülhamid'i Tahta Çıkaran ve Tahttan İndiren Fetvalar", *Sultan II. Abdülhamid ve Dönemi*, Sultanbeyli Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü Kültür Yayınları Nr. 12, 2012, s. 39-48.
- Karabekir, Kazım: *İttihat ve Terakki Cemiyeti*, Yapı Kredi Yayınları, s. 102-110.
- Karal, Enver Ziya: "Gülhane Hatt-ı Hümayununda Batının Etkisi", *Belleten*, C. XXVIII, S. 112, Yıl: 1964, s. 581-601.
- Karal, Enver Ziya: *Osmanlı Tarihi*, C. VIII, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2007.
- Kaya, Erol: "İttihat Ve Terakki Liderlerinin Yurtdışına Kaçışları ve Bunun İstanbul Basımındaki Yankıları", *Erzincan Eğitim Fakültesi Dergisi*, C. 10, S. 1, 2008, s. 181-201.
- Kaymaz, Nejat: "TBMM'de Misak-ı Milli'ye Bağlılık Andı İçilmesi Konusu 2", *Tarih ve Toplum*, S. 20, Ağustos 1985, s. 50-54.
- Kaymaz, Nejat: "TBMM'de Misak-ı Milli'ye Bağlılık Andı İçilmesi Konusu 2**", *Tarih ve Toplum*, S.22, Ekim 1985, s. 59-64.
- Kaymaz, Nejat: "TBMM'de Misak-ı Milli'ye Bağlılık Andı İçilmesi Konusu 2***", *Tarih ve Toplum*, S.23, Kasım 1985, s. 50-55.
- Kaymaz, Nejat: "TBMM'de Misak-ı Milli'ye Bağlılık Andı İçilmesi Konusu II", *Tarih ve Toplum*, S. 21, Eylül 1985, s. 33-41.
- Kaymaz, Nejat: "TBMM'de Misak-ı Milli'ye Bağlılık Andı İçilmesi Konusu I", *Tarih ve Toplum*, S. 19, Temmuz 1985, s. 47-51.
- Kendi Mektuplarında Enver Paşa*, Yay. Haz. M. Şükrü Hanioğlu, İstanbul, Der Yayınları, 1989.
- Kızıldoğan, Hüsrev Sami: "Vatan ve Hürriyet: İttihat ve Terakki", *Belleten*, C. I, S. 3-4, Temmuz-İlkteşrin 1937, s. 619-655.
- KİLİ, Suna-A. Şeref Gözübüyük: *Türk Anayasa Metinleri*, Ankara, Türkiye İş Bankası Yayınları, 1985.
- Kuran, Ahmet Bedevi: *İnkılap Tarihimiz ve Jön Türkler*, İstanbul, Kaynak Yayınları, 2000.

- Küçük, Cevdet: “Misâk-ı Millî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 30, İstanbul, 2005, s.173-175.
- Marttin, Volkan: “Misak-ı Millî'nin Kabulü ve İstanbul'un İşgali Sürecinde 1920 Sultanahmet Protesto Mitingi'nin Önemi ve Etkisi”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C. XVIII, Özel Sayı, 2018, s. 257-295.
- Meclis-i Mebusan ve Meclis-i Âyan Tutanak Terimleri Sözlüğü*, Ankara, TBMM Basımevi, 2015.
- Milli Egemenlik Belgeleri*, Ankara, TBMM Basımevi, 2015.
- Nazlı, Kadri: *Türkçe Yemin İfadeleri Üzerine Toplumdibilimsel Bir İnceleme*, Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Diyarbakır, 2013.
- Oğuz, Ahmet: *Birinci Meşrutiyet, Kanuni Esasi ve Meclis-i Mebusan*, Ankara, Grafiker Yayınları, 2010.
- Olgun, Kenan: “1908 Meclis-i Mebûsân Seçimleri ve Mebusların Meclisteki Temsili”, *Belgelerle ve Fotoğraflarla Meclis-i Mebusan (1877-1920)*, İstanbul, TBMM Milli Saraylar Daire Başkanlığı Yayınları, 2010, s. 33-51.
- Oral, Mustafa: “Birinci TBMM’de Hilafet ve Saltanat Meselesine Üzerine Bazı Notlar”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. XIX, S. 57, Kasım 2003, s. 1171-1190.
- Ölmez, Adem: “Osmanlı Devletinin Son Asrında İslam ve “Usul-ü Meşveret” Tartışmaları”, *Devlet ve İktidar*, S. 58, Bahar 1997, s. 96-105.
- Öztelli, Cahit: “Türklerde And-Yemin”, *Türk Folklor Araştırmaları*, C. 5, Nr. 120, Temmuz 1959, Yıl 10, s. 1938-1940.
- Pakalın, Mehmet Zeki: *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C. I-III, MEB, İstanbul, 1993.
- Polat, Hasan Ali: *II. Meşrutiyet Döneminde Siyasî Sürgünler (1908-1918)*, Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Antalya, 2018.
- Ramsour, Ernest Edmondson: *Genç Türkler ve İttihat ve Terakki*, İstanbul, Etkin Kitaplar, 2013.
- Sarıyıldız, Gülден: “Tanzimat ve Osmanlı Bürokrasisinde Yemin Müessesesi”, *İstanbul Üniversitesi Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi*, S.1, 2002, s. 251-268.
- Saygılı, Hasip: “Resmi Evrakta Göre Millî Mücadele’de Türkiye Dışı İslam Topluluklarıyla İlişkiler (1919-1922)”, *Türk Yurdu*, Yıl 102, S. 311, Temmuz 2013, s. 63-69.
- Sivas Kongresi'nin Tutanakları*, Yay. Haz. Recep Toparlı, İstanbul, Sivas Platformu, 2010.
- “Son Osmanlı Mebûsân Meclisi'nin Feshi”, *Belgeler ve Fotoğraflarla Meclis-i Mebusan (1877-1920)*, s. 357-358.

- Sonyel, Salahi R.: *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika*, C. I, TTK, 2014.
- Sonyel, Salahi R.: *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika*, C. II, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2003.
- Sönmezoglu, Faruk: “pacta sunt servanda”, *Uluslararası İlişkiler Sözlüğü*, İstanbul, Der Yayınları, 2000, s. 560.
- Şeyhülislam Merhûm Cemaleddin Efendi Hazretlerinin Hâtırât-ı Siyâsiyesi, M. Hovagimyan Matbaası, Dersaadet, 1336.
- Şimşir, Bilâl N.: *Malta Sürgünleri*, Ankara, 1985.
- Tanör, Bülent: *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri*, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2006.
- Toprak, Seydi Vakkas: “İlk Osmanlı Seçimleri ve Parlamentosu”, *Sosyoloji Dergisi*, 3. Dizi, S. 26, 2013/1, s. 171-192.
- Tunaya, Tarık Zafer: *Türkiye’de Siyasal Partiler*, C. 1-3, İstanbul, İletişim Yayıncılık, 2015.
- Türk İstiklal Harbi*, C.II, Batı Cephesi, 6. Kısım, 4. Kitap, İstiklâl Harbi’nin Son Safhası, Ankara, Genelkurmay Basımevi, 1995.
- Türkçe Sözlük*, 11. Baskı, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2011.
- Türkgeldi, Ali Fuat: *Görüp İşittiklerim*, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2010.
- Unat, Faik Reşit: “Atatürk’ün II. Meşrutiyet İnkılâbının Hazırlanmasındaki Rolüne Ait Bir Belge (2 fotokopi ile birlikte)”, *Bellekten*, C. XXVI, S. 102, Nisan 1962, s. 339-349.
- Us, Hakkı Tarık: *Meclis-i Meb’usan 1297-1877 Zabıt Ceridesi*, C. 1, İstanbul, Vakıf Gazete Matbaası, 1939.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı: “1908 Yılında İkinci Meşrutiyetin Ne Suretle İlan Edileceğine Dair Vesikalar (9 resimle birlikte)”, *Bellekten* C. XX, S. 77, Ocak 1956, s. 103-174.
- Üçok, Coşkun: “1876 Anayasasının Kaynakları”, *Türk Parlamentoculuğun İlk Yüzyılı 1876-1976*, Yay. Haz. Siyasi İlimler Türk Derneği, Ankara, Ajans-Türk, 1976, s.1-30.
- Yarıcı, Güler: “Osmanlıda Yemin ve Tahlif”, *Yemin Kitabı*, Ed. Emine Gürsoy, İstanbul, Naskali, Kitabevi, 2013, s. 17-72.
- Yıldız, Sıddık: *Çıkışından Bastırılmasına Kadar 31 Mart İsyanı*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2006.

Asker Kökenli Yassıada Sanıklarının 27 Mayıs Darbesi Öncesindeki Konumları ve İadeiitibarlarına Giden Süreç: 1950 – 1967

Position of the Military-Based Yassıada Defendants before the 1960 Coup and the Restoration of Their Honor: 1950 – 1967

Sacit YARIMOĞLU*

ÖZ

Bu makalede, 27 Mayıs 1960 Darbesi'nden etkilenen mevcut ordu üst yönetimi ya da emekli konumda DP'den siyasete atılmış asker kökenli milletvekillerinin darbe sonrasındaki durumları incelenecektir. Makalenin kapsamı içerisinde üç önemli kırılma noktası vardır. Birincisi DP'nin 1950 yılında iktidar olmasıyla birlikte TSK'yla kurduğu ilişkilerdir. İkincisi 1960 yılında DP ile birlikte hareket eden ordu üyelerinin, 27 Mayıs Darbesi'nin gerçekleşmesine -cuntacılar göre- olan etkileridir. Çünkü onlar, en çok bu yönleriyle cuntacıların dikkatini -olumsuz anlamda- çekeceklerdir. 1960-1967 yılları arasındaki gelişmeler ise asker kökenli milletvekillerinin ya da 27 Mayıs Darbesi öncesinde ordu üst kademesinde bulunan bazı generallerin Yassıada'da yargılanmaları ve ceza almaları sonucunda alınan rütbelerinin, kendilerine iade edilmesiyle sonlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: 27 Mayıs Darbesi, Asker Bürokratlar, Demokrat Parti, Asker Kökenli Siyasilere, Yassıada

ABSTRACT

This article examines the post-coup situation of the current army senior administration or military-based deputies who had retired from the army and been thrown into politics within the Democrat Party (DP). There are three important break points noted in this article. The first relates to the relationships that the DP established with the Turkish Armed Forces when it came to power in 1950. The second concerns the effects of the actions of army personnel who acted together with the DP on the realization of the 1960 coup with regard to the junta, as they attracted the attention of the junta in a negative sense. Lastly, the developments between 1960 and 1967 consequently ended with the recovery of the ranks taken from the military-based deputies or generals who had been in the upper echelon of the army before the 1960 coup, after being convicted and sentenced in Yassıada trials.

Keywords: The 1960 Turkish Coup, Military Bureaucrats, Democrat Party, Military-Based Politicians, Yassıada

*Dr., Adana, Türkiye

ORCID: S.Y. 0000-0001-5366-6680

Sorumlu yazar/Corresponding author:

Sacit Yarimoğlu,
Adana, Türkiye
E-posta/E-mail: sacit_yarimoğlu@hotmail.com

Başvuru/Submitted: 01.10.2020

Revizyon Talebi/Revision Requested:
14.10.2020

Son Revizyon/Last Revision Received:
05.06.2021

Kabul/Accepted: 07.06.2021

Atıf/Citation: Yarimoğlu, Sacit. "Asker Kökenli Yassıada Sanıklarının 27 Mayıs Darbesi Öncesindeki Konumları ve İadeiitibarlarına Giden Süreç: 1950 – 1967." *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları-Recent Period Turkish Studies* 40 (2021): 213-250. <https://doi.org/10.26650/YTA2021-803958>

Extended Abstract

The DP embodied hope both for those tired of the one-party regime and for some officers in the army. Although Turkey was one of the few countries in Europe to avoid major damage in World War II due to İsmet İnönü's leadership, it had shouldered an additional economic burden due to the war, and this was perhaps harder for the military than for other members of the public. Thus, one reason for the May 27 coup was the low social status of military personnel due to economic difficulties. Immediately after the war, the reaction was directed against the CHP (Republican People's Party) for the period of 1946 – 1950. This necessitated examining the attitude of some army members toward the CHP. The CHP, which founded modern Turkey, was dominant in the military before turning to the DP. Alternatively, the positions of military bureaucrats during the DP period acted as triggers for the events that led to the 1960 coup. This caused polarization within the army and differences of opinion between the members of the army who followed a management approach in favor of the DP and those who did not. Several groups reacted against the DP during the 1950 –1960 period, including intellectuals, civil bureaucrats, and some of the press members. As a matter of fact, especially in the second half of the 1950s, the economic policies followed by the DP led part of the public to react against the DP government. Parallel to this, the pressure exerted by the DP to take control of the social sphere resulted in reverberations among universities and thus students, which in turn, resulted in protests, mostly among the young people. Therefore, as the coup began to develop, these protests were severely suppressed by the senior management of the military, who acted in favor of the DP, with the exception of the police forces. Therefore, the military coup of May 27 was largely conducted by lower-ranking personnel.

Commander of the Turkish Armed Forces Rüştü Erdelhun was brought down from the administration is also important in this context. This article investigates the 1960 coup in a novel way, asking the main question, "Have military command echelon been sufficiently emphasized in the study of military coups?" In fact, the aforementioned issue -after the dismissal process of the superiors- has not been sufficiently emphasized, as the main issue investigated in relation to coups is the governments that are overthrown. In our case, the people most commonly mentioned in the 1960 coup context are a few powerful people in the DP. After the military coup of May 27, 1960, however, not only the military cadres who supported DP, but also politicians, bureaucrats, journalists, and others were affected from the coup process and Yassıada trials. For these groups, the injustices in the Yassıada trials are obvious. Therefore, both Yassıada defendants, who

were members of the army on May 27, 1960, and the defendants who entered politics in the DP received their share of these negative trials. However, especially in the second half of 1965, when the Justice Party, a supporter of the DP political line, came to power alone, the political pressures in the post-May 27 coup period were broken to some extent. Thus, after the Yassıada process, the defendants who served their sentences mostly in Kayseri and Adana prisons were released first. Then, the defendants of military origin overcame the grievances arising from their professional rights -such as military rank reinstatement, retired pay-, even if this occurred late. This article discusses the adventures of the defendants of military origin for the 1960 coup investigating the subject beginning with the start of the DP's rule in 1950 and ending with the rights offered to military personnel based on their ranks.

Giriş

DP'nin tek başına iktidar olmasıyla birlikte askerî bürokratik kadrolar üzerinde etkin olmasının bir nedeni, özellikle 1940'ların ortalarından itibaren Soğuk Savaş'ın önemli bir kutbu haline gelecek olan ABD'ye eğitim amacıyla giden öğrenci ya da genç subayların profesyonel ordulardaki işleyişi görmeleri açısından yurt dışında aldıkları eğitimdi. Bu dönem öncesinde Türk ordusu, içine kapalıydı ve ordunun elindeki teknik ekipmanlar da eskiydi.¹ İkinci Dünya Savaşı'nın sürdüğü 1940'lı yılların ortalarına kadar Türkiye'de, Mareşal Fevzi Çakmak ve onun yirmi yılı aşkın bir süredir genelkurmay başkanlığını yaptığı bir ordu vardı. Türkiye, savaş sürecinde ilk olarak Batı ittifakı tarafında yer alsada dahi bir denge politikasını önceliği haline getirdi. Fakat Almanya'nın bu dönemdeki amacı, Türkiye'nin kendi lehine savaşta yer alması için çabalamak oldu. Hatta söz konusu dönemde Almanya, Ankara Büyükelçisi von Papen aracılığı ile Genelkurmay Başkanı Mareşal Fevzi Çakmak ve TSK'nın komuta kademesini bunun için etkilemeye çalıştıysada, Türkiye, öncelikli amacı olan denge politikasını sürdürdü. Bu sürece paralel olarak ilk neden, bir kısım subayın kadrolarında buldukları orduyu TSK'nın o dönemdeki teknik yetersizliklerinden dolayı farklı, güçlü ordularla karşılaştırmasıydı.²

İkinci Dünya Savaşı'nın bitimiyle birlikte BM'ye üye olundu ve bu politik yönelimin de etkisiyle çok partili sisteme geçilerek bir muhalefet partisi kuruldu. Dolayısıyla tek partili süreçte aslında muhalif olması muhtemel sağcı ya da muhafazakâr asker bürokratların önünde, CHP harici bir siyasi seçenek belirecekti. Örneğin Köy Enstitüleri çoğunlukla tek parti ideolojisini benimsemeyen, çoğunluğu Türk sağına mensup, o dönemde milliyetçi-muhafazakâr kesimler tarafından -komünizm karşıtlığı bağlamında- eleştirilerin odağında tutuluyordu. Enstitülerde TSK'nın hiyerarşik düzeni için gerekli olduğu yadsınamayacak ölçüde disiplinlenmiş ve itaat etme ya da sadık olma bilincinden yoksun bireyler yetiştirildiği savunuluyordu.³

1 Türk ordusundaki yetersizliklerin farkında olanlar sadece bir kısım ordu mensubu değildi. İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye'ye ekonomik yardımlar yapan İngiltere de bunu farkındaydı ve İngiltere, savaş sonrasında ekonomik durumu kötü olduğu için bu yardımların devam etmesini Amerika'dan isteyecekti. Amerika'nın "*Truman Doktrini*" çerçevesinde 1947 yılında Türkiye'ye yaptığı yardımları bu çerçevede değerlendirmek gerekir. Yeni ekonomik yardımların, dünyanın ABD ve SSCB olarak çift taraflı bir kutuplaşma ortamına dönüşeceği, Soğuk Savaş olarak adlandırılacak sürecin başladığı yıllarda gelecek olması da anlamlıdır. Bu yardımlar, bir yandan ordunun modernizasyonunda kullanılırken diğer yandan Amerika da, SSCB'ye karşı Türkiye'nin jeopolitik konumundan yararlanacaktı. Doğan Akyaz'ın da belirttiği gibi ordunun ABD etkisindeki bu yeni yapılanması, 1952 yılında NATO'ya üye olunması ile sürecekti. Bkz. Doğan Akyaz, *Askeri Müdahalelerin Orduya Etkisi: Hiyerarşi Dışı Örgütlenmeden Emir Komuta Zincirine*, 3. bs., İstanbul, İletişim Yayınları, 2009, s. 43-56; Tamer Nalbant, *Demokrat Parti Döneminde Ordu-İktidar ilişkileri*, Ankara Üniversitesi, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2019, s. 32; Feroz Ahmad, *Modern Türkiye'nin Oluşumu*, 15. bs., çev. Yavuz Alogan, İstanbul, Kaynak Yayınları, 2016, s. 125.

2 Günay Göksu Özdoğan, "II. Dünya Savaşı Yıllarındaki Türk Alman İlişkilerinde İç ve Dış Politika Aracı Olarak Pan-Türkizm", *Türk Dış Politikasının Analizi*, 3. bs., der. Faruk Sönmezoğlu, İstanbul, Der Yayınları, 2004, s. 135-144.

3 Asım Karaömerlioğlu, *Orada Bir Köy Var Uzakta*, 2. bs., İstanbul, İletişim Yayınları, 2011, s. 107.

27 Mayıs Darbesi'nin cuntacılarından Albay Alparslan Türkeş de 1940'ların sonlarında Soğuk Savaşın güçlü kutbu Amerika'da eğitim almış subaylardandı. Türkeş, Millî Şef döneminde de ordu içinde cunta eğilimleri bulunduğundan ve o dönemde de Millî Şef İnönü'ye karşı darbe yapma hazırlıkları olduğundan bahsediyordu. Bu, o dönemdeki bazı asker bürokratların içindeki muhafazakâr eğilimin varlığına işaret ediyordu. Bu yüzden birçok ordu üyesinin CHP'den fikren kopmasının bir nedeni de ideolojikti.⁴

Öte yandan asker bürokratların CHP'den kopuşunda İkinci Dünya Savaşı dönemindeki Türk dış politikasının da etkili olduğu bir fikir olarak ortaya atılabilir. Ama bunun için dönemin Fevzi Çakmak liderliğindeki komuta kademesi ve hükümeti arasında dış politikada anlaşmazlık vardı gibi bir ifade kullanmak mümkün değildir. Söz konusu dönemde ordu üst yönetimindeki bazı isimlerde Alman hayranlığının mevcut olabileceğini varsaysak bile İnönü ve onun hükümetinde de Alman hayranlığı olan isimler vardı. Nitekim Başbakan Şükrü Saraçoğlu ya da Dışışleri Bakanı Numan Menemencioğlu bile bir yandan Alman hayranıyken diğer yandan Türkiye'nin savaşın dışında kalması taraftarıydılar. Öyle ki bu dönem, son kararları Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün onayladığı bir süreçti.⁵

Asker bürokratların CHP'den kopuşunun bundan çok daha net bir şekilde ortaya konduğu bir durum da söz konusu dönemde askerlerin oy kullanma haklarının bile olmamasıydı. Bu bağlamda 1942 yılında alınan bir karara göre subayların seçme ve seçilme haklarının olmadığı ifade ediliyordu.⁶ Buna ilaveten 1946 yılında çıkarılan Milletvekilleri Seçimi Kanunu'nda alınan bir karara göre de subaylar seçme hakkından yoksun bırakılıyordu.⁷ Ayrıca genç subayların terfilerinin geciktirilmesi de onlarda CHP'ye karşı bir tepki yaratacaktı.⁸ Tüm bu gelişmelerin ve en önemlisi İkinci Dünya Savaşı sonrasında muhalefetin Türkiye'de canlanmasının; özellikle alt rütbeli subayların CHP'ye tepki duymasına neden olduğu ve bunun da emekli askerleri siyasete katılmaya sevk ettiği açıktır. Bu doğrultuda İkinci Dünya Savaşı'nın yaşandığı yıllardaki

4 Türkeş, bu dönemde biraz da abartılı bir şekilde genelleme yaparak ordu içindeki subayların Millî Şef İsmet İnönü'yü sevmediği iddiasındayken; bu dönemi toplumsal olarak “*hastalık ve açlık*”, toplumun sahip olduğunu düşündüğü “*manevi*” değerler bağlamında ise “*ahlâksızlık*” dönemi olarak değerlendiriyordu. Alparslan Türkeş, *27 Mayıs, 13 Kasım, 21 Mayıs ve Gerçekler*, 2. bs., İstanbul, Dokuz Işık Yayınevi, 1977, s. 16-21.

5 William Hale, *Türkiye'de Ordu ve Siyaset*, çev. Ahmet Fethi, İstanbul, Alfa Yayınları, 2014, s. 122-123; Şevket Süreyya Aydemir, *İkinci Adam: 1938-1950*, C.II, İstanbul, Remzi Kitabevi, 1968, s. 249-250.

6 Servet Armağan, “Türkiye'de Parlamento Seçimleri”, *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, C.33, S.3-4, 1967, s. 76.

7 Milletvekilleri Seçimi Kanunu, 4918 sayılı kanun numarası ile 5 Haziran 1946 tarihinde kabul edilmişti. Bkz. *Resmî Gazete*, S.6326, 6.6.1946, s. 10701-10702.

8 Doğan Akyaz, *Askerî Müdahalelerin...*, s. 62.

Genelkurmay Başkanı Mareşal Fevzi Çakmak'ın tek partili siyasi düzenin bir muhalifi olarak siyasete atılması anlamlıdır. Bir diğer açıdan CHP'ye rakip bir siyasi partinin varlığı, kurucu kimliklerinin önemini isimlerinde/rütbelerinde taşıyan karizmatik üst düzey asker bürokratların da CHP, DP ve sonrasında MP arasında siyasi seçenek olma durumunu ortaya çıkardı. İlk aşamada CHP ve DP, asker bürokratları siyasi bir koz olarak kadrolarında bulundurma yoluna gitti. Bunun için de önce 1950-1960 yıllarındaki DP-ordu ilişkilerine, diğer yandan da MP'nin askerler için sonradan bir seçenek olarak belirmesine dikkat çekmek gerekir.

Bu dönemde CHP, İstanbul'a geldiğinde kendisini Haydarpaşa Garı'nda görkemli bir kalabalık karşılayan Mareşal Fevzi Çakmak'a beş defa milletvekili olma teklifinde bulunmuş ama Çakmak, DP'den bağımsız aday olma yolunu seçmişti.⁹ Çakmak, DP'den bağımsız milletvekili olduktan birkaç yıl sonra ise bu sefer tarafsızlığını bir yana bırakıp içlerinde yine eski bir general olan Sadık Aldoğan'ın da olduğu Millet Partisi'nin kurucuları arasında yer alacaktı. Mareşal Fevzi Çakmak ismi, halk tarafından tanınırlığı açısından düşünülürse, bir siyasi partinin oy potansiyelini arttırıcı bir etkendi. Kısacası içinde emekli asker bürokratların da olduğu bu yeni partiyi oluşturan isimler, tek parti döneminde sağlanamayan özgürlük ortamının gerek DP'nin parti içi gerekse de DP politikaları bağlamında oluşturulamadığı düşüncesindeydi.¹⁰

1946 yılı genel seçimlerinden sonra meclis başkanı olan siyasetçinin, CHP'nin adayı Kazım Karabekir olması tesadüf değildi. Nitekim bunun sonrasında yine CHP'den meclis başkanlığı yapan ve daha sonra DP saflarına katılacak olan Kurtuluş Savaşı Komutanı Orgeneral Ali Fuat Cebesoy da bir başka örnekti.¹¹ Bu, Cumhuriyet kurulduktan sonra muhalefet ya da iktidar fark etmeden özellikle emekli asker bürokratların siyasi alandaki özgül ağırlığı açısından bir göstergedir. Bu durum hem DP'nin tek başına iktidar konumunu elde edeceği 14 Mayıs 1950 öncesinde hem de sonrasında devam edecekti.

9 Şevket Süreyya Aydemir, *İkinci Adam: 1938-1950...*, s. 449; Feroz Ahmad-Bedia Turgay Ahmad, *Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi (1945-1971)*, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1976, s. 22-23.

10 DP saflarından ayrılmak durumunda kalan "aşırı"lar; Sadık Aldoğan, Hikmet Bayur, Kenen Öner, Osman Bölükbaşı gibi isimlerdi. Mareşal Fevzi Çakmak, yeni kurulan partinin "fahri başkanlığına" getirilirken Hikmet Bayur, partinin "genel başkan"ı olacaktı. Bkz. Ahmet Gülen, *Demokratikleşme Sürecinde Mareşal Fevzi Çakmak'ın Siyasî Faaliyetleri (1946-1950)*, Ankara, Berikan Yayınevi, 2019, s. 77-82; Nahit Saçlıoğlu, *Sadık Aldoğan: Bir Özgürlük Savaşçısı*, İstanbul, Günlük Ticaret Tesisleri, 1990, s. 33-34.

11 Doğan Akyaz, *Askeri Müdahalelerin...*, s. 58.

1. DP'nin Ordu Politikaları ve Bu Yönde Hareket Eden Asker Bürokratların 27 Mayıs 1960 Darbe Sürecine Etkileri

Bir kısım asker bürokrati Yassıada'da yargılanacak konuma getiren gelişmelerin ilk aşaması, 1950 yılı genel seçimlerinde DP'nin ordunun yarısından fazlasının desteğini almasıyla başlamış oldu. Seçim sonuçlarının DP adına olumlu gelmesiyle birlikte artık ordu içindeki atamalar da DP Hükûmeti'nin inisiyatifinde; dolayısıyla 1950 yılı öncesindeki asker-bürokrat kadroların niteliğinin tersine olacaktı.¹² Şevket Süreyya Aydemir'in de belirttiği gibi DP'nin bu dönemde orduda yapılması gereken reformlarla ilgili görüşlerini, eski bir ordu üyesi olan ve gelecekte DP'den; önce Ulaştırma, sonra Millî Savunma bakanlığı yapacak olan Em. Kurmay Albay Seyfi Kurtbek ortaya koymuş olmalıdır. Kurtbek'in askerî düşünce yapısı, orduyu militarist bir anlayışla ele alan fikirleri, ilk aşamada DP'li siyasi seçkinler tarafından olumlu karşılanmıştı. Aslında DP'li muktedirler, ordudaki teknik yetersizliklerin ve kadroların yaşlandığının farkındalardı. Aksayan ordu mekanizmasında, araç gereç bakımından bir ölçüde yenilikler yapılabilirdi. Ama DP'li muktedirlerin ordu ile ilgili görüşleri, onların zihnindeki Türk ordusu tahayyülü doğrultusunda şekillendiği üzere öncelikle askerler ve siviller arasındaki sınırların net bir şekilde belirlenmesiydi. Dolayısıyla Kurtbek'in öngördüğü düzenlemeler hiçbir zaman yapılmadı.¹³

Ayrıca DP tarafından askerî bürokratik kadrolarda değişiklikler yapmak amaçlanırken, sivil kadrolarda da değişikliklerin öngörüldüğü, bu yazının konusu olmasa da belirtilmelidir. Çünkü DP, uzun yıllar süren bir tek parti hâkimiyetine karşı toplumsal anlamda birçok kesimin teveccühüyle karşılaşmıştı ve doğal olarak bu da toplumun her kesiminden DP'ye destek geldiğini göstermişti. Konumuz açısından düşünürsek DP, ordudaki kadro dönüşümünü sağlamakla işe başladı. Bu doğrultuda bazı tasfiyelere gidildi.

Nitekim 1950 seçimlerinin üzerinden henüz bir ay bile geçmemişken genelkurmay başkanlığına Orgeneral Abdurrahman Nafiz Gürman'ın yerine, 1 Temmuz 1949 tarihinde kurulan Kara Kuvvetleri Komutanlığı'nın ilk komutanı Orgeneral Nuri Yamut getirildi. Bazı üst düzey komutanlarınsa ordu içindeki yerleri değiştirildi. Tabii bu yapılırken CHP'ye yakın asker bürokratlar yavaş yavaş pasif görevlere alınacak ve zamanla tasfiye

12 Tamer Nalbant, *Demokrat Parti...*, s. 34; Sıtkı Ulay, "*Harbiye Silah Başına!*": 27 Mayıs 1960, İstanbul, Kitapçılık Ticaret Limited Şirketi Yayınları, 1968, s. 14. DP Hükûmeti, 6 Haziran 1950 tarihinde ordunun komuta kademesinde tasfiyeye gitmiştir. Bunun en önemli nedeni, ordu içindeki bir hizbin CHP lehine darbe yapabileceği endişesiydi. İsmet İnönü'nün asker geçmişi ve karizmatik kişiliği, kuşkusuz DP'li muktedirleri bu konuda tedirgin ediyordu. Bu doğrultuda 16 general ve birkaç aylık süreye yayılarak 150 Albay, TSK'dan emekli edilmişti. Doğan Akyaz, *Askerî Müdahalelerin...*, s. 64-66.

13 Şevket Süreyya Aydemir, *İkinci Adam: 1950-1964*, C.III, İstanbul, Remzi Kitabevi, 1968, s. 48-54.

edilecekti.¹⁴ Yine DP'nin 1954'te tek başına iktidar olduğu bir seçim sonrasında, DP'den milletvekili de olacak olan Orgeneral Nuri Yamut'un yerine bir süre sonra -ki arada Orgeneral Şükrü Kanatlı bu göreve vekâlet etmişti- 28 Mayıs 1954'te Orgeneral Nurettin Baransel atanacaktır. Bu atamaların hemen olmamasının önemli iki nedeninden biri hem DP Hükûmeti'nin genelkurmay başkanı seçme hususundaki ince eleyip sık dokuyan tavrı hem de komutanların rütbelerinin henüz en üst makama gelmeye yetmemesiydi.¹⁵

Orgeneral Baransel'in hükûmet tarafından görev süresi dolmadan genelkurmay başkanlığından alınması da hükûmetin onunla uyuşmazlık yaşadığının bir belirtisiydi. Baransel'den sonra bir süre genelkurmay başkanı atanmadı. Daha sonra vekâleten evvela 10 Temmuz 1954'te Orgeneral Abdülkadir Seven atandı. Akabinde bir süre bu makam DP'li mukteditler tarafından boş bırakıldı ve hükûmet, 6 Haziran 1956'da bundan önce de kısa bir süre kara kuvvetleri komutanlığı yapmış olan¹⁶ İsmail Hakkı Tunaboşlu'yu genelkurmay başkanlığına atadı.¹⁷ DP Hükûmeti belli ki bu hususta risk almak istememiş; bunun yerine gerekirse makamı güvendiği bir komutana vekâleten vermeyi tercih etmişti. Bir memnuniyetsizlik halinde ise genelkurmay başkanı, görevinden ayrılmak zorunda bırakılabilirdi. Tabii ki bu -şayet mevcut başkanın kendi isteğiyle olan bir ayrılık değilse- tamamen hükûmetin ve genelkurmay başkanı atama konusuna özel önem verdiği bilinen Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın bir tasarrufuydu. Buna güzel bir örnek, 27 Mayıs Darbesi olduğu dönemdeki Genelkurmay Başkanı Mustafa Rüştü Erdelhun'un bu göreve atanma süreciydi.

Nitekim Orgeneral İsmail Hakkı Tunaboşlu, 1957 yılının ekim ayında emekliliğini istedi ve bu görevden ayrıldı. Tunaboşlu'nun ardından askerî hiyerarşik teamüllere göre en yakın kişiyse Orgeneral Necati Tacan'dı. Bu süreçte Millî Savunma Bakanlığı

14 *Resmî Gazete*, S.7527, 8.6.1950, s. 18597.

15 Yavuz Özgüldür, *Orgeneral Mustafa Rüştü Erdelhun: 27 Mayıs'tan Yassıada'ya Siyasetçi-Asker Ekseninde İlginç Bir Portre*, İstanbul, İkinci Adam Yayınları, 2018, s. 33.

16 Yavuz Özgüldür, *Orgeneral...*, s. 34-35.

17 Bu atama kararında ismi geçen ve General Nurettin Baransel'den sonra ordu üst yönetimine atanan dönemin bazı asker bürokratları, yazının aşağıdaki kısımlarında daha net görülebileceği gibi öncelikle 27 Mayıs Darbesi'ne gidiş sürecinde asker ya da DP'li siyasetçi olarak etkisi olan ve bu yüzden de Yassıada'da yargılanacak olan isimlerdi. Karar şöyleydi: "*Erkânharbiyei Umumiye Reisi Orgeneral Nurettin Baransel'in Yüksek Askerî Şûra Azalığına, Kara Kuvvetleri Kumandanı Orgeneral İsmail Hakkı Tunaboşlu'nun Erkânharbiyei Umumiye Reisliğine, Birinci Ordu Müfettişi Orgeneral Nurettin Aknoz'un Kara Kuvvetleri Kumandanlığına, Üçüncü Ordu Müfettişi Korgeneral Nazmi Ataç'ın Birinci Ordu Müfettişliğine, İkinci Ordu Müfettişi Korgeneral Necati Tacan'ın Üçüncü Ordu Müfettişliğine, Erkânharbiyei Umumiye İkinci Reisi Korgeneral Rüştü Erdelhun'un İkinci Ordu Müfettişliğine ve Yüksek Askerî Şûra Azası Orgeneral Feyzi Mengüç'ün Askerî Temyiz Mahkemesi Reisliğine tâyinleri; Millî Müdafaa Vekâletinin 1/6/1956 tarihli ve 215/2641 sayılı yazısı üzerine, 1631 sayılı kanunun 40 ıncı ve 5398 sayılı kanunun 3 ve 4 üncü maddelerine tevfikân, icra vekilleri heyetince 1/6/1956 tarihinde kararlaştırılmıştır*". Bkz. *Resmî Gazete*, S.9327, 8.6.1956, s. 14507.

tarafından Tacan'ın göreve atanması için ardı ardına çıkarılan kararnameler, Bayar tarafından üç defa veto edildi. Bir diğer deyişle Tacan, Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın genelkurmay başkanlığına atamak istediği Rüştü Erdelhun'dan daha kıdemli bir ordu mensubuydu. Fakat hükümet bu atamayı yapmak yerine Orgeneral İbrahim Feyzi Mengüç'ü 11 Ekim 1957 tarihinde genelkurmay başkan vekili olarak görevlendirdi. Ta ki Orgeneral Necati Tacan 28 Temmuz 1958'de vefat edene kadar.¹⁸ Ayrıca belirtmek gerekir ki kara kuvvetleri kumandanı olduktan hemen sonra Necati Tacan'a, Kurmay Albay Sadi Koçaş'ın liderlerinden biri olduğu cuntacı grup tarafından DP'ye karşı yapılacak olası bir askerî darbenin lideri olması için teklif yapılmış ve bu teklif Tacan tarafından kabul edilmiştir. Tacan'ın zamansız ölümü üzerine “*Sadi Koçaş grubu*”nun çabaları boşa gidecektir. Dolayısıyla Cumhurbaşkanı Celal Bayar, Necati Tacan'ı genelkurmay başkanlığına atamamakla büyük ihtimalle farkında olmayarak o dönem için isabetli bir karar vermiştir.¹⁹

Orgeneral Tacan, öldüğünde kara kuvvetleri komutanı; Orgeneral Rüştü Erdelhun ise ikinci ordu komutanı idi. Sonraki süreçte Erdelhun, kara kuvvetleri komutanı olarak atandı ve ardından 23 Ağustos 1958'de artık genelkurmay başkanı olmasının önünde hiçbir engel kalmadı.²⁰ DP Hükümeti, iktidara geldiği ilk dönemde modern profesyonel orduların bir gerçeği halindeki ordu hiyerarşisine uygun davranıyordu. Şöyle ki yukarıda örneği verildiği gibi genelkurmay başkanı atanmadan önce aday ordu mensubu, bir süre için kara kuvvetleri komutanı yapılıyordu. Böylece hem komutanla çalışma şartları yakından izlenmiş oluyor hem de ordudaki hiyerarşik teamüllere uygun davranılıyordu. Tabii bu hiyerarşik tutumun ya da genelkurmay başkanlarının kara kuvvetleri komutanları arasından seçilmesinin sadece DP dönemine has bir durum olmadığını da belirtmek gerekir.

Rüştü Erdelhun'un göreve geliş sürecinde, DP'li siyasi seçkinlerin bu tutumu değişti. Aslında hem Orgeneral Baransel'in hem de sonrasında Tunaboylu'nun atanmaları da doğrudan yapılmamıştı. Bu sefer farklı olan belki de Orgeneral Necati Tacan'ın göreve gelmesi hususunda Millî Savunma Bakanlığı'nın bununla ilgili önerisinin boşa çıkmasıydı. Bu durum, DP 1950'de iktidara geldikten sonra yapılan bir atamadaki şu örnekten anlaşılabilir: “*Genelkurmay Başkanlığına Kara Kuvvetleri Komutanı Nuri Yamut'un*

18 Yavuz Özgüldür, *Orgeneral...*, s. 36-37.

19 Abdi İpekçi-Ömer Sami Coşar, *İhtilâlin İcyüzü*, 2. bs., İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2012, s. 77-78. 27 Mayıs Darbesi'ne katılan bir tuğgeneral olan Sıtkı Ulay, darbe yapılması ile ilgili konuları Orgeneral Tacan ile rahatça konuşabildiklerini anılarında belirtmektedir. Bu bağlamda Tacan'ın henüz kara kuvvetleri komutanı olduğu bir dönemde, kendisine sorulan bir soru üzerine ülkedeki gidişatı değerlendirdiği şu sözleri önemlidir: “*Bu gidişin sonu yoktur. Ordunun mutlak bir müdahalesi gerekir. Kara Kuvvetleri tamamdır. Siz Hava Kuvvetleri üzerinde de biraz çalışın. Ben Ankara'ya gidince herhalde bu işi yoluna koyarız*”. Bkz. Sıtkı Ulay, “*Harbiye Silah Başına!*,..., s. 45.

20 Yavuz Özgüldür, *Orgeneral...*, s. 36-37.

tâynini; Milli Savunma Bakanlığının 5/6/1950 ve 1581 sayılı yazısıyla yapılan teklifi üzerine 5398 sayılı kanunun 3 üncü maddesine göre Bakanlar Kurulunun 5/6/1950 tarihli toplantısında kararlaştırılmıştır.”²¹

Rüştü Erdelhun, henüz Konya’da ikinci ordu komutanı iken DP Hükümeti ile yakından çalışma ve onu tanıma şansı buldu. Erdelhun ismi bu yüzden İçişleri Bakanı Namık Gedik, Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu ve özellikle Cumhurbaşkanı Celal Bayar için güvenilirli. ²² Ayrıca bu süreçte Erdelhun’un Başbakan Adnan Menderes ile de olumsuz bir ilişkisi yoktu. ²³ Nitekim Erdelhun, Dokuz Subay Olayı olarak bilinen, gerçekleşmeden açığa çıkan darbe girişiminden sonra Başbakan Adnan Menderes’e ikinci ordu komutanı sıfatıyla telgraf çekerek hükümete olan bağlılıklarını ve desteklerini net bir şekilde ifade etmişti. Tanel Demirel’in de belirttiği gibi bu, Erdelhun’un genelkurmay başkanı olabilmesi için Adnan Menderes nezdinde akılda kalıcı iyi bir referans olarak kabul edilebilirdi. ²⁴ Dolayısıyla Erdelhun’un DP tarafından genelkurmay başkanlığına atanmasının bir sebebi, DP’nin önde gelen müktedirlerinin desteğini almasıyken diğer yandan Orgeneral Tunaboşlu istifa ettikten sonraki dönemin Millî Savunma bakanları Şemi Ergin ve Ethem Menderes’e güvensizlik de olabilir. Zaten bu güvensizlik, Yassıada yargılamaları sırasında ve sonrasında birçok eski DP’li tarafından da sıkça ifade edilmiştir.

Böylece Millî Savunma Bakanlığı’nın bu konuda boşa çıkan hamleleri, daha çok ordu içindeki askerlerin dikkatini olumsuz anlamda çekti. Bunun ne kadar doğru olduğu hususu farklı bir tartışmadır; ama belli ki DP, özellikle yakın coğrafyalarda (Mısır’da 1952’de, Suriye’de -Suriye’de sadece 1949-1954 yılları arasında 5 askerî darbe olmuştu- ve Irak’ta 1958’de) gerçekleşen askerî darbelerin olumsuz etkilerinin farkındaydı. ²⁵ Bu yüzden Cumhurbaşkanı Celal Bayar ve hükümet, olası bir darbe tehlikesine dikkat kesilmişti. Zaten bu, DP’nin ve özellikle Celal Bayar’ın 27 Mayıs Darbesi sürecine gidilirkenki otoriter tavırlarından da anlaşılacaktı.

21 *Resmî Gazete*, S.7527, 8.6.1950, s. 18597.

22 Adnan Çelikoğlu, *Bir Darbeci Subayın Anıları: 27 Mayıs Öncesi ve Sonrası*, 2. bs., haz. Ergin Konuksever, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2017, s. 127. DP’nin bu doğrultuda yaptığı önemli bir icraat de Genelkurmay Başkanı Rüştü Erdelhun’un yaş haddinden emekli olması gerekirken bir kanun değişikliğiyle birlikte 27 Mayıs 1960 Darbesi’ne kadar görevde kalacak olmasıydı. Tabii bu da Genelkurmay Başkanı’nın ordu içindeki muhaliflerinin tepkisini çekecek bir hamleydi. Detaylı bilgi için bkz. Tamer Nalbant, *Demokrat Parti...*, s. 155. *Resmî Gazete*, S.10231, 15.6.1959, s. 21917.

23 Yavuz Özgüldür, *Orgeneral...*, s. 54.

24 Tanel Demirel, “Demokrat Parti İktidarı ve Ordu”, *Türkiye’nin 1950’li Yılları*, 2. bs., haz. Mete Kaan Kaynar, İstanbul, İletişim Yayınları, 2016, s. 281.

25 Morris Janowitz, *Military Institutions and Coercion in the Developing Nations*, Chicago and London, The University of Chicago Press, 1977, s. 53.

DP, siyasi kararların uygulayıcısı konumunda bir parti olarak siyasi gelişmelerle arasına mesafe koyan bir ordu modeli tahayyül etmiştir. Ayrıca bu, Cumhuriyet tarihinde hem ilk hem de DP'ye özgü bir durum değildi. CHP hükümetleri, çok partili hayata geçildikten DP tek başına iktidar olana kadar geçen sürede Orgeneral Salih Omurtak ya da Orgeneral A. Nafiz Gürman gibi kendi siyasi çizgilerine yakın gördüğü isimleri genelkurmay başkanlığına atadı. Dolayısıyla DP yöneticileri, çalışmak istedikleri generalleri aslında CHP'nin geçmişte yaptığından farksız bir biçimde seçecekti. Zaten tek parti döneminde, ordudaki kadro değişikliklerinde Milli Şef İsmet İnönü gibi eski, saygın bir asker bürokratın kararları esastı ve dolayısıyla dönemin ordu üst yönetiminden tek parti yönetimi politikalarına büyük çapta bir tepki de gösterilemezdi. Çok partili sisteme geçildikten sonra bu durum değişecek, ordu üst yönetimindeki bazı isimlerden yer yer muhalif sesler de yükselcektir. Nitekim Atatürk döneminden beri ordunun siyasete karışmama geleneği devam etmiştir. DP dönemi değerlendirildiğinde bu, ordu üst yönetiminin de özellikle 1950'lerin sonlarından 1960'lara kadar sürecek siyasi kutuplaşmanın bir tarafı gibi görünmesini sağlamıştır. Örneğin 27 Mayıs Darbesi'nin cuntacı subayları, süreçteki davranışlarını hükümetin yanında yer alan generallere karşı DP döneminde ilan edilen sıkıyönetim uygulamalarından bahsederek meşrulaştırmaya çalışmışlardır.

Nitekim Zafer Üskül'ün “*olağandışı yönetim biçimi*” olarak tanımladığı sıkıyönetim; hükümetin yatıştırmakta zorluk çektiği ya da çekebileceği hadiselerde, kolluk kuvvetleri tarafından zor kullanılırken vatandaşların sahip olduğu hakların kolluk kuvvetleri lehine-orantısız güç kullanarak- aşındırılması ve bunun sonucunda olayların hükümetin istediği doğrultuda bastırılması, bu vesileyle de gerekli önemlerin alınması gibi durumları içermektedir.²⁶ Örneğin 1955 yılının 6-7 Eylül'ündeki gelişmeler bu niteliğe uygundu. DP Hükümeti bu dönemde, İstanbul sıkıyönetim komutanı olarak -gelecekte Yassıada'da yargılanacak olan- Orgeneral Nurettin Aknoz'u tayin etti. Aknoz, yetkisini orantısız biçimde kullandı. 6-7 Eylül Olaylarından içlerinde Kemal Tahir, Aziz Nesin, Vedat Türkalı gibi sol kesimden aydınların da olduğu isimleri sorumlu tuttu ve onları “*salkım salkım*” asmaktan bahsetti. Fakat Aknoz'un aydınlar hakkındaki iddiaları kanıtlanamadı. Ayrıca yasalara göre kendi alanı sadece İstanbul olmasına rağmen Ankara ya da İzmir'le ilgili uygulamalara da müdahale etti. Bu dönemde İzmir'de *Sabah Postası*, Ankara'da *Ulus*, İstanbul'da ise *Hürriyet*, *Tercüman* ve birkaç gazete daha kapatıldı.²⁷ Bunlardan *Ulus* gazetesi sınırsız,

26 Zafer Üskül, *Siyaset ve Asker: Cumhuriyet Döneminde Sıkıyönetim Uygulamaları*, 2. bs., Ankara, İmge Kitabevi, 1997, s. 28.

27 Zafer Üskül, *Siyaset ve Asker...*, s. 130-135. DP'nin dört kurucusundan biri Fuat Köprülü başta olmak üzere DP Hükümeti, 6-7 Eylül Olaylarının “*komünistler*”e mal edilmesi gerektiği fikrindeydi. Bkz. Altan Öymen, ... *Ve İhtilal*, 6. bs., İstanbul, Doğan Kitap, 2014, s. 121-125.

Hürriyet ve *Tercüman* gazeteleri de 15'er gün kapatıldı. Burada biraz da dikkat çekici olan, kurucu meclis üyeliği de yapan gazeteci Altan Öymen'in vurguladığı gibi Aknoz tarafından yayımlatılan bildiride geçen bazı söylemlerdi. Aknoz, gazeteler için “neşirden men ettim”, “müddetsiz olarak men ettim” gibi ‘dediğim dedik’ bir tavırdıydı. Bu gücü de Yassıada’da birlikte yargılanacağı birçok DP’li mukteditinden almıştı.²⁸ Oysa Aknoz, daha sonra Yassıada’da yaptığı savunmada “Ancak 15 günlük bir tahkikatın neticesinde, hâdiselerin, komünistler tarafından yapılmadığını öğrendik. Bunun üzerine Kıbrıs Türktür Cemiyetinin tahriki sonunda mitinglerin tertip edilmek istendiğini, onların da gençliği galeyana getirdiği neticesine vardık”²⁹ diyerek 6-7 Eylül Olayları sırasındaki tutumunun yanlışlığını ortaya koymuştur.

Fakat bunların tersine Orgeneral Aknoz’un olumlu uygulamaları da olmuştu. Buna göre Aknoz, olayların 6 Eylül 1955 akşamı devam etmesi üzerine hem İçişleri Bakanı Namık Gedik’ten hem de Başbakan Adnan Menderes’ten çok kesin bir şekilde olayların ne pahasına olursa olsun yatıştırılması, eğer bu yapılamazsa da halka karşı silah kullanılması gerektiği yönünde bir emir almıştır. Orgeneral Aknoz, bu emirleri almasına rağmen nöbetçi amirine “Silâh kullanma emri aldım, fakat siz idare edin” diyerek olayların karşısında makul bir tutum gösterecektir. Şevket Süreyya Aydemir’e göre halkın üzerine ateş açılmadıysa, olaylar daha da tatsız bir hal almadıysa bunda en büyük pay Aknoz’undu.³⁰ Şunu da göz önünde bulundurmamak gerekir ki Aknoz, orgeneralliğe 1955 yılında getirilecek ve 6-7 Eylül Olaylarının ardından da birinci ordu komutanı olacaktı. Aknoz, bu görevinde Boğazların ve Trakya’nın güvenliğinden sorumlu ordu mensubuydu. Ardından da kara kuvvetleri komutanlığı görevine getirildi. Yukarıda bahsi edilen askerî hiyerarşi düşünüldüğünde, bir sonraki basamağı genelkurmay başkanlığına yükselmek olan bir generalin sorumluluk bölgesindeki icraatlarında kendinden emin tavırlar sergilemesinin nedeni bu olabilir.

Aslında ordudaki generallerin DP’nin sivil siyaset sınırları içindeki çizgiyi aşmamları adına yaptıkları uygulamalar, modern orduların işleyişi açısından olumsuz bir gelişme değildi. Ama bir yandan -iktidar ve muhalefet olmak üzere- iki eğilim arasındaki siyasi kutuplaşma artarken diğer yandan buna benzer bir kutuplaşma, ordu içindeki fikren bölünme eğilimini de artırdı. Bu dönemde cuntacılık faaliyetlerinde bulunan ordu üyelerinin TSK üst yönetimi karşısında konumlanmasının ana nedeni, Genelkurmay Başkanı Rüştü Erdelhun’un ve onun TSK’nın lideri olarak tutumunun

28 Altan Öymen, ... *Ve İhtilal*, s. 139-140.

29 “Tanıklardan Orgeneral Nurettin Aknoz ‘Mevkufiyetimin sebebi mebusluktan’ dedi”, *Yeni İstanbul*, 22.10.1960, s. 1, 5.

30 Şevket Süreyya Aydemir, *İkinci Adam: 1950-1964...*, s. 184-186.

beğenilmemesiydi. Zaten cuntacılık faaliyetleri, siyasi gelişmelere paralel olarak DP döneminde artmıştı. Ama belli ki faaliyetlerin 1960 yılına doğru fazlalaşmasının bir nedeni de ordu içindeki keskin Erdelhun karşıtlığıydı. Bu bağlamda, 27 Mayıs Darbesi'nin daha çok alt rütbeli subaylar tarafından yapılmasına şaşmamak gerekti. Ama bu, cuntacı askerlerin politik bir hedeflerinin olmadığı anlamına gelmemelidir. Bu bağlamda tabii ki hoşlanılmayan ana unsur hem DP Hükümeti hem de dolaylı olarak mevcut genelkurmay başkanıdır. Dolayısıyla cuntacıların hedefi hem politik hem de askeridir. Ayrıca darbe sonrasında ne yapılacağına dair cuntacıların -MBK'nın bölünmesiyle yurtdışına gönderilen 14'lerden biri olan Alparşlan Türkeş haricinde- herhangi bir hazırlık içinde olmadıkları da belirtilmelidir.

27 Mayıs 1960 Darbesi öncesinde özellikle siyasi kutuplaşmanın yarattığı muhaliflerin yanında aydınlar, kentli tüccarlar, sivil bürokratlar ve ele alınan çalışmanın ana aktörü olan asker bürokratlar da yer aldı. Burada DP Hükümeti'ni tek başına iktidara getiren tarihsel sosyolojik dinamiklerden biraz bahsetmek, 27 Mayıs Darbesi'nin zihinlerde daha iyi konumlandırılmasını sağlayabilir. Bu bağlamda Tanzimat dönemi sonrasında elitist-jakoben kesimin rolü, buna karşı DP ile nelerin değiştiğine değinmek gerekir.

DP, kırsalda örgütlenmesini iyi kurmuş; birçok yerde doğru insanları il-ilçe örgütlerinin başına getirerek halkın istekleri, düşünceleri konusunda bilgi sahibi olmuştur. Bu liderler, orta sınıflı oluşturan kesimleri ve genelde küçük kentlerde yaşasalar da taşradaki koşulların zorluğunun farkındalardı. Sonuç olarak kırsal kesimin ihtiyaçlarını anlayabilmek, kırsalın desteğini -genel olarak- DP'ye getirmiştir. Köylü kesim, DP ile birlikte kendi gücünün farkına varmış;³¹ DP'nin kırsal kesime sunduğu olanaklar ise köylüye yeni bir statü sağlamıştı. Mesela Kırşehirli birkaç köylüyle 1957 yılında yapılan bir mülakatta bu köylülerin en çok yakındığı konu, tek parti döneminde olup da DP döneminde olmayan jandarma baskısıdır. Jandarma artık köylüleri dövmüyor, onların ürünlerine el koymuyor hatta hükümet onlara tohumluk ürünler bile dağıtıyordu. Tek parti yönetiminin özellikle İkinci Dünya Savaşı yıllarında köylünün ürünlerine el koyması belli ki köylüde bir travma yaratmıştı ve kırsal kesimi de büyük oranda etkileyen bu yük, DP döneminde hafifleyecekti.³²

Gülten Kazgan'a göre 1950'lerin tarım politikaları ile aslında bir dönüşüm gerçekleşti ve yeni bir üretim tarzı oluştu. Tek parti dönemindeki köylünün yerine artık küçük üretim yapan kesimler ortaya çıktı ve bunlar "*aile işletmeleri*"ni kurdular. Bu kesim,

31 Kemal H. Karpat, *Türk Siyasi Tarihi*, İstanbul, Timaş Yayınları, 2015, s. 100.

32 Kemal H. Karpat, *Türk Siyasi...*, s. 96.

oylarını çoğunlukla DP'ye verecekti.³³ Dönemin kırsal yapısı ve onun dönüşümünü sağlayan birçok etkenden bahsedilebilir. Mesela bunlardan biri, tarımda makineleşmenin önünün DP döneminde açılmasıdır. Ayrıca makineleşmeyle birlikte işçi gereksiniminin azaldığı yerler olmakla birlikte tarlada çalışan kişi, artık iş bulamaz ve şehre gider; şehirdeyse iş bulma imkânı DP dönemi öncesine göre yüksektir. Aslında birbirine bağlı bu etkenler, toplumsal değişim ve dönüşümün göstergeleridir.

Toplumsal değişime vurgu yapabilmek için yeni oluşan bir grup olan orta sınıfı da kısaca ele almak gerekir. Kemal Karpat'ın da belirttiği gibi “*üst tarımsal gruplar*”, parti içinde egemen hale gelecek; sonra da bu üstünlüğü partideki “*girişimci grup ve profesyoneller*” ele geçirecekti.³⁴ İktidarla birlikte üstünlüğü ele alacak olan “*yeni burjuvazi*”; eski devletçi burjuvaziye, bürokratlara ve aydın sınıflara karşı güvensizdir. Dolayısıyla da bu grupları etkisiz hale getirmek için önlemler almıştır. Mesela Halkevleri ve Köy Enstitüleri gibi kurumlar kapatılmıştır. İktidarın koyduğu yeni vergi sistemi, en çok kamu hizmetlerinde bulunan ücretli kesimin sırtında yük olmuştur. Sonuç olarak bu kesimlerin sosyal statüleri eskisine oranla düşmüştür. Bir aydın ya da bir subay, toplumda statüsü düşen bu gruba mensup kişilerdi.³⁵ Örneğin askerlik mesleğinin prestiji DP döneminde düşmeye başladı. Subaylar da artık hem ekonomik zorluklarla karşı karşıya kalacaklar hem de kolay kolay kız verilmeyen kişiler haline geleceklerdi.³⁶

Erken dönem cumhuriyet ya da tek parti dönemindeki asker-sivil bürokratik grup artık yerini yeni orta sınıflara bırakmıştır. Dolayısıyla DP döneminin olumsuz etkilerini yaşayacak olan da asker-sivil bürokrasi, bir diğer anlamda kentli sınıf olacaktır. Zaten aydınların dile getireceği ve DP'ye yönelteceği tepkiler de bu yüzdendir. DP döneminde sosyal statülerdeki değişim ve dönüşüm, bir kesimin ekonomik, siyasi ve benzeri alanlarda daha fazla etkin olmasını sağlamıştır. İncelenmesi gereken konularından birisi de aydınların DP ve öncesi DP dönemdeki tutumlarının ne olduğudur.

Kemal Karpat, yetişmeleri bağlamında aydınların iki gruba ayrıldıklarını belirtmiştir. Bunlardan bir tanesi Osmanlı döneminde yetişen aydınlar olup; bunlar daha çok o devrin anlayışına uygun, tüm düşüncelerini Osmanlı Devleti'nin parçalanmaması konusu üzerinden ortaya koymuş fakat amaçlarına ulaşamamış kişilerdi. Cumhuriyet dönemi aydınları ise daha çok akli kullanmayı ön plana alan, pozitivizmi benimseyen kişilerdi.

33 Gülten Kazgan, “İzzettin Önder, Ergün Kip ve Çağlar Keyder'in Tebliğlerine İlişkin Yorum”, *Türkiye'de Tarımsal Yapılar*, der. Şevket Pamuk, Zafer Toprak, Ankara, Yurt Yayınları, 1988, s. 175.

34 Kemal H. Karpat, *Kimlik ve İdeoloji*, İstanbul, Timaş Yayınları, 2017, s. 197.

35 Kemal H. Karpat, *Kimlik...*, s. 122.

36 Kemal H. Karpat, *Asker ve Siyaset*, İstanbul, Timaş Yayınları, 2015, s. 320-321.

Oysa bu, yetiştikleri çevreden -gelenek, din ve benzeri açılardan- farklı bir düşünce yapısıydı ve sonuçta aydınlar toplumsal anlamdaki düşüncelerle uyuşamadılar. Ayrıca aydınlar genelde devlet memuruydu. Böylece hem fikirlerini ifade ederken kısıtlanıyor hem de kendilerini devletin temsilcileri gibi görme alışkanlığı kazanıyorlardı.³⁷ Sonuç olarak toplumsal anlamda bir çözüm getirmek yerine kendi siyasi düşüncelerini gerçekleştirmek isteyen bir aydın grubunun varlığı ortadadır. Bu durumun da hem orduda hem de bürokraside, aydınların topluma yabancılaşması ve devletle bütünleşmesi gibi bir durumu ortaya çıkardığı ifade edilebilir.

DP, iktidar olduğu 1950 genel seçimlerinden 27 Mayıs 1960 Darbesi'ne kadar girdiği tüm genel seçimlerden iktidar partisi olarak çıkacaktır. DP siyasetinin yönü, kazanılan 1954 seçimlerinden sonra askerî darbeye kadar olan süreçte değişecektir. Bu düşünceyle Tanel Demirel'in o dönemde DP milletvekili olan Samet Ağaoğlu'ndan aktardığı şu sözler arasında paralellik kurmak yerindedir: “*Menderes'in kişiliğinde Başvekilliği süresince değişiklikler olmadı değil. 1954'e kadar başka idi, 1954 seçimleri bittiği gün yeni bir devri başladı.*”³⁸ Bu durum, DP'nin politikalarına da yansiyacak; 1950'lerin ikinci yarısında ortaya daha güç kaybetmeye başladıkça daha sert politikalar izleyen bir DP çıkacaktır. DP'nin son dönemi muhalefet tarafından en çok yıpratıldığı dönemdir.

Parti, 1957 seçimlerini kazansa da bir hayli güç kaybetmiş ve CHP'nin başı çektiği muhalefet, iktidar üzerindeki baskılarını arttırmıştı. Nitekim Vatan Cephesi'nin ya da Tahkikat Komisyonu'nun kurulması, muhalefet lideri İsmet İnönü ve CHP üzerinde artan bu baskılarla basın sansürü gibi birçok konuda eleştirilen bir DP vardı. Ayrıca baskı sadece CHP ve diğer muhalefet partilerine yönelik değildi. Muhalif olan diğer toplumsal kesimler de bu baskıdan etkilenmeye başladı. Zaten sürecin cuntacılar tarafından bir darbeyle sonlandırılması, askerlerin bu baskıları görmelerindendi. Bu süreçte özellikle üniversite gençliğinin ön planda olduğu gösteriler yapıldı ve gösterilerdeki ordu-gençlik el ele sloganları, hareketlenmelere önemli bir temel oluşturdu.³⁹ 1960 yılının 28-29 Nisan'ında İstanbul ve daha sonra Ankara'daki gençlik gösterileri, bu dönemdeki bazı ordu üyelerinin tutum ve davranışlarını ortaya koymak açısından önemli gelişmelerdi.

Aslında Tahkikat Komisyonu'nun resmî nitelik kazanmasıyla birlikte muhalefet üzerindeki baskının daha da artacağı kesinleşmişti. Fakat komisyonun kurulması, muhalif

37 Kemal H. Karpat, *Türk Demokrasi Tarihi*, İstanbul, Timaş Yayınları, 2016, s. 216-217; Metin Heper, *Türkiye'de Devlet Geleneği*, 5. bs., çev. Nalan Soyarik, İstanbul, Doğu Batı Yayınları, 2015, s. 120-144.

38 Tanel Demirel, *Türkiye'nin Uzun On Yılı*, İstanbul, Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2016, s. 249.

39 Gökhan Atılğan, “Tarımsal Kapitalizmin Sancağı Altında”, *Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Siyasal Hayat*, 3. bs., haz. Gökhan Atılğan, Cenk Saraçoğlu, Ateş Uslu, İstanbul, Yordam Kitap, 2019, s. 449-473.

basının ve hukukçu akademisyenlerin komisyonun anayasaya aykırı taraflardan bahsetmesine engel olmadı. Siyaseten de bu kutuplaşmanın sürmesi, öğrencileri sokağa döken nedenlerdendi. Olaylar İstanbul Üniversitesi Beyazıt Kampüsü'nde başladı ve polis, olaylara müdahale etti. Turan Emeksiz adında bir öğrencinin hayatını kaybettiği protestolarda gençler, hükümetin istifasını istediler. Sonradan askerler de olaylara dahil oldu ve polislerin tersine göstericiler tarafından iyi karşılandılar. Bu sırada İstanbul Üniversitesi Rektörü Sıddık Sami Onar da öğrenciler gibi polisin sert tutumundan nasibini aldı. Üniversite dışında tedavi edildikten sonra tekrar üniversite kampüsüne gelen Onar'ın başı sarılı halde konuşmasının da tesiriyle durma noktasına gelen olaylar, öğrencilerin bu kez Beyazıt Meydanı'nda toplanmalarıyla devam edecekti. Böylece 28 Nisan 1960 günü öğleden sonra sıkıyönetim ilan edildi.⁴⁰ İstanbul'da sıkıyönetimin başına Orgeneral Fahri Özdilek getirildi. 27 Mayıs sonrasında cuntacıların cephesine geçecek olan Özdilek, gazeteciler Abdi İpekçi ve Ömer Sami Coşar'ın da belirttiği gibi DP Hükümeti'nin tavırlarına muhalifti ama herhangi bir cuntanın üyesi de değildi. Özdilek'e göre sorunların uzlaşma ve sükunetle çözülmesi daha yerinde bir tavidir. Genelkurmay Başkanı Rüştü Erdelhun tarafından bu göreve atanan Özdilek, o sırada birinci ordu komutanı olmasıyla da hükümet için o günkü şartlarda bu göreve en uygun isimdi.⁴¹

İstanbul olaylarında kendisinden tutumunu sertleştirmesini isteyen, bizzat Cumhurbaşkanı Celal Bayar ve daha çok Bayar'ın yönlendirdiği isim olan Genelkurmay Başkanı Rüştü Erdelhun'du. Aynı zamanda DP'lilerin düşüncelerine son derece itimat ettiği Prof. Ali Fuat Başgil'in de bu süreçle ilgili görüşleri, 30 Nisan 1960 tarihinde kendisiyle yapılan bir toplantıda alınmış; fakat önce Cumhurbaşkanı Bayar sonra da Başbakan Adnan Menderes, Başgil tarafından kendilerine iletilen olaylar karşısında ölçülü davranma önerilerini dikkate almamışlardır. Başgil'in DP'li siyasi seçkinlere göstericiler karşısında makul olmalarını önermeleri karşısında Bayar: “*Tam aksine, son derece sert davranılması ve kışkırtıcıların herkesin ders alacağı bir şekilde cezalandırılması lâzım*” demiştir.⁴²

Diğer yandan Erdelhun'a İstanbul'da yakın olan komutan, hükümetten aldığı emirlerle harfiyen uyguladığı için *Akis* dergisinde kendisinden “*telefon paşası*” olarak

40 Kendisi de İstanbul Üniversitesi'nde öğretim üyesi olan Ali Fuat Başgil, olayların canlı tanığıydı. Bkz. Ali Fuat Başgil, *27 Mayıs İhtilali ve Sebepleri*, 6. bs., çev. Cemal Aydın, İstanbul, Yağmur Yayınları, 2014, s. 119-123. Ayrıca şunu da belirtmek gerekir ki, sıkıyönetim sürecinde hükümetin yanında orduya nazaran belki daha doğrudan hükümetin destekçisi olabilecek emniyet görevlileri ve valiler de olaylara önemli etkilerde bulunuyordu. Abdi İpekçi-Ömer Sami Coşar, *İhtilâlin...*, s. 105-107.

41 Adnan Çelikoğlu, *Bir Darbeci Subayın...*, s. 115-116; Abdi İpekçi-Ömer Sami Coşar, *İhtilâlin...*, s. 165.

42 Bkz. Ali Fuat Başgil, *27 Mayıs İhtilali ve Sebepleri...*, s. 124-130.

bahsedilen İstanbul Merkez Komutanı Tümgeneral Kemal Binatlı idi. Binatlı, İstanbul Sıkıyönetim Komutanı Fahri Özdilek'in İstanbul'da söz geçiremediği bir generaldi. Nitekim protestolar sırasında toplanıp Davutpaşa Kışlası'na götürölen göstericiler, sertlik yanlısı olmayan askerler tarafından yolda bırakılsalar da Emniyet Müdürlüğü'ne götürölen bir kısım öğrenciye kötü davranılmıştı ve İstanbul Merkez Komutanı Kemal Binatlı da bunun sorumlularından biri olarak görölüyordu.⁴³ Genelkurmay Başkanı Erdelhun da Yassıada'daki savunmasında, Davutpaşa'ya götürölecek öğrencilerin ikna edilerek oraya götüröldüklerini; bunlardan erkek olanların Davutpaşa'ya götürölürken kızların özel arabayla evlerine bırakıldıklarını, evleri olmayan kızların ise orduevinde misafir edildiklerini söyleyecekti.⁴⁴

İstanbul Sıkıyönetim Komutanı Orgeneral Özdilek göreve geldikten sonra yayımlanan bildiri ise toplantı yasakları, dışarı çıkma yasağı, olaylarla ilgili fotoğrafların basın tarafından kullanılmaması gerektiği gibi yasakları içeriyordu. Fakat Özdilek'in bu çabalarını yetersiz gören Cumhurbaşkanı Bayar, Erdelhun'u İstanbul'a gönderecek ve ondan protestoculara gösterilen tavrın sertleştirilmesini isteyecekti. Erdelhun, olayları helikopterle yukarıdan takip etti ve gerekirse göstericilere ateş açılmasını -MBK üyelerinden Ahmet Yıldız'ın Fahri Özdilek'ten aktardığı kadarıyla Bayar, "*hedef gözetmeden ateş*" mesajını Özdilek'e de iletmişti- emretti ve bunu küçük notlar halinde yazıp helikopterden aşağıya attı.⁴⁵ İstanbul'daki olaylar 29 Nisan 1960 tarihinde Ankara'ya da sıçradı. Bu kez öğrenci olaylarının adresi Ankara Üniversitesi'nin birçok fakültesiydi ama olaylar ağırlıklı olarak hukuk ve siyasal bilgiler fakültelerinde gerçekleşti⁴⁶ sonra Kızılay Meydanı'na sıçradı.⁴⁷

Ankara'daki olaylar için atanan Sıkıyönetim Komutanı Erdelhun'un kendisine ve hükümete yakınlığı konusunda Özdilek'ten daha çok güvendiği isim, Kore'deki Türk tugayının komutasını da üstlenmiş olan General Namık Argüç'tü. Argüç, olayların başından itibaren net bir hamle yapmak niyetindeydi. Bu yüzden de göstericiler arasında

43 Adnan Çelikoğlu, *Bir Darbeci Subayın...*, s. 117; "Yassıada Duruşmaları", *Akis*, 6.2.1961, s. 10. Emniyet görevlileri de bu süreçte Bayar'ın "*hedef gözetmeden ateş*" mesajını uyguluyordu. Muhtemelen birçok göstericinin olaylarda hayatını kaybetmesinde ve yaralanmasında bu tutumun büyük etkisi vardı. Bkz. Ahmet Yıldız, *İhtilalin İçinden: Anılar, Değerlendirmeler*, İstanbul, Alan Yayıncılık, 2001, s. 125.

44 Fatih Uğur-Mustafa Gürlek, *50 Yıllık Sır: Genelkurmay Başkanı Erdelhun'un 27 Mayıs Cuntasını Deşifre Eden Günlükleri*, İstanbul, Zaman Kitap, 2012, s. 256.

45 "İstanbul ve Ankara'da örfi idare", *Yeni İstanbul*, 29.4.1960, s. 1, 5; Altan Öymen, ... *Ve İhtilal*, s. 676. Helikopterden aşağıya atılan notlar, Genelkurmay Başkanı'nın Yassıada'daki yargılama sürecinde dava konusu edildi. Erdelhun'un 30 Nisan 1960 tarihinde İstanbul'daki helikopter uçuşuyla ilgili Yassıada'daki savunması için bkz. Fatih Uğur-Mustafa Gürlek, *50 Yıllık Sır...*, s. 256-258.

46 Altan Öymen, ... *Ve İhtilal*, s. 679.

47 Şevket Süreyya Aydemir, *İkinci Adam: 1950-1964...*, s. 409.

gruplaşmaların olmasını engelleme hususunda titiz olacaklarını, tersine bir durumda ateş açmaktan çekinilmeyeceğini belirtti ve 29 Nisan 1960 günü Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'ndeki birçok yere ateş açtırarak dediğini yaptı. Ardından emniyet kuvvetlerinin atlı birlikleri okul içlerine kadar girerek göstericilerin üzerine sürüldü.⁴⁸ Öyle ki Cumhurbaşkanı Bayar, olaylara karşı gösterdiği sert tutumdan dolayı Namık Argüç'ü özel olarak kutlamıştı. Genelkurmay Başkanı Erdelhun ise İstanbul'da hala devam eden olaylarda Namık Argüç'le aynı tavrı göstermeyen Tugay Komutanı Refik Tulga'yı -ki Tulga, 27 Mayıs sonrasında İstanbul Valisi ve Belediye Başkanı yapılacaktı- azarlayacaktı.⁴⁹ Ayrıca bu durum, ordu içinde olaylara müdahale eden askerlerdeki görüş farklılığını da daha net bir şekilde açığa çıkarmıştı. Nitekim Ankara Sıkıyönetim Komutanı Argüç'ün ateş açma emrini uygulamayan ordu üyeleri de vardı. Mesela 27 Mayıs sonrasında MBK üyelerinden olup olaylar sırasında binbaşı olan Vehbi Ersü, Ankara Sıkıyönetim Komutanı Argüç'ü yanılmayı tercih etmiş ve onun ateş emrini dinlememişti. Ersü, bayılma numarası yaptıktan sonra hastaneye kaldırıldı. Vehbi Ersü'den sonra Yüzbaşı Fethi Gürcan da bu emri dinlemedi ve Sıkıyönetim Komutanı Argüç'le tartışarak ateş emrinin durmasını sağladı.⁵⁰

Bu sırada sıkıyönetim devam etmekteydi. Fakat bu durum, 5 Mayıs 1960 tarihinde hükûmete karşı bir gösteri daha düzenlenmesini engellemeyecekti. Üstelik bu sefer DP'li siyasi seçkinler sahaya inecek ve göstericilerden sert tepkiler alacaklardı.⁵¹ Oysa DP'li muktedirlerin bu uzlaşmaz tutumu, ülkeyi 27 Mayıs Darbesi'ne götüren en önemli gelişmelerdendi. Bu konuda son uyarı, 21 Mayıs 1960'ta Kara Harp Okulu öğrencilerinin hükûmeti protesto etmek amacıyla yaptığı yürüyüşü. 27 Mayısçı bir cuntacı olan Orhan Erkanlı'ya göre yürüyüş için öğrencilere herhangi bir emir verilmemişti ve yürüyüşün cunta oluşumlarıyla bir ilgisi yoktu. Fakat Kızılay'da buluşup yürüyüşü yapan öğrencilerin başında Harp Okulu Alay Komutanı Albay Müçteba Özden vardı. Harp

48 Ahmet Yıldız, *İhtilalin İçinden...*, s. 128-131.

49 Abdi İpekçi-Ömer Sami Coşar, *İhtilâlin...*, s. 110-111.

50 Serdar Şahinkaya, "29 Nisan 1960'da Siyasal Bilgiler Fakültesi ve Adım Adım 27 Mayıs", *Mülkiye Dergisi*, C.34, S.267, 2010, s. 117.

51 Cem Eroğul, *Demokrat Parti: Tarihi ve İdeolojisi*, 5. bs., İstanbul, Yordam Yayınları, 2014, s. 235.

Okulu Komutanı General Sıtkı Ulay ise yürüyüşe yarı yolda katılmıştı.⁵² Şevket Süreyya Aydemir, cuntacı Albay Orhan Erkanlı'nın tersine bu yürüyüşe öğrencilerden çok subayların katıldığını, grubun en başında ise arabasından yürüyüşe eşlik eden General Nurettin Uluç'un olduğunu belirtmiştir. Ayrıca 27 Mayısçılardan Alparslan Türkeş ve Sezai Okan gibi isimler de okulun öğretmen kadrosundaydılar ama General Uluç'un okulla doğrudan bir bağlantısı yoktu. Sonuç olarak bu yürüyüş, herhangi bir olay olmadan öğrencilerin okullarına dönmesiyle tamamlandı. Fakat Şevket Süreyya Aydemir'in de belirttiği gibi 27 Mayıs Darbesi'nin son planlarının Harp Okulu'nda yapılması ve Albay Müçteba Özden'in 27 Mayıs gecesi darbenin işaretini vermesi, yürüyüşün çok da plansız bir şekilde gerçekleşmediğini göstermekteydi. 27 Mayıs Darbesi'nin gerçekleşmesi ise DP'nin yürüyüşten sonra Harp Okulu'nun geleceği açısından aldığı önlemlerin kendi adına yetersiz olduğunu gösterecekti.⁵³ Bu doğrultuda Ankara Sıkıyönetim Komutanı Korgeneral Argüç, Harp Okulu yürüyüşünden kısa bir süre sonra belli ki bir normalleştirme çabası olarak sıkıyönetim tedbirlerinin azaltıldığını söyledi.⁵⁴ Nisan ayının sonundan itibaren yaşanan bu gelişmeler, yaklaşık bir aylık bir süre içinde 27 Mayıs 1960 Darbesi'nin gerçekleşmesine engel olmayacaktı. Tabii darbenin tek nedeni DP'nin özellikle iktidarının son dönemlerindeki sertlik yanlısı politikaları ve uzlaşmaz tutumu değildi. Yukarıda da vurgulanmaya çalışıldığı gibi darbenin en temelinde ekonomik, toplumsal ve sosyal sebepler vardı.

2. 27 Mayıs 1960 Darbesi Sonrasında Sanıkların Yargılanmaları ve İtibarlarının İade Edilme Süreci

Öncelikle 27 Mayıs Darbesi, sadece DP Hükümeti'ni yönetimden düşürmekle kalmadı; DP etrafındaki onlarla çalışan bürokratik kesimlerden isimler de bundan olumsuz

52 Ayrıca MBK üyesi Orhan Erkanlı tarafından da belirtildiği gibi bu yürüyüş sırasında genelkurmay başkanının emriyle General Yusuf Demirdağ, Ankara'daki zırhlı birlikleri yanına alarak Harbiyelilerin yürüyüşünü engellemek ve onları okullarına geri döndürmek niyetindeydi. Aslında bu engelleme teşebbüsü bir önem taşımamış, öğrenciler okullarına bir sorun olmadan dönmüştü. Fakat Erkanlı'nın bu generalden bahsederken "*Prusya tipi general*" tanımlamasını kullanması önemlidir. Erkanlı, bu tanımlamayla muhtemelen sertlik yanlısı bir müdahale anlayışından bahsetmektedir. Nitekim Prusya, modern orduların kurulması ve yayılması konusunda ilk örnek olduğu için Genelkurmay Başkanı Erdelhun'dan başlayarak DP ile birlikte hareket eden ordu üyeleri tarafından 27 Mayıs Darbesi öncesinde Türkiye'de gösterilen tavrın eski dönemli, modern olmayan bir askerî tavrı olduğu düşünülür. Bkz. Orhan Erkanlı, *Askerî Demokrasi: 1960-1980*, İstanbul, Güneş Yayınları, 1987, s. 33-38. Ayrıca yürüyüş yapan öğrencilerin etrafını getirdiği askerlerle sarma teşebbüsünde bulunan Zırhlı Tugay Komutanı General Yusuf Demirdağ, dönemin Harp Okulu Komutanı Sıtkı Ulay ile bir hukukçu yüzbaşı tarafından uyarılmış ve askerlerini geri çekmeye ikna edilmişti. Çünkü sıkıyönetim hala devam ediyordu ve yürüyüş hakkında muhtemelen sadece sıkıyönetimin bir tasarrufu olabilirdi. Ayrıca General Demirdağ'ın öğrencilere herhangi bir müdahalesi, iki taraf arasında bir çatışma nedeni de olabilirdi. Bkz. Abdi İpekçi-Ömer Coşar, *İhtilâlin...*, s. 137-138.

53 Şevket Süreyya Aydemir, *İkinci Adam: 1950-1964...*, s. 419-420.

54 Feroz Ahmad-Bedia Turgay Ahmad, *Türkiye'de Çok Partili...*, s. 211.

etkilendi. Darbe, hiyerarşi dışı bir şekilde gerçekleşti ve sonrasında Millî Birlik Komitesi kuruldu. Bu komite, ordu üst yönetimine nazaran daha çok alt rütbeli subayların bir araya geldiği bir oluşumdur. TSK'nın komuta kademesinin yönetimden düşürülmesi ve daha alt rütbeli subayların da MBK üyesi olmaları, mevcut emir komuta zincirini olumsuz etkileyecekti. Nitekim Hikmet Özdemir'in de belirttiği gibi darbeden birkaç ay sonra 27 Mayıs rejimi tarafından “*hiyerarşi piramidini*” düzeltmek için orduda yapılan tasfiyeler, bu bağlamda değerlendirilebilir. Buna göre TSK'dan beş bine yakın subay ve 235 general, artık Emekli İnkılâp Subayları (EMİNSU) olarak anılacak bir oluşumun üyeleri olacaklardı.⁵⁵

Sivil bazı üyelerin de katılımıyla darbenin başına geçirilen isim ise darbe öncesinin kara kuvvetleri komutanı olan Orgeneral Cemal Gürsel'di ve onun başkanlığını yaptığı hükûmetler ile yola devam edilecekti. Hukuki olarak 1961 Anayasası ortaya çıkana kadar MBK tarafından bir geçici anayasa yapıldı ve cunta yönetimi tarafından alınan kararlar böylece meşrulaştırılmış oldu. 27 Mayısçılar, bir yandan rejimlerine meşruluk kazandırırken diğer yandan da darbeyi yaparken ortaya koydukları liberal demokratik rejimin tekrar tesis edilmesiyle ilgili şartları olgunlaştırmaya çalıştılar.

Yukarıda da bahsedildiği gibi 1950'lerin ikinci yarısında -özellikle darbeden önceki birkaç yılda- ordu üst yönetimindeki bazı generallerin -Rüştü Erdelhun, Namık Argüç gibi- olaylar karşısındaki tutum ve davranışları, darbe sonrasında Yassıada'da yargılanmalarının bir nedeni olacaktır. Ama asıl neden belki de iktidar olarak kutuplaşmanın seviyesini kontrol edemeyen, olayların nedenlerini anlayamayan ve uzlaşmayan -başta Cumhurbaşkanı Celal Bayar ve Başbakan Adnan Menderes olmak üzere- DP'li müktedirlerin, göstericilere karşı sert tutum gösterme eğiliminde olan ordu üst yönetiminin radikal birer destekçisi olmalarıydı. Darbe gerçekleştiğinde ordu üst yönetiminde olan bazı isimlerin haricinde bir de 1950'lerin başından itibaren çeşitli nedenlerle ordudan ayrılmış veya ordudan emekli olan ya da DP'den milletvekili olmaları nedeniyle yargılanması öngörülen isimler de vardı. Doğal olarak bu kişiler, milletvekili olduktan sonra DP çatısı altında siyasi, hukuki, sosyal ve benzeri alanlardaki icraatlar içinde oldular. Dolayısıyla 27 Mayısçılar tarafından yargılanmalarının öngörülmesi de bu nedenlerle olacaktır.

Eski Kara Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Cemal Gürsel darbenin lideri yapılmadan önce, “*fiili*” bir lider olarak General Cemal Madanoğlu, darbe sabahı kimlerin tutuklanacağıyla ilgili kararları verdi. Hareket sonrası yeterince planlanmadığından darbe sonrasında Harp Okulu'na yüzlerce kişi getirilmişti. Oysa Şevket Süreyya Aydemir'in General

55 Hikmet Özdemir, *Türkiye Cumhuriyeti*, İstanbul, İz Yayıncılık, 1995, s. 256-257. Bununla ilgili “5434 sayılı Türkiye Cumhuriyeti Emekli Sandığı Kanununa ek Geçici Kanun” adıyla çıkarılan 42 sayılı kanun metni için bkz. *Resmî Gazete*, S.10570, 5.8.1960, s. 1893.

Madanoğlu'ndan aktardığı kadarıyla sadece Kabine üyeleri ve Tahkikat Komisyonu imzacısı dört üyeyi tutuklamak amaçlanmıştı. Bu yüzden Madanoğlu'nun kararıyla üst düzey hükümet üyeleri hariç Harp Okulu'na getirilen yaklaşık 150 kişi, darbenin hemen ardından serbest bırakıldı.⁵⁶ 27 Mayıs Darbesi sonrasında Albay Alparslan Türkeş tarafından okunan darbe bildirisinde geçen şu sözler bu durumu biraz açıklıyordu: “*Girişilmiş olan bu teşebbüs, hiçbir şahsa veya zümreye karşı değildir.*”⁵⁷ Ancak darbecilerin bu öngörüsünün ne kadar gerçekleştiği farklı bir konudur ve bu çalışmanın sınırlarını aşar.

General Madanoğlu'nun girişimiyle serbest bırakılan kişiler; yine Madanoğlu tarafından bir anayasa yapmakla görevlendirilen akademisyenlerin, 27 Mayısçıların rejimlerini meşru kabul ettirmekte zorlanabileceklerini ve bu nedenle bu kişilerin serbest bırakılmalarının yanlış olduğunu belirtmeleri nedeniyle tekrar tutuklandı. Çünkü akademisyenlere göre anayasa ihlal edilmişti ve bunun sorumluları vardı. Bu yüzden de Harp Okulu'na getirileceklerin listesi sürekli değişti ve şüpheli sayısı arttı. Tabii bunların içinde çeşitli rütbelere ordu üyeleri de vardı.⁵⁸ Bu süreçte DP politikalarına ortak oldukları gerekçesiyle tutuklanacak mevcut asker ya da asker kökenli DP milletvekillerinin bir kısmı serbest bırakılırken; 27 Mayıs öncesi süreçte bir şekilde rol oynayan asker kökenli birçok ordu üyesi de Yassıada'da yargılanacaktı.

Darbenin ardından Zırhlı Birlikler Komutanı Yusuf Demirdağ ve Genelkurmay Başkanı Rüşti Erdelhun evlerinden; Ankara Sıkıyönetim Komutanı Korgeneral Namık Argüç, Kara Kuvvetleri Komutan Vekili Suat Kuyaş ve diğer birçok general ise sonrasında MBK üyesi olacak olan Kurmay Yüzbaşı İrfan Solmaz tarafından Ankara Orduevi'nden alınarak Harp Okulu'na getirildi. 27 Mayıs Darbesi'nin ana merkezi, Sıkıyönetim Komutanlığı Karargâhı idi. Bazı generaller ise kendi imkanlarıyla karargâha gelmişlerdi. Bunlardan biri olan Hava Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Tekin Arıburun, bir diğer MBK üyesi Kurmay Albay Sami Küçük'ün aktardığı kadarıyla darbeyi onaylamadığını General Madanoğlu'na söylemiş ve bu nedenle Harp Okulu'na gönderilmişti.⁵⁹

56 Şevket Süreyya Aydemir, *İhtilâlin Mantığı*, 2. bs., İstanbul, Remzi Kitabevi, 1976, s. 351-353.

57 Tekin Erer, “27 Mayıs Düşmanları!”, *Son Havadis*, Y.14, S.2070, 27.5.1966, s. 3.

58 Bu ilk listede, ileride Yassıada'da yargılanacak olanlardan eski bir ordu üyesi ve son dönem DP Milletvekili General Fevzi Uçaner ve 27 Mayıs Darbesi olduğunda mevcut bir ordu üyesi olan Kemal Çakın vardı. İçinde farklı ordu üyelerini isimleri de bulunan listenin geniş bir hali için bkz. Şevket Süreyya Aydemir, *İhtilâlin...*, s. 353-366; Şevket Süreyya Aydemir, *İkinci Adam: 1950-1964...*, s. 456-457. Ayrıca Abdi İpeççi ve Ömer Samir Coşar'ın verdiği bilgilere göre 27 Mayıs Darbesi sonrasında tutuklanacak ilk listelerde Aydemir'e ek olarak Genelkurmay Başkanı Rüşti Erdelhun da vardı. Bkz. Abdi İpeççi-Ömer Sami Coşar, *İhtilâlin...*, s. 189.

59 Sami Küçük, *Rumeli'den 27 Mayıs'a: İhtilâlin Kaderini Belirleyen Köşk Harekâtı*, İstanbul, Mikado Yayınları, 2008, s. 101. Orgeneral Suat Kuyaş, Konya'da bulunan İkinci Ordu'nun komutanıydı ve Yeşilhisar olayları sırasında da Kayseri bölgesinden sorumluydu. Bu yüzden Cumhurbaşkanı Celal Bayar, CHP lideri İsmet İnönü'nün Yeşilhisar bölgesine yapması muhtemel bir ziyaret nedeniyle bölgede sıkıyönetim ilan edilmesini Kuyaş'tan istemiş; dolayısıyla İnönü'nün bu hamlesiyle mücadele etmek Kuyaş'a düşmüştü. Bkz. Adnan Çelikoğlu, *Bir Darbeci Subayın...*, s. 111.

Nitekim 27 Mayısçılar o gün birçok asker bürokrat ya da DP’li siyasetçinin kaderini belirledi. Örneğin daha sonra genelkurmay başkanı ve cumhurbaşkanı olacak olan ve o dönemde genelkurmay ikinci başkanı da olan Orgeneral Cevdet Sunay’ın da Madanoğlu tarafından Harbiye’de tutulmasına gerek görülmemiştir.⁶⁰ Sonuç olarak DP’nin yanında olduğu açıkça belli olan asker kökenli tüm ordu üyelerinin 27 Mayıs Darbesi sonrasında Yassıada’ya götürülüp yargılandığı söylenemez. Bu bağlamda bir aşamada serbest bırakılan, hakkında işlem yapılan, en azından yargılama amaçlı Yassıada’ya götürülen, DP’ye yakın ya da yakın görülen mevcut ordu üyelerinin veya asker kökenli milletvekillerinin listesi tespit edilebildiği kadarıyla şöyledir:

Sıra	Parti	İsim	Rütbe	Dönem	Açıklama
1	DP	Arslan Nihat Bekdik		XI	İstanbul Milletvekili
2	DP	Cemil Şener	Tabip Binbaşı	XI	Manisa Milletvekili
3	DP	Doğan Köymen	Subay	IX-X-XI	Giresun Milletvekili
4	DP	Hulki Amil Keymen	Tbp. Albay	XI	Konya Milletvekili
5	DP	Hüseyin Ülkü	As. Tbp.	IX-X-XI	IX. ve X. Dönem Niğde, XI. Dönem Diyarbakır Milletvekili
6	DP	Mucip Kemalçeri		XI	İstanbul Milletvekili
7	DP	Mustafa Zeren	Albay	IX-X-XI	IX.-XI. Dönem Erzurum, X. Dönem Amasya Milletvekili
8	DP	Kamil Tayşi	As. Tbp.	IX-XI	Diyarbakır Milletvekili
9	DP	Yakup Karabulut	As. Hak. Yb.	XI	İçel Milletvekili
10	DP	Ali Rıza Karaca	Tbp. Yarbay	X-XI	Denizli Milletvekili
11	DP	N. Fuat Alpkartal	Yarbay	X-XI	Çanakkale Milletvekili
12	DP	İshak Avni Akdağ	Orgeneral	X-XI	X. Dönem Erzurum, XI. Dönem Konya Milletvekili
13	DP	Nurettin Aknoz	Orgeneral	XI	Tekirdağ Milletvekili
14	DP	Nuri Yamut	Orgeneral	X-XI	İstanbul Milletvekili
15	DP	Nazmi Ataç	Orgeneral	XI	İstanbul Milletvekili
16	DP	Muhlis Erdener		X-XI	Bursa Milletvekili
17	DP	Fevzi Uçaner	Orgeneral	XI	İzmir Milletvekili
18	DP	Sadık Altınçan	Oramiral	XI	Giresun Milletvekili
19	DP	Tahsin Yazıcı	Tümgeneral	X-XI	İstanbul Milletvekili
20	DP	Yümnü Üresin	Korgeneral	IX-X-XI	Bilecik Milletvekili
21	DP	Zihni Üner	Tuğgeneral	X-XI	X. Dönem Niğde, XI. Dönem Nevşehir Milletvekili
22		Mustafa Rüştü Erdelhun	Orgeneral		27 Mayıs Darbesi Sırasında Genelkurmay Başkanı
23		Namık Argüç	Korgeneral		Ankara Sıkıyönetim Komutanı
24		Kemal Binatlı	Tümgeneral		İstanbul Merkez Komutanı

60 Adnan Çelikoğlu, *Bir Darbeci Subayın...*, s. 140.

25		Kemal akın			Yeşilhisar Olayında Kayseri Garnizon Komutanı
26		Tekin Arıburun	Orgeneral		Hava Kuvvetleri Komutanı
27	DP	Seyfi Kurtbek	Kurmay Albay	IX-X	Ankara Milletvekili
28		Avni Karaca	Yarbay		
29		Salih Coşkun	Orgeneral		
30		Sait Yöner	Subay		
31		Yusuf Demirdağ	Tuğgeneral		
32		Arif Onat	Tümgeneral		Milli Müdafaa Vekâleti Askerî Adalet İşleri Başkanı Hâkim
33		Halil Güney	Tümgeneral		51. Tümen Komutanı
34		Suat Kuyaş	Orgeneral		
35		Tahsin Çelebican	Orgeneral		Jandarma Genel Komutanı

Tablo 1: Yassıada'da yargılanan; DP'den siyasete atılmış ya da DP'ye yakın olduğu düşünölen eski asker bürokratlar veya 27 Mayıs Darbesi'ne gidiş sürecinde rolü görölen aktif ordu mensuplarının listesi⁶¹

Yassıada'daki yargılamalar 14 Ekim 1960'te başladı. 31 Ekim 1960 tarihine kadar tutuklanmalarına dair kendileriyle ilgili bir karar olmayan bir kısım sanık, Yassıada'dan tahliye edildi. Bunların içinde asker kökenli bir DP'li siyasetçi olan Em. Kurmay Albay Seyfi Kurtbek, Emekli Subay Sait Yöner, yine DP milletvekili olarak Yassıada'da yargılanan Perihan Arıburun'un eşi, 27 Mayıs Darbesi sırasında hava kuvvetleri komutanı olan Tekin Arıburun ve General Kemal akın -akın daha sonra suçlu bulunup ceza alacaktır- da vardı.⁶² Yassıada Mahkemeleri 15 Eylül 1961 tarihinde sonuçlandı. Zamanla Yassıada'dan tahliye edilen ya da orada hayatını kaybeden asker kökenli sanıkların dışında yukarıda listede bulunan tüm sanıklar, Yassıada'da belirli ölçülerde cezalar aldı. Bunların arasından DP'li mukteditler başta olmak üzere on beş kişiye idam cezası verildi. Bu sanıklardan Adnan Menderes, Fatin Rüştü Zorlu ve Hasan Polatkan'ın cezaları infaz edildi. Eski Genelkurmay Başkanı Rüştü Erdelhun ve yine asker kökenli bir DP'li siyasetçi olan Muhlis Erdener'in cezaları, diğer on sanıkla birlikte müebbet hapis cezasına çevrildi.⁶³

Diğer yandan Yassıada'daki yargılama sürecinde DP'li birçok isim hayatını kaybetti. Bunlardan bir tanesi eski Genelkurmay Başkanı ve DP Milletvekili Orgeneral Nuri Yamut'du. Yamut'un ölüm nedeni kalp krizi olarak duyurulsa da diğer sanıklar tarafından Orgeneral Yamut'un aslında Yassıada'da kendisine gösterilen muamele yüzünden

61 *TBMM Albümü: 1920-2010*, C.II, Ankara, TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü Yayınları No.1, 2010.

62 Tekin Erer, *Yassıada ve Sonrası*, İstanbul, Rek-Tur Kitap, 1965, s. 513-514.

63 Yassıada'da sanıkların aldıkları cezalar ve detayları için bkz. *Yüksek Adalet Divanı Kararları: 14 Ekim 1960-15 Eylül 1961*, İstanbul, Kabcacı Yayınevi, 2007, s. 342-397. Kimin ne kadar ceza aldığı ve davalardan beraat edenlere yönelik daha kısa bir değerlendirme için bkz. Tekin Erer, *Yassıada ve...*, s. 616-624.

öldüğü iddia ediliyordu. Yargılamalar sırasında hayatını kaybeden diğer isim ise yine eski bir korgeneral ve DP’li siyasetçi olan Yümnü Üresin’di.⁶⁴

Kararlar açıklanıp idamların infazı gerçekleştikten sonra sanıkların Türkiye’deki farklı cezaevlerine nakledilme süreci başladı. Bunlardan 297 mahkûm -müebbet ceza alan 43 sanık da sonradan bu sayıya eklenecekti- Kayseri Cezaevi’ne, 113 mahkûm ise Adana Cezaevi’ne gönderildi. Bu mahkûmlardan biri de 27 Mayıs öncesindeki Ankara olayları sırasında sıkıyönetim komutanı olan Korgeneral Namık Argüç’tü. İçlerinde eski bir orgeneral ve siyasetçi İshak Avni Akdağ’ın da olduğu sekiz mahkûm, hastalıkları nedeniyle bir cezaevi hastanesinde kalacaktı. Sonuç olarak mahkûmların çoğu Kayseri Cezaevi’ne konuldu.⁶⁵ Kayseri Cezaevi’nde de kalp hastalığından hayatını kaybeden mahkûmlar da oldu. Bunlardan biri de ilk olarak müebbet hapis cezasına çarptırılan Muhlis Erdener’di. Cumhurbaşkanı Celal Bayar, onun rahatsızlık sürecine tanık olduğunu ve bu gibi hastaların evlerinde tedavi edilselerdi ölüm gibi bir sonuçla karşılaşılma- yacağını belirtmişti. Dolayısıyla mahkûmların bu şekildeki ölümlerinin sebebi, DP çiz- gisi mensupları tarafından 27 Mayıs rejimi olarak görüldü.⁶⁶

Sanıkların cezalarının kesinleşmesi ve Yassıada’dan başka yerlere nakledilmelerinden sonra şu şekildeki birkaç noktayı ele almak gerekecektir: Birincisi DP Hükûmeti ile birlikte çalıştığı düşünülen ve yukarıda örneği verildiği gibi DP otoriterliğinin yansıtıl- masında payı görülen birçok generalin emekliye sevk edilmesi idi. Yavuz Özgüldür’ün ilgili kanundan aktardığı kadarıyla içlerinde Rüştü Erdelhun, Suat Kuyaş, Salih Coşkun, Tekin Arıburun, Namık Argüç, Halil Güney, Kemal Binatlı, Arif Onat, Yusuf Demirdağ ve Kemal Çakın’ın da olduğu generaller, 27 Mayıs Darbesi’nin üzerinden henüz bir

64 H. Emre Oktay, *Menderes’in Gözyaşları: Yassıada*, İstanbul, Akis Kitap, 2014, s. 268; Erdal Şen, *Başbakan Adnan Menderes’in Hayatı: Bir Yiğit Vardı*, İzmir, Yitik Hazine Yayınları, 2011, s. 248. Emekli Orgeneral Nuri Yamut, 5.6.1961 tarihinde kaldığı hastanede vefat etmişti. Bkz. *Cumhuriyet*, 6.6.1961, s. 1. Emekli Korgeneral Yümnü Üresin, uzun süredir tedavi olduğu bir hastalıktan dolayı 29.5.1961 tarihinde hayatını kaybetmişti. Bkz. *Cumhuriyet*, 30.5.1961, s. 1.

65 Sanıklar Kayseri Cezaevi’ne getirilmeden önce kalan mahkûmlar, çevre bölgelerdeki cezaevlerine gönderilmiş ve Kayseri Cezaevi sadece DP’li çizgide görülerek yargılanan sanıklara tahsis edilmişti. Ayrıca sanıklar oraya gelmeden önce cezaevi elden geçirilmiş ve yenilenmişti. Bkz. “Kayseri Cezaevindeki Hazırlıklar Tamamlandı”, *Cumhuriyet*, 19.9.1961, s. 1, 5. Yassıada sanıklarının farklı cezaevlerine nakilleriyle ilgili MBK kararı ve konuyla ilgili detaylı bilgi için bkz. “Yassıada mahkûmları uçaklarla İmralı, Adana Kayseriye nakledildi”, *Cumhuriyet*, 20.9.1961, s. 1, 5; Tekin Erer, *Yassıada ve...*, s. 632-636.

66 *Celal Bayar: Kayseri Cezaevi Günlüğü*, 3. bs., haz. Yücel Demirel, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2018, s. 54-55. Muhlis Erdener, 17 Ocak 1962 tarihinde hayatını kaybetmişti. Bkz. *Milliyet*, 18.1.1962, s. 1.

hafta bile geçmeden TSK'dan emekli edildi.⁶⁷ Bu isimlerin haricinde dört muvazzaf asker, emekli yapılmak suretiyle TSK'dan ayrılmış oldu. Emekli edilen ordu mensuplarından nezaret altına alınan sekiz üst rütbeli general, iki de onlara göre daha alt rütbeden subay vardı.⁶⁸

Cezaevlerindeki emekli asker-bürokratlar için süreçteki ikinci bir kırılma noktası ise onların askerlik statülerinin düşürülüp orduyla olan bağlarının tamamen kesilmesiydi. Bu bağlamda emekli orgeneraller Rüştü Erdelhun, Nazmi Ataç, Nurettin Aknoz, Fevzi Uçaner ve İshak Avni Akdağ, emekli tümgeneraller; Tahsin Yazıcı ve Kemal Binatlı, emekli tuğgeneraller; Kemal Çakın ve Zihni Üner, Emekli Korgeneral Namık Argüç gibi on general, 15 Haziran 1962 tarihinde ordudan tardedildi. Yedek subaylık haklarıysa 24 Nisan 1963 tarihinde ellerinden alındı.⁶⁹ Emekli konumda bulunan bu generallerin orduyla bağlantılarının kesilmesi, kendilerinin ve ailelerinin ilerleyen dönemde ekonomik sıkıntılar çekmeleri anlamına da geliyordu.⁷⁰ Tabii bu, cezaevindeki asker kökenli sanıklar için hem oradan çıkmalarına hem de mesleklerine geri dönmelerine yönelik bir af ihtiyacının ortaya çıkması demektir.

- 67 Sanıklardan Orgeneral Salih Coşkun'un ve Tuğgeneral Yusuf Demirdağ'ın tutuksuz yargılanmalarına karar verilmişti. Bu iki ismin ardından Dokuz Subay Olayı diye bilinen başarısız darbe girişiminde bulunanları yargılayan Hâkim General Arif Onat da 13 Kasım 1960 tarihinde tutuksuz yargılanmak üzere kaldığı cezaevinden tahliye edildi. Bkz. "Mevkuf hakim General Onat'da tahliye edildi", *Yeni İstanbul*, Y.11, S.3952, 14.11.1960, s. 5. Bu isimlerden Tuğgeneral Yusuf Demirdağ, 1961 yılında AP'den senatör olmuştur. Bir diğer deyişle cuntacılar tarafından varlığında sorun görülmeyen darbe öncesi ordu üyelerinin tekrardan sosyal yaşamlarına dönmelerine izin verilmekteydi. Ayrıca emekli edilen ordu mensuplarıyla ilgili kararname için bkz. Yavuz Özgüldür, *Orgeneral...*, s. 292. AP'den Trabzon ili senatörü olan Yusuf Demirdağ, Devlet Başkanı Cemal Gürsel 25 Ekim 1961 tarihinde TBMM'yi açmak için meclise girdiğinde ayağa kalmayan isimler arasındaydı. MBK üyelerinden Sıtkı Ulay, Demirdağ'ın bu tavrına tepki göstermişti. Bu davranışı, eski bir ordu üyesi olan Demirdağ'ın tarafının belli olması açısından önemli olsa gerektir. Bkz. *Düşünen Adam*, 2.11.1961, s. 5-6. Diğer yandan 26 Mayıs'ı 27 Mayıs'a bağlayan geceyi "terör gecesi" olarak adlandıran Gazeteci Nizamettin Nazif Tepedelenlioğlu, General Kemal Binatlı'nın Kurtuluş Savaşı öncesinde başlayan süreçten yani harp okulundaki öğrenciliğinden itibaren önemli görevlerde bulunduğunu ve böyle "millî" hizmetlerde bulunan bir generalin nasıl bu şekilde emekli edilerek ordudan uzaklaştırılabildiğini eleştirel bir dille sorguluyordu. Bkz. Nizamettin Nazif Tepedelenlioğlu, "General Kemal Binatlı ve son tarihi ifşaat", *Yeni İstanbul*, 8.2.1967, s. 3.
- 68 *Cumhuriyet* gazetesinde verilen bilgiye göre Orgeneral Tahsin Çelebicin da emekli edilen subaylar arasında katılmıştı. Bu süreçte serbest bırakılan iki general ise İkinci Ordu Komutanı Orgeneral Suat Kuyuş ve Orgeneral Tahsin Çelebicin'di. Bkz. *Cumhuriyet*, 23.6.1960, s. 1, 5. Ayrıca serbest bırakılan generallerden Salih Coşkun ve Suat Kuyuş'ın Ankara-İstanbul davalarında tanık olarak dinlendiği de belirtilmelidir. Bkz. Fatih Uğur-Mustafa Gürlek, *50 Yıllık Sır...*, s. 216-228.
- 69 Yavuz Özgüldür, *Orgeneral...*, s. 266. Ayrıca emekli durumda bulunan bu generallere birkaç örnek vermek gerekirse: Orgeneral Nurettin Aknoz'un yedek subaylık hakkının elinden alındığı belge için bkz. *T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA)*, Fon Kodu: 030.11.1.0, Yer No: 297.12.18, 24.4.1963. Korgeneral Namık Argüç'ün yedek subaylık hakkının elinden alındığı belge için bkz. *BCA*, Fon Kodu: 30.11.1.0, Yer No: 297.12.16, 24.4.1963. Emekli Tümgeneral Kemal Binatlı'nın yedek subaylık hakkının elinden alındığı belge için bkz. *BCA*, Fon Kodu: 30.11.1.0, Yer No: 297.12.20, 24.4.1963.
- 70 27 Mayıs öncesinin Genelkurmay Başkanı Rüştü Erdelhun bu generallerden biriydi. Bkz. Yavuz Özgüldür, *Orgeneral...*, s. 267-268. Diğer bir örnek Korgeneral Namık Argüç'ün, darbeden yaklaşık iki hafta sonra gösterilerin olduğu tarihte bir bankadaki hesabına yattığı ilan edilen bir miktar parasına el konulmasıydı. "Argüç'ün 260 bin lirası donduruldu", *Yeni İstanbul*, 15.6.1960, s. 1.

Bu doğrultuda asker kökenli sanıklardan Mustafa Rüştü Erdelhun, 25 Eylül 1964 tarihindeki kararnameyle “*tıbben tesbit olunan sürekli hastalık, sakatlık ve kocama hali sebebiyle, cezasının tamamen kaldırılması, Türkiye Cumhuriyeti Anayasa’sının 97 nci maddesi 2 nci fıkrası gereğince*”⁷¹ Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel’in sağlık sorunları bulunan sanıkları affetme hakkını kullanmasıyla tahliye edilecekti.⁷² Yine bu doğrultuda Yassıada sanıklarının ilgilendiren ölçüde bir genel af, “*Bazı Suç ve Cezaların Affı Hakkında Kanun*” adıyla çıkan 780 numaralı kanunla 3 Ağustos 1966 tarihinde kabul edilmiş ve bu kanun, 9 Ağustos 1966’da *Resmî Gazete*’de yayımlanarak yürürlüğe girmişti. Aslında bu kanunun Yassıada sanıklarının affını ilgilendiren kısmı yani 5. Madde, önce meclis tarafından kabul edilmiş daha sonra “*Cumhuriyet Senatosu Anayasa ve Adalet Komisyonu*” tarafından metinden çıkarılmıştı. Fakat kanunun bu bölümü daha sonra yeniden yasa metnine eklendi. Ayrıca söz konusu kanunun 5. maddesinde “*bu madde hükmünden faydalanan askeri şahısların askeri ceza kanununun 31 ve 33 üncü maddeleri A bendleri gereğince kaybedilen hakları geri verilir*” denilerek yukarıda ordu taredildiği ve yedek subaylık statülerinin düşürüldüğü söylenen on emekli generalin hakları yeniden kendilerine teslim edildi.⁷³

Yine *Son Havadis* gazetesinde yer alan bir habere göre Yarbay Avni Karaca da rütbesi kendisine iade edilen eski ordu mensupları arasındaydı. Böylece bu kişiler mesleklerinin kendilerine verdiği hazzı tekrar yaşayabileceklerdi. Diğer yandan haberde “*Yassıada’da yedeksubaylıktan “nefer”liğe düşürülenlerin durumları da yeni karara göre düzenlenecek*” denilerek Yassıada’da bulunan asker kökenli birçok sanığın rütbelerine tekrardan kavuşma haklarının belireceğinden bahsediliyordu.⁷⁴ Dolayısıyla bu afları sadece on general ve birkaç subay üzerinden düşünmek yerine daha genel bir çerçevede -belki hala cezasını çekmekte olan asker kökenli sanıklar için- düşünmek gerekir.⁷⁵

71 *Resmî Gazete*, S.11817, 26.9.1964, s. 4.

72 Gürsel aynı zamanda üç eski DP’li siyasetçinin de affını sağlayacaktı. Bkz. “Gürsel; Koraltan, Erdelhun, Ökmen ve Yatağan’ı affetti”, *Cumhuriyet*, 23.9.1964, s. 1,7.

73 *Resmî Gazete*, S.1270 (Mükerrer), 9.8.1966, s. 1-2; Yavuz Özgüldür, *Orgeneral...*, s. 266-267; “Yassıada mahkûmları da af kapsamı içine alındı”, *Yeni İstanbul*, 30.7.1966, s. 1, 7.

74 “Erdelhun ve Binatlı’nın Rütbeleri İade Edildi”, *Son Havadis*, Y.15, S.2415, 11.7.1967, s. 1, 7. Yarbay Avni Karaca, “*İstanbul-Ankara olayları*”nın sanıklarından ve yargılama sonucunda 2 yıl 4 ay hapis, 1 sene 2 ay memuriyetten menedilme ve kendisinden 85 lira maktu harç alınmasına yönelik bir ceza almıştı. Bkz. *Yüksek Adalet Divanı Kararları: 14 Ekim 1960-15 Eylül 1961*, İstanbul, Kabcacı Yayınevi, 2007, s. 342-397.

75 Dönemin Adalet Bakanı AP’li Hasan Dinçer, 27 Mayıs Darbesi’nden sonra yargılanan suçluların 51 tanesinin emeklilik haklarının kendilerine verildiğini söyleyecektir. Bu sayının kaçının asker kökenli ordu üyelerine ait olduğu bilinmese de yukarıda belirtilenler haricindeki üyelerinin de afftan yararlanabileceği varsayılabilir. Bkz. “Meclis af tasarısını Senatodan gelen şekliyle kabul etti”, *Yeni İstanbul*, Y.14, S.2139, 4.8.1966, s. 1, 5.

En azından bu, DP/AP çizgisi mensupları için 27 Mayıs 1960'tan beri kendi aleyhlerine gördükleri bir sorunun çözülmesi olarak değerlendirilmiştir. Mesela kendisi de eski bir DP milletvekili olan *Son Havadis* gazetesi yazarı Mümtaz Faik Fenik, Tümgeneral Tahsin Yazıcı'nın gazetelerinde yer verdiği Kore anılarının altına “*Emekli General*” diye yazamamanın hem kendileri ve hem de tabii ki eski ordu üyeleri adına üzücü olduğunu belirtmişti.⁷⁶ *Son Havadis* gazetesi yazarı Orhan Seyfi Orhon ise Onuncu Genelkurmay Başkanı Orgeneral Rüştü Erdelhun ve onunla aynı durumda olan asker kökenli sanıkların aflarına sevinmiş; bir genelkurmay başkanının “*siyasi*” nedenlerle idam edilse bile rütbesinin, -hiyerarşi dışılık gözetilerek- erlik statüsüne indirilemeyeceğinden bahsetmişti.⁷⁷ Böyle bir durum hem Türk sağının ordu tahayyüllerine aykırıydı hem de bir zamanlar TSK'nın en üst rütbesinde başarılı görevlerde bulunmuş bir generalin bu durumlara düşürülmesi, görevi güvenliği sağlamak olan ordunun uluslararası alandaki görünürlüğü açısından olumsuz bir gelişmeydi.

Sonuç

DP'li muktedirler, iktidara geldikten sonra doğal olarak ordu üst yönetimini -daha önce CHP'nin de yaptığı gibi- kendi siyasi görüşlerine yakın, birlikte çalışabilecekleri isimlerden oluşturdu. Bu şekilde, hiyerarşik bir yapının geçerli olduğu ordu içindeki üstünlük DP'ye geçmiş oldu. Sonrasında ise Nuri Yamut ve Yümnü Üresin gibi ordu üst yönetimindeki emekli generaller, DP saflarında siyasete katılma yolunu seçti. Ayrıca en son örneğini Onuncu Genelkurmay Başkanı Rüştü Erdelhun'un oluşturduğu asker bürokratlar da doğrudan 27 Mayıs Darbesi'nin hedefi oldular. İçlerinde Nurettin Aknoz, Namık Argüç ve Kemal Binatlı gibi ordu üyelerinin de olduğu bir grup üst düzey ordu yöneticisi, aslında protestoculara karşı hükümetle birlikte hareket etmekte haklıydı. Ama bu üyeler, Cumhurbaşkanı Celal Bayar ve Genelkurmay Başkanı Orgeneral Rüştü Erdelhun'un da katkılarıyla ellerindeki gücü göstericilere karşı sert bir şekilde kullanmaktan çekinmedi. Bu durum, toplumsal alanda olduğu gibi ordu içindeki kutuplaşmayı da arttırıcı bir etken oldu ve sonucunda 27 Mayıs Darbesi gerçekleşti.

Darbe sonrasındaki Yassıada yargılamaları, sadece asker kökenli sanıklar için değil DP'liler için de aslında hukuka uygun, tarafsız kararların alınmadığını kesinlikle göstermiştir. Nitekim darbeler konusunda yapılan araştırmaların -tabii bu doğrudan hükümet darbese-yse- çoğu, iktidarların darbe sonrasındaki konumlarına odaklanmıştır. Darbelerin

76 Mümtaz Faik Fenik, “Yassıada'da mâhkum edilen generaller!..”, *Son Havadis*, 17.7.1967, s. 1. Fakat bu tabirin kullanılabilirdiği yazılar da vardı. bkz. “Gnl. Tahsin Yazıcının Celâl Doraya cevabı”, *Yeni İstanbul*, 8.4.1963, s. 3.

77 Orhan Seyfi Orhon, “Sevindim”, *Son Havadis*, 15.7.1967, s. 2.

genelde hükûmete yönelik hareketler olarak değerlendirilmesi nedeniyle ordu üst yönetiminin düşürülmesi, genelde ilk planda akla gelen ya da belki bir araştırma açısından ilk planda vurgulanan bir husus değildir. Nitekim 27 Mayıs Darbesi'nden sonra Türkiye'de başarılı ya da başarısız, hatta alt rütbeli subayların da kalkıştığı birçok darbe girişimi gerçekleşmiş ama bunlardan hiçbirisinde ordu üst yönetimi düşürülmemiştir.

Burada yine vurgulamak gerekir ki 27 Mayıs Darbesi, TSK'nın komuta kademesi tarafından yapılmış bir darbe değildir. Nitekim 12 Mart 1971 ve 12 Eylül 1980 süreçlerinde genelkurmay başkanları ve kuvvet komutanlarını bizzat görmek mümkündür. 27 Mayıs Darbesi hem bu özelliğiyle hem de darbe sonrasında asker kökenli, emekli ya da mevcut ordu üyelerinin yargılanmaları, ceza almaları ve affedilmeleri bağlamında modern Türk tarihinde bir ilktir. Bu af sürecini 27 Mayıs Darbesi'nden olumsuz anlamda etkilenen ve ona karşı mücadele eden Türk sağının, özellikle DP/AP geleneğinin mücadelesi paralelinde değerlendirmek gerekir. Örneğin bir Yassıada sanığı eski asker bürokrat ya da eski asker DP'li milletvekili, sürecin afı sonuçlanması için bireysel olarak da mücadele etmiştir. Fakat özellikle 1965 yılında AP'nin tek başına iktidara gelmesi, AP'ye 27 Mayıs uygulamalarının kendi aleyhine olan özelliklerini hukuksal olarak hafifletme fırsatı vermiştir. Bu durum, siyasi ortamın/havanın -geride sadece radikal 27 Mayısçılar kalacak olsa da- çoğunluğu DP/AP'li kesimlere mensup 27 Mayıs süreci mağdurlarının lehine dönmesine neden olacaktır. Buna paralel olarak Yassıada'da yargılanan emekli asker bürokratlar ya da DP'li Yassıada sanıklarının sorunları daha erken bir tarihte çözülmüş ve sanıklara, rütbeleri bağlamındaki itibarları iade edilmiştir.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

KAYNAKÇA

1. Arşiv Kaynakları⁷⁸

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivi Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA)

2. Resmî Yayınlar⁷⁹

Resmî Gazete

TBMM Albümü: 1920-2010, C.II, Ankara, TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü Yayınları No.1, 2010.

3. Süreli Yayınlar⁸⁰

Akis

Cumhuriyet

Düşünen Adam

Milliyet

Son Havadis

Yeni İstanbul

4. Araştırma Eserler

Ahmad, Feroz-Turgay Ahmad, Bedia: *Türkiye’de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi (1945-1971)*, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1976.

Ahmad, Feroz: *Modern Türkiye’nin Oluşumu*, 15. bs., çev. Yavuz Alogan, İstanbul, Kaynak Yayınları, 2016.

Akyaz, Doğan: *Askerî Müdahalelerin Orduya Etkisi: Hiyerarşi Dışı Örgütlenmeden Emir Komuta Zincirine*, 3. bs., İstanbul, İletişim Yayınları, 2009.

Armağan, Servet: “Türkiye’de Parlamento Seçimleri”, *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, C.33, S.3-4, 1967, s. 45-100.

Atılgan, Gökhan: “Tarımsal Kapitalizmin Sancağı Altında”, *Osmanlı’dan Günümüze Türkiye’de Siyasal Hayat*, 3. bs., haz. Gökhan Atılgan, Cenk Saraçoğlu, Ateş Uslu, İstanbul, Yordam Kitap, 2019, s. 393-520.

78 Kullanılan belgelerin künyeleri dipnotlarda gösterilmiştir.

79 Kullanılan resmî yayınların künyeleri dipnotlarda gösterilmiştir.

80 Kullanılan süreli yayınların künyeleri dipnotlarda gösterilmiştir.

- Aydemir, Şevket Süreyya: *İhtilâlin Mantığı*, 2. bs., İstanbul, Remzi Kitabevi, 1976.
- Aydemir, Şevket Süreyya: *İkinci Adam: 1938-1950*, C.II, İstanbul, Remzi Kitabevi, 1968.
- Aydemir, Şevket Süreyya: *İkinci Adam: 1950-1964*, C.III, İstanbul, Remzi Kitabevi, 1968.
- Başgil, Ali Fuat: *27 Mayıs İhtilali ve Sebepleri*, 6. bs., çev. Cemal Aydın, İstanbul, Yağmur Yayınları, 2014.
- Celal Bayar: Kayseri Cezaevi Günlüğü*, 3. bs., haz. Yücel Demirel, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2018.
- Cuntasını Deşifre Eden Günlükleri*, İstanbul, Zaman Kitap, 2012.
- Çelikoğlu, Adnan: *Bir Darbeci Subayın Anıları: 27 Mayıs Öncesi ve Sonrası*, 2. bs., haz. Ergin Konuksever, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2017.
- Demirel, Tanel: “Demokrat Parti İktidarı ve Ordu”, *Türkiye'nin 1950'li Yılları*, 2. bs., haz. Mete Kaan Kaynar, İstanbul, İletişim Yayınları, 2016, s. 267-284.
- Demirel, Tanel: *Türkiye'nin Uzun On Yılı*, İstanbul, Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2016.
- Erer, Tekin: *Yassıada ve Sonrası*, İstanbul, Rek-Tur Kitap, 1965.
- Erkanlı, Orhan: *Askerî Demokrasi: 1960-1980*, İstanbul, Güneş Yayınları, 1987.
- Eroğul, Cem: *Demokrat Parti: Tarihi ve İdeolojisi*, 5. bs., İstanbul, Yordam Yayınları, 2014.
- Gülen, Ahmet: *Demokratikleşme Sürecinde Mareşal Fevzi Çakmak'ın Siyasî Faaliyetleri (1946-1950)*, Ankara, Berikan Yayınevi, 2019.
- Hale, William: *Türkiye'de Ordu ve Siyaset*, çev. Ahmet Fethi, İstanbul, Alfa Yayınları, 2014.
- Heper, Metin: *Türkiye'de Devlet Geleneği*, 5. bs., çev. Nalan Soyarik, İstanbul, Doğu Batı Yayınları, 2015.
- İpekçi, Abdi-Coşar, Ömer Sami: *İhtilâlin İçyüzü*, 2. bs., İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2012.
- Janowitz, Morris: *Military Institutions and Coercion in the Developing Nations*, Chicago and London, The University of Chicago Press, 1977.
- Karaömerlioğlu, Asım: *Orada Bir Köy Var Uzakta*, 2. bs., İstanbul, İletişim Yayınları, 2011.
- Karpat, Kemal H.: *Asker ve Siyaset*, İstanbul, Timaş Yayınları, 2015.
- Karpat, Kemal H.: *Kimlik ve İdeoloji*, İstanbul, Timaş Yayınları, 2017.
- Karpat, Kemal H.: *Türk Demokrasi Tarihi*, İstanbul, Timaş Yayınları, 2016.
- Karpat, Kemal H.: *Türk Siyasî Tarihi*, İstanbul, Timaş Yayınları, 2015.
- Kazgan, Gülten: “İzzettin Önder, Ergün Kip ve Çağlar Keyder'in Tebliğlerine İlişkin Yorum”, *Türkiye'de Tarımsal Yapılar*, der. Şevket Pamuk, Zafer Toprak, Ankara, Yurt

- Yayınları, 1988.
- Küçük, Sami: *Rumeli'den 27 Mayıs'a: İhtilalin Kaderini Belirleyen Köşk Harekâtı*, İstanbul, Mikado Yayınları, 2008.
- Nalbant, Tamer: *Demokrat Parti Döneminde Ordu-İktidar ilişkileri*, Ankara Üniversitesi, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2019.
- Oktaý, H. Emre: *Menderes'in Gözyaşları: Yassıada*, İstanbul, Akis Kitap, 2014.
- Öymen, Altan: ... *Ve İhtilal*, 6. bs., İstanbul, Doğan Kitap, 2014.
- Özdemir, Hikmet: *Türkiye Cumhuriyeti*, İstanbul, İz Yayıncılık, 1995.
- Özdoğan, Günay Göksu: "II. Dünya Savaşı Yıllarındaki Türk Alman İlişkilerinde İç ve Dış Politika Aracı Olarak Pan-Türkizm", *Türk Dış Politikasının Analizi*, 3. bs., der. Faruk Sönmezoğlu, İstanbul, Der Yayınları, 2004, s. 131-147.
- Özgüldür, Yavuz: *Orgeneral Mustafa Rüştü Erdelhün: 27 Mayıs'tan Yassıada'ya Siyasetçi-Asker Ekseninde İlginç Bir Portre*, İstanbul, İkinci Adam Yayınları, 2018.
- Saçlıoğlu, Nahit: *Sadık Aldoğan: Bir Özgürlük Savaşçısı*, İstanbul, Günlük Ticaret Tesisleri, 1990.
- Şahinkaya, Serdar: "29 Nisan 1960'da Siyasal Bilgiler Fakültesi ve Adım Adım 27 Mayıs", *Mülkiye Dergisi*, C.34, S.267, 2010, s. 97-121.
- Şen, Erdal: *Başbakan Adnan Menderes'in Hayatı: Bir Yiğit Vardı*, İzmir, Yitik Hazine Yayınları, 2011.
- Türkeş, Alparslan: *27 Mayıs, 13 Kasım, 21 Mayıs ve Gerçekler*, 2. bs., İstanbul, Dokuz Işık Yayınevi, 1977.
- Uğur, Fatih-Gürlek, Mustafa: *50 Yıllık Sır: Genelkurmay Başkanı Erdelhün'un 27 Mayıs Ulay, Sıtkı: "Harbiye Silah Başına!": 27 Mayıs 1960*, İstanbul, Kitapçılık Ticaret Limited Şirketi Yayınları, 1968.
- Üskül, Zafer: *Siyaset ve Asker: Cumhuriyet Döneminde Sıkıyönetim Uygulamaları*, 2. bs., Ankara, İmge Kitabevi, 1997.
- Yıldız, Ahmet: *İhtilalin İçinden: Anılar, Değerlendirmeler*, İstanbul, Alan Yayıncılık, 2001.
- Yüksek Adalet Divanı Kararları: 14 Ekim 1960-15 Eylül 1961*, İstanbul, Kabalcı Yayınevi, 2007.

EKLER

Ek-1: Birçok emekli üst düzey generalin ordudan tard edilmeleri ve tekrar affedilmelerine dair ardışık belgeler⁸¹

T. C. BAŞBAKANLIK Özlük ve Yazı İşleri Genel Müdürlüğü		Karar No:497I.....								
Gelen evrakın	Tarihi	I/2/I967								
	No.	4I83.I/67								
Yazan Memur	E. HAYDOĞU									
Yazı tarihi	2/2/I967									
Beyaz eden										
Beyaz tarihi										
Karşılaştıranlar										
Dosya No.	497I-1133									
Gidiş No.	4/I560-987									
Ekleri	I									
Sevk tarihi										
Kaydeden	E. HAYDOĞU 1967									
Not:										
<p>Milli Savunma Bakanlığına</p> <p>Genelkurmay Başkanlığı :</p> <p>İgi: I/2/I967... tarih ve 4I83.I-67. sayılı tezkereye :</p> <p>Cumhurbaşkanı tarafından tasdik edilmiş olan karar sureti bağlı olarak sunulmuştur. Arzederim.</p> <p>2.2.1967</p> <p>h. B.</p> <p>Başbakan Adına Müsteşar M. F. ÖZDEMİR</p>										
<table border="1"> <tr> <td>030</td> <td>11</td> <td>1</td> <td></td> <td>324</td> <td>6</td> <td>4</td> </tr> </table>				030	11	1		324	6	4
030	11	1		324	6	4				

[No. 9]

81 BCA, Fon Kodu: 30.11.1.0, Yer No: 324.6.4, 6.2.1967.

T. C.
GENELKURMAY BAŞKANLIĞI
ANKARA

PER : 4183- 1-67 (D.5) Gen.Amiral/1

1 ŞUBAT 1967

KONU : Emekli Generallerin rütbelerinin
iadesi

BAŞBAKANLIĞA

Yüksek Adalet Divanınca verilen hüküm gereğince Ordudan tardına ve yedek subay statüsünden çıkarılmasına karar verilen aşağıda kimlikleri yazılı emekli generallerin, 780 sayılı Af Kanunu gereğince Yedek Subay statüsüne dahil edilmeleri hakkındaki karar yazısı ilişikte sunulmuştur.

Tensiplerine arz ederim.

A. C. Topaloğlu
AHMET TOPALOĞLU
Milli Savunma Bakanı

EKLER :
EK-1 (2 adet karar yazısı)

K İ M L İ K L E R İ :

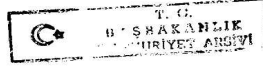
1. Em.Org. İshak Avni AKDAĞ	324-11
2. Em.Org. Nazmi ATAÇ	330-3
3. Em.Org. Rüştü ERDELHUN	330-b-10
4. Em.Org. Nurettin AKNOZ	330-c-11
5. Em.Org. Fevzi UÇANER	334-125
6. Em.Korg. Namık ARGÜÇ	333-2
7. Em.Timg. Tahsin YAZICI	328-3
8. Em.Timg. Kemal BİNATLI	337-88
9. Em.Tuğg. Zihni ÜNER	333-b-11
10. Em.Tuğg. Kemal ÇAKIN	337-120

K = 4971

Öğelik ne yaz. is. go. and.
1. 2. 1967

1 500 41560 987. 2

030 11 1 324 6 4

No.:

KARAR

4971

/ / 19

1. Anayasayı ihlâl suçundan dolayı, Yüksek Adalet Divanının 15 EYLÜL 1961 tarih ve 960/1 Esas sayılı hükmü gereğince, Askeri Ceza ve Askeri Muhakeme usulü kanunlarına istinaden Ordudan tard edilen ve 1076 sayılı kanun gereğince Yedek Subay statüsünden çıkarılmış bulunan, bu kararda yazılı (5) Orgeneral, (1) Korgeneral, (2) Tümgeneral, ve (2) Tuğgeneral hakkında,

9.8.1966 tarihli resmi gazete ile yayınlanan 3.8.1966 tarih ve 780 sayılı AF Kanununun 5 nci maddesi 4 ncu bendinin icrası ile ; Ordudan tard edilme ve Yedek Subay Statüsünden çıkarılma işlemlerinin iptali ve 1076 sayılı kanun gereğince emeklilik rüt-beleriyle Yedek Subay statüsüne dahil edilmeleri uygun görülmüştür.

2. Bu kararı Milli Savunma Bakanı yürütür.

16 Şubat 1967

CUMHURBAŞKANI

S. Demirel
BAŞBAKAN

M. C. C. C.
MİLLİ SAVUNMA BAKANI

030	11	1		324	6	4
-----	----	---	--	-----	---	---

Ek-2: Yarbay Avni Karaca'nın elinden alınan yedek subaylık hakkının kendisine yeniden iade edilmesine dair belge⁸²

T. C.		BAŞBAKANLIK		Özlük ve Yazı İşleri Genel Müdürlüğü		Karar No:4853.....	
Gelen evrakın	Tarihi	9/12/1966		<p>Milli Savunma Bakanlığına</p> <p>Kara K. Komutanlığı...</p> <p>İlg: 9/12/1966.. tarih ve 4183.66/.... sayılı tezkereye:</p> <p>Cumhurbaşkanı tarafından tasdik edilmiş olan karar sureti bağlı olarak sunulmuştur. Arz ederim.</p> <p>Başbakan Adına Müsteşar M. Feri</p>			
	No.	4183-66/13878					
Yazan Memur	E. H. H.						
Yazı tarihi	12/12/1966						
Beyaz eden							
Beyaz tarihi							
Karşılaştıranlar							
Dosya No.	4853-11665						
Gidiş No.	4/18473-9865						
Ekleri	I						
Sevk tarihi							
Kaydeden	21 Aralık 1966						
<p>Not:</p> <p>İlgisi dolayısıyla</p> <p>1599 sayılı karar bağ-</p> <p>lıdır. 12/12/1966</p> <p>M.A.</p>						<p>030 11 1 323 65 M</p>	

[No: 9]

82 BCA, Fon Kodu: 30.11.1.0, Yer No: 323.45.11, 19.12.1966.

Ek-3: Korgeneral Namık Argüç'ün hastalığı nedeniyle cezaevinden affına dair belge⁸³

T. C. BAŞBAKANLIK Özlük ve Yazı İşleri Genel Müdürlüğü		Karar No: 2952						
Gelen evrakın	Tarihi	5/10/1964						
	No.	24121						
Yazan Memur	2. <i>[Signature]</i>							
Yazı tarihi	5/10/1964							
Beyaz eden								
Beyaz tarihi								
Karşılaşturanlar								
Dosya No.	2952 - 4467							
Gidiş No.	4/8480-6190							
Ekleri	I							
Sevk tarihi	15 Ekim 1964							
Kaydeden								
Not:								
<p>Adalet Bakanlığına.....</p> <p>Ceza İşleri Gn.Md.:</p> <p>İlgi: 5/10/1964. tarih ve 24121..... sayılı tezkereye; Cumhurbaşkanı tarafından tasdik edilmiş olan karar sureti bağlı olarak sunulmuştur. Arz ederim.</p> <p>5.10.1964</p> <p>Başbakan Adına Müsteşarı M. Feri</p>								
<table border="1"> <tr> <td>030</td> <td>11</td> <td>1</td> <td>308</td> <td>33</td> <td>2</td> </tr> </table>			030	11	1	308	33	2
030	11	1	308	33	2			

[No. 9]

83 BCA, Fon Kodu: 30.11.1.0, Yer No: 308.33.2, 5.10.1964.

Yassıada'da Örtülü Ödenek Davası: Basın ve Resmî Kurumlara Yapılan Harcamalar*

Disguised Allowance Case in Yassıada: The Expenditures on Press and Official Institutions

Yunus ÖZDURGÜN** , Bekir KOÇLAR***

*Bu makale Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde danışmanlığını Prof. Dr. Bekir Koçlar'ın yürüttüğü "Demokrat Parti İktidarı Hakkındaki Mali Yolsuzluk İddialarının Yassıada Yargılamalarına ve Dönemin Siyasetine Yansımaları" başlıklı doktora tezinden üretilmiştir.

**Arş. Gör., Siirt Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Siirt, Türkiye
*** Prof. Dr., Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Van, Türkiye

ORCID: Y.Ö. 0000-0002-3527-9270;
B.K. 0000-0003-2373-945X

Sorumlu yazar/Corresponding author:

Yunus Özduygün,
Siirt Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Siirt, Türkiye
E-posta/E-mail: yunus.ozdurgun@siirt.edu.tr

Başvuru/Submitted: 25.01.2021

Revizyon Talebi/Revision Requested:
08.04.2021

Son Revizyon/Last Revision Received:
13.04.2021

Kabul/Accepted: 21.10.2021

Atıf/Citation: Ozdurgun, Yunus., Koclar, Bekir. "Yassıada'da Örtülü Ödenek Davası: Basın ve Resmî Kurumlara Yapılan Harcamalar." *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları-Recent Period Turkish Studies* 40 (2021): 251-278.
<https://doi.org/10.26650/YTA2021-946389>

ÖZ

Çalışmada 27 Mayıs askeri darbesinden sonra kurulan Yassıada mahkemesinde görülen mali yolsuzluk davalarından biri olan Örtülü Ödenek Davası'nın basın ve resmî kuruluşlarla ilgili olan kısmı ele alınmıştır. Mahiyeti itibarıyla devlet menfaatleri uyarınca kullanılması gereken örtülü ödenek Başbakanın inisiyatifindeydi ve bu ödenek kapsamında yapılan harcama bilgileri makbuzlarıyla beraber imha edilmeliydi. Ancak anlaşılın o ki makbuzlar Demokrat Parti iktidarda olduğu süre boyunca saklanmış ve imha edilmemiştir. 27 Mayıs'tan sonrasya söz konusu makbuzlar Yüksek Adalet Divanı tarafından incelemeye alınmış, böylelikle Örtülü Ödenek Davası ortaya çıkmıştır. Davanın odak noktası örtülü ödeneğin usulsüz kullanımına yönelik olup sanıklar ise dönemin Başbakanı Adnan Menderes ve Başbakanlık Özel Kalem Müdürü Ahmet Salih Korur'dur. Davanın tümünü tek bir çalışma çatısı altında ele almak oldukça zor olacağından basın ve bazı devlet kurumlarına yapılan harcamalar konu edilmiştir. Mahkemede her ne kadar önemli iddialar öne sürülüp deliller ortaya konulsa da çalışma sonunda sanıkların bu iddialar karşısında sundukları argümanların dikkate alınmadığı görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Örtülü Ödenek, Yassıada Mahkemeleri, Usulsüz Harcama, Adnan Menderes, Basın ve Resmî Kurumlar

ABSTRACT

This paper discusses the part of the Disguised Allowance case, which is related to the press and official institutions. The Disguised Allowance case is one of the financial corruption cases brought before the Yassıada court after the May 27 military coup. The Disguised Allowance was the Prime Minister's initiative, which was to be spent in the interest of the state, and the expenditure information generated under this allowance had to be destroyed together with the receipts. However, the receipts were retained and not destroyed when the Democratic Party was in power. Hence, after May 27, the Supreme Court of Justice examined

the receipts, which resulted in the Disguised Allowance case. The purpose of the lawsuit was the misuse of disguised allowance. The defendants in the case are Adnan Menderes, the then Prime Minister, and Ahmet Salih Korur, the Chief of the Premiership Private Secretary. Consequently, since it would be tough to deal with the whole case under a single framework, in this study the expenditures on the press and some government institutions are discussed. Although the essential allegations were presented in court with evidence, it was observed that the defendants responded to these allegations with various arguments, but they were not taken into account.

Keywords: Disguised Allowance, Yassıada Courts, Illegal Expenditures, Adnan Menderes, Press and Official Institutions

Extended Abstract

The Democratic Party regime came to power through the May 14, 1950 elections, which ended with the military intervention on May 27, 1960. After this intervention, a court was established in Yassıada to try the members of the previous government. During the court proceedings, several lawsuits were seen, both political and financial, and one of such cases is the Disguised Allowance case. The disguised allowance is an appropriation placed in the state budget to be spent within the framework of intelligence and defense services, national security, and the high interests of the state. The Disguised Allowance was the Prime Minister's initiative, and the record of the money spent under this allowance had to be destroyed together with the receipt. However, the receipts were retained when the Democratic Party was in power. After May 27, the Supreme Court of Justice examined the receipts, which resulted in the Disguised Allowance case. The purpose of the lawsuit was the illegal use of disguised allowance. The defendants in the case are Adnan Menderes, the Prime Minister of the time, and Ahmet Salih Korur, the Chief of the Premiership Private Secretary.

The case involved a large number of expenditures from disguised allowance. The subjects within the scope of our study are the press within that period and expenditures made on some government institutions. Indeed, the Democratic Party has helped many media outlets and journalists, especially the Great East, from disguised allowance during its rule. The court claimed that these expenditures were illegal and therefore accused Adnan Menderes. In response to these accusations, Adnan Menderes mentioned that aids to various press organizations had become almost a tradition in every period. He, therefore, stated that he sees no harm in the aid provided to both Büyük Doğu and other journalists from the disguised allowance. Thus, several witnesses were heard in this context, and they admitted that they received support from the Prime Ministry, but did not know which budget item of the state that the support came from.

Consequently, another issue that is the subject of a lawsuit is the expenditures made from Disguised Allowance to the Presidency and the Grand National Assembly of Turkey. According to the court, money was constantly transferred to two institutions of the state, including banquets, travel expenses, personal gifts, aid to associations and individuals. According to Menderes, the president of the Turkish state has a position to spend from the disguised appropriation whenever he deems necessary. These transferred funds were unspent for the interests of the state but the interests of the Democratic Party, which Adnan Menderes disagreed with the court.

Finally, the court also addressed the increasing budget of the Turkish Intelligence Agency, and the reasons for this increase were asked. In response to the questions, Adnan Menderes and Ahmet Salih Korur defended themselves. Accordingly, the Americans were paying the salaries of the members of the Turkish Intelligence Agency in the 1950s. Adnan Menderes wanted an end to this situation as it would tarnish the honor of the Turkish state and appointed Ahmet Salih Korur. Korur, who became the head of the Turkish intelligence, ensured that all salary payments were paid from the Turkish budget. Simultaneously, the budget's intelligence expenditures increased.

Therefore, the conclusion of the proceedings within the scope of this case reflects the political conjuncture of the period. The defense of former Prime Minister Adnan Menderes to rebut the allegations against him was not taken into account by the court committee. Because the covert appropriation was available not only during the Democratic Party period but also during all other governments. These governments provided aid to the press organizations that supported them, and to other institutions and individuals they deem necessary, from a disguised appropriation.

Giriş

Örtülü ödenek, mahiyeti itibariyle; kapalı istihbarat ve kapalı savunma hizmetleri, devletin milli güvenliği ve yüksek menfaatleri ile devlet itibarının gerekleri, siyasi, sosyal ve kültürel amaçlar ve olağanüstü hizmetlerle ilgili hükümet icapları için kullanılmak üzere devlet bütçesine konulan ödenektir.¹ Örtülü ödenek, dünyanın her yerinde devletin şeref ve haysiyetini küçük düşürmemek, devlet ile hükümeti temsil eden kim-selerin zor durumda kalmamasını sağlamak için devlet bütçesine konmaktadır. Ayrıca nereye ne suretle harcanmış veya harcanacağı da devleti yöneten kişilerin inisiyatifindedir.² 18. yüzyılın ortalarına kadar devletlerin ve hükümetlerin kontrole tabi tutulan bütçeleri mevcut değildi. Bunun yerine kralların, padişahların veya imparatorlukların hazineleri var olup hükümdarın emri ile sarf olunmaktaydı. Osmanlı Devletinde bunun adı “*Ceyb-i Hümayun*” idi. Örtülü ödenek kavramı Osmanlı mali sistemine Meşrutiyet ile birlikte “*hafıye tahsisatı*” adıyla kazandırılmıştır. Ancak II. Meşrutiyet’ten sonra “*hafıye*” tabiri çirkin görüldüğü için onun yerine “*tahsisat-ı mesture*” adı kullanılmıştır.³

Örtülü ödenek, yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti’nde TBMM tarafından 26 Mayıs 1927 tarihinde; “*Müdafaa-i Milliye, Hariciye, Dahiliye, Emniyet-i Umumiye ve Rüşumat bütçelerine mevzu mesture ve aynı mahiyeti haiz istihbarat tertiplerine ait ita ve tediyе emirleri mes’ul vekili ile Maliye Vekili ve Başvekil tarafından müşterek imza edilmiş bir kararnameye müsteniden tanzim olunur. İş bu emirler mucibince tediyat icrası ancak imza eden vekillerin mevkilerini muhafazaları ile meşruttur*”⁴ şeklinde tanımlanmış, 22 Haziran 1944 tarihindeyse; “*Başbakanlık örtülü ödeneği, Gümrük ve İnhisarlar Bakanlığı, Emniyet ve Orman Genel Müdürlükleri bütçelerindeki haber alma ödenekleri mahiyetinde olup devletin emniyeti, dâhili veya beynelmilel siyasi menfaatleri icabı açıklanamayan bir takım sarfiyatın karşılanması maksadıyla ihdas olunmuş ve bütçelerde yer almıştır*”⁵ şeklinde değiştirilmiştir.

Örtülü ödenek, adından da anlaşılacağı üzere devletin gizli harcama kanalı olduğu için nerelere ve kimlere sarf edildiği hakkında malumat yok denecek kadar azdır. Bununla beraber başarısızlık durumlarında, olağanüstü hâllerde ilgili yönetimi ve

1 *Resmî Gazete*, Sayı: 25326, 10 Aralık 2003. Örtülü ödenek, Cumhuriyet’in ilanından 2018 yılına kadar Başbakanlık bütçesinde iken bu tarihten itibaren Cumhurbaşkanlığına bağlanmıştır.

2 Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA) Fon No: 10.9.0.0, Yer No: 160.489.4, lef 14.

3 İlhan Ayverdi, *Misallı Büyük Türkçe Sözlük*, İstanbul, 2010, s. 807.

4 BCA Fon No: 10.9.0.0- Yer No: 160.489.1, lef 35.

5 BCA Fon No: 10.9.0.0- Yer No: 160.489.1, lef 4.

yöneticiyi sorgulama babında ilk öne çıkan konuların başında örtülü ödenek gelmektedir. Nitekim I. Dünya Savaşı'nın hemen ardından iktidardan düşen ve yenilginin sorumlusu olarak görülen İttihat ve Terakki için dönemin basınında örtülü ödenekten usulsüz harcamalar yapıldığı iddiaları sıkça gündeme gelmiştir. Mondros Mütarekesi'nin hemen akabinde İttihat ve Terakki idaresine yönelik olarak kamuoyunda başlayan yolsuzluk tartışmaları ve örtülü ödenek listesinin gazetelerde yayınlanması devleti harekete geçirmiş, bu konuda çalışmak üzere “*Tetkik-i Hesâbât ve Seyyât Komisyonu*” adında bir komisyon kurulmuştur. Komisyonun başlıca görevi 1914'ten savaş sonuna kadar örtülü ödenek meselesini ele alıp Enver Paşa'nın Başkumandan Vekili ve Harbiye Nazırı olduğu dönemde yapılan harcamaları tespit edip eğer bir yolsuzluk varsa faillerini ortaya çıkarmaktır.⁶

Komisyonun çalışmaları sırasında örtülü ödenek başlığı altında basına yansıyan rakamlara ve harcama kalemlerine bakıldığında ortaya çıkan listeler içerik olarak oldukça çeşitlilik arz etmektedir. Listelerde; yabancı konukların ağırlanması, bazı valilere para gönderilmesi, Veliefendi Çayırı için yapılan istimlâk, Hilâl-i Ahmer, Müdafaa-i Milliye Cemiyeti ve Kudüs Rum Patrikliğine yardım yapılması, bazı ileri gelen ailelere borç para verilmesi gibi birbirinden farklı konularda Harbiye Nezareti örtülü ödeneğinden harcama yapıldığı görülür. Ayrıca savaş sırasında başta devlet eliyle yürütülen propaganda çalışmalarına bağlı olarak çeşitli sebeplerle matbuat dünyasına, gazetelere, yazarlara ve matbaalara yapılan ödemeler de listelerde yer almaktadır.⁷

29 Ekim 1923'te Cumhuriyetin ilanından sonra örtülü ödenek mevzusu hakkında kayda değer bilgiye rastlanmamıştır.⁸ Konuyla ilgili olarak Beşinci Ordu Komutanı General Mahmut Kamil'in 1934 tarihinde örtülü ödenekten hangi sebeple aldığı bilinmeyen 1273 liranın iadesi için açılmış bir dava bulunmaktadır. Bu davada delil yetersizliğinden dolayı sonuca ulaşılamadığı için Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk ve Başbakan İsmet İnönü'nün imzasıyla dava 19 Eylül 1935'te düşmüştür.⁹

Tek parti döneminde bundan başka bilgiye rastlanmadığı gibi çok partili hayat sürecinde ödenekle ilgili olarak sadece DP Eskişehir Milletvekili Hasan Polatkan'ın Başbakan yardımcısı Faik Ahmet Barutçu'ya TBMM'de yönelttiği; “*Acaba Hükümetçe*

6 Ali Şükrü Çoruk, “İttihat ve Terakki Tarafından Birinci Dünya Savaşı Sırasında Basın ve Edebiyat Dünyasına Yapılan Örtülü Ödenek Harcamaları”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, C. 58, S. 1, 2018, s. 79-80.

7 Ali Şükrü Çoruk, “İttihat ve Terakki Tarafından Birinci Dünya Savaşı Sırasında Basın ve Edebiyat Dünyasına Yapılan Örtülü Ödenek Harcamaları”, s. 81.

8 Şahin Ciner, *Mesture*, İstanbul, Asi Kitap, 2018, s. 41.

9 BCA Fon No: 30.11.1.0- Yer No: 98.28.12.

özel kanunda işaret edildiği veçhile, bu örtülü ödeneğin, istihbarat işleri gibi devletin yüksek menfaatlerini alakadar eden hususattan gayrı yerlere, mesela şahsi, hususi maksatlar uğruna sarf edilmediğini beyan edebilirler mi?" şeklindeki sorusundan ve Barutçu'nun; "böyle bir cevap veremem. İsminden de anlaşıldığı veçhile örtülü ödenektir" cevabını içeren gazete bilgisinden¹⁰ ve Ahmet Oğuz'un ödeneğin azaltılmasıyla ilgili verdiği soru önergesinin tartışıldığı Meclis kayıtlarından başka veri yoktur.¹¹

Örtülü ödenek, 14 Mayıs 1950 seçimlerinin ardından DP'nin iktidar olmasının akabinde Başbakanlık ile Maliye Bakanlığının imzaladığı bir kararnameyle Adnan Menderes'in emrine verilmiş, Menderes de ödeneği kullanmak üzere Başbakanlık Müsteşarı Ahmet Salih Korur'u görevlendirmiştir.¹² Bu suretle örtülü ödenekteki nakitler Merkez Bankası'ndaki hazine hesabından İş Bankasının 2918 numaralı Başbakanlık hesabına intikal ettirilmiş, Menderes'in emri ve Korur'un direktifleriyle iki türlü sarf olunmuştur:

- Ahmet Salih Korur tarafından Türkiye İş Bankası'na tediye emri veya çekle,
- Adnan Zafir¹³ ve diğer hususi kalem memurları adına doldurulan çeklerle bankadan alınıp kasaya konulan avansın, bizzat Ahmet Salih Korur tarafından nakden.¹⁴

Örtülü ödenekte kullanılan makbuzların Başbakanlık tarafından imzalanıp imha edilmesi gerekirken DP dönemi boyunca bunlar Korur tarafından saklanmıştır.¹⁵ Dönemin anılarından anlaşıldığı kadarıyla Menderes ile Korur arasındaki ilişkilerin pek sıcak olmaması, örtülü ödenek harcamalarının düzene sokulamamasında etkili olmuştur.¹⁶ Korur ile Menderes arasındaki ilişkide bir güvensizlik söz konusudur. Bu güvensizlik Korur'un en az beş senelik örtülü ödenek makbuzunu saklamasına neden

10 Akşam, 4 Aralık 1948, s. 2.

11 Cumhuriyet, 4 Aralık 1948, s. 1,4.

12 27 Mayıs 1960 askeri darbesinden sonra örtülü ödenek kasasının açılmasına tanıklık eden Alparslan Türkeş, bu tanıklığı şu sözlerle dile getirmektedir; "Başbakan Adnan Menderes'in, eski adıyla "Tahsisat-ı Mesture" olan "Örtülü Ödenek" hesabını, Müsteşar Ahmet Salih Korur tutardı. Kanunun, Başbakanlara, "dilediği gibi kullanma" yetkisi verdiği örtülü ödenek miktarı, her yıl Bütçe Yasası ile belirleniyordu. Bu paraların harcanma yerini açıklama zorunluluğu da yoktu. Ancak, Başbakan veya görevlendirdiği bir kişi, örtülü ödenekten yapılan harcamaları özel deftere kaydediyordu. Başbakan Menderes'in Örtülü Ödenek defteri de Müsteşar Ahmet Salih Korur'un kasasından çıktı. Paraların büyük bölümü bankada korunuyor, kısa süreli ihtiyaçlar için bir miktar para ise kasada bulunduruluyordu. Başbakanlık kasaları açıldığında, içinden Örtülü Ödenek defteri çıkıyor, kayıtlarda bazı gazete ve gazetecilere de bu hesaptan ödeme yapıldığı görülmüyordu." Hulusi Turgut, *Türkeş'in Anıları Şahinlerin Dansı*, İstanbul, ABC Yayınları, 1995, s. 161.

13 Başbakanlık Müsteşarlığı Kalem Amiri

14 BCA Fon No: 10.9.0.0- Yer No: 160.489.1, lef 4.

15 Tuncay Özkan, *Parsadan Hikâyesi: Cumhuriyet Tarihindeki Örtülü Ödenek Yolsuzlukları*, İstanbul, Ad Yayıncılık, 1996, s. 13.

16 Ercüment Yavuzalp, *Menderes'le Anılar*, İstanbul, Bilgi Yayınevi, 1991, s. 99.

olmuştur.¹⁷ Saklanan bu makbuzlar 1960 darbesi sonrası kurulan Yassıada Mahkemesinde *Örtülü Ödenek Davası*'na konu olmuş ve Korur, Menderes aleyhine delil toplamakla suçlanmıştır.

Örtülü ödenekten usulsüz harcamaların yapıldığı iddiaları ilk olarak darbe sonrası ulusal basın tarafından gündeme getirilmiştir. DP'lilerden *düşükler, sakıt iktidar* diye bahseden gazetelere göre Menderes, örtülü ödenekten; kendisinin ve çocuklarının masraflarını karşılamının yanı sıra pek çok usulsüz sarfiyat yapmıştır.¹⁸ Ulusal basındaki bu iddialara matuf olarak Yassıada'da kurulan mahkemede birçok davanın yanında *Örtülü Ödenek Davası* da görülmüştür. Bu dava 25 Kasım 1960 günü başlamış, 2 Şubat 1961 günü nihayet bulmuştur. Davanın sanıkları, 1950-1960 döneminin Başbakanı Adnan Menderes ve Başbakanlık Müsteşarı Ahmet Salih Korur'dur. Mahkemenin iddiası, örtülü ödeneğin maksadı dışında kullanılması ve suiistimalidir. Mahkeme kayıtlarında örtülü ödenekle ilgili birçok suiistimalden bahsedilmektedir. Biz bunlardan basın ve resmî kurumlarla ilgili olan kısmından bahsedeceğiz.¹⁹

1. Muhtelif Basın Kuruluşlarına Yönelik Harcamalar

Mahkeme, ortaya atılan iddialar için Yüksek Soruşturma Kurulu Komisyonu oluşturmuş, başkanlığına da Hayrettin Şakir Perk getirilmiştir. Bu bağlamda bilirkişi heyeti teşkil edilmiş ve heyet mahkemeye rapor sunmuştur.²⁰ Dört bölümden oluşan raporun DP'lilere yapılan harcamalar bölümünün ikinci kısmını çeşitli basın kuruluşlarına sunulan maddi destekler oluşturmaktadır. Buna göre Adnan Menderes, resmî ilan dağılımındaki objektif esaslardan ve mevzuattan ayrılarak hükümet icraatlarını öven gazete ile dergileri resmî ilan ile beslemiş, resmî ilan alamayan dergiler için ise örtülü ödenekten nakit yardımı suretiyle yol bulmuştur.²¹ Ajans, gazete ve dergilere verilen bu paralar kayıtlarda; *“tesis masrafı, abone ücreti, borç, bağış”* gibi çeşitli şekillerde ifade

17 Piraye Bigat Cerrahoğlu, *Demokrat Parti Masalı*, İstanbul, Milliyet Yayınları, 1996, s. 89.

18 *Dünya*, 2 Temmuz 1960, s. 1.5; *Tercüman*, 2 Temmuz 1960, s. 1; *Cumhuriyet*, 3 Kasım 1960, s.5

19 Örtülü Ödenek Davasının tutanakları için bkz. *Yassıada Zabıtları 1: Örtülü Ödenek Davası*, Yay. Haz. Emine Gürsoy Naskali, İstanbul, Kitabevi Yayınları, 2005.

20 Mezkûr rapor daha sonraları olduğu gibi yayınlanmıştır. Bkz. Rasih Nuri İleri, *Örtülü Ödenek*, İstanbul, Scala Yayıncılık, 1996.

21 Bu hususta Nadir Nadi, Cumhuriyet gazetesinin 9 Ekim 1960 tarihli sayısında şu sözleri sarf etmiştir; *“Adnan bey sağ olsundu. Bol ilan tahsisleri, karaborsada 'nakde tahvil' edilecek kâğıt istihkakları, nihayet gizli ödenek enjeksiyonları sayesinde gazete hiç okunmasa bile gerçekten ağalar gibi yaşamak mümkündü. Ancak bir kısım patronlar için doğru olan yukarıdaki hüküm bir kısım fikir (!) işçileri için de yanlış sayılmaz. Bunlar arasında da iktidara yanaşanlar; iktidardan menfaat görenler; iktidarın propagandasını yapmak pahasına örtülü ödenekten aylığa bağlananlar; milletvekili aday listesine kabul edilenler; hatta değme patronları kıskandıracak derecede matbaa ve tesis sahibi kılınanlar görülmüştür.”* Nadir Nadi, *“Her Şeyin Yeri ve Sırası Var”*, *Cumhuriyet*, 9 Ekim 1960, s. 1.

edilmişlerdir.²² Örtülü ödenekten bu şekilde yapılan harcamaların tutarı 723 bin 809 lira olup bunlardan bazıları tablo 1'de gösterilmiştir.²³

Kuruluş Adı	Yardım Miktarı (lira)
Büyük Doğu	147.500
Yeni Asır	74.161
İstanbul Ekspres	51.621
Akbaba	63.314
Türk Düşüncesi	49.100
Havadis	55.000
Milliyet	31.500
Hizmet	23.500
Akın	22.300
Demokrat İzmir	21.000
Atom	17.300
Yeni Cephe	14.700
Son Posta	15.000
TOPLAM	585.996

Tablo 1: Muhtelif Basın Kuruluşlarına Örtülü Ödenekten Yapılan Yardımlar

Bilirkişi raporunda geçen miktar 723 bin 809 lirayken²⁴ tabloya yansıyan miktarın 585 bin 996 lira olduğu görülmektedir. Ayrıca mahkeme heyetinin iddianamesine göre DP iktidarı boyunca basın mensuplarına ve kuruluşlarına yapılan yardımlar tablo 2'de gösterilmiştir:

Yardım Yapılan Kişi veya Kuruluş	Tarih	Tutar (lira)
Türk Haberler ajansının tesis masrafı olarak taksitle ödenmek üzere Bülent Danişman'a	1950	10.000
Meki Said'e (iki defa)	1950	1050
Milliyet gazetesine	1950	1050
Atom gazetesine (iki defa)	1950	750
Burhan Belge'ye (iki defa)	1950	900
Türk Haberler ajansına	1951	10.000
Ordu'da çıkan Bugün gazetesine (birkaç defa)	1951	1198
Yeni Cephe gazetesi sahibi Osman Hamit Tad'a	1951	6000
Demokrat Malatya gazetesine (Hüseyin Fırat'a)	1951	2000
Müslüman Sesi gazetesi abone bedeli	1951	500
Muzaffer Kurbanoğlu'na (Hürriyet Misakı gazetesi)	1951	2300
Ali Naci Karacan'a (A. Menderes'ten borç olarak)	1951	5000
Yeni Asır gazetesi, Şevket Bilgin eliyle alınacak baskı makinesinin taksit karşılığı olmak üzere 25.250 dolar avans verilmiştir	1951	74.161
Ali Dayı gazetesi	1951	1000
Akın gazetesi (Recep Bilginer'e)	1951	10.000
Gazeteci Mahmut Erhan'a	1951	150
N.F. Kısakürek'e (Başbakan emriyle)	1951	5000
Mizah gazetesine	1951	8000

22 *Cumhuriyet*, 23 Ekim 1960, s. 5.

23 *Cumhuriyet*, 29 Ekim 1960, s. 5.

24 *BCA* Fon No: 10.9.0.0- Yer No: 160.489.1, lef 22.

Burhan Belge'ye (muhtelif tarihlerde)	1951	7401
Feyzi Boztepe'ye	1952	8000
Hürriyet Misakı'na (M. Kurbanoglu'na)	1952	3500
N.F. Kısakürek'e (muhtelif tarihlerde)	1952	50.000
E. İzzet Benice'ye (muhtelif tarihlerde)	1952	15.000
Horoz mizah mecmuasına (N.R. Efe'ye)	1952	3000
Müslüman Sesi gazetesine (Lütfullah Baydoğan'a)	1952	750
Demokrat Aydın gazetesine (Raif Aydoğdu'ya ikraz)	1952	10.000
Ali Dayı gazetesine	1952	3000
Hizmet gazetesine	1952	7500
Hergün gazetesi telefon ücreti	1952	1597
Peyami Safa (Türk Düşüncesi dergisi için)	1953	10.000
Orhan Seyfi Orhon'a	1953	1500
Burhan Belge'ye	1953	350
Yusuf Ziya Ortaç'a	1953	15.000
Peyami Safa'ya (Türk Düşüncesi abonesi)	1953	600
Peyami Safa (500 adet Türk Düşüncesi)	1954	6000
Zonguldak Sabah gazetesine	1954	1000
Çanakkale İnkılap gazetesine	1954	1000
Demokrat Karabük gazetesine	1954	1000
Demokrat Kozlu gazetesine	1954	1000
Yusuf Ziya Ortaç'a	1954	15.000
Demokrat İzmir gazetesine	1954	21.000
Mithat Perin'e (İstanbul Ekspres)	1954	1500
N.F. Kısakürek'e	1954	18.500
Müslüman Sesi gazetesine (İzmir)	1954	750
N.F. Kısakürek'e (muhtelif tarihlerde)	1955	10.000
Burhan Belge'ye (muhtelif tarihlerde)	1955	5600
N.F. Kısakürek'e (muhtelif tarihlerde)	1956	34.000
Burhan Belge'ye (muhtelif tarihlerde)	1956	6750
Türk Ajansı'na	1956	1200
Kalkınan Türkiye Dergisine	1956	350
Müslüman Sesi (İ. Baydoğan)	1957	1500
Atom gazetesine	1957	2000
Fevzi Boztepe'ye	1957	3000
Mahmut Erhan'a	1957	250
Nermin Polat'a (propaganda için)	1957	500
N.F. Kısakürek'e	1957	5000
Burhan Belge'ye	1958	3000
N.F. Kısakürek'e (bir kısmı Tefvik İleri eliyle)	1958	10.000
Peyami Safa'ya	1958	3000
14 Mayıs gazetesine	1959	600
Yusuf Ziya Ortaç'a	1959	8000
Müslüman Dergisi	1959	2000
DP Kronolojisi için	1959	1000
Hür Yol ve Köyün Sesi sahibi A. Leblebicioğlu'na	1959	5000
N.F. Kısakürek'e (Tefvik İleri eliyle)	1959	10.000
Peyami Safa'ya Türk Düşüncesi yıllık abonesi	1959	3000
Ajans Türk'ün yıllık abonesi	1960	1200
Atom gazetesini yıllık abonesi	1960	1500
Kalkınan Türkiye yıllık abonesi	1960	350
TOPLAM		461.807

Tablo 2: Muhtelif Basın Kuruluşları ve Gazetecilere Örtülü Ödenekten Yapılan Yardımlar

1.1. DP-Necip Fazıl İlişkisi ve Büyük Doğu'ya Yapılan Yardımlar

Tablolarda görüldüğü üzere DP iktidarı boyunca örtülü ödenekten en çok yardımın yapıldığı basın kuruluşu Necip Fazıl öncülüğündeki Büyük Doğu'dur. Ancak mahkemede Büyük Doğu'ya yapılan yardımları işlemeye geçmeden önce Necip Fazıl ile Adnan Menderes, dolayısıyla DP arasındaki ilişkiyi ele almakta fayda vardır.

Türk düşünce ve siyasi hayatında önemli bir yeri olan Necip Fazıl Kısakürek'in Cumhuriyet'in ilânından sonra tek parti yönetimi ile arasında daima bir mesafe olmuştur. Onun öncülüğünde 17 Eylül 1943'te yayın hayatına başlayan Büyük Doğu, tek parti yönetimi tarafından gözetim altında tutulmak suretiyle toplatılma ve neşir yasağı gibi cezalara mahkûm edilmiş, Necip Fazıl hakkında davalar açılmıştır. O halde Necip Fazıl'ı 1950'den itibaren DP ve Adnan Menderes ile yakınlaşmaya iten etkenlerden biri, 1940'lı yıllarda tek parti yönetimiyle yaşadığı sorunlardır. Esasında Necip Fazıl ile DP'nin dünya görüşleri, politikalarının temelinde birbirleriyle örtüştüğü söylenemez.²⁵ Necip Fazıl'ın dünya görüşü din merkezlidir.²⁶ DP ve Menderes için bunu söylemek pek mümkün değildir. Çünkü Necip Fazıl'ın İslâmcı söyleminden ve kimi mihraklara saldıran yazılarından DP içindeki pek çok kişinin de rahatsız olduğu bilinen bir şeydir. Nitekim Kısakürek, başlangıçta DP'ye karşı mesafeli durmuş; hatta bu partinin CHP'den farklı olmayacağını düşünmüştür.²⁷ Dolayısıyla Kısakürek ve DP'yi bir araya getiren en büyük etken CHP muhalefeti olmalıdır.²⁸ Bu sebeple Necip Fazıl, DP iktidarı boyunca devamlı surette Adnan Menderes'ten Büyük Doğu gazetesine maddi olarak yardım etmesi için görüşme talebinde bulunmuş ve bu amaçla çok sayıda mektup yazmıştır. İkisinin ilk teması 1952 yılında Tevfik İleri vasıtasıyla olmuştur. Bu tarihten sonra Kısakürek gerek resmî ilanlar gerekse örtülü ödenek kullanılmak suretiyle desteklenmiştir. Ancak Büyük Doğu'ya gerek örtülü ödenekten gerekse resmî ilanlar vasıtasıyla

25 Necip Fazıl, anılarında bu konu hakkında şunları yazmıştır; “*Demokrat Partiye (sempatik) olmadık ve hatta kapağımıza, birbiri üstünde ve ters istikametlerde iki çift at resmî koyup üzerine 'ha Ali hoca, ha Hoca Ali' diye yazdık. Yani, ha CHP, ha ona zıt gibi duran DP isimli parti...*” Necip Fazıl Kısakürek, *Benim Gözümde Menderes*, İstanbul, Büyük Doğu Yayınları, 2002, s. 65.

26 Necip Fazıl Kısakürek'in düşünce dünyası hakkında daha ayrıntılı bilgi için bkz. Rasim Özdenören, “Necip Fazıl Kısakürek”, *Modern Türkiye'de Siyasal Düşünce*, ed. Tanıl Bora ve Murat Gültekin, C 6, İstanbul, İletişim Yayınları, 2005, s.136-156.

27 Alaattin Karaca, *Mektuplarla ve Belgelerle Necip Fazıl Adnan Menderes İlişkisi*, Ankara, Lotus Yayınevi, 2009, s. 20-21.

28 Necip Fazıl, Celal Bayar ile yaşadığı bir anısını şu ifadelerle anlatmaktadır; “*Beyefendi, bu zamana kadar büyük lütuf ve iltifatlarınıza şahit olmuş, tavır ve hareketlerinizdeki asalete takdir hissi duymuş bir insanım. Fakat ikimizin de siyasi bir aksiyona atıldığımız ve iç çehrelerimizle birbirimize görünmek borcunu yüklediğimiz saat bu saat. Bu saatin hükmü, 15 senedir ruhunu tam heceleyemediğim Celal Bayar'ı Demokrat Parti teşebbüsünden sonra seçebildiğim ve bu seçiş neticesinde dünya görüşlerimizi barışmaz şekilde birbirine zıt bulduğumdur. Bundan böyle şahsınıza ve bazı şahsi vasıflarınıza hürmetim mahfuz kalarak size zıt bir istikamet tutacak olursam beni mazur görünüz.*” Necip Fazıl Kısakürek, *Benim Gözümde...*, s. 67.

yapılan yardımlar, gazetenin belli dönemlerde kapatılmasından ötürü kesilip daha sonra tekrar başlamıştır.

Büyük Doğu'nun ilk kapanışı 19 Eylül 1952 tarihinde masonlarla ilgili yayınlarından dolayıdır. Gazete, mason locasından ele geçirdiği belgelerde yer alan isimleri ifşa ederek tepki çekmiş, bunun üzerine yardımlar kesilerek kapatılmıştır.²⁹ Akabinde dinlenmeye çekilen Necip Fazıl'ın 22 Kasım 1952 tarihinde Malatya'da Ahmet Emin Yalman'a düzenlenen suikast azmettiricilerinden biri olarak adı geçmiş ve cezaevine girmiştir.³⁰ Necip Fazıl, cezaevinde kaldığı süre boyunca Menderes'e devamlı surette suçsuzluğunu anlatan mektuplar göndermiştir. Cezaevinden 2 Aralık 1953'te çıkan Necip Fazıl, Menderes ile yüz yüze görüşmeye çalışmış, ancak bunu başaramayınca Büyük Doğu'ya destek için mektup göndermeye devam etmiştir.³¹ Buna karşılık Menderes muhtemeldir ki Malatya hadisesinin olumsuz havasından çekinerek Necip Fazıl'a karşılık vermemiştir. Menderes'ten beklediği ilgi ve yardımı görmeyen Kısakürek, birkaç arkadaşının desteğini alarak 7 Mayıs 1954'te Büyük Doğu'yu yeniden çıkarmaya başlamıştır. Necip Fazıl, bu dönemde Menderes ile görüşme talebini sürdürmüş ve sonunda amacına ulaşmıştır. Kısakürek'in anılarından anlaşıldığı üzere Menderes'in Ahmet Salih Korur'a talimatıyla 1955 yılının Ağustos ayına tekabül eden günlerde Büyük Doğu'ya yardım edilmesi planlanmış fakat 6-7 Eylül olaylarının etkisiyle bu yardım yapılmamıştır.³² Kısakürek'in Menderes'e ısrarlı mektupları ve Mükerrer Sarol ile Tefvik İleri'nin de araya girmesiyle 1956 yılı başlarında Büyük Doğu'ya yardım kaldığı yerden devam etmiştir. Ancak Kısakürek, 24 Haziran 1957'de eski davalarının sonuçlanmasıyla cezaevine girmiş, bu kez Menderes'e zor durumda kalan eşi Neslihan Kısakürek'e yardım edilmesi hususunda aşağıdaki mektubu yazmıştır:³³

“Başvekil sadakatimden ve ona en küçük bir söz gelmesini istemeyişimden, şu anda elimde bir çanta, Hilton Oteli'ne gider gibi zindanın yolunu tutuyorum. Evimin iki günlük geçimi bile mevcut olmadığı için Muslih Fer vasıtasıyla bana tebliğ ettiğiniz 3 bin lira yardımın, Müsteşar beyin Ankara'ya döndüğü gün, hemen aşağıdaki adrese gönderilmesini hararet ve hassasiyetle

29 Necip Fazıl, Mason kulübüne nasıl sızıp belgeleri ele geçirdiklerini şöyle anlatır; “Bir adamımız vasıtasıyla Beyoğlu'nda bir mason kulübüne sızdık ve bir gece kulübün aza fişleriyle bazı kararlarına ait mahrem evrakı elde ettik. Bu, bir devletin harp planlarını, askeri çember ve çelik kasalar içinden çekip almak kadar zor bir şeydi. Aralarında nice tanınmış siyasi, ilmi, ticari şahsiyetlerle beraber askerler de bulunan kulüp kadrosunu, resimleri, kayıt numaraları, rütbeleri, cemiyette ve kulüpteki rolleriyle neşre koyulduk.” Necip Fazıl Kısakürek, *Benim Gözümde...*, s. 241.

30 Necip Fazıl, anılarında olayla ilgili hiçbir bağlantısının olmadığı halde başta Cumhuriyet gazetesi olmak üzere basın cinayet teşebbüsünü üzerine yıkmaya çalıştığından bahsetmektedir. Necip Fazıl Kısakürek, *Benim Gözümde...*, s. 257-263.

31 Bu mektupların içeriği için bkz. Alaattin Karaca, *Mektuplarla ve Belgelerle...*, s. 87-89.

32 Necip Fazıl'a göre Adnan Menderes, Malatya hadisesinden dolayı ürkmüş ve böylelikle Büyük Doğu'ya yardımcı sürdürmekten çekinmiştir. Necip Fazıl Kısakürek, *Benim Gözümde...*, s. 348.

33 Necip Fazıl'ın eşine 3 bin liralık bir yardım yapılacak ve bu husus Yassıada'da gündeme gelecektir.

rica ederim. En küçük tevhürün evimi aç bırakacağını arz eder ve ebedi bağlılık hislerimin Başvekil Beyefendiye iblağımı istirham ederim. Daima dostunuz. Necip Fazıl"³⁴

28 Şubat 1958'de yeniden cezaevinden çıkan Kısakürek, mektup işinden vazgeçmeye gerek 5 Nisan, 14 Mayıs ve 8 Haziran'da olmak üzere Menderes'e üç mektup yollamış ve Büyük Doğu'yu yeniden yayınlamak için ısrarla destek talebinde bulunmuştur. İsrarlı talepler sonunda gerçekleşmiş ve 6 Mart 1959 tarihinde Büyük Doğu yeniden çıkmaya başlamışsa da 27 Mayıs darbesiyle nihai olarak yardım kesilmiş ve gazete kapatılmıştır.

Yassıada'da sanık olarak ifadesine başvuru Necip Fazıl, mahkeme başkanı Salim Başol'un "ne iş yapıyorsunuz" sorusuna "bir şey yapmıyorum" cevabını vermiş ve kendisini; "1943'ten 1960'a kadar taştan taş vurulan, zindandan zindana süründürülen mukaddesatçı, milliyetçi, Anadolucu, ahlakçı bir idealin himayesinde giden kimse" şeklinde tanımlamıştır. Necip Fazıl, Menderes'e ilgisinin İzmir'de verdiği bir beyanla başladığını, o zamana kadar DP'ye muhalif olduğunu, ancak Menderes'in İzmir'de İslâmiyet hakkındaki beyanatından sonra onu ümit olarak görüp desteklemeye karar verdiğini belirtmiştir. İlk temasının ise 1952 yılında Tefvîk İleri vasıtasıyla olduğunu ve kendisine yapılan yardımların üç dönemde gerçekleştiğini ifade etmiştir. İlk 1952 başında çıkmaya başlayan Büyük Doğu gazetesi evresi, ikincisi 1956'daki günlük gazete evresi ve üçüncüsü ise hiçbir yayın organı olmadan 1959'a kadar kendisine hiçbir karşılığı olmaksızın yapılan maddi destektir.³⁵

Başol, Kısakürek ile yukarıdaki diyalogundan sonra Menderes'e yönelmiştir. Necip Fazıl Kısakürek'e yapılan maddi desteğin mahiyetini soran Başol'a cevap veren Menderes; her iktidarın ve hükümetin gazetecilerle münasebetinin aşikâr olduğunu, bu bağlamda çeşitli basın kuruluşlarına yapılan yardımların her dönemde adeta bir gelenek haline geldiğinden bahsetmiş ve bundan dolayı gerek Kısakürek'e gerekse diğer gazetecilere örtülü ödenekten yapılan yardımlarda sakınca görmediğini belirtmiştir.³⁶ Başol, Necip Fazıl'ın hesabına yatan toplam 147 bin 500 liranın fazla olup olmadığını, ayrıca mezkûr şahsın yazılarının millet için faydalı olup olmadığını Menderes'e sorduğunda Menderes'in cevabı; "Onun yazılarının memlekete yararlı olmaktan ayrıldığını gördüğümüz zaman münasebeti kestik. Uzun zaman münasebeti kesiyoruz, tekrar geliyor;

34 Alaattin Karaca, *Mektuplarla ve Belgelerle...*, s. 135.

35 BCA Fon No: 10.9.0.0- Yer No: 201.621.1, lef 132.

36 BCA Fon No: 10.9.0.0- Yer No: 201.621.1, lef 24.

düzelteceğim, doğruya gideceğim diyor, münasebeti tekrar tesis ediyoruz"³⁷ şeklinde olmuştur.

Bu konuda şahit olarak dinlenenlerin başında Tevfik İleri gelmektedir. İleri, Necip Fazıl'ın Menderes ile kendisi aracılığıyla iletişim kurduğunu, ancak 147 bin liradan haberinin olmadığını, kendisi aracılığıyla yapılan yardımın 10 bin lira olduğunu belirtmiştir. Ancak bundan sonra İleri'nin mahkeme heyeti ile arasındaki diyalog ilerici-gerici tartışmasına dönüşmüştür. Mahkeme başkanı Başol, üniversite gençliğinin söylemleri üzerinden Necip Fazıl'ın gerici olduğunu ileri sürmüş ve bu konuda İleri'nin görüşünü sormuştur. İleri; *"İlerilik, gerilik mevzuu bugün olduğu gibi bundan sonra da devam edecek bir münakaşa mevzuudur. Herkes birbirine ilerisin, gerisin diyor. Şunu ifade edeyim; kızıl Rusya'ya nazaran Amerika ve İngiltere mürteci iki millettir. Onun haricinde falan geridir, filan ileridir bilmiyorum"* ifadelerini kullanmıştır.

Diyaloğa dâhil olan Başsavcı Altay Ömer Egesel, öğrenciliği sırasında fikirlerine itimat ettiği, aynı zamanda o dönem Milli Türk Talebe Birliği başkanlığı görevini yürüten Tevfik İleri'nin Necip Fazıl gibi gerici bir şahsiyete yardım için neden aracılık yaptığını merak ettiğini dile getirmiştir. Bunun üzerine İleri, amacının sadece zor durumda olan bir insana yardım etmek olduğunu, 147 bin liradan haberi olmadığını ve kendisinin sadece 10 bin liralık yardım hakkında malumatının bulunduğunu tekrarlamıştır.³⁸

Necip Fazıl'a yapılan yardımlar konusunda dinlenen şahitlerden biri de Neslihan Kısakürek'tir. Kocasının 1957'de Fuat Köprülü'ye hakarettten dolayı hapse girmesinden sonra örtülü ödenekten kendisine 3 bin liralık yardım yapılmıştır. Başol, bu diyalogdan sonra devlet görevlisi olmayan, üstelik hapse girmiş birine devletin kasasından hangi amaçla yardım edildiği, ayrıca zor durumda olan başka gazetecilerin de olduğunu, hatta cezaevi önlerinde bekleyen bu gazetecilerin ailelerinin fotoğraflarının günlerce gazetelerde yayımlandığını, bunlara neden destek çıkılmadığı gibi soruları Menderes'e

37 BCA Fon No: 10.9.0.0- Yer No:201.621.1, lef 41; Dönemin gazetecilerinden Altan Öymen, DP'lilerin Necip Fazıl'a neden destek verdiklerini şu sözlerle anlatmaktadır; *"Evet, Büyükdöğü dergisi ve cemiyeti, günlük politikada Demokrat Parti'ye destek veriyordu, ama Demokrat Parti içindeki bazılarına 'özel olarak' daha fazla destek veriyordu. O 'bazıları' da Büyükdöğü'cuların desteğinden memnundu. Derginin telkinlerinin gereğini yerine getirmeye gayret ediyorlardı. Bunu yapamadıkları hallerde de derginin yayın çizgisiyle karşı karşıya gelmemeye dikkat ediyorlardı. DP'nin lider kadrosu ise Büyükdöğü'nün yayınlarına karşı daha mesafeli bir tutum izliyordu. Cumhurbaşkanı Celal Bayar, 'irtica' tehlikesi karşısında dıyarlı olduğunu zaman zaman hatırlatıyordu. Başbakan Adnan Menderes bu konuda daha 'pragmatik' sayılırdı. Necip Fazıl ve arkadaşlarının kendisine yönelik iltifatlarının taktik gereği olduğunun elbette farkındaydı. O da kendi taktiğinin gereği olarak Büyükdöğü'nün 'ideologya örgüsü' tipindeki yayınlarına ses çıkarmamayı tercih ediyordu. Ama o yayınların etkilerinin artması halinde Bayar'ın da görüşüne uygun olarak o da tutumunu değiştirebilirdi."* Altan Öymen, *Öfkeli Yıllar*, İstanbul, Doğan Yayıncılık, 2010, s. 168.

38 BCA Fon No: 10.9.0.0- Yer No: 201. 621.1, lef 163-164; *Cumhuriyet*, 2 Aralık 1960, s. 1,3.

yönelmiştir. Menderes, Kısakürek ailesine yapılan yardımın Necip Fazıl'ın cezaevinde olduğu zamana denk gelip gelmediğini bilmediğini, cezaevinde olan diğer gazetecilerden ise herhangi bir yardım talebinin olmadığını, o tarihlerde müracaatları durumunda onlara da yardım etmekten geri kalmayacağını ifade etmiştir.³⁹

Netice olarak Necip Fazıl konusundaki tartışmalar yukarıda sıralandığı gibi gelişmiş, Tevfik İleri aracılık yaptığını, Menderes ise örtülü ödenekten yardım ettiğini kabul etmiştir. Mahkeme heyeti dışında Necip Fazıl hakkında olumsuz fikirlere sahip olan tek kişi ise Ahmet Salih Korur'dur. Nitekim bilirkişi raporuna yansıyan ifadesinde; "*Necip Fazıl Kısakürek'e para verilmesine hiçbir zaman vicdanen rıza göstermiş değilim. Bunu müteaddit vesilelerle izhar ettiğim için bu zat bu husustaki temaslarımı artık benimle kesmiştir. Başka kanallardan ve en son Nafia Vekili Tevfik İleri kanalı ile Başvekile müracaat eder olmuş ve Başvekilin emirlerini bana o yoldan tebliğ ettirmiştir*"⁴⁰ sözlerini sarf etmiştir. Nitekim Kısakürek de Korur'un bu hislerini anlamış olacak ki anılarında Korur hakkında şu ifadeleri kullanmıştır:

"Çürümesin diye buzdolabında dondurulmuş, asık, bezgin ve adeta muhababına sövüp sayan bir yüz... Ankara masonlarının üstadı olan mumaileyh bizden ziyade efendisine beslediği gizli nefret hissiyle paraları her sayışta yüzümüze bir tokat atarcasına elindeki desteden 5000 lira ayırdı ve önümüze doğru itti. Al!"⁴¹

Sonuç olarak Menderes, Necip Fazıl konusunda mahkeme heyeti tarafından; "*zamanında Atatürk'e hakaret eden bir zata örtülü ödenekten 100 bin liranın üzerinde maddi destek sağlamıştır. Halka ahlak dersi veren ve kumarhanelerde yakalanınca oralara observasyon için gittiğini iddia eden bu zatın Atatürk'e hakareten dolayı hapse girdiği sırada karısına örtülü ödenekten usulsüzce yardım yapılmıştır*"⁴² gerekçesiyle suçlu görülmüştür.

1.2. Diğer Basın Kuruluşlarına Yapılan Harcamalar

Basın kuruluşlarına yardım hususuyla ilgili olarak Necip Fazıl'ın dışında diğer gazetecilere yapılan yardımlar da yargılamanın konusu olmuştur. Yardım yapılan gazeteciler arasında Orhan Seyfi Orhon, Peyami Safa, Yusuf Ziya Ortaç, Feyzi Boztepe, Ali Naci Karacan gibi isimler vardır.⁴³ Mehmet Ali Belig Geylangil'in ifadelerinde Ali Naci

39 BCA Fon No: 10.9.0.0- Yer No: 201.621.1, lef 204; *Cumhuriyet*, 6 Aralık 1960, s. 1,5.

40 BCA Fon No: 10.9.0.0- Yer No: 160.489.1, lef 23.

41 Necip Fazıl Kısakürek, *Benim Gözümde...*, s. 230-231.

42 BCA Fon No: 10.9.0.0- Yer No: 201.622.1, lef 194.

43 BCA Fon No: 10.9.0.0- Yer No: 160.489.1, lef 23.

Karacan'ın 1953 yılı başlarında ve İnönü'nün Balıkesir seyahatine rastlayan bir tarihte yazdığı bir baş makaleyi Milliyet gazetesinde neşretmek için İstanbul'dan telefonla Menderes'ten izin istediğinden bahsedilmektedir. Bu ifadelerde ileri sürülen iddialara göre Geylangil makaleyi okuma görevini üstlendiğini, Menderes, Fuat Köprülü ve diğer zevat hazırken makaleyi okuduğu sırada Menderes'in birden hiddetlenerek kendisine bağırdığını, bunu gören Fuat Köprülü'nün "*Okuyanın ne kabahati var? Yazan senin beslemen!*" dediğini belirtmiştir. Karacan, gazetede yayınlanacak bir makale için dahi Menderes'ten izin alacak kadar ileri safhaya gelen bu sadakatinden dolayı Milliyet gazetesi adına örtülü ödenekten 25.000 lirası borç kaydıyla 31.500 lira destek görmüştür.⁴⁴

Mahkemede bu konuyla ilgili pek çok basın mensubu şahit olarak dinlenmiştir. Bunlardan biri Son Telgraf gazetesinin imtiyaz sahibi Ethem İzzet Benice'dir. Başol, örtülü ödenekten pek çok kanun dışı usulsüz yardım yapıldığını, bunlardan birinin de Benice'ye yapılan yardımlar olduğunu söylemiş ve Benice'den bu mevzuda bildiklerini anlatmasını istemiştir. Benice, teamüller gereği Başbakanlık tarafından diğer gazetelere olduğu gibi abone ücretlerine bağlı olarak Son Telgraf'a da 15 bin lira temin edildiğini, bunun hukuki manada gayri meşru bir durum teşkil etmediğini, gazeteye yapılan sarfiyatın ise örtülü ödenekten mi veya açık tahsisattan mı yapıldığını bilmediğini ifade etmiştir. Bunun üzerine mahkeme başkanı tarafından konunun detaylandırılması istendiği için Benice daha da ayrıntıya girerek 1951 yılına kadar CHP safında gazetecilik yaptığını, bu tarihe kadar DP'ye yönelik muhalefetini şiddetli bir şekilde sürdürdüğünü belirtmiştir. Bu durumdan memnun olmayan DP iktidarı tarafından 1951'den sonra Son Telgraf'a verilen resmî ilanların kesildiğini ileri sürmüştür. Ayrıca diğer gazetelerin İzmir Kâğıt Fabrikasından kilosu 60-80 kuruşa temin ettikleri kâğıdı Hükümetin emriyle kendilerine uygulanan ambargodan dolayı Koç müessesesinden 136 kuruşa almak zorunda kaldıklarından 300-400 bin lira kadar zarar ettiklerinden bahsetmiştir.⁴⁵

Verdiği ifadeden Benice'nin maruz kaldığı siyasi baskıdan hem maddi hem manevi manada etkilendiğini ve bunun sonucu olarak gazetecilik ahlakına uymayacak bir şekilde farklılaşmalar gösterdiğini görmekteyiz. Nitekim ifadelerinde de işaret edildiği gibi Menderes, Kemal Aygün'ün aracılığıyla Benice ile görüşmek istemiş, Benice biraz da

44 BCA Fon No: 10.9.0.0- Yer No: 160.489.1, lef 23.

45 BCA Fon No: 10.9.0.0- Yer No: 201.621.1, lef 181-183.

eşinin telkinleriyle Menderes ile görüşmeyi kabul etmiştir.⁴⁶ Bu görüşmede Menderes, kendisine muhalefette ısrar etmemesi ve tarafsız bir gazeteci olarak yayın hayatını sürdürmesi telkinlerinde bulunmuştur. Bu görüşmeden sonra Menderes'in tavsiyelerine uyumuş, DP'nin destekleyicisi olmasa da CHP'nin savunuculuğundan vazgeçmiştir. Böylece hem üzerindeki siyasal baskıdan kurtulmuş hem de maddi olarak desteklenmiştir. Ancak buna rağmen 1957'de yine Son Telgraf ile Gece Postası gazetelerinin ilanları kesilmiştir.⁴⁷

Örtülü ödenekten destek gören gazeteciler arasında Türk basın ve siyasî hayatında önemli bir yeri olan Burhan Belge de vardır. Mahkeme heyeti bu konuda hem Menderes'in hem de Belge'nin ifadesine başvurmuştur. Belge'ye ödenen toplam 51 bin 621 liranın mahiyetini soran Başol'a cevap veren Menderes, bu miktarın uzun bir zaman dilimine yayılmış olduğunu, Burhan Belge'nin iyi derecede yabancı dil bildiğini, kendisinin çoğu defa yabancı gazetecilerle temas etmek üzere görevlendirildiğini, bu suretle bir takım masraflarının örtülü ödenekten karşılandığını belirtmiştir.⁴⁸

Menderes'in konuştuğu celseden epay sonra Belge'ye söz hakkı verilmiştir. Belge, kendisine benzer yardımların Atatürk döneminde ve Refik Saydam ile Şükrü Saraçoğlu'nun başbakanlıkları sırasında da yapıldığını söyleyerek sözlerine başlamıştır. Menderes'in yukarıdaki ifadelerini tasdik eden Belge, 1950'de başlamak suretiyle 1957'ye yani milletvekili olacağı zamana kadar örtülü ödenekten kendisine aylık 500 lira yardım yapıldığını, bu paranın şahsı için değil, tamamen maksadına hâsıl olarak harcadığını, tüm hesabın ortada olduğunu ifade etmiştir.⁴⁹

Örtülü ödenekten basına yapılan yardım hakkında mahkemede şahit olarak dinlenenlerden biri de Akbaba adlı mizah gazetesinde çalışan Orhan Seyfi Orhon'dur. Orhon, örtülü ödenekten hiçbir talebinin olmadığını, ancak 1950 seçimlerinde milletvekili seçilemeyince maddî bakımdan zor durumda kaldığını, dönemin hükümetinden hiçbir

46 Ancak Benice'nin bu iddiasına Adnan Menderes şu sözlerle karşı çıkmıştır; *"Beyefendi hatırlamıyor olanları. Kendisini durup dururken ben çağırmış değilimdir herhalde. Kendisi müracaat ederek gelmişlerdir. Kemal Aygün'den sorabilirsiniz. Ben mi telefon etmişim, yoksa Ethem İzzet Benice mi Kemal Aygün'e müracaat edip benimle konuşmak için vesile aramıştır? Yalnız hatırlıyorum, bir iki defa Ankara Palas'ta kendisiyle karşılaştık, görüştük ve bir arkadaş sıfatıyla görüştük, dediği doğrudur. Gidişimizi beğenmiyor musunuz hasbihalimiz olmuştur. Ama hiçbir zaman bu Gece Postası, Son Telgraf gazetesinin bu şekilde bir muameleye tabi tutulması hususunda bu manaya delalet etmez."* BCA Fon No: 10.9.0.0- Yer No: 201.621.1, lef 185

47 BCA Fon No: 10.9.0.0- Yer No: 201.621.1, lef 184.

48 BCA Fon No: 10.9.0.0- Yer No: 201.621.1, lef 41.

49 BCA Fon No: 10.9.0.0- Yer No: 201.621.1, lef 165. Belge'ye bundan başka 1957 Seçimlerinden sonra aldığı 3 bin liranın mahiyeti sorulmuş, Belge de bu paranın Ahmet Salih Korur tarafından kendisine 1957'den önceki hizmetlerine karşılık olarak verildiğini, bundan başka örtülü ödenekten hiçbir harcama yapmadığını söylemiştir. Belge, son olarak rakamın büyük bir miktar olduğunu, reddedilebileceğini belirtmiştir. BCA Fon No: 10.9.0.0- Yer No: 201.621.1, lef 166

talepte bulunmadığı halde kendisine 1500 lira yardım yapıldığını belirtmiştir. Ancak Başol'un iddiasına göre Orhon, İsmet İnönü'yü hicveden bir kitapçık çıkardığı için iktidar tarafından 1500 lira ile ödüllendirilmiştir. Orhon ise söz konusu hicivlerin mahkeme heyetine yanlış aksettirildiğini, bu hicivleri CHP zamanında yazdığını, yalnızca parti iç bünyesi hakkında ifadelerinin olduğunu, ne İnönü'yü ne de partinin kendisini hedef almadığını ifade etmiştir.⁵⁰

DP iktidarı boyunca yalnız hâlihazırdaki basın kuruluşlarına yardımlar yapılmamış, aynı zamanda yeni kurulmuş veya bizzat Adnan Menderes tarafından kurulması teşvik edilen gazete ve mecmualara da örtülü ödenekten tahsisat ayrılmıştır. Türk Düşüncesi mecmuası buna örnek olarak gösterilebilir. Peyami Safa tarafından Menderes'in telkinleriyle 1952 yılında kurulan bu yayın organı; sanat, ilim ve kültür mecmuası parolasıyla aylık olarak yayınlanmıştır. Türk Düşüncesi, yayın hayatını sürdürdüğü sekiz yıl boyunca örtülü ödenekten 49 bin lira destek görmüş ve bu husus Yassıada'da gündeme geldiğinde şahit sıfatıyla Safa'nın bilgisine başvurulmuştur. Safa, mahkemede verdiği ifade de Türk Düşüncesi adlı mecmuanın kuruluş masrafları için (idarehane, telefon, kâğıt vb.) 25 bin lira, kurulduktan sonra ise Başbakanlıktan senede 3 bin lira yardım aldığını ve mecmuanın aydın sınıfına hitap eden özellikte olduğunu söylemiştir.⁵¹

Mahkeme heyetinde aslında Safa'nın şahitliğinden önce Türk Düşünce mecmuasıyla ilgili bir düşüncenin var olduğu kanaatindeyiz. Bu nedenle Safa şahit olarak mahkemeye çağırılmasına rağmen mahkemeye DP destekçisi ve bu desteğinden dolayı örtülü ödenekten beslenen bir gazeteci suçlamasına maruz kalmıştır. Mahkemeye göre mecmuanın büyük miktarda nakdi destek almasının sebebi bu özelliğidir. Safa, mahkemenin bu görüşüne karşı çıkmış, bu yaklaşımı bir suçlama gibi kabul ederek öyle olmadığına dair görüş beyan etmiştir. Ona göre mecmua yayın hayatı boyunca hiçbir satırında DP'yi savunmamış, kuruluş amacı gereği politikadan uzak durmuş, kendisi de Milliyet ve Tercüman gazetelerinde yazdığı köşe yazıları örneğindeki gibi DP'ye en şiddetli eleştirileri yönelten gazetecilerden biri olmuştur. Hatta Safa'nın iddiasına göre 1954-1959 yılları arasında yazdığı köşe yazılarından dolayı Menderes kendisine kırılmıştır.⁵²

50 BCA Fon No: 10.9.0.0- Yer No: 201.621.1, lef 221-223.

51 BCA Fon No: 10.9.0.0- Yer No: 201. 621.1, lef 197.

52 BCA Fon No: 10.9.0.0- Yer No: 201.621.1, lef 198.

2. Devlet Kurumlarına Yapılan Yardımlar

2.1. Cumhurbaşkanlığı ve TBMM'ye Yapılan Harcamalar

Mahkeme tarafından hazırlatılan örtülü ödenekle ilgili bilirkişi raporunun üçüncü ve dördüncü bölümleri Cumhurbaşkanlığı ile TBMM'ye aktarılan paralar hakkındadır. Bu rapordan yola çıkarak olaylar takip edildiğinde Cumhurbaşkanlığınca örtülü ödenekten sürekli avans alındığı, muhtelif konularda ödemeler yapıldığı görülmektedir. En çok öne çıkan ödemeler ziyafet, seyahat masrafları, şahsi hediyeler, dernek ve şahıslara yardımlar ve DP balolarıdır. Burada harcama kaleminde olan ziyafetlerin büyük bir çoğunluğu aslında Cumhurbaşkanlığına değil, DP'lilere aittir.⁵³

Bu husus mahkemede gündeme geldiğinde dönemin Cumhurbaşkanlığı Daire Müdürü Memduh Uraz, masrafların mahiyeti hakkında bilgi vermiştir. Buna göre 1954 tarihine kadar normal seyirde giden Cumhurbaşkanlığı giderleri bu tarihten itibaren 1960'a değin dereceli bir şekilde artmıştır. Bilhassa 1958-1959 ve 1960'ın ilk üç ayı olmak üzere 15-16 aylık süre zarfında örtülü ödenekten 145 bin lira para alınmıştır. Veresiye olarak alınan paralar; ziyafet giderleri, bazı köy ve kaza okullarına yardım şeklinde harcanmıştır.⁵⁴ Bu hususta Menderes, Cumhurbaşkanlığı makamının kendi tahsisatının bazı ihtiyaçlar için kâfi gelmediğinden, birtakım faydalı temaslar için örtülü ödenekten buraya nakit aktarıldığını kabul etmiştir.⁵⁵ Bundan sonra mahkeme başkanı ile Menderes arasında örtülü ödeneğin kullanımına yönelik bir usul tartışması yaşanmıştır. Başol, Cumhurbaşkanının ihtiyacı halinde örtülü ödenekten resmî ziyafetler için destek alabileceği, ancak bu ödenekten DP balolarına harcama yapılmasına izin verilmemesi gerektiği görüşündedir. Menderes'in görüşü ise aksi yöndedir. Yani Cumhurbaşkanı gerekli gördüğü her durumda örtülü ödenekten harcama yapabilecek bir mevkie sahiptir.⁵⁶

Mahkeme kayıtlarına göre TBMM Başkanlığının ve Meclis Başkanı Refik Koraltan'ın özel ihtiyaçlarıyla ilgili muhtelif masrafları için örtülü ödenekten tahsisat ayrılmıştır. 2-3 bin liralık avanslar şeklinde yapılan bu sarfiyatlar, düzenli olarak devam etmiştir. Bu minvalde Koraltan'ın İsviçre'deki ameliyat ve tedavi masrafları ile 1958 yılında yaptığı resmî olmayan Paris, Belçika ve Hollanda gezisi giderleri örtülü ödenekten karşılanmıştır.⁵⁷ Konuyla ilgili olarak Koraltan'ın mahkemede uzun savunmaları vardır. Bu savunmalarda

53 BCA Fon No: 10.9.0.0- Yer No: 160.489.1, lef 23.

54 BCA Fon No: 10.9.0.0- Yer No: 201.621.1, lef 91.

55 Cumhurbaşkanlığı mutemedi Mehmet Öztürk, mahkemede şahitliği sırasında Cumhurbaşkanlığı bütçesinde Cumhurbaşkanının seyahat ve ziyafet masrafları için bir bölümün olmadığını söylemiştir.

56 BCA Fon No: 10.9.0.0- Yer No: 201.621.1, lef 42.

57 BCA Fon No: 10.9.0.0- Yer No: 160.489.1, lef 26.

1950'den 1954'e kadar büyük miktarda masrafların olmadığı ileri sürülmüş, sadece Meclis Başkanlığı sıfatıyla farklı hayır kurumları ve derneklerle birlikte birtakım etkinlikler düzenlendiği, bu etkinliklerin gerçekleştirilmesi hususunda Başbakanlıktan mali destek istenildiği belirtilmiştir. Başbakan Adnan Menderes de bu faaliyetlere örtülü ödenekten destek verilmesi yönünde Ahmet Salih Korur'a talimat vermiştir.⁵⁸

Mahkemenin devamında Başsavcı Altay Ömer Egesel'in örtülü ödenekten ameliyat masrafları ve özel seyahatleri için harcama yapıp yapmadığı, bu suretle yapılan harcamaların geri ödenmesi hususunda müracaatta bulunup bulunulmadığı sorusuyla muhatap olan Koraltan'ın cevabı bir hayli ilgi çekicidir. Bu cevaba göre Koraltan, ameliyat olduktan sonra hastanede fazla kaldığını, bu mevzu ile dürüstlüğüne çok güvendiği özel kaleminin ilgilendiğini belirtmiş ve konunun onun tarafından Menderes'e iletilindiğini söylemiştir. Menderes, bu görüşmede "*merak etmeyiniz ben sıkıntınızı gideririm*" ifadesini kullanmış ve örtülü ödenekten tahsisat ayırmak suretiyle sorunu çözmüştür. Koraltan, savunmasının devamında yaptığı yardımlarından ötürü Menderes'e teşekkür ettiğini ve takdir hakkı Başbakanın olduğu için kendisine yapılan sarfiyatı iade etmeyi düşünmediğini belirtmiştir.⁵⁹

Koraltan'ın durumuna benzer örnekler gerek CHP gerekse DP iktidarı döneminde çoğaltılabilir. DP Erzurum Milletvekili Münip Özer hastalığından ötürü yardım edilen kişilerdendir. Örtülü ödeneğin usulsüz kullanımıyla ilgili mahkemede ifadesine başvuru Özer, teşhisi konulamayan ağır bir hastalık geçirerek kaldırıldığı hastaneden ateşi yüksek bir şekilde çıktığını, Türkiye'de tedavisinin mümkün olmadığını ve bunun üzerine Başbakan Adnan Menderes'e başvurduğunu belirtmiş, akabinde 10 bin lira yardım suretiyle İngiltere'ye tedavi olmak için gittiğini dile getirmiştir. Bu savunmadan sonra araya giren Başol, "*kendi paranızla gitseydiniz, mebussunuz tahsisatınız yüksek. Ne dâhilde ne de hariçteki hiçbir maaş ve ücret sahibi ile mukayese edilemeyecek kadar yüksek*" sözleriyle Özer'e yüklenmiştir. Özer ise o zaman parasının olmadığını, iyileştikten sonra Menderes'i ziyaret ederek 10 bin lirayı geri iade etmek istediğini ancak Menderes'in "*sonra düşünürüz*" söyleminin ardından konunun kapandığını ifade etmiştir. Menderes'in mahkemede "*uzun bir rahatsızlık geçirdi, tedavisi için bu parayı verdik. Kendisi de iade edeceğini söyleyerek aldı. O gün parası yoktu. Zaten bitkin bir haldeydi. Avdetime uğradı ve parayı ödeyeceğini söyledi. Sıkıştırma kendini, olunca verirsin dedim*" şeklindeki sözleri Özer'in ifadelerini doğrular nitelikte olmuştur.⁶⁰

58 BCA Fon No: 10.9.0.0- Yer No: 201.621.1, lef 108.

59 BCA Fon No: 10.9.0.0- Yer No: 201.621.1, lef 109.

60 BCA Fon No: 10.9.0.0- Yer No: 201.621.1, lef 175-176

CHP iktidarı döneminin önde gelen siyasi şahsiyetlerinden ve devlet adamlarından Hilmi Uran da anılarında hastalık geçirdiğinden ve 4 Kasım 1933'ten 2 Nisan 1934 tarihine kadar Fransa'da kaldığından bahsetmektedir. Fransa'ya gidiş-dönüş ve tedavi masrafları ise devletin hangi bütçe kaleminden veya dönemin Başbakanı İsmet İnönü'nün bizzat şahsı tarafından olup olmadığı bilinmemekle beraber karşılanmıştır. Uran, anılarında İnönü'ye şu cümlelerle şükranlarını sunmaktadır;

“Her şeyden evvel belirtmek isterim ki benim hastalığımı tedavi ettirmek için doktorların tavsiyesine uyarak Avrupa'ya gidebilmiş olmam, Başvekil İsmet Paşa'nın bana yaptığı para yardımıyla kabil olmuştu. Aksi takdirde, ben kendi mali durumumla Avrupa'ya gidemez ve vekâlet işlerini üstümden atmış olsam da kim bilir gene hastalığımı yenemezdim.”⁶¹

Ayrıca CHP iktidarının son iki buçuk ayına tekabül eden zaman diliminde örtülü ödenekten şu harcamalar yapılmıştır:

Harcamanın Mahiyeti	Harcanan Miktar (Lira)
Liste mucibince şahıslara yardım	50.000
Hariciye Vekâleti şifre memurlarına	3600
Özel Kalem Müdürlüğüne	6000
Maliye Bakanlığı Müdürlüklerine	6240
Özel Kalem Müdürlüğüne	3000
Özel Kalem Şefine	840
Özel Kalem Memurlarına	1800
Emir Subayına	2160
Bayramlarda (Diyaret İşleri Başkanına, Özel Kalem Şef ve Memurlarına, Vazifeli Polis ve Jandarma Şöforlere)	3500
İzinli giden memurlara	5000
Liste mucibince verilen	900
Tahsil masraflarına ödenen	3405

Tablo 3: CHP İktidarının Son Aylarında Örtülü Ödenekten Yapılan Bazı Harcamalar

Görüldüğü üzere müşkül durumdaki şahıslara yardım sadece DP iktidarı döneminde olmamıştır. CHP iktidarı döneminde de örtülü ödenekten mi yoksa bir başka bütçe kaleminden mi olduğu bilinmemekle beraber bu tür yardımlar yapılmıştır. Bu bağlamda DP iktidarı boyunca muhalefet saflarında yer alan, hatta yazılarından dolayı defalarca hakkında soruşturma açılan gazeteci Cüneyt Arcayürek, Örtülü Ödenek Davasının yeterince araştırılmadan yürütüldüğünü iddia ederek mahkemeyi eleştirmiştir. Arcayürek'e göre Menderes'in yaşantısındaki sert tutumuyla özel yaşantısındaki insanlara bakış açısı çoğunlukla birbirine aykırı düşmekteydi. Menderes, insanlara yumuşak bakardı. Hele yaşam sıkıntısı söz konusu olduğunda gerekli yardımı esirgemezdi. Arcayürek,

61 Hilmi Uran, *Meşrutiyet, Tek Parti, Çok Parti Hatıralarım (1908-1950)*, Yay. Haz. Cem Çobanlı ve Pınar Güven, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2007, s. 238.

Menderes'in CHP'nin ünlü siyaset adamlarından Faik Ahmet Barutçu'nun kanser olduğunu duyunca devletin maddi ve manevi tüm olanaklarını seferber ettiğinden söz etmiştir. Arcayürek'e göre Menderes yeterince araştırılmadan infaz edilmiştir. Bu düşüncesini şu sözlerle ifade etmektedir;

“1960 ihtilalinden sonra kimi yazarlara Başbakan'ın örtülü ödeneğinden paralar verildiğini kanıtlayan belgeler çalışma odasındaki kasadan çıktıktan sonra bunları 'o yazarları satın almak amacıyla kullandığı' bütün basınca savunuldu. Elbette siyasetçiler bu konuyu basından da çok sömürdü. Bir yasaya bağlı olmayan, bir Başbakan'ın dilediği gibi kullanması için devlet bütçesinden ayrılan örtülü ödeneği, bu biçimde kullandığı için Menderes karalandı. Bu parayı kullanırken kimi hatalar yapmamış mıydı? Belki yapmıştı. Oğullarından birine gönderilen paranın bu ödenekten alındığından tutunuz, kendisine “cimbız” aldığına değin, -sömürüye yakın- türlü amaçlarla kullanılmıştı ödenek. Ama, ödenekten para alan yazarlar bu parayı neden almışlardı? Yalnızca satılmışlar mıydı? Yoksa yaşamlarında sıkıntıya düştikleri bir noktada – istedikleri için- Başbakan'dan yardım mı görmüşlerdi? Hiçbiri araştırılmadı.”⁶²

2.2. Milli Emniyet Teşkilatına Yapılan Harcamalar

DP iktidarının ilk yıllarında Milli Emniyet Teşkilatına⁶³ yabancıların, bilhassa Amerikalıların hâkim olduğu yönünde söylentiler kulaktan kulağa yayılmaktaydı. 1955'ten sonra bu söylentiler iyice alevlenmiş, bunun üzerine Adnan Menderes işin esasını araştırması için 1957 yılının Nisan ayında Ahmet Salih Korur'u altı aylığına teşkilat başkanı olarak tayin edip İstanbul'a göndermiştir. Korur, görevde olduğu süre boyunca Amerikalıların Türk istihbarat mensuplarına maaş ödemesinin önünü kesmeye çalışmış, bu durum haliyle örtülü ödenek harcamalarının artmasına neden olmuştur. Birden bire artan istihbarat harcamaları Yassıada'da Örtülü Ödenek Davasına konu olmuş ve devlet menfaatleri gereği istihbarat harcamaları iki gizli celse şeklinde yapılmıştır. Korur ile Menderes bu celselerde Milli Emniyet Teşkilatına yabancı servislerin yaptığı maaş ödemelerine nasıl son verdiklerini açıklamışlardır.

Korur, gizli celsede sözlerine; talimatın Menderes tarafından “*bu işe gir, gör bakalım mahiyetini öğren*” sözleriyle kendisine verildiğini belirterek başlamıştır. Buna göre Amerikalıların Milli Emniyet Teşkilatına hâkim olduğu yönünde dedikodular yayılmıştı. Korur, bu bağlamda yürüttüğü tetkiklerde iddiaların gerçek olduğunu görmüştür. Tetkikler neticesinde İstanbul'da bir okul, yine İstanbul teşkilatı ve Yeşilköy'deki soruşturma teşkilatının maaşları tamamıyla Amerikalılar tarafından ödenmekteydi. Sadece Amerikalılar değil, aynı zamanda İngilizler, Fransızlar ve İtalyanlar da müşterek

62 Cüneyt Arcayürek, *Bir İktidar Bir İhtilal 1955-1960*, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1985, s. 203.

63 Kurumun günümüzdeki adı Milli İstihbarat Teşkilatı'dır.

faaliyetler için teşkilata para aktarmaktaydı. Fakat diğer ülkelerin ödedikleri miktarlar Amerikalılar kadar değildi.⁶⁴ Aksi olan durum Amerikalıların ödemeleri doğrudan teşkilat merkezine değil de Türk memurlarına bizzat yapıyor ve kendi memurları gibi kullanıyor olmalarıydı. Dinleme servisleri, bilhassa Beyoğlu'ndaki bir dinleme noktasında çalışan memurların maaşları yine onlar tarafından ödenmekteydi. Korur, tüm bunların tespitini yaptığını ve durumu Menderes'e bildirdiğini ifade etmiştir.⁶⁵

Menderes, ortaya çıkan neticeden memnun kalmamış ve yabancıların Türk istihbaratına yılda 1.5 milyon lira civarında tutan maaş ödemelerini kesmeye karar vermiştir. Başbakanlıkça alınan karara göre 1957 yılında dış servislerden gelen paralar hemen kesilecek, birkaç ay idare edilerek 1958 yılı bütçesinde Milli Emniyete ayrılan tahsisat arttırılacaktı. Korur, bu karara göre hareket ederek Amerikalılardan iki ay boyunca para almamış, ayrıca İstanbul teşkilatlarına ABD'den kati surette maaş almamaları yönünde emir vermiştir. Ancak müşterek operasyonlarda masraflar tahakkuk ettirilip iki taraf arasında paylaştırılacaktır. Korur'a göre Amerikalılar bunu belki de vaziyetlerini kurtarmak ve Türk devletinin izzet-i nefsine dokunmamak için memnuniyetle karşılamışlardır. 1957'den sonra örtülü ödenek harcamalarının birden artmasının sebebi de tam olarak bu idi. O yıla kadar Milli Emniyete ayrılan bütçe 2.5 milyon kadar iken birden 4 milyon lira civarına yükselmiştir. Neticede devletin itibarı kurtarılmaya çalışılmıştır.⁶⁶

Korur'un yukarıda anlattıklarını Menderes de tasdik ederek tekrarlamıştır. Ancak Amerikalıların iki aydan sonra tahsisat aktarımına devam edip etmediği Başol'da soru işareti olarak kalmıştır. Kendisine yöneltilen soruyu cevaplayan Korur, iki aydan sonra ortak hizmetlerin iki teşkilat arasında bölüştüğünü dile getirmiştir. Mesela, İran sınırında ortak takip edilen bir eşkıyalık hareketinin masrafı 15 bin lira tutuyorsa bu miktarı iki teşkilat eşit şekilde paylaşacaktır. Ayrıca Amerikalılar paylaşılan miktarı doğrudan Milli Emniyet mensuplarına değil de merkeze gönderecekler ve böylece her şey usulünce işlemiş olacaktır.⁶⁷

Mahkeme heyeti yapılan savunmalar karşısında ikna olmuş ancak ortaya yeni bir sorun çıkmıştır. Bilirkişiler tarafından tespit edilen ve nerede kullanıldığı tam olarak

64 Amerikalılar 100, İngilizler 30, Fransızlar 7-8, İtalyanlar 4 bin lira

65 BCA Fon No: 10.9.0.0- Yer No: 201.622.1, lef 130.

66 BCA Fon No: 10.9.0.0- Yer No: 201.622.1, lef 130-131; Örtülü ödeneye ayrılan tahsisatın artması bazı muhalif milletvekilleri tarafından sorgulanmıştır. 1958 yılının sonundaki Bütçe Komisyonu toplantısında CHP'liler örtülü ödenekteki bir buçuk milyon liralık eleştirerek bunun altında yatan sebebi sormuşlardır. Cumhuriyet gazetesine göre bir DP milletvekili örtülü ödenegin ince hesaplara dayandığını ve kabul edilmesi gerektiğini ifade etmiştir. *Cumhuriyet*, 26 Aralık 1958, s. 5.

67 BCA Fon No: 10.9.0.0- Yer No: 201.622.1, lef 134-135.

belli olmayan, kayıtlara geçmemiş 261 bin lira meselesi uzunca tartışılmıştır. Korur, savunmasına evvela bu paranın nereden geldiğini anlatarak başlamıştır. Buna göre 1953'te Milli Emniyet Reisliği görevinden ayrılıp Bağdat Büyükelçisi olan Naci Perkel, diğer devletlerle müşterek yürütülen operasyonlardan gelen 261 bin lirayı daha sonra kullanılmak üzere tasarruf etmiş, Bağdat'a görevlendirilmesi üzerine ise bu paradan Başbakan Menderes'e bahsetmiş ve Menderes de Perkel'e parayı Korur'a teslim etmesi gerektiğini söylemiştir. Korur, devraldığı bu parayı aylık sarfiyat mahiyetinde olmadığı için Perkel'in halefine devretmemiş, ihtiyaç duyulması halinde harcanmak üzere müsteşarlık kasasında saklamıştır.⁶⁸

Korur, Milli Emniyetteki görevine başladıktan ve Menderes'ten izin aldıktan sonra söz konusu 261 bin lirayı küçük harcamalar yaparak değerlendirdiğini söylemiştir. Ancak mahkeme başkanı Başol, bu açıklamalardan tatmin olmamış ve paranın Perkel'den sonra gelen teşkilat başkanına neden teslim edilmediğini sormuştur. Korur yukarıdakine benzer şekilde savunmasını şu sözlerle yapmıştır;

“Sayın Başkanım, günlük masraf için elde tutulan bir para değildir. Bu öyle bir paradır ki Milli Emniyetin günlük veyahut aylık masrafları için değil, fevkalade bir hal zuhurunda sarf edilmek üzere bir kenara konulmuş paradır. Böyle bir para olduğu yoktur kayıtlarda yoktur. Ben o zaman bu parayı yedirdim. Müteakip senelerde yapacağımız tasarrufla kapatırız diye düşündüm.”⁶⁹

Mahkeme heyeti ikna olamamış olmalı ki 261 bin lira ile ilgili pek çok şahit dinlenmiştir. Bu şahitlerin en önemlisi Naci Perkel'dir. Perkel, şahitliği sırasında Başol ile soru cevap şeklinde uzun bir diyalog yaşamıştır. Bu diyaloglar daha çok usule yönelik olmuş ve kesin bir sonuç elde edilememiştir. Çünkü gerek Korur'un gerekse Perkel'in ifadelerinden çıkan ortak neticeye göre Milli Emniyetteki harcamalar, devlet menfaatleri gereği hiçbir kontrole tabi tutulamaz nitelikte idi. Her sene sonu geldiğinde vesikalar imha edilir ve yeni yıl için kayıtlar tekrar tutularak bu döngüye devam edilirdi. Bu itibarla teşkilatın başında olan kişinin dürüstlüğüne güvenilmelidir. Zira milli hizmet düzgün çalışmaz ve ortaya güvensizlik problemi çıkar. Sonuç olarak Korur'un yukarıda sıralanan sebeplerden ötürü Milli Emniyetin başında bulunduğu süre zarfında istihbarat harcamalarının kaydını tutmadığı söylenebilir. Yoksa on yıl boyunca imha etmesi gereken vesikaları elinde bulunduran Korur'un teşkilat başkanlığı esnasında da yaptığı harcamaların kaydını tutup saklaması pekâlâ mümkündü.

68 BCA Fon No: 10.9.0.0- Yer No: 201.622.1, lef 128.

69 BCA Fon No: 10.9.0.0- Yer No: 201.622.1, lef 153.

3. Örtülü Ödenek Davası Kararları

Örtülü ödenek davasında sanık olarak Adnan Menderes ile Ahmet Salih Korur yargılanmış ve mahkemece aşağıda sıralanan;

- 1- Mahkeme heyeti Menderes'in kendisine ve ailesine yapılan harcamalar suretiyle zimmetine 212.500 lira geçirdiğine. Korur'un da 28.407 lira geçirdiğine,
- 2- Menderes'in kendi partisine ve parti mensupları ile taraftarlarına 1.212.364 lira sarf ettiği ve bu bağlamda DP yararına yapılan harcamaların onun zimmetini teşkil ettiği,
- 3- Menderes'in kendisini ve DP iktidarını destekleyen yazarlara, gazetecilere, mecmua ve ajansa örtülü ödenekten türlü yardımlarda bulunduğu, bu yardımlarda parti menfaatlerini öncelediği böylece yalnız istihbarat ve devletin yüksek menfaatlerine harcanması gereken bütçeyi, iktidarını tutan gazete yazarlarına aktıdığı,
- 4- Cemiyetlere bağış, şahıslara yardım, Cumhurbaşkanlığı masrafları gibi harcamalar örtülü ödenekten karşılandığı, esasen bu kabil masraflar için Cumhurbaşkanlığı ve Bakanlıklar bütçelerinde az veya çok tahsisatın bulunduğu, bunlar kâfi gelmediği takdirde 1050 sayılı kanun gereğince muamele yapılması gerektiği icabında sonraki sene için bütçesine ona göre yeterli tahsisatın konması gerektiği halde bu kanuni icaplara riayetsizlik edildiği ve böylece Adnan Menderes'in görevini kötüye kullandığı kanaatlerine varılmıştır.⁷⁰

Buna göre Menderes'in 4.878.284 lira ve Korur'un 28.407 lira zimmetlerine geçirdikleri, Menderes'in ayrıca 7.456.261 lira usulsüz sarfiyat ve ödemelerde bulunmak suretiyle görevini kötüye kullandığı kanaati oluşmuştur. Neticede Menderes, görevi kötüye kullanmak suçundan 11 yıl 8 ay ağır olmak üzere 15 yıl 2 ay hapse, 4.878.496 lira ağır para cezası ile cezalandırılmasına oy birliğiyle karar verilmiştir. Ahmet Salih Korur ise 2 yıl 11 aya mahkûm olmuştur.⁷¹

Örtülü ödenek mevzuuyla alakalı olarak Yassıada mahkeme tutanaklarıyla birlikte o dönemde yaşayanların anılarında anlattıkları önemli bir veri teşkil etmektedir. Davaların seyri içerisinde de dönemin anılarında geçen bilgilere yeri geldiğince değinilmiştir. Tarafımızca tespit edilen ancak yukarıda değinilmeyen sadece iki anı mevcuttur. Bu

70 *BCA* Fon No: 10.9.0.0- Yer No: 201.623.1; Rasih Nuri İleri, *Örtülü Ödenek (27 Mayıs Menderes'in Dramı)*, İstanbul, Scala Yayıncılık, 1996, s. 71-82.

71 *BCA* Fon No: 10.9.0.0- Yer No: 201.623.1, lef 39.

anılar davanın geneli hakkında yorumda buldukları için yine tarafımızca davanın sonunda ele alınmıştır. Bunlardan biri İsmet Bozdağ'ın anılarıdır. Bozdağ, anılarında Menderes ve örtülü ödenek hakkında şu tespitlerde bulunmuştur;

“Adnan Menderes, devlet parasına titiz bir adam olduğu için, örtülü ödenekten yapılacak harcamaların –resmî olmasa bile- düzenli biçimde yazılmasını buyurmuştu. Bu buyruğu 10 yıl aksamadan sürdürüldü ve en ufak harcamalar bile bir deftere kaydedildi. İşte bu defter 27 Mayıs'tan sonra komitenin eline geçmiş, Menderes'in alınmasını istediği bir cumbızın parasının buradan verildiği ve bazı geceler Menderes'in evine gönderilmek için satın alınan meyve ve sebzelerin de parasının buradan karşılandığını görmüşler ve Menderes gibi bir başvekil için; 'evinin meyvesini bile örtülü ödenekten karşıladı' demek yüreksizliğini yapmaktan çekinmemişlerdir.”⁷²

Bir diğer değerlendirme ise Rasih Nuri İleri'nin anılarında geçmektedir. İleri, Burhan Apaydın ile olan diyalogundan Apaydın'ın dilinden şunları söylemektedir;

“Menderes bana şunları söylemişti: Anayasa'yı ihlal davasından idamum isteniyor. Ben idamdan korkmuyorum. Önem verdiğim tek dava örtülü ödenek davasıdır. Bu davadan idamum istenmiyor. Ancak en korktuğum şey, tarihe 'hırsız başbakan' olarak geçirilmek istenmemdir. Buna engel olmak için gereken çabayı göstermenizi rica ediyorum. Şahsıma örtülü ödenekten tek kuruş dahi geçmemiş olmasına rağmen maruz kaldığım ağır itham beni üzüyor. Örtülü ödeneğin tamamını cebime koyabilirdim. Kimse de bundan ne haberdar olabilir, ne de hesabı sorulabilirdi. Bense örtülü ödeneğin nerelere sarf edildiğinin tek tek gösterilmesi için emir verdim.”⁷³

Sonuç

Biliyoruz ki tarih boyunca devletlerin karşılaştığı sorunlardan biri yolsuzluk meselesidir. Devletlerin mukadderatını tayin eden iktisadi zenginliğin siyasi ve/veya idari zümrelere kendi menfaatleri çerçevesinde pay edilmesi her devirde ve toplumda karşılaşılmış, pek çok krize neden olarak tarihteki yerini almıştır. Türkiye'de yolsuzluk tartışmaları her dönemde olduğu gibi DP iktidarı döneminde de siyasetin ve yargının gündemine girmiştir. Ancak bu dönemin kendinden önceki dönemlerden bir farkı vardır ki o da bir darbe ile sonlandırılmış olmasıdır. Bu nedenle DP iktidarı ile ilgili yolsuzluk tartışmaları askeri mahkemenin konusu olduğu için yolsuzluğun ötesinde bir anlam kazanmıştır. Onun kazandığı bu yeni anlam birçok tartışmalara neden olmuştur. Mahkemenin yargılananlara karşı sahip olduğu ön yargı yolsuzluk konusu olmayacak birçok hususu yolsuzluk konusu haline getirmiştir.

72 İsmet Bozdağ, *Darağacında Bir Başbakan Menderes Menderes*, İstanbul, Truva Yayınları, 2007, s. 245.

73 Rasih Nuri İleri, *27 Mayıs Menderes'in Dramı*, İstanbul, Yalçın Yayınları, 1986, s. 13.

Yassıada'daki yargılamalarda pek çok siyasi dava görüldüğü gibi mali davaların da iddialar içerisinde azımsanmayacak derecede geniş bir yer tuttuğu görülür. Bunlardan biri de örtülü ödeneğin amacı dışında kullanıldığı ve bu ödenekten zimmete para geçirildiğine yöneliktir. Dönemin Başbakanı Adnan Menderes ve Başbakanlık Özel Kalem Müdürü iddiaların odak noktasındadır. Çalışmaya konu teşkil eden basına ve devlet kurumlarına örtülü ödenekten yapılan yardımlar hakkında mahkemede uzun tartışmalar yaşanmıştır. Tartışmalarda mahkeme heyeti örtülü ödeneğin usulsüz kullanıldığını öne sürmüş, sanıklarsa kendilerini savunmuştur. Bu noktada devletin gizli ödeneği olan bir kaynağın usulsüz ve kişisel ihtiyaçlar doğrultusunda kullanıldığı iddiaları karşısında Menderes'in harcamaları inkâr etmemesinden yola çıkarak diyebiliriz ki örtülü ödeneğin suiistimal edildiğiyle ilgili mahkemenin ileri sürdüğü suçlamalarda bir gerçeklik söz konusudur. Ancak örtülü ödenek, DP dönemine has bir bütçe olmayıp, önceki hükümetler sürecinde de benzer harcamaların mezkûr ödenekten yapıldığı göz önünde bulundurulduğunda iddiaların Menderes ve Korur'a biçilecek olan cezaya argüman teşkil edecek bir mahiyete dönüştürüldüğü düşüncesindeyiz. Zira önceki dönemin uygulamalarından her ne kadar örtülü ödenekten olup olmadığı kesin olarak bilinmese de çeşitli basın kuruluşlarına, şahıslara ve kurumlara yardımlar yapılmıştır. Haddizatında iddiaları çürütmek ve iddiaların mesnetsizliğini ortaya koymak noktasında Menderes'in beyanatları ve kanıtlarının mahkeme tarafından dikkate alınmamış olması bu fikri destekler niteliktedir. Sonuç olarak bu dava kapsamında yer alan; şahsi harcamalar, Milli Emniyet Teşkilatı'na tahsis edilen meblağlar, partiye yakın muhtelif basın kuruluşlarına aktarılan miktarlar, yabancı elçilerin ziyaret masrafları ve diğer harcama kalemlerinin Yassıada mahkemelerine konu edilip usulsüz ve yolsuzluk olarak nitelendirilmesini dönemin siyasi konjonktürünün bir dayatması şeklinde değerlendirmek mümkündür.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Bu çalışma Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinasyon Birimi tarafından desteklenmiştir. (SDK-2018-7180)

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: This study was supported by Van Yüzüncü Yıl University Scientific Research Projects Coordination Unit. (SDK-2018-7180).

KAYNAKÇA

1. Arşiv Belgeleri⁷⁴

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA)

2. Resmî Yayın ve Tutanaklar

Resmî Gazete, Sayı: 25326, 10 Aralık 2003

3. Süreli Yayınlar⁷⁵

Dünya

Tercüman

Cumhuriyet

Akşam

4. Kitap ve Makaleler

Arcayürek, Cüneyt: *Bir İktidar Bir İhtilal 1955-1960*, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1985.

Ayverdi, İlhan: *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, İstanbul, 2010.

Bozdağ, İsmet: *Darağacında Bir Başbakan Menderes Menderes*, İstanbul, Truva Yayınları, 2007.

Ciner, Şahin: *Mesture*, İstanbul, Asi Kitap, 2018.

Cerrahoğlu, Piraye Bigat: *Demokrat Parti Masalı*, İstanbul, Milliyet Yayınları, 1996.

Çoruk, Ali Şükrü: “İttihat ve Terakki Tarafından Birinci Dünya Savaşı Sırasında Basın ve Edebiyat Dünyasına Yapılan Örtülü Ödenek Harcamaları”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, C 58, S 1, 2018, 75-97.

İleri, Rasih Nuri: *27 Mayıs Menderes'in Dramı*, İstanbul, Yalçın Yayınları, 1986.

İleri, Rasih Nuri: *Örtülü Ödenek (27 Mayıs Menderes'in Dramı)*, İstanbul, Scala Yayıncılık, 1996.

Kısakürek, Necip Fazıl: *Benim Gözümde Menderes*, İstanbul, Büyük Doğu Yayınları, 2002.

Karaca, Alaattin: *Mektuplarla ve Belgelerle Necip Fazıl Adnan Menderes İlişkisi*, Ankara, İstanbul, Lotus Yayınevi, 2009.

Nadi, Nadir: “Her Şeyin Yeri ve Sırası Var”, *Cumhuriyet*, 9 Ekim 1960.

Özdenören, Rasim: “Necip Fazıl Kısakürek”, *Modern Türkiye'de Siyasal Düşünce*, ed. Tanıl Bora ve Murat Gültekingil, C 6, İstanbul, İletişim Yayınları, 2005, s.136-156.

74 Faydalanılan belgelerin numaraları dipnotlarda belirtilmiştir.

75 Adı geçen gazetelerin tarihleri ve sayfa numaraları dipnotlarda belirtilmiştir.

- Özkan, Tuncay: *Parsadan Hikâyesi: Cumhuriyet Tarihindeki Örtülü Ödenek Yolsuzlukları*, İstanbul, Ad Yayıncılık, 1996.
- Öymen, Altan: *Öfkeli Yıllar*, İstanbul, Doğan Yayıncılık, 2010.
- Turgut, Hulûsi: *Türkeş'in Anıları Şahinlerin Dansı*, İstanbul, ABC Yayınları, 1995.
- Uran, Hilmi: *Meşrutiyet, Tek Parti, Çok Parti Hatıralarım (1908-1950)*, haz. Cem Çobanlı ve Pınar Güven, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2007.
- Yavuzalp, Ercüment: *Menderes'le Anılar*, İstanbul, Bilgi Yayınevi, 1991.
- Yassıada Zabıtları 1: Örtülü Ödenek Davası*, haz. Emine Gürsoy Naskali, İstanbul, Kitabevi Yayınları, 2005.

Muhittin Memduh Üstündağ'ın İstanbul Valiliği ve Belediye Reisliği Dönemi (1926-1938)*

Istanbul Governorship and Mayorship Period of Muhittin Memduh Üstündağ (1926-1938)

Songül GÜNEŞ**

*Bu makale, Prof. Dr. Recep Karacakaya danışmanlığında İstanbul Medeniyet Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü'nde hazırlanan "Muhittin Memduh Üstündağ'ın Hayatı, İstanbul Valiliği ve Belediye Reisliği (1884-1953)" başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

**Doktora Öğrencisi, İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, İstanbul, Türkiye.

ORCID: S.G. 0000-0002-6726-6802

Sorumlu yazar/Corresponding author:
Songül Güneş,
İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı,
İstanbul, Türkiye
E-posta/E-mail: songullgn@gmail.com

Başvuru/Submitted: 31.05.2021
Revizyon Talebi/Revision Requested:
29.09.2021
Son Revizyon/Last Revision Received:
01.11.2021
Kabul/Accepted: 11.11.2021

Atıf/Citation: Gunes, Songul. "Muhittin Memduh Üstündağ'ın İstanbul Valiliği ve Belediye Reisliği Dönemi (1926-1938)." *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları-Recent Period Turkish Studies* 40 (2021): 279-312.
<https://doi.org/10.26650/YTA2021-946044>

ÖZ

Muhittin Memduh Üstündağ, Türkiye Cumhuriyeti'nin ikinci emniyet genel müdürü ve inkılaplar dönemi İstanbul'unu 12 yıl 10 ay boyunca yönetmiş önemli bir bürokrat ve devlet adamıdır. 1926 yılında atandığı İstanbul Şehreminliği vazifesinin yanı sıra 1928 yılında vekâleten İstanbul Valisi olarak görevlendirilmiştir. 1936 yılı itibarıyla Cumhuriyet Halk Partisi'nin İstanbul İl Başkanlığı'nı da uhdesinde bulunduran Üstündağ, Atatürk'ün ölümünden iki hafta sonra emekliye sevk edilmiştir. Bu çalışmada, süreli yayımlar, meclis kararları, akademik eserler ve arşiv belgeleri ışığında Muhittin Memduh Üstündağ'ın İstanbul'u yönettiği dönemdeki faaliyetlerinin incelenmesi amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Muhittin Üstündağ, İstanbul, Belediye, Cumhuriyet, Atatürk

ABSTRACT

Muhittin Memduh Üstündağ was the second Director General of Public Security of the Turkish Republic and an influential bureaucrat and statesman who ruled Istanbul during the reform period for 12 years and 10 months. In addition to his appointment as the Mayor of Istanbul in 1926, he was appointed as the Deputy Governor of Istanbul in 1928. Üstündağ, who also held the Istanbul Provincial Presidency for the Republican People's Party since 1936 was retired two weeks after Atatürk passed away. This study examines the activities of Muhittin Memduh Üstündağ during the period he ruled Istanbul, in the light of periodicals, parliamentary decisions, academic works, and archival documents.

Keywords: Muhittin Üstündağ, Istanbul, Municipality, Republic, Atatürk

Extended Abstract

Muhittin Memduh Üstündağ was born on October 20, 1884 in Chios, one of the territories of the Ottoman Empire. Muhittin Bey, son of an Ottoman governor, received his primary education in Istanbul. His graduation from the Istanbul Civil Service High School in 1902 was followed by another from the faculty of law of the university in 1909. After serving as an assistant prosecutor in Anatolia, he was appointed to the Beyoğlu Arnavutköy Police Center as an officer, between 1913 and 1915. In 1918, he became the Director of the Uskudar Municipality Office. Due to frequent health problems, he was dismissed from his duty after a short time. He was appointed as the Central Trust Inspector in 1919, and he continued this duty until 1923. He was appointed as Director General of the Public Security of the Republic of Turkey in February 15, 1924, after the abolition of the caliphate. He also played a role in driving abroad the last Caliph Abdülmecid Efendi.

Muhittin Bey resigned from his Director General duties in June 1925. Thereafter, he worked as the General Inspector of the Republican People's Party of Thrace for a short time and was later appointed as the Mayor of Istanbul on January 27, 1926, making him the 49th and last Mayor of Istanbul during his reign, the Mayoralty of Istanbul was nullified and transformed into the Istanbul Municipality with the enactment of the Municipal Law No. 1580. The Law was the first municipal law in the history of the Republic and was implemented in 1930. In 1928, he was appointed the Governor of Istanbul, although he had already been acting by proxy, and so, he served as both the Governor and Mayor of Istanbul between 1930 and 1938. In 1936, governors also assumed the task of Republican People's Party (RPP) Provincial Presidency of their cities, in line with the decision taken by the ruling Republican People's Party in the Seventh Congress. Thus, the RPP Istanbul Provincial Presidency became part of his responsibility, in addition to his duties as governor and mayor.

The period which Muhittin Bey had a duty in Istanbul was a period when reconstruction activities were underway after the occupation and war years of the city. The French architect Henry Prost who was invited by Atatürk has prepared the development plan of the city. In 1929, the effects of the global economic crisis also impacted on Istanbul and at a time when the new capital Ankara was being reconstructed, that is, Istanbul faced a serious lack of resources. Important investments such as the reconstruction of the Unkapanı Bridge and its consequent renaming as the Gazi (Atatürk) Bridge, the extension of the Eminönü Square, and implementing the

reconstruction plan of Istanbul took a long time. During the reign of Muhittin Bey, the Zincirlikuyu Cemetery was constructed, and electricity was delivered to the Anatolian Sides and the Islands. Many actions, such as putting the Üsküdar-Kadıköy Tram into service, installing the first traffic lights of the city, and consummating the Heybeliada Quay were also implemented during his reign.

The 1930s were also the period of reforms in the history of the Republic. During the term of Muhittin Bey's mayoralty in 1927, President Atatürk came to Istanbul for the first time after a long hiatus. Atatürk went on to spend a significant part of his time in Istanbul, except for the capital city, Ankara. During these years, he became close friends with Muhittin Bey. Revolutions have largely progressed in Istanbul. Two weeks after the death of Atatürk, however, Muhittin Bey, was dismissed from his position as governor and mayor.

He retired from administrative regulation in 1939, but still served as an Independent Deputy of Istanbul between 1945 and 1946. In 1951, he wrote a letter in Arabic to Adnan Menderes, the prime minister of the time, and demanded an administrative duty. He did not receive any response for this request. He passed away on April 30, 1953.

Giriş

Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün güçlü desteğine sahip bir bürokrat olan Muhittin Üstündağ'ın İstanbul Valiliği ve Belediye Reisliği döneminde şehir birçok yenilikle tanışmıştır. Cumhuriyeti kuran kadroların yerel yönetimler alanında hayata geçirdiği yapısal dönüşümler, ülkenin ticari, sosyal ve kültürel merkezi olan İstanbul'un modernleşme serüveninde yeni bir sayfa açmıştır.

Çalışmanın hazırlanmasında literatürde dönemle ilgili başlıca kaynaklardan; Osman Nuri Ergin'in *Cumhuriyet ve İstanbul Mahalli İdaresi* adlı eseri, İlber Ortaylı ile İlhan Tekeli'nin birlikte kaleme aldıkları *Türkiye'de Belediyeciliğin Evrimi* kitabı ve yine İlber Ortaylı'nın *Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahalli İdareleri (1840-1880)* adlı çalışması, Sıddık Tümerkan'ın *Türkiye'de Belediyeler* adlı eseri ve Tarkan Oktay'ın *Osmanlı'da Büyükşehir Belediye Yönetimi: İstanbul Şehremaneti* adlı kitabının yanı sıra Umut Dere'nin İstanbul Üniversitesi'nde hazırladığı *Operatör Emin (Erkul) Bey'in Hayatı, Mebusluğu ve Şehreminliği* adlı yüksek lisans tezi, -Operatör Emin Erkul'un İstanbul Şehremini olarak Muhittin Üstündağ'ın selefi konumunda bulunması münasebetiyle- araştırmamızın belediyecilik alanında esas alınan akademik çalışmaları olmuştur. Ayrıca sosyal ve kültürel alanda birçok inkılâbın hayata geçirildiği dönemi tahlil edebilmek maksadıyla Seda Bayındır'ın Atatürk Araştırma Merkezi tarafından yayımlanan *Atatürk'ün Sosyal ve Kültürel Politikaları* isimli çalışması da incelenen akademik araştırmalar arasında yerini almıştır.

1. Osmanlı'dan Cumhuriyet'e İstanbul'un İdaresi

Osmanlı Devleti'nde şehir idaresi kadı, muhtesip, subaşı, mimarbaşı, imam gibi görevliler ile lonca, cemaat ve vakıflar gibi sivil oluşumlar arasında dağıtılan görev ve yetkilerle yürütülmüştür.¹ Ancak tüm bu paydaşların arasında kadı, şehir idaresinin temsilcisi konumundadır.² Yerel yönetimler alanında modern çağın gereksinimlerine uygun olarak 1826'da İstanbul'da İhtisab Nazırlığı, eyaletlerde ise ihtisab müdürlükleri teşkil edilmiştir. İhtisab Nazırlığı; vergi toplamak, narhın icrası, güvenliğin tesisi ve şehir yaşamının düzenini muhafaza amacıyla oluşturulmuştur.³ Tanzimat devrinin idarecileri, yerel yönetimleri bir düzene sokarak kurumsal bir yapıya büründürmeyi amaçladılar. Öte yandan Osmanlı liman şehirlerinin Batı ülkeleriyle yoğun etkileşimi de modern şehircilik hizmetlerine olan talebin artmasında müspet etkiye sahip olmuştur.⁴

1 Tarkan Oktay, *Osmanlı'da Büyükşehir Belediye Yönetimi İstanbul Şehremaneti*, İstanbul, Yeditepe Yayınevi, 2011, s. 3.

2 Osman Nuri Ergin, *Beledi Bilgileri*, İstanbul, İstanbul Matbaacılık ve Neşriyat T.A.Ş., 1934, s. 95.

3 İlber Ortaylı, *Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahalli İdareleri (1840-1880)*, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2000, s. 131.

4 İlber Ortaylı, *Tanzimat Devrinde...*, s. 30.

1855 yılında İhtisab Nezareti lağvedilerek İstanbul Şehremaneti kuruldu. Şehremaneti teşkilatı, Zaptiye Nezareti'ne devredilen asayiş meseleleri hariç ilga edilen İhtisab Nezareti'ne ait tüm görevleri yerine getirmekle yükümlüydü.⁵ Şehremaneti teşkilatının 1855 yılında kurulmasına karşın İstanbul'da vilayet kurumu, II. Meşrutiyet devrinde ihdas edilmiştir. Meşrutiyet idaresinin İstanbul'u diğer şehirlerle eşit tutma gayretinin bir sonucu olarak kurulan valilik makamı, kurumsal altyapı henüz gelişmediğinden dolayı şehremaneti teşkilatıyla zaman zaman güç çatışmaları içerisinde olmuştur.⁶ Bu sebeple vilayet ve emanetin tek elden idaresi gerekli görülmüştür. Osmanlı Devleti'nde İstanbul Şehreminliği ve valiliğini yürüten en önemli kişilerin başında Cemil (Topuzlu) Paşa gelmektedir.

13 Kasım 1918 tarihinde fiilen, 16 Mart 1920 tarihinde ise resmen işgale uğramış olan İstanbul, 6 Ekim 1923 günü Şükrü Naili Paşa komutasındaki Türk ordusu tarafından devralınmıştı.⁷ Cumhuriyet ilan edildiğinde hâlihazırda İstanbul Valisi ve şehremini olan Ali Haydar Bey, 1924 yılında yeni başkent Ankara'ya şehremini olarak atanana dek görevini sürdürmüştür.⁸ Ali Haydar Bey'in ardından Op. Dr. Emin Bey, İstanbul Şehreminliği'ne getirilmiş; ancak İstanbul Valiliği Reşat Bigat'a tevdi edilmiştir. 5 Haziran 1924 tarihinde İstanbul Şehremini olarak tayin edilen⁹ Emin Bey, hamal gediklerinin ilgası, kanalizasyonların tesisi, Kayışdağı suyunun Kadıköy'e ulaştırılması gibi birçok icraatta bulunmuştur. İstanbul Şehreminliği görevinden istifa eden Emin Bey'in¹⁰ yerine 27 Ocak 1926 tarihli kararname ile Muhittin Bey atanmıştır.¹¹

Ali Haydar Bey'in yerine İstanbul Valiliği'ne atanan Reşat Bey, 3 aylık bir sürenin ardından görevden alınmış ve yerini Süleyman Sami Kepenek'e devretmiştir. Muhittin Bey'in şehreminliği döneminde İstanbul Valisi olan Süleyman Sami Bey, İstanbul'da okullaşmayı başlatan vali olarak bilinmektedir. 17 Kasım 1924-23 Aralık 1927 tarihleri arasında sürdürdüğü vazifesini Mithat Bey'e devretmiştir. Mithat Bey, kısa süren İstanbul Valiliği döneminin ardından görevden alınmış, bu görev vekâleten halihazırda şehremini olan Muhittin Bey'e 14 Ağustos 1928 tarihinde tevdi edilmiştir.¹²

5 Sıddık Tümerkan, *Türkiye'de Belediyeler*, İstanbul, R. Zelic Basımevi, 1946, s. 13.

6 İlhan Tekeli-İlber Ortaylı, *Türkiye'de Belediyeciliğin Evrimi*, Ankara, Türk İdareciler Derneği Yayınları, 1978, s. 30.

7 Bülent Bakar, "Esaretten Kurtuluş: İtilâf Devletlerinin İstanbul'u Tahliyesi", *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S.23, Aralık 2009, s. 49-50.

8 Rakım Ziyaoğlu, *İstanbul Kadıları, Şehreminleri, Belediye Reisleri ve Partiler Tarihi*, İstanbul, İsmail Akgün Matbaası, 1971, s. 295.

9 Umut Dere, *Operatör Emin (Erkul) Bey'in Hayatı, Mebusluğu ve Şehreminliği*, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2018, s. 136.

10 Umut Dere, *Operatör Emin (Erkul) Bey...*, s. 184.

11 *Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA)*, Fon Kodu: 30.11.1.0, Yer No: 21.3.18; Bkz. Ek-2.

12 *BCA*, Fon Kodu: 30.18.1.1, Yer No: 29.44.3.

2. Muhittin Üstündağ'ın Hayatı

Muhittin Memduh Üstündağ, 20 Ekim 1884 (H. 29.12.1301) tarihinde Osmanlı Devleti'nin Sakız Adası'nda dünyaya gelmiştir. İmroz Kaymakamı Hayri Bey ile Cemile Hanım'ın oğludur.¹³ Demokrat Parti döneminde Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı yapmış olan Ekrem Hayri Üstündağ'ın ise ağabeyidir.¹⁴ Hikmet adında bir erkek kardeşi daha bulunan Muhittin Bey'in, 1929 yılında bir kaza sonucu vefat eden bir kız kardeşi vardır.¹⁵ Çocukluk yıllarına dair ayrıntılı bilgi bulunmayan Muhittin Bey, iptidai eğitimini İstanbul'da almıştır. 14 Ekim 1902 tarihinde İstanbul Mülkiye İdâdîsi'nden mezun olduktan sonra Dârülfünun Hukuk Şubesi'nde eğitim hayatını sürdürerek buradan da 13 Eylül 1909 tarihinde mezun olmuştur.¹⁶ İhtisas alanını “*idare hukuku ve az-çok iktisat*” olarak beyan eden Muhittin Bey, Rumca ve Fransızca dillerine vakıftır.¹⁷ Milas kazasında görev yapmakta iken 1912 yılında Müşerref isimli bir hanım ile hayatını birleştiren Muhittin Bey; Günseli, Metin ve Mehmet Üstün adında üç çocuk babasıdır. Yaşamının son dönemlerinde eşi Müşerref Hanım ile yollarını ayırdıktan sonra ise Ülviye isimli bir hanım ile ikinci evliliğini yapmıştır.

1905 yılında 21 yaşında iken Dâhiliye Nezareti bünyesinde evrak memuru olarak çalışmaya başlayan Muhittin Bey, 1909 yılında hukuk eğitimini tamamladıktan sonra Adliye Nezareti bünyesinde Fethiye Bidayet Mahkemesi Müdde-i Umumi Muavini olarak görev almaya başlamıştır. Görevini, 22 Eylül 1910 tarihinde atandığı Milas kazasında da devam ettirmiş ve buradan 15 Ekim 1913 tarihinde ayrılmıştır.¹⁸ Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde görev yaptıktan sonra polislik mesleğine geçerek Beyoğlu-Arnautköy Polis Merkezi memurluğu görevine tayin edilmiştir. Bu görevini 30 Ekim 1913-29

13 *Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Dâhiliye Defterler (DH. SAİDd)*, 172/288, 29 Zilhicce 1301 (20 Ekim 1884).

14 Fatih Naçar, *Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı Ekrem Hayri Üstündağ'ın Hayatı ve Siyasi Faaliyetleri (1885-1956)*, Uşak, Uşak Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2016, s. 19.

15 “Üsküdar Fırka Binasının Küşadı”, *Cumhuriyet*, 30 Mart 1929, s. 2. Üsküdar CHF binasının açılışına katılmayan Muhittin Bey'in, hemşiresinin vefatı sebebiyle açılışa iştirak edemediği bilgisi yer almıştır. Bir gün sonra Muhittin Bey, *Cumhuriyet* gazetesine verdiği taziye mesajında kardeşinin hazin bir biçimde öldüğünü ifade etmiştir. Ayrıca Muhittin Bey'in kurucu başkanı olduğu Dağcılık Kulübü'nde, kardeşi Hikmet Üstündağ'ın yönetim kurulu üyesi olarak görev aldığı dönemin basınında yer almıştır. “Dağcılık Kulübünün Kongresi”, *Cumhuriyet*, 25 Kânun-ı Sâni 1937, s. 8.

16 *İçişleri Bakanlığı Arşivi*, Muhittin Üstündağ Sicil Dosyası, Sicil No: 2527.

17 *TBMM Arşivi*, Muhittin Üstündağ Sicil Dosyası, Sicil No: 1321. Muhittin Bey, özgeçmişinde Rumca tekellüm ve kitabet ve Fransızca kıraat ve biraz da tekellüm ettiğini beyan etmiştir.

18 *İçişleri Bakanlığı Arşivi*, Muhittin Üstündağ Sicil Dosyası, Sicil No: 2527.

Temmuz 1915 tarihleri arasında ifa eden¹⁹ Muhittin Bey, ardından 12 Mart 1918’de vekâleten Üsküdar Belediye Dairesi Müdürlüğü görevine atanmıştır.²⁰ Bu karardan iki gün sonra, 14 Mart 1918 tarihinde ise yeni görevine asaleten ataması yapılmıştır.²¹ Muhittin Bey, İstanbul’un fiilen işgali edildiği 1918 yılının sonlarında bu görevini sürdürmektedir. Üsküdar Belediye Dairesi Müdürlüğü’nden azledilerek bir süre kamu idaresinden uzak kaldıktan sonra, 24 Nisan 1919 tarihinde Merkez Emanet Müfettişliği vazifesine atanmış ve 12 Haziran 1923 tarihine kadar görevine devam etmiştir. Mütareke yıllarında sürdürdüğü bu vazifeden ayrıldıktan sonra Emanet Umum Müfettişi²² olan Muhittin Bey, 15 Şubat 1924 tarihinde Türkiye Cumhuriyeti’nin ikinci emniyet genel müdürü olarak atanmıştır.²³

Muhittin Bey, Cumhuriyet’in ilanından kısa bir süre sonra getirildiği emniyet genel müdürlüğü vazifesine başlarken halifelğin ilgası gündeme gelmiş ve dönemin İçişleri Bakanı Ferit (Tek) Bey tarafından görevlendirilerek İstanbul Valisi ve Şehremini Ali Haydar (Yuluğ) Bey ve İstanbul Polis Müdürü Saadetin (Acar) Bey ile birlikte Halife Abdülmecid Efendi’nin yurt dışına çıkarılması sürecini yönetmiştir. Muhittin Bey, 1952 yılında *Ayda Bir* isimli dergiye verdiği bir mülakatta halifenin yurt dışına çıkarılması sürecini ayrıntılı olarak kamuoyuyla paylaşmıştır.²⁴

1 yıl 4 ay boyunca görev yaptığı Emniyet Genel Müdürlüğü’nden sağlık sorunları sebebiyle ayrılan Muhittin Bey, istifasını 29 Haziran 1925 tarihinde vermiştir.²⁵ Bakanlar Kurulu tarafından istifası kabul edildikten sonra 2 Temmuz 1925 günü vazifesinden ayrılmıştır.²⁶ Bu tarihten İstanbul Şehreminiği vazifesine atanana kadar ise Cumhuriyet

19 BOA, *Dâhiliye, Emniyet-i Umûmiye Müdüriyeti Muhasebe Kalemi (DH. EUM. MH)*, 71/78, 9 Muharrem 1332 (8 Aralık 1913); “Adliye nezareti emrindeki görevinden ayrılmadan önce vuku bulan müracaatı üzerine, yapılan araştırma, soruşturma, inceleme ve değerlendirme sonucunda; polis mesleğine alınmasına mâni herhangi bir olumsuzluğu tespit edilemedi. Aldırılan sağlık raporunda ise polis mesleğinin gereklerini yerine getirecek derecede sağlıklı olduğu tespit edildi. İkmal edilen idari işlemler sonucunda elde edilen bilgi ve belgelerin birlikte değerlendirilmesi üzerine; Polis İhtihap Heyeti’nce, merkez memuru rütbesiyle polis mesleğine alınmasına karar verildi”. Eyüp Şahin, *Emniyet Genel Müdürlüğü*, Ankara, Polis Akademisi Yayınları, 2014, s. 120.

20 BOA, *İrâde Dosya Usulü İrâdeler Tasnifi (İ. DUT)*, 40/41, 29 Cemaziyellevvel 1336 (12 Mart 1918).

21 BOA, *Bâb-ı Âli Evrak Odası (BEO)*, 4511/338286, 1 Cemaziyelahir 1336 (14 Mart 1918).

22 *İçişleri Bakanlığı Arşivi*, Muhittin Üstündağ Sicil Dosyası, Sicil No: 2527.

23 BCA, Fon Kodu: 30.11.1.0, Yer No: 3.5.3; Bkz. Ek-1; Türkiye Cumhuriyeti’nin ilk emniyet genel müdürü ise 24 Ekim 1923-6 Şubat 1924 tarihleri arasında görev yapmış olan İsmail Hamit Oktay’dır. “Genel Müdürlerimiz” (Çevrimiçi), *Emniyet Genel Müdürlüğü*, <https://www.egm.gov.tr/genel-mudurlerimiz-2019>, 22 Mart 2020.

24 “Son Halife Nasıl Çıkarıldı? Çıkarandan Dinleyiniz!”, *Ayda Bir*, S.2, Ağustos 1952, Şaka Matbaası, s. 19-21.

25 *İçişleri Bakanlığı Arşivi*, Muhittin Üstündağ Sicil Dosyası, Sicil No: 2527. Sicil dosyasında “Sıhhi mazeretine binaen istifa etmiştir” ibaresi yer almaktadır.

26 BCA, Fon Kodu: 30.11.1.0, Yer No: 15.30.10.

Halk Fırkası Trakya Umumi Müfettişi olarak görev yapmıştır.²⁷ 6 Şubat 1926 günü başladığı İstanbul Şehreminliği görevini 14 Ağustos 1928 tarihinde atandığı İstanbul Vali Vekilliği göreviyle birlikte yürüten Muhittin Bey, 1930 yılında asâleten valilik görevine atanmış ve 1936 yılında valilerin buldukları illerde Cumhuriyet Halk Partisi teşkilâtlarının başı olmalarını öngören düzenlemenin ardından İstanbul Valisi, Belediye Reisi ve Cumhuriyet Halk Partisi İl Başkanı olarak 29 Kasım 1938 tarihine kadar İstanbul'u yönetmiştir.

14 Şubat 1939 tarihinde kamu görevinden emekliye sevk edilen Muhittin Bey, 1945 yılında yapılan ara seçimlerde İstanbul Bağımsız Milletvekili olarak TBMM'ye girmiş²⁸ ve 1946 yılında yapılan genel seçimlere kadar görevini sürdürmüştür. Milletvekilliğinin ardından emeklilik yaşamını devam ettirirken, Başbakan Adnan Menderes'e 1951 yılında eski yazı ile kaleme aldığı bir mektupta²⁹ “*cemiyette akran ve mevkidaşlarına uygun görülen şekilde*” bir görev talebinde bulunduysa da herhangi bir yanıt aldığına ilişkin kayda rastlanmamıştır. Ancak Muhittin Bey'in bu talepten sonra da herhangi bir görevde bulunmamış olması, talebinin olumsuz karşılandığını dair bir izlenim doğurmuştur. Muhittin Bey, söz konusu mektuptan iki yıl sonra 30 Nisan 1953'te çarşambayı perşembeye bağlayan gece vefat etmiştir. Ölüm sebebi kalp krizi olarak belirtilmiştir. II. Dünya Savaşı esnasında İtalya'da bir kaza kurşununa kurban giden kızı Günseli Üstündağ'ın kaybının, Muhittin Bey'in yaşamının son yıllarını daha da zorlaştırdığına dair ifadeler basında yer almıştır.³⁰ Muhittin Üstündağ'ın kabri, İstanbul Valisi ve Belediye Reisi olduğu dönemde İstanbul'un şehir mezarlığı olarak ihdas edilen; ancak şehrin merkezinde yer almasından dolayı yalnızca önemli şahsiyetlerin defnedilmesi kararlaştırılan Zincirlikuyu Mezarlığı'nda metfundur.

3. İstanbul Valiliği ve Belediye Reisiği Dönemi

Cumhuriyet idaresinin İstanbul'a atadığı ilk şehremini olan Operatör Emin Erkul, 18 Ocak 1926 tarihinde istifa etmiş ve ertesi gün istifası onaylandıktan sonra görevi sonlanmıştır.³¹ Emin Bey'in istifası kamuoyunda İstanbul'un imarı adına bir talihsizlik olarak değerlendirilmiştir.³² Yerine ise 27 Ocak 1926 günü Cumhuriyet Halk Fırkası Trakya

27 İçişleri Bakanlığı Arşivi, Muhittin Üstündağ Sicil Dosyası, Sicil No: 2527.

28 “İstanbul'da Muhiddin Üstündağ Kazandı.” *Akşam*, 18 Haziran 1945, s. 1.

29 *BCA*, Fon Kodu: 30.1.0.0, Yer No: 18.101.9.

30 “Muhittin Üstündağ Vefat Etti”, *Milliyet*, 1 Mayıs 1953, s. 1-7; “M. Üstündağ Vefat Etti”, *Akşam*, 1 Mayıs 1953, s. 2.

31 Umut Dere, *Operatör Emin (Erkul) Bey...*, s. 180.

32 Operatör Emin Erkul, *Millî Mücadele ve Cumhuriyet Devrine Ait Hatıralar*, yay. haz. Umut Dere, İstanbul, Yeditepe Yayınları, 2020, s. 107.

Mıntıkası Müfettişi Muhittin Bey atanmıştır.³³ Emin Bey'in görevinden ayrılmadan önce hakkında çıkan istifa iddialarında, yerine geçmesi muhtemel kişiler arasında dönemin Emniyet Genel Müdürü Muhittin Bey'in adı geçiyordu.³⁴ Nitekim bu iddia, bir süre sonra gerçeğe dönüşmüştür. Zira Muhittin Bey, mütareke yıllarında yürüttüğü şehremaneti müfettişliği vazifesinin yanı sıra Üsküdar Belediye Dairesi Müdürlüğü görevi münasebetiyle de İstanbul Şehremaneti teşkilâtını yakından tanıma tecrübesine sahipti. İstanbul'un son şehremini olan Muhittin Bey, atama kararının ardından Ankara'ya çağırılmış ve 6 Şubat 1926 tarihinde İstanbul'a gelerek görevine başlamıştır.³⁵ Muhittin Bey, göreve atandığında basında iyi kalpli, zeki, çalışkan ve temkinli bir insan olduğuna dair haberler yer almış ve kendisine şehrin kronik problemlerinin çözümü için büyük umutlar beslendiği ifade edilmiştir.³⁶

Cumhuriyet'in ilanının ardından birçok alanda reformlar gerçekleştirilmiş ve modern çağın gereksinimleri noktasında birçok yeniliğin ülkede yaygınlaştırılması amaçlanmıştı. Yerel yönetim mevzuatı, Tanzimat devrinde yürürlüğe konan ve II. Meşrutiyet devrinde tadil edilen şekliyle 1930 yılına kadar yürürlükte kalmıştır.³⁷ Cumhuriyet tarihinin ilk belediye kanunu olan 1580 sayılı Belediye Kanunu, 1 Eylül 1930 tarihinde yürürlüğe girmiştir. 9 fasıl ve 165 maddeden oluşan yeni belediye kanununun 8. faslında yer alan 5 madde ile İstanbul'da yerel idarenin yasal çerçevesi çizilmiştir.³⁸ Netice itibarıyla İstanbul'da vilâyet ve belediye teşkilâtlarının tek elde toplanması, idarenin bürokratik engelleri aşarak hızlı karar alma sürecine girmesini ve idarenin mali yükünün hafifletilmesini amaçlamıştır. Muhittin Bey, 1930 yılında Belediye Kanunu'nun uygulamaya girişi tarihi itibarıyla da asaleten İstanbul Valisi olarak atanmıştır.³⁹ Aslında valilik ve şehreminliği görevleri daha önce de tek kişinin uhdesinde bulunmuştur. Fakat Muhittin Bey'in döneminde yasalaşan Belediye Kanunu ile bu durum İstanbul için yasal bir özellik haline almıştır. Uzun yıllar valilik ve belediye reisliği görevlerini bir arada yürütecek olan Muhittin Bey, erken Cumhuriyet dönemi İstanbul'u ile özdeşleşmiş bir şahsiyettir.

33 BCA, Fon Kodu: 30.11.1.0, Yer No: 21.3.18.

34 Umut Dere, *Operatör Emin (Erkul) Bey...*, s. 174.

35 "Yeni Şehreminimiz Dün İşe Başladı.", *Cumhuriyet*, 7 Şubat 1926, s. 1.

36 "Şehremaneti", *Cumhuriyet*, 28 Kânun-Sâni 1926, s. 1.

37 Sıddık Tümerkan, *Türkiye'de Belediyeler...*, s. 54.

38 *T.C. Resmî Gazete*, S.1471, 14 Nisan 1930.

39 BCA, Fon Kodu: 30.18.1.2, Yer No: 13.56.8; Bkz. Ek-3.

3.1. İstanbul'un İmarı ve Şehir Planı

Muhittin Bey'in döneminde, İstanbul'da günümüzde halen kullanılan birçok eser imar edilmiştir. Bakırköy Basmane, Kadıköy Kurbağalıdere ve Anadolu Hisarı Küçüksu köprüleri betonarme olarak 1926 yılında yeniden inşa edilmiştir.⁴⁰ İstinye Köprüsü de 1929 yılının Ağustos ayında tamamlanarak hizmete açılmıştır.⁴¹ Muhittin Bey, basına verdiği bir demeçte İstanbul'da ahşap köprü sistemini defettiğini beyan etmiştir.⁴² Selefî Emin Bey tarafından temeli atılan Kadıköy Hali, 1927 yılında Muhittin Bey tarafından hizmete açılan İstanbul'un ilk modern, kapalı halidir.⁴³ Ayrıca Osmanlı Devleti devrinde beri köprü üzerinden geçenlerden alınan bir vergi türü olan müruriye, 1 Haziran 1930 tarihinde kaldırılmıştır.⁴⁴ Galata Köprüsü'nden geçişler bu tarihten itibaren ücretsiz olmuştur.

1580 sayılı Belediye Kanunu, 1930 yılında yürürlüğe girdiğinde şehirlerin beş yıllık imar planlarını hazırlamaları yükümlülüğünü getirmişti.⁴⁵ İstanbul, savaş ve işgal yıllarının ardından ertelenmiş birçok kronik problemle karşı karşıyaydı. Şehir idaresi, İstanbul'un planlanması ve planın tatbiki için gerekli finansal kaynaktan mahrumdu. Muhittin Bey de kamuoyunda imarla ilgili beklentilerin arttığı bir dönemde basına verdiği demeçte “*Şehrin imarı için para gerekli, İstanbul'un parası ve geliri yok*” demişti.⁴⁶ Dönemin Cumhuriyet Halk Fırkası İstanbul İl Başkanı Hakkı Şinasi Paşa, Cemiyet-i Umûmiye-i Belediye üyeleri ile yaptığı toplantıda, şehrin yol ve su giderleri için şehremanetin yeterli kaynağı olmadığını dile getirmişti.⁴⁷ Ancak İstanbul'un ivedilikle bir imar planına ihtiyacı vardı. 1935 yılına gelindiğinde İstanbul'un imarı için kaynak sağlamak amacıyla Belediyeler Bankası'ndan 900 bin lira borç istenmişti.⁴⁸

40 Ali Suat, “İstanbul Şehremanetinin Üç Yıllık İcraatına Dair”, *İstanbul Şehremaneti Mecmuası*, S.59, Temmuz 1929, s. 365-367.

41 “İstinye Köprüsü”, *Cumhuriyet*, 9 Ağustos 1929, s. 2.

42 “Muhittin Bey Dün Bazı Teftişat Yaptı” *Cumhuriyet*, 24 Nisan 1929, s. 2.

43 Ali Suat, “İstanbul Şehremanetinin Üç Yıllık...”, s. 366.

44 “Köprü ve Müruriye”, *İstanbul Şehremaneti Mecmuası*, S.70, Haziran 1930, s. 339; 1928 yılında İstanbul Mebusu Süreyya İlmen'in önerisi ile yasalaşan tasarıya göre, İstanbul'da Gazi (Unkapanı) ve Galata köprülerinden müruriye alınmaması kararlaştırılmıştır. Müruriye uygulaması, Galata Köprüsü'nde 1845'te başlamış ve 85 yıl uygulanmıştır. Son geçiş ücret tarifesi ise şu şekildedir: Yaya 5 para, hamal 10 para, yüklü araba 5 kuruş, yüklü beygir 40 para, koyun 3 para. Zikrullah Kırmızı- Fehime Tunalı Çalışkan, *İstanbul Ulaşım Zaman Dizini*, İstanbul, Cinius Yayınları, 2012, s. 152.

45 *T.C. Resmî Gazete*, S.1471, 14 Nisan 1930; “Belediyenin Vazifeleri” başlığındaki 30. madde; “Beldenin harita, kadastro ve müstakbel şekil plânlarını yaptırmak ve en az beşer senelik bir mesai imar programı hazırlayıp tatbik etmek.”

46 “Şehir Neden İmar Edilemiyor?”, *Cumhuriyet*, 9 Kânun-ı Sâni 1931, s. 1.

47 “Fırka'da Dün Ne Görüşüldü?”, *Milliyet*, 9 Mart 1930, s. 1; “Fırka Grubu Dün Toplandı”, *Cumhuriyet*, 9 Mart 1930, s. 2.

48 “İmar İşleri ve Şehir Planı”, *Cumhuriyet*, 23 Teşrin-i Sâni 1935, s. 2.

İstanbul'un imarı için 1934 yılında Cumhurbaşkanı Atatürk, Fransız Mimar Henry Prost'a bir çağrıda bulunmuştur.⁴⁹ Bir müddet kararsız kalan Prost, şehrin nazım planını incelemeyi kabul etmiştir.⁵⁰ Görüşmelerin ardından 1935 yılının sonunda şehrin planının Henry Prost'a yaptırılacağı Vali Muhittin Bey tarafından kamuoyuna duyurulmuştur.⁵¹

Bunların dışında, Unkapanı Köprüsü'nün yıkılarak yerine Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın ismini taşıyacak yeni bir köprü yapılması için İstanbul Şehremaneti tarafından planlama yapılmış ve 1930 yılında inşaatına başlanılması öngörülmüştü.⁵² Ancak dünya ekonomik buhranının tesiri her alanda hissedilmekteydi. Öte yandan başkent Ankara'nın imarına öncelik verilmesi, İstanbul'da birçok önemli yatırımın gecikmesine sebep olmuştu. Nihayetinde 1936 yılının 30 Ağustos Zafer Bayramı kutlamalarının akabinde temeli atılan Gazi Köprüsü, 29 Ekim 1939 Cumhuriyet Bayramı'nda dönemin İstanbul Valisi ve Belediye Reisi Dr. Lütfi Kırdar tarafından açılarak hizmete girmiştir.⁵³

İstanbul'un imarı için yapılan bir başka önemli faaliyet, Eminönü Meydanı'nın genişletilmesi projesidir. Hükümet tarafından 1937 yılında Eminönü Meydanı'nın açılması için gerekli tahsisat düzenlenmiştir.⁵⁴ 1938 yılının şubat ayına gelindiğinde istimlak işlemleri fiili olarak başlatılmış ve İstanbul Evkaf İdaresi uhdesinde bulunan Valide Han'ın yıkılması için İstanbul Belediyesi, 200 bin lira bedel ödemiştir.⁵⁵ Valide Han, 1938 yılının nisan ayında yıkılarak inşa faaliyetlerine başlanmıştır.⁵⁶ Eminönü Meydanı, Dr. Lütfi Kırdar'ın göreve gelmesinin ardından molozlar kaldırılarak tamamen halka açılmıştır.

İstanbul Belediyesi, 1930 yılında şehrin artan ihtiyaçlarına paralel olarak, bir şehir mezarlığı kurulması için harekete geçmiştir. Şehir mezarlığına defnedilecek zengin ve fakirler için ayrı bölümler tahsis edilmesi planlanmıştır.⁵⁷ Asrî mezarlığın, 1934 yılının

49 İlhan Tekeli, *İstanbul'un Planlanmasının ve Gelişmesinin Öyküsü*, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2013, s. 134; Fransız Mimar Henry Prost, 1902-1907 yılları arasında Villa Medici'deki çalışmaları esnasında Ayasofya Camii ve periferisinin Bizans dönemindeki durumuyla ilgilenmiş ve İstanbul'a gelerek bu konu ile ilgili röleve ve rekonstrüksiyon çalışmalarında bulunmuştu. Fransız sömürgesi Fas'ın birçok şehrinin planlamasını da yapmış olan Prost, 1926 yılında İzmir yangın yeri planını, R. Danger ile birlikte hazırlamıştır.

50 Robert Mantran, *İstanbul Tarihi*, çev. Teoman Tunçdoğan, İstanbul, İletişim Yayınları, 2011, s. 312.

51 "Şehir Meclisi Dün Son Toplantısını Yaptı", *Tan*, 16 Teşrin-i Sâni 1935, s. 2; "Dünkü Toplantıda Verilen Kararlar", *Kurun*, 16 Teşrin-i Sâni 1935, s. 3.

52 "Gazi Köprüsü'ne Gelecek Sene Başlanacak", *Cumhuriyet*, 25 Mart 1929, s. 2.

53 "Gazi Köprüsü Dün Açıldı", *Akşam*, 30 Teşrin-i Evvel 1939, s. 3.

54 *T.C. Resmî Gazete*, S.3819, 27 Kânun-ı Sâni 1938.

55 "İstimlak Kararı Tasdik Olundu", *Cumhuriyet*, 19 Şubat 1938, s. 2.

56 "Valide Hanı Yıkılıyor", *Akşam*, 30 Nisan 1938, s. 4.

57 "Yeni Şehir Mezarlığı", *Milliyet*, 14 Haziran 1934, s. 3; "Asrî Mezarlık", *Cumhuriyet*, 14 Haziran 1934, s. 2.

29 Ekim Cumhuriyet Bayramı'nda açılacağı ve ölülerin defnedilmeye başlanacağı bilgisi kamuoyuyla paylaşılmıştır.⁵⁸ Fakat mezarlığın düzenlenişi, yetersizlikten dolayı bir müddet durdurulmuştur. 1937 yılında hizmete alınan mezarlığın inşa edildiği bölgenin şehrin merkezine çok yakın bir konumda olması, ilerleyen yıllarda şehir merkezinin buraya kadar uzanacağı düşüncesiyle tepki çekmiştir.⁵⁹ Bu sebeple şehrin başka bölgelerinde mezarlık yeri bakılacağı ve asrî mezarlığa yalnızca büyük şahsiyetlerin gömülmesinin uygun olacağı yönünde gazetelerde haberler görülmüştür.⁶⁰ 12 Nisan 1937 tarihinde vefat eden Şair Abdülhak Hamit Tarhan, Zincirlikuyu Asrî Mezarlığı'na defnedilen ilk kişidir.⁶¹

İstanbul Belediyesi, 1930 yılından itibaren mezarlıkların imara açılması, bakım ve temizliklerinin yapılması, cenaze hizmetlerinin verilmesi ve bünyesinde bir Mezarlıklar Müdürlüğü teşkil edilmesi noktasında birçok ilki gerçekleştirmiştir. Nitekim 1580 Sayılı Belediye Kanunu, belediyelere mezarlıkların bakım ve idaresini, aynı zamanda metruk mezarlıkların imara açılma yetkisini vermişti.⁶² Belediye, cenaze sahiplerinin cenazeyi kaldırma işlemlerinde yüklerini hafifletmek maksadıyla, ücret karşılığı cenaze defin işlemlerini de yapmaya başlamıştır.⁶³ Belediye, yeni kanun münasebetiyle devraldığı metruk mezarlıkları ise sırasıyla satışa çıkarmıştır. İlk mezarlık, 1931 yılında bir Türk doktora satılmıştır.⁶⁴ Mezarlıkların imara açılması şartıyla satışına devam eden belediye, Kasımpaşa, Kızıtaşı ve Eyüp Evlicebaba mezarlıklarının satışından sonra Mevlâna isimli bir mezarlığın kiralanması teklifinin gelmesi üzerine burayı ancak apartman yapılması şartıyla satabileceğini beyan etmiştir.⁶⁵ Mezarlık satışlarında en çok talep gören bölge Beyoğlu olmuştur.⁶⁶ İstanbul Belediyesi, şehrin muhtelif ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla merkezi konumda bulunan birçok mezarlığı farklı amaçlar için kullanmıştır. Örneğin Beşiktaş'ta Abbasaga ve Rum mezarlıklarını istimlak ederek, bir çocuk parkı açılmasını planlamıştır.⁶⁷

58 "Asri Mezarlık Yapılıyor", *Cumhuriyet*, 13 Ağustos 1934, s. 2; "Asri Mezarlığa Ne Zaman Ölü Gömülecek", *Vakit*, 13 Ağustos 1934, s. 3.

59 "Asri Mezarlık?", *Cumhuriyet*, 14 Temmuz 1937, s. 1.

60 "Mezarlıklar", *Akşam*, 19 Kasım 1937; "Asri Mezarlık Tam Yerinde Değil", *Cumhuriyet*, 19 Kasım 1937, s. 6.

61 "Cenaze Merasimi", *Cumhuriyet*, 14 Nisan 1937, s. 7.

62 160. madde: Metruk ve kimsesiz mezarlıklarla vakfa ait olan umumî mezarlıklar bilumum hukuk ve vekaibi belediyeye devrolunmuştur. *Resmî Gazete*, S.1471, 14 Nisan 1930.

63 "Cumhuriyetin Onuncu Yılı", *İstanbul Belediye Mecmuası*, S.109-110, Ekim 1933, s. 63.

64 "Mezarlıklar Satılıyor", *Cumhuriyet*, 1 Nisan 1931, s. 2.

65 "Metruk Mezarlıklar", *Cumhuriyet*, 24 Mayıs 1931, s. 2.

66 "Metruk Mezarlıklar", *Milliyet*, 28 Ağustos 1931, s. 3; "Metruk Mezarlıkların Satışı", *Cumhuriyet*, 28 Ağustos 1931, s. 2.

67 "Beşiktaş'ta İki Mezarlık Kaldırılıyor", *Son Posta*, 21 Ekim 1937, s. 8; "İstimlak Edilecek Mezarlıklar", *Cumhuriyet*, 21 Ekim 1937, s. 2.

Mezarlıklar üzerinde Osmanlı Devleti döneminden kalan vakıf ve cemaat hakları hususu ise meselenin çok geçmeden hukuki mücadele boyutuna taşınmasına yol açmıştır. İstanbul Belediyesi, Muhittin Bey döneminde 1580 sayılı Belediye Kanunu'na dayanarak yapılan istimlak ve satış işlemleri sebebiyle birçok kez mahkemelik olmuştur. Bu dönemde dava konusu olan mezarlıkların başında Surp Agop Ermeni Mezarlığı ve Ayaspaşa Mezarlığı gelmektedir. Muhittin Bey, Ayaspaşa Mezarlığı için sürecin mahkemede olduğunu ve mahkeme ne karar verirse uygulanacağını beyan etmiştir.⁶⁸ Ancak ilerleyen süreçte Ayaspaşa Mezarlığı imara açılarak apartmanlar dikilmiş ve etrafa saçılan ölü kemikleri kamuoyunda tartışma konusu olmuştur.⁶⁹ Surp Agop Ermeni Mezarlığı için İstanbul Belediyesi ile Ermeni Patrikhanesi arasında uzun süren hukuki mücadelenin sonunda dava, 1937 yılında nihayete ermiş ve Surp Agop Mezarlığı bölgesi, belediyeye geçmiştir.⁷⁰ Belediye ile Patrikhane arasında sağlanan uzlaşma ile mezarlık arazisinin içerisinde bulunan kilise ve caddedeki bazı binalar Ermeni Cemaati'ne bırakılmıştır. Mezarlığın beşte birine tekabül eden bu kısım için, davada Patrikhane'yi temsil eden Dr. Arşak Sürenyan'a tapusu teslim edilmiştir.⁷¹

3.2. Şehir İçi Ulaşım

İstanbul, Osmanlı Devleti devrinden itibaren ülkedeki birçok yeniliğin ilk uygulandığı şehir olmuştur. Bu dönemde şehir içi ulaşımında artan ihtiyaçlar doğrultusunda birtakım düzenlemeler yapılmıştır. 1926 yılından itibaren trafik polisi uygulaması başlatılmış, 1929'da da trafikte hız sınırlamasına gidilmiştir.⁷² Otobüs işletmeciliği de İstanbul'da ilk defa Dersaadet Tramvay Şirketi tarafından 1927 yılında 4 adet Fransız menşeli Renault otobüsleriyle deneme ve tecrübe kazanma amacıyla yapılmıştır.⁷³ Heybeliada Rıhtımı, 1928 senesinde ikmal edilerek hizmete alınmış ve bu dönemde faaliyete geçen Üsküdar-Kısıklı Tramvayı, Türk sermayesi ve belediye eliyle işleyen ilk ulaşım olmuştur.⁷⁴ Üsküdar-Haydarpaşa ve Bağlarbaşı-Karacaahmet hatları 13 Ocak 1928 tarihinde hizmete açılmıştır.⁷⁵ İstanbul'da 1927 yılında başlatılan otobüs seferleri

68 “Vali Bey'in Beyanati”, *Cumhuriyet*, 22 Haziran 1932, s. 2.

69 Ayaspaşa Mezarlığı arazisi hakkında detaylı bilgi için bkz. Bahar Kaya, *Dolmabahçe Mekânın Hafızası*, İstanbul, Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2005, s. 101.

70 “Surp Agop Mezarlığı Belediye'ye Geçti”, *Cumhuriyet*, 13 Mart 1937, s. 6.

71 “Surp Agop Mezarlığı”, *Cumhuriyet*, 23 Mayıs 1937, s. 5.

72 Salih Sezen-Ahmet Apaydın, *İstanbul'da Ulaşım, Faytonlardan Marmaray'a, “İstanbul Ulaşımına Yön Veren 140 Olay”*, İstanbul, Paraf Yayınları, 2012, s. 175.

73 *Dünden Bugüne Toplu Ulaşım Kültürü*, ed. Arif Bilgin, Ergin Çağman, Şaban Bıyıklı, İstanbul, İETT Yayınları, 2012, s. 74.

74 Ali Suat, “İstanbul Şehremanetinin Üç Yıllık...”, s. 366.

75 İlhan Tekeli, *İstanbul ve Ankara İçin Kent İçi Ulaşım Tarihi Yazıları*, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2010, s. 39.

ve şehir içi yolcu taşımacılığının karayolu ile sistematik bir biçimde idare edilmeye başlanmıştı. Bu tarihten sonra şehrin belli noktalarına sırasıyla otobüs seferleri konularak şehir içi ulaşım hatları, tramvaylara paralel olarak karayolunda da çoğaltılmıştır. Ayrıca 29 Ekim 1933'te, Cumhuriyet'in 10. yıl dönümü münasebetiyle Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın talimatıyla İstanbul'daki tüm tramvay ve otobüsler sefere çıkarılmıştır. %100 kapasiteyle çalıştırılan araçlar şehir içi ulaşımına verilen önemin bir göstergesi idi.⁷⁶ Muhittin Bey, zaman zaman trafiği denetliyor ve şehirde zuhur eden aksaklıklara çözüm getirmeye çalışıyordu. Nitekim yaptığı denetimlerinin birinde otobüslerin büyük çoğunluğunun bozuk olduğu anlaşılmıştı.⁷⁷ Ayrıca fazla yolcu taşıyan otobüsler olduğu anlaşılmış ve bu otobüslerin trafikten menedilmesi kararlaştırılmıştır.⁷⁸ Ancak 1937 yılına gelindiğinde İstanbul'da henüz bir otomobil plaka sisteminin kurulamamış olması kamuoyunda eleştirilere sebep olmuştur.⁷⁹

3.3. Anadolu Yakası'nda İlk Elektrik

İstanbul'un Avrupa Yakası, Sultan II. Abdülhamid döneminde elektriğe kavuşmuşken; Anadolu Yakası'ndaki çalışmalar, Muhittin Bey'in göreve gelmesinden sonra ivme kazanmıştır. Cumhuriyet'in ilanından sonra merkezi hükümetin desteği ile denizin altından kablolar yerleştirilmek suretiyle 1927 yılında Üsküdar-Kadıköy Elektrik Şirketi, şehrin Anadolu Yakası'nı aydınlatmaya başlamıştır.⁸⁰ 1930 yılına gelindiğinde elektrik, Maltepe, Kartal ve Pendik'e de ulaştırılmıştır.⁸¹ Hükümet, Adalar'da elektrik istihsalı, dağıtım ve satış imtiyazını 1928 yılında İstanbul Şehremaneti'ne vermiştir.⁸² Çalışmalar 1931 yılında neticelenmiş ve Adalar'a elektrik bu dönemde ulaştırılmıştır. Muhittin Bey, Büyükkada'da 9 Aralık 1931 günü yaptığı açılış konuşmasında şu ifadelerde bulunmuştur:

"Bugün Ada'ya elektrik cereyanını verirken büyük bir heyecan duyuyorum. Ada'ya elektrik verilmesi uzun zaman gecikmiştir. Ada'ya elektrik vermek için belediye bir şirket tesisini düşündü fakat bu suretle yalnız sokakları tenvir edecekti. Hâlbuki Ada'daki bütün müessesat elektriğe muhtaç ve müşak bir vaziyette idi. Hülasa uzun tetkik ve düşüncelerden sonra Ada elektriği daha esaslı bir şekilde temin etmek mecburiyeti ile karşı karşıya idik. Güzel Ada bugün elektriğe kavuştu. Yaşasın Ada ve Adalılar!"⁸³

76 Salih Sezen-Ahmet Apaydın, *İstanbul'da Ulaşım...*, s. 183.

77 "Otobüslere Binenlere Allah Acıması!", *Cumhuriyet*, 27 Temmuz 1931, s. 1.

78 "Otobüslerin Kontrolü", *Cumhuriyet*, 27 Eylül 1932, s. 2.

79 "Otomobil Plakaları", *Cumhuriyet*, 25 Kânun-ı Sâni 1937, s. 5.

80 "Kadıköyü'nde Elektrik", *Cumhuriyet*, 28 Şubat 1927, s. 2.

81 Vahdetin Engin-Ufuk Gülsoy, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e İstanbul'da Elektrik*, İstanbul, Yeditepe Yayınevi, 2016, s. 140.

82 "Ada'da Elektrik", *İstanbul Belediye Mecmuası*, S.88/16, Kânun-ı Evvel 1931, s. 142.

83 "Adalar Nura Kavuştu", *Cumhuriyet*, 10 Kânun-ı Evvel 1931, s. 1; "Ada'da Elektrikler Dün Akşam Yandı", *Milliyet*, 10 Kânun-ı Evvel 1931, s. 1-6; "Ada'da Elektrik", *İstanbul Belediye Mecmuası*, s. 143.

Adalar'ın ardından Yalova kazasının da aydınlatılması için İstanbul Vilayeti tarafından gerekli hazırlıklar yapılmış ve tesisatın geliştirilmesi için çalışmalar yürütülmüştür.⁸⁴ İstanbul'da faaliyet gösteren elektrik şirketi, 1 Temmuz 1938 tarihinde devletçe satın alınarak devralınmış ve elektrik idaresi devlet tarafından işletilmeye başlanmıştır.⁸⁵

3.4. Sağlık ve Sosyal Hizmetler

İstanbul, yıllar süren savaşlar esnasında kolera, verem ve tifo gibi birçok salgın hastalıkla karşı karşıya kalmıştır. Hastanelerin ve tedavi imkânlarının yetersizliği had safhadaydı. Cumhuriyet'in ilanından evvel her şehirde bir gureba hastanesi bulunmaktaydı. Cumhuriyet'in ilanından sonra memleket hastaneleri adı verilen bu hastaneler, daha sonra devlet hastaneleri olarak isimlendirildi. Ayrıca Cumhuriyet döneminde belediye hastaneleri kurulmuş ve halka ücretsiz hizmet veren bu hastanelerin idareleri yerel yönetimlere devredilmişti.⁸⁶ Şehrin başta gelen problemlerinden biri olan verem hastalığı ile mücadele adına 1927 yılında Veremle Mücadele Cemiyeti ihdas edilmişti. Cemiyetin temsilcileri, İstanbul Belediyesi'ne başvurarak Eyüp Dispanseri'nin üst katının veremle mücadele dispanseri olarak tahsisini istemişlerdi. Muhittin Bey döneminde veremle mücadeleye tahsis edilen bu dispanser, kaynaklarda Türkiye'nin ilk verem dispanseri olarak kabul edilmekteydi.⁸⁷

Cumhuriyet'in ilk yıllarında verem hastalığı başta olmak üzere salgın hastalıklar, henüz tedavi imkânlarının gelişmediği bir evrede ciddi bir problem halini almıştı. Yılda 37.000 kişinin öldüğü verem hastalığı ile ilgili Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa, 1930 yılı şubat ayında "*Veremle mücadelede hastane açmak bir zarurettir*" açıklamasında bulunmuştur.⁸⁸ Kamuoyunda yapılan eleştiriler ve Cumhurbaşkanı'nın beyanından sonra belediye tarafından verem hastanesi yapımı için bir yıldır uygun arsa arandığı; ancak henüz bulunamadığı gibi bütçeden ayrılan paranın da harcandığı belirtilmiştir.⁸⁹ Yıldız Sarayı'nın bahçesine İstanbul Belediyesi tarafından bir verem hastanesi inşa edileceğine dair bilgiye istinaden Sıhhi ve Sosyal Muavenet Vekili Dr. Refik (Saydam) Bey tarafından Muhittin Bey'e bir mektup yazılmış ve bu fikirden vazgeçilerek başka bir arsa aranması

84 "Yalova'da Elektrik", *Cumhuriyet*, 21 Mayıs 1935, s. 2; "Yalova'ya Elektrik", *Tan*, 21 Mayıs 1935, s. 2.

85 "Şehir İşlerine Ait Muhtelif Haberler", *İstanbul Belediye Mecmuası*, S.163-165, Mayıs 1938, s. 858.

86 İlhan Tekeli, *Türkiye'nin Sağlık Tarihi Bağlamı İçinde 1593 Sayılı Umumi Hıfzıssıhha Kanunu ve Cumhuriyetin Sağlık Sorununa Yaklaşımı*, Ankara, Türkiye Bilimler Akademisi, 2010, s. 51.

87 "Veremle Mücadele", *İstanbul Belediye Mecmuası*, S.82/10, Haziran 1931, s. 376-378.

88 "Verem", *Cumhuriyet*, 16 Şubat 1930, s. 6.

89 "Yem Borusu da Elden Gitti!", *Cumhuriyet*, 8 Nisan 1930, s. 1.

istenmiştir.⁹⁰ Nihayetinde 1930 yılının eylül ayında Cerrahpaşa Hastanesi'ne ek olarak inşa edilen 200 yataklık binanın 75 yataklık kısmı, verem hastalarını tedavisine ayrılmıştır.⁹¹ Bu yatırım, veremle mücadele adına bir nebze ilerleme kaydedildiği intibamı doğurmuştur. 1927-1930 yılları arasında inşa edilen dâhiliye binası ile Cerrahpaşa Hastanesi'nin yatak kapasitesi 110'dan 250 adete çıkarılmıştır.⁹²

Bu dönemde sinema ve tiyatrolarda sigara içmenin yasaklanması gündeme gelmiş ve İstanbul Belediyesi tarafından 1930 yılı itibariyle yasağa uymayanlara ceza kesilmesi kararlaştırılmıştır.⁹³ Ayrıca 1929 yılında alınan bir kararla İstanbul sınırları içerisinde tüm tren, vapur ve limanlarda ilk yardım çantası bulundurulması mecburi tutulmuştur.⁹⁴ Evde bakım hizmetlerinin henüz yaygınlaşmadığı bir dönemde Türkiye'nin öncü yerel yönetim teşkilatı olan İstanbul Belediyesi'nde Muhittin Bey döneminde evde sağlık hizmetleri verilmeye başlanmıştır. 1932 yılında kurulan Sıhhat Murakabe Merkezi bünyesinde uzman bir hekim, hemşire ve ebelerden oluşan kadronun, İstanbul'da özellikle yoksul durumda olan hastaları evlerinde ziyaret etmeleri sağlanmış, böylece dezavantajlı durumdaki kişilerin tıbbi muayene hizmetlerine erişmesine imkân sağlanarak evde sağlık ve bakım hizmeti verilmiştir.⁹⁵ Op. Dr. Cemil (Topuzlu) Bey döneminde açılan bakteriyoloji kurumu ise merkezi hükûmet tarafından Ankara'ya nakledildiği için 1933 yılında yeni bir bakteriyoloji kurumu tesis edilmiştir.⁹⁶

İstanbul Belediyesi'nin halk sağlığı ile ilgili yaptığı diğer bir girişim I. Dünya Savaşı esnasında bir süre özel hizmet verdikten sonra kapanan Üsküdar Zeynep Kâmil Hastanesi'nin 1933 yılında yeniden hizmete açılmasıdır.⁹⁷ Ayrıca şehirde salgın durumunda olan tifo vakalarında belediyenin ihmali olduğu hakkında basında şayialar yer

90 Mehmet Aldan, *İz Birakan Mülki İdare Amirleri*, C.II, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1995, s. 210; Dr. Refik Saydam'ın Vali Muhittin Bey'e yazdığı mektup: "Verem Hastaneleri hakkındaki tasavvurundan bahsedilirken bunlardan birinin Yıldız Sarayı'nda açılması mukarrer olduğu da zikrediliyor. Yıldız Sarayı gerek binasının ve gerek sair tesisatının şekil itibariyle bir verem hastanesine mahsus sıhhi vasf şartları haiz olmadığı gibi, bu şartlara uygun bir hâle getirilmesi için de pek büyük masraflara ihtiyaç olacaktır. Bunun için de Saray'ın ve bahçelerinin, umuma mahsus herhangi bir müessese hâlinde kalması ve verem hastanesinin burada tesisinden sarfinazar edilerek başka münasip bina aranması daha muvafıktır fikrindeyim."

91 Osman Nuri Ergin, *Cumhuriyet ve İstanbul Mahalli İdaresi*, İstanbul, İstanbul Matbaacılık ve Neşriyat T.A.Ş., 1933, s. 60; "Verem Hastanesi", *Cumhuriyet*, 8 Eylül 1930, s. 1; "Cerrahpaşa Hastanesi İkinci Pavyonunun Küşat Resmî", *İstanbul Belediye Mecmuası*, S.73/1, Eylül 1930, s. 18.

92 "Verem Hastanesi", *Cumhuriyet*, 8 Eylül 1930, s. 1-2.

93 "Sinema ve Tiyatrolarda Sigara İçilmeyecek", *Cumhuriyet*, 10 Teşrin-i Evvel 1930, s. 2.

94 "İmdatı Sıhhi Çantaları", *Cumhuriyet*, 17 Temmuz 1929, s. 2; "Sıhhi İmdat Çantası", *Milliyet*, 17 Temmuz 1929, s. 3.

95 Osman Nuri Ergin, *İstanbul Mahalli İdaresi...*, s. 62.

96 İstanbul Belediyesi'nin yaptırdığı Şehir Bakteriyoloji Hastanesi için alet, ilaç ve kimyevi madde ithali, *BCA*, Fon Kodu: 30.18.1.2, Yer No: 34.11.1; Osman Nuri Ergin, *İstanbul Mahalli İdaresi...*, s. 59.

97 "Zeynep Kâmil Hastanesi'nin Açılması", *İstanbul Belediye Mecmuası*, S.106-107, Haziran-Temmuz 1933, s. 876.

almıştır.⁹⁸ Muhittin Bey, görevden alındıktan sonra Sıhhiye Vekâleti tarafından tifo salgını ile mücadelede yetersiz kaldığı gerekçesiyle şikâyet edilmiştir. İstanbul’da tifo salgını esnasında, vekâlet tarafından önleyici tedbirler almakla görevlendirilen Muhittin Bey’in, o dönemde konu ile ilgili yetkili makamlara cevap dahi vermediği ve kendisine verilen dört bin lirayı alarak Avrupa’ya gittiğine yönelik suçlamalar basında yer almıştır.⁹⁹

Yoksullukla mücadele adına belediye tarafından yardım cemiyetlerine destek sağlanmıştır. Bu minvalde, 1929 yılında Muhittin Bey ve Cemiyet-i Umûmiye-i Belediye üyeleri 20.000 lira tutarındaki ikramiyelerini muhtaç kimselere bağışlama kararı almışlardır.¹⁰⁰ Aynı yıl İstanbul Belediyesi, okullarda muhtaç durumdaki çocuklara yemek verilmesi için Kızılay’a 2.000 liralık destek vermiştir.¹⁰¹ Ayrıca Ayasofya Camii etrafındaki medreseler, İstanbul Belediyesi tarafından kimsesiz çocukların barınması için yurt haline getirilmiştir.¹⁰² Ancak kısa bir süre faaliyet gösteren yurt, yaz ayları münasebetiyle pek rağbet görmemiş, kimsesizlerin polis zoruyla yurda sevk edilmesine kararı verilmiştir.¹⁰³

3.5. Kültür ve Sanat Faaliyetleri

Cumhuriyet’in ilanından sonra kültür ve sanat alanında önemli gelişmeler kaydedilmiştir. Muhittin Bey, bu dönemde tiyatronun gelişimi ve yeniden canlanması için büyük emek harcamış ve desteğini esirgememiştir.¹⁰⁴ 1926 yılında Muhittin Bey’in yakın alaka göstermesiyle, belediye meclisi üyelerinden müteşekkil bir denetleme kurulunun yaptığı görüşmeler sonucunda, Dârülbedâyi’nin Cemiyet-i Belediye-i Umûmiye kararıyla İstanbul Belediyesi’ne bağlı bir şehir kuruluğu olarak kurumsallaşması sağlanmıştır.¹⁰⁵ Dârülelhan adı ile bilinen ilk konservatuar, Osmanlı devrinde ihdas edilen ve yalnızca Türk musikisi eğitimi verilen bir kurumdu. Cumhuriyet döneminde, Maarif Vekâleti’nin 10 Aralık 1926 tarihli tebligatıyla İstanbul Şehremaneti’ne bağlanan konservatuarda Türk musikisi yasaklanmış 1927 yılı itibarıyla yalnızca Batı müziği eğitimi verilen bir kurum olmuştur. Ancak Muhittin Bey’in çabaları neticesinde konservatuar

98 “Tifo Salgını Belediye İhmal Eseri Midir?”, *Cumhuriyet*, 9 Ağustos 1931, s. 1-4.

99 “Yeni Valimiz”, *Cumhuriyet*, 3 Kânun-ı Evvel 1938, s. 9.

100 “İkramiye!”, *Cumhuriyet*, 2 Temmuz 1929, s. 1.

101 “Emanetin Şefkati”, *Cumhuriyet*, 13 Teşrin-i Evvel 1929, s. 2.

102 “Kimsesiz Çocuklar Yurdu”, *Milliyet*, 31 Mayıs 1929, s. 3; “Kimsesiz Çocuklar Yurdu”, *Cumhuriyet*, 1 Haziran 1929, s. 2.

103 “Kimsesizler Yurdu Kimsesiz!”, *Cumhuriyet*, 18 Haziran 1929, s. 2.

104 Tahsin Konur, “Cumhuriyet Döneminde Devlet-Tiyatro İlişkisi”, *Ankara Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, C.31, S.1-2, Şubat 2018, s. 309.

105 Hasan Ersel vd., “Dârülbedâyi’den Şehir Tiyatrosu’na”, *Cumhuriyet Ansiklopedisi (1923-1940)*, C.I, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2002, s. 83.

kadrosundaki musiki uzmanlarından oluşan Tasnif ve Tertip Heyeti ile kurulan Türk Musikisi İcrâ Heyeti, kısıtlı imkânlarla da olsa çalışmalarını sürdürmüştür.¹⁰⁶

Bu dönemde İstanbul Belediyesi bünyesinde faaliyetlerini sürdüren konservatuarda, Darülaceze'deki çocuklar yedi yıllık bir eğitime tabi tutularak müzik eğitimleri tamamlanmış ve 1935 yılında bir orkestra kurulmuştur.¹⁰⁷ İstanbul Şehir Bandosu'nun temelini teşkil eden bu yapılanma, ülkenin birçok yerinde konserler vermeye başlamıştır.

Cumhuriyet'in ilanının ardından Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın heykelleri şehir meydanlarına dikilmeye başlanmıştır. Türkiye'de ilk olma unvanına sahip olan¹⁰⁸ Gazi Mustafa Kemal Paşa heykelinin yapımına Şehremini Emin Bey döneminde başlanmış ve ünlü heykeltıraş Heinrich Krippel tarafından imal edilmiştir.¹⁰⁹ 45.230 lira harcanan ve tunçtan yapılan¹¹⁰ heykel, Muhittin Bey'in şehreminliği döneminde açılmıştır.¹¹¹ Muhittin Bey, 3 Ekim 1926 günü yapılan açılış töreninde şu konuşmayı yapmıştır:

*"Bu heykel, şehitlerin istikamı, cehl ve taassubun bi eman ve muzaffer düşmanı, inkılâp ve tecdüdümüzün timsali ve hamisi, dâhili ve harici emniyetimizin en kuvvetli zamanıdır. Vatana teveccüh edebilecek yabancı tecavüzlere karşı Türk milleti, en büyük müdafaa kuvvetini bu timsal-i şehametten alacaktır. Mustafa Kemal artık bir şiar ve bir bayraktır. Türk Milletinin, Türk ruhunun, Türk dehasının timsal-i müşahhasıdır."*¹¹²

Muhittin Bey döneminde açılışı yapılan önemli abidelerden bir tanesi Taksim Cumhuriyet Anıtı'dır. Kamuoyunda 1925 yılında cereyan eden fikirler doğrultusunda yapılması kararlaştırılan ve 1927 yılında yapımına başlanan Taksim Cumhuriyet Anıtı, İtalya Güzel Sanatlar Akademisi Başkanı Pietro Canonica'ya yaptırılmıştır.¹¹³ Anıtın yapımı için dönemin Halk Fırkası İstanbul İl Başkanı Hakkı Şinasi Paşa riyasetinde bir komisyon kurulmuştur. Komisyon, anıtın inşası için gerekli hazırlıkları belirlemek üzere rutin olarak toplanarak kararlar almıştır. Komisyonun başkan yardımcısı olan

106 Gönül Paçacı, "Belediye Konservatuarı", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C.II. İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1994, s. 141-142.

107 "Konservatuvarımız Dün İlk Mezunlarını Verdi.", *Cumhuriyet*, 24 Teşrin-i Sâni 1935, s. 4.

108 Osman Nuri Ergin, *İstanbul Mahalli İdaresi...*, s. 21; Rakım Ziyaoğlu, *Yorumlu İstanbul Kültüğü*, İstanbul, Türkiye Turing Kulübü, 1985, s. 67.

109 Umut Dere, "Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Eski Başkentte Yeni Rejimin İlk Sembolü: Sarayburnu Atatürk Heykeli", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S.67, Güz 2020, s. 126.

110 Ali Suat, "İstanbul Şehremanetinin Üç Yıllık...", s. 365-367.

111 Osman Nuri Ergin, *İstanbul Mahalli İdaresi...*, s. 21.

112 "İstanbul Halaskar Gazi'nin Heykelini Diken İlk Türk Şehri Olmakla Müftehirdir", *Cumhuriyet*, 4 Teşrin-i Evvel 1926, s. 1.

113 Mevlüt Çelebi, *Dünden Bugüne Taksim Cumhuriyet Anıtı*, İstanbul, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür Müdürlüğü, 2005, s. 31.

Şehremini Muhittin Bey'in riyasetinde 6 Ekim 1927 tarihinde yapılan toplantıda; Taksim Meydanı'na dikilecek olan abidenin kaplayacağı alanın gözden geçirilmesi sonucu alan yetersiz bulunmuş ve alanın genişletilmesi kararlaştırılmıştır.¹¹⁴ İtalya'da yaptırılan ve gemilerle İstanbul'a getirilen anıt, halkın bağış ve destekleriyle inşa edilmiştir. İstanbul Şehremaneti de anıtın masraflarında kullanılmak üzere 100.000 lira katkı sağlamıştır.¹¹⁵ Şehremaneti'nin öncülüğünde İstanbul şehrinin bir minnet ifadesi ve armağanı olan anıt, 8 Ağustos 1928 tarihinde büyük bir merasim ile dikilmiştir.¹¹⁶

İstanbul Şehremini Muhittin Bey, açılış nutkunda şu ifadeleri kullanmıştır:¹¹⁷

“...Büyük Gazi'nin salahiyetli lisanıyla Türk vatanının ziyneti ve Türk tarihinin serveti olan İstanbul, bu muhteşem ve pek manalı eserle nefis bir ziynet ve yeni bir servet kazanıyor. Bu kıymeti tebcil ederiz. ...Bize bu mesut günleri yaşatan büyük liderin saadet ve bahtiyarlığı dileğini daha tekrar edelim; yaşasın Gazi!”

Taksim Cumhuriyet Anıtı'nın açılışından 22 gün sonra icra edilen 1928 yılının 30 Ağustos Zafer Bayramı kutlamaları vesilesiyle anıta ilk çelenk bırakan kişi Muhittin Üstündağ olmuştur.¹¹⁸ Bu tarihten itibaren anıt, yerli ve yabancı birçok kurum, kuruluş ve topluluğun ziyaret ettiği bir yer haline gelmiştir.

Tarihi ve kültürel değerlerin korunması noktasında yapılan çalışmalardan biri ise Mimar Sinan'ın türbesinin tanzim edilmesidir. Muhittin Bey, 1931 yılında belediye memurlarıyla Mimar Sinan'ın türbesine bir ziyarette bulunarak bahçe düzenlemesi yapılmasını ve bitişiğinde bulunan eski bir okul binasının yıkılması için talimat vermiştir.¹¹⁹ Yerebatan Sarayı da Muhittin Bey döneminde İstanbul Belediyesi tarafından satın alınmış ve modern bir hale getirilmesi kararlaştırılmıştır.¹²⁰ Ayrıca Beykoz Çubuklu'da bulunan Hidiv Köşkü de 1937 yılında İstanbul Belediyesi tarafından kamulaştırılarak şehre kazandırılmıştır.¹²¹

114 *İBB Atatürk Kitaplığı Dijital Arşivi*, Osman Nuri Ergin Arşivi, Bel_Mtf_070, 812, 6 Ekim 1927.

115 Osman Nuri Ergin, *İstanbul Mahalli İdaresi...*, s. 21.

116 Rakım Ziyaoğlu, *İstanbul Kültüğü...*, s. 68; “Cumhuriyet Abidesi'nin Resmi Küşadı Dün Yapıldı”, *Cumhuriyet*, 9 Ağustos 1928, s. 1.

117 Mevlüt Çelebi, *Taksim Cumhuriyet Anıtı...*, s. 77-78.

118 Mevlüt Çelebi, *Taksim Cumhuriyet Anıtı...*, s. 101.

119 “Mimar Sinan'ın Türbesi Tanzim Edilecek.”, *Cumhuriyet*, 19 Ağustos 1931, s. 2.

120 “Yerebatan Sarayı Hakkında Tetkikler Yapılıyor.”, *Akşam*, 19 Mayıs 1937, s. 2; “Yerebatan Sarayı'nı Belediye Satın Alıyor.”, *Cumhuriyet*, 25 Nisan 1937, s. 2; “Yerebatan Sarayı Hakkında Tetkikler Yapılıyor.”, *Akşam*, 19 Mayıs 1937, s. 2; “Yerebatan Sarayı Satın Alındı.”, *Son Posta*, 19 Mayıs 1937, s. 4.

121 Songül Güneş, “İstanbul Umumi Meclisi'nde Beykoz Azalarının Faaliyetleri (1930-1938)”, *Beykoz 2020 Sempozyumu Tebliğler Kitabı*, ed. Hilal Yurdakul, İstanbul, Beykoz Kitaplığı, 2021, s. 1082; “Çubuklu'daki Hidiv Köşkü İçin Verilecek Karar.”, *Cumhuriyet*, 19 Mayıs 1937, s. 2.

3.6. Turizm ve Sportif Faaliyetler

İstanbul Belediyesi bünyesinde şehrin tanıtımı ve turizm gelirini arttırmak için 1929 yılında bir turizm şubesi ihdas edilmiştir.¹²² Turizm faaliyetleri için yapılan ilklerden bir tanesi İstanbul şehir rehberidir. 1934 yılında Paris şehir rehberi örnek alınarak İstanbul'un mahalle ve sokaklarını birer birer gösteren, kroki ve haritaları ihtiva eden bir şehir rehberi hazırlanmıştır.¹²³

İstanbul'un turistik önemini geliştirmek ve cazibe merkezi kılmak adına, belediye tarafından, Florya sahilinde bir plaj inşası için İstanbul Umûmi Meclisi'nde yürütülen müzakerelerde meclis üyelerinin muhalefetine rağmen yatırım yapılması onaylanmıştır.¹²⁴ 1933 yılında emlak sahiplerinden satın alınan Florya arazisinin İstanbul Belediyesi'ne devri gerçekleşmiştir.¹²⁵ Florya'nın imar planının hazırlanmasında mimar Seyfi Arkan görevlendirilmiştir.¹²⁶ Erken Cumhuriyet döneminin önemli mimarlarından olan Seyfi Arkan, bu proje için bizzat Atatürk tarafından seçilmiştir.¹²⁷ Seyfi Bey, 1936 yılında Florya için hazırlanmış olduğu projeyi Paris'te bulunan Mimar Henry Prost'a takdim etmiştir. Prost, Florya planını inceleyerek, projenin İstanbul'un imar planına uygun olduğunu belirtmiş ve çalışmayı takdir etmiştir.¹²⁸

Cumhurbaşkanı Atatürk için bir deniz köşkü inşa edilen¹²⁹ Florya tesisinin içerisinde bir otel inşa edilmesi de kararlaştırılmıştır.¹³⁰ Florya plajının inşaatına 1936 yılının ilkbahar ayında başlanması planlanmıştır.¹³¹ Dünyanın dördüncü büyük plajı olan Florya üç kısımdan oluşmuş, bunun iki kısmı halka tahsis edilmiştir. Ayrıca Florya'nın şehir merkezine uzaklığı sebebiyle, acil müdahale gerektiren durumlar için bir belediye doktorluğu ihdas edilmiştir.¹³²

122 "Vali'nin Gazetemize Beyanâtı", *Akşam*, 2 Ağustos 1936, s. 5; "Muhittin Üstündağ'ın Beyanâtı" *Cumhuriyet*, 2 Ağustos 1936, s. 2.

123 "Şehir Rehberi", *Akşam*, 23 Ağustos 1934, s. 3.

124 "Umumi Meclis'te Çetin Münakaşalar Oldu.", *Milliyet*, 7 Şubat 1932, s. 1.

125 "Florya Plajları", *Cumhuriyet*, 7 Eylül 1933, s. 2.

126 "Florya'nın İmarı Projesi", *Akşam*, 1 Mart 1936, s. 5; "Florya Planı", *Cumhuriyet*, 1 Mart 1936, s. 2.

127 Sibel Bozdoğan, *Modernizm ve Ulusun İnşası: Erken Cumhuriyet Döneminde Mimari Kültür*, İstanbul, Metis Yayınları, 2015, s. 143.

128 "Florya'nın İmarı", *Cumhuriyet*, 13 Şubat 1936, s. 2.

129 "Florya Dünyanın Sayılı Plajlarından Biri Olacak", *Cumhuriyet*, 16 Haziran 1935, s. 1-3.

130 "Florya'nın İmar Projesi", *Cumhuriyet*, 3 Ekim 1935, s. 2; "Florya'nın Bayındırlık Projesi Hazırlandı", *Tan*, 3 Ekim 1935, s. 2.

131 "Florya'nın İmarı", *Akşam*, 13 Şubat 1936, s. 3; *Kurun*, 13 Şubat 1936, s. 3.

132 "Güzel Bir Karar", *Cumhuriyet*, 20 Temmuz 1937, s. 2.

Muhittin Bey döneminde İstanbul'a kazandırılan eserlerden biri Yörükali Plajı'dır. Büyükkada'da tesis edilen Yörükali Plajı, 1936 yılının yaz mevsiminde açılarak halkın hizmetine sunulmuştur.¹³³ Ayrıca İstanbul Vilâyeti, Yalova'da 1930 yılında bir plaj ve Gazi Mustafa Kemal Paşa için bir köşk yaptırmaya karar vermiştir. Bunun için gerekli tahsisat olan 11.000 lira, bütçeden ayrılmıştır.¹³⁴ 1935 yılının ekim ayında yapımına başlanan Yalova Termal Otel, 1938 yılının ocak ayı itibarıyla tamamlanmış ve açılış yapılmıştır.¹³⁵

Muhittin Bey, Türkiye'de dağcılık sporunun gelişiminde öncü isimlerden biridir. Tatillerinde sık sık Uludağ'a kayak yapmaya giden Muhittin Bey, Uludağ'a yaptığı bir ziyarette bayram tatilini kayak sporu yaparak geçirmiş ve burada gazetecilere dağcılık sporunun gelişimi için bir kulüp kurulması noktasında elinden gelen desteği vereceğini söylemiştir. Bu açıklamadan sonra icraata geçilmiş ve 29 Kasım 1933 tarihinde Muhittin Bey'in öncülüğünde Türk Yürüyücülük, Dağcılık ve Kış Sporları Kulübü kurulmuştur.¹³⁶ Kurucu Başkan Üstündağ adına tenis turnuvaları¹³⁷ düzenleyen kulüp, ülkenin birçok bölgesinde dağcılık faaliyetlerinde bulunmuş ve yurt dışından uzmanları ağırlayarak dağcılık sporunun gelişimine katkı sağlamıştır.¹³⁸

4. İnkılaplar Dönemi'nde İstanbul

Muhittin Bey'in İstanbul'u idare ettiği 1926-1938 yılları Türkiye Cumhuriyeti tarihinin kritik bir evresi idi. Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk'ün öncülüğünde siyasal ve toplumsal birçok alanda inkılaplar yapılmış ve bu dönemde yeni kurulan cumhuriyetin en büyük şehri olan İstanbul, aynı zamanda dünya ile etkileşimin en yoğun olduğu nokta idi. İstanbul, sahip olduğu sosyal, kültürel, ekonomik gelişmişlik seviyesi ve tarihi geçmişiyle ülkenin doğal vitrini konumunda olmuştur.

Ülkede reform ve yeniliklerin toplum tarafından benimsenmesinde kamuoyunun önde gelen şahsiyetleri önemli rol oynamışlardır. 1925 yılında ilan edilen Şapka Kanunu'nun uygulanması noktasında Muhittin Bey, halka örnek olmak gayesiyle sürekli basının karşısına şapka ile çıkıyordu. Ayrıca sosyal yaşamı düzenleyen en önemli inkılaplardan biri olan Medeni Kanun 1926 yılında yürürlüğe girmiş ve Harf Devrimi,

133 "Yörükali Plajı", *Akşam*, 30 Temmuz 1936, s. 3.

134 "Gazi Hazretleri İçin Zarif Bir Köşk Yapılacaktır", *Milliyet*, 2 Nisan 1930, s. 3.

135 "Şehir İşlerine Ait Muhtelif Haberler", *İstanbul Belediye Mecmuası*, S.160-162, Aralık 1937-Ocak-Şubat 1938, s. 779.

136 "Kış Sporları", *Milliyet*, 30 Kasım 1933, s. 5.

137 "Tenis Maçları", *Akşam*, 29 Mayıs 1938, s. 10; "Muhittin Üstündağ Çelenç Kupası", *Cumhuriyet*, 29 Mayıs 1938, s. 6.

138 "Dağcılık Kulübü'nün Faaliyeti: Viyanalı bir heyet Toros'a Gitti", *Golspor*, Ağustos 1934, s. 7; Kulüp, TED Spor Kulübü adıyla günümüzde de faaliyetlerini sürdürmektedir. "TED'in Tarihçesi" (Çevirimiçi), <https://www.tedclub.org.tr/>, 24 Mayıs 2020.

1928 yılında Sarayburnu'nda bulunan Gülhane Parkı'nda halka ilan edilmişti. Harf Devrimi'nin ardından 1928 yılının sonunda yürürlüğe giren “Millet Mektepleri Teşkilâtı Talimatnamesi” ile “*Türkiye halkını okuyup yazmaya muktedir bir hale getirmek, ana bilgiler kazandırmak*” hedefi güdülmüştür. İstanbul'da Muhittin Bey, halka çeşitli duyuruların yapılması ile bilhassa ilgilenmiş ve 1 Ocak 1929 tarihinde açılacak Millet Mekteplerine kaydolmaları çağrısında bulunmuştur.¹³⁹ 1 Ocak 1929 tarihine gelindiğinde İstanbul'da 1.208 adet mektep açılmış ve 45.000 kişi tahsile başlamıştır. Harf Devrimi münasebetiyle Taksim Meydanı'nda Vali Muhittin Bey'in de iştirakiyle merasim yapılmıştır.¹⁴⁰ İstanbul Şehremaneti'nde de memurlar yeni harflerden sınava tabi tutulmuştur.¹⁴¹ 1929 yılının mart ayında Muhittin Bey riyasetinde yapılan toplantıda, Millet Mekteplerine devamsızlık yapanlara polis aracılığıyla tebligat yapılması, tebligata uymayanların cezalandırılması yoluna gidilmesi kararı alınmıştır.¹⁴² 1931 yılında Millet Mekteplerine devamsızlığın ciddi boyutta olduğu gözlemlenmiş ve devamsızlık yapanların beş bin liraya kadar para cezasına çarptırılacağı, ayrıca derslerin işlenmediği sınıflarda öğretmenlere de ücret verilmeyeceği belirtilmiştir.¹⁴³ İstanbul'da yeni harflerin kabulünün ardından halka okuma-yazma öğretmek için açılan Millet Mekteplerinden 1928-1933 yılları arasında 69.552 kadın ve 57.502 erkek olmak üzere toplam 127.054 kişi mezun olmuştur.¹⁴⁴ İstanbul'un nüfusunun 1927 yılı sayımında 690.857 kişi¹⁴⁵ olduğu göz önüne alındığında, dönemin şartları içerisinde büyük bir seferberlik gerçekleştirildiği anlaşılmaktadır.

1930 yılı yerel seçimlerinde kadınlar ilk kez seçme ve seçilme hakkını kullandı. Cumhuriyet Halk Fırkası ile Serbest Cumhuriyet Fırkası adaylarının yarıştığı seçim aynı zamanda Cumhuriyet tarihinin ilk çok partili seçimi olma özelliğine sahipti. Bu dönemde Şehir Meclisi'nin Muhittin Bey'in başkanlığında icra ettiği ilk döneminde 70 meclis üyesinden 5'i kadındı.¹⁴⁶ Muhittin Bey'in İstanbul Valisi ve Belediye Reisi olduğu dönemde Soyadı Kanunu yürürlüğe girmişti. 1934 yılında yürürlüğe giren yasaya

139 Seda Bayındır, *Atatürk'ün Sosyal ve Kültürel Politikaları*, Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2010, s. 203.

140 “Millet Mektepleri Dün Gece Açıldı”, *Cumhuriyet*, 2 Kânun-ı Sâni 1929, s. 1; “Halk Mektepleri”, *İkdam*, 2 Kânun-ı Sâni 1929, s. 1.

141 “Millet Mektepleri Bugün Merasimle Açılacak”, *Cumhuriyet*, 1 Kânun-ı Sâni 1929, s. 2.

142 “Millet Mekteplerine Devam Etmeyenler Tecziye Edilecek”, *Cumhuriyet*, 21 Mart 1929, s. 2; “Ceza Var”, *Milliyet*, 21 Mart 1929, s. 1.

143 “Millet Mektepleri”, *Milliyet*, 9 Kânun-ı Sâni 1931, s. 3.

144 Osman Nuri Ergin, *İstanbul Mahalli İdaresi...*, s. 104.

145 T.C. Dâhiliye Vekâleti Mahalli İdareler Umum Müdürlüğü, *Belediyeler*, İstanbul, Holivut Matbaası, 1933, s. 420.

146 “İntihabatın Neticesi”, *Cumhuriyet*, 20 Teşrin-i Evvel 1930, s. 1; “Şehir Meclisi”, *Cumhuriyet*, 21 Teşrin-i Evvel 1930, s. 1.

istinaden Muhittin Bey'in *Kültür* soy ismini aldığına dair basında haberler çıkmıştır.¹⁴⁷ Ancak haberi tekzip ederek soyadının *Üstündağ* olduğunu beyan etmişti.¹⁴⁸ *Üstündağ* soy ismi Muhittin Bey'e Atatürk tarafından verilmişti.¹⁴⁹

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan bu yana iktidarda olan Cumhuriyet Halk Partisi'nin IV. Büyük Kurultayı'nda parti-devlet bütünleşmesinin bir neticesi olarak; *"Parti, kendi bağrından doğan hükümet örgütü ile kendi örgütünü birbirini tamamlayan bir birlik tanır"* şeklinde bir karar alınmıştı.¹⁵⁰ 1936 yılında yayımlanan parti beyanname-i ile Dâhiliye Vekili, aynı zamanda parti genel sekreteri; valiler de şehirlerin parti il başkanı olmuşlardı.¹⁵¹ Muhittin Üstündağ, 1936 yılında İstanbul Valisi ve Belediye Reisi olarak görevini sürdürmekte iken aynı zamanda CHP İstanbul İl Başkanlığı görevine getirilmişti. Ancak yürürlükteki mevzuat memurlarının siyasi parti görevlisi olmalarına engel teşkil etmekteydi. Halihazırda CHP İl Başkanı olan Hilmi Uran, hatıralarında bu konuyla ilgili olarak Muhittin Üstündağ ile Dolmabahçe Sarayı'na gittiklerini ve Memurin Kanunu'nun 9. maddesini Atatürk'e gösterdiklerini, Atatürk'ün maddeyi okuyup biraz düşündükten sonra şu açıklamayı yaptığını ifade etmişti:¹⁵²

"Ben bu maddede değiştirecek bir şey görmüyorum. Çünkü burada memurların siyasi cemiyetlere girememesinden maksat, onların benim partimden başka partiye katılamaması demektir. Bu bakımdan bu madde hatta faydalıdır ve katiyen değiştirilmemelidir"

Ayrıca 1936 yılında yayınlanan beyannameye göre *"valilerin halkı dinleyeceği"* yönünde bir karar alınmıştır.¹⁵³

5. Muhittin Üstündağ'ın Görevden Alınması

Cumhurbaşkanı Atatürk, 1927 yılından itibaren İstanbul'a sık sık ziyaretlerde bulunmuş ve yaz aylarını genellikle İstanbul'da geçirmişti. Bu sebeple Atatürk, Muhittin Üstündağ ile yakın bir diyalog içerisinde bulunmuştu. Üstündağ, Atatürk'ün desteği ile

147 "Soyadı Alanlar", *Akşam*, 23 Teşrin-i Sâni 1934, s. 2; "Soyadı", *Cumhuriyet*, 23 Teşrin-i Sâni 1934, s. 2; "Soyadı Alan Mebus ve Muharrirler", *Milliyet*, 23 Teşrin-i Sâni 1934, s. 1.

148 "Valinin Soyadı", *Cumhuriyet*, 8 Kânun-ı Evvel 1934, s. 5; "Bay Muhiddin'in Soyadı", *Milliyet*, 8 Kânun-ı Evvel 1934, s. 6.

149 Rakım Ziyaoğlu, *İstanbul Şehreminleri...*, s. 321-322.

150 Ahmet Demirel, *Tek Partinin İktidarı, Türkiye'de Seçimler ve Siyaset (1923-1946)*, İstanbul, İletişim Yayınları, 2013, s. 212.

151 "Dâhiliye Vekili Parti Genel Sekreteri Oldu", *Akşam*, 19 Haziran 1936, s. 1; "Parti'nin Beyanname-i", *Cumhuriyet*, 19 Haziran 1936, s. 1.

152 Hilmi Uran, *Hatıralarım*, Ankara, Ayyıldız Matbaası, 1959, s. 298.

153 "Vilayetlerde Parti İdare Heyetleri", *Akşam*, 25 Haziran 1936, s. 1-4; "Yeni Parti Teşkilatı", *Cumhuriyet*, 25 Haziran 1936, 1-3.

uzun yıllar görevini sürdürmüş; ancak Atatürk'ün ölümünden kısa bir süre sonra görevden alınmıştı. Atatürk'ün İstanbul'da hayatını kaybetmesinin ardından yapılan törenlerde izdiham yaşanmıştı. 17 Kasım 1938'de Dolmabahçe Sarayı'nda Atatürk'ün katafalkı önünde yapılan geçit muntazaman devam ederken saat 20.00'dan sonra binlerce vatandaşın meydana getirdiği izdihamdan dolayı ezilen 11 vatandaş hayatını kaybetmişti.¹⁵⁴ Konu ile ilgili mülkiye müfettişleri tarafından da tahkikat yapılmış ve o tarihte İstanbul Emniyet Müdürü olan ancak kısa bir süre önce başka göreve tayin edilen Salih Kılıç sorgulanmıştı.¹⁵⁵ Soruşturma süresince, izdihamda kızını kaybeden Denizyolları İdaresi Müdürü Rauf Manyas ile çocuklarını kaybeden iki annenin de ifadesine müracaat edilmişti.¹⁵⁶ Soruşturmada Vali Muhittin Bey'in halkın ziyareti esnasında oluşacak kalabalığı öngörmeyerek krokili bir ziyaret programı hazırlamadığı gibi emniyet müdürüne de böyle bir program hazırlamasını emretmediği için suçlu bulunmuş ve hakkında lüzumu muhakeme kararı verilmiştir.¹⁵⁷

29 Kasım 1938 tarihli *Cumhuriyet* gazetesinde Muhittin Bey'in 21 Aralık 1938 tarihi itibarıyla memuriyette 30 yılını dolduracağı ve istirahat etmek niyetinde olduğundan dolayı emekliliğini isteyeceğine dair bir haber yer almıştı.¹⁵⁸ Muhittin Bey, ertesi gün *Cumhuriyet* gazetesinin haberine karşılık olarak basın kuruluşlarına gönderdiği mektupta, memuriyette henüz 30 senesini doldurmadığı gibi emekliliğini istediği haberinin de gerçeği yansıtmadığını belirterek haberi tekzip etmişti.¹⁵⁹ Ancak 30 Kasım 1938 tarihli nüshalarında Muhittin Bey'in tekzip metnini yayımlayan *Tan* ve *Akşam* gazeteleri, aynı zamanda İstanbul'un yeni valisinin Dr. Lütfi Kırdar olduğunu haberini de kamuoyuna duyurmuşlardı.¹⁶⁰

1926-1928 yılları arasında İstanbul Şehremini, 1928-1930 yılları arasında İstanbul Şehremini ve Vali Vekili, 1930-1938 yılları arasında İstanbul Valisi ve Belediye Reisi olarak birleşik idarede İstanbul'u yöneten Muhittin Üstündağ, "görülen lüzum üzerine"

154 "Dolmabahçe Önündeki Müessif Hadise Hakkında Resmî Tebliğ", *Akşam*, 19 Teşrin-i Sâni 1938, s. 3; "Müessif Bir Hadise", *Cumhuriyet*, 19 Teşrin-i Sâni 1938, s. 1.

155 "Dolmabahçe'deki Facia", *Akşam*, 9 Kânun-ı Evvel 1938, s. 3; "İzdiham Hadisesi", *Cumhuriyet*, 9 Kânun-ı Evvel 1938, s. 2.

156 "İzdiham Hadisesi İçin İfade Verenler", *Cumhuriyet*, 22 Kânun-ı Evvel 1938, s. 2.

157 "İzdiham Faciasının Mesulleri", *Tan*, 23 Kânun-ı Evvel 1938, s. 1-9.

158 "Vali Muhiddin Üstündağ Tekaütlüğünü Mü İsteyecek?", *Cumhuriyet*, 29 Teşrin-i Sâni 1938, s. 2.

159 "Doğru Değil", *Akşam*, 30 Teşrin-i Sâni 1938, s. 3; "Valinin Bir Tavzihi", *Cumhuriyet*, 30 Teşrin-i Sâni 1938, s. 2; "Muhittin Üstündağ Tekaütlük Talebinde Bulduğunu Tekzip Ediyor", *Tan*, 30 Teşrin-i Sâni 1938, s. 8.

160 "İstanbul Valisi ile Polis Müdürü Değişti", *Akşam*, 30 Teşrin-i Sâni 1938, s. 2; "Yeni İstanbul Valisi", *Tan*, 30 Teşrin-i Sâni 1938, s. 1.

Bakanlar Kurulu tarafından merkeze alınmıştır.¹⁶¹ Muhittin Bey'in, 1 Aralık 1938 günü saat 11.00'da görevden alınarak vekâlet emrine alındığı bilgisi Dâhiliye Vekâleti tarafından, kendisine telgrafla bildirilmiş ve aynı gün Vali Konağı'nı tahliye ederek şahsi eşyalarını Şişli'deki Üstündağ Apartmanı'nın 3. katındaki dairesine taşımıştır.¹⁶² Atatürk'ün ölümünün ardından iki hafta sonra görevden alınan Muhittin Bey, merkeze çekilerek 1939 yılının Şubat ayında da emekliye sevk edilmiştir.¹⁶³

Sonuç

Muhittin Üstündağ, Cumhuriyet'in ilk yıllarında üstlendiği rollerle önemli bir konumda bulunmuş, siyasi-idari tarihte mühim bir şahsiyet olarak karşımıza çıkmaktadır. Bir Osmanlı mutasarrıfının oğlu olarak iyi bir eğitim almış ve genç yaşta görev almaya başladığı bürokrasinin kariyer basamaklarında hızla yükselmiştir. Halife Abdülmecid Efendi'nin yurt dışına çıkarılması operasyonunda merkezi hükûmetin İstanbul'a gönderdiği yetkili olarak kanunun uygulanmasını sadakatle sağlamıştır. İstanbul Valiliği ve Belediye Reisliği yaptığı yıllar Cumhuriyet idaresinin belediyeçilik ve yerel yönetim mevzuatının hayata geçirildiği bir sürece denk gelmektedir. İnkılaplar dönemi İstanbul'unu 12 yılı aşkın bir süre idare etmiş olan Muhittin Bey, parlak bir kariyerin ardından emekliliğe sevkini ile yaşamında sıkıntılı bir süreç yaşamıştır.

Eski başkent ve yeni Cumhuriyet idaresinin en büyük ticari, sosyal ve kültürel merkezi olan İstanbul, Muhittin Üstündağ döneminde birçok yenilikle tanışmıştır. Otobüs işletmeciliğinin sistematik bir biçimde işlemeye başlaması, trafik polisi ve trafik ışıklarının uygulamaya konması, Anadolu Yakası'nda tramvayın hizmete alınması, şehir içi ulaşım alanında hayata geçirilen uygulamalarıdır. İstanbul'un işgal ve savaş yıllarının ardından birçok kronik sağlık problemiyle karşı karşıya kaldığı bir dönemde verem dispanseri ve evde sağlık hizmetlerinin yanı sıra Zeynep Kâmil Hastanesi'nin tekrar kamu hizmete alınması da bu dönemin sağlık alanındaki icraatları arasındadır. Temelleri daha evvel atılan Sarayburnu Atatürk Heykeli ve Taksim Cumhuriyet Anıtı, Muhittin Üstündağ döneminde açılışı yapılan inkılap abideleri idi. Erken Cumhuriyet döneminde yeni başkent Ankara'nın baştan inşa süreci, İstanbul'da kamu yatırımlarının miktarını menfi biçimde etkilemiş ve dar bir bütçeyle şehrin

161 BCA, Fon Kodu: 30.18.1.2, Yer No: 85.99.16; "Görülen lüzuma binaen İstanbul Valisi Muhittin Üstündağ'ın vekâlet emrine alınarak İstanbul Valiliği'ne Manisa Valisi Doktor Lütfi Kırdar'ın, Çorum Valisi Süreyya Yurdakul'un tekaüdüne sevkini ile Çorum Valiliği'ne İstanbul Polis Müdürü Salih Kılıç'ın naklen ve yeniden tayinleri, Dahiliye Vekilliği'nin 29/11/1938 tarih ve 6095 sayılı tezkeresi ile yapılan teklifi üzerine İcra Vekilleri Heyetince 29/11/1938 tarihinde onanmıştır." Bkz. Ek-5.

162 "Eşyalar Taşındı", *Cumhuriyet*, 2 Kânun-ı Evvel 1938, s. 7; *İçişleri Bakanlığı Arşivi*, Muhittin Üstündağ Sicil Dosyası, Sicil No: 2527.

163 BCA, Fon Kodu: 30.18.1.2, Yer No: 86.12.17.

ihtiyaçları giderilmeye çalışılmıştır. Nitekim Unkapanı Köprüsü'nün Atatürk Köprüsü adıyla yeniden inşa edilmesi ve şehrin imar planının oluşturularak uygulamaya konulması, mali darboğazın geciktirdiği yatırımların başında gelmektedir. Bunda şüphesiz 1929 yılında meydana gelen dünya ekonomik buhranının da etkisi olmuştur.

Şehir Tiyatrolarına desteği ile bilinen Muhittin Üstündağ, Dârülaceze'deki çocukların birer sanatkâr olarak yetiştirilmesi için çabalamış ve eğitimleri tamamlandıktan sonra İstanbul Şehir Bاندosu teşkil edilmiştir. Yerebatan Sarayı ve Hidiv Kasrı'nı kamulaştırarak şehre kazandıran Üstündağ, Barbaros Hayrettin Paşa ile Mimar Sinan'ın türbelerinin düzenlenmesinin sağlamıştır. İlk çocuk tiyatrosunun ve Türk Yürüyücülük Dağcılık ve Kış Sporları Kulübü'nün kurucusu olan Üstündağ ülkede dağcılık sporunun gelişmesine öncülük etmiş ve kulüpte “*Muhittin Üstündağ Çelenç Kupası*” adıyla tenis turnuvaları düzenlenmiştir. Atatürk'ün cumhurbaşkanlığı döneminde 12 yıl 10 ay boyunca İstanbul'u yöneten Üstündağ, Atatürk'ün ölümünün hemen ardından görevinden alınmış ve kısa bir süre sonra da emekliye sevk edilmiştir.

İstanbul'un şehircilik tarihinde izleri bulunan Muhittin Üstündağ, bir döneme damgasını vurmuş ve ismi dahi pek bilinmeyen bir şahsiyet olarak tarihteki yerini almıştır.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

KAYNAKÇA

1. Arşiv Kaynakları¹⁶⁴

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA)

Türkiye Büyük Millet Meclisi Arşivi

İçişleri Bakanlığı Arşivi

İBB Atatürk Kitaplığı Dijital Arşivi

164 Kullanılan belgelerin ayrıntılı künyeleri dipnotlarda gösterilmiştir.

2. Resmî Yayınlar¹⁶⁵

T.C. Resmî Gazete

3. Süreli Yayınlar¹⁶⁶

Akşam

Ayda Bir

Cumhuriyet

Golspor

Haber Akşam Postası

İstanbul Şehremaneti Mecmuası / İstanbul Belediye Mecmuası

Kurun

Milliyet

Son Posta

Tan

Vakit

Yeni Sabah

4. Araştırma Eserler

Aldan, Mehmet: *İz Bırakan Mülki İdare Amirleri*, C.II, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1995.

Bakar, Bülent: “Esareten Kurtuluş: İtilâf Devletlerinin İstanbul’u Tahliyesi”, *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S.23, 2009, s. 13-58.

Bayındır, Seda: *Atatürk’ün Sosyal ve Kültürel Politikaları*, Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2010.

Bilgin, Arif vd.: *Dünden Bugüne Toplu Ulaşım Kültürü*, İstanbul, İETT Yayınları, 2012.

Bozdoğan, Sibel: *Modernizm ve Ulusun İnşası: Erken Cumhuriyet Döneminde Mimari Kültür*, İstanbul, Metis Yayınları, 2015.

Çavdar, Tevfik: *Türkiye’nin Demokrasi Tarihi (1839-1950)*, Ankara, İmge Kitabevi, 1995.

Çelebi, Mevlüt: *Dünden Bugüne Taksim Cumhuriyet Anıtı*, İstanbul, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür Müdürlüğü, 2005.

Demirel, Ahmet: *Tek Partinin İktidarı, Türkiye’de Seçimler ve Siyaset (1923-1946)*, İstanbul, İletişim Yayınları, 2013.

165 Kullanılan resmî yayınların ayrıntılı künyceleri dipnotlarda gösterilmiştir.

166 Kullanılan süreli yayınların ayrıntılı künyceleri dipnotlarda gösterilmiştir.

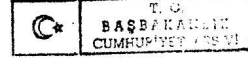
- Dere, Umut: *Operatör Emin (Erkul) Bey'in Hayatı, Mebusluğu ve Şehreminliği*, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2018.
- Dere, Umut: "Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Eski Başkentte Yeni Rejimin İlk Sembolü: Sarayburnu Atatürk Heykeli", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S.67, Güz 2020, s. 117-142.
- Dikici, Ali: "Cumhuriyetin İlk Yıllarında Türk Polis Teşkilâtı (1923-1938)", *Atatürk Araştırmaları Merkezi Dergisi*, C.XXIV, S.2, 2008, s. 719-756.
- Engin, Vahdettin-Gülsoy, Ufuk: *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e İstanbul'da Elektrik*, İstanbul, Yeditepe Yayınevi, 2016.
- Ergin, Osman Nuri: *Cumhuriyet ve İstanbul Mahalli İdaresi*, İstanbul, İstanbul Matbaacılık ve Neşriyat T.A.Ş., 1933.
- Ergin, Osman Nuri: *Beledi Bilgileri*, İstanbul, İstanbul Matbaacılık ve Neşriyat T.A.Ş., 1934.
- Erkul, Operatör Emin: *Millî Mücadele ve Cumhuriyet Devrine Ait Hatıralar*, yay. haz. Umut Dere, İstanbul, Yeditepe Yayınları, 2020.
- Ersel, Hasan vd.: "Darülbedayi'den Şehir Tiyatrosu'na", *Cumhuriyet Ansiklopedisi 1923-1940*, C.I, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2002.
- Güneş, Songül: "İstanbul Umumi Meclisi'nde Beykoz Azalarının Faaliyetleri (1930-1938)", *Beykoz 2020 Sempozyumu Tebliğler Kitabı*, ed. Hilal Yurdakul, İstanbul, Beykoz Kitaplığı, 2021, s. 1073-1087.
- Kaya, Bahar: *Dolmabahçe Mekânın Hafızası*, İstanbul, Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2005.
- Kırmızı, Zikrullah-Tunalı Çalışkan, Fehime: *İstanbul Ulaşım Zaman Dizini*, İstanbul, Cinius Yayınları, 2012.
- Koçak, Cemil: *Türkiye Tarihi 4 Çağdaş Türkiye Tarihi (1908-1980)*, İstanbul, Cem Yayınevi, 2007.
- Konur, Tahsin: "Cumhuriyet Döneminde Devlet-Tiyatro İlişkisi", *Ankara Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, C.31, S.1-2, 2018, s. 307-359.
- Mantran, Robert: *İstanbul Tarihi*, çev. Teoman Tunçdoğan, İstanbul, İletişim Yayınları, 2011.
- Naçar, Fatih: *Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı Ekrem Hayri Üstündağ'ın Hayatı ve Siyasi Faaliyetleri (1885-1956)*, Uşak, Uşak Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2016.
- Oktay, Tarkan: *Osmanlı'da Büyükşehir Belediye Yönetimi İstanbul Şehremaneti*, İstanbul, Yeditepe Yayınevi, 2011.

- Ortaylı, İlber: *Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahalli İdareleri (1840-1880)*, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2000.
- Paçacı, Gönül: “Belediye Konservatuarı”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C.II, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1994.
- Sezen, Salih-Apaydın, Ahmet: *İstanbul’da Ulaşım, Faytonlardan Marmaray’a, “İstanbul Ulaşımına Yön Veren 140 Olay”*, İstanbul, Paraf Yayınları, 2012.
- Şahin, Eyüp: *Emniyet Genel Müdürleri*, Ankara, Polis Akademisi Yayınları, 2014.
- T.C. Dâhiliye Vekâleti Mahalli İdareler Umum Müdürlüğü: *Belediyeler*, İstanbul, Holivut Matbaası, 1933.
- Tekeli İlhan-Ortaylı, İlber: *Türkiye’de Belediyeciliğin Evrimi*, Ankara, Türk İdareciler Derneği Yayınları, 1978.
- Tekeli, İlhan: *İstanbul ve Ankara İçin Kent İçi Ulaşım Tarihi Yazıları*, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2010.
- Tekeli, İlhan: *Türkiye’nin Sağlık Tarihi Bağlamı İçinde 1593 Sayılı Umumi Hıfzıssıhha Kanunu ve Cumhuriyetin Sağlık Sorununa Yaklaşımı*, Ankara, Türkiye Bilimler Akademisi, 2010.
- Tekeli, İlhan: *İstanbul’un Planlanmasının ve Gelişmesinin Öyküsü*, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2013.
- Tunçay, Mete: *Türkiye Cumhuriyeti’nde Tek Parti Yönetiminin Kurulması (1923-1931)*, Ankara, Yurt Yayınları, 1981.
- Tümerkan, Sıddık: *Türkiye’de Belediyeler*, İstanbul, R. Zellic Basımevi, 1946.
- Uran, Hilmi: *Hatıralarım*, Ankara, Ayyıldız Matbaası, 1959.
- Ziyaoğlu, Rakım: *İstanbul Kadınları Şehreminleri Belediye Reisleri ve Partiler Tarihi 1453-1971 İdari-Siyasi*, İstanbul, İsmail Akgün Matbaası, 1971.
- Ziyaoğlu, Rakım: *Yorumlu İstanbul Kütüğü*, İstanbul, Turing Yayınları, 1985.

Elektronik Kaynaklar

- Emniyet Genel Müdürlüğü, “Genel Müdürlerimiz” (Çevrimiçi), <https://www.egm.gov.tr/genel-mudurlerimiz-2019>, 22.03.2020.
- TED Spor Kulübü, “TED’in Tarihçesi” (Çevrimiçi), <https://www.tedclub.org.tr/>, 24.05.2020.

Ek-3 Muhittin Bey'in 1 Eylül 1930 tarihi itibarıyla asaleten
İstanbul Valisi olarak atandığına dair kararname¹⁶⁹

K
9843

KARARNAME

İstanbul Valiliğine Vekâletinde bulunan İstanbul Şehremini Muhittin Beyin 1 Eylül 1930 tarihinden itibaren tayini Dahiliye Vekâletinin 11/8/30 tarihli tezkeresile vaki olan teklifi üzerine İcra Vekilleri Heyetince 11/8/1930 tarihinde tasvip ve kabul edilmiştir .

Reisicumhur

Cağrı M. Kemal

Başvekil	Adliye Vekili	M.M. Vekili	Dahiliye Vekili
<i>İsmail</i>	<i>Seyahatke</i>		<i>S. Nura</i>
Hariciye Vekili	Maliye V.Vekili	Maarif Vekili	Nafia V.
<i>S. Rıza</i>	<i>Dr. Refik</i>	<i>Cemal Hüsnü</i>	
İktisat Vekili	S.ve İq. muavenet V.		
	<i>Dr. Refik</i>		

030 18 01 02 13 56 8

169 İstanbul Belediye Başkanı Muhittin Bey'in İstanbul Valiliği'ne tayini, 21.08.1930, B.C.A, Fon Kodu: 30.18.1.2, Yer No: 13.56.8.

Ek-4: Valilik ve belediye reisliğinin tek elde toplanması ile ilgili basında çıkan bir karikatür¹⁷⁰

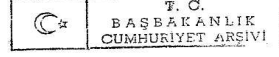

170 Cumhuriyet, 4 Temmuz 1930, s. 1.

Ek-5: Muhittin Üstündağ'ın İstanbul Valiliği görevinden alınarak vekâlet emrine alınmasına dair kararname¹⁷¹

T. C.
BAŞVEKÂLET
KARARLAR DAİRESİ MÜDÜRLÜĞÜ
MÜDÜRLÜĞÜ
Karar sayısı
2
9945

Kararname

Görülen lüzuma binaen İstanbul Valisi Muhittin Üstündağ'ın vekâlet emrine alınarak İstanbul Valiliğine Manisa Valisi Dr. Lütfi Kırdar'ın, Çorum Valisi Süreyya Yurdakul'un tekaüde sevkile Çorum Valiliğine İstanbul Polis Müdürü Salih Kılıcın naklen ve yeniden tayinleri; Dahiliye Vekillliğinin 29/II/938 tarih ve 6095 sayılı tezeresile yapılan teklifi üzerine İcra Vekilleri Heyetince 29/II/938 tarihinde onanmıştır.

29/II/938

REİSİCÜMHUR

İsmail İnönü

Bş. V.

C. Başbakan

Ad. V.

Adil İsmailoğlu

M. M. V.

M. M. V.

Da. V.

D. P. D. V.

Ha. V.

H. V.

Ma. V.

M. V.

Mf. V.

M. V.

Na. V.

N. V.

İk. V.

İ. V.

S. İ. M. V.

S. İ. M. V.

G. İ. V.

G. İ. V.

Zr. V.

Z. V.

080 18 01 02 85 99 16

171 İstanbul Valisi Muhittin Üstündağ'ın vekâlet emrine alınarak yerine Lütfi Kırdar'ın, Çorum Valisi Süreyya Yurdakul'un emekliye sevkî ile yerine Salih Kılıç'ın naklen tayinleri, 29.11.1938, BCA, Fon Kodu: 30.18.1.2, Yer No: 85.99.16.

Türk Sovyet İlişkileri Literatürüne Bir Katkı

A Contribution to the Turkish-Soviet Relations Literature

Erdal Bilgiç, *Erken Cumhuriyet Döneminde Türk Sovyet Ekonomik İlişkileri*, 1. Baskı, İstanbul, Efil Yayınevi, 2021, 288 s.

Efe GÜZELOĞLU*

*Arş. Gör., İstanbul Aydın Üniversitesi, Tarih Bölümü, İstanbul, Türkiye

ORCID: E.G. 0000-0002-2595-6645

Sorumlu yazar/Corresponding author:
Efe Güzeloğlu,
İstanbul Aydın Üniversitesi, Tarih Bölümü,
İstanbul, Türkiye
E-posta/E-mail: efeguzeloglu@aydin.edu.tr

Başvuru/Submitted: 15.10.2021
Kabul/Accepted: 15.12.2021

Atıf/Citation: Guzeloglu, Efe. "Türk Sovyet İlişkileri Literatürüne Bir Katkı." Erdal Bilgiç'in "Erken Cumhuriyet Döneminde Türk Sovyet Ekonomik İlişkileri" adlı eserinin değerlendirmesi." *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları-Recent Period Turkish Studies* 40 (2021): 313-318.
<https://doi.org/10.26650/YTA2021-996217>

Anahtar Kelimeler: Türk Sovyet ilişkileri, Ekonomik ilişkiler, Erken Cumhuriyet Dönemi, İki Savaş Arası Dönem, İktisat Tarihi

Keywords: Turkish Soviet Relations, Economic Relations, Early Republican Period, Interwar Period, Economic History

Giriş

Erdal Bilgiç'in Nisan 2021'de yayınlanan Erken Cumhuriyet Döneminde Türk – Sovyet Ekonomik ilişkileri adlı çalışması, az çalışılan bir konuda son derece spesifik katkılar sunan ve literatürde önemli bir boşluğu dolduran bir eserdir. Kitap, yazarın Marmara Üniversitesi'nde tamamladığı doktora tezine dayanmaktadır. Ağırlıklı olarak Rus arşivlerinden çıkarılan birincil kaynakların detaylı bir şekilde kullanılmasıyla oluşturulan çalışma, kendi literatürü içinde istisnai bir örnek olmaya adaydır denebilir.

Kitabın tezlerine ve bunlar hakkında tartışmaya geçmeden önce kitabın kaynaklarını, literatüre katkısını ve önemini belirtmek faydalı olacaktır. Kitabın Rusça belgelere dayanan yapısı, alana birçok özgün bilgi getirmektedir. Gerek anlatının üzerine kurulduğu geniş belge havuzu, gerekse yazarın sınırlı bir ikincil kaynak zeminine dayanması, kitabın eski bilgileri tekrarlayan bir yapıt olmasının önüne geçmiştir. Yazar literatürde önceden tartışılmış siyasi ve kültürel ilişkiler gibi konulara çok az değinmiş, iktisadi ilişkiler alanında literatürde büyük ölçüde ya da tamamen gözden kaçmış unsurları öne çıkarmıştır.

Burada önemli bir nokta, arşiv belgelerine dayanan bir çalışmada yalnızca Rus arşivlerinin verimli bir şekilde kullanılabilmiş olmasıdır. Yazarın kendisi de belirttiği gibi, Türk arşivindeki kaynaklar derinlikli bir iktisadi analize elverişli değildir. (s. 12) Türk – Sovyet ilişkilerinin bu görece az ele alınmış kısmını aydınlatmada Rus arşivleri bu kadar zengin malzeme sunabiliyorken, Türkiye'deki Cumhuriyet Arşivi'nin bu derece sınırlı belge barındırması ve böyle bir çalışmaya önemli hiçbir katkı sunamaması başlı başına düşündürücüdür.

Bilgiç'in çalışmasının belki en önemli katkısı, ilgili dönemde Türk Sovyet ilişkilerinin esasen iktisadi temelde şekillendiğini ortaya koymasıdır. İktisadi ilişkilerin somut ve detaylı bir dökümüyle güçlenen bu kanının, Türk Sovyet ilişkilerinin doğru anlaşılmasında kilit bir rolü olabileceği düşünülmelidir.

Türk Sovyet ilişkileri konusundaki geniş literatürde yapılan kimi değerlendirmeler iki savaş arası dönemdeki yakınlaşmayı ideolojik temelde açıklamaktadır. Emperyalizm karşıtlığı, Batı karşıtlığı gibi çeşitli biçimlerde ifade edilebilen yakınlaşmanın, iki rejimin kurucu ideolojileri arasındaki yakınlıktan ya da ortak tehditlerden kaynaklandığı savunulmaktadır. Öte yandan ilişkilerin gerildiği dönemlere ve özellikle 1945 toprak talepleri tartışmalarına odaklanan ve iki rejim arasındaki ilişkiyi tamamen güvenlik temelinde ele alan bir yaklaşım da mevcuttur. Soğuk savaş dönemi siyasi ortamının ya da

iki ülke arasındaki köklü gerilimlerin de etkisiyle bu yaklaşımın, Erken Cumhuriyet dönemindeki yakınlaşmanın boyutlarını görmezden geldiği söylenebilir. Bu yaklaşıma göre 1945 ve sonrasına tarihlenen çatışma konuları mukadder gibidir; 1920'ler ve 1930'lardaki geçici yakınlaşma dönemi de bu yüzden ihmal edilebilir bir duruma gelmekte, özellikle Milli Mücadele dönemindeki yakınlaşma yalnızca stratejik bir tercihe indirgenmektedir. Böylece iki ülke arasındaki yakınlaşmayı tamamen ideolojik bir çerçevede kavrayan ya da tam tersi ideolojik sebeplerle görmezden gelmeye eğilimli iki hattın bulunduğu söylenebilir.

Bilgiç'in kitabı, Türk-Sovyet yakınlaşmasının her şeyden önce iktisadi bir yakınlaşma olduğunu ve ideolojik, jeopolitik ya da güvenlik yönlerinden önce ekonomik yönden anlaşılması gerektiğini ortaya koymaktadır. Cihan Harbi'nde durma noktasına gelen Karadeniz ticaretinin Sovyet devriminden sonra yelkenli gemilerle tekrar başlaması, her iki ülkenin de içinde bulunduğu yıkımın ve bu yıkımdan çıkıp toparlanmak için ticarete duydukları ihtiyacın boyutlarını ortaya koymaktadır.

Kitabın Tezleri ve Tartışmalar

Erdal Bilgiç'in çalışmasının ortaya koyduğu olgular, öncelikle ilgili dönemde Türkiye ve Rusya arasındaki ilişkilerin aldığı biçimin hiçbir şekilde durağan olmadığını göstermektedir. Erken Cumhuriyet dönemi boyunca ilişkiler gelgitlerle şekillenmiş ve çeşitli krizler ve çözümler barındırmıştır. Örneğin Türkiye'nin Batılı devletlere karşı kapitülasyonları kaldırma konusunda gösterdiği bilinen hassasiyeti, Sovyetler Birliği ile iktisadi ilişkilerinde bir kriz yaratmıştır. Sovyetler Birliği kapitülasyonların kaldırılmasını prensip olarak kabul etmiş olduğu halde, Türkiye Sovyetlerin devlet tarafından kontrol edilen ticari girişimlerini ve buna bağlı kimi talepleri bir tür kapitülasyon olarak yorumlamış ve buna karşı önlemler almıştır. Öyle ki iktisadi ilişkiler devlet kararıyla tamamen askıya da alınmıştır. Bu temel problem iki ülke arasındaki ticaretin biçimini şekillendirmiştir: Sorunun hukuki bir zeminde çözülmesinde merkezi bir rol oynayan Arcos şirketi ve faaliyetleri, kitapta da önemli bir yer tutmaktadır. Böylece kapitülasyonların şu veya bu formda geri dönmesi olasılığının genç Cumhuriyet'in en önemli kaygılarından olduğu, Bilgiç'in anlatısından ortaya çıkmaktadır.

Eser, 1930'lu yıllarda Doğu Anadolu'da Sovyet iktisadi faaliyetlerinin de Türkiye tarafından zaman zaman kaygıyla izlendiğini aktarmaktadır. Türkiye'nin kaygısının sebepleri, kısmen Sovyetlerin bölge ekonomisinde kazandığı ağırlıkla, kısmen de bu ticari bağların bölge tüccarlarının zararına olduğu düşüncesiyle alakalıdır. Bilgiç'in aktardığına göre duyulan güvensizlik, Sovyetlerin doğuda görev yapan personellerinin ajan

olmakla suçlanmasına kadar varmıştır. Öte yandan Sovyetlerle yapılan ticaretin avantajlarının da farkında olunması, rejimi Sovyetlerin ticari faaliyetlerini iki yönüyle de değerlendirmeye itmiştir.

Bilgiç'in çalışmasının okuyucuya sunduğu iki önemli noktaya eğilmek önemli olacaktır. Birincisi, Türkiye'nin Sovyet iktisadi hedefleri açısından taşıdığı önemdir. Sovyet yetkililerinin Doğu Anadolu'daki eski Çarlık ticaret ağının farkında oldukları ve bu pazarda yeniden aktif olarak burada Batılılara üstünlük kurmayı amaçladıkları aktarılmaktadır. Nitekim üst düzey bir Sovyet yetkilisi (Çiçerin) coğrafi üstünlüğe sahip olan tarafın ticari üstünlüğe de sahip olması gerektiğini ileri sürmektedir.

İkinci önemli nokta ise, Sovyetlerin Türkiye coğrafyasına dair algısının ticari önemi üzerinden şekillendiğidir. Bilgiç'in aktarımına göre Sovyetler, Türkiye'yi doğu ve batı olarak iki ayrı ticari bölge gibi görme eğilimindedir. Her ikisindeki iktisadi ve ticari faaliyetlerin farklı Sovyet kurumlarınca icra edildiği ve hatta bu kurumlar arasında rekabet olduğu, Bilgiç'in vardığı ilginç sonuçlardan biridir. Bilgiç ayrıca, bu ticaretin Sovyet kurumlarına zarar da verdiğini aktarmaktadır.

Bilgiç'in bu aktarımları, yalnızca Türk Sovyet ilişkilerinin lineer ve stabil biçimde tasvir edilmesinin değil, Türkiye ve Sovyet iktisadi aktörlerinin mono-blok yapılar olarak algılanmasının da yanlışlığını ortaya koymaktadır. Bir bakıma Çarlık ve Sovyet yetkililerinin Türkiye ile ticarete bakışında süreklilik öne çıkarken, bir başka açıdan ise Sovyetler Birliği gibi merkezi kontrolü güçlü bir ekonomik sistemin, tek bir ülkeyle olan iktisadi ilişkilerinde bile birbiriyle çatışan yapılar ortaya çıkabildiği görülmektedir.

Bilgiç'in kitabında kendini gösteren en temel etmen ise iki ülkenin ilgili dönemde birbirilerine duydukları ihtiyaçtır. Bilgiç Sovyetler Birliği'nin Doğu Anadolu'daki dış ticarete hâkim ülke olduğu tespitinde bulunurken, pek çok doğu iline demir yolu bağlantısı olmadığından, bu illerin ürün tedariklerinin Batum limanının bağımlı olduğunu da aktarmaktadır. Batum ve Artvin ekonomilerini birbirinden bağımsız düşünmenin mümkün olmadığı Bilgiç tarafından vurgulanmaktadır.

Öte yandan İstanbul Limanı'nın Sovyetler Birliği için merkezi önemde olduğu da görülmektedir. İstanbul bir yandan Sovyet malları için hayati önemde bir ihracat limanı, bir yandan ise özellikle kıtlık dönemlerinde tahılın tedarik edilebildiği bir geçiş noktasıdır. Çalışmada iki taraf için de karşılıklı iktisadi ilişkilerin önemi ortaya konulmaktadır. Nitekim Cihan Harbi döneminde ticaretin durma noktasına gelmesinin sonuçları da bilinmektedir.

Burada ilginç bir nokta, petrol ürünleri konusunda iki ülkenin ticaret potansiyellerini tam olarak kullanamamış olmalarıdır. Bilgiç, Türkiye petrol ürünleri piyasasında Sovyetlerin önemli bir pay alabileceğini, ancak Türkiye'nin limanlarında ürün boşaltılacak ve depolayacak alanlar olmamasının bunu çok zorlaştırdığını aktarmaktadır. İlgili eksiklik yüzünden petrol ürünleri ancak bidonlanarak satılabilmektedir. Bu yüzden petrol sendikası batılı rakiplerinin (Standard Oil) teknik altyapısına başvurmak zorunda kalmıştır.

İki ülkenin iktisadi ilişkilere duydukları karşılıklı ihtiyaç, Büyük Buhran ile değişen koşullarla da birleşerek 1930'lu yılların güçlü ekonomik yaklaşmasının temelini atmıştır. Bilgiç, Sovyetlerin Türkiye'yi sadece pazar olarak değil, Kuzey Afrika ve Ortadoğu'ya uzanmanın yolu olarak da gördüğünü belirtmektedir. Buna karşılık Türkiye de 1930'ların değişen koşullarına aktif bir reaksiyon göstermiş, yeni iktisadi kurumlar aracılığıyla dış ticaretini kontrol etme çabasında olmuştur.

İki ülkenin dış ticaretlerini dengeli bir biçimde kontrol etme çabalarının, aynı zamanda güçlü bir birlikte çalışma kültürü yarattığı da anlaşılmaktadır. Bilgiç, 1920'li ve 1930'lu yıllar arasında açık bir fark olduğu görüşündedir: "1920'lerin dağınık ve birbirini suçlayan kurum raporlarının yerini üç aylık hazırlanan ayrıntılı ithalat ve ihracat raporları almıştır." Birlikte çalışma konusunda kazanılan birikim ve kurumsallaşma deneyimi, iki ülkenin iktisadi ilişkilerinde açıkça görülebilir duruma gelmiştir.

Tartışma ve Sonuç

Erdal Bilgiç'in çalışması, gerek birçoğu daha önce kullanılmamış arşiv belgelerine dayanan yapısıyla, gerekse literatürde görece ihmal edilen bir alanı doldurmasıyla önem kazanmaktadır. Ancak çalışmanın önemi yalnızca buradan gelmemektedir; belki daha önemli nokta, Türkiye'de tartışmalı bir konu olan Türk-Sovyet ilişkilerine somut ve sağlam bir temel kazandırabilmiş olmasıdır. Konunun ideolojik, jeopolitik, askeri ya da güvenlik merkezli açılımları ne olursa olsun, iki ülkenin Erken Cumhuriyet döneminde kurduğu bağın öncelikle iktisadi temelde anlaşılması gereklidir. Bilgiç'in çalışması da bu anlamda, Türk-Sovyet ilişkilerini farklı yönleriyle ele alacak herkesin mutlaka temas etmesi gereken bir kaynak olacaktır. Bir başka açıdan ise eser, ilgili dönemde gerek Türk iktisadi tarihi, gerekse Sovyetler Birliği iktisadi tarihi çalışanlarca başvurulacak bir konumdadır.

Kitapta Erdal Bilgiç'in "İki Savaş Arası Dönemde Türk-Alman Ekonomik İlişkileri" üzerine de bir doktora tezi yazmakta olduğu belirtildiğinden, okur açısından ortaya

doğal bir talep çıkmaktadır. Aynı dönemde Türkiye'nin Avrupa ve dünya sahnesinin iki büyük aktörüyle ekonomik ilişkileri üzerine iki ayrı doktora tezi hazırlayan yazarın, bu iki unsuru karşılaştırmalı olarak ele alması. Diğer bir deyişle Türkiye'nin Almanya ve Sovyetler ile olan ekonomik ilişkilerinin mukayesesinden çıkacak sonuçların ayrı bir başlıkta incelenmesi. Kuşkusuz bunun, burada ele alınan çalışmanın bir eksikliği olduğu söylenemez. Bilgiç'in çalışması, kendi amaçları açısından fazlasıyla başarılı bir çalışmadır.

İran'daki Devrimin İran Ermenileri Üzerindeki Sarsıcı Etkisi

The Shocking Effect of the Revolution in Iran on Iranian Armenians

Hraçik Rupeni Simonyan, *1905-1912 Tt. Barsgagan Heğapoğutyuni Yev Hayeri (1905-1912 Yılları Arasında İran Devrimi ve Ermeniler)*, Erivan, Erivan Devlet Üniversitesi Yayınları, 2017.

Haçadur NERSESOĞLU*

İstanbul, Türkiye

ORCID: H.N. 0000-0002-0193-1873

Sorumlu yazar/Corresponding author:

Haçadur Nersesoğlu, İstanbul, Türkiye

E-posta/E-mail: hanersosoglu@hotmail.com

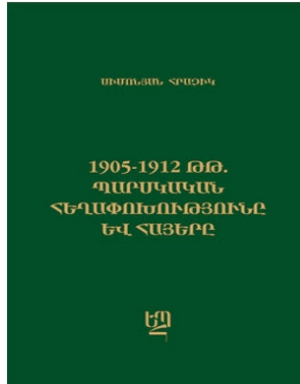
Başvuru/Submitted: 05.04.2021

Kabul/Accepted: 15.12.2021

Atıf/Citation: Nersesoğlu, Haçadur. "İran'daki Devrimin İran Ermenileri Üzerindeki Sarsıcı Etkisi." Hraçik Rupeni Simonyan'ın "1905 – 1912 Tt. Barsgagan Heğapoğutyuni Yev Hayeri [1905 – 1912 Yılları Arasında İran Devrimi ve Ermeniler]" adlı eserinin değerlendirmesi. *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları-Recent Period Turkish Studies* 40 (2021): 319-323. <https://doi.org/10.26650/YTA2021-910167>

Anahtar Kelimeler: İran Devrimi, İran Ermenileri, Yeprem Han Tavityan, 1905 – 1912

Keywords: Iranian Revolution, Iranian Armenians, Armenia, Yeprem Khan Tavityan, 1905 – 1912

Giriş

XIX. yüzyıldan itibaren İngiltere, Fransa ve Rusya'nın İran üzerindeki nüfuz mücadeleleri, İran'ın zorlu bir süreç yaşamasına neden olmuştur. Bu arada İran halkının Batıya ait siyasi kavram ve unsurlarla tanışmaya başlaması, 1906 yılında Meşrutiyet hareketinin yaşanmasına zemin hazırlamıştır.¹ İran Meşrutiyet hareketi ve akabinde yaşanan gelişmeler, birçok kaynakta yer almıştır. Bu kaynaklardan birisi de Prof. Dr. Hraçik Rupeni Simonyan'ın² kaleme aldığı "1905-1912 Tt. Barsgagan Heğapoğutyunu Yev Hayeri"dır. Eser, Ermeni Tarihçiler nezdinde, Ermenistan–İran ilişkileri konusunda önemli bir kaynak olarak kabul edilmektedir. İran Devriminin gerçekleştiği süreçte Ermenilerin durumunun ele alındığı eser, Erivan Devlet Üniversitesi tarafından araştırma yapan akademisyenlere yardımcı olması amacıyla yayınlanmıştır. Dört bölümden oluşan eserde birçok alt başlık kullanılarak, 1905-1912 yılları arasında yaşanan olaylardaki detayların fark edilmesi hedeflenmiştir.

Arşiv kaynakları ve İran'da yayınlanan dönemin Ermenice gazeteleri, eserin temel kaynaklarını oluşturmaktadır. Ermenice eserlerin yanı sıra bazı bölümlerde Rus ve İngiliz kaynaklarına da yer verilmiştir. Söz konusu kaynaklar, olayların karşılaştırılması amacıyla değil, sadece olay örgüsündeki önemli noktaların vurgulanması için kullanılmıştır. Eser bünyesinde bazı telgraf ve belgeler alıntılanmıştır. Bunun yanı sıra devrimin gerçekleştiği coğrafyada yaşayan Ermeni, Acem, Türk ve Kürt ilişkilerinde meydana gelen kırılmalar da mercek altına alınmıştır.

Eserin önsöz bölümünü kaleme alan Doç. Dr. Levon Avedisyan, Hraçik Rupeni Simonyan'ın Ermeni tarihçiliğinde önemli bir yerinin olduğunu belirtmiştir. Yazarın eserlerinden bazılarında yer veren Avedisyan, "1905-1912 Tt. Barsgagan Heğapoğutyunu Yev Hayeri"nin Ermeni ve Acem okuyucular için kapsamlı bir eser olduğundan bahsetmiştir. Avedisyan, İran Devrimi'nin önemli simalarından Yeprem Han Tavityan'ın eserde her yönüyle detaylı bir şekilde incelendiğini okuyuculara iletmiştir. Önsözün son

1 Kaan Dilek "İran'da Meşrutiyet Hareketi ve Dönemin Siyasi Gelişmeleri", *Akademik Orta Doğu Dergisi*, Cilt: 2, Sayı: 1, 2007, s. 50.

2 Prof. Dr. Hraçik Rupeni Simonyan, 1952 yılında Erivan Devlet Üniversitesi, Tarih bölümünden mezun olmuştur. Ermenistan Komünist Partisine üye olan Simonyan, farklı bilim kuruluşlarında görev almış, 1971 yılında ise Profesör ünvanını almaya hak kazanmıştır. Devlet ödülü sahibi de olan Simonyan'ın 30 civarında monografisi ve 400'ü aşkın bilimsel makalesi bulunmaktadır. 2016 yılında vefat eden Simonyan'ın bazı eserleri Türk –Haygagan Haraputyunneri Badmutyunits [Türk – Ermeni İlişkilerinin Tarihi], "AzadkrutyunBaykari Uğinerum [Bağımsızlık Mücadelesi Yolunda] (Beş cilt halinde yayınlanmıştır.) ve 1912 –1913 Pałganyan Baderazmneri Yev Hayeri [1912 – 1913 Balkan Savaşı ve Ermeniler] 'dir.

Emma Gosdantyan, "Akademigos Hraçik Simonyan [Akademisyen Hraçik Simonyan]", *Badmapanasiragan Hantes [Tarih – Filoloji Dergisi]*, Sayı: 3, Erivan, 2008, s. 284 – 287.

kısımında devrimle ilgili düşüncelerini aktaran Avedisyan, meşrutiyetin fayda sağladığını, İran'da hırsızlık ve gasp olaylarının arttığını vurgulayarak, İran halkının ağır bir yükün altına girdiğini ifade etmiştir.

Eserin birinci bölümünde, 1905 yılında gerçekleşen Rus Devrimi'ni, 1789 Fransız Devrimi'yle karşılaştıran yazar, kıta Avrupası'nda meydana gelen değişimlerin doğu topraklarında aynı etkiyi gösteremediğini belirterek bu durumu, doğu ülkelerinin çoğunluğunun Müslüman olmasına bağlamıştır. Bölümde Rus Devrimi'nin olumsuz sonuçlarına değinilerek, Devrimin komşu ülke İran'a olan etkileri mercek altına alınmıştır. Ayrıca, devrimin gerçekleşmesinde bir diğer etmen olarak İngilizlerin faaliyetleri gösterilmiştir.

1906 yılında ilk meclisin açılması ve anayasa çalışmaları inceleyen yazar, Taşnaksutyun Partisi'nin Meşrutiyet hareketini desteklemelerinin nedenlerini, kendi yayın organları olan Troşak [Bayrak] gazetesinin yeniden yayınlanmasını sağlamak, Rusya'nın baskılarını bertaraf ederek İran'da yaşayan Ermenilerin refah seviyesini yükseltmek ve bu amaçla ülkenin güvenliğini sağlamak şeklinde belirtmiştir. Söz konusu bölümde devrimin başarıya ulaşması ve Meclisin açılmasının ardından Mıgırdiç Tüm Ermeniler Katolikosu'nun meclise 10 Mayıs 1907 tarihli bir telgraf iletmesi dikkat çeken önemli detaylardan biridir. Katolikos telgrafta, meydana gelen devrimden büyük mutluluk duyduğunu belirterek, meclisin Ermenilerle İranlılar arasında ayrımcılık yapmayacağını, bu iyi koşullardan Ermenilerin de yararlanmasını temenni ettiğini ifade etmiştir.

1907 yılından itibaren yaşanan gelişmelerin aktarıldığı ikinci bölümde İngiltere, Rusya ve Fransa arasında 31 Ağustos 1907 tarihinde imzalanan Britanya - Rusya Antantının İran için ileride büyük bir tehlike oluşturacağı yorumunda bulunulmuştur. Söz konusu Antantın imzalanmasının akabinde İran topraklarının üç bölüme ayrıldığını belirten yazar, Kuzeyde Rus nüfuz alanı, Güneyde İngiltere nüfuz alanı ve İran'ın orta kısımlarının ise tarafsız bölge olduğunu, ayrıca Antantın Tahran meclisinin bilgisi dışında gerçekleştiğini ifade etmiştir. Yaşanan gelişmelerin ardından Troşak isimli gazetenin haberine yer verilmiş, haberde İran Meclisinin zor durumda olduğu ve artık basabileceği bir toprağının kalmadığı bildirilmiştir.

Söz konusu antantın ardından Osmanlı Devleti'nin İran topraklarından vazgeçmediği, Urmiye'nin kuzeydoğusunda yer alan bölgeleri ele geçirmeyi hedeflediği belirtilmiştir. Bunun akabinde Osmanlı Devleti ile bölgedeki Kürtler ve Ermeniler arasında yaşanan toprak krizi ve yansımaları detaylı bir şekilde okuyuculara aktarılmıştır. Meşrutiyetin

sağlam temeller üzerine kurulmadığını belirten yazar, Muzaffereddin Şah'ın vefatının ardından oğlu Muhammed Ali Şah'ın tahta çıktığını ifade etmiştir. Muhammed Ali Şah'ın meşrutiyet karşıtı olmasını hatırlatan yazar, Rusların desteğiyle askeri darbe kararı aldığını, bu amaçla 1908 yılında faaliyetlerine başladığını ve meşrutiyet taraflarını bertaraf ederek ülkede istibdat dönemini başlattığını bildirmiştir. Osmanlı, İran ve Rusya Ermenilerinin durumunun belirsizlik içinde geçtiği yorumunda bulunan yazar, Ermenilere karşı yapılan iyi muamelelerin sadece göstermelik olduğunu, söz konusu dönemden itibaren Ermenilerin birçok olumsuz durumla karşılaşacaklarını bildirerek bölümü sonlandırmıştır.

Muhammed Ali Şah'ın devrilmesinin ardından yaşananların mercek altına alındığı üçüncü bölümde, Meclisin tekrar oluşturulmaya başlandığı ancak bu süre zarfında meşrutiyet taraftarlarının büyük bir zafer elde edemedikleri vurgulanmıştır. Yazar bu düşüncesini desteklemek amacıyla Tiflis'te yayınlanan Ermeni basın organlarından Surhantag [Posta] gazetesinin haberine yer vermiştir. Devrimin başarılı olsa da halk arasında meşrutiyetin tam anlamıyla benimsenemediğini belirten gazete, meşrutiyet karşıtlarının ayaklanmaya devam ettikleri bilgisini okuyucularla paylaşmıştır.

Yönetim organlarının oluşturulma sürecinin ele alındığı bölümde yaşanan gelişmelerin, uzun bir süre Bolşevik basın organları olan Nor Hosk [Yeni Söz], Gaydz [Kıvılcım], Bakinskiy Rabochiy [Bakü İşçisi] ve Gudok gibi gazeteler tarafından yakından takip edildiği bilgisi yer almıştır. Yazar, bu süreçte Ermeni temsilcilerin Mecliste yer alma problemlerine değinmiştir. Yaşanan gelişmelerin ardından İranlı Ermenilerin çoğunlukta yaşadığı Tebriz, Urmiye, Salmast ve Hoy gibi yerlerin yönetiminde söz sahibi olmaya başladıkları belirtilmiştir.

Dördüncü bölümde eski rejimi destekleyenlerle meşrutiyetçiler arasında yaşanan krizin ciddi boyutlara ulaştığını bildiren yazar, 1910 yılında Muhammed Ali Şah'ın yeniden güçlenmiş olan anayasal devleti ortadan kaldırmak amacıyla yürüttüğü faaliyetlere ve İran Anayasa Devriminin önde gelen isimlerinden Taşnaksutyun Partisi üyesi olan Yeprem Han'ın mücadelesine yer vermiştir. Yeprem Han'ın öngörü sahibi olduğunu belirten yazar, Muhammed Ali Şah ve destekçilerinin Tahran'a saldırmak için oluşturduğu güçlerini yendiğini ifade etmiştir. Yeprem Han'ın Ermeni ve Acemlerden oluşan güçleriyle üç cephede mücadele etmek zorunda kaldığını belirten yazar, mücadele sonunda Muhammed Ali Şah'ın bir kez daha ülkeyi terk ederek Rusya'ya kaçtığını bildirmiştir.

Yazar bu bölümde, söz konusu mücadele esnasında, 26 Mayıs 1912 yılında Şahın güçleri tarafından öldürülen Yeprem Han'ın, meşrutiyetçiler için büyük bir kayıp

olduğunu ifade etmiştir. Devrimde yer alan Ermenilerin önemine değinen yazar, tüm çabalara rağmen devrimin tam manasıyla başarılı olmamasını emperyalist güçlerin İran üzerinde yürüttükleri faaliyetlere, aynı zamanda İran halkının büyük bir kısmının yaşanan olaylarda tarafsız kalmasına bağlamıştır. Yazar bu koşullara rağmen, Yeprem Han'ın monarşinin yeniden yönetim biçimi olmaması için kahramanca mücadele ettiğini vurgulamıştır.

Eserin sonunda genel bir değerlendirmede bulunan yazar, devrimin İran Ermenilerine herhangi bir faydasının olmadığını, bunun yanı sıra Ermenilerin mal ve can kaybı yaşadıklarını ifade etmiştir. Yazara göre Ermeniler söz konusu harekete destek vermeselerdi ve tarafsızlıklarını korusalardı yaşanan çatışmalardan fazla etkilenmeyeceklerdi. Devrimin ardından uzun yıllar çatışmaların devam ettiğini hatırlatan yazar, devrimin bir son olmadığı yorumunda bulunarak eserini sonlandırmıştır.

Türkçe kaynaklar incelendiğinde, 1906 İran Devrimi ve akabinde yaşanan süreçlerle ilgili eser sayısının yetersiz olduğu görülmektedir. “1905 – 1912 Tt. Barsgagan Heğapoğutyunı Yev Hayerı”, dönemin aydınlatılması açısından büyük bir önem arz ettiğinden, eserin Türkçeye çevrilerek konuyla ilgili çalışma yapmak isteyen akademisyenler için yardımcı bir kaynak olması muhtemeldir. Ayrıca eserde yer alan İran tarihiyle ilgili diğer Ermenice kaynaklar da değerlendirilmelidir. Ermenice kaynaklar dışında başka dillerde de kaleme alınan eserler Türkçeye çevrilerek İran tarihi çerçevesinde farklı konularda yeni eserler okuyucuların dikkatine sunulabilir. Eserlerin yanı sıra dönemin süreli yayınları ve arşiv belgelerinin değerlendirilmesi konunun her yönüyle analiz edilmesine yardımcı olacaktır.

KAYNAKÇA

1. Araştırma Eserler

Dilek, Kaan: “İran’da Meşrutiyet Hareketi ve Dönemin Siyasi Gelişmeleri”, *Akademik Orta Doğu Dergisi*, Cilt: 2, Sayı: 1, 2007, s. 50 – 68.

Gosdantyan, Emma: “Akademigos Hraçik Simonyan [Akademisyen Hraçik Simonyan]”, *Badmapanasiragan Hantes [Tarih – Filoloji Dergisi]*, Sayı: 3, Erivan, 2008, s. 284 – 289.

AMAÇ VE KAPSAM

Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları-Recent Period Turkish Studies, yılda iki defa yayınlanan (Aralık-Haziran) bilimsel, açık erişimli ve hakemli bir dergidir. Dergi, yakın dönem Türk ve Dünya Tarihini ilgilendiren tarih, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi, Osmanlı Tarihi, sosyoloji, edebiyat, sanat tarihi, hukuk, siyaset bilimi, iktisat disiplinlerinden özgün araştırmalara dayanan çalışmaları yayınlanmakta, bu sayede ulusal ve uluslararası düzeyde bilim dünyası ile akademisyenler arasında bir köprü görevi görmektedir.

Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları-Recent Period Turkish Studies dergisinin amacı Türkçe ve İngilizce araştırma makaleleri ve inceleme yazıları yayınlamak suretiyle bilime katkı sağlamaktır.

Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları-Recent Period Turkish Studies dergisinin kapsamını yakın dönem Türk ve Dünya Tarihini ilgilendiren tarih, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi, Osmanlı Tarihi, sosyoloji, edebiyat, sanat tarihi, hukuk, siyaset bilimi, iktisat disiplinleri oluşturur. Dergi odaklandığı alanlarda boşluğu dolduracak özgün araştırmalara dayanan makaleler; incelenen konuları zengin bir kaynakçaya dayanarak değerlendiren, eleştiren ve bu konuda yeni ve dikkate değer görüşler ortaya koyan araştırma, inceleme ve derleme yazıları yayımlar. Alanla ilgili çeviriler ve durumun belirtilmesi koşulu ile daha önce bir bilimsel kongrede sunulmuş ancak yayınlanmamış bildirilerin metinleri; Milli Mücadele ve Türkiye Cumhuriyeti ile ilgili eser, şahsiyet ve ilmi faaliyetlerin tanıtım yazıları da dergide yayınlanır.

EDİTÖRYAL POLİTİKALAR VE HAKEM SÜRECİ

Yayın Politikası

Dergiye yayınlanmak üzere gönderilen makalelerin içeriği derginin amaç ve kapsamı ile uyumlu olmalıdır. Dergi, orijinal araştırma niteliğindeki yazıları yayınlamaya öncelik vermektedir.

Genel İlkeler

Daha önce yayınlanmamış ya da yayınlanmak üzere başka bir dergide halen değerlendirilmeyen ve her bir yazar tarafından onaylanan makaleler değerlendirilmek üzere kabul edilir.

Ön değerlendirmeyi geçen yazılar iThenticate intihal tarama programından geçirilir. İntihal incelemesinden sonra, uygun makaleler Editör tarafından orijinaliteleri, metodolojileri, makalede ele alınan konunun önemi ve derginin kapsamına uygunluğu açısından değerlendirilir.

Bilimsel toplantılarda sunulan özet bildirimler, makalede belirtilmesi koşulu ile kaynak olarak kabul edilir. Editör, gönderilen makale biçimsel esaslara uygun ise, gelen yazıyı yurtiçinden ve /veya yurtdışından en az iki hakemin değerlendirmesine sunar, hakemler gerek gördüğü takdirde yazıda istenen değişiklikler yazarlar tarafından yapıldıktan sonra yayınlanmasına onay verir.

Makale yayınlanmak üzere Dergiye gönderildikten sonra yazarlardan hiçbirinin ismi, tüm yazarların yazılı izni olmadan yazar listesinden silinemez ve yeni bir isim yazar olarak eklenemez ve yazar sırası değiştirilemez.

Yayına kabul edilmeyen makale, resim ve fotoğraflar yazarlara geri gönderilmez.

Yazarların Sorumluluğu

Makalelerin bilimsel ve etik kurallara uygunluğu yazarların sorumluluğundadır. Yazar makalenin orijinal olduğu, daha önce başka bir yerde yayınlanmadığı ve başka bir yerde, başka bir dilde yayınlanmak üzere değerlendirmede olmadığı konusunda teminat sağlamalıdır. Uygulamadaki telif kanunları ve anlaşmaları gözetilmelidir. Telifte bağlı materyaller (örneğin tablolar, şekiller veya büyük alıntılar) gerekli izin ve teşekkürle kullanılmalıdır. Başka yazarların, katkıda bulunanların çalışmaları ya da yararlanılan kaynaklar uygun biçimde kullanılmalı ve referanslarda belirtilmelidir.

Gönderilen makalede tüm yazarların akademik ve bilimsel olarak doğrudan katkısı olmalıdır, bu bağlamda “yazar” yayınlanan bir araştırmanın kavramsallaştırılmasına ve dizaynına, verilerin elde edilmesine, analizine ya da yorumlanmasına belirgin katkı yapan, yazının yazılması ya da bunun içerik açısından eleştirel biçimde gözden geçirilmesinde görev yapan birisi olarak görülür. Yazar olabilmenin diğer koşulları ise, makaledeki çalışmayı planlamak veya icra etmek ve / veya revize etmektir. Fon sağlanması, veri toplanması ya da araştırma grubunun genel süpervizyonu tek başına yazarlık hakkı kazandırmaz. Yazar olarak gösterilen tüm bireyler sayılan tüm ölçütleri karşılamalıdır ve yukarıdaki ölçütleri karşılayan her birey yazar olarak gösterilebilir. Yazarların isim sıralaması ortak verilen bir karar olmalıdır. Tüm yazarlar yazar sıralamasını Telif Hakkı Devir Formunda imzalı olarak belirtmek zorundadırlar.

Yazarlık için yeterli ölçütleri karşılamayan ancak çalışmaya katkısı olan tüm bireyler “teşekkür / bilgiler” kısmında sıralanmalıdır. Bunlara örnek olarak ise sadece teknik destek sağlayan, yazıma yardımcı olan ya da sadece genel bir destek sağlayan, finansal ve materyal desteği sunan kişiler verilebilir.

Bütün yazarlar, araştırmanın sonuçlarını ya da bilimsel değerlendirmeyi etkileyebilme potansiyeli olan finansal ilişkiler, çıkar çatışması ve çıkar rekabetini beyan etmelidirler. Bir yazar kendi yayınlanmış yazısında belirgin bir hata ya da yanlışlık tespit ederse, bu yanlışlıklara ilişkin düzeltme ya da geri çekme için editör ile hemen temasa geçme ve işbirliği yapma sorumluluğunu taşır.

Hakem Süreci

Daha önce yayınlanmamış ya da yayınlanmak üzere başka bir dergide halen değerlendirilmedi olmayan ve her bir yazar tarafından onaylanan makaleler değerlendirilmek üzere kabul edilir. Gönderilen ve ön kontrolü geçen makaleler iThenticate yazılımı kullanılarak plagiarizm için taranır. Plagiarizm kontrolünden sonra, uygun olan makaleler baş editör tarafından orijinallik, metodoloji, işlenen konunun önemi ve dergi kapsamı ile uyumluluğu açısından değerlendirilir. Editör, makaleleri, yazarların etnik kökeninden, cinsiyetinden, cinsel yöneliminden, uyruğundan, dini inancından ve siyasi felsefesinden bağımsız olarak değerlendirir. Yayına gönderilen makalelerin adil bir şekilde çift taraflı kör hakem değerlendirmesinden geçmelerini sağlar.

Seçilen makaleler en az iki ulusal/uluslararası hakeme değerlendirmeye gönderilir; yayın kararı, hakemlerin talepleri doğrultusunda yazarların gerçekleştirdiği düzenlemelerin ve hakem sürecinin sonrasında baş editör tarafından verilir.

Hakemlerin değerlendirmeleri objektif olmalıdır. Hakem süreci sırasında hakemlerin aşağıdaki hususları dikkate alarak değerlendirmelerini yapmaları beklenir.

- Makale yeni ve önemli bir bilgi içeriyor mu?
- Öz, makalenin içeriğini net ve düzgün bir şekilde tanımlıyor mu?
- Yöntem bütünlüklü ve anlaşılır şekilde tanımlanmış mı?
- Yapılan yorum ve varılan sonuçlar bulgularla kanıtlanıyor mu?
- Alandaki diğer çalışmalara yeterli referans verilmiş mi?
- Dil kalitesi yeterli mi?

Hakemler, gönderilen makalelere ilişkin tüm bilginin, makale yayınlanana kadar gizli kalmasını sağlamalı ve yazar tarafında herhangi bir telif hakkı ihlali ve intihal fark ederlerse editöre raporlamalıdır. Hakem, makale konusu hakkında kendini vasıflı hissetmiyor ya da zamanında geri dönüş sağlaması mümkün görünmüyorsa, editöre bu durumu bildirmeli ve hakem sürecine kendisini dahil etmemesini istemelidir.

Değerlendirme sürecinde editör hakemlere gözden geçirme için gönderilen makalelerin, yazarların özel mülkü olduğunu ve bunun imtiyazlı bir iletişim olduğunu

açıkça belirtir. Hakemler ve yayın kurulu üyeleri başka kişilerle makaleleri tartışamazlar. Hakemlerin kimliğinin gizli kalmasına özen gösterilmelidir.

TELİF HAKKINDA

Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları Creative Commons Atıf-GayrıTicari 4.0 Uluslararası ([HYPERLINK “https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/deed.tr”](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/deed.tr) CC BY-NC 4.0) <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/deed.tr> olarak lisanslıdır. CC BY-NC 4.0 lisansı, eserin ticari kullanım dışında her boyut ve formatta paylaşılmasına, kopyalanmasına, çoğaltılmasına ve orijinal esere uygun şekilde atıfta bulunmak kaydıyla yeniden düzenleme, dönüştürme ve eserin üzerine inşa etme dâhil adapte edilmesine izin verir.

AÇIK ERİŞİM İLKESİ

Dergi açık erişimlidir ve derginin tüm içeriği okura ya da okurun dahil olduğu kuruma ücretsiz olarak sunulur. Okurlar, ticari amaç haricinde, yayıncı ya da yazardan izin almadan dergi makalelerinin tam metnini okuyabilir, indirebilir, kopyalayabilir, arayabilir ve link sağlayabilir. Bu [HYPERLINK “https://www.budapestopenaccessinitiative.org/translations/turkish-translation”](https://www.budapestopenaccessinitiative.org/translations/turkish-translation) BOAI açık erişim tanımıyla uyumludur.

Derginin açık erişimli makaleleri Creative Commons Atıf-GayrıTicari 4.0 Uluslararası ([HYPERLINK “https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/deed.tr”](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/deed.tr) CC BY-NC 4.0) (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/deed.tr>) olarak lisanslıdır.

ETİK

Yayın Etiği İlke ve Standartları

Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları- Recent Period Turkish Studies, yayın etiğinde en yüksek standartlara bağlıdır ve Committee on Publication Ethics (COPE), Directory of Open Access Journals (DOAJ), Open Access Scholarly Publishers Association (OASPA) ve World Association of Medical Editors (WAME) tarafından yayınlanan etik yayıncılık ilkelerini benimser; Principles of Transparency and Best Practice in Scholarly Publishing başlığı altında ifade edilen ilkeler için adres: <https://publicationethics.org/resources/guidelines-new/principles-transparency-and-best-practice-scholarly-publishing>

Gönderilen tüm makaleler orijinal, yayınlanmamış ve başka bir dergide değerlendirme sürecinde olmamalıdır. Yazar makalenin orijinal olduğu, daha önce başka bir yerde yayınlanmadığı ve başka bir yerde, başka bir dilde yayınlanmak üzere değerlendirmede olmadığını beyan etmelidir. Uygulamadaki telif kanunları ve

anlaşmaları gözetilmelidir. Telifte bağlı materyaller (örneğin tablolar, şekiller veya büyük alıntılar) gerekli izin ve teşekkürle kullanılmalıdır. Başka yazarların, katkıda bulunanların çalışmaları ya da yararlanılan kaynaklar uygun biçimde kullanılmalı ve referanslarda belirtilmelidir. Her bir makale editörlerden biri ve en az iki hakem tarafından çift kör değerlendirilmeden geçirilir. İntihal, duplikasyon, sahte yazarlık/inkar edilen yazarlık, araştırma/veri fabrikasyonu, makale dilimleme, dilimleyerek yayın, telif hakları ihlali ve çıkar çatışmasının gizlenmesi, etik dışı davranışlar olarak kabul edilir.

Kabul edilen etik standartlara uygun olmayan tüm makaleler yayından çıkarılır. Buna yayından sonra tespit edilen olası kuraldışı, uygunsuzluklar içeren makaleler de dahildir.

ARAŞTIRMA ETİĞİ

Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları- Recent Period Turkish Studies araştırma etiğinde en yüksek standartları gözetir ve aşağıda tanımlanan uluslararası araştırma etiği ilkelerini benimser. Makalelerin etik kurallara uygunluğu yazarların sorumluluğundadır.

- Araştırmanın tasarlanması, tasarımın gözden geçirilmesi ve araştırmanın yürütülmesinde, bütünlük, kalite ve şeffaflık ilkeleri sağlanmalıdır.
- Araştırma ekibi ve katılımcılar, araştırmanın amacı, yöntemleri ve öngörülen olası kullanımları; araştırmaya katılımın gerektirdikleri ve varsa riskleri hakkında tam olarak bilgilendirilmelidir.
- Araştırma katılımcılarının sağladığı bilgilerin gizliliği ve yanıt verenlerin gizliliği sağlanmalıdır. Araştırma katılımcıların özerkliğini ve saygınlığını koruyacak şekilde tasarlanmalıdır.
- Araştırma katılımcıları gönüllü olarak araştırmada yer almalı, herhangi bir zorlama altında olmamalıdır.
- Katılımcıların zarar görmesinden kaçınılmalıdır. Araştırma, katılımcıları riske sokmayacak şekilde planlanmalıdır.
- Araştırma bağımsızlığıyla ilgili açık ve net olunmalı; çıkar çatışması varsa belirtilmelidir.
- İnsan denekler ile yapılan deneysel çalışmalarda, araştırmaya katılmaya karar veren katılımcıların yazılı bilgilendirilmiş onayı alınmalıdır. Çocukların ve vesayet altındakilerin veya tasdiklenmiş akıl hastalığı bulunanların yasal vasisinin onayı alınmalıdır.
- Çalışma herhangi bir kurum ya da kuruluşta gerçekleştirilecekse bu kurum ya da kuruluşta çalışma yapılacağına dair onay alınmalıdır.
- İnsan ögesi bulunan çalışmalarda, “yöntem” bölümünde katılımcılardan “bilgilendirilmiş onam” alındığının ve çalışmanın yapıldığı kurumdan etik kurul onayı alındığı belirtilmesi gerekir.

YAZILARIN HAZIRLANMASI

Aksi belirtilmedikçe gönderilen yazılarla ilgili tüm yazışmalar ilk yazarla yapılacaktır. Makale gönderimi online olarak ve <http://rpts.istanbul.edu.tr> adresinden erişilen <http://dergipark.gov.tr/login> üzerinden yapılmalıdır. Gönderilen yazılar, makale türünü belirten ve makaleyle ilgili detayları içeren (bkz: Son Kontrol Listesi) kapak sayfası; editöre mektup, yazının elektronik formunu içeren Microsoft Word 2003 ve üzerindeki versiyonları ile yazılmış elektronik dosya ve tüm yazarların imzaladığı Telif Hakkı Devir Formu eklenerek gönderilmelidir.

1. Çalışmalar, A4 boyutunda, sol taraftan 4 cm, üst, alt ve sağ taraftan 2,5 cm. boşluk bırakılarak, 12 punto Times New Roman harf karakterleriyle ve 1,5 satır aralık ölçüsü ile ve iki yana yaslı olarak hazırlanmalıdır. Dipnotlar var ise, bu sınırlar içinde kalmalıdır ve 10 punto ile yazılmalıdır. Paragraflardan önce ve sonra 6 punto boşluk bırakılmalıdır.
2. Makalenin çeşitli, kısım, bölüm, altbölümlerinin başlıkları 14 punto ile yazılmalıdır. Birinci derece başlıktan önce 71 punto, sonra 18 punto boşluk bırakılmalıdır. İkinci derece başlıklardan önce 18 punto, sonra 12 punto, üçüncü ve dördüncü derece başlıklardan önce 12 punto, sonra 6 punto boşluk bırakılmalıdır.
3. Başlık ve alt başlıklar sayfanın son satırı olarak yazılmamalıdır; sonraki sayfada yer almalıdır. Bir paragrafın ilk satırı sayfanın son satırı, paragrafın son satırı sayfanın ilk satırı olarak yazılmamalıdır.
4. Kısaltmalar, tablo, şekil ve sembol listeleri, önsöz, özetler, kaynaklar, ekler, metin içindeki tablo ve şekillerin isim ve açıklamaları ve dipnotlar 1 satır aralık ölçüsü ile yazılmalıdır.
5. Yazar/yazarların adları çalışmanın başlığının hemen altında sağa bitişik şekilde verilmelidir. Ayrıca yıldız dipnot şeklinde (*) yazarın unvanı, kurumu ve e-posta adresi ve telefonu sayfanın en altında dipnotta belirtilmelidir.
6. Giriş bölümünden önce 100-150 kelimelik çalışmanın kapsamını, amacını, ulaşılan sonuçları ve kullanılan yöntemi kaydeden Türkçe ve İngilizce öz ile 600-800 kelimelik İngilizce genişletilmiş özet yer almalıdır. Çalışmanın İngilizce başlığı İngilizce özün üzerinde yer almalıdır. İngilizce ve Türkçe özlerin altında çalışmanın içeriğini temsil eden, 5 adet Türkçe, 5 adet İngilizce anahtar kelime yer almalıdır.
7. Çalışmaların başlıca şu unsurları içermesi gerekmektedir: Makale dilinde başlık, öz ve anahtar kelimeler; İngilizce başlık öz ve anahtar kelimeler; İngilizce genişletilmiş özet, ana metin bölümleri, kaynaklar, tablolar ve şekiller.

8. Araştırma makalesi bölümleri şu şekilde sıralanmalıdır: “Giriş”, “Amaç ve Yöntem”, “Bulgular”, “Tartışma ve Sonuç”, “Kaynaklar”. Derleme ve yorum yazıları için ise, çalışmanın önemini belirtildiği, sorunsal ve amacın somutlaştırıldığı “Giriş” bölümünün ardından diğer bölümler gelmeli ve çalışma “Tartışma ve Sonuç”, “Kaynaklar” ve “Tablolar ve Şekiller” şeklinde bitirilmelidir.
9. Çalışmalarda tablo, grafik ve şekil gibi göstergeler ancak çalışmanın takip edilebilmesi açısından gereklilik arz ettiği durumlarda, numaralandırılarak, tanımlayıcı bir başlık ile birlikte verilmelidir. Demografik özellikler gibi metin içinde verilebilecek veriler, ayrıca tablolar ile ifade edilmemelidir.
10. Yayınlanmak üzere gönderilen makale ile birlikte yazar bilgilerini içeren kapak sayfası gönderilmelidir. Kapak sayfasında, makalenin başlığı, yazar veya yazarların bağlı oldukları kurum ve unvanları, kendilerine ulaşılabilecek adresler, cep, iş ve faks numaraları, ORCID ve e-posta adresleri yer almalıdır (bkz. Son Kontrol Listesi).
11. Dergide yayınlanan yazıların tüm sorumluluğu ve belirtilen görüşler yazarlara aittir; İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü bir sorumluluk yüklenmez.
12. Yayın kurulu ve hakem raporları doğrultusunda yazarlardan, metin üzerinde bazı düzeltmeler yapmaları istenebilir.
13. Dergiye gönderilen çalışmalar yayınlansın veya yayınlanmasın geri gönderilmez.

Alıntılar

Makalede, başka kaynaklardan yapılan alıntılar, ya aynen aktarılır veya yazarın kendi cümleleriyle özetlenerek yahut yorumlanarak verilir. Her iki durumda da, alıntı yapılan kaynağa (metin, resim, tablo, şekil vb. dâhil) mutlaka atıfta bulunulmalıdır.

Kaynaktan aynen alınan bilgiler, çift tırnak içinde “.....” ve *italik* gösterilirler. Yazarın özetlediği alıntılar ise, çift tırnak arasına alınmadan metin içinde gösterilirler. Her iki alıntı türünde de, ilgili kaynağa mutlaka dipnot şeklinde atıf yapılır ve atıfların (dipnotların) her birine birbirini izleyen numaralar verilir. Alıntıda, kaynaktan aynen aktarılan bilgilerin tamamı verilebileceği gibi, örneğin cümle, paragraf veya sayfalar halindeki bilgilerin sadece belli kısımları da verilebilir. Bu durumda, belli kelimelerin, çeşitli cümlelerin, paragraf ve sayfaların atlanarak verildiğini göstermek üzere, atlanan yerler üç nokta “...” ile belirtilir. Kaynaklardan aynen yapılan alıntılar, bir cümleyi aşmayacak uzunluktaysa, makale metni içinde verilirler. Daha uzun alıntılarda, alıntının ilk ve son satırları ile makale metni arasında çift aralıklı boşluk bırakılarak, alıntı ile metnin ayırt edilmesi sağlanır. Bu tür alıntılar için, makale metninde kullanılan puntodan (12 punto) daha küçük punto olan *italik* 11 punto kullanılır.

Referans Dipnotları İle İlgili Kurallar

Referans dipnotlarında, ilgili kaynağa ilk kez referans veriliyorsa, eserle ilgili mevcut bibliyografik bilgiler aşağıdaki örnek şablonlara göre verilebilir:

Bülent Tanör, *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri*, İstanbul, Der Yayınları, 1992, s. 25.

Bülent Gökay, *Bolşevizm ile Emperyalizm Arasında Türkiye*, çev. Sermet Yalçın, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1977, s. 97-98.

Eğer referans dipnotlarında, aynı kaynağa ikinci veya daha fazla atıfta bulunuluyorsa, yukarıdaki bilgiler uygun şekilde kısaltılarak verilir:

Aynı yapıta izleyen şekilde ikinci kez referans:

Bülent Gökay, *Bolşevizm ile...*, s. 97.

Aynı yapıta, fakat farklı sayfasına referans:

Bülent Gökay, *Bolşevizm ile...*, s. 150.

Araya başka referanslar girildiğinde, Tanör'ün kitabına yeniden referans:

Bülent Tanör, *Osmanlı-Türk...*, s. 22.

Editörlü kitapta yazarın makalesine/kitap bölümüne referans:

İlk referans:

Cemal Kafadar, “Osmanlı Siyasal Düşüncesinin Kaynakları Üzerine Gözlemler”, *Tanzimat ve Meşrutiyet'in Birikimi*, ed. Mehmet Ö. Alkan, İstanbul, İletişim Yayınları, 2004, s. 30.

Sonraki referans(lar):

Cemal Kafadar, “Osmanlı Siyasal...”, s. 54.

Sürelî yayında makaleye referans:

İlk referans:

Ernst E. Hirsch, “İktidar ve Hukuk,” çev. Hayrettin Ökçesiz, *Hukuk Araştırmaları*, C.II, No: 3 (Eylül-Aralık 1987), s. 44.

Sonraki referans(lar):

Ernst. E. Hirsch, “İktidar ve Hukuk”, s. 45.

Gazete makaleleri veya haberlerine referans:

“Şehremini mi? Müfettiş mi?”, *Son Telgraf*, 17 Haziran 1924, s. 2.

“Çiftçi Fırkası”, *İkdam*, 22 Kanun-i sani 1336 (22 Ocak 1920), s. 2.

Arşiv belgelerine referans:

BOA, BEO, 3733/236781 (Sadaret'ten Harbiye Nezareti'ne gönderilen 1 Teşrin-i Sâni 1326 [14 Kasım 1910] tarihli tezkire).

Elektronik/internet kaynağa referans:

John N. Berry , “Educate Library Leaders,” *Library Journal*, February 15, 1998 (Çevrimiçi), <http://www.epnet.com/ehost>, 3 Nisan 2019.

Bill Crowley-Bill Brace, “A Choice of Futures: Is It Libraries Versus Information?” (Çevrimiçi), <http://www.epnet.com/ehost>, 30 Mart 2019.

Kaynakça

Kaynakça olarak aşağıdaki şablon kullanılmalıdır:

Homans, George C.: “Social Behavior as Exchange”, *Small Groups*, ed. by A. Paul Hare, Edgar R. Bogotta, Robert F. Bales, New York, Alfred A. Knopf, 1962, s. 170-183.

Kaboğlu, İbrahim: Düşünce Özgürlüğü: Avrupa Ölçütleri ve Türkiye”, *İnsan Hakları Yıllığı*, C.XV, 1993, s. 45-53.

Sartori, Giovanni: *Demokrasi Kuramı*, çev. Deniz Baykal, Ankara, Siyasi Bilimler Türk Derneği Yayınları, [t.y.].

Tanör, Bülent: *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri*, İstanbul, Der Yayınları, 1992.

Ek/Ekler

Makalenin ek kısmında, metinle ilgili resimler, tablolar, formlar, anket sorularının listeleri, önemli belgelerin kopyaları, fotoğraf, harita vb. gibi malzemeler bulunur. Bu tür tek bir malzeme için sadece bir ek, birden çok malzeme için de, gerekli görülürse, birden çok ek yer alır. Ekler, birbirinden ayırt edilmesi gerekecek sayıda ise Ek-1, Ek-2 vb. şekilde birbirini izleyecek biçimde numaralanır. Her numaranın karşısına, Ek'in içeriğini belirten bir başlığın konulması önerilir.

Ek'te yer alan bilgiler, başka kaynaklardan aktarıldığı takdirde, bu kaynaklara ilişkin referanslar dipnotta mutlaka belirtilmelidir.

SON KONTROL LİSTESİ

Aşağıdaki listede eksik olmadığından emin olun:

- Editöre mektup
 - ✓ Makalenin türü
 - ✓ Başka bir dergiye gönderilmemiş olduğu bilgisi
 - ✓ Sponsor veya ticari bir firma ile ilişkisi (varsa belirtiniz)
 - ✓ Kaynakların derginin kullandığı referans sistemine uygun düzenlendiği
 - ✓ İngilizce yönünden kontrolünün yapıldığı
 - ✓ Yazarlara Bilgide detaylı olarak anlatılan dergi politikalarının gözden geçirildiği
- Telif Hakkı Devir Formu
- Daha önce basılmış materyal (yazı-resim-tablo) kullanılmış ise izin belgesi
- Kapak sayfası
 - ✓ Makalenin kategorisi
 - ✓ Makale dilinde ve İngilizce başlık
 - ✓ Yazarların ismi soyadı, unvanları ve bağlı oldukları kurumlar (üniversite ve fakülte)
 - ✓ bilgisinden sonra şehir ve ülke bilgisi de yer almalıdır), e-posta adresleri
 - ✓ Sorumlu yazarın e-posta adresi, açık yazışma adresi, iş telefonu, GSM, faks nosu
 - ✓ Tüm yazarların ORCID'leri
- Makale ana metni
 - ✓ Makale dilinde ve İngilizce başlık
 - ✓ Özetler: 100-150 kelime makale dilinde ve 100-150 kelime İngilizce
 - ✓ Anahtar Kelimeler: 5 adet makale dilinde ve 5 adet İngilizce
 - ✓ İngilizce olmayan makaleler için İngilizce genişletilmiş Özet (Extended Abstract) 600-800 kelime
 - ✓ Makale ana metin bölümleri
 - ✓ Teşekkür (varsa belirtiniz)
 - ✓ Son notlar (varsa belirtiniz)
 - ✓ Kaynaklar
 - ✓ Tablolar-Resimler, Şekiller (başlık, tanım ve alt yazılarıyla)

İLETİŞİM İÇİN:

Baş Editör: Prof. Dr. Mustafa Budak

rpts@istanbul.edu.tr

Tel: + 90 212 440 00 00 / 10626/10437

Adres: İstanbul Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Süleymaniye Mahallesi, Süleymaniye Caddesi, No:17/1, Fatih, İstanbul - Türkiye

AIM AND SCOPE

Recent Period Turkish Studies – Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları is a scientific, open-access and peer-reviewed journal published biannually (June & December). The journal publishes original articles and studies from the disciplines of history, History of the Republic of Turkey, Atatürk's Principles and History of Turkish Reforms, Ottoman History, sociology, literature, art history, law, political science and economics within the framework of Modern Turkish and World History. Thus it serves as a bridge between the world of science and academicians at the national and international levels.

The objective of the journal is to contribute to science by publishing research articles and reviews in Turkish and English.

Recent Period Turkish Studies – Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları has a scope that covers the disciplines of history, History of the Republic of Turkey, Atatürk's Principles and History of Turkish Reforms, Ottoman History, sociology, literature, art history, law, political science and economics within the framework of Modern Turkish and World History.

The journal publishes, research articles and reviews evaluating and criticizing the studied subjects and presenting new and remarkable opinions on the basis of a rich bibliography. Translations related to the field and texts of unpublished papers that were previously presented at a scientific congress; introductory letters about treatises, personalities and scientific activities about the Turkish National Campaign and Republic of Turkey are included in the journal as well.

EDITORIAL POLICIES AND PEER REVIEW PROCESS

Publication Policy

The subjects covered in the manuscripts submitted to the Journal for publication must be in accordance with the aim and scope of the Journal. The Journal gives priority to original research papers submitted for publication.

General Principles

Only those manuscripts approved by its every individual author and that were not published before in or sent to another journal, are accepted for evaluation.

Submitted manuscripts that pass preliminary control are scanned for plagiarism using iThenticate software. After plagiarism check, the eligible ones are evaluated by editor-in-chief for their originality, methodology, the importance of the subject covered and compliance with the journal scope.

Short presentations that took place in scientific meetings can be referred if indicated in the article. The editor hands over the papers matching the formal rules to at least two national/international referees for evaluation and gives green light for publication upon modification by the authors in accordance with the referees' claims. Changing the name of an author (omission, addition or order) in papers submitted to the Journal requires written permission of all declared authors. Refused manuscripts and graphics are not returned to the author.

Author Responsibilities

It is authors' responsibility to ensure that the article is in accordance with scientific and ethical standards and rules. And authors must ensure that submitted work is original. They must certify that the manuscript has not previously been published elsewhere or is not currently being considered for publication elsewhere, in any language. Applicable copyright laws and conventions must be followed. Copyright material (e.g. tables, figures or extensive quotations) must be reproduced only with appropriate permission and acknowledgement. Any work or words of other authors, contributors, or sources must be appropriately credited and referenced.

All the authors of a submitted manuscript must have direct scientific and academic contribution to the manuscript. The author(s) of the original research articles is defined as a person who is significantly involved in "conceptualization and design of the study", "collecting the data", "analyzing the data", "writing the manuscript", "reviewing the manuscript with a critical perspective" and "planning/conducting the study of the manuscript and/or revising it". Fund raising, data collection or supervision of the research group are not sufficient roles to be accepted as an author. The author(s) must meet all these criteria described above. The order of names in the author list of an article must be a co-decision and it must be indicated in the Copyright Transfer Form. The individuals who do not meet the authorship criteria but contributed to the study must take place in the acknowledgement section. Individuals providing technical support, assisting writing, providing a general support, providing material or financial support are examples to be indicated in acknowledgement section.

All authors must disclose all issues concerning financial relationship, conflict of interest, and competing interest that may potentially influence the results of the research or scientific judgment.

When an author discovers a significant error or inaccuracy in his/her own published paper, it is the author's obligation to promptly cooperate with the Editor-in-Chief to provide retractions or corrections of mistakes.

Responsibility for the Editor, Reviewers and Review Process

Editor evaluates manuscripts for their scientific content without regard to ethnic origin, gender, sexual orientation, citizenship, religious belief or political philosophy of the authors. Editor provides a fair double-blind peer review of the submitted articles for publication and ensures that all the information related to submitted manuscripts is kept as confidential before publishing.

Editor is responsible for the content and overall quality of the publication and must publish errata pages or make corrections when needed.

Editor does not allow any conflicts of interest between the authors, editors and reviewers. Only editor has the full authority to assign a reviewer and is responsible for final decision for publication of the manuscripts in the Journal.

Reviewers' judgments must be objective. Reviewers must ensure that all the information related to submitted manuscripts is kept as confidential and must report to the Editor if they are aware of copyright infringement and plagiarism on the author's side.

A reviewer who feels unqualified to review the topic of a manuscript or knows that its prompt review will be impossible should notify the Editor and excuse himself from the review process.

The editor informs the reviewers that the manuscripts are confidential information and that this is a privileged interaction. The reviewers and editorial board cannot discuss the manuscripts with other persons. Unless the authors and editor permit, the reviews of referees cannot be published or disclosed. The anonymity of the referees is important. In particular situations, the editor may share the review of one reviewer with other reviewers to clarify a particular point.

COPYRIGHT NOTICE

Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International license (CC BY-NC 4.0) (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>) and grant the Publisher non-exclusive commercial right to publish the work. CC BY-NC 4.0 license permits unrestricted, non-commercial use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original work is properly cited.

OPEN ACCESS STATEMENT

The journal is an open access journal and all content is freely available without charge to the user or his/her institution. Except for commercial purposes, users are

allowed to read, download, copy, print, search, or link to the full texts of the articles in this journal without asking prior permission from the publisher or the author. This is in accordance with the HYPERLINK “<https://www.budapestopenaccessinitiative.org/read>” BOAI definition of open access.

The open access articles in the journal are licensed under the terms of the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International (HYPERLINK “<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/deed.en>” CC BY-NC 4.0) license. (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/deed.en>)

ETHICS

Standards and Principles of Publication Ethics

Recent Period Turkish Studies- Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları is committed to upholding the highest standards of publication ethics and pays regard to Principles of Transparency and Best Practice in Scholarly Publishing published by the Committee on Publication Ethics (COPE), the Directory of Open Access Journals (DOAJ), the Open Access Scholarly Publishers Association (OASPA), and the World Association of Medical Editors (WAME) on <https://publicationethics.org/resources/guidelines-new/principles-transparency-and-best-practice-scholarly-publishing>

All submissions must be original, unpublished (including as full text in conference proceedings), and not under the review of any other publication synchronously. Authors must ensure that submitted work is original. They must certify that the manuscript has not previously been published elsewhere or is not currently being considered for publication elsewhere, in any language. Applicable copyright laws and conventions must be followed. Copyright material (e.g. tables, figures or extensive quotations) must be reproduced only with appropriate permission and acknowledgement. Any work or words of other authors, contributors, or sources must be appropriately credited and referenced.

Each manuscript is reviewed by one of the editors and at least two referees under double-blind peer review process. Plagiarism, duplication, fraud authorship/denied authorship, research/data fabrication, salami slicing/salami publication, breaching of copyrights, prevailing conflict of interest are unethical behaviors.

All manuscripts not in accordance with the accepted ethical standards will be removed from the publication. This also contains any possible malpractice discovered after the publication. In accordance with the code of conduct we will report any cases of suspected plagiarism or duplicate publishing.

RESEARCH ETHICS

Recent Period Turkish Studies- Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları adheres to the highest standards in research ethics and follows the principles of international research ethics as defined below. The authors are responsible for the compliance of the manuscripts with the ethical rules.

- Principles of integrity, quality and transparency should be sustained in designing the research, reviewing the design and conducting the research.
- The research team and participants should be fully informed about the aim, methods, possible uses and requirements of the research and risks of participation in research.
- The confidentiality of the information provided by the research participants and the confidentiality of the respondents should be ensured. The research should be designed to protect the autonomy and dignity of the participants.
- Research participants should participate in the research voluntarily, not under any coercion.
- Any possible harm to participants must be avoided. The research should be planned in such a way that the participants are not at risk.
- The independence of research must be clear; and any conflict of interest or must be disclosed.
- In experimental studies with human subjects, written informed consent of the participants who decide to participate in the research must be obtained. In the case of children and those under wardship or with confirmed insanity, legal custodian's assent must be obtained.
- If the study is to be carried out in any institution or organization, approval must be obtained from this institution or organization.
- In studies with human subject, it must be noted in the method's section of the manuscript that the informed consent of the participants and ethics committee approval from the institution where the study has been conducted have been obtained.

MANUSCRIPT ORGANIZATION AND FORMAT

All correspondence will be sent to the first-named author unless otherwise specified. Manuscript is to be submitted online via <http://dergipark.gov.tr/login> that can be accessed at <http://rpts.istanbul.edu.tr> It must be accompanied by a title page specifying the article category (i.e. research article, review etc.) and including information about the manuscript (see the Submission Checklist), and cover letter. Manuscripts should be prepared in Microsoft Word 2003 and upper versions. In addition, Copyright Transfer Form that has to be signed by all authors must be submitted.

1. The manuscripts should be in A4 paper standards: having 4 cm margin from left and 2.5 cm margins from right, bottom and top, Times New Roman font style in 12 font size, line spacing of 1.5 and “justify align” format. If there are footnotes, they must remain within these limits and be written in 10 font size. Before and after paragraphs, 6 point space should be left.
2. The headings of sections and subsections of the article should be in 14 font size. The space before and after the first heading should be 71 and 18 point respectively. The space before and after the second level heading should be 18 and 12 point and the third and fourth level heading should be 12 and 6 point respectively.
3. Headings and subheadings should not be in the last line of a page; in such a case they should be on the next page. The first line of a paragraph should not be the last line of a page and the last line of a paragraph should not be the first line of page.
4. Abbreviations, table, figure and symbol list, preface, abstract, references list, appendix and explanations of tables and captions of figures should be written in 1 line spacing.
5. The name(s) of author(s) should be given just beneath the title of the study aligned to the right. Also the affiliation, title, e-mail and phone of the author(s) must be indicated on the bottom of the page as a footnote marked with an asterisk (*).
6. Before the introduction part, there should be an abstract of 100-150 words both in Turkish and in English. An extended abstract in English between 600-800 words, summarizing the scope, the purpose, the results of the study and the methodology used is to be included following the abstracts. Underneath the abstracts, 5 keywords that inform the reader about the content of the study should be specified in Turkish and in English.
7. The manuscripts should contain mainly these components: title, abstract and keywords; extended abstract, sections of article, references and tables and figures.
8. Research article sections are ordered as follows: “Introduction”, “Aim and Methodology”, “Findings”, “Discussion and Conclusion” and “References”. For review and commentary articles, the article should start with the “Introduction” section where the purpose and the method is mentioned, go on with the other sections; and it should be finished with “Discussion and Conclusion” section followed by “References” and “Tables and Figures”.
9. Tables, graphs and figures can be given with a number and a defining title if and only if it is necessary to follow the idea of the article. Otherwise features like demographic characteristics can be given within the text.
10. A title page including author information must be submitted together with the manuscript. The title page is to include fully descriptive title of the manuscript and, affiliation, title, e-mail address, postal address, phone, fax number of the author(s) and ORCIDs of all authors (see The Submission Checklist).

11. Authors are responsible for all statements made in their work published in the Journal; Istanbul University Institute of Atatürk's Principles and Reforms has no responsibility in this regard.
12. The author(s) can be asked to make some changes in their articles due to peer reviews.
13. The studies that were sent to the journal will not be returned whether they are published or not.

Quotations

In the article, excerpts from other sources are either exactly quoted or summarized or interpreted in the author's own sentences. In both cases, reference should be made to the cited source (including text, illustration, table, figures, etc.).

The information exactly received from the source is shown in double quotes "...." and in *italics*. Citations summarized by the author are shown in the text without double quotes. In both citation types, the relevant source is referred to in a footnote and each of the references (footnotes) is given consecutive numbers. In the quote, all of the information transmitted exactly from the source can be given as well as only certain parts of the information in sentences, paragraphs or pages. In this case, the omitted places are indicated with ellipses "... " to indicate that certain words, various sentences, paragraphs and pages are omitted in the excerpt. If the exact quotations from the sources are not exceeding one sentence, they are given in the text of the manuscript. In longer excerpts, the first and last lines of the citation and the text of the article are separated by double spacing. For such quotations, *italic* 11 points are used, which are smaller than the font used in the article text (12 pt.).

Rules for Reference Footnotes

In reference footnotes, if the reference is given to the relevant source for the first time, the current bibliographic information about the work can be given according to the following sample templates:

Bülent Tanör, *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri*, İstanbul, Der Yayınları, 1992, p. 25.
Bülent Gökay, *Bolşevizm ile Emperyalizm Arasında Türkiye*, trans. Sermet Yalçın, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1977, pp. 97-98.

If the reference footnotes are referred to the same source as the second or more, the above information is abbreviated accordingly:

The second consecutive reference to the same source:

Bülent Gökay, *Bolşevizm ile...*, p. 97.

Reference to the same source but different page:

Bülent Gökay, *Bolşevizm ile...*, p. 150.

When other references are inserted, reference to Tanör's book again:

Bülent Tanör, *Osmanlı-Türk...*, p. 22.

Reference to author's article / book section in an edited book:

First reference:

Cemal Kafadar, "Osmanlı Siyasal Düşüncesinin Kaynakları Üzerine Gözlemler", *Tanzimat ve Meşrutiyet'in Birikimi*, ed. Mehmet Ö. Alkan, İstanbul, İletişim Yayınları, 2004, p. 30.

Later references:

Cemal Kafadar, "Osmanlı Siyasal...", p. 54.

Reference to the article in the periodical:

First reference:

Ernst E. Hirsch, "İktidar ve Hukuk," trans. Hayrettin Ökçesiz, *Hukuk Araştırmaları*, Vol. II, No: 3 (September-December 1987), p. 44.

Later references:

Ernst. E. Hirsch, "İktidar ve Hukuk", p. 45.

Reference to newspaper articles or news

"Şehremini mi? Müfettiş mi?", *Son Telgraf*, 17 June 1924, p. 2.

"Çiftçi Fırkası", *İkdam*, 22 January 1920, p. 2.

Reference to archival documents:

BOA, BEO, 3733/236781. (Note dated 1 Teşrîn-i Sâni 1326 [14 November 1910]) from the Grand Vizierate to the Ministry of War).

Reference to electronic/internet source:

John N. Berry, "Educate Library Leaders," *Library Journal*, February 15, 1998 (Online), <http://www.epnet.com/ehost>, 3 April 2019.

Bill Crowley-Bill Brace, "A Choice of Futures: Is It Libraries Versus Information?" (Online), <http://www.epnet.com/ehost>, 30 March 2019.

Bibliography

The following template should be used as the bibliography:

Homans, George C.: "Social Behavior as Exchange", *Small Groups*, ed. by A. Paul Hare, Edgar R. Bogotta, Robert F. Bales, New York, Alfred A. Knopf, 1962, p. 170-183.

Kaboğlu, İbrahim: Düşünce Özgürlüğü: Avrupa Ölçütleri ve Türkiye", *İnsan Hakları Yıllığı*, Vol. XV, 1993, pp. 45-53.

Sartori, Giovanni: *Demokrasi Kuramı*, çev. Deniz Baykal, Ankara, Siyasi Bilimler Türk Derneği Yayınları, [t.y.].

Tanör, Bülent: *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri*, İstanbul, Der Yayınları, 1992.

Appendix/Appendices:

The appendix section of the manuscript contains pictures, tables, forms, lists of questionnaire questions, copies of important documents, photographs, maps, etc. Only one annex for such a single material and if deemed necessary, multiple ones for more than one material are included. Annexes are numbered to follow each other in the form of "Appendix-1, Appendix-2", and so on, if they need to be distinguished from each other. It is recommended that each number be followed by a title indicating the content of the each appendix.

If the information in the appendix is transferred from other sources, references to these sources should be indicated in the footnote.

SUBMISSION CHECKLIST

Ensure that the following items are present:

- Cover letter to the editor
 - ✓ The category of the manuscript
 - ✓ Confirming that “the paper is not under consideration for publication in another journal”.
 - ✓ Including disclosure of any commercial or financial involvement.
 - ✓ Confirming that last control for fluent English was done.
 - ✓ Confirming that journal policies detailed in Information for Authors have been reviewed.
 - ✓ Confirming that the references cited in the text and listed in the references section are in line with notes and bibliography system.
- Copyright Transfer Form
- Permission of previous published material if used in the present manuscript
- Title page
 - ✓ The category of the manuscript
 - ✓ The title of the manuscript both in Turkish and in English
 - ✓ All authors’ names and affiliations (institution, faculty/department, city, country),
 - ✓ e-mail addresses
 - ✓ Corresponding author’s email address, full postal address, telephone and fax number
 - ✓ ORCIDs of all authors.
- Main Manuscript Document
 - ✓ The title of the manuscript both in Turkish in English
 - ✓ Abstracts (100-150 words) both in the language of article and in English
 - ✓ Key words: 5 words both in the language of article and in English
 - ✓ Extended Abstract (600-800 words) in English for the articles which are not in English
 - ✓ Acknowledgement (if exists)
 - ✓ References
 - ✓ All tables, illustrations (figures) (including title, description, footnotes)

CONTACT INFO:

Editor in Chief: Prof. Mustafa Budak

rpts@istanbul.edu.tr

Phone: + 90 212 440 00 00 / 10626/10437

Address: İstanbul Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Süleymaniye Mahallesi, Süleymaniye Caddesi, No:17/1, Fatih, İstanbul-Türkiye

TELİF HAKKI ANLAŞMASI FORMU / COPYRIGHT AGREEMENT FORM

İstanbul Üniversitesi
Istanbul University

Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları
Recent Period Turkish Studies

Telif Hakkı Anlaşması Formu
Copyright Agreement Form

Sorumlu yazar Responsible/Corresponding author	
Makalenin başlığı Title of manuscript	
Kabul Tarihi Acceptance date	
Yazarların listesi List of authors	

Sıra No	Adı-Soyadı Name - Surname	E-Posta E-mail	İmza Signature	Tarih Date
1				
2				
3				
4				
5				

Makalenin türü (Araştırma makalesi, Derleme, v.b.) Manuscript Type (Research Article, Review, etc.)	
---	--

Sorumlu yazarın, Responsible/Corresponding author's,	
--	--

Çalıştığı kurum	(University/company/institituton)	
Posta adresi	(Address)	
e-posta	(e-mail)	
Telefon no; GSM	(Phone / mobile phone)	

<p>Yazar(lar) aşağıdaki hususları kabul eder: Sunulan makalenin yazar(lar)ın orijinal çalışması olduğunu ve intihal yapmadıklarını, Tüm yazarların bu çalışmaya aslı olarak katılmış olduklarını ve bu çalışma için her türlü sorumluluğu aldıklarını, Tüm yazarların sunulan makalenin son halini gördüklerini ve onayladıklarını, Makalenin başka bir yerde basılmadığını veya basılmak için sunulmadığını, Makalede bulunan metnin, şekillerin ve dokümanların diğer şahıslara ait olan Telif Haklarını ihlal etmediğini kabul ve taahhüt ederler. İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ'nin bu fikri eseri, Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası (CC BY-NC 4.0) Lisansı ile yayınlamasına izin verirler. Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası (CC BY-NC 4.0) lisansı, eserin ticari kullanım dışında her boyut ve formatta paylaşılmasına, kopyalanmasına, çoğaltılmasına ve orijinal esere uygun şekilde atıfta bulunmak kaydıyla yeniden düzenleme, dönüştürme ve eserin üzerine inşa etme dâhil adapte edilmesine izin verir. Yazar(lar)ın veya varsa yazar(lar)ın işverenin telif dâhil patent hakları, fikri mülkiyet hakları saklıdır. Ben/Biz, telif hakkı ihlali nedeniyle üçüncü şahıslarca vuku bulacak hak talebi veya açılacak davalarda İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ ve Dergi Editörlerinin hiçbir sorumluluğunun olmadığını, tüm sorumluluğun yazarlara ait olduğunu taahhüt ederim/ederiz. Ayrıca Ben/Biz makalede hiçbir suç unsuru veya kanuna aykırı ifade bulunmadığını, araştırma yapılrırken kanuna aykırı herhangi bir malzeme ve yöntem kullanılmadığını taahhüt ederim/ederiz. Bu Telif Hakkı Anlaşması Formu tüm yazarlar tarafından imzalanmalıdır/onaylanmalıdır. Form farklı kurumlarda bulunan yazarlar tarafından ayrı kopyalar halinde doldurularak sunulabilir. Ancak, tüm imzaların orijinal veya kanıtlanabilir şekilde onaylı olması gerekir.</p>
--

<p>The author(s) agrees that: The manuscript submitted is his/her/their own original work and has not been plagiarized from any prior work, all authors participated in the work in a substantive way and are prepared to take public responsibility for the work, all authors have seen and approved the manuscript as submitted, the manuscript has not been published and is not being submitted or considered for publication elsewhere, the text, illustrations, and any other materials included in the manuscript do not infringe upon any existing copyright or other rights of anyone. İSTANBUL UNIVERSITY will publish the content under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC 4.0) license that gives permission to copy and redistribute the material in any medium or format other than commercial purposes as well as remix, transform and build upon the material by providing appropriate credit to the original work. The Contributor(s) or, if applicable the Contributor's Employer, retain(s) all proprietary rights in addition to copyright, patent rights. I/We indemnify İSTANBUL UNIVERSITY and the Editors of the Journals, and hold them harmless from any loss, expense or damage occasioned by a claim or suit by a third party for copyright infringement, or any suit arising out of any breach of the foregoing warranties as a result of publication of my/our article. I/We also warrant that the article contains no libelous or unlawful statements and does not contain material or instructions that might cause harm or injury. This Copyright Agreement Form must be signed/ratified by all authors. Separate copies of the form (completed in full) may be submitted by authors located at different institutions; however, all signatures must be original and authenticated.</p>

Sorumlu yazarın; Responsible/Corresponding author's;	İmza/Signature	Tarih/Date
	/...../.....

